ICHES

ICHES Uluslararası İnsani Bilimler ve Eğitim Bilimleri Kongresi
(Ege Üniversitesi / İzmir / TÜRKİYE)

8-10 Kasım 2019

ICHES International Humanities and Educational Sciences Congress

8-10 November 2019

TAM METİN KİTABI

PROCEEDİNG BOOK

Editör / Editor:
Doç. Dr. Meriç ERASLAN

ICHES ULUSLARARASI İNSANİ BİLİMLER VE EĞİTİM BİLİMLERİ KONGRESİ

(8-10 KASIM 2019 / İZMİR / TÜRKİYE)

ICHES INTERNATIONAL HUMANITIES AND EDUCATIONAL SCIENCES CONGRESS

(8-10 NOVEMBER 2019 / IZMIR / TURKEY)

ISBN: 978-605-7736-44-4

Publishing Director / Yayın Yönetmeni: Muhammet ÖZCAN

Editor / Editör: Meriç ERASLAN

Cover Design / Kapak Tasarımı: Emre UYSAL

Asos Yayınevi

1st Edition / 1.baskı: December/Aralık 2019

Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

E-Mail: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosvavinlari.com

İnstagram: https://www.instagram.com/asosvavinevi/

Facebook: https://www.facebook.com/asosvavinevi/

Twitter: https://twitter.com/Asosvavinevi

2019

Birinci Basım / First Edition• ©

Destekleyen Kurumlar

Ege Üniversitesi

Onur Kurulu

Prof. Dr. Necdet Budak, Ege Üniversitesi Rektörü, Türkiye

Düzenleme Kurulu Başkanı

Doç. Dr. Bekir Direkci, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ellie Abdi, MontclairState Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Hülya Gür, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Modammad Ahmad Qudah, Ürdün Üniversitesi, Ürdün

Doç. Dr. Yüksel Akay Ünvan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Hanna Rog, Tavriya Milli V.İ. Vernadskiy Üniversitesi, Ukrayna

Doç. Dr. Meriç Eraslan, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Bilim ve Hakem Kurulu

Prof. Dr. Alekdandar Kadijevic, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Aslıhan Doğan Topçu, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ellie Abdi, Montclair State Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Gevat Cecilia, Constanţa Üniversitesi, Romanya

Prof. Dr. Fatih Çatıkkaş, Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gürhan Topçu, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hilmi Demirkaya, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Ersan, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Yavuz Erler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Modammad Ahmad Qudah, Ürdün Üniversitesi, Ürdün

Prof. Dr. Murat Taş, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Mutluer, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Münir Yıldırım, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nadim Macid, Ege Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan Baş, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ömer Şenel, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Pelin Yıldız, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Roger Enoka, Colarado Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Tomasz Niznikowski, Józef Piłsudski Üniversitesi, Polonya

Prof. Dr. Turgay Biçer, Marmara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yusuf Ayönü, Ege Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ahmet Ayık, Atatürk Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Camelia E. Calin, Golesti Müzesi, Romanya

Doç. Dr. Emina Berbić Kolar, J.J. Strossmayer Osijek Üniversitesi, Hırvatistan

Doç. Dr. Etem Yeşilyurt, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Füruzan Aslan, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Harun Şahin, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Memli Krasniqi, Albanoloji enstitüsü, Kosova

Doç. Dr. Meriç Eraslan, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Nihada Delibegović Džanić, Tuzla Üniversitesi, Bosna-Hersek

Doç. Dr. Ruhi İnan İnan, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yüksel Akay Ünvan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Üstün, Ege Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Bayram Yıldız, Balıkesir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Emin Kırkıl, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Jedrzej Paszkiewicz, Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi, Polonya

Dr. Öğr. Üyesi Mir Hamid Selahian, Tabriz Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Dr. Öğrt. Üyesi Münevver Muyo Yıldırım, Uskhin Hoti Prizren Eğitim Fakültesi, Kosova

Dr. Öğr. Üyesi Reza Behdari, East Tahran Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Dr. Anna Alexieva, Bulgar Bilimler Akademisi, Bulgaristan

Dr. Nada Tomovic, Montenegro Üniversitesi, Karadağ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Destekleyen Kurumlar iii

Onur Kurulu iii

Düzenleme Kurulu Başkanı iii

Düzenleme Kurulu iii

Bilim ve Hakem Kurulu iv

COĞRAFYA 1

İnsan-Mekân Etkileşimi Çerçevesinde Bölgesel Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiler 2

EDEBİYAT 15

Tunceli / Ovacık'ta Su Kültüne Bağlı Uygulamalar 16

a raisin's ordeal with the sun: Gender, Race, and Class Conflicts in *A Raisin in the Sun* by Lorraine Hansberry 21

"Nur" Yahut Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde İrtifa Kaybı 26

Türkiye'deki Yazma Eserler Hakkında Bir Bilgilendirme 36

Okul Müdürlerinin Kriz Yönetim Becerileri ve Liderlik Stilleri 43

Meslek Yüksekokulunda Görevli Öğretim Elemanlarının Öğretim Materyallerinde Bilgi Ve İletişim Teknolojilerini Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma: Afyon Myo Örneği 61

Turizm Ve Otelcilik Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanım Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Afyon Meslek Yüksekokulu Örneği 82

Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Algılarına Göre Anadolu Lisesi Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle

Kullandıkları Çatışma Yönetim Stratejileri Arasındaki İlişki 100

Örgütsel Çekicilik Ölçeği Geliştirme Çalışması..... 111

Farklı Değişkenler Açısından Öğretmenlerin E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi..... 118

Ortaokul 6. Sınıf Öğrencileri İçin Problem Çözme Başarı Testinin Geliştirilmesi 138

Sınıf Öğretmenlerin Gözüyle Mesleki Çalışma Programları 154

Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Kullanım Bağımlılığı İle Depresyon Arasındaki İlişki 169

Beceri Eğitimi Dersi Kazanımlarının Öğrenci Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi..... 184

Sosyal Afiş Tasarımının Görsel İletişim Tasarımı Eğitimindeki Rolü 197

Eğitim Fakülteli Öğretmen Adaylarının Üniversite Ve Fakülte Metaforları..... 209

EKONOMİ 220

Türkiye'de Genç Kadın Ve Erkek İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi 221

Devlet Teşviklerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: 2006-2017 Döneminden Kanıtlar..... 231

Kalkınma Planlarında İstihdam ve Emek 1960-1990 Dönemi 247

Sosyal Risk Kavramı ve Değişen Çalışma Hayatı..... 258

FELSEFE 264

Uzam-Zaman Kavrayışındaki Değişimin Sanata Etkisi 265

İnsan İçin "İyi" Yaşam ve Politik Alanda Mutluluk 277

FİLOLOJİ 285

Hassân B. Sâbit'in Methiyeleri 286

İKTİSAT 299

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Analiz..... 300

İLETİŞİM BİLİMLERİ 316

Sözde Kamusal Alanlarda Hayalet Demokrasi: Kamusal Alan Kavramına Simülasyon Kuramı Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme 317

Çocuklara Yönelik Şiddetin İnternet Gazeteciliğinde Kullanımı: Hurrıyet.com.tr, Sozcu.com.tr ve Sabah.com.tr Örneği..... 334

Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı ve Alan Yazına İlişkin Bir Değerlendirme..... 363

Sağlık Kurumlarının Dinamik Yeteneklerinin Yöneticilerin Sürdürebilirlik Algısına Etkisinin İncelenmesi..... 371

E Ticaret Ve Pazarlama İletişimi: Satıcı İletişimi Ve Satış Promosyonunun Online Alışveriş Tercihi Üzerine Etkisi..... 377

Gönülsüz Göçmenlerde Kültürel Adaptasyon üzerine bir Derleme 389

Yaratıcı Dramanın Öğrenme Becerileri Üzerindeki Önemi Üzerine Bir Derleme 404

C2C Sitelerinde Müşteri Yorumları Ve Önerilerin Alışveriş Tercihine Etkisi..... 418

Çocuklarda Oyun Bağımlılığının Değerlendirilmesi 434

Ergenlerde Yılmazlığın Değerlendirilmesi..... 444

İŞLETME..... 452

A Research On Organizational Cynicism Of Automotive Spare Parts Sales Sector Employees..... 453

Türkiye'de Finansal Varlık İlgisinin İnternet Arama Hacimlerine Göre Araştırılması 467

Akuaponik Sistemde Maliyet- Fayda Analizi Örneği... 476

Bıst Turizm Endeksi İle Döviz Kuru İlişkisi 483

E-Ticarette Kozmetik Sektörü..... 500

Türkiye'de İnşaat Sektöründeki Bireylerin Ücretlerinin Dilim Regresyonla İncelenmesi: Mikro Ekonometrik Bir Bakış 508

MÜZİKOLOJİ..... 529

Anadolu Halk Melodilerinde Pentatonizm İzleri..... 530

PSİKOLOJİ 554

Voleybol Hakemlerinin Ego ve Görev Yönelimleri Bakımından Öz Yeterliklerinin İncelenmesi..... 555

Kronik Ağrının Değerlendirilmesinde Yeni Öneriler: Bir Stres Türü Olarak Kronik Ağrı 581

Başarılı Yaşlanma ve Yaşlilik Döneminde Psikolojik Dayanikliliği Arttirmanin Yollari 588

Kronik Ağrı Hastalarında Ağrı Sonuçları Açısından Özetkinlik Ve Başetme Stratejilerinin Rolü..... 599

Beden Saygısının Beden Kitle İndeksi, Bilinçli Farkındalık Ve Benlik Saygısı İle İlişkisi 606

Yaşam Dönemlerine Göre Kadınların Psikolojik Sorunlarının Yönetimi 620

SANAT 625

Ayvalık'ın Sosyo Ekonomik Yapısında Meydana Gelen Değişimlerin 19. Yüzyıl Kent Dokusuna Yansımaları " Ayvalık Endüstri Yapılarından Atölye ve Depolar"..... 626

Çağdaş Tekstil Sanatında Geleneksel Bir Fotoğraf Tekniği "Cyanotype" 642

Zaman Kavramı Bağlamında Çağrı Saray'ın Kişisel Sergisi "Eksilen Zaman" 655

Tahtların Simgesel Anlamlarının Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi 672

SİYASET 692

Türkiye'de İktidar Bloğunun Değişim ve Dönüşümleri 693

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Devlete Güven Eğilimlerinin Belirlenmesi: Karaman Örneği..... 707

SOSYOLOJİ 718

Sosyoloji Dergilerindeki Coğrafya Çalışmalarının İncelenmesi: Fransa ve Türkiye Örneği..... 719

Bilimsel Yöntem Anlayışlarını Temellendiren Paradigmalar ve Sosyoloji Bilimi * 734

ULUSLARARASI İLİŞKİLER 749

Konstrüktivist Perspektiften Abd-Çin Ticaret Savaşlarının Abd Kamuoyuna Etkisi 750

Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) Tehdidinin İzmir Bağlamında Türkiye'ye Etkisi..... 773

SPOR BİLİMLERİ 793

Egzersize Yönelmede Güdülenme Ve Optimal Performans Duygu Durumu Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi 794

Fiziksel Aktivite ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Fiziksel Aktivite ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi 799

Okul Öncesi Dönemde Spora Katılımın Fiziksel Açıdan Faydaları 803

Okul Öncesi Dönemde Spora Katılımın Motor Gelişim Açıdan Faydaları..... 808

Okul Öncesi Dönemde Spora Katılımın Sosyal Açıdan Faydaları 814

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerine İlişkin Görüşleri 819

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerine İlişkin Görüşleri 830

ICHES

COĞRAFYA

İnsan-Mekân Etkileşimi Çerçevesinde Bölgesel Kalkınma ve Eğitim Arasındaki İlişkiler

Ali Ekber GÜLERSOY[*] - Aynur ÇOBAN[**] - Güldal GÖÇER[**] - Hilal COŞKUN[**] - Tuğçe CÖMERT[**] - Serdar KAYA[**]

[*] *Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, gulersoy74@gmail.com*

[**] *Yüksek Lisans öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı*

ÖZ

İnsan-mekân etkileşiminin sorgulandığı postmodern çağda örgün ve yaygın boyutuyla eğitim-öğretim faaliyetleri ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiler giderek ön plana çıkmaktadır. Sözü edilen açıklamalardan hareketle bu çalışmada insan-mekân etkileşimi çerçevesinde bölgesel kalkınma ve eğitim arasındaki ilişkilerin sorgulanması amaçlanmıştır. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla bölgesel kalkınma-eğitim arasındaki ilişkiler coğrafya, sosyal bilgiler, çevre ve vatandaşlık eğitimi (amaçlar-kazanımlar-beceriler ve değerler) çerçevesinde irdelenmiştir. Bunlar yanında bölgesel kalkınma ajansları-projeleri-uygulamaları ile örgün-yaygın eğitim arasındaki ilişkiler somut örneklerle açıklanmıştır. Araştırmamızda ülkemizde kır-kent ikilemini gidermek adına önemli bir atılım olarak karşımıza çıkan köy enstitüleri ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiler de ana hatlarıyla sorgulanmıştır. Bölgesel kalkınma, girişimciliğin oluşturulmasıyla birlikte üretime katılacak işgücünün eğitilmesi ve öğretimin temel ilkelerinden yaşama yakınlık, yaşam boyu öğrenme ilkeleri çerçevesinde bölge halkının bilinçlendirilmesini de içermektedir. Bunlar yanında somut-soyut kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılabilmesinde de bölgesel kalkınma çerçevesinde hayata geçen uygulamaların önemli bir etkisi vardır. Bu çerçevede örgün eğitim kurumları özellikle üniversiteler, sanayi-eğitim işbirliğinin sağlanması ve bölgelerin yenileşmesi açısından stratejik bir konuma sahiptir. Nitekim 1940'lı yıllarda Akçadağ Köy Enstitüsü bahçesinde bahçe ziraatı dersi kapsamında kayısı ağaçlarının dikilmesi, Malatya ve çevresinde kayısı yetiştiriciliğinin temellerinin atılmasında etkili olmuştur. Yine AB fonlarından desteklenen ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun uygulamaya koyacağı LEADER Projesi, bölgesel kalkınma-yaygın eğitim ilişkisinin güçlendirilmesi adına umut vaat etmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bölgesel kalkınma-eğitim ilişkileri

çerçevesinde; doğa dostu politikaların benimsenmesi (Trakya Kalkınma Ajansı'nın desteklediği Kırklareli-Dereköy Doğa Eğitim Merkezi faaliyetleri gibi), çevre bilincinin oluşturulması, vatandaşlık sorumluluklarının içselleştirilmesi (bölgesel politikaların üretilmesine katkı sağlama) gereklidir. Bu çerçevede ilk-orta-lise-üniversite öğretim programlarında bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisi güçlü bir şekilde vurgulanmalı; kalkınma ajansları, sanayi-ticaret kuruluşları vb. eğitim projelerine gereken desteği sağlamalı; YÖK-MEB-Kalkınma Ajansları işbirliğiyle öğretmenlere, öğrencilere, çiftçilere vb. seminerler, konferanslar düzenlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, eğitim, kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma projeleri-uygulamaları, coğrafya-sosyal bilgiler-çevre ve vatandaşlık eğitimi.

Giriş

Dünyanın ilk on büyük ekonomisi (2023 itibariyle) arasında yer almayı hedefleyen Türkiye'de sosyo-ekonomik-kültürel kalkınma hayati önem arz etmektedir. Söz konusu çerçevede bölgesel kalkınma, bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasından ziyade katılımcılığın ve sürdürülebilirliğin ön planda olduğu insan kaynaklarının geliştirilmesini esas alarak o bölgedeki sosyo-ekonomik-kültürel yaşam seviyesinin yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel kalkınma kır-kent ikilemini (kalkınmışlık farkını) gidermek adına da önemli misyonlara sahiptir.

İnsan-mekân etkileşiminin sorgulandığı postmodern çağda gerek örgün gerekse yaygın boyutuyla eğitim-öğretim faaliyetleri ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiler giderek ön plana çıkmaktadır. Toplumsal kalkınma ve bütüncül yaklaşımıyla bölgesel kalkınma, yalnızca araç-gerece indirgenemez. Bu sürecin eğitimle anlam kazanması ve sürdürülebilir olması esastır.

Eğitim günümüz toplumlarında küresel problemlerin çözümünde önemli bir misyona sahiptir. Buna karşın, bir üstyapı kurumu olarak eğitimin tek başına bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeyeceği sosyo-ekonomik bir gerçektir. Nitekim üstyapısal reformlar (eğitim, kültür vb.) altyapısal reformlara (toprak reformu, sanayileşme gibi) paralel olarak desteklenmedikçe başarıya ulaşması beklenemez. Bununla birlikte toplum kalkınması, yalnızca araç ve gereç işi değil, eğitimin işidir (Binbaşıoğlu, 2005). Toplumsal kalkınma beraberinde bölgesel kalkınmayı da getirmiştir.

Bölgesel kalkınma için etkili bir eğitimin bütünsel bir yaklaşımla doğal ve yapay çevreyi dikkate alarak küresel, bölgesel, ulusal ve yerel çevre sorunlarının anlaşılmasını sağlaması gerekmektedir. Öğrencilerin seviyelerine uygun bir şekilde düzenlenmiş katılımcı, süreç ve çözüm odaklı farklı eğitim metotlarının kullanılması ilgili becerilerin kazandırılmasında önemlidir. Sürdürülebilir bölgesel kalkınma için eğitimde beş temel beceri bulunmaktadır (UNESCO, 2009). Bunlar bilmeyi öğrenme, harekete geçmeyi öğrenme, birlikte yaşamayı öğrenme, kendini var etmeyi öğrenme, kendini ve toplumu dönüştürmeyi öğrenmedir. Bu noktada vurgulanması gereken husus, kalkınma-bölgesel kalkınma çerçevesinde eğitilen, finansal vb. açılardan desteklenen bireylerin yalnızca hizmet bekleyen vatandaş pozisyonundan sıyrılıp, bizzat katılımcı olarak bölgesel kalkınmanın bir parçası haline gelebilmesidir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada insan-mekân etkileşimi çerçevesinde bölgesel kalkınma ve eğitim arasındaki ilişkilerin sorgulanması amaçlanmıştır. Söz konusu amaçla bölgesel kalkınma-eğitim arasındaki ilişkiler örgün (ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programlarında yer alan amaçlar-kazanımlar-beceriler ve değerler; bölgesel kalkınma-yükseköğretim ilişkisi vb.) ve yaygın eğitim (bölgesel kalkınma projeleri/uygulamaları, kalkınma ajansları projeleri, halk eğitim vb.) açısından irdelenmiş ve somut örneklerle açıklanmıştır. Araştırmamızda ülkemizde kır-kent ikilemini gidermek adına önemli bir atılım olarak karşımıza çıkan köy enstitüleri ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiler de ana hatlarıyla sorgulanmıştır. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

Bölgesel kalkınma, girişimciliğin sağlanması yanında üretime katılacak işgücünün eğitilmesi ve öğretimin temel ilkelerinden yaşama yakınlık, yaşam boyu öğrenme ilkeleri çerçevesinde bölge halkının bilinçlendirilmesini de içermektedir. Bunlar yanında somut-soyut kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılabilmesinde bölgesel kalkınmanın etkisiyle hayata geçen uygulamaların önemli bir yeri vardır (Mutluer, 1999; Özgür, 2010).

Bölgesel kalkınma politikalarının dört temel unsuru vardır. Bunlar: sosyal karlılık, kalkınma kutbu, halkın katılma ve nüfusun rasyonel dağılımıdır. Bu ilkeler içerisinde bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisini vurgulayan halkın katılımıdır. Nitekim herhangi bir bölgesel kalkınma girişiminin başarılı olabilmesi için, söz konusu yöre halkının bizzat işin içinde olması başka bir deyişle aktif katılımcı olması gereklidir (Saraç, 2006). Böylelikle

bölgesel kalkınma girişiminin parçası haline gelecek yöre halkı gerek bireysel gerekse toplumsal duygu birlikteliğini yakalayabilecek, kendi kendisini denetleyebileceği gibi dış denetime de açık olacaktır.

Bölgenin kalkınmasında işe yarayacak dinamiklerin belirlenmesi, cinsiyet farkı gözetmeksizin girişimciliğin sağlanması ve bu konuda öğretimin temel ilkelerinden olan yaşama yakınlık ilkesi çerçevesinde gerek yaygın gerek örgün eğitim yoluyla bölge halkının bilinçlendirilmesi gereklidir. Bu sebeple eğitimin ne olduğu öncelikle bilinmeli ve eğitim yaşam boyu devam ettirilmelidir. Eğitim doğumla başlayıp ölüme kadar uzayan bir süreçtir (Uzunboylu ve Hürsen, 2008).

Eğitime nitelik ve nicelik olarak gerekli önem verildiğinde ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkisi görülmekte, nitelikli iş gücü, teknoloji ve yaratıcı düşünce ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle eğitim, bireylerin gelişmesine paralel olarak ekonomik kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır (Saylan, 2008). Niteliğin artmasının, bölgeler arasında farkların azaltılmasının, öğretmen yetiştirme programlarında düzenlemelerin yapılmasının, kariyer gelişimine gereken hassasiyetin verilmesinin ve eğitim ile istihdam arasında dengenin sağlanmasının önemli bir ihtiyaç olduğu bölgelerde eğitim, yadsınamayacak bir öneme sahiptir (Akça, Şahan ve Tural, 2017). Eğitimin toplumsal ve bölgesel kalkınmaya etkisinin kaçınılmaz bir gerçek olduğu bilinmekle birlikte günümüzde bu etki, kalkınma ajansları, çevre, vatandaşlık, coğrafya sosyal bilgiler ve fen bilimleri eğitimi ile anlam kazanmaktadır.

1. Bölgesel kalkınma ve örgün eğitim (ilkokul, ortaokul ve lise öğretim programları vb.) arasındaki ilişkiler: İlkokul, ortaokul ve lise öğretim programları incelendiğinde bölgesel kalkınma vurgusunun açık bir şekilde ifade edildiği kazanımların yalnızca Coğrafya Dersi Öğretim Programında yer aldığı görülmektedir. Nitekim 12. Sınıf Coğrafya Dersi Beşeri Sistemler ünitesinde yer alan "*Türkiye'deki bölgesel kalkınma projelerini ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri açısından değerlendirir (Kalkınma projelerinin gerekçeleri üzerinde durulur)*" kazanımı (MEB, 2018a) söz konusu durumu açıkça ifade etmektedir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise Üretim, Tüketim ve Dağıtım öğrenme alanında 5. Sınıf "*Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder. Ekonomik faaliyetlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir*", "*Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder. Ekonomik faaliyetlerin nüfus, yerleşme, eğitim ve kültür üzerindeki etkileri üzerinde durulur*" ve 6. Sınıf "*Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri hazırlar*" kazanımları bölgesel kalkınmayla ilintilidir

(MEB, 2018c). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında 8. sınıf Enerji Dönüşümleri ve Çevre Bilimi / Canlılar ve Yaşam ünitesinde, Sürdürülebilir Kalkınma konusu çerçevesinde yer alan "*Geri dönüşümün ülke ekonomisine katkısına ilişkin araştırma verilerini kullanarak çözüm önerileri sunar*" kazanımı bölgesel kalkınmayla ilgilidir (MEB, 2018b). Yine Ekonomi Dersi Öğretim Programında VI. Ünite Türkiye'nin Genel Ekonomik Sorunları ünitesi '*Sürdürülebilir gelişme kavramını örneklerle açıklar' (Çevreye zarar vermeden duyarlı bir kalkınma süreci yaşanabilir mi? etkinliği*) kazanımı bölgesel kalkınmayla ilişkili görünmektedir (MEB, 2009).

Bunlar dışında seçmeli (*Girişimcilik, Proje Hazırlama, Sosyoloji, Teknoloji ve Tasarım ve Yönetim Bilimi gibi*) dersler öğretim programlarında kalkınma-eğitim ilişkisini vurgulayan kazanımlara rastlanmaktadır.

1.1. Bölgesel kalkınma ve yükseköğretim arasındaki ilişkiler: Bölgesel kalkınmaya katkısı bulunan bileşenlerden biri de üniversiteler olup özellikle sanayi ve üniversite iş birliği ile bölgenin yenilenmesini sağlamaktadır (sanayileşmeye uygun ve elverişli bölgeler için geçerlidir) (Üçler, 2014).

2015'te YÖK tarafından başlatılan "Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi" kapsamında 2006'da kurulmuş olan 40 üniversite içerisinden Bingöl (tarımsal havza bazlı kalkınma), Kırşehir Ahi Evran (tarım ve jeotermal), Uşak (tekstil, dericilik, seramik), Düzce (sağlık ve çevre) ve Burdur Mehmet Akif Ersoy (hayvancılık) üniversiteleri ihtisaslaşacak ilk 5 üniversite olarak 2016 yılında seçilmiştir. 2018'de ise bunlara ek olarak 5 yeni üniversite daha seçilmiştir. Aksaray Üniversitesi "spor ve sağlık", Kastamonu Üniversitesi "ormancılık ve tabiat turizmi", Muş Alparslan Üniversitesi "hayvancılık", Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi "çay", Siirt Üniversitesi "tarım ve hayvancılık" alanlarında ihtisaslaşacaktır (YÖK, 2019).

2. Bölgesel kalkınma ve yaygın eğitim (bölgesel kalkınma projeleri/uygulamaları, kalkınma ajansları projeleri, halk eğitimi vb.) arasındaki ilişkiler: Bölgesel kalkınma ve yaygın eğitim arasında sıkı bir ilişki vardır. Nitekim yaygın eğitim faaliyetleri planlı kalkınma hedefleri kapsamında kırsal ve toplumsal kalkınma programlarını içermektedir (Özzengi, 2017). Yaygın eğitimin amaç ve ilkelerinde karşımıza yöresel gereksinimlere göre eğitim verilmesi, istihdam sağlanması, tanıtım ve pazarlama yapılması, yaygın eğitimin bölgesel kalkınmaya etkisini açıkça göstermektedir (Dolanbay, 2014).

Nitekim Köyceğiz Halk Eğitim Merkezi'nde yürütülen "*İpek Böceği Yetiştiriciliği Kursu*" bölgesel kalkınma-halk eğitimi ilişkisini vurgulayan somut bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kozabirlik, köylerde ipekböceği yetiştiriciliğiyle ilgili yerli halka eğitim vermekte, dut fidanı ve zirai ilaç temin etmektedir (Acar, 2014). Bir bölgesel kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bünyesinde değerlendirilen alanlarda gelişmenin sağlanabilmesi açısından yaygın-örgün eğitim kurumları, genç nüfusa yakın vadede mesleki ve teknik eğitimler vermektedir (Ökten ve Çeken, 2008).

Kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisinin projeler ve uygulamalar çerçevesinde anlam kazandığı oluşumlardır. Kalkınma Ajansları Proje ve Faaliyet Destekleme Yönetmeliği'nde yerel kalkınmanın sağlanması için uzman personel görevlendirme, lobicilik faaliyetleri, program ve projeye yardım, danışmanlık ve eğitim vermenin öneminden bahsedilmektedir (Akkaya, 2018). Nitekim Yeşilırmak Havzası Kalkınma Ajansı, bölge topraklarının doğal yollarla işlenebilmesi ve daha az zirai ilaç kullanılabilmesi için, organik tarım yapacak işletmelere solucan gübresi üretme eğitimi vermektedir (Yeşilırmak Havzası Kalkınma Ajansı, 2019). Karacadağ Kalkınma Ajansı, Şanlıurfa'nın tarihi alanlarını ve yemek kültürünü ön plana çıkarıp, turistik açıdan çekiciliğini arttırmak maksadıyla halkı eğitim yolu ile bilinçlendirmiştir. Yine halkın istihdamını sağlamak için, yerel atölyelerin kurulması teşvik edilmiş ve bu atölyelerde yerel sanatlar öğretilmiştir (Çakmak, 2014). Bunlar yanında İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA), "*Sürdürülebilir Kalkınma ve İstihdam Amaçlı Mesleki Eğitim ve Aile Kalkınmasını Destekleme Projesi*" ve "*Meslek Edindirme ve İstihdamı Kolaylaştırma Projesi*" örneklerinde olduğu gibi bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisini vurgulayan projelere destek vermektedir (İZKA, 2019).

Beypazarı'nda (Ankara) tarihi ahşap evlerinin tanıtılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için Ankara Kalkınma Ajansı tarafından butik otel projesi başlatılmıştır. Yine Beypazarı'nı ön plana çıkaran yerel halkın uğraşı olan gümüş, telkâri, Beypazarı'na özgü tescilli yerel yemekler (tarhana çorbası, uruş kapaması, Beypazarı kurusu vs.) bölgenin özgün değerleri olarak belirlenmiştir (Yatman Balaban, 2019). 2000'li yılların başında küçük bir yerleşim olan Beypazarı, şu an iç turizmde hareketlenmiş, halk kültürel miras konusunda bilinçlendirilmiş, reklam ve tanıtımlar sayesinde turist sayısı artmış, yöre halkına ve özellikle kadın girişimcilere yerel ürünleri pazarlama imkânı verilerek bölgesel kalkınmaya katkı sağlanmıştır (Kervankıran, 2014).

Bölgesel kalkınma-çevre eğitimi ilişkisi de sorgulanması gereken bir diğer husustur. Bu noktada doğa eğitimi kampları ve ekolojik uygulamalar

dikkat çekmektedir. Trakya Kalkınma Ajansı ve Kırklareli İl Özel İdaresi tarafından finanse edilen Kırklareli Dereköy Doğa Eğitim Merkezi'nde hem bölgenin özellikleri göz önünde bulundurularak kalkınma sağlanmaya çalışılmış hem de genç nesillere çevre bilinci ve doğa sevgisi kazandırılmıştır (Uğurlu ve Akay, 2017). Diğer bir örnek Ordu ili Kabakdağı ve Kayabaşı mahalleleridir. Bu iki mahalle sakinleri Ekoturizm Köyü unvanını alarak turizm faaliyetlerini canlandırmışlar ve bölgelerini kalkındırmışlardır. Bunu yaparken de bölge halkı, halk eğitim merkezlerinde eğitilmiş, turizm, çevre eğitimi, temizlik konularında bilinçlendirme çalışmaları yapılmıştır (Karadeniz, Kabacık ve Sarı, 2018). Başka bir örnek olarak da Kars ilimizde (Arpaçay ilçesinde) bulunan Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti verilebilir. Bölgede Kars Valiliği ve Serhat Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilen ve 2012'de inşa edilen Kuyucuk Gölü Turizm Merkezi, kuş gözlem kulesi ve Kuyucuk Konukevi bulunmaktadır. Bu bölge öğrencilerin, öğretmenlerin, akademisyenlerin, kuş bilimcilerin, çevre bilimcilerin uğrak noktası haline gelmiştir. Ancak bu merkezdeki konaklama sorunu ve 2019 yılı sonbaharında gölün kuruması kalkınma açısından dezavantaj oluşturmaktadır (Sevindi, 2013; Anadolu Ajansı, 2019).

AB fonlarından desteklenen ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun uygulamaya koyacağı LEADER Projesi, bölgesel kalkınma-yaygın eğitim ilişkisinin güçlendirilmesi adına umut vaat etmektedir. LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de L'économie Rurale-Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması) adı verilen bu proje; kırsal alanlar için sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanmasında yerel katılım ve ortaklığı teşvik etmek sureti ile kırsal politikaları geliştirmek için tasarlanmış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda Yerel Eylem Grupları (YEG), Yerel Kalkınma Stratejisi (YKS) hazırlamak, uygulamak, YKS'nin mali kaynaklarının dağıtımı ve yönetimi konusunda karar verme görevlerini üstlenmektedir. Genel anlamda açıklayacak olursak, fuar düzenlemeleri, fuarlara katılımlar, restorasyon çalışmaları için yapılan harcamalar, derneğe (resmi tüzel kişilikler, Yerel Eylem Grupları) çalışmalarında kullanacakları bilgisayar, yazıcı, tarayıcı gibi zorunlu ihtiyaçlar, sarf malzemelerin temini, ortak kullanım için satın alınacak otomobil bunun yakıtı, bakımı gibi birçok gider için ödenek sağlanacaktır. Derneğin ayrıca muhasebecisi de bulunacak ve hizmet ücreti de LEADER kapsamında ödenecektir. LEADER uygulama şehirleri ilk etapta 12 il (Amasya, Ankara, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Kastamonu, Manisa, Ordu, Samsun, Şanlıurfa) olarak belirlenmiştir. Bu illerde tüm başvuru işlemleri ve sürecin takibi TKDK üzerinden yapılacaktır (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, 2019).

3. Köy Enstitüleri ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişkiler: Köy enstitüleri, eğitim-kalkınma işbirliğini sağlaması; bireyin kendisini gerçekleştirmesini öngören yapılandırmacı yaklaşımı içermesi (iş içinde eğitim, aktif öğrenme); Anadolu insanını, kültürünü araştıran ve onun toprağından daha fazla verim almasını, Cumhuriyetin nimetlerinden yararlanmasını sağlayacak önderler yetiştirmesi enstitüleri farklı kılan özelliklerdendir. Köy Enstitüleri öğretim programlarına göre şekillenen derslerde, öğrencinin kendi yeti ve yeteneklerini geliştirmesi, bulunduğu toplumu kalkındırması için kalkınma bilincine sahip olması amaçlanmıştır. Köy enstitüleri, eğitim-kalkınma işbirliğini sağlaması; bireyin kendisini gerçekleştirmesini öngören yapılandırmacı yaklaşımı içermesi (iş içinde eğitim, aktif öğrenme); Anadolu insanını, kültürünü araştıran ve onun toprağından daha fazla verim almasını, Cumhuriyetin nimetlerinden yararlanmasını sağlayacak önderler yetiştirmesi enstitüleri farklı kılan özelliklerdendir. Nitekim Köy Enstitüleri öğretim programlarına göre şekillenen derslerde, öğrencinin kendi yeti ve yeteneklerini geliştirmesi, bulunduğu toplumu kalkındırması için kalkınma bilincine sahip olması amaçlanmıştır. Eskişehir (Han), Manisa (Yuntdağı köyleri) ve Afyon (Emirdağ)'da yapılan alan araştırmasında köy enstitüsü mezunlarının kendi yörelerinin kalkınmasında önemli katkılarda bulundukları tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde en dikkat çekeni Köy Enstitüsü mezunu Manisa Halk Eğitim Başkanı Bekir Semerci'nin Yuntdağı köylerinde bir halı-kilim kooperatifi kurulmasına önderlik etmesidir (Bilir, 2003). Görüldüğü gibi köy enstitüleri bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisinin vurgulandığı en açık örnektir. Nitekim üretim için eğitim misyonuyla hareket eden Köy Enstitüleri bir nevi halk eğitimi merkezi işlevi görmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüzde bölgesel kalkınmanın göstergelerinden birisi de İnsani Gelişme Endeksidir (İGE). İGE, kalkınmayı ölçmek üzere sağlık, eğitim ve gelir bileşenlerinden oluşmaktadır. Şekil 1 ve 2 (Özpınar ve Koyuncu, 2016) incelendiğinde ülkeler ve Türkiye'de iller arasındaki sosyo-ekonomik-kültürel kalkınmışlık farkları görülebilmektedir (Şekil 1, 2). Bu farkların azaltılmasında bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

Şekil 1. Dünya İnsani Gelişme Endeksi (İGE) dağılım haritası (Özpınar ve Koyuncu, 2013'ten değiştirilerek).

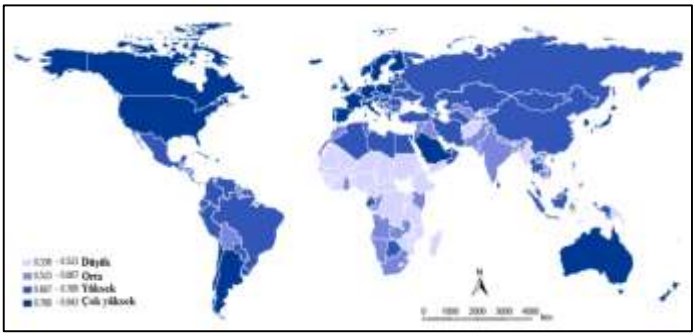

Şekil 2. Türkiye'de illerin yerel İGE değerlerine göre sınıflandırılması, (Özpınar ve Koyuncu, 2013'ten değiştirilerek).

Bölgesel kalkınma ve eğitim arasında güçlü ve potansiyel bir ilişki vardır. Bölgesel kalkınma projelerinin uygulamaya konulması sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin katkısı önemlidir. Nitekim bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasından ziyade katılımcılığın ve sürdürülebilirliğin ön planda olduğu bölgesel kalkınma yaklaşımında insan kaynaklarının geliştirilmesi, başka bir deyişle beşeri sermayenin eğitilmesi ve bölge refahının yükseltilmesi esastır.

Bölgesel kalkınma-eğitim ilişkileri çerçevesinde; doğa dostu politikaların benimsenmesi (Trakya Kalkınma Ajansı'nın desteklediği Kırklareli-Dereköy Doğa Eğitim Merkezi faaliyetleri gibi), çevre bilincinin (ekolojik farkındalığın) oluşturulması, vatandaşlık sorumluluklarının

içselleştirilmesi (toplumunu ve yaşadığı doğal ortamı iyi tanıyarak onlara karşı sorumluluk duyup bölgesel politikaların üretilmesine katkı sağlama) gereklidir.

Tartışılması gereken bir diğer husus ise toplumsal iç huzura bağlı olarak eğitimin kalkınmayla ve bölgesel kalkınmayla ilişkisidir. Nitekim bir ülkede, aynı zamanda bir bölgede güvenliğin ve toplumsal iç huzurun sağlanması; olası bir çatışma durumunun yol açacağı siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmadaki bozulmaların önüne geçilmesi anlamına gelmektedir (Brauch, 2008). Bu bağlamda kalkınmanın gerçekleşebilmesi için o bölgede iç güvenlik durumunun sağlanması gerekmektedir. Kalkınma eğitimini, bölgesel huzur (barış) eğitimi çerçevesinde ele alan eğitimciler, öğrencilerin yapısal şiddetin boyutlarını kavramalarını ve sosyal durumlar üzerindeki baskıyı anlamalarını amaçlarlar. Öğrenciler bu eğitimle fakirlik durumunu öğrenir ve yapısal şiddeti açıklamak için kalkınma stratejileri oluştururlar. Söz konusu eğitim dünya kaynaklarının eşit dağılımını benimseyen barışçıl bir toplum oluşturmayı amaçlar (Ersoy ve Karaduman, 2018). Bu çerçevede toplumsal huzur (barış) eğitimi-bölgesel kalkınma ilişkisinin başta Sosyal Bilgiler, Coğrafya, Sosyoloji dersleri olmak üzere diğer ilkokul, ortaokul ve lise dersleri öğretim programlarında yer alması gereklidir. Benzer durum ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri öğretim programları için de geçerlidir.

Kalkınma-bölgesel kalkınma çerçevesinde eğitilen ve finansal vb. açılardan desteklenen bireylerin yalnızca hizmet bekleyen vatandaş pozisyonundan sıyrılıp, katılımcı olarak bölgesel kalkınmanın bir parçası haline gelmesi gereklidir. Bu çerçevede On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) incelendiğinde ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarında finansal okuryazarlık eğitiminin yaygınlaştırılacağı ifade edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Böyle olmakla birlikte, kaynaklar-ihtiyaçlar dengesinin kurulabilmesi açısından örgün ve yaygın eğitim kurumlarında '*Bölgesel ve Sürdürülebilir Kalkınma Okuryazarlığı Eğitimi*' (sertifikalı eğitim, halk eğitimi, uzaktan eğitim vb.) verilmesi yerinde bir girişim olacaktır.

Bu çerçevede ilk-orta-lise ve üniversite öğretim programlarında bölgesel kalkınma-eğitim ilişkisi güçlü bir şekilde vurgulanmalı; kalkınma ajansları, sanayi-ticaret kuruluşları vb. eğitim projelerine gereken desteği sağlamalı; YÖK-MEB-Kalkınma Ajansları işbirliğiyle öğretmenlere, öğrencilere, çiftçilere vb. seminerler, konferanslar düzenlenmelidir.

Kaynaklar

Acar, B. S. (2014). *Kırsal kalkınma bağlamında ipek böceği yetiştiriciliği kursu (Muğla ili Köyceğiz İlçe Halk Eğitimi Merkezi örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akça, Y., Şahan, G. ve Tural, A. (2017). Türkiye'nin kalkınma planlarında eğitim politikalarının değerlendirilmesi. International Journal of Cultural and Social Studies, 3 (Özel Sayı), 394-403.

Akkaya, Y. (2018*). Bölgesel kalkınmada kalkınma ajanslarının rolü: Türkiye örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Anadolu Ajansı (2019). Kuyucuk Yeniden 'Kuş Cenneti' Olacak. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kuyucuk-yeniden-kus-cenneti-olacak/1608329 adresinden 01.11.2019 tarihinde alındı.

Bilir, M. (2003). Köy Enstitüleri Sisteminde Toplum Kalkınması Süreci. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, 2-15.

Binbaşıoğlu, C. (2005). Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi, 5 (18), 1-47.

Çakmak, T. F. (2014). *İnanç turizminin turistik destinasyon pazarlamasındaki yeri ve önemi: Göbekli tepe örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dolanbay, T. (2014). *Hayat boyu öğrenme sürecinde halk eğitimi merkezlerinin yaşadığı yönetsel sorunlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Ersoy, A. ve Karaduman, H. (2018). Sosyal Bilgilerde Güncel Okumalar. Ankara: Anı Yayıncılık.

İZKA (2019). https://www.izka.org.tr/toplum-istihdam.html adresinden 13.10.2019 tarihinde alındı.

Karadeniz, C.B., Kabarcık, M. ve Sarı, S. (2018). Ordu İlinde Ekoturizm Uygulamaları, Kabakdağı, Kayabaşı Örneği. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, 8 (2), 323-337.

Kervankıran, İ. (2014). Beypazarı/Ankara örneğinde turizmin ekonomik, toplumsal ve çevresel etkilerine yerel halkın yaklaşımı. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 133-153.

MEB (2009). Ortaöğretim Ekonomi Dersi Öğretim Programı. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2018a).Ortaöğretim Coğrafya Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2018b). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2018c). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Mutluer, M. (1999). Türkiye'de bölgesel dengesizlikler ve bölge planlama çalışmaları üzerine gözlemler, Ege Coğrafya Dergisi, 10, 173-194.

Özgür, M. E. (2010). Bölgesel Kalkınma. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.

Ökten Ş. ve Çeken, H. (2008). GAP Projesi'nin Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikaları İçindeki Yeri ve Önemi. Tarım Ekonomisi Dergisi, 14 (1), 13-22.

Özpınar E. ve Koyuncu, E. (2016). Türkiye'de İnsani Gelişmişlik İller Arasında Nasıl Farklılaşıyor? 81 İl İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1467929122-9.81_Il_icin_Insani_Gelismislik_Endeksi.pdf adresinden 13.10.2019 tarihinde alındı.

Özzengi, M. (2017). *Halk eğitimi merkezlerinin kursiyer görüşlerine göre değerlendirilmesi: Amasra Halk Eğitimi Merkezi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Saraç, A. (2006). *Bölgesel Kalkınma Modelleri ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Saylan, N. (2008). Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık

Sevindi, C. (2013). Ekoturizm ve Kuş Gözlemciliği Açısından Kuyucuk Gölü Kuş Cenneti (Arpaçay-Kars), Türk Coğrafya Dergisi, 61, 63-76.

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2019). LEADER Yerel Eylem Grubu İçin El Kitabı, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı, Ankara.

Uğurlu, K. ve Akay, B. (2017). Doğa Bilinçli Nesiller Yetiştirmede Ekoturizmin Önemi: Kırklareli İli-Dereköy Doğa Eğitim Merkezi Örneği. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ÖS-IV, 27-38.

UNESCO (2009). Learning for a sustainable world: Review of contexts and structures for education for sustainable development. Paris: UNESCO Education Sector.

Uzunboylu, H. ve Hürsen, Ç. (2008). Eğitim Programları ve Değerlendirilmesi. Ankara: Öğreti Yayıncılık.

Üçler, Y. T. (2014). *Bölgesel kalkınmada üniversite-sanayi işbirliği: Konya örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yatman Balaban, İ. (2019). *Destinasyon markalaşmasında halkla ilişkiler üzerine bir araştırma: Beypazarı örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yeşilırmak Havzası Kalkınma Ajansı (2019). http://www.yesilirmak.org.tr/egitim.html adresinden 13.10.2019 tarihinde alındı.

YÖK (2019). https://www.yok.gov.tr adresinden 13.10.2019 tarihinde alındı.

ICHES

EDEBİYAT

Tunceli / Ovacık'ta Su Kültüne Bağlı Uygulamalar

Öğr.Gör.Seval Perk Munzur Üniversitesi

Özet

Hayatımıza yön veren dört büyük elementten biri ve yaşamımızın olmazsa olmazıdır su. Çünkü su, yaşamın kaynağı ve sağlığımızın şifası demektir. Ovacık ve yöresi de suyun bu şifacı özelliğini fark etmiş; sağlık dâhil pek çok sorunun çözümünde sudan faydalanmıştır. Bu çalışmada Tunceli / Ovacık'ta suyun, yöredeki inanç boyutu ve bu boyuta bağlı olarak gelişen inançsal tedavi yöntemleri incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak Koyungölü Celal Ali Abbas Ocağı Dedesi olan Zeynel Batar ile bireysel, yüz yüze görüşme tekniğiyle, bir mülakat yapılmıştır. Bu araştırmadan elde ettiğim sonuçlara göre Ovacık ve yöresinde suyun hala kutsallığını koruduğu ve buna bağlı olarak gelişen tedavi yöntemlerinden halen faydalanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam, Ovacık, su, ritüel, şifa.

Water Cult In Tunceli/Ovacık

Water is one of the elements, which shapes our lives and is indispensable for our life. Because, water is the source of life and the cure of our health. Ovacık and neighbourhood have discovered the curing nature of the water and benefited from the water in various problems including health issues. In this study, it has been examined the spiritual dimension of the water in Tunceli/Ovacık and in connection applied spiritual treatment methods. A face to face interwiev has been conducted as regards the subject with Zeynel Batar, Koyungölü Celal Ali Abbas House Dervish (Dede). As a result of my study I conclude that water in and around Ovacık maintans its spirituality and in connection public avail themselves of these traetment methods.

Key Words; Life, Ovacık, Water, Ritual, Cure.

GİRİŞ

Eski Türklerde ''sub'' diye geçen kelime, bundan binlerce yıl öncesinde de bugünkü anlamıyla kullanılmıştır. o kadim insanlar,

okyanusu andıran büyük sulara da ‘’*Talay*‘’adını vermişlerdir. Göktürk Kitabelerinde de ırmaklara ‘’*Anı Sub*ı’’ denilmiş; bu yolla da ırmaklar kişileştirilmiştir. Buna bağlı olarak yerleşim yerleri de suların etrafında oluşturulmuştur. Suyu bir ödül ve cezalandırma vasıtası olarak düşünen ilk Türkler, suyu vatan ile özdeşleştirmiş, vatana karşı suç işleyenleri ve görevlerini suistimal edenleri, suların cezalandırdığına inanmışlardır.Diğer taraftan yemin etme, kültünün bir parçasıydı. Buna ‘’argış’’ denirdi. Dikkat edilirse burada yemin içilir bu da su içilerek yapılan yemin kültüdür. Ayrıca su içilirken kimisi besmele çeker, kimisi yudumlayarak içer. Yine sular kirletilmez, suya çer çöp atılmaz. Bunlar da suya atfedilen saygının değişik formlarıdır (Ögel, 2014: 409-426).

Tunceli Ovacık’ta Su İnanışı

Bütün inanışlardaki ortak özellik, suyun yaradılış mitine dayanır. Bu inanış, Tunceli ve yöresinde de kendini göstermiştir. Buna göre insan, toprak, hava, ateş ve su olmak üzere dört temel elementten yaratılmıştır. İnsan vücudunda suyun var olmasından dolayı bir parça olarak görülmüştür. İnsanoğlu ademin nurundan yaratıldığı için insanda ab-ı kevserdir. Yine dünyanın kuruluşu da kalubeladan beri suydu. Suyun ocak kültürü içinde, şifa arabulucusu olma özelliğiyle ilgili açıklama yapan Celal Ali Abbas Ocağı Dedesi Z. Batar’a göre ise su ab-ı hayattır. Ab-ı hayat insanın gözyaşlarıdır. Yaradanın ve Hz. Peygamberin gözyaşlarıdır, Hz. Ali’nin kevser havuzudur. Hz. Ali Kevser Havuzu'nun başındadır. Gelen ve giden ruhlara su verir. Su hayatın bir damlasıdır, kirleri ve pisliği temizler, onun için temizliğin yarısıdır.Çünkü hayat kaynağını bu dört maddeden alır.Bunlar olmazsa yaşam olmaz. Alevi Dedeleri Ehl-i Beyt neslinden geldiği ve bütün ümmeti, Muhammed Ehli Beyt neslinden olduğu için Dedeler ab-ı kevser suyunu, bir tas içine koyup bu suya şöyle dua ederler:

On iki imamları evliyaları, yüz yirmi dört bin peygamberin hepsinin niyetine suya üç Fatiha, üç İhlâs, üç Felak ve üç defa da Nasır suresini okurlar. Ondan sonra şu duaya geçilir: Üzerinden kötülükleri, kalbindeki fesatlığı, yaramaz kulları, üzerinde sıkıntı veya hastalık varsa bu suya üç sefer üflenir, sonra da dua her derde derman olsun, dertlerine şifa olsun, Cenab-ı Allah yardımcın olsun diyerek bitirilir. Bu dualı sudan üç gün, üst üste sabah ve akşam bir yudum içilir. Tabiki burada inanç önemlidir.

Celal Ali Abbas Ocağı’na bağlı, Mahmut Dede Ocağı’nda derdine derman arayanların uğrak yeridir. Burada şifayı bulmak için Ocağın Dedesi veya Anası mübarek bir tas içindeki dualı suya, önce varsa Dede yoksa Ana, işaret parmağını suya bastırır, ardından orada bulunanlara bir

yudum içirilir. Geriye kalan dualı su da ocağın yanına dökülür. Bu ocağa lokma veya kurbanla gidilir.

Kırklar Makamı

Bu şifalı su, 40 gözden oluşmaktadır. Alevilik inancında kırklar denen erenler vardır. Bu erenler veya bu melekeler, perşembe akşamı yeşil ve pembe ışıklar nurlar içinde burada cem tutarken görülmüştür. Burada su kaynağının üzerinde büyük bir taş vardır. Kaynak suyu bu taşın altında gelmektedir. Kulağınızı bu suya verip suyun sesi dinlenirseniz kaynaktan gelen sesin, bir değirmenin sesini andırdığını fark edersiniz.

Bu makama gelip niyet eden kişiler, Ya Rabbim ! Benim bu niyetim olur mu? Niyetiyle kaynağın üzerindeki büyük taşa, taş fırlatırlar eğer taş, dik durursa dilekler kabul edilmiş sayılır. Genelde bu mübarek yerlere gidildiği zaman önce kutsiyetin yaşandığı yer öpülür ve ardından dua edilerek şifalı suyundan içilir veya bu su, kişinin ağrısı sızısı, sıkıntısı; sağlık sorunu varsa önce içilir sonra da vücudun rahatsız olan kısmına teberik niyetine kişiye derman olması için bedenin rahatsız olan yerine sürülür.Kırklar Meclisi'nde Hz. Muhammed'in engur, üzümden yaptığı şerbetin kaynağı da sudur; çünkü engur, suyla ezilmiştir.Cem de görevli on iki hizmetten birini de sakalar yapar.

Ovacık ilçesindeki diğer bir kutsal su, Huşirik suyudur. Bu suyun sahibinin adı olan Huşirik, berrak, temiz, anlamına gelir. O,mübarek bir erendir,derde dermandır; yeni doğan çocukların koruyucusu, kollayıcısıdır. Bu suya da yeni doğan bebekler şifa bulsun diye tükürmüştür.Tükürüğün de % 90'ı sudur. Aynı zamanda bu su da Hz. Muhammed'in ağzındaki baldır. Bu suyun şifa uygulaması ise şöyledir : Çocuğun babasının elbisesinden bir düğme alınır ve bu suya nişan olarak atılır. Daha sonra ise kırk tane taş alınır, onlarda aldığımız bu suya katılır eve getirilir, üç gün boyunca üç sefer duş aldırılır ve hastalık geçer.

Diğer uygulama ise daha çok üç veya dört aylık bebeklerde görülen küçük sivilce, kabarıklık ve alerjilerin tedavisinde uygulanan yöntemdir. Ailenin en büyük çocuğu kız veya erkek bu sudan üç defa getirir. Çocuğa dua edilir, ardından duş aldırılır. Birinci uygulamada geçmezse üçüncü uygulamada çocuk kesin şifasını bulur. Yine su çiçeğinin tedavisinde de bu su kullanılır. Her Sabah ve akşam üç gün boyunca çocuğa duş aldırılır.

Huşirik denen mübarekin asıl mekânı ve bu kaynağın kolu olarak da geçen ziyaretin kaynak suyu ise kızamık hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır.

Munzur Suyu

Munzur suyu, Tunceli'nin Ovacık ilçesinin kuzeyinde bulunan Munzur Dağları üstünde bulunan Ziyaret Tepesi'nin önünden doğar ve merkezde Pülümür Çayı ile birleşerek Keban Baraj Gölü'ne dökülür. Munzur Suyu'nun Ovacık-Tunceli arasında kalan kısmı, akarsuyu doğuran gözelerden başlayıp Keban Baraj Gölü'nde yolculuğu son bulur. Suyun sıcaklığı kış aylarında sıcaklığı 0-4 C, yaz aylarında ise 18-20 C olan su ayrıca kırmızı renkli alabalık açısından zengindir.

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/turizmaktiviteleri/munzur-suyu-vadisi

Yöredeki su inancına bağlı olarak gelişen kültür ikilisinin oluşturduğu yansımalar ise şöyledir: Munzur isminin yöreyle özdeşleştiği adeta bir kimlik olduğu görülmektedir. Yörede Munzur Suyu, üzerinde yeminler edilir, küskünler barıştırılır, musahip olmak isteyenler Munzur'a gider, Dede'nin önünde dara durur; Munzur'un suyuyla ağızlarına tat verirler. Yeni evlenen çiftler, Munzur'a uğrar, dileklerini diler, mumlarını yakar ve birbirlerine su verirler. Yine pek çok hastalığın şifası için Munzur'a gidilir, suyuna girilir, dualar edilir ; lokmalar dağıtılır, kurbanlar kesilir.Yine bazı erkek çocukların kirvesi de Munzur'dur.Burada kirvesi yapılan çocuğun sünnet zamanı geldiğinde Munzur'a gidilir, kurban kesilir dinî vecibeler yerine getirilir buradaki amaç tabii ki çocuğun yaşadığı sürece Munzur tarafından korunmasıdır. Ayrıca Munzur Suyu, maya olarak da kullanılmaktadır. Mayası kesilen bir kadının dua edip sonra Munzur Suyu'ndan bir bardak su alıp yoğurda katması ve birkaç saat sonra yoğurdun tuttuğunu görmesi yörede şahit olduğum olaylardan biridir.

Munzur Suyu, Ovacık ilçesinde bulunmaktadır ve efsanesi ise şöyledir : Çoban olan Munzur'un ab-ı ecdadı olan Hacı Dede, hacca gitmiştir.Hacda canı helva çeker, bunu hisseden Munzur, elinde bir tas ile yanında belirir ve ağam: Bunu hanımın gönderdi der, kaybolur,gider. Hacdan dönen Hacı Dede, Ardahan, Kars,Erzurumve Erzincan üzerinden yürüyerek, Mercan Boğaz'ına gelir,oradan da Ovacık ilçesinin, Paşadüzü köyüne varır. O arada Munzur'da elinde bir tas süt ile ağasını karşılamaya gider. (Süt, Hz.Muhammed'e Kırklar Cem'inde kendisine lokma niyazı olarak verilmiştir diğer yiyecekler ise bal, elmadır.) Süt bundan dolayı kutsal sayılır. Hacı Dede, kendisini karşılamaya gelenlere -Bana gelmeyin! Keramet Munzur'dadır diyerek, gelenleri Munzur'a yönlendirir. Halk Munzur'u dağın eteğinden nehire doğru kovalar. Munzur'un elindeki sütte çalkalanır arada dökülür,dökülen yerlerde sular oluşur.Ziyaret köyünün olduğu yerde, tasta kalan sütte dökülür. Bu arada Munzur'un beş parmağı, peynir gibi çatal kayaların altındaki kayalara batar, daha sonra Munzur, çatal kayaların üst kısmındaki yerde kaybolur.Bundan dolayı Mayıs ayının 25'inden sonra sütün çalkalanıp döküldüğü yerlerdeki sular süt gibi akar.

Munzur'un emanetlerine ne oldu sorusunun cevabı ise bir rüyada gizlidir.

Bir gün Acem Şahı, Munzur'u rüyasında görür ''*Kendisine benim mekânımı yap, o da senin bir yadigarın olsun.''*Acem Şahı, gördüğü rüya üzerine Munzur'a gelir, girişteki birinci gölü yapar, Munzur'un tası ile bastonunu bu gölde bulur.İkinci gölün de etrafını yapar ve suya bakan kısmını yapmaz, onun önünü açık bırakır kutsal emanetleri alır, gider.

İnsanlar bu ziyaret yerine gelirken bazı uygulamaları yanlış yapmaktadır. Şöyleki:Çıla yakılması gereken yer gölün başıdır.Munzur'un sır olduğu yerde de Ya Munzur Baba, sana sığınıyorum denilerek niyet için dua edilir. Gördüğü rüyayı da kimseye anlatmaması gerekir. (Z.Batar,Ovacık Koyungölü K. Celal Ali Abbas Ocağı Dedesi)Munzur Suyu, özellikle romatizmal ağrılar, cilt rahatsızlıkları ve haşimato hastalığını da tedavi edici özelliği olduğu söylenmektedir.

KAYNAKÇA

Boratav, Nail Pertev. (1997). *100 Soruda Türk Folkloru.* İstanbul: Gerçek Yay.

Hendel,B.,Ferreire, P., (2013) .*Su ve Tuz.* İstanbul: Kuraldışı Yay.

Ögel ,Bahaeddin.(1991).*Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara : Başbakanlık Basımevi.

Batar,Zeynel.Celal Ali Abbas Ocağı Dedesi,Koyungölü Köyü,Ovacık.2018

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tunceli/turizmaktiviteleri/munzur-suyu-vadisi

a raisin's ordeal with the sun: Gender, Race, and Class Conflicts in *A Raisin in the Sun* by Lorraine Hansberry

> *"We do not have racial, sexual, heterosexual or class privilege rely upon, nor do we have even the minimal access to resources and power that groups who possess any of these types of privilege have."* (Wallace 236)

As an opus magnum of African American drama, Lorraine Hansberry's *A Raisin in the Sun* (1959), which broke a record as longest running play written by an African American on Broadway, creates a kind of exhibition in the feminist ideology. In this exhibition, she displays the identity of women as well as the oppression of patriarchy over gendered black identity. In the triangle of race, class, and gender, Hansberry dramatizes deferring dreams of women from a black family. For example; by using the strong wings of feminism, one of the main characters in the play, Benettha flies and tries to reach to the sun like Icarus, yet her destiny is totally different from his. She manages to tackle with the oppression of men and writes her own destiny with her using style of power. In this paper, I am aiming to discuss how the relationship between gender and power is shaped in terms of African American women's identities, their socio-economic conditions, and traditional family roles by analysing *A Raisin in the Sun* by Lorraine Hansberry with the help of feminist descriptive analysis method.

Lorraine Hansberry's *A Raisin in the Sun* mainly deals with a black family's struggle against the oppressions of whites. In *A Raisin in the Sun*, racism forms a basic fence, which prevents the family to reach their dreams. First, the main character Walter is unable to find a good job, because of his coloured skin. He is completely depicted as a loser who always fails and even does not feel as a man. His wife Ruth, works as a cleaner and earns the money for the family, and his old mother sometimes goes cleaning. When Mama wants to buy a house for the family, race again forms a fence. Because the houses in black neighbourhood are far more expensive, she buys a house in the Clybourne Park, an entirely white neighbourhood. In addition, as there is a fence of colour, they are not welcomed by the whites in the neighbourhood and are even proposed money to stay away. As race, class and gender are inseparable, it is impossible to read this play without seeing feminist issues.

The main conflict in the play is built around the protagonist, Walter. Due to the colour of his skin, he is unable to find a good job and earns a little salary by working as the chauffeur of a white man. However, like in many families he is expected to be the breadwinner of his family. Therefore, even though he wants to fulfil the traditional role of a man, he cannot do this. Because like in many black low class families bread is won by his wife, Ruth. Ruth goes cleaning and ironing for white people. Moreover, achieving money is usually the chief means of constructing identity for men. Because of this, Walter cannot feel like a man or in other words, he is never given the chance to feel like a "man" and to achieve this, he needs the support of the women in his family.

> WALTER: A man needs for a woman to back him up…
>
> RUTH: Walter-
>
> WALTER: Mama would listen to you. You know she listen to you more than she do me and Bennie . . . (Hansberry 534)

He accuses the women of not making him feel like a man. Walter also valorises and celebrates white values. Because in the white families women do not work out, they sit at home, and they are the men who earn the living. In a speech between him and his wife, it is clearly seen that he charges the coloured women with not giving their men the change of being men;

> WALTER: That is just what is wrong with the colored women in this world . . . Don't understand about building their men up and making 'em feel like they somebody. Like they can do something.
>
> RUTH: (Drily, but to hurt.) There *are* colored men who do things.
>
> WALTER: No thanks to the colored woman. (Hansberry 535)

Walter fails to feel like *somebody* because his wife is working and earning money, but the wives of the whites do not. As working is not for women, they are not expected to be individuals but to be for men.

Another feminist issue to mention is on Beneatha, who is a college student and desires to be a doctor but encounters the fence of gender. As a woman, she is not expected to be a doctor. The most suitable cloth that should fit her is not a doctor's coat but an *apron*, but if she insists on that strongly,

the uniform of a nurse can be found convenient for her. Walter tells her:

> WALTER: "Who the hell told you to be a doctor? If you so crazy 'bout messing 'round with sick people – then go become a nurse like other women- or just get married and be quiet . . . " (Hansberry 537)

Marriage is also a topic to be seriously discussed within feminism because in many cultures marriage is seen as something compulsory to have an identity. In addition, in *A Raisin in the Sun* Hansberry highlights this via Beneatha. Beneatha is a promising girl who is going to be a doctor, but this is out of importance for Mama and Ruth when compared to her marriage. A rich black man, named George Murchison is interested in Beneatha, Ruth and Mama see him as Beneatha's way to success, and they want Beneatha to get married with him:

> BENEATHA: (Wearily.) Oh, I just mean I couldn't really be serious about Geaorge. He's – he's so shallaow.
>
> RUTH: Shallow- what do you mean he's shallow? He's *Rich*!
>
> MAMA: Hush, Ruth.
>
> BENEATHA: I know he's rich. He knows he's rich, too.
>
> RUTH: Well- what other qualities does a man got to have to satisfy you, little girl? (Hansberry 542)

For Ruth who works hard and goes cleaning, if a man is rich enough, nothing else should be cared, but Beneatha is literate so their values are completely different from each other. Ruth and Mama see marriage as a requirement for a woman; whereas, Beneatha does not find it as something indispensable. Mama and Ruth believe that in order to construct her identity, to have a sense of self and realize herself as a woman, Beneatha should get married because for them a woman's reason of being is to be the wife of a man, so the identity of a woman is shaped by whom she gets married to. However, of course Beneatha sees the things different because for her, her own identity is of importance as she tells other women in the family:

> BENEATHA: Get over it? What are you talking about Ruth? Listen I'm going to be a doctor. I'm not worried about who I'm going to get married yet- if I ever get married.
>
> MAMA AND RUTH: *If*!

MAMA: Now Bennie-

BENEATHA: Oh, probably I will… but first I'm going to be a doctor, and George, for one still thinks that's pretty funny. I couldn't be bothered with that. I'm going to be a doctor and everybody around here better understand that! (Hansberry 542-543)

In the play, Hansberry also shows that the fact that which class the men belong to has no importance in their attitudes towards women. As it is stated above, George Murchison is a rich black man who belongs to upper class but has no difference from Walter in valorising the women. Walter wants his wife Ruth to stay at home like other white women so that he can feel like a man. Moreover, he does not care about how Ruth feels;

RUTH: Oh, Walter… (*Softly.*) Honey, why can't you stop fighting me?

WALTER: (Without thinking.) Who's fighting you? Who even cares about you? (Hansberry 559)

In addition, Beneatha's ideas, feelings, and thoughts have no importance for George Murchison. What is important to George is that whether Beneatha can fulfil her traditional roles or not.

GEORGE: (*Exasperated; rising.*) I know it and I don't mind it sometimes… I want to cut it out, see- The moody stuff, I mean. I don't like it. You're a nice-looking girl… all over. That's all you need, honey, forget the atmosphere. Guys aren't going to go for the atmosphere- they're going to go for what they see. Be glad for that. Drop the Garbo routine. It doesn't go with you. As for myself, I want a nice- (*Grobing.*)- simple (*Thoughtfully.*)- sophisticated girl . . . not a poet- O.K.?

BENEATHA: Why are you angry?

GEORGE: Because this is stupid! I don't go out with you to discuss the nature of "quiet depression" or to hear all about your thoughts- . . . (Hansberry 563)

In addition, in the end of the play Beneatha decides to marry an African man, who is an intellectual, and go to Africa for research on her roots and

African cultures. Beneatha denies all conventional roles and she wants to find her roots to serve her people. Rather than constructing her identity through a husband, she constructs her identity through her empowerment. As Wallece mentions, Beneatha “does not have racial, sexual, heterosexual or class privileges rely upon." However, she has dreams but not being deferred or dry which turn into a valley on a desert where she begins to grow up a new kind of system and she creates this system from the lower case letters when her raisins on the desert are evaluated from starchy pieces to the sweet and syrupy wine which totally belongs to and are drunk by black women. When this wine explodes, all the rigour of the system becomes liquid, and that will be the revolution.

WORKS CITED

- **Hansberry, L. (1959). *A raisin in the sun*. New York: Vintage Books.**
- **Wallace, M. (1975). “A black feminist search for sisterhood.” N.p.: Village Voice.**

"Nur" Yahut Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinde İrtifa Kaybı

Murat TURNA*

** Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, mturna@erbakan.edu.tr*

Özet

Türk hikâyeciliği tematik zenginlik ve üslup çeşitliliği bakımından engin bir rezerve sahiptir. Özellikle 1980 sonrasında tema ve biçim bakımından sınırlarını genişletmiştir. Türk hikâyeciliğinde, verdiği eserlerle kendine has bir çizgiyi süren Mustafa Kutlu, son otuz yılın ilgi çeken isimlerinden biridir.

Onu ilgi çekici kılan hususların başında gelenekle kurduğu bağ gelir. Kutlu, gelişen dünya karşısında sergilediği duruşla kendine özgü bir hikâyecidir. Metafizikten şehir hayatına, zirai yaşamdan siyasete pek çok konuyu belli bir perspektifte ele alır. Türk insanının yaşadığı toplumsal değişimi, geçmişle bugünü kıyaslayarak anlatır. Bunu yaparken postmodern anlatım tekniklerini kullandığı gibi eserlerindeki malzemeyi gelenekle harmanlamayı da bilir. Bu yönleri ile birlikte Kutlu, okuyucusunu adeta metinle yoğurur.

Ne var ki son dönem eserlerinde, kendi zihniyetini sanat eserinin önüne çıkartan tavrı, bir sorgulamayı gerektirir. Kutlu, yazdığı son hikâyelerinde bunu yaparak hem muhteva hem de üslup bakımından önceki çizgisinin dışına çıkmış görünür. Bu yazının amacı, "Nur" hikâyesini kurgu, dil – anlatım ve içerik yönleriyle ele alarak Kutlu'daki söz konusu değişimi ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Hikâye, Mustafa Kutlu, Gelenek.

"Nur" Or Let Down In Mustafa Kutlu's Storytelling

Abstract

Turkish story has vast reserves in terms of thematic prosperity and stylistic diversity. It has broadened its horizons in point of theme and format after 1980. Mustafa Kutlu, who maintains a unique line by producing works, is one of the most attractive names in Turkish storytelling.

One of the attributes that makes him attractive is his bond with the tradition. Kutlu is a distinctive storyteller who has a stance against developing world. He approaches many subjects in certain perspective like metaphysics, urban life, agricultural issues and politics. He tells the social change Turks experienced by comparing the past and the present. Not only he uses postmodern narrative techniques by doing this but he knows blending the components in his works with tradition as well. He shapes his readers by regarding these aspects.

However his attitude about putting his mindset forward rather than the artwork itself in his works needs questioning. In point of content and stylistics in his recent stories Kutlu seems deviated from his line by doing this. The aim of this article is setting forth the change in question by handling "Nur" story in aspects of fiction, narration and content.

Keywords: Turkish Literature, Story, Mustafa Kutlu, Tradition.

Giriş

Söylenebilecek her hususta evvel, Mustafa Kutlu'nun "Nur" hikâyesi hakkında sarf edilen kimi olumlu sözler, okuyucuyu belli bir beklentinin içine sokar. Bu yüzden okuyucuda "Nur"u okumak için hikâyeye uygun, özel bir zaman dilimi arayışı doğar. Ne var ki dikkatli ve tecrübeli bir Mustafa Kutlu okuyucusu, kitabın henüz başında iken farklı bir eserle karşı karşıya olduğunu sezebilir. Hele kitabı okuyan bir edebiyat araştırmacısı ise ele kalem, kâğıt almanın kaçınılmaz olduğu, sayfalar ilerledikçe daha fazla hissedilir hale gelmektedir.

Kitaptaki aksamalar, kurgusal kusur, dile dair bir takım sorunlar temas edilmesi gereken konulardır. "Nur", Kutlu'nun hikâyeciliğinde bir süredir göze çarpan ancak dile getirilmeyen teknik aksamaların ve nitelik kaybının arttığı bir hikâye olarak görünmektedir. Başlıklar halinde bu hususları dile getirmek konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.

1. Kurguya Dair

Kitabın henüz giriş faslında yer alan diyalogdan başlamak üzere yazarın – nedense – bir tür acelecilik içinde olduğu sezilmektedir. Bir an evvel hikâyeye giriş yapma çabası sergilendiğini düşündürten bu diyalog, ilk kez karşılaşan bir kadının ve erkeğin samimiyeti hızlıca yakalamasının tuhaflığını içerir. Diyalogun başlangıç kısımları bile bu aceleciliği, yadırgatıcı durumu vermeye yetmektedir:

" – *Ee! Şey. Ben buraya sık gelirim.*

– *Sebep?*
– *Efendim, bir rivayet. Güya bizim aile Şeyh Vefa neslinden geliyormuş*" (Kutlu, 2014: 6)

Bir mekâna sık geldiğini söyleyen bir bayan konuşmaya başladığında, doğal olarak sözün devamı ve nereye gideceği merak edilir. Oysa burada Sinan, Nur'un dediklerini dinlemez, onu öylece merakla beklemez; aksine, dinlemek yerine derhal soru sorar. Ayrıca Nur'un ilk kez gördüğü bir erkeğe karşı, şeceresini açığa çıkarma gayreti de ilginçtir. En azından okuyucu tarafından bu şekilde algılanan bir konuşma, sahicilikten uzaktır. Üstelik Ebul Vefa neslinden geldiğini belirten kahramanın vurguladığı bu noktanın da hikâyede bir yere bağlanmadığı belirtilmelidir. Diyalogun sahicilikten uzak olduğu kanaatini pekiştiren ise hemen yarım sayfa sonra Sinan'ın Nur'a yaptığı şu tavsiyedir:

"– İyi. Bakın şurada hanımlar için abdest mahalli var. Bir abdest alın. İçeri girin ikindi namazını kılın. Cenab-ı Hak kalbinizi biliyor. Namazdan sonra şöyle bir köşeye kıvrılıp yatın biraz. Nasipte var ise uyursunuz. Nasipte var ise size bir işaret gelir. Aşk ile Allah deyip başınızı yere koyun. Size bir kapı açılacak, buna inanıyorum." (Kutlu, 2014: 7)

İlk kez karşılaşan iki kişiden, birinin diğerine ikindiyi kılma tavsiyesinde bulunması ve tavsiyedeki hararet yaşamın gerçekleri ile örtüşmez. Maalesef daha da ilerisine geçilerek burada bir erkek, bir kadına camide istihareye yatmayı önermektedir. Üstelik ikindiye müteakip… Hikâye için gerçekten yadırgatıcı bir giriş olduğu ortadadır. Kutlu gibi dini bilgisi olan birinin, ikindi sonrası istihareyi düşünmüş olmasını anlık bir dikkat eksikliği olarak mazur görmek mümkün olsa da böylesine bir girişi kabullenmek zor görünmektedir.

Giriş sonrasında karşılaşılan sahneler, kurguya dair düşündürmeye başlar. Nur'un yolda rastladığı Somalili çocuk, çocuğun yapmacık konuşması, eve getirilişi, Nur'un babası İskender Bey'in çocuğu kabullenişi problemli bir taraf içerir. Hadiseler kusursuz, sorunsuz ilerler. Kahramanların neredeyse hiçbir tersliği yoktur. Olup bitenler tereyağından

kıl çeker gibi hiç pürüzsüz, kolayca bir kurgu oluşturur. İnsanların olumsuzluğu, hayatın çetrefil yönü, hayal kırıklıkları eserde hiç yoktur. Bu bir problem teşkil eder. Bu aslında eserin tamamında var olan bir durumdur. Hatta yazarın kitaplarının tamamında bu aşırı iyimserliği ve kolaycılığı görmek mümkündür denebilir. Giriş kısmında ilk kez Nur'u görünce nutku tutulan Sinan'ın hiç tanımadığı kahramana birden rahatça namazdan, istihareden, nasipten bahsetmesi nasıl bir yapaylık içermekteyse Nur'un ve babasının küçük çocuğu kabullenmesi de böyle bir yapaylık içerir. (Kutlu, 2014: 25 – 30)

Eserde üç - dört kuşağın hikâyesinden söz edilir. Hikâyedeki şahıs kadrosu bu kuşaklara dağılır:

Mehmet Ali Bey

↓

Zümrüt – ***Raci***

↓

Dilber – ***İskender*** Hamal Ali

↓ ↓

Nur Cemil (Mimar) **Sinan**
Çiçek Çetin

En eski kuşak Mehmet Ali Bey'dir. İkinci kuşak Raci, üçüncü kuşak ise İskender'dir. Nur, son kuşaktır. Mehmet Ali Bey kendine damat olarak Raci'yi seçer. Kızı Zümrüt ile Raci'yi evlendirir. Raci büyük bir servetin ve ailenin başına geçer. Evliliğinden Dilber isminde bir kızı olur. Yıllar geçince Raci de tıpkı Mehmet Ali Bey gibi kızına uygun bir eş arar. O da uygun aday olarak İskender'i görür. Damatların aileye ve işe kabulü hızlı ve basitçe gerçekleşir. Bunun bir benzerinin İskender ile Sinan arasında gerçekleştiğini de söylemek gerek. İskender Sinan konuşması oldu-bitti tarzında kurgulanmıştır. Kısacası hızla ilerleyen sohbetler ve ilişkiler yazarın neden bu kadar acele ettiğine dair düşündürür. Finale doğru Sinan ile onu seven Ayten'in konuşmaları da buna örnektir. Sinan ve Ayten diyaloğu çok hızlıdır ve olay derhal biter. Burada kırık bir aşk hikâyesi varken Sinan'ın kestirip atması ile işin paldır küldür sonlanması, bu hikâyenin eserin tamamına, sayfalara iyi yayılmadığını düşündürtür. Oysa Ayten'in sevdasını biraz daha uzun tutup hislerden, özellikle Ayten'in hislerinden bahsederek hikâyeye melodramik bir ton katmak mümkünken yazar bunu yapmaz. Yazar eğer bu karşılıksız aşkı anlatmakla

hikâyeyi yorduğu kanaatine sahipse meseleyi tümden gündemden düşürmeli ya da en başında uygun bir son vererek bahsi kapatmalı idi.

Başkahraman Nur'un konuşmalarına ve çeşitli klişelere de bu bağlamda değinmek gerekir. İskender, Raci'nin odasına girdiğinde Raci'nin İskender yiyor olması, Sinan'ın, Nur'u ikinci kez gördüğünde klişeleşmiş bir şaşkınlık örneği olan eldeki bardağı düşürmesi gibi "Ne lüzumu vardı?" dedirten basitlikler gözlerden kaçmamaktadır. Buna benzer durumların hikâye içinde tekrarı Kutlu ayarında bir yazar için hakikaten çiğ kaçar.

Hikâyede Nur, manevi alanda eksiklik hisseden biridir. Tasavvufa meraklıdır ancak konuya dair bilgisi yoktur. Bu konuya dair donanımının olmadığını da eserde bizzat kendisi söyler. Buna rağmen konuşmaları, söylenilenlerle çelişmektedir. Hakk'ın veli kullarının eşyanın hakikatine dair olan vukufiyetini soran başkahraman, değme sofudan ileride görünür. Ayrıca Nur'un tasavvufa dair konuştuktan sonra hemen ağlaması üstelik bu yapmacık kokan tavrın tekrarı, niteliğin düşüşü olarak değerlendirilmelidir.

Kahramanların birbirine süratle ısınması da dikkat çekicidir. Nur'un ikinci karşılaşmasında Sinan'a gösterdiği abartılı aşinalık, Sinan'ın Nur'a, "Kuzum" diye hitap edebilmesi; bu esnada yazıhanede bulunan Kemal'in Nur'la hemen haşır neşir olması gibi durumlar eserin zaaf listesine bir bir eklenir.

Nur'un hiç tanımadığı Sinan'ın ağabeyi Demirci Cemil'i hapiste ziyaret etme isteği hikâyedeki garipliklerden biridir. Nur, Sinan'la sadece iki kez konuşur, üçüncü de onu babasının yanına götürür. Burada söz açıldığında, Nur Sinan'ın ağabeyinin hapiste olduğunu öğrenir. Sinan'a, ziyaret vakti kendisinin de gelmek istediğini belirtir. Bir bayanın hapishane ziyareti yapmak istemesi alışıldık olmadığı gibi hiç tanımadığı kişiyi ziyaret etmek istemesi de ayrı bir taraftır. Sinan'a ne kadar ilgi duyarsa duysun üçüncü görüşmede hemen hapisteki ağabeyi ziyaret fikri olsa olsa başkahramanı idealize etmek içindir.

Eserde başkahramanı ideal özellikleri ile öne çıkarma gayreti, bir yerden sonra zorlamalara döner. Nur, o kadar çok olumlu özelliğe sahiptir ki Namık Kemal tiyatrolarında göreceğimiz tarzda bütün iyilikler, fedakârlıklar, büyüleyici bir cazibe, iç ve dış güzellik kahramanda toplanır. Benzeri bir tecrübe Reşat Nuri romanlarında yer alır. Aşırı idealize edilmiş kahramanlar yüzünden söz konusu eserlere eleştiriler yöneltilmiştir. Burada da aynı duruma söz konusudur. Nur o kadar güzeldir ki onu gören güzelliğinden derhal etkilenir. Sinan bu güzellik karşısında kekeleyerek konuşur. Hatta yazar, okulda iken tüm erkeklerin etrafında pervane

olduğunu söyler. Nur ise kimseye yüz vermez. Üniversitede iken hocaları onu asistan almak ister, o, teklifleri reddeder. Hem sporcudur hem okul birincisidir. Çok okur. Sorgulayıcıdır. Entelektüeldir. Zengin bir ailesi vardır, çok varlıklıdır ama mütevazıdır. Yardımseverdir. İyilik perisi gibi tasvir edilir. Kâh dağ başlarına yardım götürür, kâh fakirlerin borçlarını öder. İyilik yaptıktan sonra ortadan kaybolur. İsminin anılmasını istemez. Tasavvufa meyillidir. "Evliya kız" diye anılır. İnsanı sever, kolay iletişime geçer, beşeri münasebetleri güçlüdür. Tabiatla barışıktır, bitkilere özen gösterir. Sanattan, mimariden anlar. Yeni fikirlere açıktır. İçine girdiği ortama kolayca uyum sağlar vs…

Eserin sonunda böbreğe ihtiyacı olan Sinan'ın kardeşi Çiçek'e böbreğini verdikten sonra ruhunu teslim eder. Son fedakârlığı ile bir hayat kurtarmış ve böylece ahiretini kazanmış biçimde tasvir edilir. Nur vefat ederken içinden göğe doğru bir ışık yükselir.

Hikâyenin son cümlesi, bahsettiğimiz idealizmin şahikasıdır:

"*Nur, 'Nur' olmuştu.*" (Kutlu, 2014: 207)

Bu kadar çok olumlu özelliğin bir merkezde toplanması yadırgatıcı, bu durumun eser boyunca sürmesi ise iticidir.

Keza aynı şekilde Sinan ve Nur'un babası olan İskender Bey'e atfedilen olumlu özellikler de dikkat çeker. Bunların iğreti bir görünüm verdiği söylenmelidir. Sinan'ın hastalanan İskender Bey'i iyileştirdiği sürrealist sahne, buna dair fikir verir. Sinan'ın mistik şifacıları andıran iyileştirme sahnesi, vecde getirmekten çok güldürürken; vakaların, karakter özelliklerinin sınırlandırılmaması halinde hikâyenin nasıl hasar göreceğini anlatır.

İskender Bey'in iyileşince mahalle mescidine gitmesi, yine Kutlu'nun iyimserliği ile ilgilidir. Yazar hep iyi, olumlu karakterler çizer. İskender Bey'in ani tevbekârlığı ve dönüşü, Nur'un etrafında olup bitenler yanında mesele bile değildir. Alış veriş merkezleri inşa eden, dev bloklarla siteler yapan büyük bir iş adamının, yazar tarafından, yaşadığı ortamla form olarak uyumsuz bir mabede gönderilmesi ise hayli düşündürür. Böyle bir çevrenin insanı olan İskender Bey'in, meşhur bir camide, bir ulu mabette iman tazelemesi anlamlı olurdu. Bunun yerine "tecdid-i iman"ı mescide münasip gören yazar, bu mescidi de bir mahallenin içine yerleştirmiştir. Bu detay, okuyucuya "İskender Bey, nerede yaşıyor?" sorusunu sordurtur. Acaba kasaba kültürünü hikâyelerinde çokça işlemiş olan Kutlu, kasabadaki mescidi modern mahalleye taşırken dikkat eksikliği içine mi düşmüştür? Günümüz mahallerinde mescit değil cami hatta camiler bulunur, ama burada maksat başkadır. Birden mahalle mescidinde

görülen İskender Bey ve onun bu tavrı aslında yazarın zihnindekilere işaret eder. Kapitalizmin ve şehirleşmenin yerildiği eserde, kapitalist çarkın dişlisine dönüşmüş ve çarpık şehirleşmede payı olan İskender'in tövbekâr olması elbette anlamlıdır. Çarpık hayata karşı mabede yönelişin bu ince anlamı dışında mescidin vurgulanması gelenekselliğin öne çıkarılma gayreti olarak okunabilir. Dev yapılara karşı mescit… Bu kontrast, hikâye yapısı içinde tutarlı bir direniş jesti gibi düşünülse de iğreti kalır. Metropolde, bir direniş üssü olarak mescidi arama, beyhude bir çaba gibi görünür.

Yazarın detaylara dikkati hoş olsa bile dönemi için anlam ifade eden marka, kurum, kuruluş isimlerinin Kutlu hikâyeciliğinde epey yer tutması bir zaaftır. Bu noktaya daha önce Necip Tosun "Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu" isimli çalışmasında değinmiştir. Bir dönemin ÖSS'lerinin sonraki döneminin YGS'si olması, yaşı genç okuyucuların bu hikâyeleri okurken gereksiz detaylara takılıp kalmasına neden olur. ÖSS'yi, KİT'i bilmeyen neslin bir dönem sonra da Nur'un elindeki Güllüoğlu baklavasını ya da kendisine tutulan Rebul marka lavanta kolonyasını bilemeyeceği öngörülebilir. Kalıcı bir eser bırakma niyetinde olan sanatçılar aktüalite ile sınırlarını koruma hassasiyetini göstermelidir.

2. Dile ve Anlatıma Dair

Kutlu anlatım biçimi bakımından yenilikler dener. Onun eserlerinde postmodern biçimin özellikleri vardır. Birden fazla bakış açısı, malzeme bakımından çeşitlilik ve türlerin geçirgenliği hemen fark edilir. Bu eserde hikâyeden röportaja, divan edebiyatından halk deyişine pek çok unsur iç içe geçmiş vaziyettedir. Mesela "Kabuklu Yaralar" başlığı ile hikâye içinde bir başka hikâye anlatılır. (Kutlu, 2014: 11) "Kabuklu Yaralar", Sinan'ın geçmişte yazdığı hikâyenin bir kısmıdır. Burada Sinan, babasını ve çocukluğunu anlatır. Aynı şekilde hikâyede bir röportaj da yer alır. (Kutlu, 2014: 84) Yani hikâye içinde hem hikâye hem de röportaj örneği verilmiş olur.

Röportaj mimari ve şehirleşme üzerinedir. Röportajdaki fikirler de yazarın konuya dair düşündükleriyle örtüşür. Bu röportaj ister gerçekten var olan bir metnin nakli olsun isterse hikâyenin kurmacasının bir parçası olsun her halükarda Kutlu'nun bu imkânı ustalıkla kullandığı söylenmelidir. Röportaj vesilesiyle fikirlerini telkin etme fırsatını oluşturan yazarın, bu aracı, ideolojisinin nakli için nasıl elverişli bir hale dönüştürdüğü açıktır. Röportaj her ne kadar bilgi aktarıyor görüntüsü verse de bu kılıfla yazar, okuyucuya demek istediklerini uzun uzun anlatmış olur.

Eserde alıntılar, şiirler, deyimler, terimler fazladır. Kutlu'nun saha hâkimiyetini gösteren ifadeler hikayeye ustaca serpiştirilmiştir. Hüsn-ü Aşk'tan gelen "mekteb-i aşk", "mekteb-i gayret", yine bu bağlamda anlam kazanan cehd, hakikat, hikmet, şifa kavramları tasavvufi havayı kendiliğinden oluşturur.

Nur'da dikkati çeken bir yön ise yazarın dile tasarrufudur. Mustafa Kutlu kalemi kuvvetli bir yazardır ancak son eserlerinde günlük konuşma, hataları ile birlikte eserlerde yer alır. "Heyecan yapmak" (s. 83) "Kazık bir soru" (s. 93) "Nur işte orada koptu" (s. 135) "Çok teşekkür" (s. 145) "Budur", "İşte bu" vs… Örnekleri artırmak mümkündür. Bazen de bunun dışında yer alan bazı ifade bozukluklarından dilin aksadığı göze çarpar. "İşte hendek işte deve" yerine, "İşte deve işte hendek" diyerek kalıplaşmış deyimleri bozma gibi ya da "İri bir seccade al" (s. 108) cümlesindeki gibi hatalardan bahsedilmelidir. Geniş, büyük, yahut uzun bir seccade yerine iri bir seccade denmesi ya da "Alnını secdeye koy" demek yerine "Allah deyip başınızı yere koyun" (s. 7) denmesi okuyucuya bir tuhaf gelir.

97. sayfadaki, insanı gülümseten şu kısma ise değinmeden geçmek olmaz. Nur, babasının yanına gittiğinde bitkilerin sulanmadığını görür ve odaya çağırdığı Sema Hanım'dan çiçekler için "bir ibrik" su ister. Bir ibrik… Tas değil, kap değil, sürahi değil, bardak hiç değil… Bunca okumuş, görmüş, hikâyedeki üstün özellikleri ile aşırı idealizasyona uğramış Nur'un Anadolu'da bile nostaljiye dönüşen ibrikle su istemesi gaftır.

3. İçeriğe Dair

"Nur" hikâyesi adeta hidayet romanlarını andırmaktadır. Bununla birlikte bir eksiklik, yavanlık hissedilir. Kutlu'nun yolun başında iken yazdığı "Yoksulluk İçimizde" hikâyesi de bir hidayeti aktarır. Burada da adeta Nur'un hidayeti anlatılmıştır. "Yoksulluk İçimizde"den "Nur"a uzanan çizgide aslında bir tekâmül bulunur ancak nedense bunun verimini bu eserden alamayız. Tecrübeli bir ustadan böyle bir eserin sadır olması üzücüdür. "Nur"da hemen her hikâyesinde varolan fanilik temi hatta tasavvufi boyut da mevcuttur ancak konunun işleniş biçimi ne "Beyhude Ömrüm"e ne "Bu Böyledir"e ne de "Tufandan Önce" gibi ustaca yazılmış hikâyelerine benzer. "Nur" hikâyesinde içeriğe dair söylenecek olan şudur:

Hikayedeki fikirlerin repertuarı, sanatı ve estetiği bastırmıştır. Hikâye bir çeşit fikirler galerisine dönmüştür.

"Nur"daki tasavvufi temler, bahsedilen hususlar ilgi çekicidir. Mesela Sinan ve Nur arasındaki bahisler beş maddede özetlenebilir:

İlki yaratılışın hikmetidir. İkili bu konuya dair konuşur. İrade ve ruh da aralarındaki bu bahislerdendir. Yazar sonra kalp bahsini açar ancak buna dair eserde yalnızca Nur'un zihnindekileri öğreniriz. İkilinin konuşamadığı ama hikâyede geçen diğer tasavvufi bahis ise kaderdir. Yazar bu nüanslarla dolu meselede belki de bilerek kahramanları konuşturmaz. Hikmet kavramının da ayrı bahis olduğunu belirtilmelidir. Bunların olması değil ancak örgüye yedirilememesi hikâye için bir mesele oluşturur.

Kitapta, kaybolan bir kültür olan mahalleye ağıt yakılmış gibidir fakat sathi ifadelerle mahalle vurgusu öne çıkartılır. Mesela İskender Bey, Sinan'ın Kadırga'da yetiştiğini öğrenince, Kadırgalılardan korkmak gerektiğinden bahseder. Hâlbuki bugünün metropolünde artık mahalle kültürünün canlılığını yitirdiği aşikârdır. Dolayısıyla kitapta Kadırgalılık da yapay bir kültürel üretim haline dönüşüverir. Yazarın bunu vurgulama isteği nafile bir çabadır. Buna dair bir başka örnekse şudur:

Sinan'ın küçük kardeşi Çetin'e maçta faul yapılır. Abla Çiçek üzülürken ağabey Sinan, kız kardeşine "Tasa etme, Kadırgalıdır o" der. (Kutlu, 2014: 102) Kadırgalı olmak sanki faulle sakatlanmaya maruz kalmaya manidir… Bunun ardında hayata karşı şerbetli olmak, garanti altında bulunmak gibi bir tasavvur mu yatıyor bilinmez, eserde gereksiz bir Kadırgalılık vurgusu yer alır.

Eserdeki zaman, İskender Bey'in Nur'a söylediklerinden tespit edilebilir. Dindar kişi ve kurumların takip edildiği bu yakın vakitler adeta 28 Şubat ortamını andırır. (Kutlu, 2014: 75 – 78)

Çok daha farklı hususlara değinilebilir ancak yazardaki irtifa kaybı sadece bunlarla bile belirgin hale gelmektedir. Her ne ise belki de yapmak istediği budur ama okuyucunun beklentisinin bu olmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Sanatçı, eserini kendi ideolojisinin aktarılıp yayılması için bir araç gibi gördüğü an, sanat eseri büyüsünü yitirir. Kutlu, Nur'da, başından sonuna kadar fikirlerini nakleder. Mimari ve tasavvuf hakkında yazarın zihniyetini aktaran uzun izahlar bulunmaktadır. Dejenere edilen Mevlevilik, kutsal, şehrin dokusu vs…

Bir sanatçının muhtelif konulara dair fikirlerini öğrenmek isteyen onun denemelerini, röportajlarını ya da başka eserlerini okur. Hikâyenin özel bir estetiği, ayrı bir düşünce iklimi vardır. Bu yüzden zorlama

kurgular, içeriğe yapılan aşırı yüklemeler hikâyenin kendine özgü naif yapısını bozar. Hele modern sanat eserlerinin artık bir asır öncesinde kalmış Ahmet Mithat didaktizmini kaldıramayacağı herkesin malumudur. Mamafih meddah tarzı tahkiyeyi çağımıza uyarlamanın da "Nur"da tutulmuş olan bu yolla olmaması gerektir.

2005 tarihli "Chef" ile başlayan ancak 2010'da basılan "Zafer Yahut Hiç"ten itibaren "Anadolu Yakası" (2012), "Sıradışı Bir Ödül Töreni" (2013) gibi eserleriyle Kutlu'da bir süredir kendini belli eden açıktan tavır koyuş ve nitelik düşüşü "Nur"da, görmezden gelinemeyecek noktaya ulaşmıştır. Yazarın diğer eserlerinde takip ettiği üstü örtülü ifade tarzını "Nur" hikâyesinde artık terk ettiği görülmektedir. Mustafa Kutlu, zihnindeki yaşam biçimini idealize ve takdim etmek adına estetiği, hikâyenin kendine özgü iç yapısını feda etmiştir. Gizli bir dayatma, karakterlerin samimiyetiyle perdelenmiştir. Demirci Cemil'in tahliye sonrası dedikleri, bu bağlamda hatırlanmalıdır.

Hikâyede, başka yaşamlara, kendi zihnindekileri kabullendirmeye çalışan bir tavrın varlığı sezilir. Bu kadar bariz biçimine Kutlu'nun daha önceki eserlerinde rastlanılmaz. Bu bakımdan "Nur", yazarın hikâyecilik serüveninde belki de bir dönemeci teşkil eder. Ne var ki kurgudan dil ve anlatıma, oradan içeriğe dek bir yığın zaafın varlığı kendini belli eder. "Nur", Mustafa Kutlu hikâyeciliğindeki irtifa kaybını somut biçimde gösteren kusurlarla malul bir eserdir. Son dönemde, yazarın daha fazla eser verme çabası içine girmesi yahut yaşının ilerlediğini düşünerek farklı kaygılarla yazması, belki de söz konusu durumu açıklayan ya da en azından bu durum özelinde üzerinde düşünülmesi gereken sebeplerdendir.

Kaynakça

KUTLU, M. (2014). *Nur*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

LEKESİZ, Ö. (2015). *Sanat ve…* , İstanbul: Şule Yayınları.

SAMSAKÇI, M. (2014). "Mustafa Kutlu'nun *Nur*'u". *Türk Edebiyatı*, 485, 38-41.

TOSUN, N. (2004). *Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

YILDIRIM, E. (2007). *Mustafa Kutlu Hikâyeciliği Varoluş/Yabancılaşma/Hakikat*, Ankara: Ebabil Yayıncılık.

Türkiye'deki Yazma Eserler Hakkında Bir Bilgilendirme*

Ahmet GEMİ*

**Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetgemi04@gmail.com*

ÖZ

"Kur'ân Mekke'de indi, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı" sözü eskiden beri söylenen anlamlı bir söylencedir. Mekke'de nazil olan ilâhî kelâm en çok Mısırlı hafızların göğsünde korunmuş ve İstanbullu hattatların eliyle yazı malzemelerine nakşedilerek modern dünyaya ulaşmıştır. Bu söz, sadece Kur'ân için değil, diğer İslâmî ilimler için de geçerlidir. Zira Kur'ân'dan süzülerek günümüze ulaşan dinî kaynakların nerede ise kahir ekseriyeti Anadolu'da yazılmış ve başta İstanbul kütüphaneleri olmak üzere yine Anadolu'nun muhtelif yerlerinde muhafaza edilmiştir. Bunun içindir ki, yukarıdaki meşhur söze benzer bir söz daha bulunmaktadır ki o da şudur: "İstanbul yazma cennetidir". Hiç şüphe yok ki, bu kültürel miras, hattat ve nâsihlerin eşsiz çalışmaları sonucu günümüze ulaşmıştır. Bu mirasın büyük bir bölümü ülkemizdeki yazma eser kütüphanelerinde korunmaktadır. Bu çalışmamızda ülkemizdeki yazma eserler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yazma eser, mahtut, istinsah

Giriş

Yazmalar (mahtût/mahtûtât), papirüsten deriye, pamuk levhadan kâğıda el ile yazılarak meydana getirilmiş otantik eserlerdir (Ünver ve Kaya: http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9). Bazen mahtût, bazen el yazması olarak ifade edilen bu terim çoğunlukla "yazma" olarak yaygınlık kazanmıştır. Yazma veya mahtût denilince eski dönemlerde el ile yazılmış eser ya da eserler anlaşılmaktadır.

---

* Bu çalışma, *davet mektebi dergisi'*nin 46. sayısında, **"Türkiye'de Yazma Eserlerin Dünü ve Bugünü"** başlığıyla yayımlanan makalenin yeniden gözden geçirilmiş halidir.

Nâsih veya müstensih (hattât), herhangi bir eseri kaleme alan kişiye denmektedir. Nüsha, birbirinin tıpkısı olan yazılı şeylerin her biri anlamında kullanılmaktadır (http://www.tdk.gov.tr). İstinsâh ise bir yazıya, yapıta bakarak örneğini elle çıkarma, aynısını yazma, kopya etme işlemidir.

Tahkik, orijinaline uygun ve nüsha farklarını da gözetip bu farkları belirterek bir eseri modern bir şekilde yeniden kaleme almaktır. Muhakkik bu işi yapan kişiye denmektedir.

El ile yazılıp çoğaltılmış yazma eserler, günümüzdeki basma eserler gibi birbirinin aynısı olmayabilir. Zira, bu eserler çoğu kez ayrı ayrı kişiler tarafından tek tek yazılarak çoğaltıldıkları için her biri bazen bilerek, bazen de bilmeyerek atlama, ilâve veya herhangi bir kelimenin yanlış okunarak yazıya geçirilmesi ile farklılıklar arz edebilir (Ünver-Kaya, aynı yer). Bu durumun düzeltilmesi muhakkikin işidir. Muhakkik, eseri müellifinin arzu ettiği şekle tekrar dönüştürmekle mükelleftir.

Tarihi Arkaplan

İlk İslâm yazmacılığı, Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerîm'i istinsah ettirerek bir nüshasını Medine'ye, diğer nüshalarını da Kûfe, Basra ve Şam'a göndermesiyle başlar. İslâm tarihindeki ilk yazma eserler bu mushaflardır. Daha sonra kitap yazmacılığı gelişerek diğer ilim dallarında da varlığını sürdürmüştür (Ünver-Kaya, aynı yer).

İslâm'ın ilk dönemlerinde yazı, farklı malzemelerin üzerine yazılırken Çinli esirlerin hicrî ikinci asırda kâğıdı bulmalarıyla yazmacılık oldukça ilerlemiş, hicrî dördüncü asırda ise papirüs, yerini kâğıda bırakmıştır (Ünver-Kaya, aynı yer).

Türklerin İslâm'a girmesi ile dinî ve fennî ilimler ivme kazanmış, bu ilimler Arapça, Farsça ve Osmanlıca olmak üzere üç temel dilde kaleme alınmış ve medreselerde okutulmuştur. Medreselerde okutulan bu eserler zamanla çoğalmış ülkenin büyük yerleşim merkezlerinde kütüphanelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanında ilim adamlarının özel kütüphanelerinin ve tarihî/otantik eserleri, sevenlerin özel koleksiyonlarının da var olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Cengiz Han ordusunun Bağdat kütüphanelerini yakmasıyla bu kültürel miras zayıflamıştır. Aynı şekilde Yıldırım Bayezid ve Fahreddin Paşa'nın Hicâz'daki eserleri İstanbul'a nakletmesi ile bu birikim yer değiştirmiştir. Ayrıca günümüzde dijital sistemin gelişmesi ile birlikte yazmaların yer

değiştirmesi kolaylaşmıştır. Mesela Mardin'deki yazma eserler, personel ve imkân yetersizliğinden Konya'ya nakledilip dijital ortama aktarılmış ve kopyaları tekrar Mardin'e gönderilmiştir. Keza dünyadan örnek olarak sunulabilecek yerlerden Tokyo Üniversitesi'ne bağlı Doğu Kültürleri Enstitüsü koleksiyonu (Bkz. http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html.) ile Paris, Berlin, Petersburg gibi büyük merkezlerde bulunan yazma kütüphaneler İslâmî kaynaklar açısından önem arz etmektedir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte eskiye ait ne varsa ötelenmiş ve maalesef yazma eserler de bundan nasibini almıştır. Yıllarca süren kısıtlı erişim sonucu bazı yazmalar tahrip olmuş veya kaybolmuştur. Üniversitelerin açılmasıyla birlikte yazma eserlerin makûs talihi nispeten değişmiş ve bu kültürel miras ile ilim dünyasının arasındaki köprü yeniden tesis edilmiştir.

İslâm'ın gelişi ile birlikte İslâm dünyası hızlı bir şekilde dinî ve fennî ilimlerde gelişme kat etmiştir. Çok geçmeden İslâm âleminin Mekke, Medine, Bağdat, İskenderiye, Şam, Kurtuba ve İstanbul gibi büyük merkezleri ilim merkezi haline gelmiş ve buralarda sayısız eser barındıran büyük kütüphaneler açılmıştır. Ayrıca dijital ortamda erişime açık birçok yazma eser sitesi bulunup bunlardan karşılıksız eser indirmek mümkündür. Bu sitelerden bazıları şunlardır:

- https://www.al-mostafa.com.
- http://wqf.me.
- https://www.bibalex.org/ar/center/details/manuscriptscenter.
- http://www.alukah.net/library.
- http://www.almarkaz.ma.

Yazma Eserlerin Bulunduğu Yerler

İslâm dünyasındaki yazma eser sayısı hakkında kesin bir sayı söylemek mümkün değildir. Bu konudaki istatistikler yaklaşık olup kesin değildir. Sıralama yapılırken, dünyadaki Arapça yazmaların sayısı ile ilgili bilgi veren bazı kaynaklara güvenilmiştir. Buna göre en fazla Arapça yazma eser koleksiyonu bulunan ülkeler sırasıyla Türkiye, İran, Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Fas, Suriye, Tunus, Yemen, Pakistan, Afganistan ve Cezayir'dir (Ünver-Kaya, aynı yer).

Ayrıca Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, İran, Çin, Hindistan gibi ülkelerde de çok sayıda

yazma eserin mevcut olduğunu söylemekte yarar vardır (Ünver-Kaya, aynı yer).

Dışarıdan getirilen yazmaları hesaba katmasak İstanbul ve Anadolu'daki yazma eserlerin çokluğu şu anlama gelmektedir: Nüfus sayısının fazlalığı, ilmî seviyenin yüksekliği ve çoğu âlim olmayıp sadece okuma-yazma ile geçimini sağlayan kişilerin çokluğu… Ancak her ne sebeple olursa olsun yazma eserlerin çokluğu kültürel birikimimiz önemli bir kanıttır.

Acaba bu yazma eserlerden yeterince istifade ediyor muyuz? Maalesef bu soruya olumlu cevap vermek çok zor… Bunun, kültürel mirasımıza verdiğimiz değerden başka diğer değişik sebepleri vardır: Alfabe devrimi ile Arap harflerinin kaldırılıp yerine Latin alfabesinin kaim edilmesi, orta-lise ve yükseköğrenimde eski eserlerin okunmasına yönelik derslerin olmaması veya eksik olması, yüksek fiyat, yazma eser merkezlerine uzaklık gibi sebeplerle yazmanın elde edilememesi. Fakat son birkaç yıldır Kültür ve Turizm Bakanlığının bu konudaki çalışmaları takdire şayandır. Bakanlık, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (YEK) bünyesinde zengin bir veri tabanı oluşturmuş, Türkiye'deki ilgili kütüphanelerle koordineli bir çalışma içine girmiştir. Sınırlı sayıda da olsa sisteme kontör yükleyerek bilgisayarınıza ilgili eseri indirmeniz mümkündür. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı kütüphaneler aşağıda sıralanmıştır. Söz konusu kütüphanelerden istenen esere ulaşmak mümkündür.

- Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
- Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi
- Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi
- Millet Yazma Eser Kütüphanesi
- Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi
- İnebey Yazma Eser Kütüphanesi
- Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi
- Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi
- Konya Yazma Eser Kütüphanesi
- Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi
- Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Amasya Yazma Eser Kütüphanesi
- Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi
- Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi
- Ziya Gökalp Yazma Eser Kütüphanesi
- Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
- Manisa Yazma Eser Kütüphanesi

Mahtût eserler, maddî ve manevî açıdan paha biçilmez eserlerdir. El yazması eserler, mâzinin düşünce, kültür ve bilgi birikiminin yeni nesillere aktarılmasında en önemli fonksiyonu icra etmektedir. Bu miras ve birikim, özgün düşüncelerin oluşmasında ve yeni ufukların açılmasında fevkalade bir öneme sahiptir. Dolayısı ile el yazması eserlerin tahkik edilerek neşredilip istifadeye sunulması büyük bir ehemmiyet arz etmektedir (Dartma, 2015: 15(1)/8).

Sonuç ve Değerlendirme

Yazma eserlerin gün yüzüne çıkması için ne yapmalı? Bu soruya birçok cevap verilebilir. Ancak kanaatimizce en önemli cevap, kültürel mirasa karşı zihinlerin uyarılmasıdır. Zira kültürel mirasın önemi anlaşılmadan özverili ve hasbi bir şekilde çalışmak zordur. Bu bağlamda devletin ve hükümetlerin yapacağı şeyler ile bireylerin yapacağı şeyler vardır. Devlet, ilkokuldan üniversiteye kadar bireylere zemin hazırlamakla mükelleftir. Bu meyanda devlet, üniversitelerdeki Arap dili bölümleri ile Kütüphanecilik ve Arşivcilik bölümlerinin sayısını çoğaltıp bu bölümlerden mezun olanların atamasını yaparak kütüphanelerdeki personel sayısını artırmalı; ulaşılması zor olan koleksiyonları ulaşılır hale getirmeli; mevcut yazmaları hızlı bir şekilde dijital ortama aktararak ücretsiz ve kotasız bir şekilde okuyucunun hizmetine sunmalıdır. Keza devlet, yazma eserler ile ilgilenenlere maddî destek vererek onları bu konuda teşvik etmelidir. Ayrıca yazma eserler konusunda dünyada birinciliği elinde tutan Türkiye, Yazma Eserler Enstitüsü adı altında bir enstitü kurmalıdır.

Bireylere gelince: Üzülerek belirtmeliyiz ki, asrımızın teferruat içinde boğulmuş, dünyevî meşgaleler içinde yorgun düşmüş ve sosyal medya ile bilincini kirletmiş nesli bir Âb-ı Hayat çeşmesi olan bu kıymetli eserleri okuyamıyor bile!..

Bu konuda ümidi hep diri tutmak gerekmektedir, ama durum pek de iç açıcı değildir. Ancak yine de bu coğrafyada atalarının mirasını gün yüzüne çıkarmak isteyen bir zümrenin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bu özel kişilerin, “Tahkik ihyâü’l-mevâttır: Tahkik ölü diriltme işidir” sözünden hareketle kılı kırk yararak, bıkmadan, usanmadan sabır ve teenni ile hareket etmeleri lâzımdır. Zira tahkik işi her ne kadar bazı ilim çevrelerince maalesef ilmî bir çaba olarak görülmese de zor ve zahmetli bir iştir.

Kaynakça

Dartma, Bahattin, “El Yazması Eserlerin Önemi ve Resmî Olarak Kayıtlı Olmayanların Durumu Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* Cilt 15, Sayı 1, 2015.

Ünver, Niyazi-Dursun Kaya, *Yazma Kitaplar*, http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9. (ET: 25.09.18).

http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html.

http://www.tdk.gov.tr. (ET: 25.09.18).

ICHES

EĞİTİM BİLİMLERİ

Okul Müdürlerinin Kriz Yönetim Becerileri ve Liderlik Stilleri

Mustafa KAÇMAZ[*], Prof. Dr. Ali AKSU[**]

[*] *Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Türkiye, kacmazm@yahoo.com*

[**] *Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkiye, aksualideu@gmail.com*

Öz

Bu çalışmanın amacı, okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ve liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerin algılarını; bu algıların bazı değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ve okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile liderlik stilleri arasındaki ilişkileri belirlemektir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde olup, araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim ve öğretim yılında İzmir İli Küçük Menderes Havzası'nda yer alan 7 ilçe merkezindeki resmi ortaokullardan seçilen örnekleme dahil 18 okulda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda ortaokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin algılarında en yüksek değer Kriz Öncesi Dönem olurken en düşük değer ise Kriz Dönemi boyutunda görülmektedir. Okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin öğretmenlerin algılarında cinsiyete, eğitim düzeyine, mesleki kıdeme, yaşa ve branş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir.

Ortaokul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerin algılarında en yüksek değer Dönüşümcü Liderlik olurken, en düşük değerin ise Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutunda olduğu görülmektedir. Okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerinin algılarında ise cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık görülmezken, mesleki kıdem ve yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşma olduğu görülmektedir.

Okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile sergiledikleri Dönüşümcü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik stilleri arasında pozitif ilişki bulunurken, Serbestlik Tanıyan Liderlik stili arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriz yönetimi, liderlik, liderlik stilleri.

Giriş

Küreslleşmeyle birlikte ülkelerin gelişimlerini sürdürebilmeleri ve rekabet edebilmeleri için bir düzen ve güven ortamına ihtiyaç vardır. Buna karşın daha önceden kestirilemeyen, aniden ortaya çıkan ve çözümü sonraya bırakılamayacak kadar önemli olan sorunlar da yaşanabil-mektedir. Sosyoekonomik gelişmeler, savaşlar, iklim değişiklikleri ve doğal afetler sebebiyle zaman zaman kaos ortamına giren toplumlar çeşitli krizlerle karşı karşıya gelebilmektedirler.

Doğal yaşam bir düzenlilik içinde olmasının yanı sıra bir belirsizlik ve kaos durumu da içerir. İnsanların düzenlilik ve yaşamı tamamen kestirme ve buna göre tedbir alma isteklerine rağmen, bu her zaman gerçekleştirilemeyebilir. Bazen de önceden tahmin edilmiş olmasına rağmen, içinde bulunduğumuz örgütü tehdit eden durumların önüne geçemeyiz. Gerçekleşmesini arzulamadığımız, örgütün işleyişini olumsuz yönde etkileyen bu durumlar örgütsel açıdan çoğu kez "kriz" olarak tanımlanır (Aksoy ve Aksoy 2003:38). Kriz en basit anlamıyla örgütün alışılagelmiş işleyişini bozan ve geleceğini tehdit eden durumlar olarak tanımlanabilir.

Tutar (2000)'a göre ise kriz, örgütü ve yöneticiyi sıkıntıya sokan, doğru, tam ve güncel bilginin toplanamamaması, sağlıklı iletişim kurulamaması, haberleşme engellerinin giderilmemesi ve bunların sonucunda, örgütsel ve yönetsel faaliyetlerin yeterince yerine getirilmemesi durumudur (Akt. Aksu, 2009:2436).

Krizler, insan kaynaklı ve doğa kaynaklı olmak üzere iki ana grupta toplanabilir. Parson (1996)'a göre ise geçerli olan üç tip kriz vardır:

- Aniden ortaya çıkan krizler
- Zamanla ortaya çıkan krizler
- Uzun süreli krizler

Krizle baş etmenin yolu krize hazır olmak ve meydana geldiğinde krizi yönetebilmektir. Kriz yönetimi, yönetimin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Demirtaş, 2000).

Filiz (2007:18-19)'e göre kriz yönetimi, olası kriz durumlarına karşı kriz sinyallerini alma, yorumlama, hatta mümkün ise krize engel olma, kriz meydana geldikten sonra ise bireysel, örgütsel ve ülke düzeyinde hedef, amaç ve menfaatler korunarak krizin en az zararla atlatılmasını sağlama; kriz meydana geldikten sonra da gerekli derslerin alınıp iyileştirme ve yeniden inşa amacıyla gerekli plan, program ve politikaların uygulanması, kontrolü ve denetimi gibi faaliyetleri içeren ve normalden farklı özellikler gösteren bir yönetim modelidir.

Kriz yönetiminin amacı örgütü krize hazırlamak, meydana gelen krizleri zarar görmeden veya en az zararla atlatabilmektir.

Örgütlerin yaşamlarındaki en büyük tehlikelerden biri hazırlıklı olmadıkları kriz durumlarıdır. Kriz durumu, örgütü hazırlıksız yakalarsa, kısa sürede örgütün dağılmasına ve yok olmasına neden olur. Bunun yanında krizin yaratacağı gerilim, çevre örgütleri de olumsuz etkileyerek, daha büyük çapta bir krizin ortaya çıkmasına neden olabilir. Yönetimin bu krizleri yönetmedeki yetersizliğine bağlı olarak bir örgütteki kriz, iç içe geçmiş halkalar gibi diğer örgütlere de sıçrar ve sonuçta kaos ortamı yaratabilir (Ocak, 2006:1). Bu nedenle "Kriz Yönetimi" örgütün geleceği ve yöneticiler için büyük önem arz etmektedir.

Okullarda çok fazla insanın bir arada bulunmasından dolayı depremler, seller, yangınlar, şiddetsel ve terör saldırıları karşısında kolayca felakete dönüşebilmektedir. Yani bir kriz durumu oluşmaktadır (Kaçmaz, 2014:4). Geleceğimizin teminatı olan çocuklarımızın ve gençlerimizin eğitim aldıkları okullarda güven içinde olabilmeleri için gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve kriz drumlarına hazırlıklı olunması gerekir. Krizleri önleme ve yönetmede en büyük rolün kuşkusuz bir örgüt lideri olarak okul müdürüne ait olduğu söylenebilir.

Doğal afetler, patlamalar, şiddet olayları, kazalar ve benzeri birçok durumun okullarda yaşanması ve felaketlerle sonuçlanması her zaman ihtimal dahilindedir. Bir anda ortaya çıkan bu ve benzer kriz durumlarında o anda ne yapılması gerektiği kestirilemeyebilir. Okulların açık sistem özelliğine sahip olması sebebiyle ve kontrol edilemeyen benzer durumlar ile okul yöneticilerinin kriz yönetimi konusundaki yetersizlikleri meydana

gelen kriz durumunun daha da büyümesine ve ağır sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Ulutaş'a (2010: 1-2) göre okulda meydana gelen bir kriz durumunda ne yapılması gerektiği bilinmeyebilir. Ancak bu gibi durumlarda öncelikle okul yöneticileri bu sorunu çözmek için hazır olmalıdır. Çünkü okul müdürü yaşanan kriz durumlarının okulda daha trajik duruma dönüşmemesi için veliye, öğrenciye, öğretmenlere, medyaya ve Milli Eğitim Müdürlüğüne karşı sorumludur.

Eğitim sisteminin amaçlarına, hedeflerine ulaşmasında ve okulların işletilmesinde önemli bir rolü olan okul yöneticilerinin kullandıkları liderlik stillerinin okulların etkili ve kaliteli eğitim öğretim hizmeti sunmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir (Bardakçı, 2017:12-13). Bu kapsamda bazı liderlik stillerini tanımlamakta yarar vardır.

Dönüşümcü Liderlik: Liderin izleyenlerle-çalışanlarla arasında bir bağ kurduğu, çalışanları etkilediği, onlara rol model olduğu, onları performanslarının ötesinde içtenlikle çalışmaya teşvik ettiği, takım ruhuyla hareket ederek birlik ve beraberlik içerisinde örgütün hedeflerini gerçekleştirmek konusunda çaba sarf ettiği, sürekli olarak yeniliği, değişimi ve gelişmeyi takip ederek, sert rekabet ortamında örgütü iri ve diri tuttuğu, başarılara sürekli olarak yaklaştırdığı liderliktir (Avcı,2015:85-86). Robert (1985)'e göre dönüşümcü liderlik, insanların misyon ve vizyonlarının yeniden tanımlanmasını, sorumluluklarının yenilenmesini ve amaçlarının başarılması için sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını kolaylaştıran bir liderliktir (Akt: Leitwood, 1992:9)

Etkileşimci Liderlik: Lider ile izleyicileri arasında, görevleri yerine getirmek ve başarılı olduklarında karşılığında ödüllendirilmek temeline dayalı bir anlaşma üzerine inşa edilmiş liderlik stilidir (Avolio & Bass, 2004 Akt. Orçan, 2015:45).

Serbestlik Tanıyan Liderlik: Avolio ve Bass ((2002)'e göre Serbest bırakıcı liderlik, liderin karar vermeme, sorumluluktan vazgeçme ve otoritelerini kullanmama durumlarını ifade etmektedir. Diğer bir anlatımla bu anlayıştaki liderler görev ve sorumluluklarına ilişkin herhangi bir işlem yapılmamasını temsil etmektedir (Akt: Bardakçı, 2017:21).

Araştırmanın Önemi

Yapılan literatür incelemesinde okullarda kriz yönetimi ve okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişkiyi konulu alan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Bu sebeple, okul müdürlerinin liderlik stillerinin, kriz yönetim becerisi açısından incelenmesi önemli görülmektedir. Bu araştırmada, okul müdürlerinin kriz yönetimi becerileri ile liderlik stilleri arasındaki ilişki ortaya çıkarılarak, okul yöneticisi seçme ve yetiştirmeye katkıda bulunması hedeflenmektedir. Bunun yanında literatüre farklı bir katkı sağlaması ve yeni araştırmalara kaynak olması da hedeflenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ve liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerin algılarını; bu algıların bazı değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini ve okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile liderlik stilleri arasındaki ilişkileri belirlemektir.

Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki alt amaçlara cevap aranmıştır:

1. Öğretmenlerin algılarına göre müdürlerin kriz yönetme becerileri ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin kriz yönetimi algıları onların; cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, yaş ve branş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlere göre müdürlerin liderlik stillerine ilişkin algıları ne düzeydedir?
4. Öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algıları onların; cinsiyet, eğitim düzeyine, kıdem, yaş ve branş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Öğretmenlerin kriz yönetimine ilişkin algılarıyla okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algıları arasındaki ilişki nedir?

Yöntem

Öğretmenlerin görüşlerine göre kriz yönetimi ve okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2014) ilişkisel tarama modelini, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modeli olarak tanımlamaktadır.

Evren ve Örneklem

Evren, Küçük Menderes Havzası'nda yer alan 7 ilçe merkezindeki resmi ortaokullarda görev yapan 803 öğretmenden oluşmaktadır (Bu sayıya okulların resmi web sayfalarından yapılan incelemeler sonucunda ulaşılmıştır). Küçük Menderes Havzası, Ege Bölgesi'nin batısında Gediz ve Büyük Menderes havzaları arasında yer alan 3275 km^2'lik alanı kaplayan coğrafi bölgedir. Küçük Menderes Havzası'nda İzmir'in Bayındır, Beydağ, Kiraz, Ödemiş, Tire, Torbalı ve Selçuk ilçeleri bulunur (Muslu, 2005).

Araştırmanın örneklemini belirlemek için Küme Örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Küme Örnekleme, örnekleme birimi, birden fazla evren biriminden oluşan kümeler (gruplar) olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk ve Diğerleri, 2017:84). Her ilçedeki ortaokulların %30'u seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Seçkisiz Örnekleme, örneklemede temel alınan birimlerin örneklem için seçilme olasılıklarının eşit olmasını tanımlar (Büyüköztürk ve Diğerleri, 2017:86). Bu durumda okul sayısı 2 olan ilçelerin 2 okulu da örnekleme dahil edilmiş olup, diğer ilçelerden 3'er okul örnekleme dahil edilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan ölçme araçları evrenden alınan örnekleme dahil resmi ortaokullara dağıtılan 803 ölçekten 224 tanesinden geri dönüş sağlanabilmiştir. Geri dönüş sağlanan ölçeklerin tamamı değerlendirmeye dahil edilmiş ve istatistiksel işlemler yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları:

Araştırmada veri toplama aracı olarak "Kriz Yönetim Becerileri Ölçeği" ve "Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği" kullanılmıştır.

Kriz Yönetim Becerileri ölçeği Aksu ve Deveci (2009) tarafından geliştirilmiş olup, "Kriz Öncesi Dönem", "Kriz Dönemi" ve "Kriz Sonrası Dönem" olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçme aracının güvenirlilik hesaplamalarında Cronbach Alpha tekniği kullanılmış olup, Kriz Öncesi boyutunda .95, Kriz Dönem boyutunda .95, Kriz Sonrası boyutunda .98, anket genelinde .98 güvenirlilik katsayıları bulunmuştur. Beşli Likert ölçeğine göre hazırlanan anket için "Hiçbir Zaman (1), Nadiren (2), Bazen (3), Çoğunlukla (4) ve Her Zaman (5)" puan aralığı belirlenmiştir (Aksu ve Deveci,2009).

Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği (MLQ), 1985 yılında Bernard Bass tarafından geliştirilmiş ve liderlik stillerini çeşitli faktörler açısından incelemek amacıyla geliştirilmiştir (Lowe, Kroeck, & Sivasubramaniam, 1996; Akt. Bardakçı, 2017). Aksu (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılan ölçeğin dil geçerliği .99 olarak bulunmuştur. Aksu'nun (2014) yaptığı çalışmada, ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları dönüşümcü liderlik boyutunda (.94); etkileşimci liderlik boyutunda (.88), ve serbestlik tanıyan liderlik boyutunda ise (.92) olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamının güvenirliği ise, .94' dır. Beşli Likert ölçeğine göre hazırlanan anket için "Hiçbir Zaman (1), Arada Bir (2), Bazen (3), Sıklıkla (4) ve Her Zaman (5)" puan aralığı belirlenmiştir (Bardakçı, 2017).

Verilerin Analizi

Araştırma analizlerinde SPSS programı kullanılarak; $\bar{x}$, Sd, t-testi, tek Yönlü varyans analizi (ANOVA), tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası LSD Testi ve Pearson Korelasyonu Katsayısı gibi istatistiksel testler kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, alt amaçların çözümlenebilmesi için gerekli olan istatistiksel işlemler ve yorumlar yer almaktadır.

Araştırmanın birinci alt problemi "Öğretmenlerin algılarına göre müdürlerin kriz yönetme becerileri ne düzeydedir?" biçimindedir. Ortaokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin algıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin algılarına ait istatistiki bilgiler

Boyutlar	**n**	**x̄**	**Sd**
Kriz Öncesi Dönem	224	3.54	.730
Kriz Dönemi	224	3.20	.923
Kriz Sonrası Dönem	224	3.39	.847
Genel	224	3.38	.756

Tablo 1' de görüldüğü üzere, ortaokul öğretmenlerinin okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin algılarında en yüksek düzeyde katılım gösterdikleri boyut Kriz Öncesi Dönem ($\bar{x}$ = 3.54) olurken en düşük ortalama ise Kriz Dönemi ($\bar{x}$ = 3.20) boyutunda gerçekleşmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemi "Öğretmenlerin kriz yönetimi algıları onların; cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, yaş ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" biçimindedir. Bu alt probleme ilişkin toplanan verilerle yapılan analizler neticesinde öğretmen algılarının cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, yaş ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılık görülmemiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Öğretmenlere göre müdürlerin liderlik stillerine ilişkin algıları ne düzeydedir?" biçimindedir. Bu alt probleme ilişkin n, $\bar{x}$ ve Sd değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerin algılarına ait istatistiki bilgiler

Alt Boyutlar	**n**	**x̄**	**Sd**
Dönüşümcü Liderlik	224	3.79	.870
Etkileşimci liderlik	224	3.57	.742
Serbestlik Tanıyan Liderlik	224	2.46	.686
Genel	224	3.44	.618

Tablo 2'de görüldüğü gibi öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algılarının sırasıyla Dönüşümcü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik boyutunda yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin en yüksek düzeyde katılım gösterdikleri boyut Dönüşümcü liderlik (**x̄** = 3,79) olurken en düşük ortalama ise Serbestlik tanıyan liderlik (**x̄** = 2,46) boyutunda gerçekleşmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Öğretmenlerin okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algıları onların; cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki kıdem, yaş ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" biçimindedir. Bu alt probleme ilişkin toplanan verilerle yapılan analizler neticesinde Ortaokul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algılarında, cinsiyet, eğitim düzeyi ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılık görülmezken; mesleki kıdem ve yaş değişkenlerine göre ise anlamlı farklılık görülmüştür. Bu anlamlı ilişkiye ilişkin istatistiki veriler Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algılarının mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçları

Boyut	Kaynak	KT	Sd	KO	F	P
Dönüşümcü Liderlik	G.İçi	3.201	3	1.067	1.418	.239
	G.Arası	165.620	220	.753		
	Toplam	168.821	223			
Etkileşimci liderlik	G.İçi	.149	3	.050	.089	.966
	G.Arası	122.528	220	.557		
	Toplam	122.677	223			
Serbestlik Tanıyan Liderlik	G.İçi	4.347	3	1.449	3.167	.025*
	G.Arası	100.668	220	.458		
	Toplam	105.015	223			
Genel	G.İçi	.498	3	.166		-.731
	G.Arası	84.600	220	.385	-.431	
	Toplam	85.098	223			

*p<.05

Tablo 3'te görüldüğü gibi okul müdürlerin Dönüşümcü Liderlik boyutu [F (3,220)=1.418; p>.05], Etkileşimci Liderlik boyutu [F (3,220)=.089; p>.05] ve anket geneli [F (3,220)=-.431; p>.05] olduğundan, öğretmenlerin mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutu [F (3,220)=3.167; p<.05] olduğundan, öğretmenlerin mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Serbestlik tanıyan liderlik boyutunda anlamlı farklılığın hangi mesleki kıdem grupları arasında olduğunu belirlemek için yapılan LSD Testi sonuçlarına göre Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutunda mesleki kıdemi (16 ve üstü) yıl olan öğretmenlerle mesleki kıdemi (0–5) yıl olan öğretmenler arasında (p=.045<.05) değerine göre ve (6-10) yıl olan öğretmenler arasında (p=.007<.05) değerine göre, mesleki kıdemi (16 ve üstü) yıl olan öğretmenlerin lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 4. Okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algılarının yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları

Boyut	Kaynak	KT	Sd	KO	F	P
Dönüşümcü Liderlik	G.İçi	4.791	2	2.396	3.228	.042*
	G.Arası	164.030	221	.742		
	Toplam	168.821	223			
Etkileşimci Liderlik	G.İçi	1.584	2	.792	1.446	.238
	G.Arası	121.093	221	.548		
	Toplam	122.677	223			
Sebestlik Tanıyan Liderlik	G.İçi	2.953	2	1.477	3.197	.043*
	G.Arası	102.062	221	.462		
	Toplam	105.015	223			
Genel	G.İçi	1.478	2	.739	1.953	.144
	G.Arası	83.620	221	.378		
	Toplam	85.098	223			

*p<.05

Tablo 4'te görüldüğü gibi okul müdürlerin Etkileşimci Liderlik boyutu [F (2,221)=1.446; p>.05] ve anket geneli [F (2,221)=1.953; p>.05] olduğundan öğretmenlerin yaş değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak Dönüşümcü Liderlik boyutu [F (2,221)=3.228; p<.05] ve Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutu [F (2,221)=3.197; p<.05] olduğundan, öğretmenlerin yaş değişkenine göre anlamlı farklılık görülmektedir. Dönüşümcü Liderlik ve Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutlarında anlamlı farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu belirlemek üzere yapılan LSD Testi sonuçlarına göre Dönüşümcü Liderlik boyutunda yaşı (41 ve üstü) olan öğretmenlerle yaşı (31–40) olan öğretmenler arasında (p=.012<.05) değerine göre, yaşı (41 ve üstü) olan öğretmenlerin lehine anlamlı fark bulunmuştur. Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutunda ise yaşı (41 ve üstü) olan öğretmenlerle yaşı (20-30) olan öğretmenler arasında (p=.023<.05) değerine göre, yaşı (31-40) olan öğretmenlerle (p=.049<.05) değerine göre, yaşı (41 ve üstü) olan öğretmenler lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Araştırmanın beşinci alt problemi "Öğretmenlerin kriz yönetimine ilişkin algılarıyla okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algıları arasındaki ilişki nedir?" şeklindedir. Okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile liderlik stilleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu alt problemin çözümü için, Kriz Yönetim Becerileri ölçeği ile Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği'nden elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırmanın beşinci alt probleminin çözümlenmesi için Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile liderlik stilleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Korelasyon Analizi Matrisi

	Kriz Yönetim Becerisi
Dönüşümcü Liderlik	.425**
Etkileşimci Liderlik	.362**
Serbestlik Tanıyan Liderlik	-.323**
Kriz Yönetim Becerisi	1

**P< .01

Tablo 5'teki korelasyon matrisi incelendiğinde Kriz Yönetim Becerisi'nin Serbestlik Tanıyan Liderlik (r= -.323) stili ile negatif ilişkisi olduğu görülmektedir. Ancak Kriz Yönetim Becerisi ile Dönüşümcü Liderlik (r= .425) ve Etkileşimci Liderlik (r=.362) stili arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Korelasyon matrisindeki en yüksek düzeydeki ilişkinin Kriz yönetim Becerisi ile Dönüşümcü Liderlik stili arasında olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuçlar

Ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin kriz yönetimi becerileri ve liderlik stillerine ilişkin algıları; bu algıların kimi değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği ve kriz yönetme becerileri ile liderlik stilleri arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada, elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerin kriz yönetme becerilerine ilişkin görüşlerinin Kriz Öncesi Dönem alt boyutunda " Çoğunlukla" düzeyinde olurken, Kriz Öncesi Dönem ile Kriz Sonrası Dönem alt boyutlarında ve anket genelinde "Bazen" düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu bulgular ışığında okul müdürlerinin kriz yönetme becerilerinin geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Maya (2014)'nın ve Sağlam & Özsezer (2015)'in yaptığı çalışmalarında da öğretmen algılarına göre yöneticilerin kriz yönetme becerisinin genel ve alt boyutlarda "bazen" düzeyinde çıkması bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Söz konusu araştırmalar ile bu çalışmanın genel, kriz dönemi ve kriz sonrası dönem boyutları ile örtüşürken, kriz öncesi boyutu ile farklılık göstermektedir. Karakuş & İnandı (2018)'nın yaptıkları çalışma ile de kriz öncesi dönem ve kriz dönemi ile örtüşürken, kriz sonrası dönem ve genel boyutlarında farklılık göstermektedir.

Okul müdürlerinin kriz yönetim becerilerine ilişkin öğretmenlerin algılarında cinsiyete, eğitim düzeyine, mesleki kıdeme, yaşa ve branş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Aksu (2009)'nun araştırma bulguları da bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ulutaş (2010)'ın çalışmasında ise cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş ve branş değişkenlerine göre bulgular örtüşürken, mesleki kıdem değişkenine göre farklılık göstermektedir.

Ortaokul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerin algılarında en yüksek değer Dönüşümcü Liderlik olurken, en düşük değerin ise Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutunda görülmektedir. Orçan (2015)'ın ve Bardakçı (2017)'nın araştırmalarında da Dönüşümcü Liderlik stilinin en yüksek değere ve Serbestlik Tanıyan Liderlik stilinin ise en düşük değere sahip olduğu görülmekte ve bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerinin algılarında, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık görülmemektedir. Bardakçı (2017)'nın araştırmasında cinsiyet değişkenine göre Serbestlik Tanıyan Liderlik stili boyutunda anlamlı fark görülmezken, Dönüşümcü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik boyutlarında anlamlı farklılık görülmektedir. Orçan (2015)'ın araştırmasında ise Dönüşümcü Liderlik, Etkileşimci Liderlik ve Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık görülmektedir.

Okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmenlerinin algılarında, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık görülmemektedir. Bardakçı (2017)'nın araştırmasında da eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık olmaması bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Orçan (2015)'ın araştırmasında ise Dönüşümcü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik boyutlarında bulgular örtüşmekte, ancak Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutunda farklılık görülmektedir.

Ortaokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algılarında Dönüşümcü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik boyutlarında mesleki kıdem değişkenine göre farklılaşma görülmezken, Serbestlik Tanıyan Liderlik boyutunda ise mesleki kıdem değişkenine göre farklılaşma görülmektedir. Orçan (2015)'ın araştırmasında da benzer bulgular elde edildiğinden bu araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir. Bu bulguya dayanarak. Mesleki kıdemi (16 ve üstü) yıl olan öğretmenlerin, okul müdürlerinin "Serbestlik Tanıyan Liderlik" stilini sergilediğini en yüksek algılayan grup olduğu söylenebilir. Bu gruptaki öğretmenlerin algılarında yılların getirdiği mesleki tecrübe ve zaman içinde değişim gösteren okul müdürlüğü makamına atfedilen önemden kaynaklandığı söylenebilir.

Ortaokul öğretmenlerinin, okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algılarında "Etkileşimci Liderlik" boyutunda yaş değişkenine göre farklılaşma görülmezken, "Dönüşümcü Liderlik" ve "Serbestlik Tanıyan Liderlik" boyutlarında yaş değişkenine göre farklılaşma görülmektedir. Bu bulguya dayanarak yaşı (41 ve üstü) olan öğretmenlerin, müdürlerinin "Dönüşümcü Liderlik" ve "Serbestlik Tanıyan Liderlik" stilini sergilediğini daha yüksek algılayan yaş grup olduğu söylenebilir.

Okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile sergiledikleri “Dönüşümcü Liderlik” ve “Etkileşimci Liderlik” stilleri arasında pozitif ilişki bulunurken, “Serbestlik Tanıyan Liderlik” stili arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kriz yönetim becerisi ile en yüksek düzeyde ilişki, “Dönüşümcü Liderlik" stilinde görülmektedir. Elde edilen bulgulara dayanarak okul müdürlerinin “Dönüşümcü Liderlik” ve “Etkileşimci Liderlik” stillerini sergiledikçe kriz yönetim becerilerinin arttığı, “Serbestlik Tanıyan Liderlik” stilinin sergilenmesi durumunda ise kriz yönetim becerilerinin düştüğü söylenebilir.

Öneriler

Kriz yönetimine ve okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin araştırmaların tüm eğitim kademelerinde yapılmasının yararlı olacağı düşünülebilir.

Okul müdürleri, kriz yönetim becerileri ve liderlik stilleri konusunda, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelerin işbirliğiyle düzenlenebilecek olan hizmetiçi eğitim programlarına alınabilirler.

Kaynakça

Aksu, A. (2004) Kriz Yönetimi ve Vizyoner Liderlik, Journal of Yaşar Univercity, Vol4, No 15, P 2435 – 2450 https://dergipark.org.tr/download/articlefile/179242 Erişim Tarihi: 29.07.2019

Aksu, A. ve Deveci, S. (2009). İlköğretim Okulu Müdürlerinin kriz Yönetim Becerisi, e- Journal of New World Sciences Academy Education Sciences. Mart. https://dergipark.org.tr/download/article-file/185946 Erişim Tarihi: 29.07.2019

Aksu, A. (2014). Adaptation of Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) into Turkish, VIII. European Conference on Social and Behavioral Sciences, September 3-6, 2015 Belgrade, Serbia.

Aksoy,H.H. ve Aksoy,N. (2003) Okullarda Krize Müdahale Planlaması, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl:2003, Cilt:36, Sayı:1-2

Avcı, A. (2015). Dönüşümcü ve İşlemci Liderlik Stilleri: Kavramsal Çerçevesi ve Eğitim Örgütleri Açısından Etkileri. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı 5, Bahar. DOI: http://dx.doi.org/10.16947/fsmiad.50142

Avolio, B. J., & Bass, B. M. (Eds.). (2002). Developing potential across a full range of Leadership Tm: Cases on transactional and transformational leadership. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.

Avolio, B. J., & Bass, B. M. (Eds.). (2004). Multifactor Leadership Questionnaire. Third Edition Manual and Sampler Set. Redwood City, CA: Mind Garden

Bardakçı, V. (2017). Ortaokul Öğretmenlerinin Algılarına Göre Avrupa Birliği Projelerinin Okula Katkı Düzeyi İle Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademi

Demirtaş, H. (2000). Kriz Yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Cilt 23, Sayı 23, s 353-373. http://dergipark.org.tr/kuey/issue/10373/126950 Erişim Tarihi: 28.07.2019

Filiz, E. (2007) Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

Kaçmaz, M. (2014). İlkokul Müdürlerinin Acil Durum Yönetimine İlişkin Görüşleri (Aydın Merkez İlçe Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Muğla

Karakuş, A., İnandı, Y. (2018). Ortaokul Yöneticilerinin Okullarında Yaşanan Kriz Durumlarını Yönetme Becerilerinin İncelenmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , 14 (2), 500-518 . DOI: 10.17860/mersinefd.442864

Karasar, N. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemi (27. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti

Leithwood, Kenneth. A. (1992). "The Move Toward Transformational Leadership". Educational Leadership. 49(5),Pg 8

Lowe, K. B., Kroeck, K. G., & Sivasubramaniam, N. (1996). Effectiveness correlates of transformation and transactional leadership: A metaanalytic review of the MLQ literature. Leadership Quarterly, 7, 385-425.

Maya, İ . (2014). Kamu İlkokullarında Yöneticilerin Sergiledikleri Kriz Yönetimi Beceri Düzeylerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 12 (23) , 209-235

Muslu, G. (2005). Küçük Menderes Havzası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü:İstanbul

Ocak, Y. (2006). Ortaöğretim Kurumlarında Kriz Yönetimi (Edirne İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne

Orçan, A. (2015). İzmir İli Merkez İlçeleri Anadolu Liselerindeki Öğretmenlerin Okullarının Kurumsal İtibarına ve Müdürlerinin Liderliğine İlişkin Algıları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir

Parson, W. (1996). Crisis Management. Career Development International, 1(5), 26–28, MCB University Press, ISSN 1362-0436. 27.10.2019, emerald insight

Roberts, N. (1985). "Transforming Leadership: A Process of Collective Action." Human Relations 38, 11:1023-1046

Sağlam, A. Ç. (2015). Liselerde Okul Yönetimlerinin Kriz Yönetme Becerilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 13-28

Ulutaş, S. (2010). Kriz Yönetimi ve Dönüşümcü Liderlik. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: İzmir

Tutar. H.(2000). Kriz ve Stres Ortamında Yönetim. İstanbul: Hayat Yayıncılık İletişim Eğitim Hizmetleri.

Meslek Yüksekokulunda Görevli Öğretim Elemanlarının Öğretim Materyallerinde Bilgi Ve İletişim Teknolojilerini Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma: Afyon Myo Örneği

Hatice YILMAZ*- Hümeyra Töre BAŞAT- Erdal ÖZER*****

**Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,*
hatice_guney@hotmail.com

***Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,*
humeyratore@gmail.com

****Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,*
erdalozer43@yahoo.com

ÖZ

BİT'in eğitim amaçlı kullanımı öğretim elemanı ve öğrenci gibi insan gücü kalitesini etkilediği gibi, fiziksel ortam ve eğitimde kullanılan araç-gereç kalitesini de etkilemektedir. BİT'in kullanımı ile birlikte, öğretim yöntemleri ve uygulamaları ile içerik ve değerlendirme süreçleri de olumlu yönde değişmiş ve gelişmiştir. Ancak BİT'in eğitim alanında etkin kullanılmasını sağlayan en önemli konulardan biri, öğretim elemanlarının bu konudaki görüşleri ve bilgi düzeyleridir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Meslek Yüksekokulu'nda görevli öğretim elemanlarının BİT'in kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesine yöneliktir. Araştırmanın örneklemini, Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı Afyon Meslek Yüksekokulunda görevli olan ve bu çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden öğretim elemanları oluşturmaktadır. Öğretim elemanlarının öğretim materyallerinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına ilişkin görüşlerini ortaya koymak için yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket Berkyürek tarafından da yapılmış olan BİT'e Yönelik Görüş Ölçeğinden yararlanılarak Öğretim elemanlarına uygun olarak oluşturulmuştur. Ankete katılan öğretim elemanlarının demografik ve diğer özelliklerin belirlenmesinde yüzde ve frekans analizleri, BİT eğitim sürecinde kullanımına yönelik görüşlerinin tespitinde ise standart sapma ve aritmetik ortalama analizleri kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmada, öğretim elamanlarının BİT kullanımına yönelik görüşleri arasında demografik ve

diğer özellikleri açısından karşılaştırılmasında t testi ve varyans analizi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Öğretim materyalleri, Turizm eğitimi

Giriş

Eğitim-öğretim sürecinde araç-gereç kullanımı öğretim ortamlarının etkililiğine ortam hazırlayarak eğitim programlarının başarılı olmasında aktif rol oynamaktadır. Özellikle görsel ve işitsel araç-gereçlerin derslerde kullanımının dersin işleyişini kolaylaştırdığı, ders sunumlarını daha etkili hale getirdiği ve eğiticilere zengin bir öğretim ortamı sağladığı ifade edilmektedir (Önal ve Budak, 2013: 269). Gelişen teknolojiyle birlikte, öğretim materyallerinde de önemli gelişmeler meydana gelmiş, teknolojik yenilik aracı olarak Bilgi ve İletişim Teknoloji (BİT) araçları sıklıkla kullanılır olmuştur (Turan ve Haşit, 2014: 109). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) eğitimde kullanımıyla öğretim uygulamalarında, yöntemlerde, içerikte ve değerlendirme süreçlerinde değişimler meydana gelmiş, teknik anlamda bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin bir amaç doğrultusunda kullanımının çok ötesinde yönetici, öğretmen, öğrenci gibi unsurların görev ve fonksiyonlarını temelden etkilemiştir (Aydın ve Semerci, 2017: 157). Diğer taraftan bilgi ve iletişim teknolojilerin gelişimi, bilgi kaynaklarının ve hizmetlerinin sunuluş biçimlerini de etkilemiş ve değiştirmiş, bilgi kaynakları basılı ortamın yanı sıra dijital ortamlarda da sunulmaya başlanmıştır (Özel, 2016: 278).

Her şeyden önce bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) öğretim elemanlarının ve eğitimcilerin verimliliğini arttırmakta ve çok daha kısa zamanda daha az çaba harcayarak, daha kaliteli çıktı ve sonuç alabilmelerine imkân tanımaktadır öğretim elemanlarına verimliliklerini önemli ölçüde arttırma imkânı vermektedir (Turan ve Çolakoğlu, 2008: 108).

Bilgi ve düşüncenin hızlı akışını sağlayan teknolojik araçlara Bilgi ve İletişim Teknolojileri denilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgiye ulaşılmasını ve bilginin oluşturulmasını sağlayan her türlü görsel, işitsel, basılı ve yazılı araçlardır (Ulucak ve Çakır, 2013: 14). Diğer bir ifadeyle, "Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (Information and Communications Technologies) kısaltması olan "BİT" (ICT), kabaca enformasyon ve bilgiyi yaratma, saklama, dağıtma, erişimini sağlama ve yönetme süreçlerinde kullanılan tüm donanım, yazılım ve ilgili hizmetlerin bütünlüğü olarak tanımlanmaktadır (Alaca ve Yılmaz, 2016: 512). Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında kullanılan en yaygın araç bilgisayarlardır.

Bunun yanı sıra cep telefonları, Kişisel Dijital Yardımcı (PDA), taşınabilir ortam oynatıcıları (mp3, iPod gibi), televizyonlar, video oyun konsolları ve benzeri diğer araçlar da bilgi ve iletişim ortamı sunan diğer teknolojiler arasında bulunmaktadır (Özel, 2016: 272).

Eğitim sistemlerinin geliştirilmesi ve geliştirilen sistemlerin uygulanması için öncelikle eğitimde anahtar rolde olan eğitimcilerin bu bilgi ve becerilere sahip olması gerekmektedir. Eğitimciler geri de kalmamak için yeni teknolojilere adapte olmak zorundadırlar (Fırat ve Özden, 2015: 3). Meslek yüksekokullarında da iki yıl gibi kısa bir eğitim süresi içerisinde yetiştirilen meslek elemanlarının eğitilmesinde çağdaş öğretim materyallerinin kullanımının, öngörülen nitelikte meslek elemanı yetiştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun için meslek yüksekokullarında eğitim verecek olan öğretim elemanlarının da gelişen teknolojiye ayak uydurabilmesi, çağdaş öğretim materyal ve araç-gereçlerini kullanabilmesi, gerektiğinde özel amaçlı öğretim materyalleri üretecek niteliklere sahip olması gerektiği düşünülmektedir (Önal ve Budak, 2013: 271). Bundan hareketle bu çalışmanın amacı, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde, ders veren öğretim elemanlarının, öğretim materyallerinde BİT'in kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Bu amaçla çalışmada öncelikle öğretim elemanlarının BİT kullanımına ilişkin yazın taramasına yer verilmiştir.

Türkiye'de eğitimcilerin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaları konusunda pek çok araştırma, gözlem ve değerlendirme bulunmaktadır. Bunların her biri farklı yönlerden BİT kullanımını ele almışlardır. Yapılan çalışmalarda çoğunlukla eğitimcilerin BİT'in etkin kullanımı konusunda ilgi, istek, tutum, bilgi ve becerilerinin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Çünkü eğitimcilerin bilgi ve iletişim teknolojilerini eğitim süreci içinde etkili bir şekilde kullanabilmeleri, teknolojiye yönelik tutumlarının olumlu olmasına ve bu konudaki bilgi düzeylerinin yüksek olmasına bağlıdır.

Öğretim elemanlarının öğretim materyallerinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına yönelik olarak yapılan çalışmalara bakıldığında çalışmaların çoğunlukla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda çalışan öğretmenlere yönelik yapıldığı görülmektedir. Ancak, üniversitede çalışan öğretim elemanlarına ve üniversite öğrencilerine yönelik olarak yapılmış araştırmalara da rastlanmaktadır (Hakkari, Atalar ve Tüysüz (2015), Gümüşdağ vd. (2013), Geçer ve Göktaş (2014), Özturan ve Bozcan (2017), Demir (2015), Sayan (2016), Bakırcı ve Günbatar (2017), Ural (2015), Göktaş, Yıldırım ve Yıldırım (2008), Çetin (2017), Cüre ve Özdener (2008), Korkmaz ve Demir (2012), Şad ve Nalçacı (2015), Çuhadar ve Battal (2010), Kabasakal ve Uygur (2017), Fidan, Aslan ve Subaşı (2015),

Usluel ve Seferoğlu (2004), Çobanoğlu ve Yücel (2017), Demirhan (2012), Çelen ve Seferoğlu (2017), Önal ve Budak (2013), Demirarslan ve Usluel (2005), Turan ve Çolakoğlu (2008), Berkyürek (2008), Aydın ve Semerci (2017), Kutluca, Arslan ve Özpınar (2010), Fırat ve Özden (2015)).

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Afyon Meslek Yüksekokulu öğretim elemanlarının Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) kullanımlarına yönelik bilgi düzeylerinin tespit edilmesi ve BİT teknolojilerinin eğitim süreci içerisinde kullanıma yönelik olumlu ve olumsuz görüşlerin ortaya konulmasıdır. Elde edilen bilgilerin hem öğretim elamanlarının BİT kullanımına yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi hem de eğitim sürecinde BİT teknolojilerinin kullanımına yönelik olumlu ve olumsuz düşüncelerinin belirlenmesi yönünden ilgili yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Afyon MYO'da görev yapan Öğretim elemanlarının Bilgi ve İletişim Teknolojilerini kullanma amaçları nelerdir?
2. Derslerde veya ders dışı akademik çalışmalarda kullanılan teknolojiler nelerdir?
3. Bilgisayar programlarıyla ilgili bilgi düzeyleri nedir?
4. Bilgi ve İletişim Teknolojilerine (BİT) yönelik görüşleri nelerdir?
5. Katılımcıların demografik ve bireysel özelliklerine göre, BİT eğitim süreçlerinde kullanılmasına yönelik aralarında anlamlı farklılıklar var mıdır?.

Bu doğrultuda katılımcıların bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim sürecinde kullanımına yönelik, cinsiyet, yaş, mezuniyet, görev süresi, ünvan, idari görev sahibi olup olmama, varsa hangi idari göreve sahip olduklarına, daha önce BİT hakkında ders alıp almama ve bir sertifikaya sahip olup olmama yönünden aralarında farklılıkların olup olmadığı ortaya konulacaktır.

Araştırmanın Evreni ve Veri Toplama Aracı

Araştırmanın evreni Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı Afyon Meslek Yüksekokulu'nda görevli olan ve bu çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden öğretim elemanlarından oluşmaktadır.

Katılımcıların BİT teknolojisi kullanım düzeylerine yönelik algılarının belirlenmesi amacıyla 01.11.2019-11.11.2019 tarihleri arasında iki bölümden oluşan anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada evreni oluşturan Afyon Meslek Yüksekokulu öğretim elemanlarının tamamına ulaşmak mümkün olacağından ve güvenirliği mümkün olan en yüksek seviyede tutmak amacıyla, örneklem yoluna gidilmemiş, araştırmada evrenin tamamına ulaşılması (tam sayım) hedeflenmiştir. Öğretim elemanlarının öğretim materyallerinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanımına ilişkin görüşlerini ortaya koymak için yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket Berkyürek (2008) tarafından kullanılan BİT'e Yönelik Görüş Ölçeğinden yararlanılarak Öğretim elemanlarına uygun olarak oluşturulmuştur. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde öğretim elemanlarının kişisel bilgilerine ve bilgisayar ile internet kullanımlarına yönelik 23 soru yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, BİT'e yönelik öğretim elemanlarının görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan beşli Likert tipi 38 madde yer almaktadır. Araştırmada kullanılan söz konusu ölçekleri oluşturan her bir madde beşli Likert tipi derecelendirmeye tabi tutulmuş ve katılımcıların maddelere ilişkin katılım düzeyleri; (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3)Kararsızım, (4) Katılıyorum, ve (5) Tamamen Katılıyorum şeklinde puanlandırılmıştır.

Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ve BİT teknolojilerinin kullanımına yönelik temel bilgileri ortaya koyacak ifadelerden oluşurken, ikinci bölüm de ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim sürecinde kullanımına yönelik düşüncelerin belirleneceği ölçekten yararlanılmıştır.

Öte yandan araştırmanın uygulamalı alan araştırması olması nedeniyle bir takım sınırlamaları içermektedir. Araştırmanın en önemli kısıtlılığı, Afyon Meslek Yüksek Okulu öğretim elemanlarını kapsamasıdır. Bu nedenle, sonuçlarla ilgili bir genelleme ancak Afyonkarahisar bölgesine yönelik genellemeleri içerecektir.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplamda 71 öğretim elemanının görev aldığı Afyon Meslek Yüksekokulunun öğretim elemanlarının tümüne anket dağıtılmış olup 65 öğretim elemanından geri dönüş sağlanmıştır. Anket sonrası elde edilen verilerin analizi, SPSS 18.0 for Windows paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle verilerin güvenirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır.

Sonrasında ankete katılan öğretim elemanlarının demografik ve diğer özelliklerin belirlenmesinde yüzde ve frekans analizleri, BİT eğitim sürecinde kullanımına yönelik görüşlerinin tespitinde ise standart sapma ve aritmetik ortalama analizleri kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmada, öğretim elemanlarının BİT kullanımına yönelik görüşleri arasında demografik ve diğer özellikleri açısından karşılaştırılmasında t testi ve varyans analizi kullanılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1.Katılımcıların Demografik ve Diğer Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma grubunda yer alan öğretim elemanlarının demografik ve diğer özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 2'de katılımcıların BİT kullanımlarına yönelik bilgilere yer verilmiştir. Tablo 3'de ise katılımcıların bazı program bilgi düzeylerine yer verilmiştir.

Tablo1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Gruplar	f	%
	Kadın	23	35,4
Cinsiyet	Erkek	42	64,6
Yaş	35 ve altı	12	18,5
	36-45	25	38,5
	46 ve üstü	28	43,1
Eğitim	Lisans	10	15,4
	Yüksek Lisans	37	56,9
	Doktora	18	27,7
Mesleki Görev Süresi	9 yıl ve altı	12	18,5
	10-14	13	20,0
	15-19	10	15,4
	20 yıl ve üzeri	30	46,2
	Ögr. Gör.	48	73,8
Ünvan	Dr. (Öğr.Üy., Öğr.Gör., Arş. Gör.)	10	15,4

	Prof. Dr., Doç. Dr.	7	10,8
İdari görev var mı?	Evet	19	29,2
	Hayır	46	70,8
İdari görev kadrosu	Müdür	2	3,1
	Müdür Yrd	2	3,1
	Bölüm Bşk	15	23,1
	Yok	46	70,8

Katılımcıların %64,6'sı erkek, %35,4'ü kadın, 35 ve altı %18,5 iken 35 ve üstü %81,6'dır. Lisans mezunu %15,4 iken %84,6'sı yüksek lisans ve doktora derecesine sahiptir. Katılımcıların %18,5'i 9 yıl ve altı süreyle çalışmakta iken %81,6'sı 10 yıl ve üzeri çalışma süresine sahiptir. Diğer yandan katılımcıların %73,8'i Öğr.Grv iken %26,2'i Dr., Doç ve Prof. ünvanına sahiptir. İdari göreve sahi olan öğretim elamanı ise % 29,2'dir.

Tablo2. Katılımcıların BİT Kullanım Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Gruplar	f	%
BİT Ders Alma	Evet	51	78,5
	Hayır	14	21,5
BİT Kurs/Sertifika Alma	Evet	21	32,3
	Hayır	44	67,7
Okulda Bilgisayar Sahipliği	Evet	59	90,8
	Hayır	6	9,2
Okulda düzenlenecek bir kursa katılım isteği	Evet	33	50,8
	Hayır	32	49,2
Derslerde bilgisayar kullanımı	Evet	55	84,6
	Hayır	10	15,4
İnternet erişimi	Okuldan	63	96,9
	Evden	58	89,2
	Cep telefonundan	57	87,7

Gelişen teknoloji ve bilgisayarları takip	Evet	38	58,5
	Hayır	27	41,5
Ders ve ders dışı kullandığınız teknolojiler	Bilgisayar	63	96,9
	İnternet	60	92,3
	Projeksiyon	54	83,1
	Video	31	47,7
	Alan ile ilgili programlar	27	41,5
	Tablet	20	30,8
İnternet kullanım amacı	Bilgi edinme	62	95,4
	Araştırma	61	93,8
	Haber alma	60	92,3
	İletişim	56	86,2
	Alışveriş	48	73,8
	Sosyal medya	48	73,8
	Eğlence	29	44,6
Bilgisayar kullanım amacı	Araştırma/öğrenme	61	93,8
	Yazı yazma	58	89,2
	Alan ile ilgili öğrenme	57	87,7
	İletişim	44	67,7
	Oyun/eğlence	11	16,9
Kişisel web sayfası sahipliği	Evet	6	9,2
	Hayır	59	90,8

Bulgulara göre katılımcıların %90,8'inin okulda kendisine ait bilgisayarları olduğu, internete en çok okuldan eriştiği (%96.9), derslerde ve ders dışında en çok bilgisayar (%96,9) ve internet (92,3) kullandığı, interneti ise en çok bilgi edinme (%95, 4) ve Araştırma (93,8) amacıyla kullandıkları belirlenmiştir.

Tablo 3 Katılımcıların Program Bilgi Düzeyleri

Katılımcıların Program Bilgi Düzeyleri	Bilgi Düzeyi				
Programlar	**Hiç yok (1) %**	**Az 2 %**	**Orta 3 %**	**İyi 4 %**	**Çok iyi 5 %**
Microsoft Word	-	7,7	15,4	40,0	36,9
Power Point	32,3	36,9	20,0	10,8	-
Excel	21,5	23,1	32,3	20,0	3,1
Grafik Programları	18,5	20,0	23,1	18,5	20

Bulgulara göre katılımcıların en yüksek düzeyde bilgi sahibi oldukları program Microsoft Word (%92,3) iken en düşük düzeyde bilgi sahibi oldukları program ise %69,2 ortalama ile Power Point programıdır.

Çalışmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Analizlerine ve Katılımcıların Araştırma Ölçeğine İlişkin Algılarına Yönelik Bulgular

Araştırmada kullanılan BİT görüş ölçeğine ilişkin güvenirlik analizleri(Cronbach's Alpha) sonuçları ile BİT ölçeğinin geneline yönelik aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Bilgi ve İletişim Teknolojisi Yeterlilik Ölçeğine İlişkin Bazı Tanıtıcı istatistikler

Ölçek	Madde Sayısı	Ort. $\bar{X}$	SS	Cronbach's Alpha
BİT Görüş Ölçeği	38	3,30	0,288	0,718

Ölçeğin geneli için Cronbach's Alpha katsayısı α = 0,718 olarak hesaplanmıştır. Bu değer ölçeğin iç tutarlık düzeylerinin yeterli olduğunu göstermektedir (Kılıç vd, 2013; 23). Katılımcıların BİT ölçeğinde yer alan

ifadelere verdikleri cevaplara yönelik aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların Bilgi ve İletişim Teknolojilerine İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

	İfadeler/Maddeler	Katılım Düzeyi					$\overline{X}$	SS
		Hiç (1) %	Az 2 %	Orta 3 %	Çok 4 %	Tam 5 %		
Bilgi ve İletişim Teknolojileri Görüş Ölçeği	Bilgi ve İletişim Teknolojileri(BİT) kullanımını, öğretim programlarının amacına ulaşması açısından yararlı görüyorum	-	1,5	3,1	18,5	76,9	4,69	0,68
	Ülkemiz için BİT uygun değildir.	52,3	38,5	3,1	4,6	1,5	4,35	0,87
	BİT araç ve gereçlerinin derste kullanılmasının zaman kaybına neden olacağını düşünüyorum.	47,7	44,6	1,5	4,6	1,5	4,32	0,85
	BİT'in imkânlarına yer verildiğinde derslerin daha verimli olacağına inanıyorum.	1,5	3,1	3,1	52,3	40	4,26	0,79
	BİT'in eğitimde kullanımı ülkemiz için lükstür.	47,7	41,5	4,6	1,5	4,6	4,26	0,97
	Derslerimde görsel-işitsel araçları	1,5	4,6	6,2	43,1	44,6	4,25	0,88

kullanmayı istiyorum.							
BİT'in derste kullanımının öğretim elemanı başarısını artıracağını düşünüyorum.	1,5	1,5	9,2	47,7	40	4,23	0,8
BİT'in eğitim bilimine önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum.	1,5	1,5	9,2	49,2	38,5	4,22	0,8
BİT ile ilgili eğitim araç ve gereçleri derslerimde kullanmayı seviyorum.	1,5	3,1	6,2	50,8	38,5	4,22	0,82
Öğretimin daha etkili olması için BİT uygulamalarının gerekli olduğuna inanıyorum.	1,5	1,5	7,7	52,3	36,9	4,22	0,78
BİT ile gerçekleşen derslerin öğrencilerin ilgisini çekeceğine inanıyorum.	1,5	6,2	6,2	43,1	43,1	4,2	0,92
Görsel-İşitsel araçların öğrenmede kalıcılığı artırdığına inanıyorum.	-	1,5	12,3	53,8	32,3	4,17	0,69
BİT'in derste kullanımının öğrencilerin başarısını artıracağını düşünüyorum.	1,5	6,2	9,2	43,1	40	4,14	0,93

BİT'in derste kullanımı fazladan iş yükü getiriyor.	35,4	46,2	13,8	3,1	1,5	4,11	0,86
BİT'in derste kullanımının zor olduğunu düşünüyorum.	36,9	46,2	12,3	-	4,6	4,11	0,95
BİT'in eğitim ve öğretimin kalitesini arttırdığına inanıyorum.	4,6	1,5	4,6	58,5	30,8	4,09	0,91
Bütün öğretim elemanlarının BİT konusunda sürekli bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.	1,5	3,1	13,8	49,2	32,3	4,08	0,85
BİT desteğinin öğrenmeyi kolaylaştırdığına inanıyorum.	3,1	9,2	6,2	43,1	38,5	4,05	1,05
Öğrencilerimizin bilgisayar destekli eğitim görmeleri idealimdir.	1,5	4,6	13,8	49,2	30,8	4,03	0,88
BİT'in uygulama alanlarını tanımaya gerek duymuyorum.	32,3	41,5	20	6,2	-	4,00	0,88
BİT'in araç ve gereçlerini kullanmanın bilgi ve beceri gerektirdiğine inanıyorum.	1,5	9,2	7,7	55,4	26,2	3,95	0,92
BİT'in kullanımı ile öğrencilerin derse aktif olarak	3,1	7,7	20	33,8	35,4	3,91	1,07

katılacağını düşünüyorum.							
BİT yardımı ile ders islemek benim için büyük zevktir.	4,6	6,2	9,2	53,8	26,2	3,91	1,01
İyi bir öğretim elemanı olabilmenin koşullarından birinin de BİT'i etkin bir şekilde kullanmak olduğunu düşünüyorum.	1,5	9,2	12,3	53,8	23,1	3,88	0,92
BİT'in öğrencilerin yaratıcılığını sınırlandırdığını düşünüyorum.	27,7	43,1	20	7,7	1,5	3,88	0,96
BİT'in öğretim elemanına bir rakip oluşturduğunu düşünüyorum.	29,2	38,5	24,6	4,6	3,1	3,86	0,99
BİT'in derste motivasyonu yükselttiğine inanıyorum.	6,2	4,6	13,8	49,2	26,2	3,85	1,06
Öğretimin özel hedeflerinin gerçekleştirilmesinde, BİT'in kullanılmasının gerekli olmadığına inanıyorum.	26,2	44,6	15,4	9,2	4,6	3,78	1,08
BİT'in öğretim elemanlarının yaratıcılığını sınırlandırdığını düşünüyorum	21,5	47,7	21,5	6,2	3,1	3,78	0,96

BİT kullanılmasının öğrenciyi pasifleştirdiğini düşünüyorum.	18,5	46,2	26,2	7,7	1,5	3,72	0,91
BİT'in öğretim elemanları için güven ve cesaret kaynağı olduğunu düşünüyorum.	3,1	7,7	26,2	43,1	20	3,69	0,98
Eğitim sistemimizin en büyük sorunlarından birisinin de BİT'in etkin bir şekilde kullanılmaması olduğunu düşünüyorum.	3,1	10,8	30,8	35,4	20	3,58	1,02
Bu mesleğe başladığımdan bu yana, BİT kullanmamamın eksikliğini hissediyorum.	23,1	33,8	20	12,3	10,8	3,46	1,27
BİT kullanılmasının öğretim elemanının sorumluluğunu arttırdığını düşünüyorum.	4,6	16,9	30,8	32,3	15,4	3,37	1,08
BİT kullanılırken öğretim elemanının sınıfta otoriter rol alması gerektiğine inanıyorum.	12,3	21,5	20	23,1	23,1	3,23	1,35
Kalabalık sınıflarda BİT'ten yararlanmanın zor olduğunu düşünüyorum.	21,5	21,5	18,5	30,8	7,7	3,18	1,29

BİT'in her çeşit ders için gerekli olmadığına inanıyorum	12,3	29,2	20	26,2	12,3	3,03	1,25
BİT eğitim araç ve gereçlerinin pahalı olduğunu düşünüyorum.	7,7	27,7	18,5	33,8	12,3	2,85	1,18
BİT Yeterlilik Ölçeği Genel Ortalama						**3,92**	**0,48**

Ortalama ($\bar{X}$=3,92) olan değerin (3) orta değerinin üzerinde (4) iyi değerine yakın olması katılımcıların bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitim sürecinde kullanımına yönelik olumlu görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Tablo 5'deki her bir ifadenin ortalamaları incelendiğinde, en yüksek düzeyde aritmetik ortalamaya sahip ve katılımcıların olumlu görüş bildirdikleri ifadeler, %98'5'le "BİT kullanımını, öğretim programlarının amacına ulaşması açısından yararlı görüyorum" ($\bar{X}$=4,69) ifadesi ve %95'4 ile "BİT'in imkânlarına yer verildiğinde derslerin daha verimli olacağına inanıyorum" ($\bar{X}$=4,26) ifadesidir. "Ülkemiz için BİT uygun değildir" ($\bar{X}$=4,35) ifadesine %90,8 ile "BİT araç ve gereçlerinin derste kullanılmasının zaman kaybına neden olacağını düşünüyorum"($\bar{X}$=4,32) ifadesine %92,3 ile katılmamaktadırlar.

Ölçekte en düşük düzeyde aritmetik ortalamaya sahip ve katılımcıların olumsuz düzeyde görüş gösterdiği ifade ise "BİT kullanılmasının öğretim elemanının sorumluluğunu arttırdığını düşünüyorum"($\bar{X}$=3,37) %78'5 ifadesidir.

Katılımcıların BİT'e Yönelik Görüşlerinin Demografik ve Diğer Özelliklerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Katılımcıların özelliklerine göre BİT ölçeğine ilişkin görüş düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olup olmadığı," t-testi" ve "Anova" testi sonuçlarına göre ($p<0,05$) anlamlılık düzeyinde yorumlanarak Tablo 6 ve 7'de sunulmuştur.

Tablo 6. Ölçek Ortalamalarının İki Değişkenli Gruplara Yönelik Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular (t-Testi Sonuçları)

Ölçek	Gruplar	$\overline{X}$	SS	t	p
Cinsiyet	Kadın	3,91	0,39	0,067	0,947
	Erkek	3,92	0,54		
İdari görev	Evet	3,88	0,45	-0,308	0,759
	Hayır	3,93	0,51		
Daha önce ders alma	Evet	3,98	0,37	2,062	0,043*
	Hayır	3,68	0,75		
Kurs alma/sertifika	Evet	3,96	0,34	0,507	0,614
	Hayır	3,89	0,55		

*p<0,05; Gruplar arasında anlamlı farklılık vardır

Tablo 7. Ölçek Ortalamalarının İkiden Fazla Değişkenli Gruplara Yönelik Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular (Varyans Analizi Sonuçları)

p<0,05; Gruplar arasında anlamlı farklılık vardır

Test sonuçlarına göre, katılımcıların BİT ölçeğine ilişkin görüşlerinde daha

Ölçek	Gruplar	$\overline{X}$	SS	F	p
Yaş	35 ve üstü	3,91	0,34	0,027	0,973
	36-45	3,93	0,65		
	46 ve üstü	3,90	0,38		
Mezuniyet	Lisans	3,99	0,40	0,453	0,638
	Yüksek Lisans	3,86	0,53		
	Doktora	3,98	0,46		
Görev Süresi	9 yıl ve altı	3,91	0,33	0,676	0,570
	10-14	3,91	0,42		
	15-19	3,72	0,86		
	20 yıl ve üzeri	3,98	0,40		
Unvan	Öğr. Gör.	3,89	0,50	0,387	0,680
	Dr. (Öğr.Üy., Öğr.Gör., Arş. Gör.)	3,94	0,36		
	Prof. Dr., Doç. Dr.	4,06	0,58		
İdari görev kadrosu	Müdür	4,19	0,65	0,524	0,667
	Müdür Yrd	3,59	0,35		
	Bölüm Bşk	3,88	0,44		
	Yok	3,93	0,51		

önce BİT hakkında ders alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenirken diğer değişkenlere yönelik anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p<0,05).

Sonuç

Genel olarak bakıldığında katılımcıların BİT kullanımı ile ilgili olumlu görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Bununla birlikte katılımcıların;

- BİT kullanımını yararlı gördüğü, BİT ile derslerin daha verimli geçeceğini ve BİT'in öğrenmede kalıcılığı arttırdığını düşündükleri,
- BİT'in yaratıcılıklarını sınırlandırmadığına aksine derslerinde öğretim elemanının da başarısını artıracağına inandıkları,
- Eğitim sistemimizin en büyük sorunlarından birisinin de BİT'in etkin bir şekilde kullanılmaması olduğunu ifade ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan çıkan diğer önemli sonuç ise, daha önce BİT hakkında ders alan katılımcıların ölçeğe yönelik daha olumlu görüşe sahip olduklarıdır.

Kaynaklar

Alaca, E. & Yılmaz, B.(2016). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı ve Bilgi Toplumuna Dönüşüm: Türkiye'de Durum. Türk Kütüphaneciliği 30(3), 507-523.

Aydın, M. K. & Semerci, A. (2017). Öğretmenlerin Bit Tutumları Ölçeğinin Geliştirilmesi. Milli Eğitim, 213, 155-176.

Bakırcı, H. & Günbatar, M. S. (2017). Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlık Düzeyleri ile Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3), 543-563.

Berkyürek, İ.(2008). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımına Yönelik Bir İnceleme: Bolu İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Abant izzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilgisi Öğretmenliği A.B.D., Bolu.

Cüre, F. & Özdener, N. (2008). Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri (Bit) Uygulama Başarıları ve Bit'e Yönelik Tutumları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 34, 41-53.

Çelen, F.K. & Seferoğlu, S. S. (2017). Öğretmenlerin Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Konusundaki Yeterlik Algılarına İlişkin Bir Değerlendirme.

http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/AB17_Celen_Seferoglu_EgitimdeBITKullanimi.pdf erişim: 09.05.2018.

Çetin, Ö. (2017). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Öz-Yeterlik Algı Düzeylerinin İncelenmesi, International Journal of Human Sciences, 14(4), 4753-4767.

Çobanoğlu, A.A.& Yücel, Z.E. (2017). İngilizce Okutmanlarının Teknoloji Kullanımları ve Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Tutumları. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 7(3), 453-461.

Çuhadar, C. & Battal, A. (2010). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğretim Amaçlı Kullanımına Yönelik Öğretim Elemanlarının Görüşleri.https://www.researchgate.net/publication/263754257_Bilgi_ve_Iletisim_Teknolojilerinin_Ogretim_Amacli_Kullanimina_Yonelik_Ogretim_Elemanlarinin_Gorusleri?ev=prf_high, erişim:09.05.2018.

Demir, O. (2015). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Bilişim Teknolojilerini Kullanma Durumları ve Bunun Öğretime Etkisi (Nitel bir çalışma). Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(4), 466-479.

Demiraslan, Y. & Usluel, Y. K. (2005). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğrenme Öğretme Sürecine Entegrasyonunda Öğretmenlerin Durumu. The Turkish Online Journal of Educational Technology, 4(3), 109-113.

Demirhan, S. (2012). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine İlişkin Özyeterlik Algıları ve Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanım Durumları (Denizli İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim A.B.D., Denizli.

Fırat, E. A. & Özden, M. (2015). Öğretmen Adaylarının Bilimsel Süreçte Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımına Yönelik Ölçek Geliştirilmesi. Gefad / Gujgef 35 (1), 1-25.

Fidan, M.E., Aslan, Ü. & Subaşı, Ş. (2015). Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Öğrenci Görüşleri, Journal of Accounting. Finance and Auditing Studies, 1/2, 34-61.

Göktaş, Y., Yıldırım, Z. & Yıldırım, S. (2008). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Eğitim Fakültelerindeki Durumu: Dekanların Görüşleri. Eğitim ve Bilim, 33(149), 30-50.

Gümüşdağ, H., Cerit, E., Gönülateş, S., Arslanoğlu, C., Bastık, C., Şahin, S .& Ünlü, C. (2013). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Bilgisayar Kullanım Yeterlikleri Ve Tutumlarının Belirlenmesi. Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi,2(4), 1-12.

Hakkari, F., Atalar, T. & Tüysüz, C. (2015). Öğretmenlerin Bilgisayar Yeterlikleri ve Öğretimde Teknoloji Kullanımına İlişkin Algılarının Çeşitli Değişkenler Bakımından İncelenmesi. Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, X(II), 460-481.

Kabasakal, Z. & Uygur, S. (2017). Öğretmenlerin Öğrenme Sürecinde Öğretim Teknolojilerinin Kullanımına Ait Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Social Sciences Studies Journal, 3(8), 459-463.

Kolburan-Geçer, A. & Gökdaş, İ.(2014). Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerinden Yararlanma Durumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Uluslararası e-dergi,4(1), 89-112.

Korkmaz, Ö. & Demir, B. (2012). Meb Hizmetiçi Eğitimlerinin Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojilerine İlişkin Tutumlarına ve Bilgisayar Öz-Yeterliklerine Etkisi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 2(1), 1-18.

Kutluca, T., Arslan, S. & Özpınar, İ. (2010). Developing A Scale To Measure Towards Measuring Information And Communication Technology Utilization Level. The Turkish Science and Education– TUSED, 7(4), 37-45.

Önal, N. & Budak, Y.(2013). Meslek Yüksekokulu Öğretim Elemanlarının Öğretim Araç ve Materyallerini Kullanmalarına İlişkin Öğretim Elemanı ve Öğrenci Görüşleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 14(3), 267-283.

Özel, N.(2016). Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Etkisiyle Değişen Bilgi Kaynakları, Hizmetleri ve Öğrenme Ortamları. Milli Eğitim, 209, 270-294.

Özturan, S. & Bozcan, E.Ü.(2017). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmanın Önemine İlişkin Görüşleri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Ağustos, 6(3), 78-90.

Sayan, H. (2016). Okul Öncesi Eğitimde Teknoloji Kullanımı, 21. Yüzyılda eğitim ve Toplum.5(13), 67-83.

Şad, S. N. & Nalçacı, Ö. İ. (2015). Öğretmen Adaylarının Eğitimde Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanmaya İlişkin Yeterlilik Algıları. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1), 177-197.

Turan, A.H. & Çolakoğlu, B.E.(2008). Yüksek Öğrenimde Öğretim Elemanlarının Teknoloji Kabulü ve Kullanımı: Adnan Menderes Üniversitesinde Ampirik Bir Değerlendirme. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 9 (1), 106-121.

Turan, B. & Haşit, G. (2014). Teknoloji Kabul Modeli ve Sınıf Öğretmenleri Üzerinde Bir Uygulama, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6(1), 109-119.

Ulucak, E.M. & Çakır, İ.(2013). Bilgi ve İletişim Teknolojisi. http://img.eba.gov.tr/167/56c/c2c/bef/eef/cd4/fdb/956/143/cbc/515/a42/f2e/1e8/009/16756cc2cbefeefcd4fdb956143cbc515a42f2e1e8009.pdf, erişim: 25.08.2018.

Ural, A. (2015). Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Bilgi İletişim Teknolojisi ve Psikomotor Beceri Kullanımlarının İncelenmesi. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 6(1), 93-116.

Usluel, Y.K. & Seferoğlu, S.S. (2004). Öğretim Elemanlarının Bilgi Teknolojilerini Kullanmada Karşılaştıkları Engeller, Çözüm Önerileri ve Öz-Yeterlik Algıları. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 3, (6), 143-157.

Turizm Ve Otelcilik Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanım Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Afyon Meslek Yüksekokulu Örneği[1]

Hümeyra TÖRE BAŞAT*-Hatice YILMAZ-Erdal ÖZER*****

**Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,*

humeyratore@gmail.com

***Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,*

hatice_guney@hotmail.com

****Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulu,*

eozer@aku.edu.tr

ÖZ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri, hayatın her alanında her geçen gün önemini arttırmakta; insanların çalışma, iletişim kurma, dinlenme ve eğlenme biçimlerinde de büyük değişikliklere yol açmaktadır. İşletmeler için bilgi ve bilgi teknolojileri rekabet unsuru sağlayan en önemli üretim faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri (BIT) alanında gerçekleşen yenilikler ve gelişmeler çok hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu yayılımın etkisiyle çalışma hayatında bilgisini güncelleyen, değişimi takip edebilen ve teknolojiyi iyi kullanarak işletmelere katkı sağlayan bireyler değer kazanmaktadır. Bu durum bilgi ve iletişim teknolojilerini etkili ve verimli bir şekilde kullanabilmek için gerekli bilgi, beceri ve donanıma sahip olan çalışanlar arasında olumlu anlamda farklılık yaratabilmekte ve bireylerin iş hayatında kabul görmesini hızlandırmaktadır. Eğitim kurumları bu bilginin kazanıldığı iş hayatından önceki en önemli kurumlardır. Bu eğitimlerde bilgi ve iletişim teknolojilerini tanıma, kullanma ve eğitim aldıkları alanla ilgili kullanılan bilgi teknolojileri hakkında temel bilgi ve becerileri kazandırma olanağı yaratılmaktadır. Turizm sektörü bilgi, iletişim ve emeğe dayanan yoğun bir sektördür. Dolayısıyla bu sektörde görev alacak çalışanların eğitim süreçleri içerisinde, çalışacakları alanlara yönelik otellerde güncel olarak

[1] Bu çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmektedir. (Proje No: 18.Kariyer.265)

kullanılan otomasyon programlar hakkında bilgi sahibi olmaları beklenmektedir.

Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın amacı; meslek yüksekokulunda turizm ve otelcilik programlarında eğitim görmekte olan öğrencilerin; bilgi ve iletişim teknolojilerine bakış açısı ve kullanımına yönelik görüşlerini tespit etmektir. Bu kapsamda çalışmanın evreni olarak Afyon Meslek Yüksekokulunda, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetlerinde okuyan öğrenciler belirlenmiştir. Çalışmada teorik ve kavramsal altyapısı literatür doğrultusunda oluşturulmuştur. Çalışmanın uygulama kısmında ise; veri toplamak amacıyla anket tekniği uygulanmıştır. Bu amaçla verilerin betimsel istatistiklerin yanı sıra öğrencilerin teknoloji okuryazarlığı konusunda durumlarını görmek ve kaliteli bir eğitim anlayışı için gereklilikler incelenmektedir.

Araştırma sonucunda öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilik düzeyleri orta seviyede tespit edilirken, turizm işletmelerinde kullanılan bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik yeterlilik durumlarının düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Konunun geliştirilebilmesi için eğitim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik uygulamalı ve teorik ders içeriklerinin daha fazla ağırlık verilmesine ve teknoloji uygulamalara yönelik güncel sektörde kullanılan otomasyon programlarının takip edilmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Turizm ve Otelcilik, Meslek Yüksekokulu.

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yaşanan gelişmeler ve değişimler, her geçen gün insan hayatını daha fazla etkilemekte ve kullanımı sürekli artmaktadır. Hayatın her alanında vazgeçilmez bir unsur olarak görülen bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yaşanan gelişmeler eğitim alanını da büyük ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle eğitim, bilgi ve teknoloji birbirleriyle ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Eğitim yaklaşımları, eğitim kalitesi, eğitimde kullanılan bilgi ve teknolojik araç gereçler günümüzün eğitim eğilimlerini belirlemektedir. Dolayısıyla bilgi ve teknolojik araçlarında yaşanan gelişmeleri takip edebilmek ve kullanabilmek önemli bir farklılık yaratmaktadır. Bireylerin meslek alanlarıyla ilgili sahip olması gereken nitelikler arasında bilgi ve teknolojiyi etkin bir düzeyde kullanabilmeleri zorunlu hale gelmektedir. Ayrıca eğitimde sadece eğitmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip

olmaları yeterli değildir. Eğitim sürecinin başarılı olabilmesi için öğrencilerin de bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda belirli bir düzeyde temel bir alt yapıya sahip olmaları gerekmektedir.

Türkiye'de yükseköğretim düzeyinde, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için en önemli eğitim kurumlarından birisi de meslek yüksekokullarıdır. Günümüzde iki yıllık eğitim programları doğrultusunda meslek eğitimi veren bu kurumların temel amacı, iş yaşamının gereksinim duyduğu, bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilecek ve kaliteli üretimi gerçekleştirebilecek yüksek nitelikli ara insan gücünün yetiştirilmesini sağlamaktır (Adıgüzel 2009). Meslek yüksekokulları ara eleman ihtiyacını karşılayan, sektör-okul işbirliği kapsamında ihtiyaçlara göre şekillenen, ülkenin insan kaynakları ihtiyacına göre bir çok farklı alanda eğitim veren kurumlardır.

Eğitimde teknoloji entegrasyonu, ülkelerin gelişim planlarında ve eğitsel reform hareketlerinde anahtar rol oynamaktadır. Türkiye'nin takip ettiği uzun dönemli yol haritalarından biri olan TÜBİTAK Vizyon 2023 Projesi'nin ana teması; *"bilim ve teknolojiye hâkim, teknolojiyi bilinçli kullanan ve yeni teknolojiler üretebilen, teknolojik gelişmeleri toplumsal ve ekonomik faydaya dönüştürme yeteneği kazanmış bir refah toplumu yaratmak"* olarak belirlenmiştir (Akıncı ve Seferoğlu 2010). Toplumsal, siyasal, teknolojik ve endüstriyel alanda yaşanan gelişmeler hizmet sektörünüde doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle bilgisayar ve iletişim teknolojilerini kullanmak her meslek alanında zorunlu olduğu gibi emek yoğun bir sektör olarak kabul edilen turizm ve otelcilik alanında da hızla yaygınlaşmaktadır.

Bu çalışma; Avrupa Bilgisayar Yetkinlik Sertifikası (ECDL) kapsamında, öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yeterliliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılında, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksekokulunda, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programında eğitim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Konu ile ilgili öğrencilere geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş bir anket uygulanmıştır. Anket sonuçları SPSS programıyla değerlendirilmiştir. Anket sonuçlarına göre frekans, ortalama, standart sapmaları içeren tanımlayıcı istatistiksel yöntemler ve t testleri yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğrencilerin donanım, işletim sistemi, kelime işlemci, sunum ve yeterlilikler açısından daha iyi düzeyde; ancak hesap çizelgesi yeterliliği açısından daha düşük düzeyde oldukları görülmektedir. Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım yeterliliklerinde cinsiyetlerine, yaşlarına, bilgisayar sahibi olma durumlarına, bilgisayarı kullanım sürelerine, internete bağlanma sıklıklarına göre farklılıklar bulunduğu belirlenmiştir.

Yazın Taraması

Bilgi yönetimi konusunda günümüze kadar yaşanan gelişmeleri yazının keşfi, aritmetik işlemlerin geliştirilmesi ve matbanın keşfi olarak üç başlık altında toplayabiliriz.Yazının keşfiyle; bilgilerin kayıt edilerek mesaj olarak zaman ve uzayda taşınma olanağı elde edilmiştir. Aritmetik işlemlerle sayısal veriler üzerinde çok çeşitli işlemler yapılarak, sayısal verilerin doğru ve istenilen sayıda işlemlerden geçirilme fırsatı sağlanmıştır. Matbaanın keşfi ise, yazılı metnin benzer kopyalarının çok sayıda çoğaltılması ile çok büyük kitlelere ulaştırılmasını sağlamıştır (Kaya Bensghir, 1996).

Bilginin elde edilmesinde, oluşturulmasında, toplanmasında, yayılmasında, korunmasında teknolojinin yaygın olarak kullanılmaya başlaması, bilgi ve teknoloji kelimelerinin bir arada kullanılmasına, dolayısıyla bilgi teknolojisi kavramının oluşmasına yol açmıstır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bilgi teknolojisi, "*bilginin toplanmasını, işlenmesi ve saklanmasını, herhangi bir yere iletilmesini, herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini elektronik vb. yollarla sağlayan teknolojiler bütünüdür*". Bilgiye ulasmada kullanılan teknolojiler aynı zamanda iletişim amaçlı da kullanılabildiği için bilgi teknolojisi ve iletişim teknolojisi birlikte kullanılmaya başlanmıs ve bilgi ve iletişim teknolojileri, kısaca BIT kavramı ortaya çıkmıstır. Bilgi ve iletişim teknolojileri; bilgiyi iletmek, depolamak, yaratmak, paylasmak için kullanılan radyo, televizyon, video, DVD, telefon (sabit ve mobil), uydu sistemleri, bilgisayar ve ağ donanımı ve yazılımı, ayrıca, bu teknolojiler tarafından sağlanan video konferans ve e-posta gibi hizmetlerini kapsamaktadır (UNESCO, 2006). Bilgi ve düşüncenin zaman ve mekân sınırı tanımadan hızlı bir şekilde akışını sağlayan görsel, işitsel, yazılı her türlü teknolojik araca "Bilgi ve İletişim Teknolojileri" denmektedir (Tonta, 1999). Bilgi ve iletişim teknolojileri bilginin meydana getirilmesi, yönetilmesi, saklanması, yayılması için kullanılan çeşitli teknolojik araçlar ve kaynaklardır (Blurton, 1999). Baska bir deyişle bilgisayar, mikro elektronik ve telekomünikasyon üçlüsü olarak da adlandırılabilen BIT araçları, bilginin yaratılmasını, toplanmasını, biriktirilmesini, işlenmesini, depolanmasını, ağlar aracılığı ile bir yerden baska bir yere iletilmesini sağlayan araçlardır (Kurtoğlu, 2009). BIT, "iletişim kurmak ve bilgiyi oluşturmak, yaymak, depolamak ve yönetmek için kullanılan çeşitli teknolojik araçlar ve kaynaklar kümesi" şeklinde de tanımlanabilir (Tinio, 2003). Bilgiye ulaşılmasını ve bilginin oluşturulmasını sağlayan tüm görsel, işitsel, basılı ve yazılı araçlar bilgi ve iletişim teknolojileri (BIT) olarak adlandırılmaktadır. Avrupa ülkelerinde bu kavram "Information and Communication Technology (ICT)" olarak kullanılmaktadır (Özgen

2005). BİT"in sunduğu temel dört özellik şunlardır: Hız, depolama kapasitesi, uğraşsız iletme ve interaktivite (Pritchard, 2007).

21. yüzyılda bireyler ve toplumlar büyük değisim ve dönüsümler yasamaktadır. Yasanan bu değisim ve dönüsümün en büyük tetikleyicisi, süphesiz ki bilgidir. Bilginin miktarında ve bilgiye erisme yollarında meydana gelen bu hızlı değisim, ekonomiden eğitime, sağlıktan tarıma, iletisimden siyasete, üretimden savunmaya kadar toplumun tüm birimlerini etkilemektedir (Gündüz ve Çuhadar, 2006). Araştırmalar, BIT destekli öğretimin öğrencilerin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme ve karar alma becerilerinin geliştirilmesinde çok önemli bir rolünün olduğunu göstermiştir (Berson, 1996).

Eğitim ve teknoloji birbirini etkileyen unsurlardır. Eğitim amaçlı kullanılan teknolojilerin gelişmesiyle insanların öğrenmesi kolaylaşacak ve doğayı daha iyi anlayacaktır. İnsanların öğrendiklerinin artması ise daha iyi teknolojiler geliştirmesine fırsat sağlayacaktır. Bu nedenle ülkelerin bilim ve teknolojideki gelişmeleri ile eğitimde teknolojiden ne düzeyde yararlandıkları arasında bir ilişki vardır (Bahar, 2006). Eğitim ve teknoloji arasındaki ilişki çağın getirdiği yeniliklerle birlikte sürekli değişmektedir. Bu değisime paralel olarak eğitim ile BIT arasındaki iliskinin boyutu da zaman ilerledikçe değismistir. Baslangıçta bu ilişki BIT'in ayrı bir konu alanı olarak öğretimi biçiminde yapılırken, giderek BIT'in öğrenme-öğretme süreci içerisinde aktif olarak kullanılması, öğretim programı ile BIT'in bütünlestirilmesi, diğer bir deyisle BIT'in öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonu durumuna geçilmistir. BIT'in öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonu, öğretim hedeflerini gerçeklestirmek ve öğrencilerin öğrenmesini güçlendirmek için BIT araçlarının öğretim programı boyunca kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Cartwright ve Hammond 2003).

Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve toplumdaki teknoloji kullanımının artışı göz önüne alınırsa, öğrencileri yaşama hazırlayan kurumlar olarak okulların da bu teknolojiyi kullanmaları ve öğretmeleri gerekmektedir. Bilgisayarlara dayalı bir eğitim ortamında, bilgisayarların yerinde ve etkili olarak kullanıldığı durumlarda öğrenme-öğretme süreci-nin daha da zenginleşeceği bir gerçektir (Akkoyunlu, 1995). Eğitim teknolojisindeki yeni gelişmeler öğretim araç-gereçlerine de yansımış, nitelik ve nicelik olarak daha gelişen öğretim araç-gereçlerinin kullanımı eğitim açısından öğretmene, öğrenciye, dersin işlenişine ve eğitimin genel ve özel hedeflerine ulaşma bakımından birçok faydayı da beraberinde getirmiştir (Koşar ve diğ. 2003).

Alanyazında ilgili arastırmalar incelendiğinde, bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili olarak, bilgi iletişim teknolojilerinin farklı alanlarda kullanımı ve eğitime entegrasyonu ile ilgili çalısmalar yer almaktadır. Ayrıca çalısmalarda, özellikle öğrencilerin ve öğretmenlerin bilgisayar okuryazarlık seviyeleri ve becerileri, bilgi ve iletişim teknolojisi kullanma durumları, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanma düzeyleri, bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlikleri ve becerileri incelenmiştir. Bu arastırmalar bilgi ve iletisim teknolojilerinin sürekli gelismesi nedeniyle zaman zaman tekrarlanmıstır. (Tor & Erden, 2004; Su, 2008; Tella & Mutula, 2008; Papastergiou, 2010; Luu & Freeman, 2011; Dinçer & Şahinkayası, 2011;Uzunboylu, 1995; Berson, 1996; Demir, 2001; Açıkalın &Duru, 2005; Volman, Eck, Heemskerk ve Kuiper, 2005; Yılmaz, 2006; Erol, 2010; Bekar, 2017; Alp, 2019) .

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada tarama modeli uygulanmıştır. Karasar (2014)' a göre araştırmacı yapmış olduğu araştırmasına konu olan olayı, birey ya da nesneyi kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışıyorsa araştırmasında tarama modelini kullanmalıdır. Araştırmanın amacı, Afyon Meslek Yüksek Okulu Turizm ve Otel İşletmeciliği programında eğitim alan I ve II sınıf öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterliliklerinin belirlenmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda iki soru cümlesi belirlenmiştir. Bunlardan ilki, "öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilikleri ne düzeydedir? " ikincisi ise " öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilik düzeyleri ile demografik ve diğer özellikleri arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?". Bu doğrultuda araştırma sorularını cevaplamak amacıyla test edilecek hipotezler geliştirilmiştir.

Araştırma amacı çerçevesinde test edilecek istatistiksel hipotezler şunlardır:

H1. Katılımcıların BİT yeterlilik düzeyleri arasında cinsiyet yönünden anlamlı bir faklılık vardır.

H2. Katılımcıların I ve II sınıf olmaları ile BİT yeterlilik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H3. Katılımcıların lise mezuniyet düzeylerine göre BİT yeterlilikleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H4. Katılımcıların bireysel bilgisayar sahipliklerine göre BİT yeterlilikleri arasında anlamlı farklılıklar vardır. .

H5. Katılımcıların kurs alma ve sertifika sahibi olmalarına göre BİT yeterlilikleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H6. Katılımcıların daha önceden BİT hakkında ders alıp almama durumlarına göre BİT yeterlilikleri arasında anlamlı farklılıklar vardır

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmanın evreni Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Meslek Yüksek Okulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı I ve II sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların BİT teknolojisi kullanım düzeylerine yönelik yeterliliklerinin belirlenmesi amacıyla anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine yer verilmiş olup ikinci bölüm ise BİT yeterlilik ölçeklerinden oluşmaktadır. Çalışmada Senem Kara tarafından 2011 yılında"İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin bilgi ve iletişim eknolojileri yeterliliklerinin belirlenmesi: İstanbul Örneği" isimli yüksek lisans tezinde kullanılan anket uygulanmıştır. Yazarla iletişime geçilerek gerekli onay alınmıştır. Ayrıca çalışma okulda uygulanmadan önce üniversitesinin etik kuruluna başvurularak gerekli izinler ve öğrencilere uygulanmadan önce okul yönetiminden de izin alınarak öğrencilere uygulanmıştır. Öğrencilerden ankette kesinlikle isim belirtmemeleri ve gerçek düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir.

Araştırmada kullanılan söz konusu ölçekleri oluşturan her bir madde beşli Likert tipi derecelendirmeye tabi tutulmuş ve katılımcıların maddelere ilişkin katılım düzeyleri; "1=Tamamen Bilmiyorum, "2= Bilmiyorum", "3=Orta Düzeyde Biliyorum", "4=Biliyorum", "5=Tamamen Biliyorum" şeklinde puanlandırılmıştır.

Öte araştırmanın uygulamalı alan araştırması olması nedeniyle bir takım sınırlamaları içermektedir. Araştırmanın en önemli kısıtlılığı, Afyon Meslek Yüksek Okulu öğrencilerini kapsamasıdır. Bu nedenle, sonuçlarla ilgili bir genelleme ancak Afyonkarahisar bölgesine yönelik genellemeleri içerecektir.

İstatistiksel Analiz

Araştırmada 81 öğrenciden elde edilen verilerin analizi, SPSS 18.0 for Windows paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Öncelikle verilerin güvenirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Sonrasında ankete katılan turizm öğrencilerinin demografik ve diğer özelliklerin belirlenmesinde yüzde ve frekans analizleri, BİT yeterlilik düzeylerinin tespit edilmesinde ise standart sapma ve aritmetik ortalama analizleri kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmada, öğrencilerin BİT yeterlilik düzeylerine ilişkin algı düzeyleri demografik ve diğer özellikleri ile alt gruplara göre karşılaştırılmıştır. Öğrencilerin, BİT yeterlilik algı düzeylerinin karşılaştırmalarda t testi ve varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin demografik ve diğer özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler	**Gruplar**	**F**	**%**
Cinsiyet	Kadın	33	40,7
	Erkek	48	59,3
Sınıf	Birinci sınıf	49	60,5
	İkinci sınıf	32	39,5
Mezun olduğu lise	Turizm meslek lisesi	16	19,8
	Diğer	65	80,2
Bilgisayar sahipliği	Evet	47	50,8
	Hayır	34	42,0
Bilgisayar kullanım süresi	1-5 yıl	31	38,3
	6-10 yıl	30	37,0
	10 yıl ve üzeri	20	24,7
	1-2 saat	13	16,0
	3-4 saat	36	44,4

Değişkenler	Gruplar	F	%
Günlük internet kullanımı	5-6 saat	15	18,5
	7 saat ve üzeri	17	21,0
BİT kurs/ sertifika alma	Evet	3	3,7
	Hayır	78	96,3
BİT ders alma	Evet	34	42,0
	Hayır	47	58,0

Tablo 1'deki sonuçlara göre, katılımcıların %59,3'ü erkek, %60,5'i birinci sınıf, %19,8'i turizm meslek lisesi mezunu, %50,8'i kendi bilgisayarına sahip olduğu, %38,1'inin 1-5 yıl aralığında bilgisayar kullanmakta olduğu, %44,4'ü 3-4 saat aralığında günlük internet kullandıkları, %96,3'ünün kurs/sertifika sahibi olmadığı ve % 58'inin BİT hakkında daha önce ders almadığı tespit edilmiştir.

Araştırmada kullanılan BİT yeterlilik ölçeğine ilişkin güvenirlik analizleri(Cronbach's Alpha) sonuçları ile katılımcıların BİT yeterlilik düzeylerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Bilgi ve İletişim Teknolojisi Yeterlilik Ölçeğine İlişkin Bazı Tanıtıcı istatistikler

Ölçek/Alt Ölçekler	Madde Sayısı	Ort $\bar{X}$	SS	Cronbach's Alpha
Donanım Yeterlilikleri	6	3,31	0,92	0,887
İşletim sistemi kullanım yeterliliği (YAZILIM)	6	3,27	0,92	0,885
Kelime işlemci Programı kullanım yeterliliği (WORD)	13	3,15	0,97	0,957
Hesap çizelgesi Programı kullanım	11	2,78	0,89	0,941

yeterliliği (EXCEL)				
Sunum programı kullanım yeterliliği (POWER POINT)	12	3,32	0,96	0,967
İnternet kullanım yeterliliği	7	3,49	1,12	0,936
BİT genel yeterlilik	65	3,14	0,77	0,979

Ölçeğin geneli için Cronbach's Alpha katsayısı α = 0,979 olarak hesaplanmıştır. Öte yandan alt ölçeklere yönelik hesaplanan Cronbach's Alpha değerlerinin tamamının 0,70 değerinin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Bu değerler ölçeklerin iç tutarlık düzeylerinin yeterli olduğunu göstermektedir (Kılıç vd, 2013; 23)

Tablo 2'deki aritmetik ortalamalar incelendiğinde, araştırma grubunda yer alan öğrencilerin donanım yeterlilikleri ($\bar{x}$=3,31), işletim sistemi kullanım yeterliliği (YAZILIM) ($\bar{x}$=3,27), kelime işlemci programı kullanım yeterlilikleri (WORD) ($\bar{x}$=3,15), hesap çizelgesi programı kullanım yeterliliği (EXCEL) ($\bar{x}$=2,78), sunum programı kullanım yeterliliği (POWER POINT) ($\bar{x}$=3,32), İnternet kullanım yeterliliği ($\bar{x}$=3,49) ve BİT genel yeterlilik ($\bar{x}$=3,14) düzeylerinin orta değer olan 3 puanın civarında olduğu görülmektedir. Bu değerler katılımcıların BİT yeterlilik düzeylerinin çok düşük olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

BİT yeterlilik ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde ise "internet kullanım yeterliliği" ($\bar{x}$=3,49) ve "donanım yeterliliği" ($\bar{x}$=3,31), boyutlarına ilişkin ortalama puanların diğer boyutlardan yüksek olduğu görülmekte iken en düşük ortalamaya sahip boyut hesap çizelgesi programı kullanım yeterliliği (EXCEL) ($\bar{x}$=2,78) boyutudur. Tablo 2'deki bulgular katılımcıların BİT yeterlilik alt ölçeklerine yönelik algılama düzeylerinin hesap çizelgesi programı kullanım yeterliliği hariç orta ve üzeri düzeyde olduğunu işaret etmekte ve katılımcıların bu konuda olumlu yargılara sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, "öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilikleri ne düzeydedir?" sorusunu cevaplamaktadır.

Araştırma grubunda yer alan katılımcıların turizm işletmelerinde kullanılan bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilik düzeylerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Turizm İşletmelerinde Kullanılan Bilgi ve İletişim Teknolojilerine İlişkin Algılamalarına Yönelik Bulgular

	İfadeler/Maddeler	Katılım Düzeyi					$\overline{X}$	SS
		Hiç (1) %	Az 2 %	Orta 3 %	Çok 4 %	Tam 5 %		
Turizm İşletmelerinde Kullanılan BİT Teknolojileri	Otel Yönetim Sistemleri (Fidelio, Opera, Elektra vb.)	10	15	13,8	48,3	17,5	2,56	1,23
	Elektronik Satış Noktası (POS, ECR)	8,8	10	17,5	41,3	22,5	2,41	1,19
	Rezervasyon ve Oda yönetim Sistemleri (Sejour vb.)	11,3	7,5	18,8	45	17,5	2,50	1,20
	Sipariş alma,Stok Kontrol,Satış ve Maliyet takip sistemleri (Chef Tech, Micros vb.)	17,5	10	16,3	36,3	20	2,69	1,37
	Bilgisayarlı Muhasebe Sistemleri	7,5	8,8	20	42,5	21,3	2,39	1,14
	Oda içi Hizmetler (PayTV, Otel bilgi kanalı, Telefon ve Telekonferans hizmetleri vb.)	11,3	12,5	28,8	33,8	13,8	2,74	1,18
	Pazarlama Bilgi Teknolojileri	6,3	6,3	21,3	47,5	18,8	2,34	1,05
	Global Dağıtım Sistemleri(GDS)/Bilgisayarlı Rezervasyon Sistemleri (CRS)	6,3	8,8	15	50	20	2,31	1,08
	Kapı Güvenlik Sistemleri ve Akıllı kartlar	12,5	16,3	22,5	33,8	15	2,78	1,25
	Paket Yazılımlar (Ofis Programları, Internet, Websitesi Programları vd.)	16,3	11,3	20	37,5	15	2,76	1,30
	Genel Ortalama						**2,54**	**1,02**

Tablo 3'deki ifadelerin aritmetik ortalamaları incelendiğinde, araştırma grubunda yer alan katılımcıların en yüksek düzeyde katılım gösterdikleri ifade kapı güvenlik sistemleri ve akıllı kartlar ($\overline{X}$=2,78) iken en düşük düzeyde katılım gösterdikleri ifade global dağılım sistemleri, bilgisayarlı rezervasyon sistemleri ($\overline{X}$=2,31) ifadeleridir. Ölçeğin geneli için ortalama ise ($\overline{X}$=2,54) dür. Katılımcıların algı düzeylerinin 2 "az değer" olan bilmiyorum civarında olması turizm işletmelerinde kullanılan bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilik algı düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bu kısmında, öğrencilerin demografik ve bireysel özelliklerine göre BİT yeterlilik düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olup olmadığı," t-testi" ve "Anova" testi sonuçlarına göre ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, iki gruplu değişkenlere (cinsiyet, sınıf, mezuniyet, bilgisayar sahipliği, sertifika/kurs ve ders alma) göre karşılaştırılmasında " t- Testi"; ikiden fazla grup içeren değişkenlere (bilgisayar kullanım süresi, günlük internet kullanım süresi) göre karşılaştırılmasında ise "Tek Faktörlü Varyans (Analisis of Variance- F testi) Analizi" uygulanmıştır. Sonuçlar ($p<0,05$) anlamlılık düzeyinde yorumlanarak tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 4'de öğrencilerin BİT yeterlilik algılama düzeylerinin karşılaştırılmasına yönelik t-testi sonuçları sunulmuştur. Test sonuçlarına göre, öğrencilerin BİT yeterlilik algılama düzeylerinin hangi sınıfta oldukları, bilgisayar sahipliği, ve daha önce ders alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$).

Tablo 4. Ölçek ve Alt Ölçek Ortalamalarının İki Değişkenli Gruplara Yönelik Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular (t-Testi Sonuçları)

Ölçekler/Alt Ölçekler	**Gruplar**	$\overline{X}$	**SS**	**T**	**P**
BİT Genel Yeterlilik Cinsiyet	Kadın	2,96	0,79	0,809	0,421
	Erkek	3,11	0,77		
BİT Genel Yeterlilik Hangi sınıf	I.Sınıf	2,95	0,86	2,659	0,009*
	II.Sınıf	3,43	0,67		
BİT Genel Yeterlilik Lise mezuniyeti	Tur.Mes Lis	3,11	0,71	0,146	0,884
	Diğer Lise	3,14	0,85		
BİT Genel Yeterlilik Bilgisayar sahipliği	Evet	3,37	0,79	-3,222	0,002*
	Hayır	2,81	0,75		
BİT Genel Yeterlilik BİT Sertifika /kurs alma	Evet	3,61	0,64	-1,022	0,310
	Hayır	3,12	0,82		
BİT Genel Yeterlilik BİT Ders alma	Evet	3,43	0,73	-2,884	0,005*
	Hayır	2,92	0,82		

*p<0,05; Gruplar arasında anlamlı farklılık vardır

Tablo 5 ’da öğrencilerin BİT yeterlilik algılama düzeylerinin bilgisayar kullanım süreleri ve günlük internet kullanım sürelerine göre karşılaştırılmasına yönelik varyans analizi (ANOVA) sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Ölçek ve Alt Ölçek Ortalamalarının İkiden Fazla Değişkenli Gruplara Yönelik Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular (Varyans Analizi Sonuçları)

Ölçekler/Alt ölçekler	Gruplar	$\overline{X}$	SS	F	p
BİT Genel Yeterlilik Kaç yıldır bilgisayar kullanımı	1-5 yıl	2,77	0,85	3,514	0,035 *
	6-10 yıl	3,17	0,67		
	10 yıl ve üzeri	3,30	0,69		
BİT Genel Yeterlilik Günlük internet kullanım süresi	1-2 saat	2,96	0,79	2,013	0,119
	3-4 saat	3,11	0,84		
	5-6 saat	2,90	0,57		
	7 saat ve üzeri	3,54	0,89		

*p<0,05; Gruplar arasında anlamlı farklılık vardır

Bulgulara göre, öğrencilerin BİT yeterlilik algılama düzeylerinin sadece bilgisayar kullanım sürelerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (p<0,05).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Günümüzde; öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerini, eğitim dönemlerinin her aşamasında, sürekli ve etkileşimli bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin eğitimde kullanılması ile öğrenmeyi kolaylaştırma, etkin öğrenme, yaratıcı düşünme, başarı ve motivasyon artışı sağlanmaktadır. Yapılan bu çalışma ile turizm ve otelcilik alanında eğitim görmekte olan öğrencilerin BIT yeterlilik düzeyleri konusunda mevcut durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterlilik düzeyleri orta seviyede tespit edilirken, turizm işletmelerinde kullanılan bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik yeterlilik durumlarının düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır.

Öneriler

Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre;

- Öğrencilerin BIT yeterlilik düzeyinin yükseltilebilmesi için eğitim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik uygulamalı ve teorik ders içeriklerine daha fazla ağırlık verilmesi,
- Sektörde kullanılan otomasyon programlarının takip edilmesi ve ders içeriklerine yansıtılması,
- Turizm eğitimi kapsamında yer alan programların çoğunun uygulamalı olması nedeniyle öğrencilerin iş hayatında kullanmak zorunda kalabileceği bilgisayar yazılımlarına ve otomasyon sistemlerine ders içeriklerinde daha fazla yer verilmesi,
- Okullarda yer alan uygulama derslerinin gerçekleştirildiği atölye, laboratuvar, mutfak, stüdyo gibi alanların yanı sıra bilgisayar salonları, simülasyon sınıfları gibi teknolojik altyapı gerektiren ortamların yer alması,
- Uygulama derslerinin yanı sıra teorik derslerde de BIT'e yönelik bilgi düzeyini arttıracak destekleyici çalışmalar ve sektörel uygulamalar yapılması,
- Konu ile ilgili kurslar ve eğitimler düzenlenmesi,
- Eğitimde BIT devamlılığı ve kalitesini artıracak yönde çalışmalar yapılması,
- Ders veren eğiticimlerin BIT ile ilgili gelişmeleri takip etmesi ve rehberlik yapabilmesi,
- Ayrıca yöneticilerin öğrencileri ve öğreticileri desteklemesi,
- Konu ile ilgili sürekli yaşanan gelişmelerin ve uygulamaların takip edilmesi ve eğitim kurumlarında uygulanması,

önerilmektedir.

Kaynaklar

Açıkalın, M. and Duru, E. (2005). The Use of Computer Technologies in the Social Studies Classroom. Turkish Online Journal of Educational Technology. Vol. 4, Issue 2; 18-26.

Adıgüzel, O. C. (2009). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İşyeri Eğitimi Öğrenme Ürünlerinin Değerlendirilmesi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27: 115-128.

Akıncı, A. ve Seferoğlu, S. S. (2010). Teknoloji Politikaları, Kurumsal Vizyon Çalışmaları ve Eğitime Yansımalar. 4th International Computer and Instructional Technologies Symposium, Konya, 52-56.

Akkoyunlu, B. (1995). Bilgi Teknolojilerinin Okullarda Kullanımı ve Öğretmenle-rin Rolü, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 105-109.

Alp, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlilikleri ve Kullanım Düzeylerinin Belirlenmesi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bahar, M. (2006). Fen ve teknoloji öğretimi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bekar, N. (2017). Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Bilişim Teknolojilerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

Berson, M. J. (1996). Effectiveness of Computer Technology in Social Studies: A Review of the Literature. Journal of Research on Computing in Education. Vol. 28, Issue 4; 486-499.

Blurton, C. (1999). UNESCO's World Communication and Information Report 1999-2000.

Cartwright, V., Hammond, M. (2003), "The integration and embedding of ICT into the school curriculum: more questions than answers", Paper presented at the ITTE 2003 Annual Conference of the Association of Information Technology for Teacher Education, Trinity and All Saints College, Leeds.

Demir, S. (2001). Öğretim Elemanı ve Öğrencilerin İnternetin Öğretim Amaçlı Kullanımına İlişkin Görüş ve Tutumlarının İncelenmesi: Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Örneği. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Dinçer, S. & Şahinkayası, Y. (2011). A cross-cultural study of ICT competency, attitude and satisfactıon of Turkish, Polish and Czech university students. The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET, 10(4), 31-38.

Erol, O. (2010). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Sıklıkları ile Yaratıcılık Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Gündüz S, ve Çuhadar, C. (2006). Bilisim teknolojilerinin sosyal yapı üzerindeki etkileri ve eğitimdeki yeri. Günes, A. (Ed.) Bilgisayar I temel bilgisayar becerileri. Ankara: PegemA Yayıncılık. 355-402.

Kara, S. (2011). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterliliklerinin Belirlenmesi: İstanbul Örneği. Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karasar, N. (2014). Bilimsel araştırma yöntemi (26. Basım). Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.

Kaya Bensghir, Türksel (1996). Bilgi Teknolojileri ve Örgütsel Değişim. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, TODAİE Yayın No: 274.

Koşar, E., Yüksel, S. Özkılıç, R. Avcı, U. Alyas, Y., Çiğdem, H. (2003), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, PegemA Yayınları, Ankara.

Kurtoğlu, M. (2009). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Bilgi Ve İletisim Teknolojilerinin Öğretme-Öğrenme Sürecine Entegrasyonu Hakkındaki Görüşlerinin Yeniliğin Yayılımı Kuramı Temelinde İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Adana.

Luu, K. & Freeman, J. G. (2011). An analysis of the relationship between information and communication technology (ICT) and scientific literacy in Canada and Australia. Computers & Education, 56, 1072-1082.

Özgen, Ç. (2005). Avrupa birliği'ne üye 15 ülkede ve Türkiye" de ilköğretim birinci kademe bilgisayar ders programlarının karşılaştırılması ve Türkiye'deki durumun değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Ankara.

Papastergiou, M. (2010). Enhancing Physical Education and Sport Science students' self-efficacy and attitudes regarding information and communication technologies through a computer literacy course. Computers & Education, 54, 298-308.

Pritchard, A. (2007). Effective Teaching with the Internet Technologies: Pedagogy and Practice. London: Paul Chapman Publishing.

Su, K. D. (2008). An integrated science course designed with information communication technologies to enhance university students' learning performance. Computers & Education, 51, 1365-1374.

Tella, A. & Mutula, S. M. (2008). Gender differences in computer literacy among undergraduate students at the university of Botswana: implications

for library use. Malaysian Journal of Library & Information Science, 13(1), 59-76.

Tor, H. & Erden, O. (2004). İlköğretim öğrencilerinin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri üzerine bir araştırma. The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET, 3(1), 120-130.

Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 06.10.2019.

Tinio, V. L. (2003). ICT in Education. New York: Bureau for Development Policy.

Tonta, Y. (1999). Bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi. Türk Kütüphaneciliği, 13(4), 363-375.

UNESCO, (2006). Using ICT to Develop Literacy. UNESCO Bangkok, 18-21.

Uzunboylu, H. (1995). Bilgisayar Öğrenme Düzeyi İle Bilgisayara Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki. YayınlanmamıĢ Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, G. (2006). Eğitim Fakültesinde Eğitim Görmekte Olan Öğretmen Adaylarının Bilgisayar ve İnternet Kullanımına Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa.

Volman, M., Eck, E., Heemskerk, I. and Kuiper, E. (2005). New Technologies, New Differences. Gender and Ethnic Differences in Pupils‟ Use of ICT in Primary and Secondary Education. Computers and Education. Vol. 45; 35-55.

Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Algılarına Göre Anadolu Lisesi Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri İle Kullandıkları Çatışma Yönetim Stratejileri Arasındaki İlişki

Mustafa YAYLALI * - Prof. Dr. Ali AKSU**

**Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği, mustafayaylali26@hotmail.com*

***Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği, aksualideu@gmail.com*

ÖZ

Araştırmada İzmir ilinde yer alan Anadolu Lisesi öğretmenlerinin algılarına göre bu okullarda görev yapan okul müdürlerinin liderlik stilleri ile kullandıkları çatışma yönetim stratejileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim öğretim yılında İzmir ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi Anadolu Liselerinde çalışan 4792 öğretmen; örneklemi ise 430 öğretmen oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Gümüşeli (1994) tarafından Türkçe' ye uyarlanan "Çatışma Yönetim Stilleri Ölçeği" ile Aksu (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ''Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği'' kullanılmıştır. Veri girişleri SPSS 17.0 aracılığıyla yapılmış olup verilerin analizinde tek yönlü varyans analizi, t-testi, kruskalwallis, pearson korelasyon analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Anadolu Lisesi öğretmenlerinin algılarına göre Anadolu Lisesi okul müdürleri sırasıyla ''dönüşümcü liderlik'' (=67,41), ''sürdürümcü liderlik'' (=41,59) ve "serbestlik tanıyan liderlik'' (=13,62) stiline sahiptir. Öğretmenlerin algılarına göre okul müdürleri, öğretmenlerle aralarında yaşanan çatışmalarda en fazla "tümleştirme" (=22,87) yöntemini; daha sonra sırasıyla "uzlaşma" (=21,23), "kaçınma" (=18,76), "ödün verme" (=16,37) ve en az da "hükmetme" (=12,75) yöntemini kullanmaktadırlar. Okul müdürlerinin kullandıkları dönüşümcü, sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri ile tümleştirme, ödün verme ve uzlaşma stratejileri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde; kaçınma stratejisi arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde; hükmetme stratejisi arasında negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki mevcuttur.

Anahtar Sözcükler: Çatışma yönetimi, Anadolu lisesi, öğretmen, liderlik

Bu çalışma, Mustafa YAYLALI'nın Prof. Dr. Ali AKSU'nun danışmanlığında yaptığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Liderliğin, toplumlarda ve örgütsel yaşamda çok büyük bir öneme sahip olduğu sıklıkla ifade edilmiştir. Yönlendirme ve yönlendirilme gereksinimi, liderlik konusu her daim toplumların gündeminde olmuştur. Bilim insanlarının yönetim alanını incelemesi, lidere ait davranış özelliklerine çeşitli tanımlar yapmalarına sebep olmuştur. Liderden farklı olarak yönetici davranışının grup davranışı olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmış; insanlara emretmenin yerini insanları etkileme ve uzlaştırma gibi yönetsel taktiklerin ne derece önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Bursalıoğlu, 1987: 306).

Bir toplumun varlılığının devamlılığında en değerli kaynağı, kendi amaçları doğrultusunda şekillendirdiği insanlarıdır (Açıkalın, 1997: 2). Toplumun ihtiyaç duyduğu bireylerin yetiştirildiği okulların da diğer sosyal sosyal sistemler gibi gerçekleştirmesi gereken birtakım görevleri vardır. Girdi, süreç, çıktı, geri bildirim ve çevresiyle açık bir sistem özelliği gösteren okulların başlıca sorumluluğu, sisteme giren kaynaklardan hedeflenen kaliteli sonucu elde etmektir. Okulların girdileri ise en başta insan kaynağı olmak üzere maddi kaynaklar, çevre sınırlamaları, okula yüklenen görevler, eğitim politikaları, diğer sahip olunan materyaller ile yöntemlerdir (Hoy ve Miskel, 2010: 20-22). Okulların görevlerini yerine getirme hususunda başlıca sorumluluk okul yöneticisine aittir. Çünkü okullarda müdürlerin başlıca vazifesi başta insan kaynakları olmak üzere diğer kaynakları verimli kılarak örgütün amaçlarını gerçekleştirmektir (Özdemir, 1995: 382). Çok uzun yıllardır yapılan araştırmaların sonuçları da okul müdürlerinin, okulun başarılı olmasında en önemli faktör olduklarını ortaya koymuştur. Çünkü yöneticilik alanına en yetenekli ve başarılı olacakların yönlendirilmesi, hem istenilen hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracak, hem de yöneticilik mesleğinin statüsüne değer katacaktır (Karip ve Köksal, 1999: 193).

Bir toplumu oluşturan tüm bireylerin yaşamlarının önemli bir bölümü örgütlerde geçtiğinden, doğal olarak çatışma toplumsal yaşamın bir parçasıdır. Çatışma, insanın olduğu her yerde yaşanır. Çatışmanın ne olduğu konusunda herkesçe kabul gören bir tanım yapmak imkansıza yakındır; zira farklı ortamlarda, farklı neden ve seviyelerde yaşanmaktadır. Çatışma, bir bireyin ya da grubun kendi çıkarlarını diğer kişi ya da gruba kabul ettirme çabasından kaynaklanan bir durumdur. Bir

başka ifadeyle çatışma, söz konusu grupların amaç ve çıkarlarının birbirinden farklı olmasından veya uyuşmamasından ortaya çıkmaktadır (Huczynski& Buchanan, 1991: 547).

Bir örgüt hiçbir zaman uyum içinde olamayacağından, çatışmadan kaçınmak imkansızdır (Aydın, 2010: 341). Çatışmanın olmaması, her şeyin durağanlaştığı, düşünmenin olmadığı ve bunun sonucu olarak da üretimin neredeyse durma noktasına geldiği şeklinde kabul edilebilir. Çünkü yaşanan çatışmalarda örgüt üyeleri kendi haklılıklarını kanıtlamak için tüm yeteneklerini kullanacak; bu durum toplumda çoğulculuğa ve çeşitliliğe sebep olacak; grup içi normlar yeniden canlılık ve güç kazanacaktır. Ayrıca, çözüme kavuşturulamamış sorunlar incelenecek; düşünme gücü ve grup enerjisi bu sorunlar üzerine odaklanacak; çözümlenememiş sorunlar çözüme kavuşturulacak ve böylece gerilim azalarak çatışma olumlu sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Eren, 1991: 493).

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli önceden veya mevcut olan bir durumu olduğu şekliyle betimleyen inceleme modelidir. İncelemeye tabi olan ne ise, doğal halinde ve ortamında betimlenir (Karasar, 2015: 77). İkiden fazla değişkenin ilişkisini ve neden-sonuç bağlantısını belirlemek için ilişkisel modelde araştırma yapılır (Karasar, 2015: 81).

Araştırmanın evreniniİzmir ilinde113 resmi Anadolu Lisesi ve bu liselerde görev yapan toplam 4792 Anadolu Lisesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak oranlı örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın örneklemini 2016-2017 resmi Anadolu Lisesinde görev yapan 430 öğretmen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Rahim (1979) tarafından geliştirilip, Gümüşeli (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve okul müdürlerinin çatışma yönetim stratejilerini belirlemeye yarayan ''Çatışma Yönetim Stilleri Ölçeği'' ile Bass (1985) tarafından geliştirilip, Aksu (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ''Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği'' (MLQ) kullanılmıştır.

İstatistiksel Analiz

Verilerin çözümlenmesinde SPSS 17.00 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın alt problemlerine yanıt bulmak amacıyla bağımsız

örneklemler için tek yönlü varyansan alizi, t testi, kruskalwallis (normal dağılım, örneklem sayısı ve varyansların homojenliği varsayımları sağlanamadığından non-parametric testlere başvurulmuş (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2012).); ayrıca pearson korelasyon analizi gibi istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1.Öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stillerinin aritmetik ortalamaları

	Dönüşümcü Liderlik	Sürdürümcü Liderlik	Serbestlik Tanıyan Liderlik
$\bar{X}$	67,41	41,59	13,62

Tablo 1 incelendiğinde, Anadolu Lisesi öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin en çok tercih ettikleri liderlik stili dönüşümcü liderlik iken (X=67,41), en az tercih ettikleri stil ise serbestlik tanıyan liderlik stilidir (X=13,62).

Tablo 2. Öğretmenlerin cinsiyetine göre okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algı puanlarına uygulanan -t testi sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Dönüşümcü Liderlik	Kadın	277	67,96	10,06	1,51	0,13
	Erkek	153	66,42	10,17		
Sürdürümcü Liderlik	Kadın	277	42,30	8,86	2,24	0,02*
	Erkek	153	40,31	8,78		
Serbestlik Tanıyan Liderlik	Kadın	277	13,78	2,66	1,62	0,10
	Erkek	153	13,34	2,70		

Tablo 2 incelendiğinde, Anadolu Lisesi öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algı puanlarından yalnızca sürdürümcü liderlik puanları farklılaşmaktadır ($p<.05$). Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre okul müdürlerinin liderlik

stillerine ilişkin öğretmen algıları kadın öğretmenlerin lehine (X=42,30) anlamlı farklılık göstermektedir.

Tablo 3. Öğretmenlerin eğitim düzeylerine göre okul müdürlerinin liderlik

	Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ortalaması	X^2	p
Dönüşümcü Liderlik	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	202,50	,40	,64
	Lisans	334	217,47		
	Lisans Üstü Eğitim	86	209,38		
Sürdürümcü Liderlik	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	205,40	,88	,48
	Lisans	334	218,52		
	Lisans Üstü Eğitim	86	204,95		
Serbestlik Tanıyan Liderlik	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	188,80	,1,45	,58
	Lisans	334	219,13		
	Lisans Üstü Eğitim	86	204,51		

stillerine ilişkin öğretmen algı puanlarına uygulanan kruskalwallis testi sonuçları

Tablo 3 incelendiğinde, Anadolu Lisesi öğretmenlerinin eğitim düzeylerine göre okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algı puanları arasında anlamlı farklılık yoktur (p>.05). Öğretmenlerin eğitim düzeyleri okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algılarında anlamlı farklılık oluşturmamaktadır.

Tablo 4. Öğretmenlerin kıdemlerine göre okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin öğretmen algı puanlarına uygulanan tek yönlü varyans

	$\bar{X}$	VK	KT	sd	KO	F	p
Dönüşümcü Liderlik	67,41	G A	1244,57	4	311,14	3,10	,01*
		G İ	42637,39	425	100,32		
		Toplam	43881,96	429			
Sürdürümcü Liderlik	41,59	G A	805,30	4	201,32	2,60	,03*
		G İ	32950,48	425	77,53		
		Toplam	33755,78	429			
Serbestlik Tanıyan Liderlik	13,62	G A	28,30	4	7,08	,99	,41
		G İ	3050,91	425	7,18		
		Toplam	3079,212	429			

analizi sonuçları

Tablo 4 incelendiğinde, Anadolu Lisesi öğretmenlerinin kıdemlerine göre okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algı puanlarından dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik puanlarında anlamlı farklılık vardır ($p<.05$).

Tablo 5. Öğretmenlerin algılarına göre çatışma yönetim stratejilerinin

	Tümleştirme	Ödün Verme	Hükmetme	Kaçınma	Uzlaşma
$\bar{X}$	22,87	16,37	12,75	18,76	21,23

aritmetik ortalamaları

Tablo 5 incelendiğinde, Anadolu Lisesi öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin en çok tercih ettikleri çatışma yönetim stratejisi tümleştirme yöntemi iken (X=22,87), en az tercih ettikleri çatışma yönetim stratejisi ise hükmetme yöntemidir (X=12,75).

Tablo 6. Öğretmenlerin eğitim düzeylerine göre okul müdürlerinin kullandıkları çatışma yönetim stratejilerine ilişkin kruskalwallis testi sonuçları

	Eğitim	N	Sıra Ortalaması	X^2	p
Tümleştirme	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	183,05	,86	,65
	Lisans	334	217,50		
	Lisans Üstü Eğitim	86	211,52		
Ödün verme	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	187,55	,79	,67
	Lisans	334	217,77		
	Lisans Üstü Eğitim	86	209,92		
Hükmetme	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	314,85	7,78	,02*
	Lisans	334	216,50		
	Lisans Üstü Eğitim	86	200,08		
Kaçınma	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	215,25	,53	,76
	Lisans	334	217,74		
	Lisans Üstü Eğitim	86	206,83		
Uzlaşma	Eğitim Enstitüsü/Ön Lisans	10	179,90	1,25	,53
	Lisans	334	214,39		
	Lisans Üstü Eğitim	86	223,94		

Tablo 6 incelendiğinde, eğitim düzeyi değişkenine göre eğitim enstitüsünden mezun olan öğretmenlerin hükmetme sıra ortalamaları en yüksek iken (314,85), lisans üstü eğitimden mezun olan öğretmenlerin hükmetme sıra ortalamaları en düşüktür (200,08).

Tablo 7. Okul müdürlerinin liderlik stilleri ve kullandıkları çatışma yönetim stratejilerine ilişkin öğretmen algı puanlarına uygulanan pearson momentler çarpımı katsayı sonuçları

		Dönüşümcü	Sürdürümcü	Serbestlik tanıyan
Tümleştirme	Pearson Correlation	,732**	,799**	,688**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	430	430	430
Ödün verme	Pearson Correlation	,627**	,693**	,603**
	N	430	430	430
Hükmetme	Pearson Correlation	-,270**	-,331**	-,285**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	430	430	430
Kaçınma	Pearson Correlation	,276**	,303**	,298**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	430	430	430
Uzlaşma	Pearson Correlation	,708**	,776**	,665**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	430	430	430
Çatışma	Pearson Correlation	,692**	,750**	,657**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000
	N	430	430	430

dönüşümcü, sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde ilişki mevcuttur (p<.001). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin kaçınma stratejisi ile dönüşümcü, sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki mevcuttur (p<.001). Öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin hükmetme stratejisi ile dönüşümcü, sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri arasında negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki mevcuttur (p<.001).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

İzmir ilinin 8 ilçesindeki Anadolu Liselerinde görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul müdürleri en fazla ‘’dönüşümcü liderlik’’ stiline; daha

sonra sırasıyla ‘’sürdürümcü liderlik’’ ve en az da ‘’ serbestlik tanıyan liderlik’’ stiline sahiptir. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algı puanları arasında cinsiyet değişkenine göre kadın öğretmenlerin lehine ‘’sürdürümcü liderlik’’ puanında; mesleki kıdem değişkenine göre 16-20 yıllık öğretmenlerin lehine dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik puanlarında anlamlı bir farklılık vardır. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin liderlik stillerine ilişkin algı puanları arasında medeni durum, eğitim düzeyi ve branş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık yoktur. Öğretmenlerin algılarına göre okul müdürleri, öğretmenlerle aralarında yaşanan çatışmalarda en fazla “tümleştirme” yöntemini; daha sonra sırasıyla “uzlaşma”, “kaçınma”, “ödün verme” ve en az da “hükmetme” yöntemini kullanmaktadırlar. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin çatışma yönetimlerine ilişkin algılarında eğitim düzeyi değişkeni göre eğitim enstitüsünden mezun olan öğretmenlerin hükmetme yöntemi puanı; mesleki kıdeme göre 16-20 yıllık öğretmenlerin uzlaşma yöntemi puanı hariç diğer puanlar arasında anlamlı bir fark yoktur. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin çatışma yönetimlerine ilişkin algı puanları arasında cinsiyet, medeni durum ve branşlar değişkenlerine göre anlamlı bir fark yoktur. Öğretmenlerin, okul müdürlerinin liderlik stilleri ile kullandıkları çatışma yönetim stratejilerine ilişkin algılarına göre tümleştirme, ödün verme ve uzlaşma stratejileri ile dönüşümcü, sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde; kaçınma stratejisi ile dönüşümcü sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde; hükmetme stratejisi ile dönüşümcü sürdürümcü ve serbestlik tanıyan liderlik stilleri arasında negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki mevcuttur.

Öneriler

Araştırma sonuçlarını genel olarak değerlendirdiğimizde okul yöneticileriyle öğretmenler arasında sağlıklı bir iletişim içinde olduğunu söylenebilir. Bu yorumdan hareket ederek, okul yöneticilerinin çatışma yaşadıkları taraflarla daha fazla görüşmeleri sağlanabilirse, var olan sorunları birlikte tartışarak işbirliği içerisinde çözüm alternatifleri üretecekleri söylenebilir. Okul yöneticisi, öğretmen ve okul çevresiyle sık sık toplantılar düzenleyerek bir araya gelmek için imkanlar hazırlanabilir. Öğretmenlerin ve okul müdürlerinin hizmet içi kurslara katılarak çatışma yönetim yöntemlerini etkili bir şekilde kullanmaları sağlanabilir. Okul müdürlerinin de öğretmenlerin de etkili liderlik ve çatışma yönetimi konusundaki araştırmaları takip ederek kendilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Okul müdürlerinin, öğretmenleri sorunları açık bir şekilde konuşulabilmesi ve birlikte çözüm bulunabilmesi konusunda cesaretlendirmesi ve desteklemesi beklenmektedir. Öğretmenlerin ve okul

yöneticilerinin hizmet içi kurslara katılarak liderlik stillerini ve çatışma yönetim yöntemlerini etkili bir şekilde kullanmaları sağlanabilir. Bu araştırma ilkokul, ortaokul, diğer lise türleri ve yüksek öğretim kurumlarındaki farklı örneklemlerle ve farklı yöntemlerle tekrarlanabilir. Ayrıca aynı çalışma okul yöneticileri ile de yürütülebilir. Bu çalışmada incelenen demografik değişkenlerin dışında diğer değişkenlerle tekrar araştırma yapılabilir ve ayrıca çatışma yönetim stratejileri ve liderlik stilleri ile ilişkili olabilecek diğer değişkenler incelenebilir.

Kaynaklar

Açıkalın, A. (1997). Okul Yöneticiliği. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aksu, A. (2014).Adaptation Of Multi Factor Leadership Questionnaire (MLQ) Into Turkish, VIII. European Conference On Socialand Behavioral Sciences, September 3-6,2015 - Belgrade, Serbia.

Aydın, M. (2010). Eğitim Yönetimi. Ankara: Genişletilmiş 9.Baskı.Hatipoğlu Yayınevi.

Bass, B. M. (1985). Leadership and Performance Beyond Expectations. New York: The Free Pres.

Bursalıoğlu, Z. (1987). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim FakültesiYayınları, 7.Baskı.

Durmuş, B., Çinko, M., Yurtkoru, E.S. (2012). Sosyal Bilimlerde SPSS'leVeriAnalizi. İstanbul:BetaYayınları.

Eren, E. (1991). YönetimveOrganizasyon, İstanbul:İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.

Gümüşeli, A. İ. (1994). İzmir Ortaöğretim Okulları Yöneticilerinin Öğretmenler İle Aralarındaki Çatışmaları Yönetme Biçimleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hoy ve Miskel (Ed.) (2010). Eğitim Yönetimi Teori, Araştırma ve uygulama. (Çev. Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Huczynski, A. and Buchanan, D. (1991). Organizational Behavior. An Introductory Text. Hertfordshire: Prentice Hall.

Karasar, N. (2015). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 28. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karip, E. &Köksal, K. (1999).Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi. Kuram Kuram ve Uygulamada EğitimYönetimi, 18:193-207.

Özdemir, S. (Ed.) (1995).Eğitimde Verimlilik ve Toplam Kalite Yönetimi EğitimYönetimi Eytepe Dergisi. (3): 377-388.

Rahim,M. A.and Bonoma,T. V. (1979).Managing Organizational Conflict A model for diagnosis and intervention. Psychological Reports. 44, (3): 1323- 1344.

Örgütsel Çekicilik Ölçeği Geliştirme Çalışması

Bahar BİNGÖL [1], Prof. Dr. Ali AKSU [2]

(1) Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, bahar_batdal@hotmail.com

(2) Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi,Buca Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü aksualideu@gmail.com

Giriş

Çağımızda, çalışanlar ile örgütler arasındaki ilişki, örgütü başarıya götüren önemli etkenlerden biridir. Çalışanların genellikle kuruluşlarının sahip olduğu çeşitli özelliklere yönelik beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentiler çalışanların işlerine devam etme isteklerini ve hangi derecede kendilerini örgütün bir parçası olarak hissettiklerini belirlemektedir.(Currivan,2000,akt.Akman,2017)

Örgütsel çekicilik kavramı, alanyazında bir örgütte çalışmak isteyen adayların örgütü "çekici bir iş ortamı" olarak nitelendirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel çekicilik örgütün mevcut çalışanlar ve potansiyel çalışanlar tarafından çekici olarak algılanması, beğenilmesi ve örgüte yönelik olumlu düşünceler hissedilmesi olarak ifade edilebilir. Örgütsel çekicilik, Aiman ve diğerlerine (2001) göre, bir örgüte yönelik tutum ya da genel bir olumlu etki ve etkileşime geçilmesi gereken cazip bir varlık olarak ifade edilmiştir.(Akman,2017)

Örgütsel çekicilik bireye cazip gelen bir iş ortamı ve bu ortamda çalışmaya isteklilik hali olarak tanımlanabilir.

Berthon, Ewing ve Hah (2005) ise örgütsel çekiciliği, çalışanların algıladıkları örgütsel yararlar ya da değerler olarak tanımlamıştır.(Akman,2017). Yapılan araştırmalar sonucunda örgütlerin bireylere sağladığı maddi kaynak, prestij, saygınlık, güven, heyecan, örgütteki diğer bireyler ile uyum, samimiyet gibi unsurlar kişileri örgüte çeker.

Hızla değişen koşullar tüm örgütleri değişime zorladığı gibi eğitim örgütlerini de değişim ve yenileşme konusunda zorlamaktadır. Okullar, hammaddesi ve ürünü insan olan toplumun şekillendirilmesinde oldukça önemli bir kurumdur. Toplumun istenilen yönde gelişiminin sağlanması için okulların etkili ve verimli eğitim-öğretim hizmeti vermesi gerekmektedir. Okulun ve eğitim öğretim sürecinin ana unsurlarından biri öğretmenlerdir. Ancak öğretmenlerin

çalıştıkları ortamı sevmesi, okullarında mutlu olması, kendini okula bağlı hissetmesi her zaman mümkün olamamaktadır Eğitim kurumları düşünüldüğünde, öğretmenlerin daha çok çalışmak istedikleri okullar örgütsel çekiciliği olan okullardır. Tercih edilen okulların ortak özelliklerinin, okulların örgütsel çekiciliğini belirlemede etkili olduğu düşünülmektedir. Tayin dönemlerinde örgütsel çekiciliği olan daha çok talep gören okullar, okulda mevcut çalışanların dışındaki öğretmenlerin de okulu takip ettiklerinin, çalışmaya niyetli olduklarının göstergesi sayılabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin okullardaki örgütsel çekiciliği nasıl algıladıklarını belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının geliştirilmesidir. Türkiye'de örgütsel çekicilik alanındaki çalışmalar genellikle işletme alanıyla ilgilidir. Eğitim kurumlarındaki örgütsel çekicilik konusunda öğretmen görüşlerini içeren çalışmaların yeterli olmadığı söylenebilmektedir. Geliştirilmesi planlanan ölçek, öğretmenlerin örgütsel çekicilik algılarının tespitinde tüm eğitim kurumlarında uygulanabilir olması sebebiyle alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu ölçeğin farklı alanlara uygulanabilir şekilde düzenlenmesi de göz önünde bulundurulacağından daha geniş anlamda fayda sağlayıcı olması gözetilecektir.

Bu araştırmayla, Türkiye'de gerçekleşen ve gerçekleşecek okulların örgütsel çekiciliğine dönük çalışmalarda eğitim kurumlarındaki bakış açısının belirlenmesine dair boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

Yöntem

Okullarda örgütsel çekicilik ölçeği geliştirme araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmak üzere 2019-2020 Eğitim Öğretim yılında İzmir ili Buca ilçesinde bulunan ortaokullarda görev yapan 600 öğretmene ulaşılmaya çalışılmıştır

"Örgütsel çekicilik" ölçeğinin maddelerinin hazırlanmasında öncelikle benzer nitelikleri ölçen ölçekler taranmış, alanyazın incelenerek ölçeğin boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Akman(2017),Arbak ve Yeşilada(2003), Büyükgöze ve Erçetin (2017), Dural, Aslan, Alinçe veAraza(2014)'nın çalışmalarından yararlanılmıştır. "Örgütsel çekicilik" ölçek çalışmasının beş aşamada gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu aşamalar; ölçeğin hazırlanması, ölçeğin uygulanması, açımlayıcı faktör analizinin yapılması, madde test analizinin yapılması güvenirlik-geçerliğin belirlenmesi ve doğrulayıcı faktör analizinin yapılmasıdır.

Örgütsel çekicilik kavramını ve okulların çekiciliğini etkileyecek unsurlar ile ilgili hazırlanan maddelerden bir havuz oluşturulmuştur. Oluşturulan maddeler öncelikle öğretmen görüşleri almak üzere uygulanmış, geribildirimler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Daha sonra Eğitim Yönetimi alanında üç uzman öğretim üyesinin görüşleri alınmış, ölçme aracının kapsam geçerliği uzman görüşleri sonucunda sağlanmıştır. Son aşamada ölçek, üç Türkçe öğretmeni tarafından incelenmiş ve yapılan eleştiriler doğrultusunda ifadeler ve imla konusundaki son düzeltmeler yapılmıştır.

"Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde sıralanan 5 dereceli likert tipinde "Örgütsel çekicilik" ölçeği geliştirilmiş ve 52 maddeden oluşan ölçek ön uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi için 300 öğretmene ölçek dağıtılmış, işlenerek geri gelen 257 ölçeğin 250 tanesi veri girişinde kullanılmıştır. "Örgütsel çekicilik" ölçeğinin geliştirilmesinde ön uygulamadan elde edilen veriler SPSS 17.0 programı ile bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı öğretim üyesi tarafından da yapılan analiz incelenerek düzenlenmiştir. Yapı geçerliğine ilişkin, açımlayıcı faktör analizi bulguları şöyledir:

KMO ve Bartlett Küresellik Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliği Ölçümü		,950
Bartlett Küresellik Testi	Ki-kare	10646,241
	df	1035
	P	,000

KMO değerinin 0,95 olması ölçeğin birimi olan her maddenin ölçme aracına hizmet ettiğini ve maddeler arası korelasyonun yüksek olduğunu gösterir. Ölçek maddeleri örgütsel çekicilik kavramını ölçmektedir.

Açıklanan Toplam Varyans				
Boyut		Toplam	Varyans	Kümülatif
1	İlk Özdeğerler	22,488	48,888	48,888
	Kareler Toplamının Asıl Yükleri	22,488	48,888	48,888
	Kareler Toplamının Döndürülmüş Yükleri	9,770	21,239	21,239

Toplam varyans değerinin 48.888 olması ölçeğin tek boyut altında toplanmasını desteklemektedir. Tabloda kareler toplamının asıl yükleri ve kareler toplamının döndürülmüş yükleri de görülmektedir.

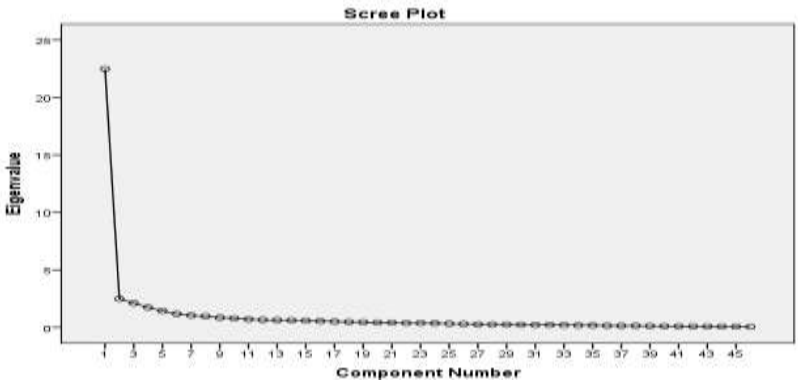

Scree Plot grafiğinde keskin bir iniş görülmesi, eğilme ve kırılmaların olmaması da ölçeğin tek boyut altında toplanması gerektiğini göstermektedir.

BİLEŞEN MATRİSİ

	1	2	3
S26	,805		
S43	,805		
S34	,797		
S28	,794		
S27	,789		
S29	,788		
S45	,787		
S33	,766		
S51	,765		
S25	,755		
S24	,751		
S32	,745		
S31	,735		
S48	,732		
S3	,731		
S44	,725		
S10	,723		
S30	,716		
S11	,713		
S42	,711		
S36	,706		
S41	,705		
S46	,703		
S16	,703		
S23	,703		
S39	,702		
S18	,698		
S37	,696		
S52	,692		
S17	,686		
S14	,686		
S50	,684		
S19	,683		
S49	,681		
S40	,666		
S47	,633		
S8	,631		
S35	,625		
S38	,623		
S20	,617		
S15	,604		
S1	,593		
S2	,579		
S4	,538		
S7	,515		
S5	,504		

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Faktör yükü alt sınırı 0,45 olarak belirlenmiş ve bu değerin altında olan maddeler çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. En büyük faktör yükü 0,805 ile ölçeğin 26. maddesinde, en küçük faktör yükü 0,504 ile ölçek maddesinin 5. Maddesinindir. Ölçeğin geneli ile ölçeğin maddeleri uyumludur, ayrıca ölçeğin maddeleri de kendi aralarında ilişkilidir.

Ölçeğin Cronbach alpha Güvenirlik Katsayısı		
Boyut	Madde Sayısı	Cronbach alpha
Ölçek geneli	46	,976

Ölçeğin Cronbach alpha ile ne oranda güvenilir olduğu tabloda görülmektedir. Yapılan analizde İç tutarlılık katsayısı Cronbach alpha 0,976 değerinde bulunmuştur. Her bir ölçek maddesi için silindiğinde elde edilecek güvenirlik değerleri aşağıdaki gibidir.

Madde-Test Korelasyonu					
Madde	Madde-test korelasyonu	Madde silindiğinde güvenirlik	Madde	Madde-test korelasyonu	Madde silindiğinde güvenirlik
M1	,583	,975	M30	,698	,975
M2	,570	,975	M31	,717	,975
M3	,720	,975	M32	,732	,975
M4	,529	,976	M33	,754	,975
M5	,486	,976	M34	,778	,975
M7	,504	,976	M35	,603	,975
M8	,611	,975	M36	,688	,975
M10	,703	,975	M37	,675	,975
M11	,693	,975	M38	,601	,975
M14	,671	,975	M39	,685	,975
M15	,582	,975	M40	,643	,975
M16	,686	,975	M41	,681	,975
M17	,671	,975	M42	,688	,975
M18	,685	,975	M43	,785	,975
M19	,670	,975	M44	,701	,975
M20	,598	,975	M45	,767	,975
M23	,686	,975	M46	,686	,975
M24	,737	,975	M47	,616	,975
M25	,743	,975	M48	,716	,975
M26	,792	,975	M49	,663	,975
M27	,777	,975	M50	,661	,975
M28	,786	,975	M51	,747	,975

M29	,777	,975	M52	,676	,975

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Elde edilen veriler ile açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir.Ön uygulama neticesinde ölçekten 6 madde çıkarılmıştır.Bu maddeler 6.,9.,12.,13.,21. ve 22. maddelerdir.Ölçek maddelerinin tek boyut altında toplandığı gözlenmiştir. Geçerliği ve güvenirlik değerleri yüksek olan bir ölçek oluşturulmuştur. Ölçek tek boyutlu olduğu için doğrulayıcı faktör analizi yapılmamıştır.

Kaynakça

- Akman,Y. (2017) Örgütsel çekicilik,örgütsel imaj ve örgütsel sadakat arasındaki ilişkilerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi.(Yayımlanmış doktora tezi) Hacettepe üniversitesi, Ankara
- Arbak, Y. ve Yeşilada, T. (2003). Örgüt-kişi uyumu ve örgütsel çekicilik: Hangi kişiler ne tür örgütleri daha çekici bulur?. *Journal of İstanbul Kültür University,*
- Büyükgöze, H. ve Erçetin, Ş. S. (2017). Örgütsel çekicilik ve algılanan birey-örgüt uyumu ilişkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,*
- *Büyüköztürk, Ş. vd. (2018) Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem akademi.Ankara*
- Dural, S., Aslan, G., Alinç, M. ve Araza, A. (2014). Örgütsel çekicilik: bir ölçek uyarlama çalışması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 15*(2), 141-154.
- Güler, M. ve Basım, H. N. (2015). Adayların kuruma katılma niyetlerinde örgütsel çekicilik ve kurumsal itibarın etkisi. *İş ve İnsan Dergisi, 2*(2), 115-126.
- Yıldız, M. L. (2013). Algılanan kişi-örgüt uyumu, tanınırlık, imaj, örgütsel çekicilik ve işe başvurma niyeti arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*

Farklı Değişkenler Açısından Öğretmenlerin E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Halil ÇOBAN* - Erdoğan TEZCİ**

**Dr., Manisa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, cobanhalil@hotmail.com*

***Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, tezci@balikesir.edu.tr*

ÖZ

Tarihsel süreç içerisinde teknolojik gelişmeler toplumsal gelişmelerin lokomotifi olarak rol oynamış ve toplum üzerinde farklı alanlarda (siyasal, kültürel ekonomik vs.) değişimi ortaya çıkarmıştır. Bunun eğitim alanındaki etkisi ise internet ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ile daha net gözlenmektedir. Bilgisayar, iletişim araçları ve internetin bir araya gelmesiyle eğitimin ve öğrenmenin sınırları genişleyerek daha esnek ve etkili öğrenme ortamları olan E-öğrenmeyi meydana getirmiştir. Öğrenme-öğretme sürecinde öğretmenin rolü yadsınamaz. Öğretmenlerin gerek sınıf içerisinde öğretim süreci boyunca teknolojiyi kullanması gerek sınıf dışında teknolojiyi amacına uygun ve etkili kullanması son derece önemlidir. Bu bakımdan bu araştırmada öğretmenlerin E-öğrenmeye ilişkin tutumların farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Veriler Kisanga ve Ireson (2016) tarafından geliştirilen TeLRA "E-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği" ve öğretmenlerden demografik özelliklerini yansıtacak kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0.857 olarak hesaplanmıştır. Veriler 2019-2020 eğitim öğretim yılında Manisa İl'inde ilk ve ortaokullarda görevli 197 öğretmenden gönüllülük esasıyla toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Veri analizinde t-testi ve tek yönlü varyans analizi ve non-parametrik karşılıkları olan Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır ayrıca farklılığın kaynağını tespit etmek için post-hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin E-öğrenmeye yönelik tutumlarının cinsiyet ve branşlar açısından farklılık gösterdiği görülmüştür. Mesleki kıdeme göre ve eğitim durumu açısından ise E-öğrenmeye ilişkin anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Araştırma bulguları bize öğretmenlerin E-öğrenmeye yönelik olumluya yakın tutum içerisinde olduklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: E-Öğrenme, Öğretmenler, Tutum

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde teknolojik gelişmeler toplumsal gelişmelerin lokomotifi olarak rol oynamış ve toplum üzerinde farklı alanlarda (siyasal, kültürel ekonomik vs.) değişimi ortaya çıkarmıştır. Bunun yaşadığımız toplum üzerindeki etkisi ise internet ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ile gözlenmektedir. Bu bağlamda yaşadığımız toplumun bilgi toplumu olarak ifade edilmesinin başlıca sebeplerinden en önemlisi internet ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler olarak görülebilir. Bilgi toplumu olarak adlandırılan bu toplumun özelliklerinden en dikkat çekeni bilginin elde edilmesinden saklanmasına kadar, bilginin kullanılıp geliştirilmesine kadar birçok sürecin insanı kendini geliştirmeye itmesi ve aktif olmaya zorlaması olarak söylenebilir (Biçer, 2019). Gelişen teknoloji sayesinde bilginin görülmedik hızla yayıldığı ve çok çabuk tüketildiği görülmektedir. Kişiler artık bilgiye kolayca ulaşıp edindikleri bilgileri gözden geçirip değerlendirme ve düzeltme yapma, bir başkası ile paylaşıp fikir alış verişinde bulunma imkanı elde etmişlerdir (Haznedar, 2012). Teknoloji alanındaki gelişmelerin yansımaları eğitim alanında oldukça etkili olmuştur.

Eğitim yazılımları uygun teknoloji ile entegre edildiklerinde öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirebilir ve daha kısa sürede daha başarılı sonuçlar elde edilebilir (Krishnakumar & Rajesh, 2011).Eğitimde teknolojik gelişmeler sayesinde öğretmenler öğrenme süreçlerinde teknolojiyi de işe koşarak süreci zenginleştirmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak e-öğrenme, iletişim araçları ile internet ve bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi sayesinde çağdaş öğrenme yaklaşımlarının bir örneği olarak ortaya çıkmıştır (Sun vd, 2008; Haznedar, 2012).

E-Öğrenme, sıklıkla internet üzerindeki bilgilerin ve iletişim teknolojilerinin öğrenme ve öğretmeyi amaçlayacak şekilde kullanılmasını ifade eder (Behera, 2012; Rosenberg, 2001). E- öğrenme ile birlikte birçok terim örneğin çevrimiçi öğrenme, virtual (sanal) öğrenme, uzaktan öğrenme vs gibi aynı kavramın karşılığı olarak kullanılsa da e öğrenme bu tanımlardan çok fazlasını içerir. E- öğrenme, çevrim içi ya da çevrimdışı, ağa bağlı ya da bağımsız bilgisayarlar ve diğer elektronik cihazlar aracılığıyla yapılan tüm öğretim faaliyetlerini kapsar (Chitra & Raj, 2018; Behera, 2012). Genel olarak web tabanlı öğretim materyalleri, hipermedya kullanımı, multimedya CD-ROM'ları veya web siteleri, tartışma ortamları, işbirlikli yazılımlar, e-posta, bloglar, metin, sohbet, bilgisayar destekli değerlendirme, eğitim animasyonu, simülasyonlar, oyunlar gibi birçok bilgisayar ve internet tabanlı araçların farklı metotlarla birlikte kullanımını kapsar (Behera, 2012). En genel anlamda elektronik teknolojiler tarafından

sağlanan öğretim içeriği veya öğrenme deneyimini olarak tanımlanır (Ong ve Wang, 2004).

E-öğrenmenin gerek öğrenciler için gerek öğretim faaliyetlerini planlayan öğretmenler için sağladığı kolaylıklar bulunmaktadır. E-öğrenme öğrencilerin sadece ders kitaplarına bağlı kalmadan araştırma yaparak öğrenmelerine imkan sağlar bu sayede kendi başlarına çalışabilme ve eleştirel düşünebilme becerilerine de olumlu katkı sağlar (Chitra & Raj, 2018). E-öğrenme, öğrencileri öğretmen merkezli, öğrencinin pasif olduğu yaklaşımdan öğrenci merkezli yaklaşıma geçmesi sebebiyle öğrenciyi derse aktif olarak katılımını sağlar (Baig, Zaidi, Alam, 2019). Yapılan araştırmalar e-öğrenmenin öğrencilerin derse aktif katılımını sağlayarak performanslarını arttırdığını ve daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmelerini sağladığını göstermektedir (Clark, 2002). Ayrıca öğrencilere sadece öğretmenlerden bilgiyi alan bireyler olarak yetişmelerinin önüne geçerek nispeten korunaklı ve kontrollü ortamda risk almalarını kolaylaştırarak düşünmelerini ve öğrenmelerini sağlar. Öğrenme konusunda zaman mekân gibi sınırları aşarak bağımsız olmalarına yardımcı olur. Ayrıca materyaller açısından bir kez geliştirildiklerinde çok sayıda öğrenci için kullanılabildiğinden maliyeti de düşürür (Chitra & Raj, 2018). Bununla beraber herkese kendi hızında öğrenme imkanı sağlar. Ancak e-öğrenmenin ortaya koyulan olumlu yanlarının yanında bazı çekinceleri de bulunmaktadır. Örneğin öz disiplini olmayan öğrencilerin kendi başlarına kaldıklarında motive olmaları zor olabilir. Bununla birlikte e-öğrenme uygulamalarının kullanma sıklığı ile orantılı olarak sağlık sorunlarını da beraberinde getirmesi olası çekincelerden biridir.

Birçok araştırmacı teknolojinin itici gücü sayesinde eğitimin niteliğinin artacağını savunurken Gefen & Straub (1997) ise eğitimin niteliğini arttıracak olan teknoloji değil teknolojiye karşı kullanıcıların olumlu tutumlarıdır şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Bu bakımdan öğretmenlerin ve öğrencilerin öğrenme teknolojisine yönelik tutumlarını anlamak öğrenmeyi daha verimli ve çekici hale getirmeye olanak sağlar (Krishnakumar & Rajesh, 2011). Aslında günümüzde gerek öğretmenlerin gerek öğrencilerin teknolojiyi yoğun olarak kullandıkları göz önüne alındığında e-öğrenmenin hızlı bir şekilde öğrenme ve öğretmen aracı kullanılması ve bunun yaygınlaşması son derece doğal bir sonucu olarak görülebilir.

Öğretmenler açısından e-öğrenmenin sorumluluklarını paylaşma imkânı oluşturduğu ifade edilebilir. Yüz yüze öğrenme ortamlarında öğretmenler sınıf içerisinde öğrenme faaliyetlerini planlama, tasarlama ve değerlendirmeden birinci derece sorumludur ancak e-öğrenme

ortamlarında bu sorumluluklar teknoloji ya da farklı bireyler tarafından üstlenilebilmektedir (Barbour, 2019). Bilgisayarların ve teknolojik araçların sınıf ortamına getirilmesinin gerek öğretmenler gerekse öğrenciler açısından artıları fazla olsa da bu araç gereçleri etkili ve verimli birer öğrenme araçları haline getirecek olan öğretmenlerdir. Tutum, bir nesneye, onları tanıdığımız kadarıyla özelliklerine göre hareket etmeye yönelik bir hazır oluş veya yatkınlıktır (Krishnakumar & Rajesh, 2011). Teknolojiye karşı olumlu tutum geliştirme çabalarının ölçülmesi, teknoloji yoluyla herhangi bir değişimi etkilemek için çok önemlidir. Bu bakımdan öğrenme-öğretme süreçlerinde hayati önemi olan öğretmenlerin mevcut araç gereçleri etkili ve verimli kullanmasını sağlayacak yöntemlerden biri olan e-öğrenmeye karşı tutumları son derece önemlidir. Bu bakımdan öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının belirlenmesi gerekli tedbirlerin alınmasını sağlayarak e-öğrenme faaliyetlerinin daha verimli olacak şekilde düzenlenmesine olanak sunacaktır. Ayrıca ülkemizde son yıllarda e-öğrenmeye yönelik yapılan çalışmaların artmış olsa da öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarını ortaya koyan araştırmalar halen sınırlı sayıdadır. Ayrıca e-öğrenmeye yönelik yapılan çalışmalara ilginin artmış olması e-öğrenmeye yönelik farkındalığı arttırarak daha yeni ve çağdaş öğrenme yöntemlerinin yakından takip edilmesinin önünü açacaktır. Bu bakımdan araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaç bağlamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumları nasıldır?
2. Öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumları; cinsiyet, branş, mesleki kıdem ve öğrenim durumu değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, öğretmenlerin e- öğrenmeye yönelik tutumlarını ortaya koymayı amaçladığından betimsel tarama modeli ile yapılmıştır. Tarama modeli var olan durumları olduğu haliyle ortaya koymayı, betimlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Karasar, 2003). Bu araştırmada da öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumları; cinsiyet, branş, mesleki kıdem ve öğrenim durumlarına göre betimlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Manisa il merkezinde görev yapan ilkokul ve ortaokul öğretmenleri arasından gönüllü olarak katılmak isteyen 197 öğretmen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin geçmiş tecrübeleri dikkate alınmamıştır. Katılımcılara ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişkenler		Öğretmen Sayısı	
		f	%
Cinsiyet	Kadın	104	52.8
	Erkek	93	47.2
Branş	Sınıf Öğretmeni	67	34
	Branş Öğretmeni	130	66
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	6	3.0
	6-10 yıl	40	20.3
	11-15 yıl	60	30.5
	16-20 yıl	40	20.3
	20+ yıl	51	25.9
Öğrenim Durumu	2 Yıllık Öğretmen Okul.	3	1,5
	Lisans	180	91,4
	Yüksek Lisans	14	7,1
Toplam		197	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin %52.8 (N=104)'i kadın, %47.2 (N=93)'si erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların branşları incelendiğinde %34 (N=67)'ünün sınıf öğretmeni, %66 (N=130)'sının branş öğretmeni olduğu görülmektedir. Mesleki kıdemleri açısından katılımcılar incelendiğinde %3 (N=6)'ünün "1-5 yıl", %20.3 (N=40)'ının "6-10 yıl", %30.5 (N=60)'inin "11-15 yıl", %20.3 (N=40)'ünün "16-20 yıl" ve %25.9 (N=40)'unun "20 ve üzeri yıl" tecrübeye sahip olduğu belirtilmiştir. Öğrenim durumları açısından incelendiğinde öğretmenlerin % 1.5 (N=3)' ü 2 yıllık öğretmen okullarından, % 91.4 (N=180)' ü lisans düzeyinde okullardan ve % 7.1 (N=3)' i yüksek lisans düzeyindeki okullarından en son mezun oldukları

görülmektedir. Öğretmenlerin branşlarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de daha ayrıntılı şekilde verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların branşlarının dağılımı

BRANŞLAR	N	%
Sınıf öğretmeni	67	34,0
Matematik	18	9,1
Fen bilgisi	20	10,2
Türkçe	16	8,1
Sosyal bilgiler	13	6,6
İngilizce	27	13,7
Resim-görsel sanatlar-müzik	11	5,6
Din kültürü	6	3,0
Bilisim tek.	7	3,6
Rehberlik	12	6,1
Toplam	197	100,0

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %34 (N=67)'ünün sınıf öğretmeni, %9.1 (N=18)'inin matematik öğretmeni, %10.2 (N=20)'sinin fen bilimleri öğretmeni, %8.1 (N=16)'inin Türkçe öğretmeni, %6.6 (N=16)'sının sosyal bilgiler öğretmeni, %13.7 (N=27)'sinin İngilizce öğretmeni, %5.6 (N=11)'sının resim-görsel sanatlar-müzik öğretmeni, %3 (N=6)'ünün din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni, %3.6 (N=7)'sının bilişim teknolojileri öğretmeni ve %6.1 (N=12)'inin rehber öğretmeni olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Kisanga ve Ireson (2016) tarafından geliştirilen TeLRA (E-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği) ve öğretmenlerden demografik özelliklerini yansıtacak kişisel bilgi formu aracılığıyla toplanmıştır. Ölçek öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarını ortaya koymaktadır. 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı 0.857 olarak hesaplanmıştır. Ölçek 4'lü likert tipi olarak "kesinlikle katılmıyorum" (1), "Katılmıyorum" (2), "Katılıyorum" (3), "Kesinlikle katılıyorum" (4) şeklinde hazırlanmıştır. Buna göre elde edilen

veriler 2.50' nin üzerinde ortalama puana sahip olduğunda tutum olumlu olarak yorumlanmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılardan E-öğrenmeye yönelik tutum ölçeği aracılığı ile toplanan veriler frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, t-testi ve varyans analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Anlamlı farklılık bulunması halinde ise farklılığın kaynağının tespit edilmesinde ise post-hoc testlerinden Tukey ile analiz yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmadan elde edilen veriler analiz edildikten sonra ortaya çıkan bulgular ve bulgular ışığında çeşitli yorumlarda bulunulmuştur.

Öğretmenlerin E-öğrenmeye yönelik genel tutumlarının hangi düzeyde olduğunu ortaya koymak için ölçekten alınan puanların betimsel istatistikleri yapılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Genel tutum puanlarına ilişkin betimsel istatistikler

	N	Min	Max	*X*	SS.
Tutum Puanları	197	1,75	3,81	2,82	,32

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin e öğrenmeye ilişkin puanlarının (x=2.82) "katılıyorum" düzeyine çok yakın ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının olumluya daha yakın olduğu ifade edilebilir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin olumlu ve olumsuz tutuma sahip olanların oranı şekil 1'de verilmiştir.

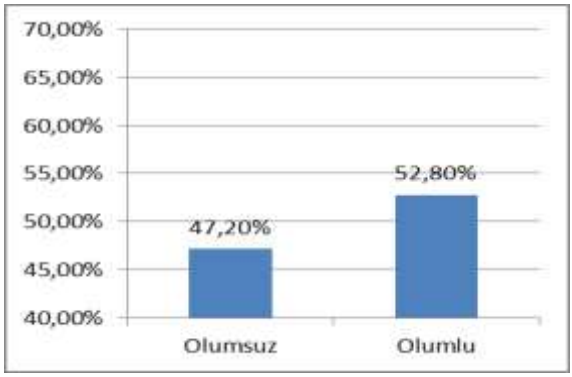

Şekil 1. Olumlu ve olumsuz tutuma sahip olan öğretmenlerin oranı

Şekil 1 incelendiğinde örneklemde yer alan öğretmenlerin %47.2 olumsuz tutuma sahip, %52.8 'si olumlu tutuma sahiptir. Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutum ölçeğinin ortalama puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız gruplar t testi ile analiz yapılmıştır. Analiz öncesinde betimsel analiz ve varyansların homojenliği test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete göre E-öğrenme tutum puanlarının betimsel analiz sonuçları

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	Levene Testi	
				F	p
Kadın	104	2.76	.29	1.974	.162
Erkek	93	2.89	.34		

Betimsel analiz sonucunda E- öğrenmeye ilişkin tutumların ortalama puanları incelendiğinde yüksek olan ortalama ($\bar{x} = 2.89, SS = .34$) erkek öğretmenlere aittir. Kadınların tutuma ait ortalama puanları ise ($\bar{x}$= 2.76, SS.= .29) erkeklere göre daha düşüktür. Analiz sonucunda varyansların homojen olduğu (F= 1.974, p>.05) belirlenmiştir. Varyanslar homojen olduğundan ve veriler normal dağılım gösterdiğinden bağımsız örneklem t-testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyete göre E-öğrenme tutum puanlarının bağımsız t testi ile karşılaştırılması

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	sd	t	p
Kadın	104	2.76	.29	195	2.833	0.05*
Erkek	93	2.89	.34			

*p<.05

Tablo 5 incelediğinde öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin puanlarını cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t_{(195)}$=2.833, p<.05). Sonuca göre erkek öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının (X ort.=2.89) kadın öğretmenlere (X ort.=2.76) göre daha olumlu olduğu ifade edilebilir. Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının branşları açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği iki aşamada incelenmiştir. Öncelikle branşlar sınıf öğretmeni ve ortaokul branş öğretmeni olarak karşılaştırılmış daha sonra öğretmenler ortaokul kademesindeki branşları da ayrı ayrı incelenerek analiz yapılmıştır. Buna göre sınıf öğretmenleri ile branş öğretmenlerinin e öğrenmeye ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına bağımsız gruplar t testi ile analiz yapılmıştır. Analiz öncesinde betimsel analiz ve varyansların homojenliği test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Sınıf öğretmeni ve Branş öğretmenlerinin E öğrenme tutum puanlarının betimsel analiz sonuçları

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	Levene Testi	
				F	p
Sınıf öğr.	67	2.80	.29	1.468	.227
Branş öğr.	130	2.83	.34		

Betimsel analiz sonucunda E- öğrenmeye ilişkin tutumların ortalama puanları incelendiğinde yüksek olan ortalama ($\bar{x} = 2.83, SS = .34$) branş öğretmenlerine aittir. Sınıf öğretmenlerinin tutuma ait ortalama puanları ise ($\bar{x}$= 2.80, SS.= .29) branş öğretmenlerine göre daha düşüktür. Analiz sonucunda varyansların homojen olduğu (F= 1.468, p>.05) belirlenmiştir. Varyanslar homojen olduğundan ve veriler normal dağılım gösterdiğinden bağımsız örneklem t-testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7' da verilmiştir.

Tablo 7. Sınıf öğretmeni ve Branş öğretmenlerinin E öğrenme tutum puanlarının betimsel analiz sonuçları

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	sd	t	p
Sınıf öğr.	67	2.80	.29	195	-.471	.638
Branş öğr.	130	2.83	.34			

Tablo 7 incelediğinde öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumları sınıf ve branş öğretmenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t_{(195)}$= -.471, p>.05).

Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının öğretmenlerin branşları açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için non-parametrik testlerden Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Non-parametrik testin tercih edilmesinin nedeni gruplardan bazılarında sayının 30'un altında kalmasındandır (Saka, 2005; Özdemir, 2006) Analiz öncesinde betimsel analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin branşa göre E-öğrenme tutum puanlarının betimsel analiz sonuçları

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	Levene Testi	
				F	p
Sınıf öğretmeni	67	2.80	.29	.569	.821
Matematik	18	2.65	.28		
Fen bilgisi	20	2.90	.30		
Türkçe	16	2.68	.32		
Sosyal bilgiler	13	2.85	.32		
İngilizce	27	2.88	.35		
Resim-görsel sanatlar-	11	2.67	.44		
Din kültürü	6	2.83	.34		
Bilisim teknolo	7	3.19	.28		
Rehberlik	12	2.93	.23		

Betimsel analiz sonucunda alınan ortalama tutum puanları incelendiğinde en yüksek ortalama ($\bar{x} = 3.19,\ SS = .28$) Bilişim Teknolojileri öğretmenlerine aittir. En düşük ortalama ise ($\bar{x}$= 2.65, SS.= .28) Matematik öğretmenlerinindir. Analiz sonucunda varyansların homojen olduğu (F= .569, p>.05) belirlenmiştir. Ancak gruplardan

bazılarında örneklem sayısı 30'un altında olduğundan Tek yönlü Varyans Analizi yerine non-parametrik testlerden Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 9' de verilmiştir.

Tablo 9. Tutum puanları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p
Tutum Puan	Sınıf öğretmeni	67	95.16	9	20.241	.016
	Matematik	18	67.56			
	Fen bilgisi	20	104.75			
	Türkçe	16	81.56			
	Sosyal bilgiler	13	110.46			
	İngilizce	27	108.65			
	Resim-görsel	11	85.32			
	Din kültürü	6	98.75			
	Bilisim tekno.	7	162.71			
	Rehberlik	12	122.63			

Analiz sonucunda grupların E-öğrenmeye ilişkin tutum puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir (X^2=20.241, $p<.05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için varyanslar homojen olduğundan Tukey testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 10' da verilmiştir.

Tablo 10. E-öğrenme tutum puanları İçin Tukey Analizi Sonuçları

	Sınıf	Matematik	Fen	Türkçe	Sosyal bil	İngilizce	Resim-görsel san.-müzik	Din kültürü	Bilisim tek.	Rehberlik
Sınıf öğretmeni		,739	,974	,936	1,000	,982	,958	1,000	,065	,957
Matematik			,336	1,000	,800	,330	1,000	,968	,006*	,359
Fen bilgisi				,578	1,000	1,000	,664	1,000	,511	1,000
Türkçe					,929	,591	1,000	,992	,016*	,567
Sosyal bilgiler						1,000	,940	1,000	,370	1,000
İngilizce							,688	1,000	,387	1,000
Resim-görsel san.-müzik								,991	,027*	,631
Din kültürü									,571	1,000
Bilisim teknolo										,764
Rehberlik										

*p<.05

Tukey analizinin sonuçları incelendiğinde istatistiksel olarak fark Bilişim teknolojileri öğretmenleri ile matematik, Türkçe ve görsel sanatlar-müzik öğretmenleri arasında olduğu gözlenmiştir. Sonuçlara göre bilişim teknolojileri öğretmenlerinin e-öğrenmeye ilişkin tutum puanların ortalamalarının ($\bar{x} = 3.19$), matematik ($\bar{x} = 2.65$), Türkçe($\bar{x} = 2.68$) ve görsel sanatlar-resim-müzik öğretmenlerinin tutum puan ortalamalarından ($\bar{x} = 2.67$) daha yüksek olduğu, bu farkın da istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Diğer bir ifade ile bilişim teknolojileri öğretmenleri matematik, Türkçe ve görsel sanatlar- resim- müzik öğretmenlerine göre istatistiksel olarak da anlamlı olacak şekilde e-öğrenmeye ilişkin olumlu tutuma sahiptir.

Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının öğretmenlerin mesleki kıdemleri açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için belirlemek için Tek yönlü Varyans Analizi'nin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Analiz öncesinde betimsel analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 11' de verilmiştir.

Tablo 11. Öğretmenlerin mesleki kıdeme göre E-öğrenme tutum puanlarının betimsel analiz sonuçları

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	Levene Testi	
				F	p
1-5 yıl	6	2.83	.26	.856	.492
6-10 yıl	40	2.75	.26		
11-15 yıl	60	2.82	.32		
16-20 yıl	40	2.87	.31		
20+yıl	51	2.82	.38		

Betimsel analiz sonucunda alınan ortalama tutum puanları incelendiğinde en yüksek ortalama ($\bar{x} = 2.87,\ SS = .31$) 16-20 arasında mesleki kıdeme sahip öğretmenlerine aittir. En düşük ortalama ise ($\bar{x}$= 2.75, SS.= .26) 6-10 yıl arası mesleki kıdeme sahip öğretmenlerindir. Analiz sonucunda varyansların homojen olduğu (F= .856, p>.05) belirlenmiştir. Ancak gruplardan birinde örneklem sayısı 30'un altında kaldığından Tek yönlü varyans analizinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H testi tercih edilmiştir (Saka, 2005; Özdemir, 2006) Analiz sonuçları Tablo 12' de verilmiştir.

Tablo 12. Tutum puanları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p
Tutum Puan	1-5 yıl	6	107,42			
	6-10 yıl	40	83,71			
	11-15 yıl	60	99,35	4	4,23	.375
	16-20 yıl	40	108,19			
	20+yıl	51	102,38			

Analiz sonucunda öğretmenlerin mesleki kıdemleri açısından E-öğrenmeye ilişkin tutum puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir (X^2=4.23, p>.05).

Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının en son mezun oldukları okullar (öğrenim durumu) açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi'nin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis-H Testi yapılmıştır. Analiz öncesinde betimsel analiz

yapılmıştır. yapılmıştır. Analiz öncesinde betimsel analiz ve varyansların homojenliği test edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 13' de verilmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin öğrenim durumuna göre E-öğrenme tutum puanlarının betimsel analiz sonuçları

E-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları	N	Ort	SS	Levene Testi	
				F	p
2 yıllık öğret. okulu	3	2.74	.11	1.246	.290
Lisans	180	2.82	.32		
Yüksek lisans	14	2.84	.39		

Betimsel analiz sonucunda alınan ortalama tutum puanları incelendiğinde en yüksek ortalama ($\bar{x} = 2.84$, $SS = .39$) yüksek lisans mezunu öğretmenlere aittir. En düşük ortalama ise ($\bar{x}$= 2.74, SS.= .11) 2 yıllık öğretmen okullarından mezun olan öğretmenlerindir. Analiz sonucunda varyansların homojen olduğu (F= .1.246, p>.05) belirlenmiştir. Ancak gruplardan birinde örneklem sayısı 30'un altında kaldığından Tek yönlü varyans analizinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H testi tercih edilmiştir (Saka, 2005; Özdemir, 2006) Analiz sonuçları Tablo 14' de verilmiştir.

Tablo 14. Tutum puanları Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p
Tutum Puan	2 yıllık öğret.ok.	3	77,83			
	Lisans	180	99,27	2	.423	.809
	Yüksek lisans	14	100,04			

Analiz sonucunda öğretmenlerin öğrenim durumları açısından E-öğrenmeye ilişkin tutumları arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir (x^2=.423, p>.05).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada öğretmenlerin e öğrenmeye yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Araştırma tarama yöntemi ile yapılmış olup çalışma grubunu Manisa İl'inde görev yapan 197 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada Kisanga ve Ireson (2016) tarafından geliştirilmiş (TeLRA)

ölçeği ve beraberinde öğretmenlerin araştırma için gerekli olan bilgilerin, toplamada kullanılacak kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Veriler SPSS ile analiz edilmiş, veri analizinde bağımsız örneklem t-testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) veya non-parametrik karşılığı Kruskal Wallis H Testi ve post-hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

Araştırmada öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının "katılıyorum" düzeyine daha yakın olduğu dolayısıyla e-öğrenmeye ilişkin olumluya yakın tutum içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu sonuçları Şentürk (2016)'ün araştırmasında ortaya koyduğu öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin olumluya yakın tutum içerisinde olduğu bulgusuyla uyum içindedir. Ayrıca araştırmanın sonuçları Dikbaş (2006)' nın öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu olduğu bulgusuyla da paralellik göstermektedir. Araştırmanın bu bulgusu ayrıca Golden, McCrone, Walker, & Rudd, (2006) ve Sheng Liew vd. (2007) araştırmalarında öğretim üyelerinin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu olduğu bulgusuyla da benzerlik göstermektedir.

Araştırmada öğretmenlerin %52.8'inin olumlu tutum içerisinde olması öğretmenlerin sınıflarda kullandıkları akıllı tahtalar ve bilgisayarları kullanma deneyimlerinden kaynaklanması olasıdır. Okullardaki gerek öğrenci gerek öğretmen iş ve işlemlerinin E-Okul ve EBA (Eğitim Bilişim Ağı) gibi platformlar üzerinden yürütülmesi öğretmenlerin bilgisayar kullanımlarını olumlu etkilemiş olabilir. Ancak öğretmenlerin %47.2'sinin olumsuz tutum içerisinde bulunmasına sebep ise çalışma koşullarındaki imkansızlıklarından ve çevresel etmenlerden bilgisayar ve akıllı tahta deneyimlerine sahip olamamasından kaynaklanması olasıdır. Bununla birlikte e-öğrenmeye ilişkin kişisel düşüncelerinden kaynaklı endişeler de (kullanım sırasında teknik sorunların çıkabileceği, sosyalleşmeyi engelleyeceği, etkili ve verimli olmayacağı düşüncesi vs.) buna neden olmuş olabilir.

Araştırmada öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarında cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuş ve farklılığın erkek öğretmenler lehine olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle erkek öğretmenler kadın öğretmenlere göre e-öğrenmeye daha olumlu tutum içerisindedirler. Bu farklılık erkek öğretmenlerin e-öğrenmenin öğrenciler açısından daha verimli olduğunu fark etmelerinden ve e-öğrenmeye ilişkin olumlu deneyimlerinden kaynaklanıyor olabilir. Araştırmanın bu sonuçları Dikbaş (2006)'ın araştırmasında bulduğu kadın öğretmen adaylarının erkeklere oranla e-öğrenmeye yönelik daha olumlu tutum içerisinde oldukları bulgusuyla farklılık gösterirken Şentürk (2016)'ün araştırmasında ortaya koyduğu erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre e-öğrenmeye daha yatkın olduğu bulgusuyla benzerlik

göstermektedir. Ayrıca Al-Emran, Elsherif & Shaalan, (2016), Pruet, Ang & Farzin, (2016) ve Turgut & Akdemir (2019) araştırmasında öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarını araştırdıkları araştırmalarında cinsiyetlere göre tutumun anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmada öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının sınıf ve branş öğretmenleri olmak üzere 2 değişken arasında istatistiksel olarak farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Ayrıca araştırmada öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının branşlar açısından farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis H testi ile değerlendirilmiş ve branşlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Farkın kaynağının tespiti için Tukey testi ile yapılan analiz neticesinde bilişim teknolojileri öğretmenlerinin matematik, Türkçe ve görsel sanatlar-resim-müzik öğretmenlerine göre daha olumlu tutuma sahip olduğu görülmüştür. Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin alanları dolayısıyla bilişim teknolojilerine ve getirdikleri değişkenlere daha yatkın olmaları olumlu tutum geliştirmelerinde etkili olmuş olabilir. Krishnakumar ve Rajesh (2011) tarafından yapılan araştırma da öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumları kişisel internet sayfası olanların lehine olacak şekilde farklılık göstermiştir. Bu bulgu bilgisayar ve internet ile daha yakından ilgili olan öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda araştırmanın bu sonucunun (Krishnakumar & Rajesh, 2011)'ın bulgusuyla uyum içinde olduğu söylenebilir. Diğer branşların birbirleriyle karşılaştırmalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumlarının mesleki kıdem açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi ile sonuçları ile değerlendirildiğinde mesleki kıdemleri açısından E-öğrenmeye ilişkin tutum puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir.

E-öğrenmeye ilişkin tutum puanlarının öğretmenlerin en son mezun oldukları okul (öğrenim durumu) değişkeni açısından anlamlı farklılık göstermediği Kruskal Wallis H Testi sonuçları ile değerlendirilmiştir. Yüksek lisans mezunu öğretmenler en yüksek ortalamaya, 2 yıllık öğretmen okullarından mezun olan öğretmenler ise en düşük ortalamaya sahip olsalar da bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yüksek lisans mezunu öğretmenlerin kendilerini geliştirme çabası içerisinde olan öğretmenler olmaları, yenilikleri ve yayınları daha yakından takip etmeleri e- öğrenmeye yönelik tutumlarının

diğer öğrenim durumunda olan öğretmenlerden yüksek ortalamada olmalarını sağlamış olabilir. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunamadığından öğretmenlerin öğrenim durumları bakımından e-öğrenmeye ilişkin tutumları arasında bir fark olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu araştırma betimsel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın görüşme gözlem gibi verilerle desteklenerek e-öğrenmeye ilişkin olumsuz tutuma neden olan etmenlerin ortaya konulacağı bir çalışma yapılabilir. Örneklem genişletilerek farklı paydaşların da e-öğrenmeye ilişkin tutumları araştırılabilir.

Araştırmanın bulguları doğrultusunda öğretmenlerin büyük bir bölümü e-öğrenmeye ilişkin olumsuz tutum içerisinde olduğundan e-öğrenmenin tanıtılması, uygulama alanlarından olan portalların tanıtılması, yüz yüze öğrenmeye kıyasla olumlu ve olumsuz yanlarının ortaya konulması gerek hizmet içi eğitimler yoluyla gerek öğretmen yetiştirme programlarındaki güncellemeler yapılarak farkındalığın arttırılması önerilebilir. Ayrıca öğretmenlerin doğrudan kendi yaşadıkları tecrübelerin e-öğrenmeyi kullanmalarına olumlu etkileri olabilir. Bu bakımdan öğretmenler interaktif etkinlikler üretmeye ve kullanmaya teşvik edilebilir.

Teknolojinin olumlu değişimlere aracı olmasında tutum oldukça önemli role sahiptir. Bu bakımdan bilgisayar ve iletişim teknolojilerine olumlu tutum geliştirmeye yönelik programlar eğitim fakülteleri için hazırlanabilir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından e-öğrenmeye verilen önem FATİH projesi gibi projeler ile ortaya konulmaktadır. Ancak projenin uygulayıcısı olan öğretmenlerin e-öğrenmeye ilişkin tutumları ve yatkınlığı projenin başarıya ulaşmasında kilit nokta olarak görülebilir. Bu bakımdan öğretmenlere yönelik planlanan hizmet içi eğitimler yoluyla sınıf içerisinde uygulanabilecek faaliyetlerin zenginleştirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

Al-Emran, M., Elsherif, H. M., & Shaalan, K. (2016). Investigating attitudes towards the use of mobile learning in higher education. *Computers in Human Behavior, 56*, 93-102.

Baig, Q.A., Zaidi, S.J.A. & Alam, B.F. (2019). Perceptions of dental faculty and students of E-learning and its application in a public sector Dental College in Karachi, Pakistan. *Journal of the Pakistan Medical Association, 69*(09). 1319-1324.

Barbour, M.K. (2019). E-Learning-Class-Size. *Technical report*. DOI: 10.13140/RG.2.2.10876.39048

Behera, S.K. (2012). An investigation Into the attitude of college teachers Towards e- learning in Purulia District Of West Bengal, India. *Turkish online Journal of Distance Education-TOJDE , 13*(3), 152-160.

Biçer, H. (2019). E-öğrenmeye yönelik tutum: Ölçek uyarlama çalışması. *Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. Konya.

Chitra, A.P. & Raj, M.A. (2018). E-Learning. *Journal of Applied and Advanced Research, 3*(1). 11-13.

Clark D. (2002) Psychological myths in e-learning. *Med Teach; 24:* 598-604.

Dikbaş, E. (2006). Öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,* İzmir.

Gefen,D. & Straub,D.W. (1997), "Gender differences in the perception and use of e-mail: An extension to the technology acceptance model", *MIS Quarterly, 21*(4), 389–400.

Golden, S., McCrone, T., Walker, M., & Rudd, P. (2006). Impact of e-learning in further education: Survey of scale and breadth. National Foundation for Educational Research: *Research Report*, 745, 1-91.

Haznedar, Ö. (2012). Üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.* İzmir.

Karasar, N. (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Kavramlar, İlkeler, Teknikler).* Ankara: Nobel yayınları.

Kisanga, D.H. & Ireson, G. (2016). Test of e-Learning Related Attitudes (TeLRA) scale: Development, reliability and validity study. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology (IJEDICT), 12*(1). 20-36.

Krıshnakumar, R.; Rajesh, K. M., (2011). Attitude of Teachers' of Higher Education towards E-learning. *Journal of Education and Practice, 2*(4).

Krishnakumar R. & Kumar R. M. (2011). Attitude of Teachers' of Higher Education towards e-Learning. *Journal of Education and Practice 2*(4), 48-53.

Ong, C. S., Lai, J.Y., & Wang, Y. S. (2004). Factors Affecting Engineers' Acceptance of Asynchronous E-learning Systems in High-Tech Companies. *Information and Management, 41* (6), 795-804, p.01.

Özdemir, O. (2006). *Medikal İstatistik*. İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık. 123-141.

Pruet, P., Ang, C. S., ve Farzin, D. (2016). Understanding tablet computer usage among primary school students in underdeveloped areas: Students' technology experience, learning styles and attitudes. *Computers in Human Behavior, 55*, 1131-1144.

Rosenberg, M. J. (2001) *E-learning Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age*, McGraw- Hill, New York. https://epdf.pub/e-learning-strategies-for-delivering-knowledge-in-the-digital-age.html (Erişim: 01/09/2019).

Saka, O. (2005). Araştırma Evreleri IV: değerlendirme ve hipotez testlerinin seçimi. *Türkiye Acil Tıp Dergisi, 5*(1); 43-47.

Shu-Sheng L.., Hsiu-Mei H. & Gwo-Dong C.. (2007), Surveying instructor and learner's attitude towards e-learning. *Computers & Education, 49*(4), 1066–1080.

Sun, P. C., Tsai, R. J., Finger, G., Chen, Y. Y., & Yeh, D. (2008). What drives a successful e-Learning? An empirical investigation of the critical factorsinfluencing learner satisfaction. *Computers & education, 50*(4), 1183-1202.

Şentürk, C. (2016). Öğretmenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(*43). 1501-1511.

Turgut, K. ve Akdemir, E. (2019). Öğretmen adaylarının mobil öğrenmeye ilişkin tutumları. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13*(19), 500-526. DOI: 10.26466/opus.595870.

Ortaokul 6. Sınıf Öğrencileri İçin Problem Çözme Başarı Testinin Geliştirilmesi

Halil ÇOBAN* - Erdoğan TEZCİ**

**Dr., Manisa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, cobanhalil@hotmail.com*

***Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, tezci@balikesir.edu.tr*

Birinci yazarın doktora tezinden türetilmiştir.

ÖZ

Çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerini değerlendirmek için bir test geliştirmektir. Literatür incelendiğinde ölçek geliştirme çalışmalarının madde havuzu oluşturma, uzman görüşü, ön uygulama ve geçerlik-güvenirlik çalışmalarının yapıldığı aşamalar olmak üzere 4 aşamada yürütüldüğü görülmektedir. Bu araştırmada 4 aşamayı da içinde barındıran Tracy ve Gibson (2005: 40) tarafından belirtilen aşamalar kullanılmıştır. Problem Çözme Başarı Testi, öğrencilerin problem çözme becerilerine ne düzeyde sahip olduklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Test, literatürden yola çıkarak belirlenen problem çözmenin 4 alt boyutunu içeren 12 maddeden oluşmaktadır. Bu alt boyutlar problemi anlama, plan yapma, planı uygulama ve kontrol olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak "Problem Çözme Başarı Testi"nin geçerli ve güvenilir olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar kelime: Test geliştirme, Problem çözme, Matematik problem çözme, Ortaokul

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a scale in order to evaluate the problem solving skills of secondary school students. When the literature is examined, it is seen that the scale development studies are carried out in 4 stages: item pooling, expert opinion, pre-application and validity-reliability studies. İn this study, the stages mentioned by Tracy and Gibson (2005: 40) which includes 4 stages, were used. The Problem Solving Achievement Test aims to reveal the level of students' problem solving skills. The scale consists of 12 items including 4 sub-dimensions of problem solving determined from the literature. These sub-dimensions

were understanding the problem, making plan, implementing plan and control identified as. As a result, “Problem Solving Achievement Test” was found to be valid and reliable.

Key Words: Scale development, Problem Solve, Math Problem Solving Scale, Middle School

Giriş

İlköğretimde matematik öğretiminin öğrencilere kazandırmayı amaçladığı en önemli becerilerden biri problem çözme becerisidir (Yeşildere, 2006, De Corte, Verschaffel & Masui, 2004). Bununla birlikte NCTM (2000)’nin matematiksel becerilerin gelişimini bağladığı 5 standarttan biri, problem çözme süreçlerinin tanımlandığı problem çözme becerisidir. Problem çözme becerileri, düşünme becerileri içerisinde uygulanabilir bilişsel araçlar olarak oldukça dikkat çeken bir beceridir (Molnár, Greiff & Csapó, 2013). Öyle ki birçok ülke eğitim programlarında temel hedeflerden birisi olarak problem çözme becerisine yer vermektedir (OECD, 2010). Problem çözme, matematik eğitiminde bilgi, akıl yürütme ve günlük yaşam becerilerinin kesiştikleri yer olarak ifade edilebilir (Yıldırım, 2010). Hangi gelişim düzeyinde ya da hangi problem türünde olursa olsun matematik problemlerinin çözümü matematiksel süreçlerin işe koşulmasını gerektirir (Küpcü, 2008). Problem çözmede matematiksel süreçlerin tamamı çok önemlidir ve araştırmacılar matematiksel süreçlerin uygulanmasını belli bir düzene koyarak problem çözmenin basamaklarını oluşturmuşlardır. Dewey (1997) problem çözmenin basamaklarını;

- Problemi tanımlama
- Çözüm için hipotezler geliştirme
- Verilerin toplanması
- Hipotezlerin test edilmesi ve problemin çözülmesi
- Sonuçların raporlaştırılması olarak belirtmiştir.

Kalaycı (2001) ise problem çözmeye ilişkin aşamaları;

- Problemi anlama
- Problemle ilgili bilgilerin toplanması ve yorumlanması
- Değişik çözüm yollarının belirlenmesi
- En etkili yolun seçilmesi
- Rapor hazırlanması ve sunulması
- Değerlendirme olarak ifade etmiştir.

MEB (2009, 2013) problem çözmeye ilişkin basamakları;

- Problemi anlama
- Gerekirse problemin alt basamaklarının bulunması
- Plan yapma
- Çözüm sırasında gerekirse strateji değiştirme
- Yöntemlerin etkililiğinin sınanması
- Çözümün değerlendirilmesi şeklinde belirtmiştir.
- Problemi anlama
- Plan yapma
- Planı uygulama
- Kontrol etme olarak ifade etmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi problem çözme basamaklarını belirlerken bazı araştırmacılar aşamaları ayrıntılandırmayı tercih etmişler bazı araştırmacılar ise daha az ayrıntıya yer vererek süreci özetlemişlerdir. Ancak Polya (1957)'nın ifade ettiği 4 aşama hepsinde ortak olarak ifade edilen aşamalar olup şu şekilde planlamıştır;

- Problemi anlama: Bu basamak öğrencinin problemi anladığına dair davranışları gerçekleştirdiği basamaktır. Öğrenci problemin içerisinden çözüm için gerekli olan bilgileri süzebilmeli, problemi kendi ifadeleriyle veya bir şekille açıklayabilmelidir.
- Plan yapma: Bu basamakta verilen ile istenen arasındaki ilişki kurulup çözüme yönelik yol haritası yapılır.
- Planı uygulama: Planlanan adımlar uygulanarak çözüm yapılır.
- Geriye dönüp kontrol etme: Tüm süreç gözden geçirilir. Sonucun mantıklı olup olmadığı tartışılır.

Kilpatrick (1985), bir öğrencinin problem çözmedeki başarısının problem çözme süreçlerindeki becerilerini geliştirmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir (Akt. Erümit ve Nabiyev, 2015). Bir başka ifadeyle öğrencilerin problem çözme adımlarını kullanmaları ve problem çözme sürecini yönetebilmeleri matematik ile günlük yaşam arasındaki bağın kurulmasını kolaylaştırarak anlamlandırmalarına temel oluşturur (De Corte, Verschaffel & Masui, 2004; Erümit ve Nabiyev, 2015; Nancarrow,2004).

Problem çözme birçok beceriyi içinde barındırır. Problem çözme sadece çözüme yönelik strateji bilgilerini değil bunlarla birlikte yeni bilgi edinme, edindikleri bilgileri kullanma ve yeni problemleri bu bilgiler aracılığı ile çözebilme becerilerini içerir (Molnár, Greiff & Csapó, 2013). Matematiksel süreçlerin problem çözme için düzenlenip planlandığı basamaklar incelendiğinde de problem çözme sürecinin gelişmesi sadece bir becerinin gelişmesi değildir. Problem çözen bireyler problem çözme

süreçlerinde soru sorma, örüntü ve kuralları araştırıp bulma, gözlem yapma, akıl yürütme ve neticeye ulaşma gibi basamaklardan geçmektedir (Akay, Soybaş & Argün, 2006). Başka bir deyişle problem çözme ile beraber tahmin ve kontrol, deneme yanılma, hipotezleri kullanma, çözüme yönelik yollar geliştirme, günlük yaşam durumları ile matematiksel becerileri ilişkilendirme, matematiği anlamlandırma gibi birçok beceri de gelişmektedir (Gür, 2006). Bu bakımdan problem çözme becerisi oldukça önemli ve matematiğin günlük hayatla kesiştiği bir beceri olarak görülmektedir.

Problem çözme gibi önemli bir beceriye öğrencilerin ne düzeyde sahip olduğunun belirlenmesi ve geliştirmeye yönelik tedbirlerin alınması ya da problem çözme becerilerini daha üst seviyeye çıkarmak için çalışmalar yapılması son derece önemli görülmektedir. Özellikle ilköğretim döneminden itibaren problem çözme becerilerinin geliştirilmesi, söz konusu becerinin gelişip gelişmediğinin öğretmenlerce takip edilmesi önemlidir. Bu nedenle de öğretmenlerin sınıflarda yaptıkları öğretim sonucunda problem çözme becerilerinin gelişip gelişmediğinin belirlemelerinde kullanabilecekleri bir ölçme aracının sağlanması yararlı olacaktır. Bu çalışmanın ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerine ne düzeyde sahip olduklarını belirlemede öğretmenlerin başvuracakları bir ölçme aracının hazırlanması amaçlanmıştır. Böylece hem öğretmenlere öğretim süreçlerini kontrol etmelerine, hem de araştırmacılara ve böylece literatüre katkı sunacaktır.

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Manisa il merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir ortaokulda öğrenim gören 7. Sınıflarda okuyan toplam 73 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmaya gönüllü katılım gösteren öğrencilerin 36'sı (%49) erkek, 37'si (%51) kadın öğrencilerden oluşmaktadır.

Ölçme Aracı

Araştırmada ortaokul altıncı sınıf öğrencilerin problem çözme becerilerini değerlendirmek amacına dönük olarak hazırlanmıştır. Veri toplamada kullanılan ölçek 19 maddedir. Ancak madde analizleri ve güvenirlik sonucunda 12 maddelik nihai bir ölçek elde edilmiştir. Ölçek "Problem

Çözme Başarı Testi" olarak isimlendirilmiş 12 maddenin tamamı 4 seçenekli çoktan seçmeli sorular oluşmuştur.

Madde Ölçeğin Kavramsal Çerçevesinin Belirlenmesi ve Madde Havuzu Hazırlanması

Literatürde problem çözme becerilerinin değerlendirilmesine yönelik araştırmalar incelenerek problem çözme testinin alt boyutları oluşturulmuştur. Literatürde problem çözme sürecinin aşamaları ve problem çözme becerilerine ilişkin göstergeler incelenmiştir. Bunların içinde Dewey (1997), Kalaycı (2001) ve MEB (2009, 2013) tarafından verilen problem çözme basamaklarının literatürde sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir. Bunların yanı sıra en yaygın problem çözme basamakları Polya (1957) tarafından belirlenen basamaklardır. Bu basamakların literatürde geçmişten günümüze kadar çoğu araştırmalarda (Örnk. Collins, Brown ve Newman, 1988; Kantowski, 1977; Molnár, Greiff, ve Csapó, 2013; Ortiz, 2016) gözlenmiştir. Ayrıca diğer problem çözme basamaklarını da ihtiva ettiğinden bu araştırmada ölçeğin hazırlanmasında Polya (1957) tarafından aşağıdaki adımları belirlenen problem çözme basamakları dikkate alınmıştır:

- Problemi anlama
- Çözüme ilişkin plan yapma
- Planı uygulama
- Kontrol etme

Yukarıda ifade edilen problem çözme basamakları incelendiğinde problem çözme bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da ölçeğin kapsamı bir süreç olarak söz konusu dört adıma göre madde havuzu oluşturulmuştur.

Testteki sorular Ortaokul Matematik Dersi 6. sınıf Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlara uygun olarak hazırlanmış ve soruların problem çözme becerilerini kullanmayı gerektiren sorular olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca sorular hazırlanırken testi cevaplayacak öğrenciler arasındaki matematiksel bilgi farklılıklarının etkisini en aza indirmek amacıyla, testteki soruların dört işlem diye bilinen temel bilgilerle çözülebilecek tarzda hazırlanmıştır.

Literatür taraması sonucunda bu araştırmada kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla her boyuttan yeterli miktarda soru sorulmasını kolaylaştırmak için çoktan seçmeli sorular kullanılmasına karar verilmiştir. Problem çözme sürenin 4 aşamasını içinde barındıran ve her biri 4

seçenekli toplam 29 taslak madde hazırlanarak madde havuzu oluşturulmuştur.

Ölçeğin Uygulanması ve Analiz Süreci

Hazırlanan 29 maddelik taslak ölçeğin kapsam geçerliğini belirlemek için 2 eğitim programı uzmanı, 2 matematik eğitimi alanında uzman ve 2 matematik öğretmeninin görüşleri alınmıştır. Uzman görüşleri sonucunda kalan maddeler geçerlik, güvenirlik çalışmaları için 73 öğrenciye uygulanarak madde analizleri yapılmıştır, Öğrencilerin sorulara verdiği cevaplar doğru ve yanlış olarak "0" ve "1" şeklinde kodlanarak ölçeğin KR-20 güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca madde ayırt edicilikleri ve madde güçlük indeksleri incelenmiştir.

Bulgular

Kapsam ve Görünüş Geçerliliğinin Sınanması Aşaması

Ölçme aracının kapsam ve görünüş geçerliliğinin sınanması için uzman görüşüne başvurulmuş bunun yanında pilot uygulama yapılmıştır. Tavşancıl (2005)' a göre geçerlik, kapsam geçerliliği ölçme aracının ölçtüğü özelliğe dair uzman görüşüdür ve sayısal olarak ifade edilemez. Kapsam geçerliği için bir belirtke tablosu hazırlamak, hazırlanan belirtke tablosuna göre test maddelerini geliştirip bir ölçek taslak formu düzenlemek daha sonra da bu ölçek formunu incelemeleri için uzmanların görüşüne sunmak gerekmektedir (Polit ve Hungler 1999). Bir ölçme aracının kapsam geçerliği, testin ölçülmek istenen özelliği ya da yapıyı yansıtması, bu yapıya uygunluğu ve ilgili olmasıdır (Messick, 1993).

Hazırlanan 29 taslak soru 2 eğitim programı uzmanı, 2 matematik eğitimi alanında uzman ve 2 matematik öğretmeninin görüşlerine sunulmuştur. Bu sayede ölçeğin kapsam geçerliği ve görünüş geçerliği incelenmiştir (Haladyna, 1999). Hazırlanan maddelerin yer aldıkları alt boyutlara ilişkin veriler Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1: Taslak Teste ait belirtke tablosu

Soru	Problemi anlama	Plan yapma	Planı uygulama	Kontrol
1	X			
2	X			
3	X			
4	X			

5	X			
6	X			
7	X			
8	X			
9		X		
10		X		
11		X		
12		X		
13		X		
14		X		
15		X		
16		X		
17		X		
18			X	
19			X	
20			X	
21			X	
22			X	
23			X	
24			X	
25			X	
26				X
27				X
28				X
29				X
Toplam	**8**	**9**	**8**	**4**

Tablo-1 incelendiğinde problem çözmenin 4 basamağını içine alan toplam 29 madde yer almaktadır. Maddelerin problem çözme basamaklarına dağılımı incelendiğinde, "problemi anlama" basamağında 8 madde, "plan yapma" basamağında 9 madde, "planı uygulama" basamağında 8 madde ve “Kontrol" basamağında 4 madde yer almıştır. Uzman görüşleri neticesinde problem çözme basamaklarında yer alan maddelerden “benzer yapıda olanlar” ve “birbiriyle aynı becerileri ölçenler” şeklindeki görüşlerle 10 madde testten çıkarılmıştır. Böylelikle kalan 19 madde ile güvenirlik ve

geçerlilik çalışmalarına devam edilmiştir. Pilot uygulaması yapılan 19 maddelik ölçeğin yer aldığı alt boyutlara ilişkin veriler Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2: Pilot uygulamada kullanılan ölçeğe ait belirtke tablosu

Soru	Problemi anlama	Plan yapma	Planı uygulama	Kontrol
1	X			
2	X			
3	X			
4	X			
5	X			
6		X		
7		X		
8		X		
9		X		
10		X		
11		X		
12			X	
13			X	
14			X	
15				X
16				X
17				X
18				X
19			X	
TOPLAM	**5**	**6**	**4**	**4**

Tablo-2 incelendiğinde problem çözmenin 4 basamağını içine alan toplam 19 madde yer almaktadır. Maddelerin problem çözme basamaklarına dağılımı incelendiğinde, "problemi anlama" basamağında 5 madde, "plan yapma" basamağında 6 madde, "planı uygulama" basamağında 4 madde ve "Kontrol" basamağında 4 madde yer almıştır.

Ölçeğin uygulama öncesinde yapılan bir diğer inceleme kapsam geçerliğinin bir alt türü olan görünüş ya da yüzey geçerliğidir (Beanland ve ark., 1999). Görünüş geçerliği ölçme aracının açıklık, okunabilirlik ve düzen gibi kolayca uygulanabilirlik özelliklerini içerir (Messick, 1993).

Ayrıca soruların açık, okunabilir olması, yazım imlan noktalama gibi hususlarla ilgili hataların olmamasıdır. Hem uzman görüşüne göre hem de yüz yüze pilot uygulama ile test edilebilmektedir (Haladyna, 1999). Bu çerçevede öncelikle alan uzmanlarına ve Türkçe öğretimi uzmanlarının görüşüne sunularak taslak formun dil, anlatım, üslup, yazım, imla ve noktalama açısından incelemeleri ve hata varsa bunların düzeltilmesi istenmiştir. Uzman dönütleri neticesinde her hangi bir düzeltme yapılmamıştır. Daha sonra ise 4 öğrenciye yüz yüze ve tek tek soruları okumaları ve cevaplamaları istenerek okunmayan, anlaşılmayan ifade, cümle, terim vb. olup olmadığı gözlenmiş ve kendilerine sorulmuştur. Pilot uygulamadan elde edilen dönütlerle her hangi bir düzeltme yapma gereksinimi ortaya çıkmamıştır.

Madde Ayırt Ediciliği, Güçlüğü

Bir testin madde güçlüğü ve ayırt ediciliği ve anahtar cevap kontrolü testin yapı geçerliği hakkında fikir verir (Haladyna 1999). Yapı geçerliği, bir testin ölçülmek istenen teorik özelliği ölçebilme yeterliliğidir (Tekin, 2000). Madde ayırt ediciliği, soruların bilen ile bilmeyeni ayırt etmesidir (Haladyna, 1999). Ayrıca madde ayırt ediciliği ölçme aracındaki her bir maddenin genel test performansı ile ilişkisini ifade eder (Linn ve Gronlund, 2000). Bir sorunun yüksek düzeyde ayırt edici olması, testin genelinden yüksek puan alanların, o soruyu doğru cevaplaması, soruyu yanlış cevaplayanların ise doğru cevaplayanlar kadar yüksek puan almamasıdır. Bir sorunun güçlüğü ise, soruyu doğru cevaplayanların testi cevaplayanlara oranı ile ifade edilir (Tekin, 2000; Tezci, 2016). Testin ayırt ediciliğinde farklı yöntemler olmakla birlikte üst grup alt grup %27 tekniği ile incelemenin yapılması sıklıkla önerilir (Tekin, 2000). "Problem Çözme Başarı Testi"ne ilişkin maddelerin ayırt edicilikleri ve güçlükleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Problem Çözme Başarı Testine Ait Madde Ayırt edicilikleri ve Madde Güçlükleri

Soru No	Madde Güçlük İndeksi	Madde Ayırt Edicilik İndeksi
1	0.60	0.60
2	0.18*	0.05*
3	0.50	0.03*
4	0.43	0.45
5	0.43	0.55
6	0.20*	0.20*
7	0.95	0.45
8	0.60	0.70
9	0.53	0.55
10	0.18*	0.05*
11	0.50	0.90
12	0.53	0.45
13	0.33	0.15*
14	0.58	0.75
15	0.45	0.20*
16	0.48	0.55
17	0.35	0.40
18	0.18*	-0.02*
19	0.30	0.50

***** Testten çıkarılan madde

Bir testteki maddelerin ölçülen konuda yeterli ve yetersiz olan öğrencileri birbirinden ayırması beklenir. Buna maddenin ayırtediciliği, bu değere de madde ayırtedicilik indeksi denir ve madde ayırt edicilik indeksi madde geçerlilik katsayısı olarak da ifade edilir (Kutlu vd., 2008). Tekin (2000)'e göre madde ayırtedicilik indeksi .30 ve üzerinde olan maddelerin iyi ayırt edici maddeler olduğu söylenebilir. Tablo incelendiğinde 2, 3, 6, 10, 13, 15 ve 18. maddelerin madde ayırtedicilik indeksinin istenen seviyede olmadığı görülmektedir yani ölçülmek istenen özelliğe sahip olanla sahip olmayanı iyi ayırt edemediği söylenebilir. Bu yüzden bu maddeler testten çıkarılmıştır. Diğer maddeler için madde ayırt ediciliklerinin iyi olduğu söylenebilir.

Teste alınacak maddeler hakkında karar verirken bir diğer inceleme ise madde güçlüğüdür. Testin genelinin güçlüğünün orta düzeyde olması gerektiği ancak bir testte kolay ve zor maddelerin bulunmasının yararlı olacağı da belirtilmektedir (Tekin, 2000; Tezci, 2016). Bir test maddesinde doğru cevap verenlerin yüzdesini gösteren orana "madde

güçlük indeksi" adı verilir. Bir maddenin madde güçlük indeksi 0 ile 1 aralığında değerler alır. Madde güçlük indeksinin aldığı değer 0.00 'a yaklaştıkça maddeyi doğru cevaplayanların oranının azaldığı dolayısıyla maddenin zorluğunun arttığı, 1.00' a yaklaştıkça maddeyi doğru cevaplayanların oranının arttığı dolayısıyla maddenin kolaylaştığı yorumu yapılabilir (Towns, 2014). Kutlu (2008), uygun madde güçlüğünün 0.30-0.69 olduğunu belirtmiştir. Tabloya bakıldığında maddelerin çoğunluğunun madde güçlük indekslerinin 0.30-0.69 arasında yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan testin orta zorluğa yakın olduğu söylenebilir.

Anahtar cevap kontrolü aşamasında ise anahtarlanmış doğru cevabın doğru cevap olup olmadığı ve seçenekler içinde birden fazla doğru cevap olup olmadığının incelenmesidir. Bunun için aynı içerik alanında çalışma yapan uzmanlardan görüş alınması ve görüşbirliğinin sağlanması önerilmektedir (Haladyna, 1999). Birden fazla doğru cevap olmadığı olmadığı, anahtarlanmış doğru cevabın hata içermediği 4 uzman tarafından yapılan incelemede görüş birliği ile ifade edilmiştir.

Ölçeğin Güvenirliği

Güvenirlik, belirli bir evrene veya örnekleme uygulanmış bir test ya da ölçme aracından elde edilmiş ölçümlerin tutarlılığı veya tekrarlanabilirliğidir (Bademci, 2011). Güvenirliğin hesaplanmasına ilişkin birçok yol mevcut olmakla birlikte bu çalışmada KR-20 Güvenirlik Katsayısı kullanılmıştır (Schroeder, Murphy, ve Holme, 2012; Tezci, 2016). 19 maddelik test 7. Sınıfa devam eden 3 farklı şubede öğrenim gören 73 öğrenciye uygulanarak elde edilen veriler doğru yanlış olarak "0" ve "1" şeklinde kodlanmış ve madde analizleri ve güvenirlik analizi yapılmıştır. Ölçümlerin güvenirliğini ortaya koyan KR-20 güvenirlik katsayısı 0,71 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç testten elde edilen ölçümlerin iyi derecede güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmada kullanılan Problem Çözme Başarı Testinin Polya (1957)'nın belirtmiş olduğu basamaklara dağılımı Tablo 4' de sunulmuştur.

Tablo 4. Problem Çözme Başarı Testine Ait Alt Boyutlar ve Maddelere İlişkin Belirtke Tablosu

Madde No / Alt boyut	Problemi Anlama	Plan Yapma	Planı Uygulama	Kontrol
1	X			
2	X			
3	X			
4		X		
5		X		
6		X		
7		X		
8			X	
9			X	
10				X
11				X
12			X	
TOPLAM	3	4	3	2

Tablo 4 incelendiğinde problem çözme başarı testine ilişkin 4 alt boyut olduğu görülmektedir. Alt boyutlardan ilki olan problemi anlama boyutuna ait 3 madde yer almaktadır. Alt boyutlardan bir diğeri olan plan yapma boyutunda 4 madde yer alırken, planı uygulama alt boyutunda 3 madde bulunmaktadır. Son alt boyut olarak bulunan kontrol boyutunda ise 2 madde yer almaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin problem çözme başarılarını ölçmede kullanılacak güvenilir ve geçerli bir testin geliştirilmesi amaçlanmıştır. İlköğretim düzeyinde matematik dersinde öğrencilere kazandırılması gereken en önemli becerilerden biri olan problem çözme becerisi (Yeşildere, 2006) üzerinde daha fazla çalışmalar yapılması öğretmenlerin problem çözme becerilerine ilişkin farkındalıklarını arttıracaktır. Ayrıca öğrencilerin problem çözme becerilerinin ne düzeyde olduğunun ortaya konulması oldukça önemli görülmektedir. Bu çerçevede ölçeğin, matematik öğretimi ve eğitim bilimleri alanında çalışma yapacaklara ve ortaokul öğretmenlerine ve ortaokul matematik öğretmeni yetiştiren kurumlardaki öğretim elemanlarına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu çerçevede ölçme aracının geliştirilmesi için öncelikle literatür taraması yapılmış, ortaokul matematik program incelenmiş ve problem çözmenin 4 basamağı üzerinde durulmuştur. Problem çözmenin 4

basamağına dayalı olarak hazırlanan belirtke tablosundan yola çıkarak madde havuzu oluşturulmuştur. Her bir basamağa birden fazla soru hazırlanmıştır. Bu çerçevede 29 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Alan uzmanları tarafından yapılan inceleme sonucunda birbiriyle binişik halde olan ve aynı özelliğin ölçüldüğü konusunda fikir birliğine ulaşılan 10 madde taslak formadan çıkarılmış ve 19 maddelik deneme formu hazırlanmıştır. Deneme formu 4 seçenekli çoktan seçmeli 19 test maddesinden oluşmaktadır. Deneme formu öncelikle alan uzmanı, ölçme ve değerlendirme uzmanlarının incelemesine sunularak görünüş geçerliği incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ölçme aracında her hangi bir düzeltmeye gidilmemiştir. Deneme formu 4 ortaokul öğrencisine tek tek yüz yüze uygulanarak ölçme aracında anlaşılmayan, okunmayan cümle, ifade olup olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerden yüz yüze yapılan cevaplama neticesinde anlaşılmayan cümle ya da ifadeye rastlanmamıştır. Bu süreçte ölçme aracına ayrılacak ortalama cevaplama süresi de tespit edilmiştir. Ölçme aracının anahtarlanmış doğru cevabı çıkarılmış ve alan uzmanlarından ölçme aracındaki soruları cevaplamaları istenmiştir. Her bir uzmanın doğru cevabı ile anahtarlanmış doğru cevap karşılaştırılmıştır. Bu inceleme ile anahtarlanmış doğru cevabın hataları içerip içermediği, doğru cevabın birden fazla olup olmadığı ve sorunun doğru cevabının olup olmadığı incelenmiştir. Her bir uzmanın cevapları ile anahtarlanmış cevap arasında ve uzmanların cevapları arasında %100'lük uyum belirlenmiştir.

Ölçme aracı 73 ortaokul 7. sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Uygulama sonucunda elde edilen veriler öncelikle her bir maddenin madde ayırt edicilik indeksi hesaplanmıştır. Ayırt edicilikleri .30'un altında bulunan 2, 3, 6, 10, 13, 15 ve 18. maddelerin, ölçülmek istenen özelliğe sahip olanla sahip olmayanı iyi ayırt edemediğinden testten çıkarılmasına karar verilmiştir. Testteki soruların güçlük düzeyleri incelendiğinde ise kolay orta zor ve çok zor soruların bulunduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte testin genelinin 7. soru hariç orta güçlük düzeyine (p=.40) yakın olduğu gözlenmiştir. Madde analizi ve anahtarlanmış cevabı ilişkin yapılan incelemeler, testin geçerliği açısından yeterli olarak kabul edilmiştir.

Ölçme aracının güvenirliği belirlemek için 73 öğrenciden elde edilen veriler kullanılarak Kuder Richardson-20 formülü ile analiz edilmiştir. Güvenirlik analizi testten çıkarıldıktan sonra kalan 12 madde için yapılmıştır. KR-20 güvenirlik katsayısı kalan 23 madde için 0.71 olarak hesaplanmıştır. Bu değer problem çözme başarı testinden elde edilen ölçümlerin iyi derecede güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmada geliştirilen problem çözme başarı testi, öğrencilerin problem çözme becerilerini ortaya koymak amacıyla oluşturulmuştur. Test rastgele seçilen bir örnekleme uygulanmıştır. Uygulama neticesinde

ölçeğin uygulanabilir olması açısından bir sorun görülmemiştir. Problem çözmenin 4 basamağında yer alan 12 maddeden oluşan testin uygulanma aşamasında 25 dakikalık süre verilmiştir.

Problem çözme sürecinin aşamaları olarak Polya (1957) 'nın 1. Problemi anlama 2. Plan yapma 3. Planı Uygulama ve 4. Kontrol etme basamaklarında yer alan sorular oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda elde edilen ölçme aracı ile ortaokul öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişip gelişmediği hakkında güvenilir ve geçerli olarak karar vermek mümkündür. Bu çalışmada ölçme aracının ölçüt geçerliğinin türlerinden olan yordama ya da uyum geçerliği hakkında bir inceleme yapılamamıştır. Ayrıca pilot uygulamada öğrenci sayısı sınırlı kalmıştır. Ölçeğin hem daha geniş örneklemlerde hem de ölçüt geçerliğinin incelenmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Akay, H., Soybaş, D. & Argün, Z. (2006). Problem kurma deneyimleri ve matematik öğretiminde açık-uçlu soruların kullanımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 14*(1), 129-146.

Bademci, V. (2011). Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın alfası, Hoyt'un varyans analizi, genellenirlik kuramı ve ölçüm güvenirliği üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*, 173-193.

Beanland, C., Schneider, Z., LoBiondo-Wood, G., & Haber, J. (1999). *Nursing research: Methods, critical appraisal and utilization*. Mosby, Sydney, Australia: Harcourt Brace & Company

Collins, A., Brown, J. S., & Newman, S. E. (1988). Cognitive apprenticeship: Teaching the craft of reading, writing and mathematics. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children*, *8*(1), 2-10.

Dewey, J. (1997). *How we think?* New York: Prometheus Books.

De Corte, E., Verschaffel, L. & Masui, C. (2004). The CLIA-model: A framework for designing powerful leaming environments for thinking and problem solving. European Journal of Psychology of Education, 19(4), 365-384.

Erdem, E. (2015). Matematiksel muhakemeyi geliştirmeye yönelik tasarlanan öğrenme ortamının etkileri. *Yayınlanmamış Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.

Gür, H. (2006). *Matematik Öğretimi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Haladyna, T. M. (1999). *Developing and validating multiple-choice test items*. Lawrence Erlbaum, New Jersey.

Kalaycı, N. (2001). *Sosyal Bilgilerde Problem Çözme ve Uygulamalar.* Ankara: Gazi Yayın.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. Baskı). Ankara: Asil Yayın.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.

Kantowski, M. G. (1977). Processes involved in mathematical problem solving. *Journal For Research İn Mathematics Education*, 8(3), 163-180.

Kutlu, O. (2008). *Madde ve test istatistikleri*. Başol G. (Ed.). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme (s. 138-151). İstanbul: Lisans Yayınevi.

Küpcü, A. R. (2008). Etkinlik temelli öğretim yaklaşımının orantısal akıl yürütmeye dayalı problem çözme başarısına etkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,* İstanbul.

Linn, R. ve Gronlund, N. (2000). *Measurement and assessment in teaching*. New Jersey: Prentice Hall.

MEB, (2009). *İlköğretim matematik dersi öğretim programı*. Ankara.

MEB, (2013). *Ortaokul matematik dersi öğretim programı*. Ankara.

Messick, S. (1993). Validity. In R.L. Linn (Ed.), *Educational measurement* (3rd ed.) (13- 103). Phoenix: American Council on Education/Macmillan Publishing.

Molnár, G., Greiff, S., & Csapó, B. (2013). Inductive reasoning, domain specific and complex problem solving: Relations and development. *Thinking skills and Creativity*, 9, 35-45.

Nancarrow, M. (2004). Exploration of metacognition and non-routine problem based mathematics instruction on undergraduate student problem solving success. *(Unpublished doctoral dissertation). The Florida State University*, Florida.

NCTM, (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Erişim: 10/03/2017.

https://www.nctm.org/uploadedFiles/Standards_and_Positions/PSSM_ExecutiveSummary.pdf.

Ortiz, E. (2016). The problem-solving process in a mathematics classroom. *Transformations, 1*(1), 4-13.

OECD. (2010). *PISA 2012 problem solving framework*. Paris: OECD.

Polit D. F, & Hungler, B. P (1999). *Nursing research: Principles and methods*. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia.

Polya, G. (1957). *How to solve it: A new aspect of mathematical method*. Princeton: Princeton University Press.

Schroeder, J., Murphy, K., & Holme, T. A. (2012). Investigating factors that influence item performance on ACS exams. *J. Chem. Educ., 89*, 346−350.

Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın.

Tekin H. (2000). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme.* Ankara: Yargı Yayın.

Tezci, E. (2016). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme.* Ankara: Detay Yayın.

Towns, M. H. (2014). Guide to developing high-quality, reliable, and valid multiple-choice assessments. *Journal of Chemical Education, 91*(9), 1426-1431.

Tracy, L. & Gibson, B. A. (2005). Development of an instrument to assess student attitudes toward educational process in an undergraduate core curriculum. *Unpublished PhD Thesis,* Univercity of Arkansas, USA.

Yeşildere S. (2006). Farklı matematiksel güce sahip ilköğretim 6,7 ve 8. sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünme ve bilgiyi oluşturma süreçlerinin incelenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü*. İzmir.

Yıldırım, S. (2010). Üniversite öğrencilerinin bilişötesi farkındalıkları ile benzer matematiksel problem türlerini çözmeleri arasındaki ilişki. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat.

Sınıf Öğretmenlerin Gözüyle Mesleki Çalışma Programları

Asst. Prof. Dr. Ümran Şahin*
**Paü Eğitim Fak.*

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığının 2023 vizyonuna bağlı olarak hazırlanan 2019 mesleki çalışma programını sınıf öğretmenlerinin gözüyle değerlendirmektir. 2019 mesleki çalışma programına katılan öğretmenlerin programla ilgili görüşlerini, onların deneyimlerine dayalı olarak açıklamaya çalışan bu araştırmada fenemoloji deseninden yararlanılmıştır. Araştırmada gönüllü 12 öğretmen ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın verileri, öğretmenler ile yapılan görüşmeler yoluyla toplanmış ve betimsel analiz yapılarak çözümlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerden yola çıkarak Sınıf Öğretmenlerin Gözüyle Mesleki Çalışma Programı ana teması altında; "Mesleki Çalışma Programının Amacı", "2019 Mesleki Çalışma Programının Farkı", "Mesleki Çalışma Programının Katkıları" ve "Mesleki Çalışma Programına Yönelik Öneriler" olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre; sınıf öğretmenleri mesleki çalışma programlarının genel amacını hayat boyu öğrenme becerilerini geliştirmek ve mesleki anlamda bilgi edinmek olarak görmektedirler. 2019 Mesleki Çalışma Programının önceki programlardan farklı olarak öğretmenlere yönelik sosyal etkinliklerin yer alması ile beraber öğretmenler arasında iletişimin artmasına katkı sağladığı söylenebilir. Sınıf Öğretmenleri mesleki çalışma programlarında seminerlerin uygulamaya dönük sunumlar şeklinde olmasını ve yurt dışındaki öğretmenlerle birlikte çalışabilecekleri ortamların oluşturulması önerilerinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Çalışma Programları, Sınıf Öğretmeni, Fenemoloji

Professional Study Programs in the Eyes of Classroom Teachers

ABSTRACT

The aim of this research is to evaluate the Ministry of Education in Turkey through the eyes of professional studies program prepare in 2019 depending on the 2023 vision classroom teachers. In this study, which tries to explain the opinions of the teachers participating in the 2019 vocational study program based on their experiences, the phenomology pattern was used. Interviews were conducted with 12 volunteer teachers. Data were collected through interviews with teachers and analyzed by descriptive analysis. Based on the data obtained from the interviews, under the main theme of Vocational Work Program in the Eyes of Classroom Teachers; "Purpose of the Vocational Work Program" " The Difference of 2019 Vocational Training Program", Contributions of the Work Program" and "Suggestions for the Vocational Training Program "were reached. According to the results of the research; classroom teachers see the general purpose of vocational work programs as developing lifelong learning skills and acquiring professional knowledge. It can be said that the 2019 Professional Work Program contributes to the increase of communication between teachers with the participation of social activities for teachers. The Classroom Teachers suggested that the seminars should be in the form of practical presentations in their professional work programs and that they would create environments where they could work with teachers abroad.

Key Words: Proffesional Work Programs, Classroom Teacher, Phenomology

GİRİŞ

Eğitim programlarının amacı eğitim-öğretim faaliyetlerin düzenlenmesi ve planlanmasıdır. Eğitim programı dört temel öğeden oluşmaktadır; hedef, içerik, eğitim durumları ve sınama durumları. Hedef öğesi programın diğer öğelerinin de belirleyicisidir çünkü hedefe uygun içerik, eğitim durumları ve sınama durumları belirlenir. Hedefler bireysel, toplumsal ve konu alanı ihtiyaçlar dikkate alınarak düzenlenir. Bilimdeki ve teknolojideki gelişmelere paralel olarak hedeflerin belirleyicisi olan ihtiyaçlarda da değişme olur. Hedefler, değişen ihtiyaçlara bağlı olarak yeniden düzenlenir. Dinamik bir şekilde bu döngü devam eder. Dolayısıyla eğitim

programlarındaki değişim kaçınılmaz olur. Bu değişim sadece örgün eğitim programlarını değil yaygın eğitim programlarını da etkilemektedir.

Yaygın eğitime giren öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri ve mesleki gelişim seminer programları örgün eğitim programındaki değişimlere paralel değişim gösterir. Çünkü; mesleki gelişimde amaç, Uçar (2005)'ın belirttiği gibi öğretmenleri eğitimdeki değişme ve gelişmelerden haberdar etmek ve onlara verimli olabilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktır. Bu sayede öğretmenler alandaki gelişmelerden haberdar olup programın uygulayıcısı olurlar.

Eğitim programlarındaki yeniliklerle birlikte öğretmenlerin sürekli gelişimini desteklemek için zaman zaman hizmet içi eğitimler yapılır. Türkiye'de en son program değişikliği 2000 yılında tüm örgün eğitim kurumlarında uygulamaya konulan yapılandırmacı anlayışa dayalı programdır. Bu değişime paralel olarak 2004 yılından itibaren öğretmen eğitim programlarında da yapılandırmacı anlayışa uygun yenilemeler olmuştur. Yapılandırmacı anlayışa göre öğretmen kendini sürekli yenilemeli, geliştirmelidir. Bu nedenle öğretmenlere hizmet içi eğitimler ihtiyaç doğrultusunda belli aralıklarla verilmektedir.

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2018 yılında 2023 eğitim vizyonunu açıklamıştır. 2023 eğitim vizyonun temel amacı; çağın ve geleceğin becerileriyle donanmış ve bu donanımı insanlık hayrına sarf edebilen, bilime sevdalı, kültüre meraklı ve duyarlı, nitelikli, ahlaklı bireyler yetiştirme olarak açıklanmıştır (MEB, 2018). 2023 vizyonu gerçekleştirmede dört temel unsura dikkat çekilmiştir. Bunlar; öğrenci, ebeveyn, öğretmen ve okuldur. Buradan hareketle MEB 2023 Eğitim Vizyonu hedefleri doğrultusunda öğretmenlerin mesleki ve alan gelişimlerinin desteklenmesine yönelik etkinlik temelli uygulamaya dayalı yeni bir mesleki gelişim programı hazırlamış ve Haziran 2019 tarihi itibariyle öğretmenlerin seminer dönemlerinde uygulamaya başlanmıştır.

2023 Eğitim vizyonuna dayalı olarak MEB tarafından hazırlanan mesleki çalışma programı; eğitim ve öğretimin niteliğini geliştirmek ve verimliliği arttırmayı, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlamayı, yenilenen, güncellenen öğretim programları hakkında öğretmenlerin bilgilenmelerini ve içeriğini müzakere etmelerini sağlamayı, derslerin işlenişinde uygulanan yöntem ve teknikler, kullanılan öğretim materyalleri ile ölçme ve değerlendirme kriterleri hakkında öğretmenlerin bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunmalarını sağlamayı, eğitim ve öğretim süreçlerinde karşılaşılan sorunları tespit etmeyi ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi, eğitim ve öğretim sürecinin sistemli bir

şekilde değerlendirmesini yaparak bir sonraki yıl için ön hazırlık çalışmalarına zemin hazırlamayı, eğitim ve öğretim uygulamalarındaki iyi örneklerin paylaşılmasını sağlayarak özgün çalışmaları geliştirmeyi, öğretmenlerin ders kazanımlarına yönelik yazılı ve görsel yeni öğretim materyalleri ile içerikler hazırlamalarına, geliştirmelerine ve paylaşmalarına destek olmayı ve öğretmenlerin bireysel gelişimlerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (MEB, 2019).

2023 vizyonunda belirtilen amaçlar doğrultusunda MEB, öğretmenlerin seminer dönemlerinde gerçekleştirecekleri mesleki çalışmalarının içeriğini dokuz başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Öğretim Programı ve Kazanımlar: Bu başlıkta öğretim programındaki kazanımların gerçekleşme düzeyi, kazanımlara ulaşmada karşılaşılan zorlukların tespit edilmesi amaçlanır.

2. Okul Dışı Öğrenme Etkinlikleri: Okul dışı öğrenme etkinlikleri ile yaparak yaşayarak öğrenmeyi gerçekleştirebilmek adına okul dışı öğrenme ortamlarında işlenecek ders ve kazanımların belirlenmesi, yeni etkinliklerin üretilmesi ve paylaşılması amaçlanır.

3. Öğretim Yöntem ve Teknikleri: Derslerin öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri ile örnek ders işleniş biçimlerinin paylaşılmasıdır.

4. Öğretim Materyalleri: Ders konularının öğretiminde eğitim teknolojilerinden yararlanılması, materyallerin değerlendirilmesi, materyal kullanımı ve paylaşımıdır.

5. Sosyal Kültürel Etkinlikler: Derslerde verimliliği artırmak için yapılan okul içi ve dışı sosyal-kültürel etkinliklerin değerlendirilmesidir.

6. Sınıf Yönetimi ve Akademik Başarı: Sınıf yönetimi, derslerin işlenişi sürecinde yaşanılan sorunlar ve çözüm önerileri, öğrencilerin ilgisini arttırmak ve eğitimdeki akademik başarı düzeyini yükseltmek için yapılabilecek çalışmalardır.

7.Ölçme ve Değerlendirme: Derse ve kazanımlara uygun kullanılabilecek ölçme ve değerlendirme kriterleri ile tekniklerinin görüşülmesidir.

8. Mesleki Gelişim: Öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimleriyle ilgili yapmaları gereken çalışmaların, başvurabileceği kaynakların (kitap, dergi, makale, eğitim materyalleri, CD ve İnternet adresleri vb.) tespit edilip değerlendirilmesidir.

9. Özel Eğitim Uygulamaları: Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları kapsamında sunulan

eğitim hizmetlerinin değerlendirilip planlanmasıdır (MEB, 2019).

MEB, mesleki çalışmaların içeriğinde yer alan mesleki gelişim aşamasında öğretmenlerin seminer dönemlerinde uygulamalarını istediği bazı faaliyetler getirmiştir. Bu faaliyetler özellikle okul dışı etkinliklere örnek olabilecek düzeydedir. Örneğin 2019 haziran seminer dönemi mesleki çalışma programı incelendiğinde öğretmenlere uzaktan eğitim yoluyla tüm Türkiye'de eşgüdümlü olarak İlkokullarda Yetiştirme Programları (İYEP) ve 2023 vizyonunu hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca "Haydi Etkinlik Üretelim" başlığı altında zümre öğretmenlerden ders kazanımlarına uygun farklı etkinlik geliştirip paylaşmaları istenmiştir. Öğretmenlerin motivasyonunu artırmak kendi okullarına dair aidiyet duygusunun geliştirilmesi amacıyla "Doğada Öğrenelim" adlı bir başka etkinlik de mesleki çalışma programında yer almaktadır. Bu etkinlik kapsamında istenilen, okulun imkânları doğrultusunda piknik, doğa yürüyüşü gibi etkinliklerin düzenlenmesidir. "Müzede Öğrenelim", "Bireysel Gelişim Etkinlikleri" gibi faaliyetlerde yer almaktadır. Bu etkinliklerde amaç öğretmenlerin kendi okullarının imkânları doğrultusunda müze, ören yeri ziyaretlerinin yapılması, sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir.

Oluşturulan bu programı uygulayan ve etkilenen öğretmenlerdir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'de MEB'inin 2023 vizyonuna bağlı olarak hazırlanan 2019 mesleki çalışma programını öğretmenlerin gözüyle değerlendirmek ve görüşleri doğrultusunda programın etkililiği ortaya konarak önerilerde bulunmaktır. Bu araştırma, mesleki gelişim programlarının geliştirilmesinde program uzmanlarına ve öğretmenlere kaynak sağlaması açısından ve ilgili alanda yapılacak ilk çalışma olması yönüyle önem kazanmaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseninde gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik desende, bireylerin doğrudan deneyimlerini de işe katarak (Cohen and Manion, 1994) bazı olgular hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmaktır (Walker (1998)'den akt.Özgen ve Kahyaoğlu, 2011:140). MEB'inin 2023 vizyonuna dayalı olarak hazırladığı 2019 mesleki çalışma programına katılan öğretmenlerin program ile ilgili görüşlerini, onların deneyimlerine dayalı olarak açıklamaya çalışan bu araştırmada fenomenoloji deseninden yararlanılmıştır.

Çalışma Grubu

Fenomenoloji deseninde gerçekleştirilen bu araştırmada 2019 mesleki çalışma programına katılan öğretmenlerin program hakkındaki görüşlerini belirleme amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda A ilinde farklı okullarda görev yapan gönüllü 12 öğretmenle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlerin 7 kadın 5 erkektir. Öğretmenlerin kıdemleri 7 ile 20 yıl arasında değişmektedir. Her sınıf düzeyinden iki öğretmenle görüşmeler yapılmıştır. Çalışma grubuna ilişkin bilgiler tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

Katılımcı	**Cinsiyet**	**Mesleki Kıdem**	**Sınıf Düzeyi**
Nesrin	K	18	2
Cengiz	E	11	3
Engin	E	17	2
Umut	E	18	4
Seçil	K	20	1
Fatma	K	15	2
Gülcan	K	7	1
Ayşin	K	18	4
Musa	E	20	2
Mehmet	E	16	3
Emel	E	14	4
Ali	E	19	1

Veri Toplama Aracı

Fenomenoloji araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşmedir. "Olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdeleme özelliklerinin kullanılması gerekmektedir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 80). Veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veri toplama aracını oluşturmak için hizmet içi eğitim, 2023 eğitim vizyonu, mesleki gelişim seminer programları ile ilgili alan yazın taranmıştır. Alan yazına dayalı olarak yapılandırılmamış görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme soruların anlaşılırlığını belirlemek amacıyla 3 öğretmen ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerden yararlanılarak temel sorular, alternatif sorular ve sondalar hazırlanmıştır. Oluşturulan görüşme formu için 2 program geliştirme ve 1 ölçme değerlendirme alan uzmanlarından amaca uygunluğu ve kapsam geçerliği konusunda görüş alınarak forma son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların kişisel bilgileri ile ilgili sorular, ikinci bölümde ise mesleki gelişme programı hakkındaki görüşlerini belirlemek amaçlı sorular yer almaktadır. Görüşmeler, ilkokullarda görev yapan öğretmenlere kendilerinin istedikleri yer ve zamanda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 35-40 dakika sürmüştür. Görüşmelerde toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Öğretmenlerin mesleki çalışma programın yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan görüşme verilerinin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analize göre, elde edilen veriler, önceden belirlenen temalara ya da görüşme sorularının ortaya koyduğu temalara göre sunulabilir ve görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilebilir ve betimsel analiz dört aşamadan oluşur: 1) Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, 2) Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, 3) Bulguların tanımlanması, 4) Bulguların yorumlanması" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Bu çalışmada öğretmenlerin görüşlerine ilişkin öncelikle alan yazın taranarak veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonra araştırma sorularına göre temalar belirlenmiştir. Bu temalar altında doğrudan alıntılarla öğretmen görüşlerine yer verilmiştir. Doğrudan alıntılar için ilgili görüşü temsil etmesi açısından öğretmenlere kod isimler verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmada inandırıcılık (iç geçerlik) için, katılımcı teyidi sağlamak amacıyla görüşme verileri yazılı hale getirilerek katılımcıların onayına sunulmuştur. Ayrıca program geliştirme ve ölçme değerlendirme alanında üç uzmana inceletilerek araştırmanın inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır. Aktarılabilirlik (dış geçerlik) kapsamında araştırma verileri ayrıntılı betimlenmeye çalışılmış ve doğrudan alıntılarla okuyucuya sunulmuştur. Araştırmada tutarlılık (iç güvenirlik) için araştırmacılar tarafından veriler farklı zamanlarda kodlanmış ve ayrı ayrı yapılan kodlamaların tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca verilerin toplanması ve analizi aşamalarında uzman yardımına başvurulmuştur. Teyit edilebilirlik (dış güvenirlik) için ise araştırmanın görüşme verileri, analiz işleminde yapılan kodlamalar, alınan saha notları saklanarak gerektiğinde teyit incelemesine sunulmaya hazırdır.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir. 2019 Mesleki Çalışma Programına katılan sınıf öğretmenlerin programa yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucunda Sınıf Öğretmenlerin Gözüyle Mesleki Çalışma Programı ana teması altında; “Mesleki Çalışma Programının Amacı”, “2019 Mesleki Çalışma Programının Farkı”, “Mesleki Çalışma Programının Katkıları” ve “Mesleki Çalışma Programına Yönelik Öneriler” olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır (Şekil 1). Bu temalar ve temaları oluşturan alt temalara ilişkin bulgular doğrudan alıntılar yapılarak aşağıda verilmiştir.

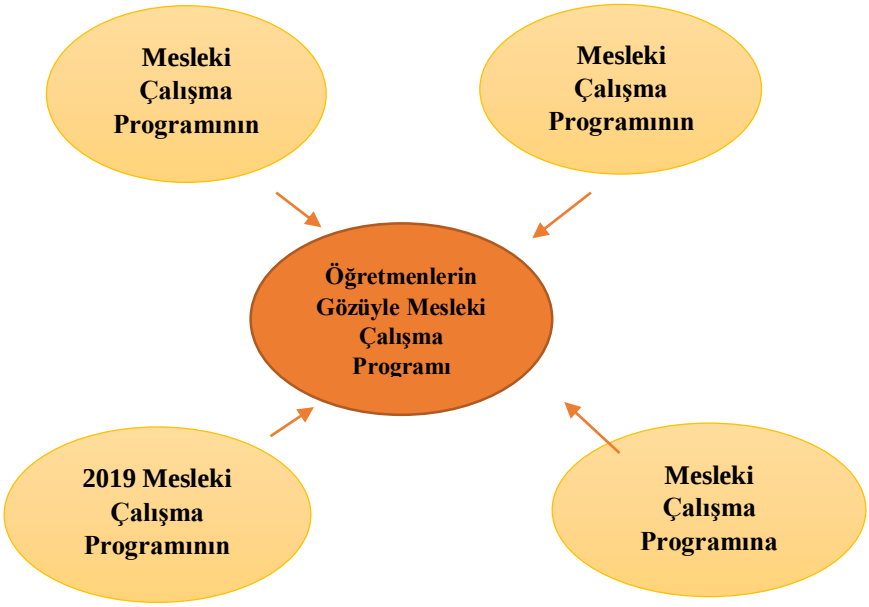

Şekil 1. Öğretmenlerin Gözüyle Mesleki Çalışma Programı

Mesleki Çalışma Programının Amacı

Öğretmenlerle yapılan görüşmede ilk olarak öğretmenlere göre mesleki çalışma programlarının genel amacının ne olduğu sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya ilişkin görüşleri iki alt temada ele alınmıştır. Birinci alt tema Hayat boyu öğrenme, ikinci alt tema da Bilgi ve beceri artırmaktır (Şekil 2).

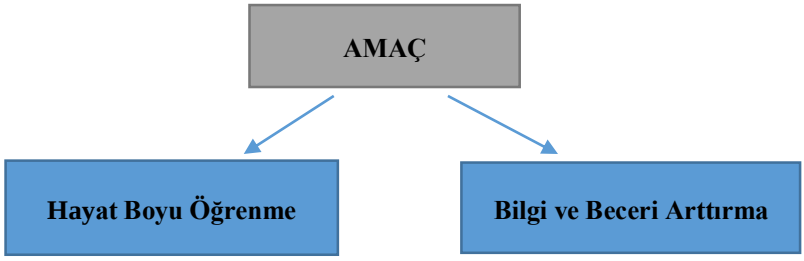

Şekil 2. Mesleki Çalışma Programının Amacı

Hayat boyu öğrenme alt temasında öğretmenler öğrenmenin yaşam boyu sürdüğünü özellikle öğretmenlik mesleği için önemli bir faktör olduğunu belirterek alandaki değişim ve gelişmeleri takip etmenin yolunun bu olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin; Nesrin öğretmen bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir: *Öğrenme hayat boyu devam eder. Özellikle biz öğretmenler için geçerli bir durum bu. Mesleğimizle ve kendi yaş grubumuzdaki çocuklarla ilgili alandaki gelişmelerden haberdar olmakla birlikte bu gelişmeleri uygulamalıyız da o nedenle mesleki çalışma programları mesleğimizin gereği olan yaşam boyu öğrenme fonksiyonunu yerine getirmede bir araçtır. Bu yüzden amaç öğretmenlerin yaşam boyu öğrenmelerini sağlamaktır…*

Öğretmenler mesleki çalışma programlarının amaçlarından birinin de öğretmenlerin mesleki, kişisel ve alana yönelik bilgi ve becerilerin artırılması, geliştirilmesi olması düşüncesindedirler. Örneğin Cengiz öğretmen bu durumu *Mesleki gelişim programı yani adı üstünde. Amacı benim öğretmen olarak etkililiğimi artırmaktır… yani benim mesleği icra ederken becerilerimi artırıcı yönde, konu hakimiyetini sağlayıcılığı ve tabi güncelliği konusunda benim bilgilerimi artırmalıdır.* sözleriyle ifade etmiştir.

2019 Mesleki Çalışma Programının Farkı

Öğretmenler; 2019 mesleki çalışma programının önceki dönem programlardan farklı olarak öğretmenler arasında sosyal faaliyetleri artıran etkinliklerin katılması olduğunu ifade etmişlerdir. Okul içi sanatsal faaliyetlerin olması, okul dışı gezilerin, pikniklerin yer alması açısından daha eğlenceli bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu tema altında yer alan görüşler etkinlik temelli alt teması altında incelenmiştir.

Örneğin; Engin Öğretmen 2019 mesleki çalışma programının öncekilerden farkını şu şekilde belirtmiştir: *Öncekilerden farkı uygulamalı etkinlikler getirmeleri. Gezi ve piknik gibi sosyal faaliyetlerin artması güzel oluyor. Resmi olarak sadece öğretmenlere yönelik bu etkinliklere yer verilmesi önemli…Sadece dersini ver çık anlayışı bir süre sonra monotonluğu getiriyordu ama artık en azından sınıf içi ya da okul içi kendi meslektaşlarımızla resmi olarak eğlenceli vakit geçirebileceğiz…*

Ali Öğretmen ise programın içerik olarak çok farklılıklar içermemesine karşılık okul içi öğretmenlere yönelik sosyal etkinliklerin olduğunu vurgulamıştır: *Seminer konularında çok bir değişiklik yok. Aynı şeyler döndürülüp duruyor. Ama 2019 Mesleki çalışma programında*

öğretmenlerin seminer dönemlerinde yapmaları gereken birkaç sosyal etkinlik gelmiştir. Müze, ören yerleri gezisi hatta piknik gibi…

Mesleki Çalışma Programının Katkısı

Öğretmenler, 2019 mesleki çalışma programının diğer programlardan farkını belirttikten sonra bu durumun onlara ne gibi katkılar getireceği sorusu yöneltilmiştir. Sınıf öğretmenleri 2019 Mesleki Çalışma Programının özellikle okul içi iletişim açısından etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin kendi arasında ve idareyle sağlıklı iletişimin artması konusunda etkili olduğunu ayrıca güncellenen eğitim-öğretim programları hakkında bilgilendirilmeleri açısından katkıları olduğunu vurgulamışlardır. Bu katkılar iletişim ve bilgilenme alt temalarında ele alınmıştır. Bunun dışında 3 öğretmen ise önceki mesleki çalışma programlarının da 2019 mesleki çalışma programının da bir katkısı olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durum "katkı yok" alt teması altında incelenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Mesleki Çalışma Programının Katkısı

Sınıf Öğretmenleri programda yer alan sosyal faaliyetlerin (sanatsal etkinlikler, doğa etkinlikleri, sportif etkinlikler) okul içi iletişimi artırması açısından olumlu etkileri olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin bu konuda Gülcan öğretmen şöyle demiştir: *Okuldaki öğretmenlerle birlikte müze gezisi ve piknik etkinliğini gerçekleştirdik en son. İlk bakınca bu etkinlikleri ne işe yarayacak düşüncesi oluşuyor. Ama okul içi iletişimi artırdığı kesin. İkili ya da grup ilişkilerinde zaman zaman anlaşmazlıklar oluyor. Ama bu tür faaliyetlerde bir araya gelinerek bazı tatsızlıklar unutuluyor. Bu da çalışılan ortamın sağlığı için önemli. Diye düşünüyorum.*

Sınıf Öğretmenleri; Öğretmen Yetiştirme ve Genel Müdürlüğü tarafından uzaktan eğitim vasıtasıyla mesleki gelişim programları hakkında bilgilendirildiklerini ifade ederek zaman zaman yenilenen ve güncellenen eğitim programları hakkında da seminerler düzenlemelerinin mesleki gelişimleri açısından katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bu konuda Nesrin öğretmen şu ifadeleri kullanmıştır: *Tabi ki bazı katkıları oluyor. Gelişim programları için verilen kursların faydalı olduğunu düşünüyorum. Bilgilerimizi güncellediği için etkili. Özellikle yeni uygulamalar hakkında ya da bir yöntemin uygulanması hakkında bizi bilgilendirmeleri açısından iyi oluyor. Alanımızdaki gelişmeleri takibimiz kolaylaşıyor.*

Mesleki gelişim programlarını zaman ve emek kaybı olarak gören, nitelikli, ihtiyaca yönelik uygulamalar olmadığını savunan öğretmenler de vardır. Bunlardan Umut öğretmen şöyle demiştir: *Mesleki gelişim programları bence zaman kaybı. Boş, angarya işler olarak görüyorum. Bu önceden de böyleydi şimdiki yeni programda da böyle. Bir sürü etkinlik yazmışlar. Kaç tane okul bu etkinlikleri düzenleyebilecek düzenlese ne olacak. Göz boyamak için hepsi. Kendini yenilemek isteyen öğretmen seminere ihtiyaç duyar mı? Teknoloji çağındayız her yerden öğrenirler…*

Mesleki Çalışma Programına Yönelik Öneriler

Görüşme yapılan öğretmenlere son olarak mesleki çalışma programlarına ilişkin önerilerinin neler olduğu sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen görüşler mesleki çalışma programına yönelik öneriler teması altında ele alınmıştır. Bu tema altında sorun odaklı programlar, aktif katılım, yurt dışı projeler olmak üzere üç alt temaya ayrılmıştır (Şekil 4).

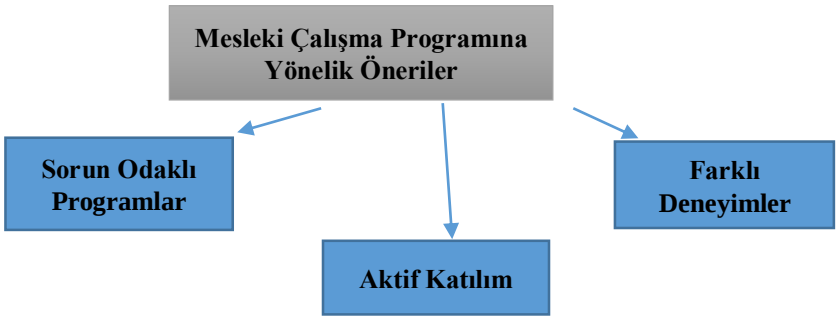

Şekil 4. Mesleki Çalışma Programına Yönelik Öneriler

Sınıf öğretmenleri mesleki çalışma programlarında yer alan seminer konularının daha çok sınıf içi ve sınıf dışı problemlerine dönük olmasını istemektedirler. Bir problem durumundan yola çıkarak farklı çözüm yollarını tartışmanın daha etkili olacağını vurgulamışlardır. Örneğin bu konuda Seçil Öğretmen; *Sınıfta sorunlarla nasıl baş edebilirim, velileri okul işleyişine nasıl dahil edebilirim bunlarla ilgili uygulamalı, örnekli anlatımlar, etkinlikler düzenlensin…Hani hep bize sınıfta problem çözme yöntemini kullanın diyorlar ya bize de seminerlerde öyle yapsınlar. Önce bizden sorunlarımızı istesinler. Sonra onları senaryolaştırıp bize getirsinler. Toplu tartışma olsun, en iyi çözüm yollarını bulalım. Böylelikle hem verimli bir seminer olur sorunlarımızı çözdüğümüz için hem de istekli katılım olur.*

Sınıf öğretmenleri mesleki çalışma programları dâhilinde gerçekleştirilen seminer sunumlarının etkili olmadığını, sıkıcı bulduklarını ifade etmişlerdir. Sunumların kendilerinin de dâhil olabilecekleri karşılıklı soru-cevap ya da uygulamalı şekilde olmasını istemektedirler. Sunumlarda genellikle slayttan bilgileri okumak şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Slayttan okumanın ise etkili olmadığını onlara bir kazanç getirmediğini vurgulamışlardır. Örneğin bu konuda Engin öğretmen bu durumu şe şekilde açıklamıştır: *Programlar içerik olarak bazen gerçekten yaşadığımız sıkıntılarla ilgili oluyor bazen de öylesine şeyler oluyor. Ama bence içerik ne olursa olsun yöntem önemli. Başlangıçta önemsiz görünen konu sunumla etkili olabilir. Ama bizde öyle olmuyor ki. Slayt açılıyor ordan okuyorlar. Onu ben de okurum her yerden orda toplanmaya vakit öldürmeye gerek var mı? Onun yerine biraz uygulama yaptırsınlar, örnekleri çoğaltsınlar. Anlatılanları orda deneyelim…*

Sınıf öğretmenleri mesleki çalışma programlarının bir amacının mesleki anlamda bilgi edinmeleri olduğunu vurgulayarak farklı ülkelerin uygulamaları hakkında bilgilenmek istediklerini vurgulamışlardır. Karşılaştırma yapmak istediklerini farklı ve etkin uygulamaları görmek istediklerine değinmişlerdir. Belli aralıklarla yurtdışına gidip eğitimler alabileceklerini aynı şekilde yurtdışındaki öğretmenlerin de Türkiye'ye gelerek bilgi alışverişinin olmasının daha faydalı olabileceğini böylelikle farklı deneyimler elde edebileceklerini vurgulamışlardır. Örneğin bu konuda Fatma öğretmen; *Mesela aramızdan belli kriterlere göre bazılarımızı yurt dışına gönderebilirler. Ya da orda öğretmenlik yapanı getirsinler buraya onlar anlatsın bize farklı yaptıklarını, daha iyi nasıl olabiliriz gözlerimizle görelim. Finlandiya'da böyleymiş demekle olmuyor ordaki öğretmenin düşünce kafası ne, öğrencilerle iletişimi nasıl, onlar disiplini nasıl sağlıyor, çocukta motivasyonu nasıl sağlıyorlar, nasıl bir*

*hizmet içi eğitim alıyorlar. Gelip bize anlatsınlar. Bizde kendi eksiklerimizi sistemin eksiklerini daha iyi görürüz…*demiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucuna göre; sınıf öğretmenleri mesleki çalışma programlarının genel amacını hayat boyu öğrenme becerilerini geliştirmek ve mesleki anlamda bilgi edinmek olarak görmektedirler. 2023 vizyonuna dayalı olarak hazırlanan 2019 mesleki çalışma programını ise diğer programlardan farklı olarak sosyal faaliyetleri artırıcı nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2019 Mesleki çalışma programı hakkında sınıf öğretmenleri, öğretmen ve okul idaresiyle iletişimi artırması ve güncellenen eğitim programları hakkında bilgilendirme yapması açısından etkili bulurken bazı öğretmenler (3öğretmen) ise programların nitelikli, ihtiyaca yönelik uygulamalar olmadığını bu nedenle de zaman ve emek kaybı olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Sınıf öğretmenleri mesleki çalışma programlarının daha etkili olabilmesi için sınıf içi ve sınıf dışı sorunlarını merkeze alan uygulamalı eğitimlerin yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca farklı ülkelerdeki öğretmenlerle de bir araya gelerek farklı deneyimler elde etmenin mesleki açıdan daha büyük katkı getirebileceğini belirtmişlerdir.

2019 Mesleki çalışma programı okul içi iletişimi artırıcı aktivitelere yer vermesi açısından etkili bir programdır diyebiliriz. Ancak seminer sunumlarının düz anlatımdan uzaklaştırılarak farklı yöntemlerle, örnek olayla uygulamalı olarak verilmesi daha nitelikli sonuçlar doğurabilir. Mesleki çalışma programları düzenlenirken öğretmenlerin ihtiyaç ve sorunlarına dönük olmasına dikkat edilebilir. Mesleki çalışma programlarına öğretmenlere karşılaştırma olanağı sağlayacak yurt dışı projeler eklenebilir.

KAYNAKÇA

MEB (2018). 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi. http://2023vizyonu.meb.gov.tr/ sitesinden 8.10.2019 tarihinde alınmıştır.

MEB(2019). MEB Öğretmen Yetiştirme Ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Öğretmenlerin 2019 Haziran Dönemi Mesleki Çalışma Programı. http://oygm.meb.gov.tr/ sitesinden 08.10.2019 tarihinde alınmıştır.

Özgen, N. ve Kahyaoğlu, M. (2011). Farklı fonksiyonel özeliğe sahip yerleşim ünitelerinde ikamet eden ilköğretim öğrencilerinin çevre sorunlarını algılama ve çözüm önerileri: Fenomenografik bir araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 10 (38), 136-157.

Uçar, R. (2005). *İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin meb hizmet içi eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri (Van ili örneği*). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara. Seçkin Yayıncılık.

Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Kullanım Bağımlılığı İle Depresyon Arasındaki İlişki

Öğr. Gör. Osman Sinecen[*], Öğr. Gör. Fatma Sinecen[**]

[**]Pamukkale Üniversitesi
[**]Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
**Corresponding author: Fatma Sinecen*

ÖZET

Teknolojik gelişmelerin hız kazanması ile birlikte akıllı telefon kullanımı da artmıştır. Normal ihtiyaç düzeyinden çıkıp, kontrolsüz kullanımı yaygınlaşmış ve bu durum beraberinde birçok rahatsızlığı da getirmiştir. Akıllı telefonların kontrolsüzce kullanımı; kişinin sosyal hayatını, kişilerle olan ilişkisini ve düşünme yetisini olumsuz etkileyen sonuçlara sebep olabilmektedir. Kişilerin akıllı telefon kullanımına aşırı bağlanmasıyla sosyal hayattan koparak kendileri içinde kapanmaktadır. Dış dünyayla ilişkisi kesilen birey kendi iç dünyasına kapılmakta ve başarı olgularını akıllı telefon olgularına bağlamaktadırlar. Kişi diğer kişilerle iletişim kurmayı akıllı telefon uygulamaları üzerinden yaparak kendi iletişim kabiliyetlerini kapatmaktadır. Kişi sosyal bir yalnızlığa itilerek kendi dünyasında yalnızlaşmaktadır. Kişinin psikolojik yapısı olumsuz etkilenerek kişiyi psikolojik bozulmaya itmektedir.

Bu çalışmada "Üniversite Öğrencilerinde Akıllı Telefon Kullanım Bozukluğu ile Depresyon Arasındaki İlişkinin" incelenmesi amaçlanmıştır. 18-25 yaş arasında bulunan Denizli'de üniversite öğrencilerine esası uygulanarak rastgele katılımcılar çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Katılımcılara Demografik Veri Formu, Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ), Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği- Kısa Formu (ATBÖ-KF) verilmiştir. Elde edilen veriler SPSS Programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmaya katılan bireyler elde edilen sonuçlar doğrultusunda depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir. Depresyon durumları incelendiğinde katılımcıların %44,60 minimal düzeyde depresyon, %17'si hafif düzeyde depresyon, %19,80 oranında orta düzeyde depresyon ve %18,60 oranında ise ağır depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir. Akıllı telefon uygulamalarına bağımlılık düzeyleri artıkça kişilerde yalnızlaşma ve sonucunda depresyon miktarı artmaktadır. Katılımcıların büyük

çoğunluğu akıllı telefonlarında sosyal medya uygulamalarının birden fazlasını kullanmakta ve iletişim sosyalleşme ihtiyaçlarını bu uygulamalar yardımıyla gidermeye çalışmaktadır. Kişi sosyal medya uygulamalarında kendisi dışında sanal bir kişilik oluşturarak arasındaki bağları değiştirmektedir. İki kişilik arasındaki bağ azaldıkça kişinin psikolojik yapısı daha fazla bozuluma uğramaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Telefon, Back Depresyon Ölçeği, Teknoloji, Bağımlılık

The Relationship Between The Smartphone Use Addiction And Depression In University Students

ABSTRACT

As technological developments accelerated, smartphone usage increased. Uncontrolled use has spread from the normal need level and this situation has brought many discomforts. Uncontrolled use of smartphones; it can lead to negative effects on one's social life, relationship with people and thinking ability. With the excessive connection of people to the use of smart phones, they break down from social life and close within themselves. The individual who is disconnected from the external world is caught in his / her inner world and connects the success cases to the smart phone cases. The person closes his / her communication capabilities by communicating with other people via smartphone applications. One is pushed into a social loneliness and becomes lonely in his own world. The psychological structure of the person is adversely affected and leads to psychological deterioration.

In this study, it was aimed to investigate the relationship between smart phone use disorder and depression in university students. In Denizli, between 18-25 years of age, random participants were included in the study. This study was applied to Pamukkale University students. Demographic Data Form, Beck Depression Scale (BDI), Smart Phone Addiction Scale-Short Form (ATSQ-SF) were given to the participants. The data obtained were evaluated using SPSS Program.

The individuals who participated in the study stated that they experienced depression according to the results obtained. When the depression states were examined, 44,60% of the participants stated that they had minimal depression, 17% had mild depression, 19,80% had moderate depression and 18,60% had severe depression. As the level of dependence on

smartphone applications increases, the amount of loneliness and depression as a result increases. The majority of the participants use more than one social media applications on their smart phones and try to meet their communication socialization needs with the help of these applications. The person changes the ties between him by creating a virtual personality outside of himself in social media applications. As the bond between the two persons decreases, the psychological structure of the person becomes more impaired.

Keywords: Smartphone, Back Depression Scale, Technology, Addiction

GİRİŞ

Meydana gelen teknolojik gelişmelerle birçok alanda olduğu gibi iletişim alanında da oldukça büyük gelişmeler meydana gelmiştir. İletişim teknolojisinin son yıllardaki önemli gelişmelerinden biri de akıllı telefonlar ve internettir (Uğur, 2002). Bu iki etken bir araya geldiğinde kullanıcıların kullanmaktan haz duydukları bir ürün ortaya çıkmıştır. Birçok fonksiyonu barındıran bu teknolojik aletler birçok insanda kullanım bağımlılığı da oluşturmuştur (Aktaş, 2012).

İletişim

İnsan hayatının her evresinde var olan oldukça kapsamlı bir kavramdır. Değişik alanlarda benzer ancak belirli farklılıkları bulunana anlamlar yüklenebilir. Eren'in yapmış olduğu kapsamlı tanımlama şu şekildedir: "Bilgi, düşünce, yorum ve duyguların bir kişiden diğerine ya da karşılıklı aktarılması sürecidir" (Eren, 2000, s.333). Türk Dil Kurumu Sözlüğünde ise; "1. Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, komünikasyon…" şeklinde ifade edilmiştir (Toparlı, 2005).

İletişim genel olarak beş temel amaca yönelik olarak gerçekleştirilebilir. Bunlar; var olmak, haberleşmek, paylaşmak, eğlenmek-mutlu olmak ve etkilemek- yönlendirmektir (Bıçakçı, 2000, s.17-21). Sözlü, sözsüz, yazılı, işitsel ve görsel olmak üzere dört iletişim türü sayılabilir. Kişilerin karşılıklı sözler, ses tonu, vurgular ve jest mimikler yardımı ile iletişim kurmasına sözlü iletişim denir (Tengilimoğlu ve Öztürk, 2004, s.62). Sözsüz iletişim, giyim tarzıyla, el kol hareketleri veya duruşla karşı tarafı etkileyerek oluşan bir iletişim türüdür. Gün içerisinde çoğu zaman bilinçli veya bilinçsiz şekilde kişiler arasında sözsüz iletişim kurulabilmektedir (Zıllıoğlu, 2014, s.178).

Yazılı iletişim, her türlü yazılı kaynakla kurulan iletişim türüdür. Diğer iletişim türlerine göre daha güvenilir olduğu düşünülmektedir. Yazılı iletişimde alıcı aldığı mesajı okur, inceler, yorumlar ve cevaplar, daha sonrasında tekrardan kontrol edebilir. Diğer iletişim türleri daha çok anlıktır. Yazılı iletişimde diğer iletişim türlerine göre işleyiş ve geri dönüşler daha yavaştır (Tengilimoğlu ve Öztürk, 2004, s.62). Görsel ve işitsel iletişim (kitle iletişim) çeşitli kitle iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilir. Bugün oldukça ön planda olan bu araçlar; medya, internet, televizyon ve radyo olarak sıralanabilir. Küreselleşmeyle birlikte kitle iletişim araçlarının da kullanılmasıyla Dünya'nın birçok yerindeki gelişmelerden, bilgilerden hemen haberdar olunabilir. Özellikle son yıllardaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan akıllı telefonların internet ile birlikte yaşamların merkezine yerleştiği görülmektedir.

Akıllı Telefon ve Bağımlılığı

Teknoloji hızla gelişmektedir. Ve bu gelişen teknolojinin en fazla kullanılan ürünlerinden biri günümüzde akıllı telefonlardır. Akıllı telefon ilk kullanım alanı iletişim kolaylığı olmasına rağmen günümüzde çok fazla uygulama barındırması ve sosyal medya olgusuyla kullanımı son derece artmaktadır. Bir akıllı telefonda entegrasyon sayesinde bir çok özellik eklenmekte ve her geçen gün ayrılmaz bir parçamız haline gelmektedir (Gümüş, 2018, s.10)

Akıllı telefon kullanımının ihtiyaç halinde kullanımından kontrolsüz bir şekilde bağımlılık seviyesinde kullanılmaya başlanması ile birçok rahatsızlıkta ortaya çıkmıştır. Kişilerdeki bazı psikolojik etmenler akılı telefon kullanım bağımlılığına sebebiyet vererek kişide daha fazla psikolojik sorun oluşmasını veya yeni rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir (Karaaslan ve Budak, 2012, s.4567). Akıllı telefon bağımlılığı günümüzde birçok alanda tanınmış ve mücadele edilen bir kavram haline gelmiştir. Kişilerde akılı telefon bağımlığında telefonu elinden bırakamama, telefondan uzaklaştığında rahatsız olma ve kişilerde uyku bozukluğu gibi belirtilere rastlanmaktadır. Akıllı telefon bağımlığındaki en temel sebep kişilerin uygulamalar yardımıyla sana bir hayat bağı kurmalarıdır (Haug ve diğ., 2015, s.299-301). Mobil olmanın getirdiği avantaj ile her yerden internete erişim kolaylığı sağlaması, bağımlılığı arttırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Sevgi, 2013)

Akıllı telefon bağımlılığının dikkat eksikliği, hiperaktivite, depresyon, anksiyete, sosyal fobi gibi psikolojik rahatsızlıklara neden olduğunu belirmiştir. Akıllı telefon kullanımı nedeniyle dış dünya ile iletişimi keserek içine kapanan kişiler, asosyallik sorunuyla baş başa kalabilmektedir (Gümüş, 2018, s.11). Sosyal hayata ilgi azaldığı için yüz yüze iletişim en aza indirgenmektedir. Bu tabii ki sosyalleşmenin sanallaşmasına neden olduğu gibi bireyleri yalnızlaştırmaktadır (Alikaşifoğlu, 2012).

Depresyon

Depresyon kelimesi için farklı tanımlamalar kullanılabilmektedir. Bu tanımlamalar genel olarak kişinin çökmesi, duygusal olarak hüzünlü hissetmesi veya yaşamsal ve sosyal faaliyetlerinin düşmesi olarak sıralanabilir. Yazılı kaynaklara göre bu tanımlama 17. Yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır (Karamustafaoğlu ve Yumrukçal, 2011, s.66). Psikolojik rahatsızlıklar çok eski zamanlardan bu yana çözümlenmeye çalışılmıştır. Antik çağlardan bu yana bilinen bir psikolojik rahatsızlıktır. Mısır ve Sümerlerin kaynaklarına göre Hipokrat depresyon ile ilgili bulguları tanımlamıştır (Elmas, 2012, s.9-10). Aynı zamanda depresyonun etiyolojisiyle ilgili çalışmalarda bulunmuş ve açıklamalar yapmıştır. Hipokrat psikolojik bir problem olan depresyonu kara safra fazlalığı olarak açıklamıştır ve melankoli tanımlamasını yapmıştır (Sadock ve diğ., 2007, s.1566-1567).

Depresyonun etiyolojisi; psikososyal, biyolojik ve genetik faktörlerden oluşmaktadır. Kişinin yaşamındaki olumsuzluklar, yani çevresel etkiler ya da biyolojik ve genetik özelliklerin depresyona sebep olduğu görülmüştür (Dilbaz ve Seber, 1993, s.135). En sık görülen psikolojik rahatsızlıklardan olan depresyon bir tür duygu durum bozukluğudur.

Akıllı Telefon Kullanımının Depresyonla İlişkisi

Akıllı telefonlar yaşamı kolaylaştıran birçok olumlu etkiye sahiptir. Akıllı telefon kullanımı eğer bağımlılık haline gelirse kişiler üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilmektedir. Bağımlı duruma gele kişiler sosyal hayattan soyutlanıp, kendini dış dünyaya kapatır. Cheever ve diğerleri 2014 yılında akıllı telefon bağımlılığına yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma sonucunda; üniversite öğrencilerinde akıllı telefondan ayrı kalma kaygı duygusunun ortaya çıkmasına neden olabildiği belirlenmiştir (Cheever vd. 2014, s.65).

Karaaziz ve Keskindağ'ın 2015 yılında yapmış oldukları çalışmada; akıllı telefon kullanım sıklığının artması ile depresyon, stres ve kaygının da artış

gösterdiği görülmüştür (Karaaziz ve Keskindağ, 2015, s.78). Bağımlılığının artması kişinin akıllı telefonu kendisinin bir parçası olarak görmesine neden olmakta ve yokluğu durumunda kişide panik veya strese girme gibi olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır.

YÖNTEM

18-25 yaş arasında bulunan Denizlide üniversite öğrencilerine esası uygulanarak rastgele katılımcılar çalışmaya dahil edilmiştir. Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Katılımcılara Demografik Veri Formu, Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ), Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği- Kısa Formu (ATBÖ-KF) verilmiştir. Elde edilen veriler SPSS Programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ)

Aron T.Beck tarafından 1961 yılında geliştirilen Beck Depresyon Ölçeği (BDI) karakteristik tutum ve depresyon belirtilerini ölçen 21 maddelik bir kendini değerlendirme öleceğidir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması geçerliliği güvenilirliği Nesrin Hisli Şahin tarafından 1988 yılında yapılmış ve geliştirilmiştir. Depresyonda görülen bedensel, duygusal, bilişsel belirtileri ölçer. Ölçek depresyon belirtilerinin nesnel olarak belirlenmeyi amaçlamaktadır. Yirmi bir maddenin her birinde 4 seçenek vardır ve her maddeye 0-3 arasında puan verilir. Toplam puan 0-63 arasında değişir.

BULGULAR

	N	%
	Ort±SS	
Yaş (N=370)	19,44±3,38	
Cinsiyet Durumu (N=370)		
Kadın	182	49,2
Erkek	188	50,8
Çalışma Durumu (N=370)		
Öğrenci	303	81,9
Yarı zamanlı iş	28	7,6
Tam zamanlı iş	30	8,1
Cevap Yok	9	2,4
Sigara kullanıyor musunuz? (N=370)		
Hayır	152	41,1
Evet	218	58,9
Akıllı telefonunuz var mı?		
Yok	16	4,3
Var	354	95,6
İlk kez kaç yaşında cep telefonunuz oldu? (N=364)	11,38±3,92	
İlk kez kaç yaşında akıllı telefonunuz oldu? (N=366)	13,35±2,85	
Bu kaçıncı akıllı telefonunuz? (N=356)	4,20±1,34	
Günde ortalama kaç kez akıllı telefonunuzu kontrol edersiniz? (N=370)		
10'dan az	36	

10-20	61	
20-30	84	
30-40	125	
40'ın üzerinde	64	
Akıllı telefonunuzu en sık ne için kullanıyorsunuz? (N=220)		
İnternet	69	18,6
Sosyal paylaşım siteleri	141	38,1
Oyunlar	99	26,8
İletişim Aracı	61	16,5
Bir sosyal paylaşım hesabınız var mı? (N=220)		
Yok	11	3
Facebook	18	4,9
WhatsApp	51	13,8
Bunlardan ikisi ya da fazlası	290	78,3

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

N : Örneklem sayısı

	Min. - Maks.	Ort±SS
Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanı	9 - 60	25,8±9,41
	N	**%**
Beck Depresyon Derecesi		
Minimal Depresyon	165	44,6
Hafif Depresyon	63	17
Orta Depresyon	73	19,8
Şiddetli Depresyon	69	18,6

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Min: Minimum, Maks: Maksimum

Akıllı telefon kullanım nedenleri sırası ile

1- Sosyal paylaşım siteleri
2- İnternet
3- Oyun veya internet

Tablo: Ölçek Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanı	BECK Depresyon Puanı
Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanı	r	1	
	p		
	N	370	
BECK Depresyon Puanı	r	0,410	1
	p	**0,000*** **	
	N	370	370

***:p<0,01 ***:p<0,001*

r:Korelasyon Katsayısı (İlişkinin Yönü ve Düzeyi), p:Anlamlılık Düzey

- "Akıllı Telefon Bağımlılığı" puanı ile "BECK Depresyon" puanı arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki vardır. (r:0,410; p<0,000). Pozitif yölü ilişki olması akıllı telefon bağımlılığı artıkça beck depresyon puanında artacağı anlamına gelmektedir. İlişkinin orta düzeyde olması akıllı telefon bağımlılığında meydana gelen herhangi bir değişimin beck depresyon puanına orta kuvette bir etkisi olacağını göstermektedir.

Tablo: Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanı Bakımından BECK Depresyon Dereceleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi

	BECK Depresyon Derecesi	N	Ort.	SS	F	p	Fark (Tukey Testi)
Akıllı Telefon Bağımlılığı Puanı	1.Minimal Depresyon	165	24,20	8,05	13,115	**0,000***	1-2,3
	2.Hafif Depresyon	63	29,41	10,25			
	3.Orta-Şiddetli Depresyon	142	36,14	12,98			

****:p<0,001*

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

F: Test İstatistiği, p: Anlamlılık Düzeyi

Elde edilen bulgular doğrultusunda telefon kullanma oranı arttıkça depresyona yakalanma oranında artmaktadır. Çalışmaya katılanların 24,20 minimal depresyon yaşamakta, 29,41 hafif düzeyde depresyon yaşamakta ve katılımcıların 36,14'lük dilimi ise orta şiddette depresyon yaşamaktadır.

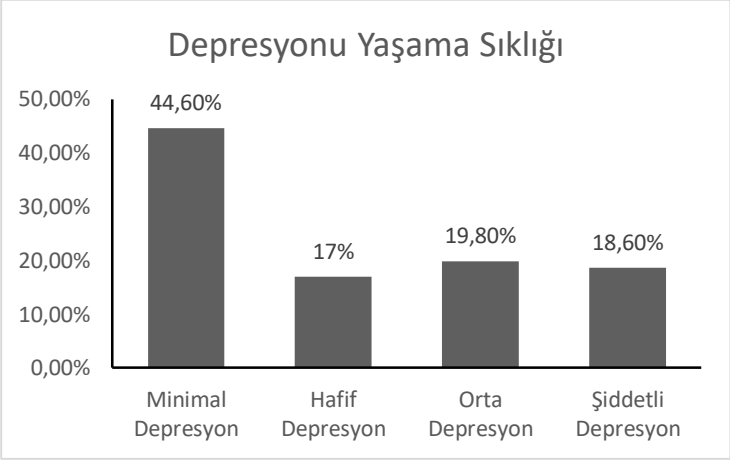

Grafiğe göre katılan bireyler elde edilen sonuçlar doğrultusunda depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir. Depresyon durumları incelendiğinde katılımcıların %44,60 minimal düzeyde depresyon, %17'si hafif düzeyde depresyon, %19,80 oranında orta düzeyde depresyon ve %18,60 oranında ise ağır depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada akılı telefon kullanımı ve depresyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Katılımcıların kullanım oranları artıkça yaşadıkları depresyon durumları da artmıştır. Çalışmaya katılan bireyler elde edilen sonuçlar doğrultusunda depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir. Depresyon durumları incelendiğinde katılımcıların %44,60 minimal düzeyde depresyon, %17'si hafif düzeyde depresyon, %19,80 oranında orta düzeyde depresyon ve %18,60 oranında ise ağır depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir. Akıllı telefon uygulamalarına bağımlılık düzeyleri artıkça kişilerde yalnızlaşma ve sonucunda depresyon miktarı artmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu akıllı telefonlarında sosyal medya uygulamalarının birden fazlasını kullanmakta ve iletişim sosyalleşme ihtiyaçlarını bu uygulamalar yardımıyla gidermeye çalışmaktadır. Kişi sosyal medya uygulamalarında kendisi dışında sanal bir kişilik oluşturarak arasındaki bağları değiştirmektedir. İki kişilik arasındaki bağ azaldıkça kişinin psikolojik yapısı daha fazla bozuluma uğramaktadır.

Kozan ve diğ. (2019) akıllı telefon kullanımı ve duygusal durum üzerine yapmış oldukları çalışmada akıllı telefon kullanımıyla mutluluk arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlar doğrultusunda akıllı telefon kullanımı artıkça kişiler muşuz hale gelmektedir.

Akaltun ve Ayaydın (2019) yapmış oldukları çalışmada akıllı telefon bağımlısı çocuklarda psikiyatrik olarak konulan tanıları incelemişlerdir. Çocukların akıllı telefon kullanma bağımlılıkları ve psikiyatrik konulan tanılar arasında benzerlikler ortaya koymuşlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre kız çocuklarında depresyon oranının daha fazla olduğu ve erkeklerde ise dikkat bozukluğunu artırdığını tespit etmişlerdir.

Koca (2019) yapmış olduğu çalışmada akıllı telefon kullanımı ve sosyotelizm üzerine araştırma yapmıştır. Sosyatelizm bir kişi dinlerken başka bir işle uğraşma ve onu dinliyor gibi yapmadır. Akıllı telefon kullanıcılarında bu durumun sıklıkla olduğu ortaya konulmuştur. Kişiler karşılıklı iletişimden kopmakta ve akıllı telefonla uğraşmaktadır.

Özen ve Topcu (2017) yapmış oldukları çalışmada tıp öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılığı ve depresyonları üzerine çalışmışlardır. Öğrencilerin kolay kullanımı ve bol içerik nedeniyle akıllı telefona bağımlı oldukları ve depresyon durumlarının akıllı telefon bağımlılıkla ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Akıllı telefon kullanımı günlük hayatımızı son derece kolaylaştıran bir teknolojidir. Bu teknolojiyle bir çok işlemimizi doğrudan telefonumuzdan gerçekleştirebilmekteyiz. Fakat telefonun kolay kullanımı bağımlılığa

neden olmakta ve kişilerde depresyonla karşılaşılabilmektedir. Bunu önlemek için ergenlik öncesinde telefon kullanımını sırlanması gerekmektedir. Ergenlik döneminde kişilerin kolay bağımlı olma durumları nedeniyle bu dönemde bireylerin telefon kullanımında belirli kurallar konulmalıdır.

Ailede yetişkinler küçüklere örnek olarak telefon kullanımını ev içinde asgari orana azaltmalı ve aile içinde zaman geçirmelidirler. Telefon dışında sosyal hobiler bularak telefondan uzaklaşılmasının sağlanması gerekmektedir.

Kişilerin telefonlarına oyun, sosyal uygulamalar gibi zaman geçirmeye yarayan uygulamaları kurmamaları da telefonlarıyla olan kullanım sürelerini kısaltmaya yarayacaktır.

KAYNAKÇA

Akaltun, İ., & Ayaydın, H. Çocuk psikiyatrisi polikliniğine çeşitli nedenlerle başvurmuş, akıllı telefon bağımlılığı olan ergenlerin aldığı psikiyatrik tanılar. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 193-196.

Aktaş, C., Hızlı yanıt veren kod aracılığı ile geleneksel gazete ile yeni medyanın yakınsaması. Global Media Journal TR Edition, 1(18), 2002

Alikaşifoğlu, M. (2012). İnternet Kullanımı Ve Çocuk Ve Ergen Sağlığı, https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/bilisim_internet/docs/Turk_Pediatri_Kurumu_.internet%20Kullanimi%20ve%20cocuk-Ergen-sagligi.pdf, (30.07.2018)

Bıçakçı, İlker, “İletişim ve Halkla İlişkiler”, Ankara: Mediacat Yayınları, 2000

Cheever, N.A., Larry,D.R. and Alex, F.L. (2014). Causes, effects, and practicalities of everyday multitasking. Developmental Review, Volume 35, March 2015, Pages 64–78.

Dilbaz, Nesrin, and Gülten Seber. "Umutsuzluk kavrami: Depresyon ve intiharda önemi." Kriz Dergisi 1.3, 1993, ss.134-138.

Elmas Ü., *5. Ve 6. Sınıf Tıp Öğrencilerinde Anksiyete Depresyon Tükenmişlik Düzeyi,Trakya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi*, 2012

Eren, E., "Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi", Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2000

Gümüş, A., Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığı Ve Depresyon Durumlarının Değerlendirilmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi, Van, 2018.

Haug S., Castro RP., Kwon M., Filler A., Kowatsch T., Schaub MP., Smartphone use and smartphone addiction among young people in Switzerland. Journal of behavioral addictions, 2015. 4(4): p. 299-307.

Karaaslan İ.A. and L. Budak, Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Özelliklerini Kullanımlarının ve Gündelik İletişimlerine Etkisinin Araştırılması. Journal of Yasar University, 2012. 7(26).

Karaaziz, M., Keskindağ, B. (2015). I love my smartphone: a review study of smartphone addiction and related psychological risk factors, Bağımlılık Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, 78-85.

Karamustafalıoğlu, O. ve H. Yumrukçal, *Depresyon ve anksiyete bozuklukları.* Şişli Eftal Hastanesi Tıp Bülteni, 2011. 45: s.65-74

Koca, E. B. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ve Sosyotelizm Üzerine Bir Yazın Taraması. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(6), 399-411.

Kozan, H. İ. Ö., Kavaklı, M., Ak, M., & Kesici, Ş. (2019). Akıllı telefon bağımlılığı, genel aidiyet ve mutluluk arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22.

Özen, S., & Topcu, M. (2017). Tıp fakültesi öğrencilerinde akıllı telefon bağımlılığı ile depresyon, obsesyon-kompulsiyon, dürtüsellik, aleksitimi arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, *18*(1), 16-24.

Sadock BJ, Sadock VA, Kaplan and Saddock"s Comprehensive Textbook of Psychiatry Çeviri Editörleri: Aydın H, Bozkurt A. Sekizinci Baskı, Güneş Kitabevleri, İstanbul, 2007. ss.1559-1800

Sevgi, L., Teknoloji, Toplum Ve Sağlık: Cep Telefonları Ve Elektromanyetik Kirlilik Tartışmaları, 2013, http://www.emo.org.tr/ekler/e73a9a0d37efb96_ek.pdf, (01. 08. 2018)

Tengilimoğlu, Dilaver, Öztürk, Yüksel, "İşletmelerde Halkla İlişkiler", Seçkin Yayınları, Ankara, 2004

Toparlı, R. (Ed.), Türk Dil Kurumu, “Türkçe Sözlük” (Ed. R.), Ankara, 2005

Uğur, A., Kültür Kıtası Atlası. Yapı Kredi Yayınları, İstanbu, 2002

Ünal M.H., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeylerinin Belirlenmesi. Uzmanlık Tezi.) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Ankara, 2015.

Zıllıoğlu, Merih. “İletişim nedir?” Cem Yayınevi, 2014

Beceri Eğitimi Dersi Kazanımlarının Öğrenci Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi

Öğr. Gör. Osman Sinecen*, Öğr. Gör. Fatma Sinecen**

** Pamukkale Üniversitesi*
***Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*
**Corresponding author: Fatma Sinecen*

ÖZET

Mesleki Anadolu liselerin ve mesleki eğitim merkezlerinin temel amacı ülkenin mesleki eleman ihtiyacını karşılamaktadır. Yetiştirilen öğrenciler mezun olduklarında kendi işyerlerini açabilir, meslekleriyle ilgili çalışmaya başlayabilir ya da üst öğrenime devam edebilmektedir. Öğrencilerin mesleki becerilerinin geliştirilmesinde önemli derslerden biri mesleki beceri eğitimidir. Öğrencilerin iş hayatına atılmadan önce kendilerini geliştirmeleri için deneyimli bir uzmanın yanında eğim almaları sağlanmaktadır. Uzman öğrencileri çeşitli alanlarda geliştirmekte ve öğrencilere geliştirilen alanla ilgili raporlama yaptırmaktadır. Öğrenciler yıl boyunca aldıkları eğitim doğrultusunda elde ettikleri bilgileri defterlerine işleyerek okula sunmaktadırlar. Öğrencinin mesleğini doğrudan deneyimlemesi esasına dayalı olan beceri eğitim öğrenciyi mesleğinde uzmanlaşmasını sağlamaktadır.

Bakanlığımızın desteklediği beceri eğitimde çalışan her öğrenci iş kazalarına karşı sigortalanmaktadır. İşletmelere öğrenci çalıştırmaları için devlet desteği verilmekte ve bu destekle öğrencilerin ihtiyaçları giderilmektedir. Mesleki gelişim için öğrenciler son sınıfta üç gün mesleki beceri eğitimi almakta ve diğer günler okulda derslerine devam etmektedirler. Öğrencilerin işletmelerdeki takiplerini görevlendirilen meslek dersleri öğretmenleri yapmaktadırlar. Beceri eğitimi alan öğrenciyi bulundukları işletmede kontrol etmekte ve sorumlu uzmanla görüşmektedirler. Düzenli olarak öğrenciye işletmeyle ilgi rehberlik edilmekte ve öğrencinin devamlılığı takibi sağlanmaktadır. Öğrenciler teorik olarak gördükleri dersleri uygulamalı olarak işletmelerde çalışma olanağına sahip olmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı; işletmelerdeki beceri eğitiminin öğrencileri işe hazırlamadaki yeterliliği ve öğrencilerin beceri eğitimi hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Çalışmada Denizli ilinde Çal ilçesinde öğrenim gören meslek lisesi öğrencilerine 5 soru sorulmuş ve alınan cevaplar

üzerine çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan çalışmada öğrencilerin mesleki beceri eğitim dersine olan görüşleri incelenmiştir. Öğrencilerin mesleki beceri eğitime karşı ilgili oldukları ve eğitim kendilerine deneyim kazandırdığı görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Kurumlarda yaşanan aksaklıklar giderildiğinde mesleki eğitimlerinin daha iyi olacağı üzerine durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beceri Eğitimi, Öğrenci, Meslek Lisesi

Evaluation Of Skill Training Course Objectives According To Student's View

ABSTRACT

Vocational The main purpose of Anatolian high schools and vocational training centers is to meet the needs of vocational personnel of the country. Raised students can open their own workplaces upon graduation, start working on their professions or continue their higher education. One of the important courses in the development of students' professional skills is vocational skills training. Students are encouraged to take an inclination with an experienced specialist to improve themselves before embarking on business. It develops specialist students in various fields and makes them report on the developed area. The students record the information they have obtained in line with the education they receive throughout the year and present it to the school. Skill training, which is based on the direct experience of the student's profession, enables the student to specialize in the profession.

Every student working in skills training supported by our Ministry is insured against work accidents. Businesses are provided with government support to recruit students and their needs are met. For professional development, students receive vocational skills training for three days in the last year and attend classes at the other days. The follow-up of the students in the enterprises is carried out by the vocational courses teachers assigned. They control the students who have received skills training in their business and meet with the responsible specialist. Regularly, the student is guided in the interest of the enterprise and the continuity of the student is monitored. The students have the opportunity to work in the enterprises by applying the theoretical courses.

The aim of this study; The aim of this course is to determine the adequacy of skills training in enterprises in preparing students for work and their

views on skills training. In this study, 5 questions were asked to the vocational high school students studying in Çal district in Denizli and the answers were studied. In the study which was prepared by qualitative research method, students' views on vocational skills training course were examined. It was found out that the students were interested in vocational skills education and that the education provided them with experience. It is emphasized that their vocational training will be better when the problems in institutions are eliminated.

Keywords: Skills Training, Student, Vocational High School

GİRİŞ

Son yıllardaki hızlı değişim ve gelişime bağlı olarak birçok alanda rekabet ortamı oluşmuştur. Oluşan bu rekabet ortamı iş gücünün geliştirilmesi veya nitelikli çalışanlara sahip olma gibi konuların önem kazandığı görülmektedir. Nitelikli işgücünün elde edilmesi büyük ölçüde eğitim sisteminin geliştirilmesine bağlıdır.

Eğitim, insan yaşamının her evresinde yer alan bir kavramdır. Ailede başlayan eğitim, okul, iş yaşamı, sosyal yaşam olarak yaşamın sonuna kadar süreklilik gösteren bir süreçtir. Alınan eğitim kişinin kişisel yaşamının yanı sıra yaşadığı çevreyi ve ülkeyi etkileyebilmektedir (Sabuncuoğlu, 2005, ss. 124-125).

Ülke gelişmişlik düzeyine doğrudan etki eden eğitim sistemine ekonomik üstünlüğü sağlayan bir yatırım aracı gözüyle bakılabilir. Genel olarak temel ve teorik bilgi içerikli eğitim veren meslek okulları, öğrencilerin iş yaşamına hazırlanmaları için gerekli bilgi ve beceri kazanmalarında tek başlarına yeterli değildir (Anapa, 2008: ss. 13-14). Meslek okullarında elde edilen bilgiler uygulama yöntemi ile deneyimlenip, geliştirilebilir. Nitelikli işgücüne ulaşabilmek için meslek okulları ile işletmeler iş birliği içinde en uygun eğitim sisteminin bulunup, uygulanması yönünde çalışmalar yapabilirler (Şimşek, 1999, s. 20, 119).

Bilgi ve becerinin edinilmesinin yanında aktarılması ve paylaşılmasını da gerekmektedir. Bilginin ve becerinin kazanılması ve paylaşılması iyi organize edilmiş eğitim sistemiyle mümkün olabilir. Eğitim sisteminin planlanması ve uygulanması oldukça zor, uğraş gerektiren ve maliyetli bir süreçtir (Üstün ve Savaş, 2014, s. 166). Bu alanda planlamalar yapılmadan önce yeterince araştırma çalışması yapılarak, üzerinde değişiklik yapılacak olan konu ile ilgili birçok veri karşılaştırılması daha etkili bir çözüme kavuşulmasını sağlayacaktır (Sabuncuoğlu, 2005, s.124).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin artırılabilmeleri, büyük ölçüde öğrenmeye istekli, nitelik ve nicelik sahibi, her daim eğitime açık iş gücü ile mümkün olabilir (Ulusoy,2004: 17-28). Kişilerin daha okul çağındayken, eğitimin süreklilik gerektiren bir süreç olduğunun ve kişiye sağlayabileceği katkılarının bilincine kavuşmaları, yaşamlarının ileri evrelerinde ve her alanında olumlu etkiler yaratabilecektir (Bingöl, 2006, s.233).

Mesleki Eğitim

Mesleki eğitim, kişinin ilgi duyduğu, yapmak istediği işte başarılı ve etkili olabilmesi için gereksinim duyduğu bilgi, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamayı hedefleyen bir eğitim türüdür (Özkan, 2013, s.25). Kişilerin iş yaşamına atılmadan önce işleriyle ilgili yeteri kadar bilgi, beceri ve yeteneğe sahip olmaları işlerindeki başarılarının artmasını sağlayacaktır. Mesleki eğitim veren okullar; sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerine nitelikli ve donanımlı iş gücünün kazandırılmasında etkin bir rol üstlenmektedir (Gürol, 1997, s.34).

Son yıllardaki gelişmelerden dolayı çalışanların da bu değişim ve gelişime ayak uydurabilmek için öğrenmeye istekli ve gelişime açık olmalılardır. Daha iş yaşamına açılmadan okul döneminde işle ilgili belirli bir donanıma sahip olmak, kişiyi iş hayatında bir adım öne taşıyabilir (Özkan, 2013, ss.4-5).

Beceri Eğitimi

Amacına uygun bir şekilde planlanıp, uygulanan beceri eğitimi öğrencilere birçok olumlu katkı sağlayabilir. İleriki iş yaşamlarına hazırlanmaları bunların başında gelmektedir (Yavuzcan ve Erden, 2004: 1219- 1234). Bunun yanı sıra öğrencinin özgüven kazanması, geleceğe dair kaygılarının azalması ve teoride öğrendiklerini pratikte görebilmeleri gibi olumlu etkenlerde sıralanabilir. Beceri eğitimi öğrencinin ileriki yaşamında sosyal ve ekonomik yönden güçlü olmasına olanak tanır (Özkan, 2013, s.3).

Beceri Eğitiminde İşletmelerin Yeri

Beceri eğitiminde işletmeler oldukça etkili bir rol oynamaktadırlar. Meslek okullarında verilen temel eğitimin desteklenmesi ve öğrencilerin iş hayatına hazırlanmalarında işletmelerde verilen beceri eğitimin etkinliği önem taşımaktadır. Bu noktada işletmeler düşen bazı görev ve sorumluluklar vardır (Gülay, 2014). Millî Eğitim Bakanlığı Mevzuatında bulunan Ortaöğretim yönetmeliğinde 144. maddede (Millî Eğitim Bakanlığı, İşletmelerde Mesleki Eğitim/Staj Sözleşmesi):

Yönetmelik doğrultusunda beceri eğitimi yapılacak işletmelerin beceri eğitiminin, alan/dallarının öğretim programına uygun şekilde işletme belirleme komisyonunca belirlenen yerde verilmesini sağlamalıdır. Öğrencilerin alanları dahilinde ki eğitimlerinde, işletmede sorumlu durumunda eğitim almış usta öğretici kişiler bulundurmalıdır. İşletmelerde usta öğretici veya eğitim personeli bulunmadığında, okul veya kurum müdürlükleri ile iletişime geçerek, ilgili personelin iş pedagojisi kursuna katılmasını sağlayarak personelin sertifika alması sağlanmalıdır. Beceri eğitimi için gerekli olan teknik malzemelerin temin edilmesini sağlamak ve beceri eğitimi gören öğrenciye ödenecek ücreti, ücret artışlarını ve öğrenci için sosyal hak ve özgürlüklerin içinde bulunduğu öğrencilerin haklarını resmi hale getiren bir sözleşmeyi okul ve işletme yetkilisi tarafından imzaya konularak uygulanmalıdır. İşletmede beceri eğitimine tabi olan öğrencilerin özürlü veya özürsüzlük devam durumlarını yazılı şekilde okulla paylaşarak iletişimin sürekliliği sağlanmalıdır. Öğrencilerinde sorum personel tarafından doldurulan değerlendirme bilgilerini okula gönderilmesi öğrenci ve okul tarafından çok önemlidir. Öğrencinin eğitim boyunca iş günlükleri şeklinde tutukları raporların onaylanarak okula gönderilmesinden işletme sorumludur. Eğitim sürecinde öğrencilerin katılması zorunlu olan faaliyetler ve resmi törenler için işletmeyle işbirliğinde bulunmak ve bu günlerde işletmeden ücretli izin alınmasında kolaylık sağlanmalıdır. İşletmenin diğer sorumlulukları öğrencilere yarıyıl ve yaz tatili sürecinde toplam bir ay ücretli izin vermek, işletmede beceri eğitimi başladıktan sonra, küçülme ya da farklı bir sebepten dolayı personel sayısında azalma olma durumunda bile eğitime alınana öğrencinin okul veya kurumdan mezun olana kadar işletmede eğitimine devam etmesini sağlamak, öğrencinin, işletmede eğitim gördüğü birim veya şubenin değişmesi durumunda okul müdürlüğünü bilgilendirmektir. Aynı zamanda kanunla öğrencilerin iş kazalarına karşı korunulması gerekmektedir. Öğrencilerin iş kazası ve meslek hastalıklarından korunmaları veya tedavi edilmeleri için 6331 sayılı Kanun ve ilgili diğer mevzuatlara dayalı olarak önlemler alınmalıdır. Eğitimi verilen meslek alanı veya dallarının öğretim programında bulunmasına rağmen, işletmedeki olanakların yetersizliğine bağlı olarak eğitimi verilemeyen derslerin verilebilmesi için ilgili okul veya kurum müdürlükleri ile iş birliği yapmak ve işletmede beceri eğitimine devam eden öğrencilere gerekli durumlarda ücretsiz mazeret izni verilmelidir. Öğrencilerin kontrolünü okul müdürlüğünce görevlendirilen koordinatör öğretmenlerin görevlerini (beceri eğitiminin uygun şekillerde yürütülmesi, okul ile işletme arasındaki eğitimde sürekli iş birliğini sağlamak, öğrencilerin başarı, devamsızlık ve disiplin durumlarını izlemek ve rehberlik hizmeti vermek) yerine getirmelerinde destek olmaktır.

Beceri Eğitiminde Okulların Rolü

Mesleki eğitim veren okullar öğrencilere alanları ile ilgili teorik bilgileri almalarını sağlarlar. Öğrencilerin meslek hayatına hazırlanmaları için temel teorik bilgiler yeter olmamaktadır. Bunun için okullar işletmelerle işbirliği yaparak, öğrencilerin bu konularda genel beceri kazanmasına ve yeteneklerini geliştirmesine destek olurlar (Günay, 2014, s.103). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinin 78' inci maddesine göre, okulların beceri eğitimi uygulamasındaki görev ve sorumlulukları şu şekildedir (Millî Eğitim Bakanlığı, İşletmelerde Mesleki Eğitim/Staj Sözleşmesi):

Okullarda görevli olan birim beceri eğitimi alacak öğrenci veya yasal temsilcileri ile birlikte, işletmelerle mesleki eğitim sözleşmesini imzalamak, beceri eğitimi yapılacak olan alan veya dallarıyla ilgili genel öğretim programlarının ve öğrencilerin işletmede yapacakları etkinliklerle ilgili formların ders yılı başında işletmelere ulaşmasını sağlamak sorumluluğundadır. İşletmede beceri eğitim verilmesinde beceri eğitimlerinin eğitici personel veya usta öğretici tarafından yapılmasını sağlanmalıdır. Okullar beceri eğitimde genel bir eğitim programına tabi olmak zorundadır. Eğitimde birlik sağlanarak ortaöğretim genel planı doğrultularında eğitim planlanmalıdır. Beceri eğitimi gören öğrencilerin sosyal haklar doğrultusunda ücretli veya ücretsiz mazeret izinleri ile devam ve devamsızlık durumlarının takip edilip, kayıtlarının tutulmasını sağlanmalıdır. Beceri eğitimi gören öğrencilerin sigorta primine ait işlemlerin mevzuata uygun yürütülmesini sağlayarak iş yerinde oluşabilecek kazalara karşı güvenceye alınmalıdır. Öğrencilerin beceri eğitimlerinden sorumlu olacak gerekli personel desteğinin saplanmasında ve yetiştirilmesinde iş pedagojisi kursları açmak, başarılı olanlara "Usta Öğretici" belgesi vermek ve ilgili kayıtları tutmak okulların görevlerindendir. Verilen eğitimler sonra beceri eğitimi için uygun usta ve personel sayısını artırılmaktadır. Gerekli gelişimin sağlanması için beceri eğitiminde görevli olan usta öğretici ve personellerin gelişimi için gerekli olan hizmet içi eğitimleri düzenleyerek işletmenlerin gerekli olan eğitim ihtiyaçlarına destek vermek. Beceri eğitiminde amaçlanan sonuçlara ulaşılabilmesi için iletişim halinde olunmasını sağlayarak olumsuzluklara karşı önlem alınmasını sağlamak. Eğitimde sürekliliğin sağlanması için personel değişimi durumunda beceri eğitimi veren işletmenin bilgilendirmek ve işletme yetkilileriyle sürekli iletişim halinde olarak, toplantılar yapmak ve gerekli durumlarda iş birliği yapmak okulun en temel görevleridir.

Beceri Eğitiminde Öğrencilerin Rolü

Beceri eğitiminin önemini ve sağlayacağı kazanımlarının farkında olan öğrenciler, bu eğitimden en iyi sonuçları elde edebilirler. Okul ve işletmelerin iş birliğiyle verilen beceri eğitimlerinde öğrencilere de bazı görev ve sorumluluklar düşmektedir ((Doğan, Ulusoy ve Hacıoğlu, 1997:110)). Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinin 36, 124, 126 ve 147' nci maddelerine göre (Millî Eğitim Bakanlığı, İşletmelerde Mesleki Eğitim/Staj Sözleşmesi):

- Beceri eğitimi alınan işletmenin şartlarına, kılık-kıyafet ve çalışma düzenine uymak,
- Üretim ve hizmet ile ilgili gizlilik gerektiren konuları ve kişisel bilgileri üçüncü kişilerle paylaşmamak,
- Sendikal etkinliklerden uzak durmak,
- Eğitimine aksatmadan devam etmek
- Beceri eğitimi ile ilgili iş dosyası tutmak,
- Staj dosyası tutmak (Staja devam edenler için…)
- Beceri eğitimi sürecinde yapmış olduğu devamsızlığa dair özür belgesi veya yazılı veli beyanını devamsızlık gününü takip eden beş iş günü içinde okul veya kurum müdürlüğüne ulaştırmaktır.

YÖNTEM

Çalışmanın Amacı: Bu araştırmada, öğrenci bakış açısına göre beceri eğitimi kursu kazanımlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalar katılımcıların bakış açılarını, düşünce, duygularının ortaya çıkarılmasını amaçlar (Kuş, 2003, s. 87)

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evreni ve örneklemi aynıdır. Çalışmanın evrenini ve örneklemini Denizli İlinin Çal ilçesindeki Çal METEM'de eğitim gören 41 (n) öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama: Araştırmada "Standartlaştırılmış Açık Uçlu Görüşme" yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntem, özenle hazırlanmış ve belirli bir sıraya konulmuş bu sorular her görüşmeciye aynı sırada ve şekilde sorulur (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 96, Akt., Uçar ve Özerbaş, 2013, 247). Görüşme formundaki sorular; araştırmaya dahil edilen öğrencilerin aldıkları beceri eğitimi ile ilgili görüş, duygu ve düşüncelerini ortaya koymayı amaçlar niteliklerde, açık ve net bir şekilde belirlenmiştir. Bu sorular katılımcıların rahatlıkla cevaplayabilecekleri ve açıklama yazabilecekleri niteliktedir.

Çalışmanın Sınırlılıkları: Bu çalışama Denizli İlinin Çal ilçesindeki Çal METEM'de eğitim gören 41 (n) öğrenciyle sınırlıdır. Öğrenci bakış açıları, duygu ve düşüncelerinin sadece bir kısmını açığa çıkarmayı hedefleyen sınırlı sayıda sorudan oluşmaktadır.

BULGULAR

1. Soru: *Beceri eğitiminin kariyer hedeflerinize hitap ettiğini düşünüyor musunuz?*

Katılımcıların yarısından fazlası (25) beceri eğitiminin kariyer hedeflerine hitap ettiğini ve mesleki beceri kazandırdığını belirtmiştir. Bu eğitimlerde alanlarının içerdiği konular ile ilgili becerilerini geliştirme olanağı bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların 5 tanesi bu konuda net bir düşüncesinin olmadığını belirtmiştir. Bu kısım iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi öğrenci kazanımlarının veya neler kazanması gerektiğinin farkında değildir. İkincisi ise belirli bir kazanım sağladığını düşünmekte, ancak yeterli görmemektedir. Geri kalan 20 kişi ise aldıkları beceri eğitiminin kariyer hedeflerinin destekler nitelikte olmadığı düşüncesindedir.

2. Soru: *Sizce beceri eğitiminin başarısı öğrenciye göre farklılık gösterir mi?*

Katılımcıların büyük çoğunluğu (34), beceri eğitiminden sağlanacak başarının öğrenciye göre farklılık gösterdiği görüşündedir. Öğrencilerin kişisel çabalarının, öğrenme ve anlayabilme kabiliyetlerinin veya öğrenmeye istekli olma durumlarının bu farklılıklara sebep olduğu vurgulanmıştır. Geri kalan katılımcılar da (7) beceri eğitiminden elde edilecek başarının öğrenciye göre farklılık göstermeyeceği görüşündedir. Farklılıkların beceri eğitimi veren kurumların ve öğreticilerin öğrencilere yaklaşımlarından veya verilen eğitimin kalitesinden kaynaklı olacağı savunulmuştur.

3. Soru: *Beceri Eğitimine isteyerek mi katılıyorsunuz? Neden?*

Katılımcıların büyük çoğunluğu (32), beceri eğitimine isteyerek katıldığını belirtmiştir. Bu katılımcılar beceri eğitiminden elde edecekleri kazanımların bilincindedir. Ayrıca beceri eğitiminin kendilerini iş yaşamına hazırladığını ve yaşamlarının ileriki evrelerinde faydalı olabilecek bilgi ve beceri kazanmalarını sağladığını düşünmektedirler. Geri kalan kısım (9) beceri eğitimine isteksiz katıldıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebi; zaman kaybı olduğunu düşünmeleri, beceri eğitimini

aldıkları işletme veya kurumda kendilerini ucuz iş gücü olarak görmeleri, mesleki beceri kazanmalarının mümkün olmayacağı alan dışı bölümlerde çalıştırılmaları olarak belirlenmiştir.

> ***4. Soru:*** *Beceri eğitimini sürecindeki hak ve yükümlülüklerinizi biliyor musunuz?*

Katılımcıların tamamına yakını (38) beceri eğitimi sürecindeki hak ve yükümlülüklerini bildiğini, geri kalan 3 kişi ise bilmediğini belirtmiştir. Katılımcı öğrenciler ilgili kurum ve kuruluşların konu ile ilgili yapmış oldukları açıklamaların yanı sıra kendilerinin de beceri eğitimindeki hak ve yükümlülüklerini araştırdıklarını bildirmişlerdir.

> ***5. Soru:*** *İlgili kurum veya kuruluşların beceri eğitimi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirdiğine inanıyor musunuz?*

Katılımcılardan 18 tanesi beceri eğitimi ile ilgili kurum ve kuruluşların yükümlülüklerini yerine getirdiğini belirtmişlerdir. Geri kalan 23 kişi ise tersi bir ifade kullanmışlardır. 17 kişi beceri eğitiminin verildiği işletmelerin, 6 kişi de hem işletmelerin hem okulların yükümlülüklerini yerine getirmediği görüşündedir. İşletmelerin öğrencileri alanlarına yönelik yerlerde çalıştırmadığı görüşünün yayın olarak ön plan da olduğu görülmüştür. İşletmelerin öğrencileri ucuz iş gücü olarak görmeleri, izine ihtiyaç duyulduğunda izin verilme konusuna sıcak bakmamalarına da değinilmiştir. Okulların beceri eğitimi konusunda öğrencileri yeterince bilgilendirmediği bildirilmiştir. Okulların işletmelerdeki beceri eğitiminin takibini yeterince yerine getirmemesi ve öğrencilerin beceri eğitimi konudaki şikâyet ve isteklerinin değerlendirmedikleri görülmüştür.

TARTIŞMA

Hergert ve Diego'nun (2009), çalışmasında Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir kamu üniversitesinde öğrenciler ile staj deneyiminin değeri hakkında veri toplamak için 114 işletmeye bir anket uygulanmıştır. Elde edilen verilere göre öğrencilerin staj deneyimlerine değer kattıkları ve staj eğitiminin kariyer hedefleriyle bağlantılı olduğu görülmüş. Bu sonuçlar yapılan çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Hergert ve Diego, 2009, s.12). Yapılan bu çalışmada genel olarak beceri eğitimi başarısının öğrencilere göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin aldıkları beceri eğitiminin kariyer hedeflerine hitap ettiği, onlara bu alanda katkı sağladığı fikrinin ön planda olduğu görülmüştür.

Demirci'nin (2007) çalışmasında, araştırmanın veri toplama aracının geliştirilmesinden önce stajyer öğrenci koordinatör öğretmen ve usta öğreticilere açık uçlu anket formu (30 sorun ve 20 çözüm önerisinden) uygulanmış. Elde edilen sonuçlarda öğrencilerin cevaplarına göre, beceri eğitiminin beklentileri karşılamadığı görülmüştür. İşletmelerin stajyer öğrencilere beceri eğitiminin amacına uygun yerlerde ve görevlerde çalıştırmaları önerisi geliştirilmiştir (Demirci, 2007, s.85). Yapılan bu çalışmada ise öğrencilerin genel çoğunluğu beceri eğitiminin mesleki kazanım sağladığı ve beklentileri karşıladığını belirtmişlerdir. Ancak bir kısım ise beceri eğitiminin yetersiz kaldığını ve bazı önlemlerin alınması gerektiği fikrini savunmaktadırlar.

Yılmaz (2011) Erzurum ili genelinde 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Ticaret Meslek Liselerinde muhasebe eğitimi alan ve işletmelerde beceri eğitimi yapan öğrencileri çalışmasına dâhil etmiştir. Çalışmada elde edilen verilere göre, çalışmaya katılan öğrencilerin %77'si beceri eğitimini aldıkları işletmeleri, çalışma hayatına atılmak için yeterli görmüşlerdir. Yani aldıkları beceri eğitiminin öğrencilere iş hayatına atılma konusunda özgüven kazandırdığı söylenebilmektedir. Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, beceri eğitiminin yeterli derecede bilgi ve beceri kazandırdığı görüşündedir (Yılmaz, 2011, s.117). Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ile Yılmaz'ın çalışma sonuçları benzerlik göstermektedir.

Açıkel'in (2014) çalışmasında Ticaret Meslek Liselerinin büro yönetimi alanında beceri eğitimi alan son sınıf öğrencilerinin; beceri eğitimi ile büro yönetimi alanındaki becerilerinin gelişmesi durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; öğrencilerin beceri eğitiminin sonunda, beklenen mesleki yeterlilik kazanma durumlarıyla ilgili ifadelerinin genel olarak olumlu olduğu görülmüştür. Öğrencilerin bir kısmının bazı konularda kendilerini yetersiz gördükleri anlaşılmıştır. Bunun sebebi ise iş yerinde mesleki kazanım açısından uygulamalı eğitimin verilmemesi olarak gösterilebilir (Açıkel, 2014, s.98). Bu çalışmanın sonuçları ile yapılan çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilerin beceri eğitimine yönelik görüşlerinin değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada öğrencilere bazı açık uçlu sorular sorulmuş ve cevapları değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Genel olarak beceri eğitiminin öğrencilerin kariyer hedeflerini desteklediği söylenebilir. Ancak katılımcıların bir kısmının karşıt fikir öne sürmesi, beceri eğitimindeki aksaklık veya eksiklikleri akla getirmektedir. Öğrencilere verilen beceri eğitiminde mesleki kazanımların kazanılmasına yönelik çalışmaların yetersiz kaldıkları söylenebilir.
- Alınan beceri eğitiminden sağlanacak faydanın öğrenciye göre farklılık göstereceği görüşü baskındır. Öğrencinin kişisel istek ve çabası almış olduğu beceri eğitiminden kazanım elde etmesini sağlayabilir.
- Katılımcıların önemli bir kısmı beceri eğitimine isteyerek katıldığını bildirmiştir. Beceri eğitiminin kendilerine katacaklarının farkında olan öğrenciler beceri eğitimine istekli ve hevesli bir şekilde katılacaktır. Öğrencinin istekliliği beceri eğitiminden elde edeceği başarının da artmasını sağlayacaktır.
- Genel olarak katılımcı öğrenciler beceri eğitimi ile ilgili kurum ve kuruluşların yükümlülüklerini yeterince yerine getirmediği görüşündedir. İşletmeler açısından bakıldığında işletmelerin öğrencileri ucuz iş gücü olarak görmesi, eğitimde belirlenen alan dışında bir birimde çalıştırılmaları ve öğrencinin istek ve şikayetlerinin değerlendirilmemesi olarak sıralanabilir.

Elde edilen bu sonuçlara göre belirlenen öneriler şu şekildedir:

- Okullar öğrencileri beceri eğitimi ile ilgili daha fazla bilgilendirmelidir. Beceri eğitiminden sağlayacağı kazanımların bilincinde olan öğrencilerin bu eğitimden daha iyi sonuçlar alacağı düşünülmektedir.
- Okullar öğrencilerin beceri eğitimi ile ilgili istek ve şikayetlerini dinleyip, değerlendirmelidirler.
- Beceri eğitimi veren kurum veya kuruluşlar öğrencileri mesleki beceri kazanabilecekleri alanlarda çalıştırmalılardır. Öğrencilerin belirlenen eğitim programına uygun şekilde öğrenim görmelerini sağlamalılardır.

KAYNAKÇA

Anapa, S. Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (YYLT), İstanbul, 2008

Bingöl, D. İnsan Kaynakları Yönetimi, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2006

Demirci, M.S., Ticaret Meslek Lisesinde Staj Yapan Öğrencilerin İşletmelerde Beceri Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar Ve

Çözüm Yolları, Yeditepe Üniversitesi, SBE, YYLT, İstanbul, 2007

Doğan, Hıfzı, Ulusoy Ayten ve Hacıoğlu Fatma. (1997). Okul Sanayi İlişkileri, Okuldan İş Hayatına Geçiş. Ankara: Gazi Yayın evi.

Gülay, O.N., Mesleki ve Teknik Eğitimin Geliştirilmesine İlişkin Kanuni Düzenlemeler, https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/19152752_Mevzuat_2017.01.18.pdf, (17.07.2018)

Günay, Ö., Otelcilik Ve Turizm Meslek Liselerinde Uygulanan Beceri Eğitimi Üzerine Bir Araştırma Antalya Örneği, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, YYLT, Ankara, 2014

Gürol, M., Okul Sanayii İş birliği, Pe-gem Yayınları, Ankara, 1997

Hergert, Michael ve Diego San, State University, Student Perceptions Of The Value Of Internships In Business Education, American Journal of Business Education, 2 (8), November 2009

Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri-Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi? Ankara: Anı Yayıncılık.

M.E.B., İşletmelerde Mesleki Eğitim/Staj Sözleşmesi, https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/26160206_ime_sYzleYme__dYzeltme.pdf, (23.7.2018)

Özkan, F., Ticaret Meslek Lisesi Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin İşletmelerde Beceri Eğitimi Uygulaması, Uygulamanın Verimliliğinin Artırılması Ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar, Gaziantep İlinde Bir Uygulama, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE), YYLT, Gaziantep, 2013

Sabuncuoğlu, Z. İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalı, Alfa Aktüel Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2005

Şimşek, A. Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması, TÜSİAT, İstanbul, 1999

Uçar, C. ve Özerbaş, M.A., Mesleki Ve Teknik Eğitimin Dünyadaki Ve Türkiye'deki Konumu, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2 (2), Mayıs 2013

Ulusoy, Ayten (2004), Eğitim Kurumu- İşletme Diyoloğu, TİSK-M.E. B. Eğitim Kurumu- İşletme Diyoloğu Uluslararası Konferansı.

Türkiye İş Veren Sendikaları Konferedasyonu, Ankara: Yayın No: 247, 17-29

Üstün, Gülçin ve Savaş Duygu, Kız Meslek Liselerinin İşletmelerde Yapılan Beceri Eğitimini Planlama ve Değerlendirme Uygulamalarını Gerçekleştirme Düzeyi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (15), Zonguldak, 2012

Yavuzcan, Güçlü ve Orhan Erden (2004), "Çağdaş Teknoloji Eğitimi Modeli ve Bu modele Uygun Bilgisayar Destekli Öğretim Materyalleri Geliştirilmesi", 7.Eğitim Bilimleri Kongresi, Mart. Ankara, 1219-1234.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000

Yılmaz, Y., İşletmelerdeki Beceri Eğitimi Uygulamasının Muhasebe Eğitimine Katkısı Ve Erzurum İl Genelindeki Ticaret Meslek Liselerinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi, SBE, YYLT, Erzurum, 2011

Sosyal Afiş Tasarımının Görsel İletişim Tasarımı Eğitimindeki Rolü

Doç. Ardan ERGÜVEN
Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümü,
ardanerguven@gmail.com

ÖZ

Sanayi devriminden başlayarak görsel iletişim tasarımcısının görevi sürekli olarak değişmiştir. İlk başta ürünlerin satılmasına katkıda bulunan ticari sanatçılar yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görsel iletişim tasarımının temellerini oluşturan rasyonel yöntemlerin oluşumuna öncülük etmişlerdir. Grafik tasarım eğitimine yönelik ilk çalışmalar Bauhaus Okulu'nda başlamış, sonraki yıllarda Avrupa ve Amerika'da basın, yayın ve reklam piyasalarının gereksinimlerine göre gelişmeye devam etmiştir.

Grafik tasarım ticari faaliyetler ekseninde gelişmeye devam etmiş, tüketici sınıfa yönelik propaganda çalışmaları ile devasa bir endüstriye dönüşmüştür. Savaşlar, toplumsal hareketler ve kültürel değişimler ise görsel iletişim tarihi içinde çeşitli üslupların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunların içinde en dikkat çekici olanı 1968'de Fransa'da yaşanan öğrenci olayları sırasında ortaya çıkmıştır. École des Beaux-Arts'ın taşbaskı stüdyolarında "Atelier Populaire"i kuran öğrenciler amatör bir ruhla yarattıkları eleştirel ve isyankar imgeler ile yeni bir görsel iletişim tarzının öncülüğünü yapmışlardır. Bu tarzın etkileri 1968'de ODTÜ'de gerçekleşen öğrenci boykotu sırasında "Devrimci Afiş Atölyesi"nde üretilen afişlerde de görülmektedir. Bu imgelerin gücü görsel özelliklerinden daha çok savundukları düşünceden kaynaklanmıştır.

Bu çalışma bu iki örnek üzerinden yola çıkarak alternatif düşünme biçimlerini öne çıkaran, statükoyu karşısına alan ve ifade özgürlüğünü savunan projelerin görsel iletişim tasarımı eğitimindeki rolünü ele almakta, aynı zamanda bu tür projelerin geliştirilmesini ve uygulanmasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Görsel iletişim, Eğitim, Atelier Populaire, ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi, Sosyoloji

1. Giriş

Görsel iletişim ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın ayrılmaz bir öğesidir. Toplum içinde yaşayan insanlar trafik işaretlerinden reklamlara kadar pek

çok görsel mesajla karşı karşıya kalır. İzlediğimiz görüntüler ve bunlara eşlik eden yazılar karar alma süreçlerimizi ve davranışlarımızı etkiler. İnsan sürekli gelişen ve değişen bir varlık olduğu için bu görüntülerin ve mesajların karakteristik özellikleri yaşadığımız çağa göre değişiklik gösterir.

19yy'da ortaya çıkan ve profesyonel anlamda tasarlanan reklamlar görsel iletişim tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. İlk reklam ajansı olan Volney B. Palmer 1842'de Philedelphia'da kurulmuştur (Levy, Pincas, Loiseau, 2006: 17). Başlangıçta bir emlak şirketi olarak kurulan Volney B. Palmer'in ilk ilanının üst kısımda D.B. Piyanoları, alt kısımda ise kendi duyurusu yer almaktadır. Daha sonra küçük görsellerin ve uzun metinlerin yer aldığı ilanlar değişmeye başlamış uzun metinlerin yerini dikkat çekici illüstrasyonlar almıştır.

Ürünleri daha cazip gösteren illüstrasyonlar reklamlarla o kadar özdeşleşmiştir ki fotoğrafın bulunmasından sonra bile bu teknik uzunca bir süre kullanılmaya devam etmiştir. 1880-1920 arasında İngiltere'de William Morris'in öncüsü olduğu ve el sanatlarını yücelten Arts and Crafts hareketi tasarımı bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. 1890-1910 arasında ise önce Avrupa'da daha sonra Amerika'da yaygınlaşan ve Arts and Crafts'dan etkilenen süslemeci Art Nouveau stili organik biçimler ve özellikle kadınların ön planda olduğu illüstrasyonlar ile masalsı bir görsel dünya yaratmıştır.

1919'da Almanya'da kurulan Bauhaus Okulu ile görsel iletişim tasarımı tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Walter Gropius'un kurucusu olduğu okulda tasarım her yönüyle ele alınıyor, öğrenciler bir kaşıktan bir binaya kadar her şeyi tasarlamak üzere eğitiliyordu. Bauhaus ile birlikte grafik tasarım alanında sadeleşme hareketi başlamış, görsel iletişim materyallerinde asimetrik kompozisyonlar ve fotoğraflar ön plana çıkmıştı. Ağırlıklı olarak ana renklerin ve geometrik biçimlerin kullanıldığı afişler modern bir tavırla tasarlanıyordu.

Bu hareketin etkisi ile önce İsviçre'de gelişen daha sonra Amerika'da uygulanmaya başlayan "Uluslararası Stil" ise belirli kurallara bağlı rasyonel bir grafik tasarım tarzının yaygınlaşmasını sağlamıştı. 1950-1970 arasında etkili olan Uluslararası Stil temiz ve yalın bir tasarım üslubu ile hemen hemen her şeyin benzer bir tavır içinde görselleştirilmesini sağlıyor, diğer taraftan bireysel ifade olanaklarını arka planda bırakıyordu.

Tasarım hareketleri ve görsel stiller ticari açıdan başarılar elde etmeyi planlayan profesyonel tasarımcıların önderliğinde ortaya çıkmıştır. Sanat ve tasarım okullarının görevi ise bu yeni tarzları öğretmek, çeşitli uygulamalar yaptırmak ve piyasaya koşullarına uygun mezunlar

yetiştirmek olmuştur. Bu okullardaki çalışmalar ağırlıklı olarak biçim, renk, malzeme ve uygulama gibi plastik sorunlar üzerinden ele alınmıştır.

Ancak ekonomik krizler, savaşlar, göçler ve çevre kirliliği gibi meseleler tasarımcıları farklı sorumluluklar almaya yönlendirmiştir. Düşmanlığa, eşitsizliğe, yolsuzluğa ve hukuksuzluğa karşı çıkan tasarımcılar toplumu bilinçlendirmek ve kamuoyu oluşturmak arzusu ile afişler tasarlamışlardır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlarından biri 1968'de Paris'teki öğrenci olayları sırasında Atelier Populaire'de öğrenciler tarafından kolektif olarak tasarlanan ve basılan afişlerdir. Bunun bir benzeri 1968-70 arasında ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nde gerçekleşmiştir. Her iki örnek, özgür düşünceye dayalı kolektif üretimin özgün sonuçlar ortaya koyabileceğini göstermiş, aynı zamanda sosyal afiş tasarımının kitlesel iletişimdeki rolünün anlaşılmasını sağlamıştır.

2. Atelier Populaire

1968'de Paris'te gerçekleşen öğrenci olayları görsel iletişim tarihinde Pop Art'tan etkilenen ancak dolaysız ve sanatsal yeni bir tarzın doğmasına neden olmuştur. Charles de Gaulle'ün tutucu ve baskıcı yönetimi altında Fransa'da yükselen işsizlik ve yoksulluğu protesto eden öğrenciler, işçilerin ve sendikaların da katılımıyla büyük çaplı bir protesto hareketi başlatmıştır. Bu harekete dikkat çekmek ve seslerini duyurmak isteyen öğrenciler École des Beaux-Arts'ın taşbaskı stüdyolarında Atelier Populaire'i kurmuş, litografi (taş baskı) ve serigrafi tekniği ile çok sayıda afiş üretmişlerdir.

> "68 olaylarının ölçeği ve şiddeti göz önüne alındığında, Atelier Populaire'in gelgeç afişlerinin sembolik yankısı daha da çarpıcıdır. Otuz adet basılan ilk taşbaskı afiş Usine, Universités, Union (Fabrikalar, Üniversiteler, Sendikalar) işçiler ile öğrenciler arasındaki birliğe ve dayanışma çağrısına işaret eder (Resim 1). Aslında taşbaskılar civardaki galerilerde satılmak üzere yapılmıştır ve elde edilen gelirle grevdeki öğrenci ve işçilere destek olunması planlanmıştır. Fakat olayların hengâmesi içinde sokağın talepleri galerininkilere ağır basar. Ressam Gérard Formanger bu durumu şöyle anlatır:
>
> Asıl niyet, olaylara destek veren bir galeride [afişleri] satışa sunmaktı. Ama sokakta daha birkaç adım atmıştık ki öğrenciler afişleri elimizden kaptığı gibi duvarlara yapıştırmaya başladılar. İşte o zaman anladık: Asıl iş bu! Hemen gerisin geri atölyelere döndük." (Considine, 2015)

Resim 1: Usines, Universités, Union
(Fabrikalar, Üniversiteler, Sendikalar), Litografi, 1968
Kaynak: Considine L., *Screen Politics: Pop Art and the Atelier Populaire,*
Tate Papers No: 24, 2015

Yine Gérard Formanger'in aktardığına göre afiş tasarımları her gece anonim bir şekilde tartışmaya açılıyor ve istenen siyasi mesajın verilip verilmediği, aktarılmak istenen fikri aktarıp aktarmadığı oylanıyordu. İlerleyen süreçte çeşitli fabrikalarda da afiş atölyeleri kurulmuştu.

> "Atölye duvarına asılmış el yazılı iki levhada atölyelerdeki tasarımı ve üretimi yönlendiren popüler sanat ile burjuva sanatı arasındaki karşıtlık gözler önüne serilir: "Atelier Populaire Oui" (Halk Atölyesine Evet) ve "Atelier Bourgeois Non" (Burjuva Atölyesine Hayır). Burjuva toplumsal normlarını reddeden, halkı devreye sokan bu sloganda üretken kolektiflik ile yaratıcı bireysellik yan yana gelir, afişler için seçkinci olmayan bir izlerkitleye çağrı yapılır ve atölye hiyerarşik olmayan bir mekân olarak tesis edilir." (Considine, 2015)

Atelier Populaire sanatçıları bu bağlamda tarihsel gerçeklikle anlamlı bir ilişki kurmak için, modern teknikleri kullanmak yerine, işçi sınıfının sorunlarını anlamak gerektiğine inanıyorlardı. Bu da ele aldıkları konuya öncelikle sosyal bir bakış açısıyla yaklaşmalarını, mesajların ve görüntülerin bu bağlamda şekillendiğini ortaya koyuyordu:

> "Şunu açıkça belirtelim: Sanatçılarla diğer tüm emekçi sınıflarının aynı safta buluşmasını sağlayacak olan şey, sanatçı ile modern teknik arasında daha sağlam bir ilişki kurmak değil, işçilerin sorunlarına, içinde yaşadığımız dünyanın tarihsel gerçekliğine kendimizi açmaktır. (Considine, 2015)

Görsel iletişim stratejileri çeşitli kitleleri hedef alarak yürütülür. Hedef kitle ile iletişim kurarken çeşitli görsel kodlar ve ifadeler devreye girer. Burada önemli olan kullanılan görüntüler ve kelimeler ile hedef kitlenin dikkatini çekmek ve akılda kalıcı mesajlar üretmektir. Atelier Populaire bu anlamda kendi görsel kodlarını üretebilmiş ve kitlesel iletişimde yeni bir tarzın öncüsü olmuştur. Dolaysız görsel anlatımın kullanıldığı bu afişlerde karikatür estetiği pratik bir yöntem olarak öne çıkmıştır.

Sözgelimi protestocuları Tembel olmakla suçlayan Charles de Gaulle, karikatürize edilerek "Chienlit" (Kaos) olarak tarif edilmiştir (Resim 2). Basın-yayın organları üzerindeki devlet baskısı da afişlerde işlenen konular arasında yer almaktadır. On vous intoxique! (Sizi Zehirliyorlar!) adlı afişte, kasaplarda karşımıza çıkan türde bir çizimle, çömelmiş bir insanın vücudu radyo, televizyon ve et diye bölümlere ayrılmış ve gözlerin yerine de Charles de Gaulle'ün sembol olarak kullandığı Lorraine Haçı konmuştur (Resim 3).

Resim 2: “La Chienlit, c'est lui!”, 1968, Bibliothèque nationale de France
Kaynak: Considine L., *Screen Politics: Pop Art and the Atelier Populaire,*
Tate Papers No: 24, 2015

Resim 3: "On vous intoxique!", 1968, Bibliothèque nationale de France
Kaynak: Considine L., *Screen Politics: Pop Art and the Atelier Populaire,*
Tate Papers No: 24, 2015

Atelier Populaire'de üretilen pek çok afiş cesur ve iğneleyici üslubu ile gençlerin kendilerini istedikleri şekilde ifade edebilmelerine olanak sağlamıştır. Afişlerin karakteristik özellikleri arasında el ile çizilmiş olmaları ve sınırlı sayıda renk kullanılması sayılabilir. Bunların arasında en dikkat çekici olanlarından birisi de yumruk şeklinde temsil edilen fabrika bacasının yer aldığı afiştir. "La Lutte Continue" (Mücadele Devam Ediyor) başlıklı afiş grev yapan işçilerin gücünü ve kararlılığını oldukça basit bir grafik anlatımla göstermektedir (Resim 4).

Atelier Populaire ile ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nde üretilen afişleri güçlü benzerlikler göstermektedir. Bu durumun açıkça savunulan düşünceye ve ortak dünya görüşüne bağlı olduğu görülebilmektedir.

Resim 4: "*La Lutte continue*", 1968, Bibliothèque nationale de France
Kaynak: Considine L., *Screen Politics: Pop Art and the Atelier Populaire, Tate Papers No: 24, 2015*

3. ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi

Amatör bir ruhla kurulan ve Türkiye'nin görsel iletişim tarihinde iz bırakan önemli oluşumlar arasında "ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi" yer almaktadır. Tasarımcı Yılmaz Aysan "68 Afişleri - ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi" başlıklı kitabında afiş atölyesi hakkında şunları söylemektedir:

> "Ankara'da ODTÜ'de 1968-70 döneminde öğrenciler yeni bir afiş stili geliştirdiler. O güne kadar, profesyonel afiş tasarımcıları ve reklamcıların tekelinde olan ve ticari matbaalara bağımlı olan afiş sanatında güçlü bir kopuş yaşandı. Teksir, serigrafi ve bunlara ek olarak kendi icat ettikleri tekniklerle çoğu anonim ve ve kendiliğinden, o anda orada bulunanların katkısıyla oluşmuş afişler ürettiler. Sloganları da kendileri yazıp, o sloganlara en uygun imajları, o günlerde erişebilecekleri kısıtlı kaynaklardan, dergilerden, fotoğraflardan yararlanarak kendileri yarattılar." (Aysan, 2008: 9)

Afiş atölyesinde "kooperatif" bir anlayışla çalışan öğrenciler çok hızlı bir şekilde tasarım yapıyor ve bunları kendi hazırladıkları serigrafi tezgahlarında çoğaltıyorlardı. Afişleri çoğunlukla sanat ve tasarıma meraklı olan ODTÜ Mimarlık öğrencileri yapıyordu. Bunların arasında sol yumruğu havada bağıran genç figürü popüler olanların başında gelmektedir (Resim 5).

Resim 5: "Demokratik Üniversite" ve "Bağımsız Türkiye" Afişleri
Kaynak: Aysan Y., *68 Afişleri - ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi Öyküsü,* Metis Yayınları, İstanbul s.90, 91

> "Bu afişlerin en önemli özelliklerinden biri de doğrudan işi yapan insanlar, yani devrim yapmaya soyunmuş insanlar tarafından yapılıyor olmasıdır. Bu, onların kalitesinin gerek içerik olarak gerek görsel olarak canlılığını sağlayan şeylerden biri." (Aysan, 2008: 16).

Diğer taraftan bu afişlerin sezgisel bir tavırla tasarlandıkları söylenebilir. 1970'te Taylan Özgür'ü anma etkinlikleri için basılan afişteki renkler serigrafi tekniği ile ara tonlar elde edilerek basılmıştır (Resim 6).

Resim 6: "Taylan Özgür, 1948-1969, Emperyalizmi Yıkacağız"
Kaynak: Aysan Y., *68 Afişleri - ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi Öyküsü,* Metis Yayınları, İstanbul s.121

Ali Artun ise o zamanın yaratıcılığında spontanlık ve kolektifliğin rol aldığını belirtmektedir:

> "Afiş hazırlanırken ve basılırken o an yapılan öneriler de devreye girerdi. Bu tür işlerde bir çocuksuluğun, topluca bir oyun oynama hazzının da etkisi var." (Aysan, 2008: 53).

ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nde tasarlanan afişler oldukça kısıtlı şartlarda üretilmişlerdir. Bunun nedeni o dönemde matbaaların bir şey basmadan önce polisten izin almak zorunda olmalarıdır. Bu nedenle tüm afişler elde üretilmiştir. Bu afişlerin yaratıcı gücü sahip oldukları görsel özelliklerden kaynaklanmaz. Temelde kısıtlı üretim şartları hesaba katılarak mesajın mümkün olduğu kadar çok artırılması hedeflenmiştir. Klasik sol anlatıma sahip olan afişlerle beraber oldukça dikkat çekici ve modern çalışmalara da rastlanmaktadır.

Resim 7: "Üniversite Yönetimine Katılacağız" ve "Özerk ve Demokratik Üniversiteyi Kuracağız", Serigrafi, 1969
Kaynak: Aysan Y., *68 Afişleri - ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi Öyküsü,* Metis Yayınları, İstanbul s.106-107

Atelier Populaire ile ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesi'nin üretimlerini karşılaştırdığımızda her ikisinin ortak özelliğinin "ortak siyasi görüş" ve "kolektif üretim süreci" olduğunu söyleyebiliriz. Bu afişler sayesinde öğrenciler kendi düşüncelerini özgün bir şekilde ifade edebilmeyi öğrenmiş aynı zamanda görsel iletişim tarihinde yeni bir tarzın öncülüğünü yapmıştır.

4. Görsel İletişim Tasarımı Eğitiminde Sosyal Düşüncenin Önemi

Görsel iletişim tasarımı programlarında tipografi, illüstrasyon, yayın grafiği, reklam grafiği ve web tasarımı gibi dersler yer almaktadır. Bu

derslerde yapılan uygulamalar ile öğrencilerin piyasa koşullarına hazırlanmaları ve profesyonel alanda başarı kazanmaları hedeflenir. Öğrenciler yeni markalar ve reklamlar tasarlamak üzere mezun olur. Bir anlamda kapitalist sistem içine yuvarlanırlar. Ancak tüketim odaklı iş ve yaşam düzeni içinde sosyal konular arka planda kalmaktadır. İletişimin temeli insanların ihtiyaçlarını anlamaya, onları bilgilendirmeye ve yönlendirmeye dayanır.

Diğer taraftan günün koşullarına ve ihtiyaçlarına göre değişen bir yapıya sahip olduğu için görsel iletişim standartları ve eğitimi sürekli bir değişim içindedir. Küreselleşmenin etkisi ile farklı kültür, milliyet ve dil gruplarına ait insanlar arasındaki iletişim yoğunlaşmış, bu durum görsel iletişim tasarımını daha karmaşık bir alana dönüşmüştür.

Zygmunt Bauman'a göre bize ait bu dünyadaki her şey ya da hemen hemen her şey durmaksızın değişmektedir:

> "Takip ettiğimiz akımlar ve ilgilendiğimiz konular, hayal ettiklerimiz ve korktuklarımız, imrendiklerimiz ve tiksindiklerimiz, ümitlenme ve endişelenme nedenlerimiz. Ve içinde bulunduğumuz koşullar, geçimimizi sağlamaya ve geleceğimizi planlamaya çalıştığımız koşullar, birilerine bağlanıp başkalarından kopma (ya da koparılma) koşullarımız da sürekli değişir. Bizi daha mutlu edecek fırsatlar ve mutsuz edecek tehditler üzerimize yağar ya da yanımızdan geçip gider ve yer değiştirirler." (Bauman 2010: 7)

Bugün tasarım eğitimi alan öğrencileri gelecekte daha iyi reklamlar ve arayüzler tasarlayan uzmanlar olarak görebiliriz. Fakat bu yaklaşım onları yalnızca piyasa için üretim yapan ve yalnızca para kazanmak için çalışan tasarımcılar ile eş değer bir pozisyona getirecektir. Örnek alınan, sözü dinlenen ve yeni şeyler öğreten tasarımcılar meslektaşlarının izlediği yoldan çıkma cesareti gösteren, yalnızca kendisine değil topluma faydalı olabilecek yöntemler ve eylemler geliştiren kişilerdir.

Görsel iletişim tasarımı eğitiminde sosyal afiş tasarımının en önemli işlevi öğrencileri toplumsal meseleleri düşünmeye sevk etmek ve onları edilgenlikten kurtarıp yaşadıkları çevreyi değiştirmeye ve toplumsal sorunlara çözüm bulmaya teşvik etmektir.

Özellikle yakın bir gelecekte küresel ısınmadan ve sermaye savaşlarından kaynaklanacak göç dalgalarını, siyasi olayları ve ekonomik krizleri düşündüğümüzde olaylara farklı açılardan bakabilme pratiği kazanmış tasarımcıların özellikle sosyal konularda daha aktif rol alacağı görülebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Görsel iletişim tasarımı eğitiminin en önemli hedeflerinden biri açık fikirli, cesur ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen öğrenciler yetiştirmek olmalıdır. Tasarımın öncelikle bir fikir eylemi olduğu, biçimle ilgili sorunların içeriğe bağlı olduğu uygulamalı bir şekilde anlatılmalıdır.

Sosyal konulara kafa yoran, toplumsal meselelere çözüm bulmak için araştırma yapan, bunun çeşitli kurumlar ve kişilerle iş birliği yapan tasarım öğrencileri sorumluluk içinde hareket ederek toplumu ve yöneticileri kötüye giden şeyleri düzeltmek için ikna edebilirler.

Memet Zencirkıran'a göre sosyolojik düşünmek, toplumsal ve kültürel ilişkiler hakkında farkındalığımızın artırmasını sağlar. Sosyoloji kişilerin vizyonunu zenginleştirir. Daha geniş bir perspektifle olayların analizini mümkün kılar. Sosyoloji, daha araştırmacı ve sorgulayıcı bir düşünce tarzı kazandırır. Sosyoloji, bilinen, dayatılan, gösterilen gerçekliklere karşı çıkan muhalif bir kişilik yapısını geliştirir. (Zencirkıran, 2015: 13).

Görsel iletişim tasarımı eğitiminde öğrencilerin neden-sonuç ilişkisine dayalı çözümler üretmesi aynı zamanda toplumsal problemlere karşı duyarlı davranmaları beklenmektedir. Geleceğin görsel iletişim tasarımcıları insanların daha iyi koşullarda yaşamaları için çeşitli sorumluluklar almaya gönüllü olmalıdır.

Bu kapsamda sosyal afiş tasarımının öğrenciler için sağlayacağı kazanımları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sosyal afiş tasarımı öğrencilerin toplumu ilgilendiren meseleler hakkında farkındalığını artırır.
2. Sosyal afiş tasarımı öğrencilere sokaktaki insanla iletişim kurmayı öğretir.
3. Sosyal afiş tasarımı öğrencileri araştırma yapmaya yönlendirir. Öğrenciler tasarladıkları konu hakkında bilgi sahibi olurlar.
4. Sosyal afiş tasarımı öğrencilerin görsel mesajlar üretirken evrensel bir vizyon geliştirmesini sağlar.
5. Sosyal afiş tasarımı öğrencilerin farklı şekilde düşünmesine, özgün fikirler üretmesine ve sorumluluk almasına yardımcı olur.

Yukarıda sıralanan nedenlerle görsel iletişim tasarımı programlarında sosyoloji derslerinin yer alması eğitimciler ve öğrenciler için son derece yararlı olacaktır. Sosyoloji dersleri farklı düşünebilen, iletişim sorunlarına özgün çözümler getirebilen, sorumluluk sahibi tasarımcıların yetişmesine katkıda bulunacak, aynı zamanda özgün ve yararlı fikirlerinin çoğalmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

Levy, M., Pincas, S., Loiseau, M., Born in 1842: A History of Advertising Paperback, Mundocom, Paris, 2006

Aysan Y., 68 Afişleri – ODTÜ Devrimci Afiş Atölyesinin Öyküsü, Metis Yayınları, İstanbul, 2008

Bauman, Z., Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, Habitus Yayıncılık, İstanbul, 2012

Zencirkıran, M., Sosyoloji, Dora Yayınları, Bursa, 2015

Considine, L. Screen Politics: Pop Art and the Atelier Populaire, Tate Papers No:24, Autumn, 2015

Eğitim Fakülteli Öğretmen Adaylarının Üniversite Ve Fakülte Metaforları

Ayşe ELİTOK KESİCİ *

**Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi aelitok@adu.edu.tr*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının, üniversite ve fakülte kavramlarına ilişkin görüşlerini metafor analizi yoluyla incelemektir. Araştırma verileri eğitim fakültesine devam eden 100 (1.sınıf ve 2.sınıf) öğretmen adayından toplanmıştır. Katılımcılardan *"üniversite ve fakülte ……gibidir. Çünkü….."* ifadesini metafor kullanarak tamamlamaları istenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öğretmen adaylarından elde edilen bu veriler nitel (içerik analizi ve betimsel analiz) veri çözümleme teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında öğretmen adaylarının, üniversite kavramına ilişkin 23, fakülte kavramına ilişkin 16 geçerli metafor geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bu metaforlar üniversite için; hayat, hayal ve basamak, ülke ve şehir, dünya ve evren, olumsuz ifadeler, tarafsız ifadeler, okyanus, bilim ve kültür, özgürlük, kitap ve kütüphane, gelişmek, bilgi, meslek, insan, kalabalık ve çeşitlilik, zaman, aile ve ana kucağı, kamp, bahçe ve toprak, ışık, araç ve alet, ev, su, amaçtır. Fakülte metaforları ise; amaç, ev, aile, ülke ve şehir, kitap, apartman, gelecek, bölümler, okul, gayret, basamak, bilim, oda ve zorluktur. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının geliştirdikleri üniversite metaforları arasında ilk sırayı hayat metaforu alırken, fakülte metaforları arasında ilk sırayı ev metaforu almaktadır. Bu sonuçlar, genel olarak üniversite ve fakültelerin amaçları çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu paralelde yükseköğretime yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Metafor, öğretmen adayları, üniversite, fakülte

Giriş

Metarforlar aracılığıyla benzetilen kavramın anlamı, benzeyen öğenin daha çarpıcı bir şekilde anlaşılmasına olanak sağlayabilir. Böylece metafor yüklenen kavram duygusal ve düşünsel anlamları daha anlaşılır hale

getirebilir. Metaforlar, insanların belli bir olguyu başka bir olguyla görmesine imkan veren zihinsel modellerdir (Saban, 2008). Metaforlar bireylerin gerçek hayattaki davranışlarını etkilediği için son derece önemlidir (Collins ve Green, 1990). Ayrıca iki insan bir kavrama aynı metaforu benzetebilir ancak bu metaforu benzetme nedenleri farklılaşabilir. Richardson'e göre (2003), metaforlar kişisel değerleri doğrudan gösterdikleri için son derece önemlidir.

Öğretmen adaylarının üniversite ve fakülte ile ilgili kişisel inanç ve yargılarının ortaya konması onların içinde bulundukları durumun daha iyi anlaşılmasına hizmet eder (Hargreaves, 1994). Böylece bu bulgular yükseköğretim kurumlarının niteliğini artırma girişimlerine ışık tutabilir.

"Öğretmen adaylarının, öğretmen eğitimi sürecinde karşılaştıkları yeni bilgileri kabul ya da reddetme süreçleri son yıllarda öğretmen eğitimi alanında yapılan çalışmaların odağında yer almaktadır. Çünkü öğretmen adaylarının, öğretmen eğitimi programlarına başlamadan önce beraberlerinde getirdikleri inançları, tutumları, beklentileri ve algılarının neler olduğu ve bunların nasıl geliştiği ya da gelişmediği öğretmen eğitimi sürecini temelden etkileyen faktörlerin başında gelmektedir (Özbaş & Aktekin, 2013)."

Öğretmen adaylarının üniversite ve fakülte kavramına ilişkin algıları onların öğrenim süreçlerini etkileyeceğinden var olan durumu ortaya koymak ve bu duruma ilişkin olumlu çözümler geliştirebilmek daha nitelikli öğretmenler yetiştirebilmemizde önlemsel bir anlayış kazanılmasına hizmet edebilir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı; eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının, üniversite ve fakülte kavramlarına ilişkin algılarını metafor analizi yoluyla incelemektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma verileri eğitim fakültesine devam eden 100 (1.sınıf ve 2.sınıf) öğretmen adayından toplanmıştır. Katılımcılardan *"üniversite ve fakülte ……gibidir. Çünkü….."* ifadesini metafor kullanarak doldurmaları istenmiştir. Öğretmen adaylarından elde edilen bu veriler nitel (içerik analizi ve betimsel analiz) veri çözümleme teknikleri kullanılarak analiz

edilmiştir. İçerik analizi, toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir ve önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların ortaya çıkarılmasına olanak tanır. Böylece içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırız. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1. ve 2. sınıfta okuyan 105 öğretmen adayı oluşturmuştur. Veriler 2019-2020 eğitim öğretim güz döneminde toplanmıştır. Anket formu 28 Ekim-3 Kasım 2019 tarihleri arasında araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Veri toplama aşamasında öğretmen adaylarına 30 dakika süre verilmiştir. Bu araştırmada birinci ve ikinci sınıf öğrencileri seçilmiştir. Üniversitede ilk yıllarını geçirmekte olan grubun üniversiteye ve fakülteye bakış açılarının saptanması amacıyla bu çalışma grubu tercih edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri anket formuyla toplanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır: birinci bölümde öğrencilerin kişisel bilgileri, ikinci bölümde ise açık uçlu iki soru vardır. Öğretmen adaylarının üniversite ve fakülte algılarını metaforlar yardımıyla ortaya çıkarmak için onlara; "üniversite ve fakülteyi; canlı veya cansız bir varlığa, bir nesneye benzetecek olursanız neye benzetirdiniz, niçin?" sorusu yöneltilmiş, hem üniversite, hem de fakülte için ayrı ayrı birer metafor üretmeleri ve bu metaforları kullanma nedenlerini açıklamaları istenmiştir. (üniversite ……gibidir. Çünkü…….. Fakülte……gibidir. Çünkü……). İlgili kavramların metaforu alındıktan sonra mutlaka "niçin " veya "neden" sorusu da sorulmalıdır. Mecazların asıl gücü, bu sıfatlarla ilgili sorudadır. Her birey, aynı mecaza farklı anlamlar yükleyebilir. Yüklenen bu farklı anlamları veya bir mecazı kullanırken hangi amaçla kullanıldığı ancak "niçin" sorusunun yanıtıyla elde edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Verilerin Çözümlenmesi

Araştırmada toplanan veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi kullanımında temel amaç, toplanan verileri

açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizi, toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini sağlar ve önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların ortaya çıkarılmasına hizmet eder. Böylece içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırız. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Güvenirlik ve Geçerlilik

Nitel araştırmalarda toplanan verilerin ayrıntılı olarak açıklanması ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığının belirtilmesi geçerliğin önemli ölçütlerindendir. Nitel araştırmada güvenirliği arttırmak için araştırmacılar bazı önlemler alır. Bu önlemler, daha çok araştırmada kullanılan stratejilerin, neden/nasıl kullanıldığının belirgin hale getirilmesi ve bu şekilde diğer araştırmacıların bu stratejileri benzer bir biçimde kullanabilmesine olanak tanıması ile ilişkilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmacı izlediği aşamaları ayrıntılı ve açık bir biçimde sunduğunda araştırmasının dış güvenilirliği; araştırma sonuçlarını kendi tercih ve yönelimlerine göre biçimlendirmediğinde araştırmanın iç güvenilirliği sağlanmış olacaktır. Bulguların bir bölümünün orijinalliği bozulmaksızın verilmesinin araştırmanın iç güvenilirliğini önemli bir şekilde yükseltecek önlemlerdendir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada öğretmen adaylarının ifadeleri orijinalliği bozulmadan verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, analiz sonucunda elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının sınıf ve cinsiyete göre dağılımları, üniversite ve fakülte kavramına ilişkin metafor algıları ve bu algılarının nedenleri yer almaktadır.

Tablo 1: Öğretmen Adaylarının Sınıf ve Cinsiyete Göre Dağılımları

		Frekans	%
Sınıf	1. Sınıf	80	80
	2. sınıf	20	20
Cinsiyet	Kız	67	67
	Erkek	33	33
Toplam		100	100

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının % 80'i (n=80) birinci sınıf ve %20 si (n=20) 2.sınıf öğrencisidir. Cinsiyete göre öğretmen adaylarının %67 si (n=67) kız, %33'ü (n=33) erkektir.

Tablo 2: Üniversite Kavramına İlişkin Geliştirilen Metaforların Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Frekans	**%**
1.Hayat	30	30
2.Hayal ve basamak	7	7
3.Ülke ve şehir	7	7
4.Dünya ve evren	4	4
5.Olumsuz ifadeler	4	4
6.Tarafsız ifadeler	3	3
7.Okyanus	3	3
8.Bilim ve kültür	3	3
9.Özgürlük	3	3
10.Kitap ve kütüphane	3	3
11.Meslek	3	3
12.İnsan	3	3

13.Kalabalık ve çeşitlilik	3	3
14.Zaman	3	3
15.Gelişmek	3	3
16.Işık	3	3
17.Bilgi	3	3
18.Kamp	2	2
19.Bahçe ve toprak	2	2
20.Araç ve Alet	2	2
21.Ev	2	2
22.Su	2	2
23.Amaç	2	2
Toplam	100	100

Tablo 2 incelendiğinde öğretmen adayları üniversite kavramına ilişkin 23 tane metafor türetmişlerdir. Bunlar; hayat, hayal ve basamak, ülke ve şehir, dünya ve evren, olumsuz ifadeler, tarafsız ifadeler, okyanus, bilim ve kültür, özgürlük, kitap ve kütüphane, meslek, insan, kalabalık ve çeşitlilik, zaman, gelişmek, ışık, bilgi, kamp, bahçe ve toprak, araç ve alet, ev, su ve amaçtır.

Bu metaforların içerisinde en yüksek oranda (%30) tercih edilen metafor "hayat" metaforudur. 2. sırada "hayal ve basamak"(%7) ve 3. sırada ise "ülke ve şehir"(%7) metaforları gelmektedir. Bu bulgular ışığında öğretmen adaylarının üniversiteyi en çok hayata benzettiklerini söyleyebiliriz.

Üniversite Kavramına İlişkin Geliştirilen Metaforların Nedenleri

Bu bölümde öğretmen adaylarının en çok kullandıkları 3 metafora yer verilmiştir. Bunlar hayat, hayal ve basamak ve ülke ve şehirdir. K harfi katılımcıyı temsil etmektedir.

Öğretmen adayları % 30 oranında üniversiteyi hayata benzetmişlerdir. Adayların hayat kavramını hangi anlamda ele aldıkları incelendiğinde yaşamın dönüm noktası, ilk adım, sorumluluk, tek başına ayakları üzerinde durabilme, hayatın başlangıcı, hayat gibi mücadele vermek gerektiği, ulaşılması gereken hedef ve hayatın burada şekilleneceği yönünde yorumlar görülmektedir.

Aşağıda öğretmen adaylarının hayat kavramına vurgu yapan metaforları neden tercih ettiklerine ilişkin doğrudan açıklamaları ve yorumlarına yer verilmiştir.

K.1:Bir yolun başlangıcı gibidir. Çünkü hayata atılmamızın başlangıcıdır. Şimdiye kadar ki seçimlerimizin çoğu bize ait değildir. Ancak üniversite ile hayatımıza biz yön vermeye başlarız.

K,2: Savaş gibidir çünkü herkesten bağımsız kendi ayaklarının üzerinde durmaya çalışır ve hayatımızın bütün sorumlulukları sadece kişinin kendisine aittir.

K,3: Asıl kendi ayaklarımızın üstünde durduğumuz, hayatın gerçeklerini gördüğümüz bir yer gibidir. Çünkü buraya tek başımıza geldik. Birçoğumuz belki de ilk defa ailesinden ayrı kaldı. Yalnızız ve bir şeyleri yaparken sadece kendimize soruyoruz, kendi sorumluluklarımızı öğreniyoruz.

K,4: Üniversite, hayatımızın dönüm noktası gibidir, çünkü gelecekteki hayatımızı burada aldığımız her türlü eğitim şekillendirir.

K,5: Hayatta içtiğimiz su gibidir. Çünkü bir şeyleri suladıkça o şeyler yeşerir. Üniversitede okudukça gelişiyoruz. Hayatla olan bağımız artıyor. Hayata bakış açımız gelişip değişiyor.

Öğretmen adayları %7 oranında üniversiteyi hayal ve basamağa benzetmişlerdir. Adayların hayal ve basamak kavramlarını hangi anlamda ele aldıkları incelendiğinde hayallere ulaşmada yardımcı olan bir basamak olarak algıladıkları belirlenmiştir.

Aşağıda öğretmen adaylarının hayal ve basamak kavramlarına vurgu yapan metaforları neden tercih ettiklerine ilişkin doğrudan açıklamaları ve yorumlarına yer verilmiştir.

K,1:Üniversite, hayalimize gittiğimiz bir merdiven gibidir çünkü adımları vardır, hayalimiz merdivenin sonunda duruyor ve biz o merdiven basamaklarını her sene bir adım çıkarak ulaşabileceğiz.

K,2:Büyük bir basamak gibidir. Çünkü hayallerimize ulaşmamızda gereklidir.

K,3:Amaca yetişmek için geçilmesi gereken bir basamak gibidir. Çünkü hayalini kurduğumuz meslek için bulunmamız gerekir.

Öğretmen adayları %7 oranında üniversiteyi ülke ve şehire benzetmişlerdir. Adayların ülke ve şehir kavramlarını hangi anlamda ele aldıkları incelendiğinde farklı bölümlere ayrıldığı, farklı şehirlerden, ırklardan ve farklı düşünceden insanlar bir arada yaşadığı, içinde çeşitli olanakların bulunduğu şeklinde açıklamışlardır.

Aşağıda öğretmen adaylarının ülke ve şehir kavramlarına vurgu yapan metaforları neden tercih ettiklerine ilişkin doğrudan açıklamaları ve yorumlarına ver verilmiştir.

K,1: Üniversite, ülke gibidir. Çünkü her çeşit insan vardır.

K,2: Ülke gibidir, çünkü farklı yörelerden farklı yetiştirilen insanlar bulunur.

K,3: Şehir gibidir çünkü içerisinde kendine has tüm imkanlar bulunur.

Tablo 3: Fakülte Kavramına İlişkin Geliştirilen Metaforların Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Frekans	**%**
1.Ev	15	15
2.Bölümler	13	13
3.Amaç	10	10
4.Okul	8	8
5.Aile	7	7
6.Ülke, millet, devlet ve şehir	7	7
7.Gelecek	6	6
8.Gayret	6	6
9.Kitap	5	5
10.Apartman, bina ve mahalle	5	5
11. Tarafsız ifadeler	5	5
12.Basamak	3	3
13.Olumlu ifadeler	3	3
14.Bilgi	2	2
15.Oda	2	2
16.Zorluk	2	2
Toplam	100	100

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adayları fakülte kavramına ilişkin 16 tane metafor türetmişlerdir. Bunlar; ev, bölümler, amaç, okul, aile, ülke, millet, devlet ve şehir, gelecek, gayret, kitap, apartman, bina ve mahalle, tarafsız ifadeler, basamak, olumlu ifadeler, bilgi, oda ve zorluktur.
Bu metaforların içerisinde en yüksek oranda (%15) tercih edilen metafor "ev" metaforudur. 2. sırada "bölümler"(%13) ve 3. Sırada ise "amaç"(%10) metaforları gelmektedir. Bu bulgular ışığında öğretmen adaylarının üniversiteyi en çok eve benzettiklerini söyleyebiliriz.

Fakülte Kavramına İlişkin Geliştirilen Metaforların Nedenleri
Bu bölümde öğretmen adayların en çok kullandıkları 3 metafora yer verilmiştir. Bunlar ev, bölümler ve amaçtır.

Öğretmen adayları %15 oranında fakülteyi eve benzetmişlerdir. Adayların ev kavramını hangi anlamda ele aldıkları incelendiğinde ait hissedilen yer, rahatlık sağlaması, yardım, destek, sorunların orada çözülmesi, akademik bilginin burada alındığı yönünde yorumlar görülmektedir.

Aşağıda öğretmen adaylarının ev kavramına vurgu yapan metaforları neden tercih ettiklerine ilişkin doğrudan açıklamaları ve yorumlarına yer verilmiştir.

K,1:Fakülte, ev gibidir, çünkü vaktimizin çoğu burada geçer. Kendimizi ait hissettiğimiz bir yerdir. Ev gibidir çünkü bize o rahatlığı veriyor.

K,2:Fakülte eğitimi Seçtiğimiz bölüm için çok faydalıdır. Öğrenci için evi gibidir. Akademik ve entelektüel bilgiyi burada alır. Öğrenciler için güzel bir ortam yaratır. Yaşam boyu bilgilerin temelini burada alırız.

K,3:Üniversite içinde sadece orda rahat ederiz.

Öğretmen adayları %14 oranında fakülteyi bölümler metaforuyla tanımlamışlardır. Adayların bölümler kavramını hangi anlamda ele aldıkları incelendiğinde birçok bölümün yere aldığı bir kurum olması, yeteneğe göre bölümlerin ayrılması, uzmanlaşmanın sağlandığı yer yönünde yorumlar görülmektedir.

Aşağıda öğretmen adaylarının bölümler kavramına vurgu yapan metaforları neden tercih ettiklerine ilişkin doğrudan açıklamaları ve yorumlarına yer verilmiştir.

K,1: Fakülte, iş yeri gibidir. Birbiriyle benzer özelliklere sahip bölümlerden oluşur.

K,2: Kendi yeteneğimize göre ayrılmış farklı farklı bölümler. Hangi yeteneğimiz ağır basıyorsa o alana yöneliriz. Bireylerin eğitim alacağı türlere göre birbirinden ayrılmasıdır.

K,3:Üniversitedeki ihtisaslaşma, uzmanlaşma ve disiplinlerin ayrılıp derinleştiği olgulardır.

Sonuçlar ve Öneriler

Elde edilen veriler ışığında öğretmen adaylarının, üniversite kavramına ilişkin 23, fakülte kavramına ilişkin 16 geçerli metafor geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bu metaforlar üniversite için; hayat, hayal ve basamak, ülke ve şehir, dünya ve evren, olumsuz ifadeler, tarafsız ifadeler, okyanus, bilim ve kültür, özgürlük, kitap ve kütüphane, gelişmek, bilgi, meslek, insan, kalabalık ve çeşitlilik, zaman, aile ve ana kucağı, kamp, bahçe ve toprak, ışık, araç ve alet, ev, su ve amaçtır. Fakülte metaforları ise; ev, bölümler, amaç, aile, ülke ve şehir, kitap, apartman, gelecek, olumlu ifadeler, tarafsız ifadeler, okul, gayret, basamak, bilim, oda ve zorluktur.

Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının geliştirdikleri üniversite metaforları arasında ilk sırayı hayat metaforları alırken, fakülte metaforları arasında ilk sırayı ev metaforu almaktadır. Hayat kelimesinin Türk Dil Kurumuna göre (2019), ilk anlamı canlı, sağ olma durumudur. Buna göre öğretmen adayları üniversiteyi hayata benzeterek, hayatta canlı kalabilmelerinin en önemli unsurunu üniversiteler olarak görmektedirler denilebilir. Üniversitelerin görevinin bu denli önemli olması bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarının üniversitelerde karşılanmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle üniversitelerde verilen eğitimin niteliği artırılmalıdır.

Ev kelimesinin fakülte metaforu olarak en çok tercih edilen metafor olması, öğretmen adaylarının fakültelerinde öğrenim görürken kendilerini evlerinde gibi hissettikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuç fakültenin bilişsel hedefleri gerçekleştirmesinin yanında duyuşsal hedeflerin gerçekleşmesine de hizmet etmiş olabileceği sonucunu ortaya koyabilir.

Üniversitenin sözcük anlamına baktığımızda bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumudur (TDK,2019). Üniversitelerin en önemli görevlerinden birisi öğrencilerine bilimsel düşünme ve bilimsel araştırma yapma yeterliği yapma becerisi kazandırmak olmalıdır. Gelişmiş toplumlarda üniversiteler bu görevi daha fazla yerine getirmektedirler. Bu bağlamda öğretmen adaylarının üniversite ve fakülte metaforu olarak

bilimselliğe değinmemiş olmaları düşündürücüdür. Üniversitelerimizdeki öğretimin niteliği daha fazla bilimsellik içermelidir.

Kaynaklar

Collins, E. C.,Green J. L. (1990). Metaphors: The Construction of a Perspective. *TheoryintoPractic*, 29/2, 71–77.

Hargreaves, A. (1994) *Changing Teachers, Changing Times: Teachers' Work and Culture in the Postmodern Age.* New York: Teachers College Press.

Richardson, V. (2003). Preserviceteachers' Beliefs. Ed: James Raths, Amy C. McAninch, *Teacher Beliefs and Classroom Performance: TheImpact of Teacher Education* Volume 6: Advanced in Teacher Education, ABD:Information Age Publishing Inc.

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi,* 55, 459-496.

Özbaş, B. Ç.,& Aktekin, S. (2013). Tarih öğretmen adaylarının tarih öğretmenliğine ilişkin inançlarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 9(3), 211-228.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

https://sozluk.gov.tr/ erişim tarihi 11.11.2019

ICHES

EKONOMİ

Türkiye'de Genç Kadın Ve Erkek İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi

Bedriye TUNÇSİPER* - Ferhan SAYIN**

** İzmir Demokrasi Üniversitesi, tbedriye1@hotmail.com*

*** İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sayinf@gmail.com*

ÖZ

Ülkelerin makroekonomik hedeflerinin başında gelen ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin mümkün olabildiğince yüksek düzeyde ve verimlilikte kullanılabilmesiyle ilişkilidir. Emek istihdamı incelendiğinde, dünya ortalaması bazında kadınların işgücüne katılımı %50'lileri bulsa da erkeklerin lehine hala dengesiz bir dağılım söz konusudur. Bu eşitsizliğin nedenlerinin araştırılması ve düzeltilmesi üzerine literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak son dönemde Türkiye'de genç nüfusun (15-24 yaş) işsizlik oranlarının %27 seviyelerine ulaşması, genç istihdamının ayrıca incelenmesini önemli ve zorunlu kılmaktadır. Söz konusu öneminden dolayı çalışmada, Türkiye'de 2014-2019 döneminde genç kadın ve erkek istihdam oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Vektör Otoregresif Model kullanılarak incelenmiştir. Hanehalkı İşgücü Anketi verilerinin revize edilmesinden dolayı, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen 2014'den başlayan çeyreklik veri seti kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, Türkiye'de genç istihdamın ekonomik büyümeye katkısının arttırılabilmesi amacıyla ilgili önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç İstihdamı, Ekonomik Büyüme, Vektör Otoregresif Model, Türkiye.

Giriş

Ülkelerin makroekonomik hedeflerinin başında gelen ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin mümkün olabildiğince yüksek düzeyde ve verimlilikte kullanılabilmesiyle ilişkilidir. Emek istihdamı incelendiğinde, dünya ortalaması bazında kadınların işgücüne katılımı %50'lileri bulsa da erkeklerin lehine hala dengesiz bir dağılım söz konusudur. Bu eşitsizliğin nedenlerinin araştırılması ve düzeltilmesi üzerine literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak son dönemde Türkiye'de genç nüfusun (15-24 yaş) işsizlik oranlarının %27 seviyelerine ulaşması, genç istihdamının ayrıca incelenmesini önemli ve zorunlu kılmaktadır. Söz konusu öneminden dolayı çalışmada, Türkiye'de 2014-2019 döneminde genç kadın ve erkek istihdam oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Vektör Otoregresif Model kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Türkiye'de 2014-2019 döneminde genç kadın ve erkek istihdam oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Vektör Otoregresif Model kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada, Hanehalkı İşgücü Anketi verilerinin revize edilmesinden dolayı, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen 2014'den başlayan çeyreklik veri seti kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan veriler aşağıdaki notasyonlarla uygulama içinde yer alacaklardır:

genckadin: Genç Kadın İstihdam Oranı

gencerkek: Genç Erkek İstihdam Oranı

gsyih: Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış zincirlenmiş gayrisafi yurt içi hasıla hacim endeksi

Ekonometrik Analiz

Makroekonomik zaman serileri genellikle durağan özellik göstermezler. Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan zaman serileriyle yapılan analizlerde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabileceğini ve elde edilen sonuçların, test istatistiklerinin standart dağılıma sahip olmamaları nedeniyle gerçek ilişkiyi yansıtmayacağını ifade etmişlerdir (Gujarati, 1999: 726). Bu nedenle, zaman serileri ile çalışırken, öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir. Zaman serilerinin durağanlığının sınanmasında, çeşitli testler kullanılmaktadır. Uygulamada en çok kullanılan testlerden biri, Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen "Geliştirilmiş Dickey-Fuller" (Augmented Dickey-Fuller - ADF) Testi'dir ve (1) numaralı denkleme uygulanmaktadır:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^{m} \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \qquad (1)$$

ΔY_t ; durağanlığı test edilen değişkenin birinci farkı, t; trend değişkeni ve ΔY_{t-i} ; gecikmeli fark terimidir. Modele, hata teriminin seri korelâsyonsuz olmasını sağlayacak kadar gecikmeli fark terimi ilave edilmektedir. Denklemdeki "m" gecikme sayısı, Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak seçilebilir (Kızılgöl, 2006: 4).

Çalışmada kullanılacak olan yöntem Vektör Otoregresif (Vector Autoregressive - VAR) Model'dir. İki değişkenli VAR Model, standart şekilde şöyle ifade edilebilir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} b_{1i}\, y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} b_{2i}\, x_{t-i} + v_{1t} \qquad (2)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^{p} d_{1i}\, y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} d_{2i}\, x_{t-i} + v_{2t} \qquad (3)$$

(2) ve (3) numaralı modelde p gecikmelerin uzunluğunu, v ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96-98).

VAR modellerinde değişkenlerin şoklara verdiği tepkiler Etki-Tepki fonksiyonları ile tespit edilerek ekonomi politikalarına yön verilmeye çalışılmaktadır. Etki-Tepki fonksiyonları VAR modeli içerisindeki değişkenlerin sıralanışına duyarlıdır. Literatürdeki yaygın uygulama, değişkenlerin dışsal olandan içsele doğru sıralanması şeklindedir.

Sistemdeki ilk değişkenin en dışsal oluşu, bu değişkenin sistemdeki diğer değişkenlerden gelen geçici şoklara tepki vermediği, son değişkenin en içsel oluşu ise, söz konusu değişkenin hem kendi şoklarına hem de diğer değişkenlere gelen şoklara tepki verdiği anlamını taşımaktadır (Çiçek, 2005). Bu anlamda, modeldeki değişkenlerin sıralanması, genç kadın istihdam oranı, genç erkek istihdam oranı ve GSYİH değişkeni şeklinde belirlenmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada, değişkenlere ait verilerin durağanlıkları ADF Birim Kök Testi uygulanarak incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo1. ADF Birim Kök Test İstatistikleri

DEĞİŞKENLER		**SABİTLİ**	**TREND+SABİTLİ**
	genckadin	-5.36 (1)*	-3.59 (4)***
	gencerkek	-2.53 (4)	-1.91 (4)
DÜZEY	gsyih	-1.74 (4)	-1.99 (4)
	genckadin	-10.22 (1)*	-10.31 (1)*
	gencerkek	-10.91 (1)*	-1.41 (3)*
I. FARK	gsyih	-0.9 (3)	-1.38 (3)
II. FARK	gsyih	-31.55 (2)*	-31.53 (2)*

Not: ADF Test İstatistiği kritik değerleri sabitli olarak düzey ve 1. farkta %1 -3,81, %5 -3,02, %10 -2,65; sabitli ve trendli olarak düzey ve 1. farkta %1 -4,62, %5 -3,71, %10 -3,3.

Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu göstermektedir ve Schwarz Bilgi Kriteri kullanılarak seçilmiştir.

(*) %1, (**) %5 ve (***) %10 önem düzeyinde durağanlığı göstermektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, ADF test sonuçlarına göre genç kadın istihdamı oranı değişkeninin düzey verisi halinde, genç erkek istihdam oranı değişkeninin birinci farkı alındığında, GSYİH değişkeninin ise ikinci farkı alındığında birim kök içermediği, yani durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada bir VAR Modeli oluşturularak modelin optimum gecikme uzunluğu, Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Kriteri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	74.681	NA	1.06e-07	-7.545	-7.396	-7.520
1	120.911	72.996*	2.15e-09*	-11.464*	-10.867*	-11.363*
2	108.758	45.529	1.52e-05	-9.635	-8.474	-9.360

(*) Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir. LR: Ardışık Modifiye Edilmiş Likelihood Ratio (LR) Test İstatistiği. FPE: Son Kestirim Hatası (Final Prediction Error). AIC: Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion). SC: Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion). HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan-Quinn Information Criterion).

Tablo 2 incelendiğinde, tüm bilgi kriterleri değerlerinin aynı yönde olduğu ve 1 gecikme için ortalama hata karenin minimum değer verdiği gözlemlenmektedir.

Belirlenen optimum gecikme uzunluğuna göre tahmin edilen ve istikrarlı olduğu anlaşılan VAR Modeli'nde, sistemde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek amacıyla Blok Dışsallık Wald Testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar içinde anlamlı olanlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. VAR Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Dışlanan Değişken	χ^2	**Serbestlik Derecesi**	**Prob. Değeri**
Bağımlı Değişken: genckadin			
gsyih	25.23835	1	0.0000 *
Bağımlı Değişken: gencerkek			
genckadin	2.792661	1	0.0947 ***
gsyih	44.16060	1	0.0000 *
Bağımlı Değişken: gsyih			
gencerkek	48.94393	1	0.0000 *

(*) Sıfır hipotezi (H0) $\alpha = 0.01$ düzeyinde reddedilmektedir. (**) Sıfır hipotezi (H0) $\alpha = 0.05$ düzeyinde reddedilmektedir. (***) Sıfır hipotezi (H0) $\alpha = 0.10$ düzeyinde reddedilmektedir.

Elde edilen VAR Granger Nedensellik Test sonuçlarına göre, GSYİH değişkeninin gecikmeli değerlerinin genç erkek ve genç kadın istihdam oranlarının gecikmeli değerini; genç erkek istihdam oranlarının gecikmeli değerinin de GSYİH değişkeninin gecikmeli değerlerinin etkilediği anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular, GSYİH'den genç kadın istihdamına, genç kadın istihdamından da genç erkek istihdamına doğru tek yönlü; GSYİH ile genç erkek istihdamı arasında karşılıklı bir nedenselliğin olduğu yönündedir.

Çalışmamızda incelenen değişkenler üzerinde en etkili değişken, uygulanan Varyans Ayrıştırma Analizi kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Modelde yer alan değişkenlerde meydana gelecek bir değişmenin yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösteren Varyans Ayrıştırma Analizi sonuçlarından GSYİH değişkenine ait olanlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. GSYİH Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları

Dönem	genckadin	gencerkek	gsyih
1	23.38553	0.326894	76.28757
2	19.10129	49.82263	31.07608
3	17.43235	43.35521	39.21245
4	19.34950	50.49332	30.15718
5	18.92145	47.05155	34.02699
6	19.39912	50.65075	29.95012
7	19.24365	48.78256	31.97379
8	19.43787	50.75220	29.80993
9	19.42682	49.64726	30.92592
10	19.47099	50.81766	29.71135
11	19.52397	50.15706	30.31897
12	19.49943	50.86756	29.63301

Sıra: genckadin gencerkek gsyih

GSYİH değişkeninin Varyans Ayrıştırma Analizi sonuçlarına göre, GSYİH değişkeninin dönem başında, yani kısa dönemde büyük ölçüde kendi ve genç kadın istihdamı şoklarınca belirlenmiş olduğu, Tablo 4'te görülmektedir. Dönem uzadıkça GSYİH üzerinde genç kadın istihdamının etkisi azalmakta, genç erkek istihdamının etkisi ise artmaktadır. Dönem sonunda, yani uzun dönemde ise GSYİH'nin yaklaşık %50 oranında genç erkek istihdamının, yaklaşık %30 oranında kendisinin ve yaklaşık %19 oranında genç kadın istihdamının şoklarınca ifade edildiği Tablo 4'ten anlaşılmaktadır.

Bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun sistemdeki öteki değişkenler üzerindeki etkisini çözümlemekte ve bu bakımdan ekonomi politikalarına yön vermede önemli bir işlev gören Etki-Tepki Analizi sonuçlarından GSYİH değişkenine ait olanlar Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. GSYİH Değişkeninin Etki -Tepki Analizi Sonuçları

Dönem	genckadin	gencerkek	gsyih
1	-0.021885	0.002588	0.039528
2	0.025036	0.053643	0.015379
3	0.009519	0.009553	-0.029869
4	-0.025466	-0.042882	-0.013573
5	-0.011234	-0.009336	0.025871
6	0.021015	0.037391	0.013428
7	0.010695	0.010326	-0.021769
8	-0.017843	-0.031990	-0.012845
9	-0.010314	-0.010689	0.018311
10	0.014999	0.027340	0.012186
11	0.009793	0.010788	-0.015318
12	-0.012561	-0.023268	-0.011447

Sıra: genckadin gencerkek gsyih

GSYİH değişkeninin Etki-Tepki Analizi sonuçları incelendiğinde, GSYİH'ye ilişkin yapılan bir düzenlemenin uzun dönemde etkisinin azaldığı görülmektedir. Genç kadın ve erkek istihdamına yönelik yapılan

bir düzenlemeye GSYİH'nin gösterdiği tepkiler dalgalı bir seyir izlemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Türkiye'de genç nüfustaki (15-24 yaş) artan işsizlik oranları nedeniyle genç kadın ve erkek istihdam oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Vektör Otoregresif Model kullanılarak incelendiği çalışmada elde edilen bulgular, genç kadın istihdamından genç erkek istihdamına, GSYİH'den genç kadın istihdamına doğru tek yönlü, GSYİH ve genç erkek istihdamı arasında ise karşılıklı bir nedenselliğin olduğu yönündedir.

GSYİH değişkeninin dönem başında, yani kısa dönemde büyük ölçüde kendi ve genç kadın istihdamı şoklarınca belirlenmiş olduğu; dönem uzadıkça GSYİH üzerinde genç kadın istihdamının etkisinin azaldığı, genç erkek istihdamının etkisinin ise arttığı; dönem sonunda, yani uzun dönemde ise GSYİH'nin yaklaşık %50 oranında genç erkek istihdamının, yaklaşık %30 oranında kendisinin ve yaklaşık %19 oranında genç kadın istihdamının şoklarınca ifade edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

GSYİH'ye ilişkin yapılan bir düzenlemenin uzun dönemde etkisinin azaldığı görülmektedir. Genç kadın ve erkek istihdamına yönelik yapılan bir düzenlemeye GSYİH'nin gösterdiği tepkilerin ise dalgalı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

Öneriler

Söz konusu bulgulara istinaden, ekonomik büyüme üzerinde genç erkek istihdamının kısa ve uzun dönemde etkisi söz konusuyken genç kadın istihdamının sadece uzun dönem itibarıyla zayıf bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç, dünya genelindeki işgücüne katılım konusunda erkeklerin lehine olan dengesiz dağılım gerçeğinin Türkiye'de genç kesim için de söz konusu olduğunu kanıtlamıştır.

Dezavantajlı grup olan kadınların işgücüne katılımını genel olarak eğitim, medeni durum, çocuk sayısı, yaş, hanede çalışan kişi sayısı, ekonomik durum, tarımsal istihdamda yaşanan azalış ve toplumsal yapısal dönüşüm gibi etmenler belirlemektedir.

Özellikle kentsel emek piyasasından ziyade kırsal emek piyasalarında, yetersiz eğitim düzeyi nedeniyle düşük ücretle istihdam olanağı bulan kadınlar, ülke genelindeki tarımsal alanda istihdamdaki azalış nedeniyle tarım dışına çıktıklarında ya da kente göç ettiklerinde istihdam olanağı bulamamakta ya da söz konusu ücret düzeylerinde çalışmaktansa ev işlerini tercih etmelerine neden olmaktadır. Toplumda kadına biçilen ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı şeklindeki roller de kadının işgücüne katılımını engellemektedir. Bu olumsuz durumun düzeltilmesine, kadınların işgücü piyasasının gerektirdiği eğitim ve nitelikleri kazanabilmesi için gereken olanakların kazanılmasına yönelik olarak, ailelerde söz konusu sorumlulukların eşit paylaşıma yönelik düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Sadece kadınların değil tüm gençlerin nitelikli işgücü olabilmeleri için gerekli olan eğitim düzeyini ve niteliğini arttıracak politikalar izlenmelidir. İşgücü piyasasının ihtiyaçlarını yönelik eğitim müfredatlarının oluşturularak ara kademe insan gücünün yetiştirilmesinin sağlanmasıyla tam ve etkin istihdam yolunda önemli adımlar atılarak ekonomik büyüme ve kalkınmaya temel sağlanmış olunacaktır.

Kaynaklar

Çiçek, M. (2005). Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizması: VAR (Vektör Otoregresyon) Yaklaşımıyla Bir Analiz, İktisat, İşletme ve Finans, 82-105.

GUJARATİ, D. N. (1999). Temel Ekonometri. Literatür Yayınları, İstanbul.

KIZILGÖL, Ö (2006). Türkiye’de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi. Türk Dünyası Celalabad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Akademik Bakış, 10, 1-19.

ÖZGEN, F. B. & GÜLOĞLU, B. (2004). Türkiye’de İç Borçların

İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi. ODTÜ Gelişme Dergisi, 31(1), 93-114.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İstatistik Göstergeler Veri Tabanı.

Devlet Teşviklerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: 2006-2017 Döneminden Kanıtlar

Prof.Dr. Bedriye Tunçsiper*- Ezgi Zeynep Rençber**

**İzmir Demokrasi Üniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tbedriye1@hotmail.com*
***İzmir Demokrasi Üniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, zeynep.rencber@idu.edu.tr*

Özet

Teşvikler, çok eski dönemlerden günümüze gelinceye kadar hem gelişmiş hemde gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve sosyal politikaları gerçekleştirmekte bir araç olarak kullanılmıştır. Teşvikler ile özellikle bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi, milli gelirin arttırılması ve yeni istihdam olanaklarının yaratılması amaçlanmaktadır. Teşvikler ayrıca devlet tarafından bir mal ve hizmetin maliyetinin düşürülmesine yönelik kaynak transferleri olarak da kullanıldığından önem arz etmektedir. Bu nedenle teşvik politikalarının etkinliğinin denetlenmesi ve reel ekonomi üzerinde etkisini arttıracak biçimde uygulanması önemlidir. Çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde 2006:01-2017-:04 dönemi verileri baz alınarak KOBİ' lere verilen devlet desteği ve tarımsal destekleme ödemelerinin reel ekonomik büyüme üzürindeki etkisinin VAR analizi ile incelenmesi ve elde edilen bulgulardan yola çıkarak politika önerilerinin geliştirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Teşvikleri, Ekonomik Büyüme, Vektör Otoregresif Model

The Effect Of Government Incentives On Economic Growth: Evidence From 2006-2017

Incentives have been used as a tool for realizing economic and social policies in both developed and developing countries since ancient times. The incentives are aimed at eliminating development disparities between regions, increasing national income and creating new employment

opportunities. Incentives are also important as they are used by the government as resource transfers to reduce the cost of goods and services. Therefore, it is important to monitor the effectiveness of incentive policies and to implement them in a way that increases their impact on the real economy. The purpose of the study in the economy Turkey 2006: 01-2017-: 04 period is the development of a data base on SMEs granted state aid and agricultural support payments of real economic growth examined by VAR analysis of the impact of the transferable and Based on the findings policy recommendations.

Keywords: Government Incentives, Economic Growth, Vector Autoregressive Model

1.Giriş

Devlet teşviklerini, devlet tarafından bir mal ve hizmetin maliyetini düşürmeye yönelik yapılan bir kaynak transferi olarak tanımlamak mümkündür. Devlet yardımları üreticileri teşvik etmek ve korumak, rekabet gücünün yükselmesini sağlamak ve kuruluş yerini etkilemek kaydıyla belirlenmiş olan bir bölgenin gelişimine katkıda bulunmak gibi amaçlarla karşılık beklemeden yapılan yardımlardır. Teşvikler ile ülkelerin neleri amaçladığına paralel olarak ülkenin gelişmesi açısından kamu kaynaklarının uygun görülen sektörlere yönlendirilmesi ve refah seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir (Yavan 2011).

Teşvikler bir ülkede uygulanan sosyal, mali ve ekonomik politikalarla yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle teşvikler sosyal, ekonomik ve mali politikaları uygulamakta bir araç olarak görülmektedir. Bölgesel gelişmişlik farklarının giderek yükseldiği, işsizlik oranlarının arttığı, büyüme sorunlarının yaşandığı ve dış ticaret açıklarının arttığı günümüz koşullarında teşvikler bu olumsuz koşulları gidermekte birer öncüdür.

Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinde 2006-2017 yılları arasında devletin yapmış olduğu sübvansiyon amaçlı transfer ödemelerinin ekonomik büyümeye üzerindeki etkisinin araştırılması ve elde edilen bulgulardan yola çıkarak politika önerileri geliştirilmesidir.

2.Türkiye'de Teşvik Uygulamaları

Türkiye ekonomisinde gerçekleştirilen teşvik uygulamaları kalkınma programlarını destekleyen bir yapıdan oluşmaktadır. Cumhuriyet kurulduğu tarihten itibaren günümüze ulaşıncaya kadar uygulanmış olan kalkınma planlarında mevcut kaynakların etkin kullanılması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması temel hedefler arasında yer

almaktadır. Bu nedenle uygulanan teşvik programlarında söz konusu amaçlara öncelik verilmiştir. Ayrıca katma değeri yüksek ürünler üretilmesi, ülkenin dış pazarlarla rekabet gücünün arttırılması ve ülke içi üretimin kalitesinin arttırılması diğer hedefler arasında yer almıştır. Türkiye'de dönemlere göre uygulanan teşvik politikaları da farklılık göstermiştir. (Asgaragov 2008)

Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra uygulanmaya başlayan teşvik politikalarında uzun vadede getirisi yüksek olan üretim bölümlerinin yaygınlaştırılması için küresel ekonomik durumun analizi yapılarak teşvik politikaları iyileştirilmeye ve düzenlenmeye çalışılmıştır.

2009 yılında ise ülkenin 4 yatırım bölgesine ayrılmasını öngören ve ihracat, ithalat, rekabet edilebilirlik ve istihdam temel makro hedeflerin geliştirilmesine öncelik veren bir teşvik sistemi hazırlanmıştır. Uygulamaya konulan bu teşvik sistemi ile birlikte istihdamın ve üretimin attırılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, doğrudan yabancı yatırımların arttırılması ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmiştir. (Deveci ve Karagöl)

Türkiye'de 2012 yılında yürürlüğe koyulan teşvik sistemi bugüne kadarki en geniş kapsamlı teşvik sistemi olma özelliğine sahiptir. Bunun nedeni bu teşvik yasası hazırlanırken illerin farklı özelliklerinin dikkate alınması ve yatırımların niteliğinin ve boyutunun söz konusu teşvik yasasında ön planda tutulmasıdır. Bu sistemde, istihdamı arttıran ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltan yatırımlara verilen teşvik miktarının yükseltilmesi planlanmıştır.

Tablo1: Yatırım Teşvik Belgeleri (2006-2017)

Yıllar	Sermaye Türü	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam
			Milyon TL	
2006	Yabancı sermaye	134	1,613	17,769
	Yerli sermaye	2,341	11,685	80,249
	Toplam	**2,475**	**13,298**	**98,018**
2007	Yabancı sermaye	169	4.077	22.791
	Yerli sermaye	2.073	15.864	77.586
	Toplam	**2.242**	**19.941**	**100.377**
2008	Yabancı sermaye	174	4.525	20.404
	Yerli sermaye	2.273	16.301	70.604
	Toplam	**2.447**	**20.825**	**91.008**
2009	Yabancı sermaye	156	9.713	13.209
	Yerli sermaye	1.917	13.893	65.073
	Toplam	**2.073**	**23.607**	**78.282**
2010	Yabancı sermaye	193	7.551	14.952
	Yerli sermaye	3.359	60.107	116.918
	Toplam	**3.552**	**67.657**	**131.870**
2011	Yabancı sermaye	197	8.513	8.915
	Yerli sermaye	3.754	37.556	111.085
	Toplam	**3.951**	**46.086**	**120.000**
2012	Yabancı sermaye	219	8.563	17.173
	Yerli sermaye	3.742	54.305	136.381
	Toplam	**3.961**	**62.868**	**153.554**
2013	Yabancı sermaye	222	19.860	17.564
	Yerli sermaye	4.330	75.137	169.725
	Toplam	**4.552**	**94.996**	**187.289**
2014	Yabancı sermaye	261	11.670	12.900
	Yerli sermaye	3.572	52.278	131.462
	Toplam	**3.833**	**63.948**	**144.362**
2015	Yabancı sermaye	234	34.943	11.212

	Yerli sermaye	4.260	65.085	134.264
	Toplam	**4.494**	**100.027**	**145.476**
2016	Yabancı sermaye	223	31.169	14.876
	Yerli sermaye	4.887	66.891	123.755
	Toplam	**5.110**	**98.060**	**138.631**
2017	Yabancı sermaye	338	93.599	22.419
	Yerli sermaye	7.138	84.658	204.989
	Toplam	**7.476**	**178.257**	**227.408**

Tablo 4'te 01.01.2001 ve 31.01.2018 dönemleri arasındaki düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin sayısı, sabit yatırımların tutarı ve istihdam sayıları gösterilmiştir. Düzenlenen belge adedi 2007 yılında 2,475 iken bu sayı 2011 yılına gelindiğinde 3,951'e ulaşmıştır. 2012 yılında 3,961 olan bu sayı 2013 yılında artarak 4.552'ye ulaşmıştır. 2014 yılına gelindiğinde ise düzenlenen belge sayısı 3.883'e düşmüştür. 2014 yılından sonra yatırım teşvik belgelerinin sayısında sürekli artış olduğu görülmektedir. Son olarak 2017 yılında bu sayı 7.476 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo:2 01.01.2001-31.01.2018 Tarihlerinde Sektörlere Göre Yatırım Teşviklerinin Dağılımı

Sektörler	Sermaye Türü	Belge Adedi	Sabit Yatırım	İstihdam
			Milyon TL	
Enerji	Yabancı sermaye	187	127.833	6.679
	Yerli sermaye	6.392	131.470	37.183
	Toplam	**6.579**	**259.303**	**43.862**
Hizmetler	Yabancı sermaye	597	56.549	75.121
	Yerli sermaye	17.581	215.600	813.648
	Toplam	**18.178**	**272.149**	**888.769**
İmalat	Yabancı sermaye	2.550	63.481	221.810
	Yerli sermaye	30.029	232.388	1.036.114
	Toplam	**32.579**	**295.869**	**1.257.924**
Madencilik	Yabancı sermaye	101	4.013	4.075
	Yerli sermaye	2.335	24.884	76.147
	Toplam	**2.436**	**28.858**	**80.222**
Tarım	Yabancı sermaye	69	394	3.147
	Yerli sermaye	1.747	8.782	52.857
	Toplam	**1.816**	**9.175**	**56.004**
Genel Toplam	Yabancı sermaye	3.504	252.270	310.832
	Yerli sermaye	58.084	613.084	2.015.949
	Toplam	**61.588**	**865.354**	**2.326.781**

Tablo 2'de 01.01.2001 ve 31.01.2018 tarihleri arasında sektörlere göre yatırım teşviklerine yer verilmiştir. Buna göre en çok sabit yatırım 295.869 milyon TL ile imalat sektöründe gerçekleşmiştir, Onu 272.149 milyon TL ile hizmetler sektörü takip etmektedir. Yatırım teşvik tutarlarına paralel olarak en fazla istihdam yaratan sektörlerin başında 1.257.924 milyon kişi ile imalat sektörü yer almaktadır. Hizmetler sektörü ise 888.769 milyon kişi ile en fazla istihdam yaratan ikinci sektördür.

3.Literatür Taraması

Türkiye'de teşviklerin ekonomik büyüme üzerine yapmış olduğu etkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bu ilişkiyi ekonometrik yöntemlerle inceleyen çok az çalışma vardır. Teşviklerin ekonomik büyümeye etkisini irdeleyen çalışmalardan bazıları ise şunlardır;

Goss ve Phillips (1999),işsizlik, teşvikler ve bölgesel ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş oldukları çalışmalarında işsizlik oranının düşük olduğu bölgelerde teşviklerin büyümeyi yükselttiği, buna karşılık işsizlik oranının yüksek olduğu bölgelerde teşviklerin hiçbir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ayele (2006), Etiyopya da KOBİ'lere verilen teşviklerin etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda teşviklerin KOBİ'ler ve bölgesel kalkınma üzerinde çok küçük bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ay (2005), 1980-2003 yıllarına ait verileri kullanarak teşviklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ulusal yönden ele aldığı çalışmasında ilgili dönemde Türkiye' de yatırım teşviklerinin toplam sabit sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Akan ve Aslan (2008), Doğu Anadolu bölgesine yapılan teşvikler ve istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere yapmış oldukları çalışmalarında, teşviklerin istihdamı arttırıcı yönde etki yaptığı ve teşviklerle ekonomik büyüme arasında doğru yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Erden ve Karaçay-çakmak (2005), 1992-1999 yılına ait verileri kullanarak Türkiye'nin 24 ili için yaptıkları çalışmalarında, özel sektörün yatırım kararlarını etkileyen değişkenlerden birisi olan kamu yatırımlarının ele alınan 24 ilde sanayi yatırımlarını pozitif yönde etkilediği, buna karşılık diğer iki değişken olan yatırım teşvikleri ve kredilerin imalat sanayi üzerinde hiç bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Karaçay-Çakmak ve Erden (2004), 12 bölge için 1992-1999 dönemine ait verilerle yapmış oldukları panel veri analizi sonucunda, bölgesel anlamda teşviklerin özel sektör sanayi yatırımları üzerinde hiçbir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yavan (2011), yapmış olduğu çalışmasında 81 il düzeyinde veri seti kullanarak, Türkiye'de illere yönelik teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırmıştır. Çalışma sonucunda teşvikle yapılan yatırımlar arttıkça, hem illerdeki GSYH 'nın hem de kişi başı gelirin arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Karabıçak (2013), çalışmasında Türkiye'de uygulanan teşvik politikalarının ulusal ve bölgesel düzeyde etkilerini araştırmıştır. Çalışmada verilen teşvikler ile istihdam sayıları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Selim vd (2014), çalışmalarında 2001-2012 yıllarına ait veriler kullanılarak Türkiye'de yatırım teşvik belgelerinin ve sabit yatırımların istihdam üzerine etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada sabit yatırımların ve teşviklerin istihdam üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.Ekonometrik Analiz

Çalışmada 2006:01-2017:04 dönemine ait tarımsal destekleme ödemeleri (AGRL), KOBİ desteği ve ekonomi bakanlığı teşvik ödemeleri (HOUSE), mevsimsellikten arındırılmış reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GDP) değişkenlerinden oluşan 2006 yılının ilk çeyreği ile 2017 yılının 4. Çeyreğini kapsayan veri seti kullanılmıştır. Veriler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden derlenerek oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin logaritması alınmıştır ve seriler mevsimsel etkilerinden arındırılmıştır.

4.1.Serilerin Durağanlığının Tespit Edilmesi

Makroekonomik zaman serileri genellikle durağan özellik göstermezler. Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan zaman serileriyle yapılan

analizlerde sahte regresyon problemiyle karşılaşılabileceğini ve elde edilen sonuçların, test istatistiklerinin standart dağılıma sahip olmamaları nedeniyle geçerliliklerini yitireceğini ve gerçek ilişkiyi yansıtmayacağını ifade etmişlerdir (Gujarati, 1999: 726). Bu nedenle, zaman serileri ile çalışırken, öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir. Zaman serilerinin durağanlığının sınanmasında, çeşitli testler kullanılmaktadır. Uygulamada en çok kullanılan testlerden biri, Dickey ve Fuller(1981) tarafından geliştirilen "Geliştirilmiş Dickey-Fuller" (Augmented Dickey-Fuller - ADF) Testi'dir ve (1) numaralı denkleme uygulanmaktadır: durağanlığı test edilen değişkenin birinci farkı, t; trend değişkeni ve gecikmeli fark terimidir. Modele, hata teriminin seri korelâsyonsuz olmasını sağlayacak kadar gecikmeli fark terimi ilave edilmektedir. Denklemdeki "" gecikme sayısı, Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak seçilebilir (Kızılgöl, 2006: 4). Bu çalışmada, değişkenlere ait verilerin durağanlıkları ADF Birim Kök Testi uygulanarak incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. ADF Testi Sonuçları

Değişkenler			t İstatistiği	%1	%5	%10	P Değeri
GSYH	Düzeyde	Sabitli	-3,07	-4,19	-3,52	-3,19	0,1277
	1.Fark	Trendli ve sabitli	-2,85	-4,21	-3,53	-3,19	0,1904
	2.fark	Trendli ve sabitli	-37,44*	-4,19	-3,52	-3,191	0,0000
Hanehalkı	Düzeyde	Sabitli	-3,36**	-4,22	-3,53	-3,20	0,0716
Tarım	Düzeyde	Sabitli	-3,30**	-4,19	-3,52	-3,19	0,0804

Not: Düzey ve birinci ve ikinci farklarda sabit terim ve trendli modeller kullanılmıştır. *; %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. **; %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.***; %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, ADF test sonuçlarına göre tüm serilerin düzey verisi halinde birim kök içerdiği, yani durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Bu özelliğe sahip olan serilerden GSYİH değişkeni hariç tüm serilerin düzey değerinde durağan olduğu GSYİH değişkeninin ise ikinci farkı alındığında I(2), durağan olduğu görülmektedir.

Çalışmada kullanılacak olan yöntem Vektör Otoregresif (VectorAutoregressive-VAR) Model'dir. İki değişkenli VAR Model, standart şekilde şöyle ifade edilebilir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^{p} b_{1i}\, y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} b_{2i}\, x_{t-i} + v_{1t} \quad (1)$$

$$x_t = c_1 + \sum_{i=1}^{p} d_{1i}\, y_{t-i} + \sum_{i=1}^{p} d_{2i}\, x_{t-i} + v_{2t} \quad (2)$$

(1) ve (2) numaralı modelde p gecikmelerin uzunluğunu, v ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96-98).

Çalışmada durağanlaştırılmış serilerle oluşturulan VAR Modeli'ninoptimum gecikme uzunluğu, Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Kriteri

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-123.3176	NA	0.095201	6.161832	6.287216	6.207490
1	-85.89729	67.53904	0.023842	4.775477	5.277011	4.958108
2	-39.48034	76.98420	0.003875	2.950260	3.827944	3.269864
3	-5.857065	50.84495*	0.001189*	1.749125*	3.002958*	2.205702*
4	0.307783	8.420280	0.001418	1.887425	3.517408	2.480975

(*) Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir. LR: Ardışık Modifiye Edilmiş LikelihoodRatio (LR) Test İstatistiği. FPE: Son Kestirim Hatası (Final PredictionError). AIC: Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion). SC: Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion). HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan-Quinn Information Criterion).

Tablo 2 incelendiğinde tüm kriterlerin değerlerinin aynı yönde olduğu ve 3 gecikme için ortalama hata karenin minimum değer verdiği gözlemlenmektedir.

Çalışmada incelenen değişkenler üzerinde en etkili değişken, uygulanan Varyans Ayrıştırma Analizi kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Modelde yer alan değişkenlerde meydana gelecek bir değişmenin yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösteren Varyans Ayrıştırma Analizi sonuçlarından işsizlik değişkenine ait olanlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: GSYİH Değişkeninin Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları

Dönem	GSYH	Hanehalkı	Tarım
1	100.00	0.000	0.00
2	97.18	2.27	0.53
3	89.89	9.18	0.92
4	89.53	9.57	0.89
5	87.89	10.78	1.31
6	89.05	9.75	1.18
7	85.27	12.75	1.96
8	85.92	12.17	1.89
9	83.74	13.69	2.55
10	84.55	12.97	2.47
11	82.21	14.63	3.15
12	82.86	14.04	3.09

GSYİH değişkeninin Varyans Ayrıştırma Analizi sonuçlarına göre, GSYİH değişkeninin dönem başında, yani kısa dönemde kendi şoklarınca belirlenmiş olduğu Tablo 3'te görülmektedir. Dönem sonunda yani uzun dönemde ise yaklaşık %83 oranında kendi, sonra sırasıyla, hanehalkı ve tarım şoklarınca ifade edildiği Tablo 3'ten anlaşılmaktadır.

Bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun sistemdeki öteki değişkenler üzerindeki etkisini çözümlemekte ve bu bakımdan ekonomi politikalarına yön vermede önemli bir işlev gören Etki-Tepki Analizi sonuçlarından GSYİH değişkenine ait olanlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: GSYH Değişkeninin Etki -Tepki Analizi Sonuçları

Dönem	GSYH	Hanehalkı	Tarım
1	100.00	0.00	0.00
2	47.27	50.08	0.08
3	47.23	43.65	0.71
4	37.62	56.23	0.51
5	40.09	53.84	0.53
6	33.60	62.24	0.32
7	36.24	58.41	0.44
8	33.15	61.57	0.38
9	34.92	59.87	0.41
10	30.27	65.76	0.30
11	32.95	62.91	0.33
12	31.72	63.21	0.33

GSYİH değişkeninin Etki-Tepki Analizi sonuçları incelendiğinde KOBİ desteği ve ekonomi bakanlığı teşvik ödemelerinin kısa dönemde GSYİH üzerinde etkili olmadığı uzun dönemde ise giderek artarak etkili olduğu; tarımda ise mevsimsellik etkisinin ortaya koyduğu dalgalanmalar izlendiğinden etkisinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın amacı Türkiye ekonomisine 2006:01-2017:04 döneminde Devlet teşviklerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu sebeple teşvikleri temsilen tarımsal destekleme ödemeleri, KOBİ desteği ve ekonomi bakanlığı teşvik ödemeleri kullanılmıştır. Söz konusu değişkenlerin reel GSYH' ya etkisi araştırılmıştır. Yapılan VAR Analizi sonucunda 2006 ve 2018 yıllarında KOBİ desteği ve ekonomi bakanlığı teşvik ödemelerinin reel üretim

üzerinde uzun dönemde anlamlı bir etkisi olduğu buna karşılık tarımsal desteklerin kısa ve uzun dönemde reel üretimi etkilemediği tespit edilmiştir.

Ekonomisinin büyüklüğüne göre değerlendirildiğinde Türkiye hemen her alanda en çok teşvik ve hibe programı uygulayan ülkelerden birisidir. Ancak temel göstergeler göstermiştir ki bu teşvik uygulamaları reel üretime yansımamaktadır. Bu durum teşviklerin tek başına etkin olmadığını yapısal reformlar ile birlikte uygulanması gerektiğini ortaya koymuştur. Konu içerisinde de değinildiği gibi 2006-2017 döneminde verilen yatırım teşviklerinin miktarı sürekli artmış son olarak 2017 yılında 891,529 Milyon TL ye ulaşmıştır. Buna karşılık geçen 11 yıl içerisinde Türkiye'de teşviklerin sadece %12 oranında istihdam yarattığı görülmektedir. Türkiye'de toplam istihdamın 28 milyon olduğu dikkate alındığında bu oldukça düşük bir orandır.

Teşvikler her şeyden önce devlet için bir gider oluşturmaktadır. Teşvik alan kişi ya da firmalar içinse bir gelir transferidir. Türkiye'de zaman zaman aynı kullanıcıların birden fazla teşvikten yararlandığı görülmüştür. Bu durum gelir dağılımını teşviği alan lehine değiştirmektedir.

Yukarıda açıkladığımız tüm bu durumlar değerlendirildiğinde Türkiye'de etkin bir teşvik mekanizması yaratılması için her şeyden önce teşvikler uygulamaya koyulduktan sonra etkinlik ve verimlilik analizlerini yapılması gerekmektedir. Teşviklerin denetimi ve kontrolünün sağlanması oldukça güçtür. Bu noktada sağlıklı ve güncel bilgi temini için gerekli istatiksel veri tabanının oluşturulması lazım gelmektedir. Dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen Ar-Ge çalışmalarına önem veren bir teşvik programının oluşturulması da yine alınabilecek diğer önlemler arasında sayılabilir.

KAYNAKÇA

Akan ve Arslan,(2008). Türkiye'de sektörel yat belgeleri ile istihdam analizi: Doğu Anadolu Bölgesi üzerine bir uygulama (1980-2006), Çalışma ve toplum, 1,ss 107-119

Akdeve ve Tanas (2013). Geçmişten Günümüze Teşvikler ve Ülke Uygulamaları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s37, 329-349*

Asgaragov (2008). T.C Dış Ticaret Müşteşarlığı'nın Devlet Destekleri ve İhracat Üzerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi*

Ay (2005).“ Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi “, Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(2), ss 176-184

Ayele (2006), The industry and location impacts of investment incentives on SME□s start-up in Ethiopia, Journal of International Development, 18, 1-13.

Erden ve Karaçay çakmak, (2005). Türkiye'de yerel kalkınma ve devletin rolü: Bir yöresel panel veri analizi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23 (2), 13-32.

Goss ve Phıllıps,(1999). Do business tax incentives contribute to a divergence in economic growth, Economic Development Quarterly, 13 (3), 217-228.

Karabıçak (2013). “Türkiye'de uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri “*Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c(18),s(3),ss263-280*

Karaçay-Çakmak ve Erden (2004). Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımları: Türkiye□den bölgesel panel veri setiyle ampirik bir analiz, Gazi Üniversitesi BF Dergisi, 6 (3), 77-96.

Selim, Koçtürk ve Eryiğit (2014). “Türkiye'de Yatırım Teşvikleri ve Sabit Yatırımların İstihdam Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi “ *Ege Akademik Bakış c (14),s(4), ss 661-673*

Yavan (2011). *“*Teşviklerin Bölgesel EkonomiK Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz *“ Ekonomik Yaklaşım Dergisi, c(22), s(81), ss 65-104*

Kalkınma Planlarında İstihdam ve Emek 1960-1990 Dönemi

Inst. Dr. Cihan Serhat Kart[1] , Inst. Yusuf Can Çalışır[*]

[*]Ankara Üniversitesi

ÖZET

İktisadi büyümenin ötesinde toplumsal bir iyilik haline ulaşmayı ve bu hali sürdürmeyi ifade eden ekonomik kalkınma, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de üzerinde durulan bir olgudur. Kalkınma çabaları farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. bununla birlikte önemli gelişmelerden birisi, kalkınma planlarının ortaya atılmasıdır. Günümüzde başlangıç durumundan farklı bir rolleri olsa da planlar halen kapsamlı çalışmaların ürünüdür. 1963 Yılından beri Türkiye'de politika yapım süreçlerinde bir yol haritası niteliğiyle ön plana çıkan temel araçlardan birisi kalkınma planlarıdır. Kalkınma planlarında toplumsal birçok konuya yer verilmiştir. Yer verilen konulardan birisi de istihdamdır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de kalkınma planlarında istihdam ve emek politikalarına ilişkin ne gibi değişimlerin yaşandığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öncellikle kalkınma planlarının ortaya çıktığı dönemin ulusal ve uluslararası belirleyicileri tespit edilecektir. Daha sonra kalkınma planlarına atfedilen anlamın nasıl değiştiği ortaya konulacaktır. Bunun ardından emek ve istihdam özelinde bu değişim değerlendirilecektir. Şüphe yok ki kalkınma planlarının rolündeki değişim Türkiye Ekonomisi'nin gösterdiği değişimle paralleldir. Bundan ötürü Türkiye Ekonomisi'nin kısmi bir otokrasiden Dünya ekonomisi ile entegre olmuş liberal bir ekonomiye doğru evrilmesi planların da karakterini değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Planlı ekonomi, Türkiye ekonomisi

Employment And Labour In Development Plans

ABSTRACT

The economic development, beyond the economic growth, which express the achieving and maintaining the situation of social well-being, is an

emphasized subject in Turkey as in many countries. Development efforts have emerged in different ways. however, one of the important developments is the introduction of development plans. Although they have a different role than the initial situation today, plans are still the product of extensive work. Since 1963 a road map in the policy-making process in Turkey, the development plans are one of the key tools to the forefront with. Many social issues were included in development plans. One of the topics covered is employment. The aim of this study is to find out the changes in the development plans in the field of labour and employment. In this respect, firstly, the national and international determinants of the period in which the development plans emerge will be determined. Then, how the meaning attributed to development plans changes will be revealed. This change will then be assessed in the labor and employment specific. There is no doubt that the change in the role of development plans is parallel to the change in the Turkish Economics. Because of that, the evolution of turkish Economy from a partial autocracy to a liberal economy which is integrated to the world has changed the character of the development plans.

Keywords: Development, Planned economy, Turkish Economy

GİRİŞ

Kalkınma plancılığını ya da genel olarak plancılığı anlayabilmek için, ortaya konulması gereken birkaç olgu vardır. Bunların başında iktisadi büyüme ve kalkınma gelmektedir. İktisadi büyüme temelde bir ülkede belli bir dönemde reel gayrisafi yurtiçi hâsıla (GSYH) artışını ifade etmektedir. Bununla birlikte kalkınma kavramı, bir ülkenin ekonomik ilerleyişine sosyal ve siyasal bir ilerlemenin de eşlik etmesini ifade eder. Başka bir ifade ile kalkınma büyümenin nimetlerinin, eğitimi, sağlığı, adaleti içerecek şekilde yeniden dağıtılması anlamına gelir. Bu iki tanımlamadan çıkan temel sonuç şudur, büyüme bir yapısal değişim olmaksızın da ortaya çıkabilir fakat kalkınma bir yapısal değişimi zorunlu kılar(Han ve Kaya, 2004,3). Büyümenin bu şekilde nicel bir değişimi ifade etmekle sınırlı olmasına rağmen, kalkınma nicel olmanın ötesinde nitel bir değişim anlamına geldiği için, farklı bir disiplin olarak ortaya çıkmış ve yirminci yüzyılın sonuna kadar da üzerinde yoğun emek sarf edilen bir alan olarak varlığını sürdürmüştür.

Kalkınma planı adı altında ortaya konulsun ya da konulmasın plancılık genellikle bir kalkınma hedefine ulaşmak için kullanılmıştır. Bununla beraber plancılık, salt teknik bir kavram olmanın ötesinde, ideolojik kodları da olan bir yaklaşımdır(Somel, 2009, 1). Bizzat kapitalist ülkelerde

ortaya çıkması ya da başını gelişmiş Batı ülkelerinin çektiği IMF, IBRD gibi örgütler tarafından öğütlenmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira amacı kapitalist sistemin daha işler olmasını sağlamak olan planlar, piyasanın eksikliğini giderecek mekanizmalar içermişlerdir. Bazı araştırmacılar[2], bunu planların sosyal boyuta ağırlık veren bir paradigma kaymasının sonucu olduğu ifade etseler de aslında genel anlamda bir paradigma kaymasından ziyade, kapitalist sistemi daha etkin hale getirme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bundan ötürüdür ki hem kapitalist ekonomilerde hem de (reel) sosyalizm uygulamasının hâkim olduğu ekonomilerde hayat bulmuştur. Bu çalışmanın amacı, paradigma değişimlerini de göz önüne alarak Türkiye'de kalkınma planlarında istihdam ve emek kavramlarının nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu amaçla öncellikle kalkınma planlarının tarihi ve iktisadi arka planı ele alınacak daha sonra ise kalkınma planları metinleri üzerinden planların istihdam ve emek konularına nasıl baktıkları analiz edilecektir. Sonuç bölümünde ise bulgulara ilişkin nihai bir değerlendirme yapılarak, politika yapıcılara yol gösterici olacağını düşündüğümüz öneriler ortaya koyulacaktır.

TÜRKİYE KALKINMA PLANLARI ARKA PLAN

Cumhuriyet ilk yıllarında gerçek birer kalkınma programı olmamakla beraber, kısmen başarıya ulaşmış sanayi plancılığı görülmüştür.Sanayi plancılığında sanayi tek başına ele alınmış ve tarım ve hizmetler sektörü planın dışında bırakılmıştır. Burada sanayinin diğer sektörler için itici bir güç teşkil edeceği kabul edilmiştir(Özyurt, 1981, 119). Sermaye birikiminin düşük, nitelikli işgücünün kısıtlı olması, yatırım yapma potansiyeli olan bir burjuva kitlesinin olmayışı gibi nedenler, ilk yıllarda takip edilen liberal ekonomik politikaların da sonuca ulaşmaması ile birlikte plancılığı kaçınılmaz olarak gündeme getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte kesintiye uğrayan bu plancılık anlayışı, 1960 askeri darbesinden sonra bu sefer kalkınma planı olarak gündeme gelmiştir.Ülkenin istikrarının bozulmasının nedeni olarak iktidarın plansız uygulamalarının sebep olduğu düşünülerek, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması çalışmalarına başlanmıştır. Bunun için ilk önce 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Çelebi, 2002, s.36 dan aktaran Tüzünkan, 2015).DPT'nin kuruluşu 1960 yılında çıkarılan 91

[2] Bu yöndeki görüşler için bakınız Ekiz ve Somel, 2005).

sayılı kanunla olmuştur. Bu kanuna göre DPT'nin görevi aşağıdaki gibi belirlenmiştir(www.resmigazete.gov.tr)

a) Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tespit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde Hükümete yardımcı olmak;

b) b) Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;

c) c) Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlamak;

d) d) Plânların başarı ile uygulanabilmesi İçin ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve İşleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak,

e) e) Plânın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak;

f) f) Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek.

Kanunda "Devlet Planlama Teşkilatı'nın İstatistik Genel Müdürlüğü ile yakın bir işbirliğikurarak çalışacağı, ayrıca, plânlama ile ilgili olarak lüzumlu gördüğü bilgileri her türlü amme İdare ve müesseselerinden ve diğer hakikî ve hükmi şahıslardan doğrudan doğruya istemeye yetkili olduğu, Kendilerinden bilgi istenen her türlü amme idare ve müesseseleri ile diğer hakiki ve hükmi şahıslar bu bilgileri mümkün olan en kısa zamanda vermekle mükellef oldukları" ifade edilmiştir.

İlk planların amacı Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşmesini sağlamaktır.İthal ürünleri nihai üründen başlayarak kendi üreten bir Türkiye düşüncesiyle planlama başlamıştır.Bu noktada düşünülmesi gereken bir nokta, gelişmiş ülkelerin ve bunların yönetimi ellerinde tuttukları IMF, IBRD gibi örgütlerin temel amaçlarından birisinin, üretimi kendileri adına daha ucuza yapabilecek ekonomiler yaratma istekleridir. Zira sanayileşme stratejisinin bizzat bu kuruluşlarca nihai maldan başlayacak şekilde yapılmasının tavsiye edilmesi de bu açıdan değerlendirilmelidir. Eğer aksi olsaydı, gerçekten üretim kapasitesi yüksek ekonomiler yaratmak hedeflenseydi, yatırım malından başlayacak Sovyet tipi bir kalkınma öğütlenebilirdi kanısındayız. Zira bu kalkınma modelinde geleneksel gelişme biçimi bir yana itilmiş, hafif endüstri yerine, ağır endüstri kurulmasına öncelik verilmişti; her şeyden önce, elektriklendirme, demir ve çelik, makine yapımı alanlarına önem verilecekti. Bu yeni tip

gelişmenin nedeni, ileride göreceğimiz gibi, makine ve madenden şeyler yapan ve elektrik gücü üreten endüstrilerin üretim kapasitelerinin büyütülmesiyle ekonominin bütün dallarının ilerideki gelişme olanaklarının arttırılıyor olmasıydı(Dobb, 1981, 133).

PLANLARDA İSTİHDAM VE EMEK

Planlarda emek ve istihdama ilişkin bakış açısı yukarıda da bahsedildiği gibi sanayileşme perspektifi doğrultusunda gelişmiştir. İlk planda eğitim ile bir arada ele alınan istihdam ve emek daha sonraki planlarda, basit bir teknik hedefe indirgenmiştir. Bu durumu daha iyi analiz etmek için planların içeriğini incelemek yerinde olacaktır.

Birinci Beş Yıl 1963 — 1967

Sanayileşmenin ve ona bağlı olarak ortaya çıkacak olan kalkınmanın belli bir zaman dilimi geçmeden ortaya çıkmasının mümkün olmadığı düşünüldüğünden ilk plan on beş yıllık bir perspektifle yapılmıştır. Planda "On beş yılda ulaşılacak hedefler; Türkiye'nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehassısın yetiştirilmiş olması, yüzde 7 lik bir gelişme hızının sağlanması, İstihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi" şeklinde özetlenmiştir. "Temel hedef; sosyal adalet, istihdam ve dış ödeme dengesinin yüksek bir gelir seviyesinde gerçekleştirilmesi" olarak ifade edilmiştir(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)

İstihdam politikası nüfus politikası ile ilintili olarak değerlendirilmiş ve o dönemde bugüne göre daha genç olan bir Türkiye nüfusu da göz önüne alınarak, emek arzı artışlarının, yaratılan istihdam olanaklarından fazla olmasını engelleyecek bir nüfus planlamasının gerekliliği vurgulanmıştır:

"İstihdam probleminin daha uzun bir perspektif içinde düşünülmesi gerekmektedir, özellikle hızlı bir teknolojik gelişme çağında bulunmamız ve üretim tekniğinin her zaman emekten tasarruf sağlayacak yönde gelişmesi, yüksek bir nüfus artışından doğacak emek arzının istihdamının önemli bir mesele olarak kalmasına sebep olabilir. Bütün bu sebepler nüfus artış hızını azaltıcı yönde politika kararlarının bugünden alınması gereğini açıkça ortaya koymaktadır"(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Bunun yanında ücretler politikası, mevcut ücret düzeyinden tam istihdamın kovalanmasının ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkileyecek bir faktör olarak değerlendirilmesine bağlı olarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

a. "Kalkınma sırasında enflasyonu önlemek önemli bir mesele olduğuna göre, işgücünün kullanılması konusunda dikkatle durulmalıdır. Daha geniş çapta istihdamın olumlu sonuçları gerçekte, geLecek kuşaklar için üretkenliğin artırılmasında, ek bir yatırımı ifade etmektedir. Öbür yandan işgücünün bugünkü ücret seviyesinde seferber edilmesinin bütün kalkınma çabalarını kösteklemesi mümkündür. Bu takdirde gönüllü ve ücreti kısmen aynî olarak ödenen işgücünden yararlanılması ilke olarak kabul edilmiştir.
b. Tarım projelerine öncelik verilmesinde kullanılamayan işgücü de dikkate alınmıştır.
c. Köylerdeki işgücünü de göz önünde tutarak zaman bakımından iyi ayarlanmış bayındırlık işleri programından yararlanmak imkânları da vardır" (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Birinci plan, yazıldığı dönemde literatürde yeni yeni tartışılmaya başlanan nitelikli işgücü kavramı üzerinde durmuştur. Bu da planı yapanların, bir yandan dünya üretimine entegre olabilecek bir işgücü yaratmayı hedeflediklerinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilirken bir yandan da çok yanlı ve geniş bir perspektifin ürünü olduklarının bir işareti olarak ele alınabilir:

"Eğitim konusu, eğitimin sosyal hedefleri yanında kalkınma hedeflerine ulaşmak bakımından bu dönemde yapılacak işlerin gerçekleşebilmesi için gerekli nitelikte ve sayıda eleman yetiştirilmesi açısından da ele alındığından, istihdam konusu ile birlikte incelenmektedir. Çünkü çeşitli sektörlerde çalışması gerekli insan sayısı ile bu toplam sayısının fonksiyon tiplerine bölünmesi ve bunları yetiştirecek eğitim sistemi arasında yakın bir ilgi vardır"(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Planın ortaya koyduğu hedefler incelendiğinde bir yandan nitelikli işgücü yaratma çabasına rastlandığı gibi bir yandan da emeğin üretim sektörleri arasındaki dağılımını değiştirerek tarımdan kopuşu hedeflediği görülebilir:

"İstihdam bakımından hedef aşağıdaki noktalarda toplanmaktadır.

(a) İşsizlik meselesini çözmek,

(b) Çalışanların meslekî seviyelerini yükseltmek,

(c) Her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak,

(d) Çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarının bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve daha dengeli bir dağılış sağlamaktır"(Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 – 1972

Bu planla beraber istihdam eğitim ile beraber ele alınmaksızın tekil bir başlık olarak ele alınmıştır. Bununla beraber işsizlik Türkiye özelinde yapısal bir sorun olarak tanımlanarak sırf Keynes bakış açısıyla efektif talep yaratarak çözülemeyeceği ifade edilmiştir:

"İktisaden az gelişmiş Ülkelerde işsizliğin nedenleri ve bu sorunun çözüm yolları diğer Ülkelerde olduğundan farklıdır. Gelişmiş ülkelerde sorun çok defa düşük bir efektif talep seviyesinden ve kullanılmayan kapasiteden doğmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde işsizlik sorunu, gelişmiş ülkelerin aksine, tasarruf eğiliminin yüksek oluşundan değil düşük olmasından doğmaktadır. Ve konjonktürel işsizlik niteliğinde değildir devamlı bir nitelik taşımaktadır. Bu sorun bir yandan tarım sektöründe kullanılmayan işgücü ve gizli işsizlik, diğer yandan tarım dışında açık işsizlik ve verim düşüklüğü¸ şeklinde ortaya çıkmaktadır"(İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Planda istihdam seviyesi yüksek olan sektörlere ve alt alanlara ağırlık verileceği ifade edilmiştir. bunun yanında ilk planda bayındırlık olarak ifade edilen yatırımlar yerine istihdam yaratmak için inşaat yatırımlarından bahsedilmiştir:

"İstihdam seviyesinin yükseltilmesi ve işsizliğin azaltılması amacıyla istihdam etkisi yüksek olan sektörlere ağırlık verilecek, bunun yanında maliyeti artırmaksızın işgücü yoğunluğu yüksek, sermaye tasarruf edici ve istihdam yaratıcı projelere bütün sektörlerde öncelik verilecektir. Bu konuda istenilen şekilde bir gelişme sağlanabilmesi için teknoloji seçimi üzerinde araştırmalar yapılmasına devam olunacaktır. Farklı teknik teçhizatın sermaye - işgücü ve sermaye - hasıla katsayıları ve dayanma süreleri gözönüne alınarak yatırımın verimliliğinden fedakarlık yapılmaksızın en çok istihdam yaratan teçhizat tiplerini bulmaya ve aynı

kriterlere göre en verimli inşaat tipini tespit etmeye yönelinecektir" (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977

Bir istihdam yaratma mekanizması olarak kamu iktisadi teşebbüslerinin rolünden bahsediliyor. Devletin bir istihdam politikası aracı olarak kullanılması olumlulanmaktadır:

"Verimlilik konusunda ciddi sorunları olmasına ve yeniden düzenlenmeleri gerekmesine rağmen, Kamu iktisadi Teşebbüslerinin özellikle üretim, istihdam, ileri teknoloji kullanma ve fiyat istikrarını koruma konularındaki olumlu katkıları yanında, giderek sanayi toplumu olması amaçlanan Türkiye'de işgücüne beceri kazandırma yolunda da yararlı hizmetleri olmaktadır" (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Bu tespit aslında Türkiye'de plan döneminde de halen büyük istihdam olanakları sağlayacak bir sermaye sınıfının teşekkül etmediğinin bir delilidir. Zira büyük yatırımlar yapabilecek kabiliyette bir yerli sermaye bir yandan yüksek istihdam olanakları sağlarken bir yandan da işgücünün eğitimini hem devletten talep edecek hem de kendisi bu tarz bir eğitime ön ayak olacaktır.

Bu planda istihdam ilgili önemli iki diğer tespit bir yandan tarımda çözülmenin hızlanmış olduğu diğer yandan da nüfus artışının önüne geçilmediği için işsizliğin giderek arttığıdır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983

Bu planda dikkat çeken bir tespit Türkiye'de işsizliğin azaltılmasının bir aracı daha önceki dönemlerde dış göçün oynadığı role ilişkindir. 1971-73 Petrol Krizi olarak da bilinen ve plan metininde enerji krizi olarak ifade edilen krizle birlikte gelişmiş Avrupa Ekonomilerinin dış göç taleplerinde meydana gelen azalmanın Türkiye'de işsizliği arttırdığı ifade edilmiştir:

"Yurt içi işgücü fazlasını azaltıcı bir etmen olan yurt dışına işçi göndermeleri, 1960 yılından başlayarak, işçi kabul eden ülkelerin ekonomilerindeki gelişmeye bağlı olarak süregelmiştir. Sınaileşmiş ülkelere yabancı işçi göçünün önemli bir nedeni, göç alan ülkelerde yaratılan yeni iş olanaklarıyla 'birlikte söz konusu ülkelerde işgücünün yüksek ücretli ve statülü alanlarda istihdam edilmesiyle boşalan işlere yabancı ülkelerden gelen işçilerin alınmakta olmasıdır"(Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Dış ülkelere daha önce emek göçü çerçevesinde giden kimselerin yurda döndükten sonra işe yerli işçilerin yerine yerleştirilmelerinin tercih edilmesi de aslında ülkede nitelikli işgücü olmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde bir diğer kritik tespit de KİT'lerin gizli işsizliğe yol açtığıdır:

"KİT'inin istihdam yaratma işlevi verimliliği önemli ölçüde azaltacak biçimde yerine getirilmiş ve istihdam, gereklerinin çok üzerinde genişletilmiştir. KİTnin kısa dönem yanında uzun dönemde kaynak yaratma potansiyelini olumsuz yönde etkileyecek toplumsal ve politik tercihler de yapılmıştır. Ayrıca, sınırlı kaynakların çok sayıda projeye yayılması sonucunda yatırımların üretime geçme ve kaynak yaratma süreleri uzamıştır"(Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Nitelikli işgücü problemine yol açan bir unsur olarak planda üzerinde durulan bir nokta da meslek yüksek okullarının sayısının artmasıdır. Bu okullarda ülkenin istihdam ihtiyaçlarına hitap etmeyen bir okullu kitle yaratıldığı vurgulanmıştır. Bu planın geneline de bakıldığı zaman artık ihracata yönelik sanayileşme stratejisine hizmet edecek politikalar arandığı gerçeği ile karşı karşıya kalınması da bu perspektiften değerlendirilmelidir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989

Beşinci planla beraber devletin küçülmesine olan vurgu artmıştır. Diğer planlarda kamu istihdamı olumlu katkı yapan bir unsur olarak tanımlanırken artık devletin küçülmesine özellikle vurgu yapılmış ve bu vurgu istihdam ile sınırlı tutulmamıştır. Bu da Türkiye'nin giderek artan bir hızda ve arzuyla liberalleşmeye başladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Artık verimlilik artışı olmadan istihdam artışının sağlanmasının anlamsızlığından dem vurulmaktadır:

"Prodüktif istihdamın artırılması esastır. Sunî yollarla istihdam yaratılmasından kaçınılacak, özellikle kamu sektöründe yeni. işgücü ihtiyacının işgücü fazlası olan alanlardan belli oranda yapılacak kaydırmalarla karşılanmasına öncelik verilecektir. Prodüktif istihdam artışı, yatırım hacminin, yatırımların verimliliğinin, üretim sektörünün ve üretim tekniğinin fonksiyonu olarak belirlenecektir"(Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)

SONUÇ

Kalkınma planları başlangıçta yol gösterici bir ajanda olduğu kadar, resmi ya da gayriresmi bağlayıcılığı olan belgelerken 1980 sonrası kısmen,

1990'lı yıllardan itibaren tamamen niyet belgeleri haline gelmişlerdir. Başlangıç noktası, ekonomiyi, sosyal uzantıları ve yansımaları ile birlikte ele almak üzere kuruluyken, ilerleyen yıllarda aslında birer sanayileşme ya da büyüme programlarına dönüşmüşlerdir. Bu da ekonomiye ve sosyal hayata katkılarının çok sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Bütün bunları göz önüne alarak uzun vadeli bir perspektifin hedeflere yansıdığı, tedricen bu hedeflere yönelmek için neler yapılması gerektiğini hem nicel hem nitel bulgulara dayandırarak ortaya koyan planlara ihtiyaç vardır. Planların yasal olarak olmasa dahi en azından yasama organı ya da sivil toplum tarafından kontrol edilebilen hedeflerinin olması politika yapıcılara da kolaylık sağlayacaktır. Kalkınma en başta da söylediğimiz gibi eğitim, sağlık ve benzeri refah alanlarında büyümenin nimetlerinin yeniden dağıtılmasını ifade etmektedir. Bu yüzden iktisadi olanla sosyal olanın beraber ele alınması ve politikalarının bu ikisini de kapsayacak şekilde uygulamaya konulması bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

Dobb, M. (1981)Kapitalizm, Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma, çev. Mehmet Selik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

Ekiz, C., & Somel, A. (2005). Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi. *AÜ SBF-GETA Tartışma Metinleri*, (81), 1-36.

Han, E., KAYA, E.A., (2004),İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Özyurt, H. (1981). Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938). *Sosyoloji Konferansları*, (19), 119-148.

Somel, A. (2009). Türkiye'de Kalkınma Planlaması Efsanesi. *Dönemler ve Zihniyetler*, 319-333.

Tuzunkan, D. (2015). Türkiye'de uygulanan beş yıllık kalkınma planlarının istihdam politikaları açısından değerlendirilmesi.

www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCE4A2B5A9FE13949B Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC9C34CFA04C7928C4 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC2BD846AC6F288F74 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCB6D60B869D094B5B Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Sosyal Risk Kavramı ve Değişen Çalışma Hayatı

Inst. Dr. Cihan Serhat Kart*, Dr Yusuf Can Çalışır*

**Ankara Üniversitesi*
**Corresponding author: cihan serhat kart*

ÖZET

1980'li yıllardan itibaren dünya genelinde değişen üretim biçimlerine ve bunun sonucu olarak önce gelişmiş daha sonra gelişmekte olan ekonomilerde ortaya çıkan endüstrisizleşmeye bağlı olarak görülen yeni istihdam biçimleri ile beraber, geleneksel sosyal politika ve sosyal güvenlik yaklaşımlarında tanımlananlardan farklı yeni sosyal riskler ortaya çıkmıştır. Örneğin geleneksel sosyal riskler arasında yer alan işsizlik ve buna bağlı olarak tanımlanan gelir kaybı artık çalışmaya rağmen yeterli gelir elde edememe biçimine dönüşmüştür. Aynı şekilde işsizlik, geleneksel tanımda mevcut sürekli bir işten çıkarılma ya da ayrılma haliyken, yeni endüstri ilişkilerinde ücret yetmediği için aynı anda çalışılan birden fazla işlerden birinden ya da birkaçından ayrılma haline dönüşmüştür. Bu gibi değişimler ister istemez sosyal risk kavramı tanımının hem nicel hem de nitel olarak yeniden yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı bu bağlamda değişen çalışma hayatının getirdiği yeni sosyal riskleri tanımlamak ve bu riskleri önlemek için geliştirilebilecek alternatif politikaları ortaya koymaktır. Bu için bir yandan ortaya çıkan yeni çalışma biçimleri nedenleri ve sonuçları ile incelenecek, öte yandan da bu değişimin getirdiği yeni sosyal riskler veya geleneksel sosyal risklerde meydana gelen nitel değişimler analiz edilecektir. Bütün bunlardan sonra da politika yapıcılara yol gösterecek politika önerileri ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal risk, geleneksel yaklaşım, alternatif sosyal risk tanımı, politika

GİRİŞ

İnsanoğlu, karşısında güçsüz olduğu doğayla yüz yüze gelmesinden beri biçim değiştiren, nitelik ve nicelik değiştiren bir kavram olarak sürekli riskle karşı karşıyadır. Zira risk, genel olarak, somut sonuçları olan bir tehlikeye dönme olasılığı olan her şey olarak ifade edilebilir. Bununla

beraber, sosyal risk bir risk kategorisi olarak farklı bir anlam içerir. Daha spesifik bir bakış açısıyla sosyo-ekonomik yapı içinde ortaya çıkan riskler için kullanılan bir ifadedir. İnsanoğlu, içinde bulunduğu sosyal çevreyle, üretime katılma, tüketim, kamusal mallardan yararlanma gibi konularda sürekli bir ilişki halindedir. Bu ilişkilerde edilgen olduğu kadar etkendir. Bu yüzden bu ilişkiler yumağının işleyişini sekteye uğratan her türlü risk sadece bireyi değil, kaçınılmaz olarak toplumun genelini de ilgilendirmektedir. Özellikle küreselleşme gibi yeni meydan okumalarla beraber risk yönetimi yeniden gündeme gelmiştir(Holzmann ve Jorgensen, 2001, 32).

Bunun yanında ilk bakışta sosyal risk gibi görünmeyen bir dizi risk, yarattığı sonuçlar itibariyle sosyal riske dönüşebilir. Böyle düşünüldüğü zaman genel olarak sosyal riskler aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

- Deprem, sel gibi afetler biçimini alan doğal riskler;
- Savaş, ayaklanma, iç savaş gibi insan eseri riskler;
- Ayrımcılık gibi politik riskler;
- Yoksulluk gibi ekonomik riskler
- Salgın hastalık gibi sağlık riskleri (Holzmann vd, 2003,5; Aktan, 2002).

Birleşmiş Milletler'e göre bu riskler insani gelişmeyi olumsuz etkileyen unsurlardır. Başka bir ifade ile sosyal risk, toplumda ortaya çıkan ve insani gelişmeyi sekteye uğratan bütün olumsuzluklar olarak ele alınabilir(UN, 2016,5).Benzer bir tanımlama sosyal risk ilkesi çerçevesinde de karşımıza çıkar:

> "Sosyal risk, insanların bir arada yaşamalarından doğan bir risk halidir. insanlar yaşadıkları toplumun içinde bulunduğu kargaşadan istemeseler de, o kargaşanın içinde olmasalar da etkilenirler. Bu etkilenme bazen ölüm gibi çok ciddi zararlara kadar varabilir. Bu zararların, kargaşanın çıkmasında hiçbir kusuru olmayan mağdurlar üzerinde bırakılmasının hakkaniyet ve adalet ilkelerine uygun olmaması düşüncesi, sosyal risk ilkesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ilke gereğince, toplumun içinde bulunduğu kargaşadan doğan zararlar, o toplumun siyasî bir örgütlenmesi olan devletçe karşılanarak topluma pay edilir"(Çoban, 2003).

SOSYAL GÜVENLİK AÇISINDAN SOSYAL RİSK

"İnsanlar, hayatları boyunca çeşitli risklerle karşılaşmaktadırlar. Bu risklerin bir kısmı bireylerin gelirlerinde azalmaya neden olurken bir kısmı giderlerinde artışa neden olmakta bazıları ise hem gelirlerinde azalmaya hem de giderlerinde artışa neden olmaktadır. Bireyler, hem kendilerini hem de aile üyelerini risklere karşı koruyabilmek için çeşitli yöntemlere başvurma ihtiyacı hissetmişlerdir. İnsanların geleceklerini güvence altına alma ihtiyacı "sosyal güvenlik" fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal güvenliğin yapılan birçok tanımı bulunmaktadır. Yapılan tanımlara baktığımız zaman tanımların ortak noktası, çeşitli sosyal risklerle karşılaşan kişilerin korunması fikri olduğu görülmektedir"(Gerek vd, 2013,195). Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO) tarafından ortaya konulan 1958 tarihli 102 sayılı sözleşme başta olmak üzere, bir dizi uluslararası belgede sosyal riskler, hastalık, analık, sakatlık, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, ölüm ve işsizlik olarak sıralanmıştır(Güzel ve Okur, 2004, 3; Tuncay ve Ekmekçi, 2005, 8).

İşsizlik

Sosyal risklerin başında işsizlik sayılabilir. Zira kapitalist sistemin işleyişi içinde insanların çoğunluğu şu ya da bu şekilde bir başkasının yanında ya da emrinde, ücret karşılığı çalışmaktadır. İşinden hangi nedenle olursa olsun ayrılmak zorunda kalan bir kimse kaçınılmaz olarak temel gelirini kaybetmek durumunda kalmaktadır. Kişinin gelirinden yoksun olması, temel mal ve hizmetler de dahil tüketim gücünü kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda bireyin refahında gözle görülür bir azalma meydana gelecek ve bu da işsizliğin yaygınlaşması durumunda bütün ülke için istenmeyen sosyal ve ekonomik sonuçlar doğuracaktır. İşsizliğin kronik hale gelmesine bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluğun suç, intihar gibi istenmeyen toplumsal sonuçları da düşünüldüğünde manzara daha da korkunç bir hal almaktadır..

Aile Kurmak ve Aile Olmak

Toplumların geleneksel yapıları içinde aile kurumu önemli bir yer tutar. Zira bir yandan, toplumsal olarak emeğin yeniden üretilmesini sağlarken bir yandan da toplumun değerlerini, yargılarını, düşünce ve tutumlarını yeni kuşaklara aktaran bir sosyal kalıtım mekanizması görevi görür. Bu yüzden aile kurmanın ve kurulu bir aileyi sürdürmenin sağlanması toplum için hem iktisadi hem sosyal olarak halen önemlidir. Aile kurmak ve sürdürmek, bir dizi gider yaratır. Örneğin evlilik masrafları, yeni konut

arayışına bağlı olarak ortaya çıkan harcamalar gibi kalemler bireyler üzerinde önemli bir ekonomik baskı yaratır. Bunun yanında aile kurmak bazı toplumlarda kadının çalışma yaşamı dışında kalmasına yol açtığı için işssizliği de kendisi ile beraber ortaya çıkarabilir.

Konut

Sanayi ve hizmet sektöründe üretimin artması ile başat giden kentleşme, yerleşecek yeri olmayan büyük kitleler yaratmıştır. Köy gibi küçük yerleşim yerlerinin aksine kendi mülkiyetinde bir yerleşim yeri, konut edinmenin zorluğu, rantları sürekli yükselterek bireyler için ciddi bir gider kalemi olarak konut kirasını çıkarmıştır.

Ölüm

Ölüm, eğer halihazırda çalışan bir bireyin başına gelirse, ondan geri kalan aile fertleri için gelir azalması ya da gelir kaybı anlamına gelir. Bundan ötürü, geride kalanların yoksulluk içine düşme gibi ağır ve istenmeyen bir sonuçla karşı karşıya kalmaları anlamına gelir.

DEĞİŞEN ÇALIŞMA HAYATI ve SOSYAL RİSK

Geleneksel istihdam sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında tamamen yaygın hale gelen, sürekli, sabit bir vardiya ya da mesaiye bağlı, bazı durumlarda emeklilğe kadar süren bir yapıda ortaya çıkmıştı. Fakat, küreselleşme ile beraber üretimin Kuzey Yarımküreden, Güney Yarımküreye taşınmaya başlaması ile beraber, gelişmiş ekonomilerde bir endüstrisizleşme süreci başlamış ve istihdam hizmetler sektörüne kayma eğilimine girmiştir. Öte yandan artan uluslararası rekabet, emek maliyetlerinin giderek daha fazla hisssedilmesine yol açmak suretiyle geleneksel istihdam biçiminin getirdiği iktisadi yükten kurtulmak için part-time çalışma, kısmi zamanlı çalışma, çağrı üzerine çalışma gibi yeni istihdam biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni istihdam biçimlerine eşlik eden toplumsal değişimle beraber, sosyal risk kavramının hem içeriği değişmiş hem de mevcut tanımlamasını aşan yeni bir kavramsallaştırmaya gerek doğmuştur.

Örneğin, işsizlik bir kişinin mevcut işinden ayrılması durumunu ifade ederken, yeni çalışma biçimleriyle beraber birden fazla işte çalışan bir kimsenin işlerinden birisini kaybetmesi de bir işsizlik olarak belirmiştir. Zira bu durum da bir gelir azalışını ve yoksullaşmayı ifade etmektedir.

Bunun yanında bazı durumlarda Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ekonomilerde görülen çalışan yoksul gibi bir kavramın ortaya çıkmış olması da geleneksel sosyal risk ve ona karşı alınan geleneksel tedbirlerle örtüşmemektedir.

Öte yandan aile kurmak ve mevcut bir aileyi sürdürmek olarak tanımlanan geleneksel sosyal risk kavramı, "eve ekmek getiren bir aile reisinin" olduğu geleneksel çalışma biçimlerinin yaygın olduğu zamanlar için geçerli bir tanımlama iken günümüzde değişen sosyo-ekonomik yapıyla beraber tek ebeveynli ailelerin sayısı giderek artmıştır ve bu aileler iki ebeveynli ailelere göre daha düşük gelire sahiptirler. Buna bağlı olarak da eğitim başta olmak üzere bir çok unsura daha zor ulaşmaktadırlar.

Benzer bir durum konut için de geçerlidir. Geleneksel çalışma biçimlerinin yaygın olduğu zamanlarda konut kirası gibi hanehalkı bütçesi içinde önemli yer tutan bir gideri istikrarlı bir biçimde karşılayacak bir gelire ulaşmak daha mümkün iken günümüzde değişen istihdam biçimlerina bağlı olarak ortaya çıkan görece daha düşük gelir, konut kiralarının hanehalkları üzerindeki baskısını arttırmaktadır. Öte yandan, çağrı üzerine çalışma ya da evde(homeoffice) çalışma gibi yeni çalışma biçimleri, konut kavramının geleneksel tanımını da değiştirmektedir. Konuta ulaşamamak artık işyerine ulaşamamak anlamını da taşımaktadır. Ayrıca konut içinde belli işlerin yapılması, diğer hanehalkının da sağlığını olumsuz etkileyecek unsurları bünyesinde barındırabilir.

SONUÇ

Bireyin bir toplumun parçası olmasının kaçınılmaz sonucu o toplumla iktisadi, sosyo-kültürel ilişkiler içine girmesidir. Toplumla kurulan bu grift ilişki ağının içinde ortaya çıkan istenmeyen gelişmeler başta gelir olmak üzere bireyi bir dizi temel araçtan mahrum bıraktığı oranda onun sağlıklı bir biçimde toplumla entegre olmasını da engeller. Bu istenmeyen olumsuzluklar yukarıda da belirtildiği gibi sosyal risk olarak tanımlanmışlardır.

Bununla beraber hem coğrafyası hem biçimi değişen üretim yapısı, artan teknolojinin getirdiği nimetlerden yararlanmak suretiyle ortaya koyulan geleneksel işyeri sınırları dışındaki çalışma biçimleri gibi etmenler ortaya geleneksel istihdam biçiminden farklı istihdam biçimleri çıkarmıştır. Bu yeni istihdam biçimleri ile beraber de geleneksel sosyal risk kavramı hem nitel hem nicel olarak değişime ve dönüşüme uğramıştır. Bundan ötürü sosyal risk kavramının bu değişimleri de yansıtacak biçimde yeniden

yapılması ve alınacak tedbirlerin bu eksende alınması bir zaruret halini almıştır. Bu da aslında daha detaylı bakıldığında sosyal politika yaklaşımının yenilenmesi demektir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C., & Vural, İ. Y.(2002) TERMİNOLOJİ, TEMEL KAVRAMLAR VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ.

Çoban, A. (2003). Yargı Kararları Işığında Soysal Risk İlkesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *11*(1-2 (SÜ HUKUK FAKÜLTESİ 20. YIL ARMAĞANI)), 319-337

Gerek N., Karaca N., Baybora D.,Kocabaş F. (2013) İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Güzel A., Okur, A. R., (2004) Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul

Holzmann, R., & Jørgensen, S. (2001). Social risk management: A new conceptual framework for social protection, and beyond. *International Tax and Public Finance*, *8*(4), 529-556.

Holzmann, R., Sherburne-Benz, L., & Telsuic, E. (2003). Social risk management. *The World Bank's approach to social protection in a globalized world. Washington, DC: Social Protection Department, World Bank.*

Tuncay C., Ekmekçi Ö., (2005) Sosyal Güvenlik Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul

UN, 2016, İnsani Kalkınmışlık Raporu www.un.org.tr

ICHES

FELSEFE

Uzam-Zaman Kavrayışındaki Değişimin Sanata Etkisi

Süeda İKİZOĞLU DALKILINÇ*
**Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,*
suedaikizoglu@gmail.com

Öz

XX. yüzyıldan itibaren gerek bilim ve teknolojideki gelişmeler, gerekse toplumsal alandaki değişimler bireylerin uzam ve zamanı kavrayışına etki etmiştir. Özellikle ulaşım ve bilişimdeki gelişmelerin sonucunda hız ve teknolojinin, algı eşiğini aşan bir deneyime ve bedensel deneyimin saf dışı kaldığı bir kavrayışa neden olması sonucunda gerçeklik algısı değişime uğrar. Bedensellikten kopuk biçimde gerçekleşen, kişilerin kendini konumlandırmakta zorluk çektiği hiper uzam (Jameson, 1990) ya da hız uzam (Virilio, 2003) deneyimi, bireylerin içselleştirme süreçlerine zarar vererek özne ve nesne arasındaki eleştirel mesafenin körelmesine yol açar. Böylesi bir algısal tahribatın etkilerininse Deleuze (2003)'ün deyişiyle bir "mekân-zamanlar yaratma düzeyi" olan sanatta görülmesi kaçınılmazdır.

Nitekim, kübizmin parçalanmış formları gibi Sürrealizmin makineli tüfekleri andıran otomatik yazı tekniği de savaş teknolojilerinin yarattığı algısal ve ruhsal tahribatın göstergeleridir. Diğer yandan, Virilio (1994)'ya göre plastik sanatların statik uzamı, teknolojik gelişmelerin sonucu olan hızın ve sanal imge bombardımanının yutucu gerçekliği karşısında geride kalır. Sanatın kazaya uğradığı bu durumda içsellikten yoksun, anlık bir etkiyi aşamayan "buradalık sanatı"nın formları çağdaş dünyanın gerçekliğinin dolaysız sunumları olarak karşımıza çıkar (Virilio, 2003).

Hazır nesnenin sanat eseri niteliği kazandığı postmodern dönemdeyse sanatın gerçekliğin temsiline bağlı anlamı değişime uğrar ve sıradan bir nesnenin, sanat eseri olup olmadığına dair verilecek hükmün gerekçeleri tartışmaya açılır. Sanatın ne olduğu çağdaş sanat felsefesinin konusu hâline gelir (Danto, 2014). Felsefenin sanata yön veren bir karar merci olduğu böyle bir durumun sonucunda artık, duygudan gücünü olan yaratım önemsizleşir; nesnelerin bağlamının değişmesi ve semiyolojik anlamlarına bağlı olarak estetikleşmesinden ötürü dilsel ifade önem kazanır. Sıradan olan estetikleşirken, geleneksel yaratım ilkelerine dayalı estetik hükmünü yitirir (Baudrillard, 2012a). Zihin temelli sanat anlayışının eserleri ise insan doğasının yaratma eylemine sinmiş varoluşsal özüne sahip değildir (Kuspit, 2012). Sanatın duygusal bağlamından noksan kaldığı,

insansızlaştığı bu durumda yaratımın duygu, düşünce dünyasıyla ilişkiselliğini tekrar tekrar düşünmek gerekir.

Anahtar kelimeler: Uzam-Zaman, Sanatsal Yaratım, Söylem

Giriş

İnsan varoluşuna ilişkin düşünümün temel kategorileri olan uzam-zaman kavramlarının bilinçli olarak kullanılmaması, olayların ya da olguların kavranış biçimine olumsuz yönde etki eder. Jammer (1993)'ın Concepts of Space adlı kitabının ön sözünde Einstein'ın da ifade ettiği gibi "bu köklü kavramların bilinçsizce kontrolleri altına girmemek için tekrar tekrar kritiğini yapmakla uğraşmamız gerekir. Bu aşikârdır, aksi takdirde bu temel geleneksel kavramların kullanımı bizi içinden çıkılması zor paradokslara sürükleyebilir" (s. XIV). Zira, kavramların üzerine düşünülmeksizin kullanılması içlerinin boşaltılarak gündelik sözcüklere dönüşmesine ve buna bağlı olarak da indirgemeci bir kavrayış biçiminin sonucu olan yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olabilir. Zihinsel süreçlere özgü algılayış biçimlerinin meydana getirdiği farklılıklarsa uzam-zamanın kavranışındaki çeşitliliği sağlar (Harvey, 2014, s. 229). Bu çeşitlilik kaçınılmaz olarak zıtlıkları, çatışmaları da içerir. Harvey "Sağduyunun ve mekân ve zaman konusunda görünüşte 'doğal' olan fikirlerin cilasının altında, ikirciliklerden, çelişkilerden ve mücadelelerden örülmüş gizli bölgeler yatar" (s. 231) der. Zira çatışmaların kaynağı sadece farklı öznel yaklaşımlar değil, uzam ve zamanın maddi niteliklerinin koşullara göre değişkenlik göstermesi gerektiğini savunan yaklaşımların yarattığı sorunlu durumlardır. "Benzeri biçimde, pratiğin yanı sıra, bilimsel, toplumsal ve estetik teori alanlarında da önemli savaşlar verilir. Teoride zamanı nasıl gösterdiğimiz önemlidir çünkü gerek kendimizin, gerekse başkalarının dünyayı yorumlayış ve daha sonra harekete geçiş tarzını etkiler" (Harvey, s. 231).

Diğer yandan, her farklı kavrayış biçimi kendine özgü uzam-zamansal deneyimle bütünleşik olarak gerçekleşir. Deleuze (2003) farklı türden disiplinlerin buluştuğu bu uzam-zamansal alanı "sınır-ufuk" olarak niteler (s. 22, 23). Bu alan her türden yaratımın alanıdır. Söz gelimi, felsefede kavramlar yaratılırken bilimde işlevler, sanatta ise algılamlar yaratılır. Her disiplinde, o disiplinin kendine uygun araçları ve kendine özgü uzamı aracılığıyla yaratım gerçekleşir. Dolayısıyla bir disiplin içinde bir fikre sahip olmak da o disiplinin kendine özgü uzam-zamanının yaratımına tabidir. "Bir fikir – tıpkı fikrin sahibi gibi – her zaman adanmıştır, şu ya da bu alana adanmış. (…) Öyleyse fikirler ancak potansiyel olarak fikirdirler, şu ya da bu ifade tarzına şimdiden angajedirler ve ifade edildikleri

tarzlardan ayırdedilemezler" (Deleuze, s. 17, 18). Diğer bir ifadeyle, bir disiplinin kendi ilkeleri aracılığıyla yaratılan uzam-zamana özgü fikirler, ait olduğu disiplinden ve o disipline ait araçtan bağımsız düşünülemez. Keza, Langer (2012)'ın "Fikir onu kavranabilir kılan forma bağlıdır" (s. 23) sözleri de bu görüşü destekler. Sonuç olarak, bir sanatsal yaratının içeriği, ait olduğu disiplinin ilkelerine bağlı oluşur ve bizi bu içeriğe ulaştıran kendi yaratım ilkelerine özgü uzamıdır. Nitekim, sözle aktarılması mümkün olmayan kapsamlı duygu-düşünce deneyiminin, sadece sanatsal soyutlama ve yaratım yoluyla aktarılabilmesi eserin sadece kendi uzamsallığı aracılığıyla kavranabilmesinin ön koşulunu oluşturur. Deleuze'e göre de söylemsel olmayan bu uzamın benzeşimlere başvurularak sözel bir içeriğe indirgenebilirliği söz konusu değildir (Sauvagnargues, 2010, s. 171). Sanat eserinin işaret ettiği anlam sadece kendi varlığına ilişkin anlamıdır (Langer, 2012, s. 108).

Ancak çağımızda bilim ve teknolojilerin gelişiminin yanı sıra toplumsal değişimlerin bireylerin uzam-zaman algısına, yaşayışına, üretim-yaratım biçimlerine etki etmesi sonucunda uzam-zaman kavrayışı ve üzerine düşünüm de değişime uğramış; uzam-zaman meselesinde hiper-uzam, hız-uzam, sanal uzam gibi kavramların sanat ve yaratımla ilişkisi önemli hâle gelmiştir. Özellikle ulaşım, bilişim alanlarındaki teknolojik gelişmelerin algı eşiğini aşan bir uzam-zaman deneyimine neden oluşu, bedenen ve ruhen yeterli donanıma sahip olmayan bireyin problem yaşamasına yol açar. Jameson (1990)'ın hiper-uzam olarak ifade ettiği uzamla beden arasında bir kopukluk söz konusu olur (s. 105). " '[D]ünyanın eti'nin ete bürünmüş bir parçası olan bedenli *(embodied)* görme" (Pallasma, 2011, s. 26)nin yerini teknolojik gözün almasıyla sanal bir perspektife dayalı gerçeklik, bedensel deneyime dayalı algılanan gerçekliğin önüne geçer. Bu ise yaratım sürecinde duyumsallığın yitirilmesine zemin hazırlar.

Virilio (1994)'ya göre de plastik sanatların statik uzamı, çağdaş teknolojilerin hızı ve her şeyi görünür kılarak adeta şeffaf hâle getiren sanal gerçekliği karşısında geride kalır. Virilio (Virilio & Lotringer, 2005) bu durumu sanatın kazası olarak niteler (s. 63). Anlık bir etki yaratmaktan öteye gidemeyen "buradalık sanatı"nın imgeleri, içsel mesafenin körelmesiyle gerçekleşen bu kazanın formlarıdır. Nitekim " 'buradalık sanatı' haline gelen çağdaş sanat, dünyanın bir simgesini temsil etmekten uzaklaşarak dünyanın 'gerçekliğini' sunar hale gelmiştir" (Virilio, 2003, s. 119).

Öte yandan, hazır nesnenin sanata dahil olduğu postmodern dönemde gerçekliğin direkt sunumuyla, bir uzam-zaman yaratımı olan sanatın doğasına ilişkin kavrayış değişime uğrar. Zira her şeyin sanat eseri sayılabileceği ortamda sanatın ne olduğuna ilişkin sorular sanat üzerine

düşünümü harekete geçirir ve "sanat nedir sorusu, tarihin herhangi bir anında olduğundan çok daha farklı bir mesele" (Danto, 2014, s. 35)ye dönüşür. Nitekim "Gerçeklik, sanatın temsil etmesi gereken şeyken sanatın içine dahil olunca, sanata atfedilen anlam da değişikliğe uğramıştır. Bizi 'sanat nedir' sorusuna götüren de budur" (Danto, s. 33). Böylesi bir durumdaysa bir şeyin sanat eseri olup olmadığını belirleyen öznel yargı herhangi bir nesneyi ona anlamlar atfetme yoluyla sanat nesnesine dönüştürebilir. Zihin temelli bir kavrayış, sanat eserini dilsel bir yüzey gibi ele alırken, sanatın yaratımdan gücünü alan duyusal niteliği tartışma dışı kalır. Kuspit (2012)'in deyişiyle "bir söylemin, kendisi bir temalar sözlüğü olan dil zincirinde bir bağlantı olan metnin parçası" (s. 41)na dönüşen sanat eseri böylelikle sanatın varoluşsal özünü yitirişinin bir göstergesi hâline gelir.

İçsel Mesafenin Körelmesi ve Sanatın Kazası

Bilim ve teknolojideki ilerlemelerle birlikte ulaşım ve iletişim alanında uzamsal sınırların kalkması zamansal bir daralma yaratarak bireyin sıkışıklık hissine kapıldığı, bedeninin çevreyle ilişkisinde ruhsal açıdan bir kopukluğun meydana geldiği, sıkıntılı bir deneyim yaşamasına neden olur (Harvey, 2014, s. 270). Söz gelimi, hızlı bir şekilde tüketilen yemeğin tadının kavranışında, tat alma duyularının hızca yetersiz kalışı gibi ulaşım teknolojilerinin yarattığı hızlanma sonucunda uzamsal ve zamansal kavrayış da sorunlu hâle gelir. Dolayısıyla kavrayışın yeterli olamadığı hiper uzam deneyiminde kendini konumlandırmakta ve dış dünyayı içselleştirmekte zorlanan birey, nesneyle ve dünyayla arasındaki eleştirel, içsel mesafesini yitirir (Jameson, 1990, s. 108).

Diğer yandan, sanal teknolojilerin imge bombardımanının aşırılığı da "her şeyi verirmiş gibi yaptığı sırada, aslında, her şeyi alıp götürmektedir" (Baudrillard, 2012b, s. 78). Gerçekliğin apaçık sunulmasıyla yaratılan bu kusursuz imge dünyası, bireyin karşısındaki gerçekliği içselleştirmesine fırsat vermeksizin onu adeta içine alır. Eleştirel mesafenin yok olmasıyla gerçekliğin duyumsanamayışını, Baudrillard, gerçeklik ilkesinin yitimi olarak açıklar. Kendi kendinin temsili olan gerçeklik, yaratıcı bir dönüştürme eyleminin sonucu olan düşsel, yanılsamacı gerçekliğin sonunu getirir. Aslında, "Gerçekliğe bir anlam kazandıran yeniden canlandırma ilkesi çeşitli nedenler yüzünden gücünü yitirmeye başladığında bundan gerçeğin tamamı zarar görmektedir" (Baudrillard, s. 14). Sadece kendi kendinin göstergesi hâline gelen sanal imgenin gerçekliği karşısında içsel mesafenin körelmesi, bedenen ve ruhen gerçekleşen varoluşsal bir uzam-zaman deneyiminin yaşanamamasının ve gerçeklik algısının hasara uğramasının sonucudur. Karşı karşıya kalınan gelip geçici imgelerin kendinden başka bir şeye göndermede bulunmayışı aslında hiçbir şeyin

olmadığı, gerçekleşmediği bir duruma eş değerdir (Virilio, 2003, s. 21). Sanal uzamın perspektifinin, fiili perspektife eklenmesiyle sanal ve gerçekliğin birleşimine dayalı yeni gerçeklik oluşur. Gerçeklik anlayışının değişiminin sonucunda sanatta temsil kavramı da kaçınılmaz olarak değişime uğrar. Çağdaş teknolojilerin yarattığı hız-uzam/ışık-uzamın her şeyi görünebilir hâle getiren, devingen sanal gerçekliği, statik yapıya sahip olan plastik sanatların geride kalmasına ve sanatta bir kriz yaşanmasına neden olur. "Yirminci yüzyılın sonunda sanat ne geçmişten söz etmekte ne geleceği tasarlamakta, bunun yerine şimdiki zamanın ve eş-zamanlılığın ayrıcalıklı aracı olarak belirmektedir" (s. 119) diyen Virilio (2003)'ya göre "Tele-varoluş endüstrisinin, *LIVE*'ın ortaya çıkış nezdinde bir 'buradalık sanatı' haline gelen çağdaş sanat, dünyanın bir simgesini temsil etmekten uzaklaşarak dünyanın 'gerçekliğini' sunar" (s. 119).

Savaş teknolojilerinin neden olduğu duyusal ve ruhsal tahribatın sonucunda Avrupa'daki non-figüratif sanatla başlayan ve Amerikan hiper gerçekçiliğiyle devam eden bu süreç, yirminci yüzyıl sanatçılarının yaşayıp gördüğü dünya savaşlarının yarattığı tahribat üzerine düşünülmeden tam olarak anlaşılamaz. Nitekim kübizmin parçalanmış formlarını daha iyi anlayabilmek için savaşta parçaları etrafa saçılan cansız bedenlerin neden olduğu ruhsal çöküntüyü ve duyusal hasarı düşünmek gerekir. "Kamuflajın yarattığı bu baskının içinde, boyanın tam altında yaranın kanadığının farkına varılmayabilir. Orada bir yara olduğunun, izler olduğunun, travma olduğunun farkına varılmayabilir" (Virilio, 2015). Benzer şekilde André Breton ile Paul Eluard'ın kitabında kullandığı otomatik yazı tekniği, makineli tüfekleri andırıyor oluşuyla savaş kurbanı bir neslin yaşadıklarını yansıtır. Keza Joseph Beuys'un sanatını anlayabilmek için bir savaş pilotu oluşunun sanatına nasıl etki ettiğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Savaşın neden olduğu kayıpların ve bireylerin algısında ve iç dünyasında meydana getirdiği hasarın sanatta deformasyon, soyutlama gibi eğilimlerle görünür hâle geldiği bu durum – Virilio (2015)'nun adlandırdığı şekliyle sanatın kazası – içsel mesafenin körelmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Nihayetinde, savaş teknolojilerindeki ya da günümüzde özellikle iletişim, bilişim alanlarındaki gelişmelerinin sonucu olan hız uzamın algıyı hasara uğratmasıyla içselleştirme ediminde yaşanan sorun, sanatta yaratım olgusunu da etkiler. Nitekim "çağdaş sanatın krizi [de] çağdaşlığın yaşadığı krizin klinik bir semptomudur yalnızca; önümüzde duran zamansallık kopuşunun pek çok göstergesinden biridir" (Virilio, 2003, s. 119).

Sanatta Varoluşsal Özün Yitimi

İnsanlık tarihinde sanatın başladığını esas aldığımız eski dönemler üzerine düşündüğümüzde büyü ve inanç temelli bir yaratıma ve ritüellere dayandığını görürüz (Benjamin, 2015, s. 20). Ritüellere dayanan yaratımın özü, dolayısıyla, varoluşsal nitelikteki bir eylemin, etkinliğin sonucudur. "Sanat yapıtının bu aurasal varoluş biçiminin ibadet işlevinden hiçbir zaman tamamıyla ayrı tutulamaması da oldukça kayda değerdir. Başka bir ifadeyle: *'sahici' sanat yapıtının benzersiz değerinin temeli daima ritüellere dayalı olmuştur"* (Benjamin, s. 20). Ritüellerle gerçekleşen varoluşsal bir eylemin sonucu yaratım, insana özgüdür. Bu bedensel ve aynı zamanda ruhsallık da içeren eylem, bireyin öznel dünyasıyla dış dünya arasındaki ilişkiyi farklı bir uzam-zaman düzleminde açığa çıkarır. İçselliğe dayalıdır, benzersizdir fakat teknolojik gelişmelerle birlikte sanatın benzersiz nitelikte varoluşsal özü kaybolmaya başlamıştır. Söz gelimi, fotoğrafın icadıyla teknolojik gözün sanata dahil olması görme ediminin duyumsamadaki ve yaratımdaki rolünü ortadan kaldırır. Zira bedenin varlığının ve buna bağlı oluşan ruhsal süreçlerin sonucu bir kavrayışın yerini teknolojik gözün alması, içsel mesafeyi ortadan kaldırarak duyumsayışı kesintiye uğratır ve bu da yaratımın doğasına etki eder. Böyle bir sürecin eserleri, insanın bedeni ve çevresi arasında kurduğu varlıksal ilişkisine dair duyumsallık bakımından noksan kalır. Benjamin, teknolojik görmeyle yiten içsel mesafenin, yaratım süreçlerindeki önemini ressamın eylemini büyücununkine, görüntü yönetmeninin eyleminiyse cerraha benzettiği şu sözleriyle açıklar:

> Ellerini üzerine koyarak hasta insanı iyileştiren büyücünün tutumu cerrahınkinden farklıdır, cerrah hastaya doğrudan müdahale eder. Büyücü tedavi ettiği kişiyle kendisi arasındaki doğal mesafeyi korur; daha net olmak gerekirse, elini usulca koyup mesafeyi düşürürken, otoritesi sayesinde o mesafeyi epey arttırır. Cerrah ise tam tersini yapar: hastanın vücuduna girerek, hastayla arasındaki mesafeyi fazlasıyla kapatır ve organlar üzerinde hareket eden ellerinin dikkatiyle az da olsa arttırır. (…) Cerrahla büyücünün arasındaki ilişkinin aynısı görüntü yönetmeniyle ressam arasında da görülebilir. Ressam, çalışmasında gerçeklikle arasına doğal bir mesafe koyarken, görüntü yönetmeni gerçekliğin dokusunun altına nüfuz eder. İkisinin de yakaladığı görüntüler birbirinden oldukça farklıdır. Ressamınki bütünsel bir görüntüyken, görüntü yönetmeninki bölük pörçüktür, muhtelif parçalar yeni bir usule göre birleştirilir" (s. 44, 45).

Cerrahın araya bir mesafe koymaksızın hastanın bedeninin sınırlarını aştığı ve içine müdahale ettiği bu durum, izleyicinin sınırsız sayıda perspektif

sunan sanal görüntü karşısında yaşadığı, McLuhan (akt. Baudrillard, 2012b)'ın deyişiyle "bir tür içine gömülme" (s. 71) durumu gibidir. Cerrahın eylemiyle, aradaki mesafenin birden yok oluşu gibi görüntü yönetmeninin eylemiyle de eleştirel, içsel mesafenin yok oluşu söz konusudur. Baudrillard'a göre "Estetik yanılsama burada sonlanmaktadır" (s. 72) ve izleyici "sanki bir tür sırsız aynanın gerisinde durduğu gibi bir hisse kapılmaktadır" (s. 73). Aynı sorun, hazır-nesnenin sanatta kullanımıyla ilgili olarak da tartışma konusudur. Nitekim, dönüştürülmeksizin sunulan salt gerçekliğin karşısında izleyici sadece, gördüğü nesneye anlamlar yükleyerek ya da gördüğü nesnenin hâli hazırda sahip olduğu semiyolojik anlamların okumasını yaparak onu sanat eseri olarak alımlayabilir. Yaratma eylemine özgü bir duyumsallıktan, varoluşsal özden yoksun olan hazır-nesne karşısında "zevk almamız gereken şey sanatsal nesne değil, sanat düşüncesinin kendisidir" (Baudrillard, s. 103).

Danto (2014)'ya göreyse hazır-nesneyle birlikte sanatın, gerçekliğin temsiline dayalı anlamı değişir (s. 32). Modernizmde çoğunlukla perspektif ilkeleri terk edilmişse de gerçekliğin malzeme aracılığıyla dönüştürülmesi ve yaratılan uzamın gerçekliği duyumsatması fikri devam etmiştir ancak sanatta hazır-nesnenin geleneksel malzemelerin yerini alarak "sanat ile sanat olmayan, ama pekâlâ sanat eseri olarak kullanabilecek gerçek şeyler arasındaki fark" (Danto, s. 32)ın sorguya açılması, temsil sisteminde bir kırılma noktası yaratır. Sanatın ne olduğuna ilişkin sorular neyin sanat eseri olduğunu ya da olmadığını belirlemeye başlar. Böylelikle sanat eserine ilişkin düşünce sanat eserinin kendisinden daha önemli hâle gelir. Danto (2010)'nun dediği gibi,

> Andy Warhol'un Brillo Kutusu ile süpermarketteki Brillo kutuları arasındaki farkı hiçbir şeyin dışarıdan belirtmesi gerekmiyor. Dahası kavramsal sanat bir şeyin görsel sanat yapıtı olması için elle tutulur bir görsel nesne olmasına bile gerek duymadığını gösterdi. (…) Görünüş açısından, her şey sanat yapıtı sayılabilirdi ve sanatın ne olduğunu keşfedecekseniz duyusal deneyimden düşünceye dönmek zorundaydınız. Uzun sözün kısası, felsefeye dönmek zorundaydınız (s. 36, 37).

Resim 1. Andy Warhol, Brillo Box (Soap Pads), 1964
Resim 2. Marcel Duchamp, Fountain, 1917

Sıradan bir nesneye yüklenen anlamların onu sanat eserine dönüştürme gücünden ötürü düşünce ve söyleme atfedildiği bu durumsa problemlere neden olabilir. Nitekim, "Warhol'un postmodernizmin ve anti-öznel semiyotik sanatçının – özel olarak dilsel yüzeylerle ilgilenen sanatçının sembolü olduğunu" (s. 43) düşünen Kuspit (2012)'e göre yaratıcılıkla ilgisi olmayan, dilsel ifadeden gücünü alan sanatta bireyin öznel dünyasına dair bir duyumsallığın izlerine rastlamak mümkün değildir. Postmodern sanatçı derinliği reddederek yaratımı, okunabilir veya çözümlenebilir dilsel yüzeyler kurgulama meselesi olarak görür. Warhol (akt. Kuspit), tam da bu görüşü doğrularcasına "Andy Warhol hakkında her şeyi bilmek istiyorsanız, resimlerimin filmlerimin ve benim yüzeyime bakınız ve işte ben oyum. Onların arkasında hiçbir şey yok… her şeyi bu biçimde görürüm, şeylerin yüzeyini, bir tür zihinsel kör yazısı gibi, elimi sadece şeylerin üzerinde gezdiririm" (s. 42, 43) derken Kuspit'in sözünü ettiği postmodern duruşu alır. Böylelikle Langer (2012)'ın terminolojisinde bireyin duygu-düşünce dünyasına, öznel yaşam deneyimine dair gerçekliğin dönüştürülmesine dayanan yaratım (s. 15) önemsizleşirken, düşünceden gücünü alan bir üretim mantığı sanatta giderek yaygınlaşır. Dışarıdan esere yüklenen anlamlar önemli hâle gelir. Eserin yaratımsal, varoluşsal özü değerini yitirir.

Baudrillard (2012a)'a göre bu süreç Duchamp'la başlar (s. 87). Zira Duchamp gündelik bir nesneyi sanat nesnesine dönüştürürken, sanat eylemi, bir büyü işlemi gibi sıradan ve bayağı olanı estetikleştirir. "Dünya hazır bir nesnedir ve tek yapabileceğimiz, içinde nesnelerin bağlam değiştirdiği ve ister istemez müzeye dönüşecek bir uzam aracılığıyla sanat yanılsaması veya hurafesini korumaktır" (s. 88) der Baudrillard; "Ama müze, isminin de işaret ettiği gibi, aynı zamanda bir mozoledir" (s. 88). Bu

ise geleneksel anlamdaki dönüştürme eylemine dayalı bir yaratma ediminin sonucu olan sanatın öldüğü anlamını taşır.

Sonuç

Langer (2012), "Her sanat içsel gerçekliği, öznel yaşamı, duyguyu somutlaştırmak amacıyla dış gerçekliğin kendi aracına uygun imgesini oluşturur" (s. 15) der. Birey, duygu-düşünce yaşamına dair deneyimini yaratım yoluyla sembolik forma dönüştürür. Sembolik form, sözle ya da farklı şekilde ifade edilemeyen, sadece bu yolla aktarılabilen kapsamlı bir duygu-düşünce dünyasının ifadesidir. Dahası, yaratılan form sadece bu yolla aktarılabildiği için söyleme dönüştürülmesi ya da deşifre edilmesi mümkün değildir (Rand, 1971 , s. 20). Öznel yaşama dair kapsamlı duygu ve düşünce, yaratılan yeni bir uzam-zamana özgü formda duyumsamaya açılır. Yani her disiplinde, o disipline özgü malzemeler aracılığıyla yaratılan uzam-zaman, kapsamlı bir yaşamsal gerçekliğin formudur. Langer (2012)'ın deyişiyle duygu dünyasının "doğrudan bir sunumu" (s. 108) olarak sadece kendi varlığını imler ve "onun ima ettiği şeyi bir kez anladığımızda ya da bir şeyi onun ifade ettiği şey olarak anladığımızda artık kelimeye ihtiyacımız yoktur" (s. 108).

Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin sonucunda ulaşım, iletişim, bilişim gibi alanlarda meydana gelen hızlanmayla birlikte uzam-zaman kavrayışının değişimiyse, Deleuze ve Guattari (2015)'ye göre bir duyumlar bütünü olan sanatın (s. 160) problemli hâle gelmesine neden olur. Deleuze (2003)'ün yaratma eylemi üzerine konuşmalarında söylediği gibi sanat bir "mekân-zamanlar yaratma düzeyi" (s. 22, 23)dir ve modernizmden bu yana süregelen mekanikleşme ve hızlanmanın bireylerin gerçeklik algısına ve ruhsal yaşantılarına verdiği hasarın etkileri kaçınılmaz olarak sanatta da görülür. Özellikle ulaşım ve bilişimdeki teknolojik gelişmelerin eseri hızın makro ve mikro düzeyde algı eşiğini aşmasıyla, bireyin iç ve dış dünya arasında kurduğu ilişkisellikte problemler ortaya çıkar (Jameson, 1990, s. 108). Özne, nesneyle arasındaki eleştirel mesafesini yitirir. Söz gelimi, sonsuz bir perspektif sunan ekranın hızlıca sunduğu imge yığınları karşısında bireylerin hisleri körelmeye başlar ve böylelikle gördüğünü içselleştirmesi sıkıntılı hâle gelir. Sonuç olarak, içsel mesafenin köreldiği, içselleştirme süreçlerinin aksadığı bu durum yaratıma da etki eder ve geçmiş ya da geleceğe dair bir duyum barındırmayan, anlık bir etkiyle sınırlı "buradalık sanatı"nın imgeleri çağdaş sanatın formları olarak karşımıza çıkar (Virilio, 2003, s. 119). Virilio (Virilio & Lotringer, 2005)'ya göre bu imgeler, sanatın başına gelen kazanın formlarıdır (s. 63). Savaş teknolojilerinin bireylerin algısına ve ruhsal yaşantısına verdiği hasarın sonuçlarını sanatta görmek içinse kübizmin parçalanmış formlarına bakmak yeterlidir. Zira savaş alanındaki etrafa saçılmış beden parçalarına

ait görünümün izlerinin, savaş dönemine tanıklık etmiş sanatçıların eserlerinde bu şekilde form bulması oldukça anlamlıdır.

Diğer yandan, sıradan bir nesneyi sanat eserine dönüştüren eylemle, gerçekliğin dolaysız sunumu karşısında izleyici ve eser arasındaki içsel mesafe yok olur. Nitekim sunulan nesne, öznel yaşam deneyiminin yaratım sonucu ifade bulduğu bir duygu formu, duyumlar bütünü değildir. İçselliğe dair bir duyumsallık taşımaz. Zira nesneyi sanat eserine dönüştüren şey yaşamsal duyguyu yeni bir forma dönüştüren yaratma eylemi değil, "bizim ona yönelik tutumumuz ve onu sanat olarak kabul etme isteğimiz" (Su, 2014, s. 149)dir. Gerçekliğin olduğu gibi sunulduğu söz konusu durumda dışarıdan esere yüklenen anlamlar önemlidir. Böyle bir yaklaşımın sonucunda ise içsellikten gücünü alan bir yaratımın yerini düşünceden gücünü alan bir üretim mantığı alır.

Hazır-nesneyi ve ona dair söylemi önemli kılan süreç Baudrillard (2012a)'a göre Duchamp'la başlamıştır ve gerçekliğin kendi yerini almasından ötürü oldukça sorunludur (s. 87). Ancak Danto (2014) sıradan bir nesneyi basit bir biçimde sanat eserine dönüştüren şeyin ne olduğuna ilişkin sorgulamayı başlatması bakımından Duchamp ve özellikle de Warhol'un sanatını önemser (s. 35). Böylelikle "sanat nedir?" sorusu çağdaş sanat felsefesinin başlıca konularından biri olurken sanat eseri hakkındaki düşünce ve söylem, eserin kendisinden daha önemli hâle gelir. Zihni esas alan bir anlayışın eserleriyse Kuspit (2012)'e göre postmodernizmin insani özden ve duygudan yoksun dilsel yüzeyleridir (s. 45).

Kaynaklar

Baudrillard, J. (2012a). Sanat Komplosu - Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik I. (I. E. Elçin Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Baudrillard, J. (2012b). Şeytana Satılan Ruh Ya da Kötülüğün Egemenliği. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Benjamin, W. (2015). Teknik Olarak Yeniden-Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı. (G. Sarı, Çev.) İstanbul: Zeplin Düşünce.

Danto, A. C. (2010). Sanatın Sonundan Sonra. (Z. Demirsü, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Danto, A. C. (2014). Sanat Nedir? (Z. Baransel, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Deleuze, G. (2003). İki Konferans - Yaratma Eylemi Nedir? Müzikal Zaman. (U. Baker, Çev.) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.

Deleuze, G., & Guattari, F. (2015). Felsefe Nedir? (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Harvey, D. (2014). Postmodernliğin Durumu. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Jameson, F. (1990). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı. J. Habermas, F. Jameson, & J.-F. Lyotard içinde, Postmodernizm (G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, & D. Erksan, Çev., s. 59-116). İstanbul: Kıyı Yayınları.

Jammer, M. (1993). The Concepts of Space. New York: Dover Publications Inc.

Kuspit, D. (2012). Semiyotik Anti-Özne. (F. Korur, Çev.) Yedi Dergisi, 40-52.

Langer, S. (2012). Sanat Problemleri. (F. Korur, Çev.) İstanbul: TEM Yapım Yayıncılık.

Pallasma, J. (2011). Tenin Gözleri. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Yem Yayın.

Rand, A. (1971). The Romantic Manifesto. America: Signet Book.

Sauvagnargues, A. (2010). Deleuze ve Sanat. (N. Sarıca, Çev.) İstanbul: De Ki.

Su, S. (2014). Çağdaş Sanatın Felsefe Söylemi. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Virilio, P. (1994, 12 1). Cyberwar, God And Television: Interview with Paul Virilio. (L. Wilson, Röportaj Yapan, & A. a. Kroker, Düzenleyen) 10 09, 2019 tarihinde CTHEORY: www.ctheory.net/articles.aspx?id=62 adresinden alındı.

Virilio, P. (2003). Enformasyon Bombası. (K. Şahin, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Virilio, P. (2015, 08 01). Paul Virilio: Savaş Sanatın Zaiyatıdır. (S. Lotringer, Röportaj Yapan) 2016 tarihinde Sanatatak Web Sitesi: http://sanatatak.com/view/Paul-Virilio-Sanat-savasin-zayiatidir/1872 adresinden alındı.

Virilio, P., & Lotringer, S. (2005). The Accident of Art. New York: Semiotext(e).

Resimler

Resim 1. Andy Warhol, Brillo Box (Soap Pads)1964

https://www.moma.org/collection/works/81384

Resim 2. Marcel Duchamp, Fountain, 1917

https://medium.com/t%C3%BCrkiye/inceleme-4135aac9ae16

İnsan İçin "İyi" Yaşam ve Politik Alanda Mutluluk

Filiz SARI*

**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe A.B.D.,filiz-sari@hotmail.com.tr*

ÖZ

"İnsan için iyi"nin ne olduğunun araştırılması, Aristoteles felsefesinin ana sorunsallarından biri olarak karşımıza çıkar. *Nikomakhos'a Etik*'te Aristoteles, insan için iyiyi araştırırken aynı zamanda mutluluğu da açığa çıkaran yaşamı belirlemeye çalışmaktadır. İnsan nasıl bir yaşam tercih etmelidir ki mutlu olabilsin? Aristoteles en kendine yeter ve tam mutluluk getiren yaşam olarak "theoria" yaşamını düşünür ve bu yaşamı en iyi yaşam olarak ortaya koyar; fakat *Nikomakhos'a Etik*'in çoğu bölümü, "karakter erdemlerine" sahip olmanın gerekliliği üzerine kaleme alınmış ve bu şekilde eyleyen insanın mutlu bir yaşam sürdürmesi olası görülmüştür. Ayrıca Aristoteles, bir insanın bireysel mutluluğunun sağlanmasından ziyade bir toplum için mutluluğun sağlanmasını ve sürekliliğini daha istenesi bir amaç olarak da ortaya koymaktadır. O halde insan için mutluluk getiren iyi yaşamın, nasıl sağlanacağına dair çelişkili bir durum söz konusudur ve tekrar üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Anahtar sözcükler: iyi, mutluluk, erdem, theoria, politik alan

Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı eseri incelendiğinde, etik ve politik düşüncelerin birlikteliğinden oluşan bir felsefe ile karşılaşırız. Aristoteles, eserinde ilk olarak "iyi"nin ne olduğunu sorgulamaya girişir ve eserine şu cümleyle başlar: "Her sanat ve araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi 'her şeyin arzuladığı şey' diye dile getirdiler"(Aristoteles, 2009, s. 9).

Yaşamını eylemleri üzerinden var eden bir varlık olarak insanı ele aldığımızda, onun eylemlerinin çokluğunun amaçlarının da çokluğunu beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılabilir. İnsanın yaptığı etkinlikler, eylemlerinin amacıdır ve amaçlar da etkinliklerle birlikte bulunur. Bu etkinlikler, üç önemli alan sayabileceğimiz bilim, sanat ve politika amaçlarına da hizmet eder. Burada atlanmaması gereken önemli bir ayrım bulunmaktadır; politika, politik yaşamı düzenlerken, diğer uğraş alanlarını

da kendisi için kullanır. Bu kullanımında; diğer uğraş alanlarıyla "ne kadar, nasıl ve kimler onlarla ilgilenmelidir?" sorularına yasalar koyarak cevaplar verir (Aristoteles, 2009, s. 10). Bu yüzden Aristoteles politikanın amacını, "…öyle ki bu amaç 'insan için iyi' olan olsa gerek" (Aristoteles, 2009, s. 10) olarak belirler.

İyi, eylemlerimizde ve tercih ettiklerimizde amaç ya da araç olarak görülür. Bazı iyiler de vardır ki onlar sadece kendinde iyi olana ulaşmada araç olarak tercih edilir. Şöyle ki zenginliği tercih etmek iyidir. Kimse zenginliği tercih etmenin kötü bir şey olacağını düşünmez. Peki, zenginliği araç olarak mı yoksa amaç olarak mı tercih ederiz? Aslında zenginlik, sağlık, haz ve bunlar gibi iyiler başka bir şeyin aracı olarak tercih edilir ve istenmez mi? O halde başka bir şeyin aracı olarak tercih edilen ve istenen iyilerden farklı olarak, kendinde amaç olan ve yalnız kendisi için tercih edilen iyi nasıl bir şeydir?

> "En çok mutluluğun böyle bir şey olduğu düşünülüyor, çünkü onu hiçbir zaman başka bir şey için değil, hep kendisi için tercih ediyoruz; ama onuru, hazzı, usu ve her erdemi hem kendileri için tercih ediyoruz (çünkü hiçbir yere götürmeseler bile onların her birini yine tercih ederdik) hem de mutluluk uğruna, onlar aracılığıyla mutlu olacağımız için tercih ediyoruz" (Aristoteles, 2009, s. 16-17).

Mutluluğu bir şey uğruna değil de kendisi için tercih edilen ve istenen en iyi şey olarak ele aldıktan sonra, onun anlamını daha iyi belirlenmeye yönelik çalışmalarımızı başlatabiliriz. Aristoteles "Belki insanın işinin ne olduğunu kavrarsak, bu gerçekleşebilir." (Aristoteles, 2009, s. 17) diye düşünmektedir. Antik Yunanda ise bir şeyin işlevini iyi yapması, o şeyin erdemidir. "Sözgelişi bir mantonun bir erdemi var, çünkü onun belli bir işi ve işlevi var. Bir mantonun erdemi demek, onun en iyi durumu demektir. Bir gemide, bir evde ve öteki nesnelerde de bu böyle" (Aristoteles, 1999, s. 43). Söz konusu insan olduğunda ve onun işlevi yaşamak olarak düşünüldüğünde bu yaşam, diğer canlılarla ortak sayılabilecek öylesi bir yaşam olmamalıdır. İnsanın yaşamı, bitkilerle ortak olan beslenme ve büyümeyle ilgili ya da bütün hayvanlarla ortak olan duyulara sahip bir yaşamdan da farklı olmalıdır; onun yaşamı, akla dayalı bir yaşamdır. Akla dayalı yaşam, insanı diğer canlılardan ayıran insana özgü işlevi belirtir. İnsan akla sahip bir varlık olarak, akla dayalı bir yaşam sürmelidir. İnsanın iyisi, insanın işlevini yerine iyi getirmesidir. İnsanın işlevini yerine iyi getirmesi, akla dayalı yaşamını erdemli bir şekilde yaşamasıyla gerçekleşmiş olur. Böyle bir yaşam; onun işlevini yerine iyi getirmesini ve aynı zamanda onun erdeme uygun olarak etkinlikte bulunarak yaşamasını da olanaklı kılar. Eylem varlığı olan insan,

eylemlerini erdemli bir şekilde yaparak yaşamını sürdürmeli, yani ruhun erdeme dayalı etkinliklerini ve eylemlerini iyi ve güzel yapmalıdır (Aristoteles, 2009, s. 18-19).

Aristoteles'e göre insanın işlevini iyi şekilde yerine getirmesiyle gerçekleşen iyi yaşama, "…hem sıradan kişiler hem de seçkin insanlar ona mutluluk diyorlar, iyi yaşamayı ve iyi durumda olmayı da mutlu olmakla bir tutuyorlar" (Aristoteles, 2009, s. 11). Fakat iyi yaşamın mutluluk getireceğine ilişkin anlayış, "mutluluk" kavramının araştırılmasının yanı sıra yaşam biçimlerinin de soruşturulmasını gerekli kılar. *Nikomakhos'a Etik*'in I. kitabına bakıldığında, Aristoteles'in yaşam biçimlerini sınıflandırdığı görülür; bu sınıflandırması mutluluğu, gerçek anlamda, açığa çıkaran yaşamı belirlemeye dair bir ön hazırlık olarak anlaşılabilir. Ona göre, yaşam biçimleri genel olarak üç tanedir. Çoğunluğun, kaba saba insanların tercih ettiği "haz yaşamı"; onurun peşinden koşanların tercih ettiği "siyaset yaşamı" ve bu yaşamlardan daha farklı bir yerde ele alabileceğimiz "theoria" yaşamıdır. Bu yaşamlar, mutluluğu açığa çıkaran iyi yaşamlar olarak düşünülmektedir. Fakat çoğunluğun seçtiği haz yaşamı, evcil hayvanların yaşamına benzer ve bu yaşamı seçenler köle haline gelir. Onurun peşinden koşanların seçtiği siyaset yaşamı ise onurlandırılanlardan çok onurlandıranlarla ilgilidir ama mutluluk getiren yaşam en kendine yeter olmalıdır. O halde theoria yaşamı, mutluluğu açığa çıkaran en iyi yaşam olarak düşünülebilir (Aristoteles, 2009, s. 12-13). Fakat unutulmamalıdır ki insan yaşamı boyunca, erdemli *olmaya* bağlı etkinlikler yapmalı ve bu etkinliklerini tüm yaşamı boyunca sürdürmelidir ki mutlu olabilsin.

Söz erdeme geldiğine göre, Aristoteles'in erdemler hakkındaki görüşlerine değinmek gerekir. Ona göre erdemler, düşünce erdemi ve karakter erdemi olmak üzere iki türdür. Düşünce erdemleri, sanat (tekhne), bilim (episteme), aklı-başındalık (phronesis), bilgelik (sophia) ve akıl (nous) gibi alanlarla ilişkilidir. Bunlar bir insanda bulunursa ve ne kadar çok gelişmiş olurlarsa, eylemler amaçlara daha uygun gerçekleşmiş olur (Adugit, 2013, s. 142). Bunun yanı sıra düşünce erdemleri eğitimi gerektirirken, karakter erdemleri alışkanlıkla kazanılır ve bizim davranış biçimlerimizi belirler. Bizler bir işi çoğu kez yaparak, onu karakter özelliğimize ekleriz ve o işi yapış biçimimizle anılırız. Fakir insanlara bir kez yardım ederek değil de çoğu kez yardımda bulunarak artık yardımsever bir kişi oluruz ve yardımsever biri olarak tanınırız.

Aristoteles'e göre karakter erdemleri, "orta" olanı hedeflemelidir. Orta, bir tarafı eksik bir tarafı aşırı olan iki kötü uçun arasıdır. Şöyle ki "Yiğitlik korkular ve cüretler ile ilgili orta olmadır, korkusuzlukta aşırıya kaçanların adı yok (nitekim birçoğu adsızdır),

cüretlilikte aşırı olanlar cüretli, korkmakta aşırıya kaçıp, yüreklilikte yetersiz kalanlar ise korkaktır" (Aristoteles, 2009, s. 38). Yiğitlik söz konusu olduğunda; iki kötü uçtan eksik olanı korku ile ilgili, aşırı olanı cüretle ilgilidir. Aynı zamanda orta, değişken bir yapıya da sahiptir. Örneğin sağlıklı bir insan için günde iki yumurta yemek orta olabilir. Çünkü hiç yumurta yememek onun eksikliği, on yumurta yemek onun aşırılığı sayılabilir. Bir güreşçi içinse günde on yumurta yemek onun için ortadır; iki yumurta yemek onun eksikliği, yirmi yumurta yemek onun aşırılığı olur. Farkına varılmalıdır ki orta olanın belirlenmesinde, birçok hal (yaş, cinsiyet, maddi ve manevi koşullar vb.) etki gösterebilir. "Oysa gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi bunları yapmak orta olandır ve en iyidir, bu da erdeme özgüdür" (Aristoteles, 2009, s. 37).

Şimdiye kadar ifade ettiklerimiz mutluluğun daha iyi anlaşılmasına yönelik birer adımdı. Görülüyor ki mutluluk, insanın erdeme dayalı etkinlikleri ile birliktedir ve kendi başına tercih edilendir. Fakat Aristoteles'e göre akıl, insanlardaki en üstün şeydir. "Bizde en iyi olan şey akıldır ve aklın karakteristik etkinliği θεορία'dır (theoria), değişmez hakikatlerle ilgili spekulativ akletmedir. Bu tür spekulasyon, sürekli ve haz veren -Aristoteles hiç çekinmeden 'en fazla haz veren' der- bir etkinlik biçimidir. O, kendine yeter bir uğraştır" (Maclntyre, 2001, s. 94). Bu nedenle az önce bahsi geçen akla dayalı etkinliğin, erdemli olmaya bağlı en uygun ve tam mutluluk getiren etkinlik olması gerekmektedir. Bu etkinlik, theoria yaşamının içinde görülür ve kişinin kendi başına yapabileceği bir etkinlik olarak karşımıza çıkar. (Aristoteles, 2009, s. 206).

> "Nitekim yaşam için zorunlu olan şeyleri hem bir bilge hem adil bir kişi hem de öteki insanlar gereksinir. Bu tür kişiler bunlara yeterince sahip olsalar bile, adil kişi onlara karşı, onlarla adil eylemde bulunacağı kişilere gereksinim duyar, ölçülü kişi, yiğit kişi, ötekilerden her biri de öyle. Oysa bilge kişi, kendi başına olsa bile teori etkinliğinde bulunabilir" (Aristoteles, 2009, s. 206).

O halde karakter erdemlerine dayalı yaşam hep bir başkasını gerektirir. Adil olabilmemiz için adaletli şekilde eylemde bulunabileceğimiz, en azından bir insana ve yaşanması gereken bir alışverişe ya da bir olaya ihtiyacımız vardır. Bunun yanı sıra yiğit olabilmemiz için, korkular ve cüretin yaşanabileceği bir olayla karşılaşmamız gerekir. Bu nedenle karakter erdemlerinin alanı, toplumsal alandır ve toplumla insanın etkileşimde ortaya çıkar. Aslında bu erdemler, politik yaşamımızda mutluluğu sağlayabilecek erdemlerdir. Theoria yaşamının erdemiyse insanın bireysel mutluluğunu tam manasıyla sağlayabilir; fakat

unutulmamalıdır ki Aristoteles'e göre theoria etkinliği içinde bulunan insan, onunla birlikte bu etkinliği yapabileceği insanlarla birlikte olduğunda bu etkinlik daha istenesi bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. (Aristoteles, 2009, s. 206).

Aristoteles insanı en mutlu eden iyi yaşam olarak theoria yaşamını görmesine karşı insan için iyi" Bu bir kişi için ve bir kent için aynı şeyse, kent için olanını hem elde etmek hem de korumak daha önemli ve daha amaca uygun gibi görülüyor; çünkü o bir tek kişi içinde istenen bir şeydir; ama bir budun ve kentler için olursa daha güzel ve daha tanrısal olur" (Aristoteles, 2009, s. 10) diye düşünmektedir. Hal böyleyse politik yaşamdaki mutluluk, theoria yaşamının insana sağladığı mutluluktan daha istenesi bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu durum bir çelişkiye neden olmaktadır. Aristoteles insanın theoria yaşamındaki mutluluğunu mu yoksa politik alandaki mutluluğunu mu arzu etmektedir? Bu sorunun cevabını yine Aristoteles'in felsefesi içinde kalarak yanıtlamaya çalışmak olasıdır.

Aristoteles'in erdem anlayışı, insanın sürekli olarak etkinlikte bulunmasını gerektirir. Etkinlikte olmak, etkinlikten etkilenenleri ve onlarla birlikte olmayı gerektirmektedir. Fakat tek başına yaşanabilecek olan theoria yaşamının sağladığı düşünsel etkinlik, sadece kendimizle olmayı başkalarıyla olmaktan daha çok gerekli kılar.

> "Eylemler konusunda pek çok şeye gerek var. Ne denli önemli iseler o denli çok. Oysa teori yapmakta olan birine etkinliği için bunlardan hiçbiri gerekli değil, hatta bunların teoriye engel olduğu söylenebilir, insan olduğu için ve pek çok kişiyle birlikte yaşadığı için erdeme uygun olanları yapmayı tercih eder; demek ki,'insanca' yaşamak için böyle şeylere gerek var" (Aristoteles, 2009, s. 209).

İnsanın sosyal ve politik bir varlık olduğu açıktır ve bir topluluk içinde yaşıyorsak, o topluluğun içinde yaşayanlarla etkileşimde olmamız kaçınılmazdır. Herkes yaşadığı toplulukta kendiyle birlikte yaşayanların erdemli olmasını makul görür. Politik yaşamda erdemli şekilde eyleyen insan, yani karakter erdemlerine göre, theoria yaşamıyla elde edeceği düşünülen tam mutluluğa erişememiş olsa bile yine de eylemleri sayesinde insanca bir yaşamı sağlamaya yönelik eylemektedir. "Bir insan mükemmel ilkelere sahip olabilir, fakat onlara dayanarak eylemeyebilir. Veyahut adil ya da cesaretli eylemlerde bulunabilir, fakat diyelim ki cezalandırma korkusuyla eylediği için adil ya da cesaretli olmayabilir" (Maclntyre, 2001, s. 85). Buna rağmen ortada, adaletli ya da cesaret gösterilmiş olan bir eylem bulunmaktadır. Böyle eylemlerde bulunan insanlarla aynı toplumda

yaşamak, politik anlamda mutluluğu sağlamaya neden olacağı için bu durum toplum içerisinde yaşayan insanlar için iyidir ve onların mutlu bir yaşam sürmesine neden olabilir.

> "Ancak düşünme yaşamını politik yaşamdan elini eteğini çekmiş bir insanın yaşamı olarak da düşünmemek gerekir. Çünkü pratik yaşam (bios praktikos) ne yalnızca bizim başka insanlarla aramızdaki ilişkilere dayanan yaşamdır; ne de yalnızca eylemin sonuçları üzerinde duran düşünce yaşamıdır" (Kalaycı, 2014, s. 270).

İnsanın pratik yaşamının sürdüğü politik alanın bizim düşünsel yaşamımızı etkilemesi kaçınılmazdır. Politik yaşamın insana sağlayacağı yaşam koşulları, insanın kendini gerçekleştirebilmesinin önünü açar. İnsanın kendi farkına varması ve tercihlerini belli bir biçimde istediği gibi eyleyebilmesi, politik yaşamın insana sağlaması gereken dingin bir ortamda sağlanır.

> "İnsanın sosyal/politik bir varlık olması onu ilgilendiren şeylerin neler olduğu ile doğrudan bağıntılıdır. Çünkü biz bir konuda karar vermeden önce bunu bilmek durumundayız. İnsani ilgilerin ne olduğundan habersiz olarak herhangi bir konuda karar vermek anlamsız ve olanaksızdır. Ayrıca, insanın kendi bireysel varoluşunu kuracağı yer/mekân ve bağlamda burada ortaya çıkar: İnsan, insan olarak varlığını, kimliğini sosyal politik alan ve bağlam içinden yeşertebilir. 'Var olmanın olanağı' buradadır" (Erkızan, 2014, s. 245).

Politik yaşam içinde bulunarak kendini gerçekleştirebilecek olan insanın ilgileri, yaşadığı topluma göre şekillenir. İnsanda ilgi uyandırabilecek konular, yani onu düşünsel etkinliklerde bulundurmaya itecek çoğu konu, yaşadığı toplumun ona sağladığı koşullarından bağımsız değildir. Hal böyleyse theoria yaşamı içinde gerçekleşen düşünsel etkinlik, toplum işleyişinden etkilenmektedir. Toplumun işleyişi de insanın eylemlerine göre olur; insan eylemlerini erdemli eylediğinde işleyiş daha istenesi bir hal alır.

Aristoteles'e göre, "Sadece 'hayvan ya da bir tanrı' toplum hayatı içinde yer sahibi değildir veya buna ihtiyacı yoktur. İnsan kendini, kendisindeki en insani olanı yalnızca toplumda (Polis'te) gerçekleştirebilir" (Ebenstein, 2001, s. 40). Toplum içinde olmak insan için bu kadar önemli bir yere sahipse, insanın mutluluğu da toplumsal yaşamda mutluluğun sağlanmasına bağlı olur. Ayrıca topluma bu kadar bağlı olan insan, sadece theoria yaşamının içinde bulunduğunda toplum hayatı aksayacak hatta duracaktır. Şöyle ki toplumsal hayat, bir takım insanların

iş bölümüne dayanır. Ayakkabıcının işi, ayakkabı yapmak; askerin işi, savaşmak; çiftçinin işi, ürün yetiştirmektir vb. Bu insanlar sadece theoria yaşamı içinde bulunurlarsa, işlerini yapamazlar. Aslında hem kendi mutlulukları hem de onlarla birlikte yaşayan insanların mutlulukları için işlerini iyi yapmaları yani onları kalıcı karakter özelliklerine eklemeleri gerekmektedir. Böylece onların mutluluğu hem de politik alanda mutluluk sağlanmış olur.

Sonuç olarak antik dönemden günümüze, mutluluğun nasıl bir şey olduğu, nasıl elde edileceği ve nasıl sağlanabileceğine dair tartışmalar hala devam etmektedir. Bir antik dönem filozofu olarak Aristoteles de insan için iyi yaşamın nasıl olabileceğini tespit etmeye çalışmış ve bu sayede mutluluk sağlayan yaşamı belirlemeye çalışmıştır. Aristoteles, insan için en iyi yaşamı theoria yaşamı olarak öne sürer. Fakat karakter erdemlerine göre eyleyen bir insan da mutlu bir yaşam sürmektedir. O halde Aristoteles mutluluğu, theoria yaşamının etkinliklerinin bireyselliği daha çok ön planda tutan yaşamında mı yoksa karakter erdemlerine dayalı eylemeyi gerekli kılan politik yaşamda mı görmektedir. Aristotes'in bu çelişkisi, insanın politik bir varlık olduğu gerçeği üzerinden ortadan kalkabilir. Çünkü politik alandaki mutluluğun sağlanmış olması, o alanı paylaşan tüm insanlar için iyidir. İnsan kendini toplumda var etmeye meyilli bir varlık olarak, politik alanın ona sağlayacağı ortama göre şekillenir. Aynı zamanda politik alandaki işleyiş, theoria yaşamının etkinliklerinin içeriğini de belirler. Teoria yaşamının etkinliklerin konusu, insanın merakına göre şekillenmesinin yanında yaşadığı politik alanda karşılaştığı olgulara göre de şekillenir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, Aristoteles'in theoria yaşamını tam mutluluk getiren en iyi yaşam olarak düşüneceksek bile politik alandaki mutluluğun sağlanması theoria yaşamının bize sağlayacağı mutluluğu öncelemektedir. Çünkü yaşam, düşünceyi önceler ve şekillendirir.

Kaynaklar

Adugit, Y. (2013). *Etikte Akıl ve Duygu Çatışması Akılcı Perspektif*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Aristoteles. (1999). *Eudemos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.

Aristoteles. (2009). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Ebenstein, W. (2001). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. (İ. Özel, Çev.) Şule.

Erkızan, H. N. (2014). Aristoteles'te İnsanın Doğası Üzerine. *Cogito*(77), 245.

Kalaycı, N. (2014, Güz). Diamon'dan eudaimonia'ya: Aristoteles'te Mutluluk. *Cogito*(77), 270.

Maclntyre, A. (2001). *Etik'in Kısa Tarihi.* (H. Hünler, & S. Zelyüt Hünler, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.

ICHES

FİLOLOJİ

Hassân B. Sâbit'in Methiyeleri

Esat AYYILDIZ*

**Arş. Gör. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, esatayyildiz@hotmail.com*

ÖZ

Ḥassân b. Sâbit, özellikle Sadru'l-İslam Döneminde, şiir sahasında gösterdiği üretkenliğiyle hatırlanmaktadır. Hz. Muhammed'in baş şairi olması, onun ismini İslam tarihinin en meşhur şairleri arasına yazdıracaktır. Ḥassân'ın hak edilmiş tanınırlığının ardında, methiye nazmında gösterdiği belirgin başarının son derece önemli bir rolü bulunmaktadır. Ömrünün yarısını İslamiyet'in doğuşundan önce geçirmiş olması hasebiyle, Hz. Muhammed'in Medine'ye gelmesinden evvel, övgü sahasında hatırı sayılır ölçüde deneyim kazanabilmiş, Arabistan'ın sayılı yöneticilerinin yanında, methiyeciliğini kullanarak saygın bir konum elde etmeyi başarmıştır. Hatta Suriye'de hüküm süren Ġassânîler için nazmettiği kasidelerinin, methiyeciliğinin zirvesi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ḥassân söz konusu kasidelerinde, muhatabını överken samimi duygularını ifade ediyormuş izlenimini, son derece başarılı şekilde vermektedir. Böylesine bir içtenlik hissiyatı uyandırabilmek, methiye nazmında önemli bir maharettir. Öte yandan Ḥassân'ın hakikaten de duygusal birisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, hâlihazırda aralarında kan bağı bulunan bu yöneticileri överken gösterdiği samimiyetin, şairin gerçek duygularını yansıtıyor olma olasılığı son derece yüksektir.

İslamiyet'in Medine'de kuvvet kazanması, Ḥassân b. Sâbit'in methiyecilik kariyerinde, yeni bir safhanın açılması anlamına gelmektedir. Artık olgunluk döneminin tadını çıkaran büyük usta, şairlik sanatının gelişmesi için gereken dinamizmi, Hz. Muhammed'in yanında çok geçmeden bulacaktır. Hz. Peygamberin, Ḥassân'ın şiirlerinden, genellikle Mekkeli Müşriklere ve Medineli Yahudilere karşı, İslam'ın müdafaa edilmesinde yararlandığı bilinmektedir. Öte yandan Ḥassân, "peygamber şairi" olarak üstlendiği bu birincil vazifesinin yanında, Hz. Muhammed'i öven kasideler de nazmedecektir. Ayrıca sahabenin diğer önemli isimlerinin methedilmesinde de faaliyet gösteren şair, *medîḥ* sahasında elde ettiği başarıları dolayısıyla, Hz. Peygamber tarafından takdir edilecektir. Ḥassân

b. Sâbit'in övgü dizeleri, İslam geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Hatta İslâmî kaynaklarda, Ḥassân'ın Hz. Muhammed'i övmek için söylediği beyitlerden yetmiş tanesinin, baş melek Cebrail'in yardımıyla nazmedildiği dahi rivayet edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap şiiri, Hassân b. Sâbit, methiye

Giriş

Sadru'l-İslâm Döneminin en meşhur şairi olan Ḥassân b. Sâbit, renkli kişiliğinin etkisi ve takdire şayan üretkenliğiyle, erken dönem Arap edebiyatının en kapsamlı divanlarından birisini miras bırakacaktır. Uzun ömürlü olmasının, pek çok kaside nazmedebilmesine imkân tanıdığı aşikârdır. Ancak onun üretkenliğini yalnızca *mu'ammerûn*dan olmasına bağlamak son derece yanlış olacaktır. Zira Ḥassân, profesyonel bir şairlik anlayışının gerektirdiği her şartı, en azından asgari ölçülerde, sağlamaya çalışmış, zamanın ruhuna uygun, kazançlı siyasî ilişkiler kurmaya özen göstermiş, diğer bir deyişle edebî kariyerinin başarıyla neticelenmesi için gereken gayreti fazlasıyla göstermiştir. Örneğin; dinamizme ve polemiğe düşkün mizacı ile methiyecilik sanatının uyum içerisinde olmamasına rağmen, muhtemelen akrabalık bağlarını ve siyasete yatkınlığını kullanarak, kendisine Ġassânî sarayında saygın bir konum elde etmeyi başarmıştır. Genç yaşında elde ettiği bu başarının sonucunda, artık Şam'daki Ġassânî hükümdarlarının yanına dilediğince girip çıkabilme ve methiyelerini rahatça okuyabilme ayrıcalığına erişmiştir. Bu sıçrama, şairin kariyerindeki ilk belirgin başarıdır. İbn Ḳuteybe'nin de işaret ettiği gibi, Ḥassân'ın en sağlam edebî ürünleri arasında, bahsi geçen hanedanlık için nazmedilen methiyeler bulunmaktadır (İbn Ḳuteybe, t.y.: Cilt. 1, s.305).

Ḥassân'ın övgüleri, genellikle yapmacıklıktan uzak, samimi bir dille söylendiği izlenimini uyandırmaktadır. Ancak İslam öncesindeki methiyelerinin temel nazmediliş amacının bahşiş almak olduğunu düşündürecek bazı göstergeler de yok değildir. Nitekim Ḥassân, Ġassânî büyüklerini övdüğü kasidelerinde, onların cömertliğine yaptığı göndermelerle, üstü kapalı bir dille bahşiş beklediği mesajını ustaca vermektedir (Ḥassân b. Sâbit, 2006a: Cilt. 1, s.74-75). Yine de söz konusu yöneticilerle geliştirdiği dostluk ilişkilerinin, yalnızca çıkar amacı gütmediği, muhtemelen aralarındaki kan bağının da etkisiyle, gerçek bir arkadaşlık münasebeti olduğu düşünülebilir. Hatta şairin söz konusu hamileriyle birlikte olabilmek adına, bir yılını kendi memleketinde, bir yılını da Suriye'deki Ġassânî saraylarında geçirdiği bilinmektedir. Ḥassân

ile Ġassânîler arasındaki ilişkilerin, Ġassânîlerin yıkılmasından ve şairin İslam'ı benimsemesinden sonra bile bir şekilde devam ettirilebilmiş olması, aralarındaki münasebetin yalnızca çıkar ilişkisiyle sınırlı olmadığını gösterebilecek niteliktedir. Örneğin; Hz. Ömer'in hilafeti sırasında İslam'ı kabul etmesine rağmen, sonrasında bir şekilde dinden dönen ve Doğu Roma'ya sığınan Ġassânî hanedanlığı üyelerinden Cebele b. el-Eyhem (ö. 20/641)'in, Ḥassân'ın dostluğunu ve methiyelerini unutmadığı, bu yüzden ona bir takım hediyeler gönderdiği bilinmektedir (Özdemir, 2004:204; İbn Ḳuteybe, t.y.: Cilt. 1, s.306).

Ḥassân b. Ṯâbit'in Ġassânîler İçin Nazmettiği Methiyeler

Ḥassân'ın Ġassânîler için nazmettiği methiyelerinde dikkat çeken unsurlardan birisi, şairin yergiciliğe gösterdiği muazzam eğilimin, yer yer övgü kasidelerinde dahi kendisini bir şekilde hissettirebildiği gerçeğidir. Bu konudaki bir anlatı, durumun izahı için en ideal örnektir. Rivayetlere göre, Ḥassân bir gün Ġassânî emirlerinden el-Ḥâriṯ b. Ebî Şemir el-Ġassânî (ö.H.Ö.8/630)'yi ziyaret etmiştir. Ne var ki el-Ḥâriṯ, o günlerde el-Ḥîra emiri olan en-Nu'mân b. el-Munẕir el-Laḫmî ile rekabet halindedir ve Ḥassân'ın söz konusu kişiyi övdüğü haberini almıştır. el-Ḥâriṯ, bu yüzden şairle karşılaştığında, *"İbnu'l-Ferî'a (yani Ḥassân)! Duyduğuma göre en-Nu'mân'ı benden üstün tutuyormuşsun!"* demiş ve serzenişte bulunmuştur (Ḥassân b. Ṯâbit, 1427/2006b:110-111).

Ḥassân'ın bu durum karşısında, övgüleriyle el-Ḥâriṯ'in gönlünü alması, aynı zamanda da en-Nu'mân'ı kötülemesi gerekmektedir. Elbette bu dengeyi sağlamanın en ideal yolu, iki yöneticinin birbirleriyle mukayese edilmesinden geçmektedir. Şair, el-Ḥâriṯ'e verdiği yanıtta muhatabını göklere çıkartıyorken, en-Nu'mân'ı da yerin dibine sokmaktadır: *"Ben onu nasıl senden üstün tutayım? Yemin olsun ki, senin ensen onun yüzünden daha güzeldir. Annen onun babasından daha şereflidir. Babansa (tek başına), onun tüm kabilesinden daha onurludur. Senin sol elin, onun sağ elinden daha cömerttir. Senin (bir şeyi) esirgemen bile, onun ihsanından daha hayırlıdır. Senin azın, onun çoğundan çoktur. Senin (su) birikintin, onun gölünden daha bereketlidir. Senin (ayak) iskemlen, onun tahtından daha yüksektir. Senin sulama kanalın, onun denizinden daha derindir. Senin günün, onun ayından daha uzundur. Senin ayın, onun yılından daha uzun geçer. Senin bir yılın, onun yüzyılından daha hayırlıdır. Senin kolun, onun çakmağından daha iyi ateş yakar. Ordun, onun ordusundan yücedir. Sen Ġassân (Hanedanlığı)'ndansın, o ise Laḫmî (Hanedanlığı)'ndan. Ben onu nasıl senden üstün tutayım yahut onu nasıl sana denk göreyim?"* el-Ḥâriṯ şairin bu sözlerinin şiire dönüştürülmesini istediğinde, Ḥassân'ın nazmettiği kaside şu şekildedir (Ḥassân b. Ṯâbit, 1427/2006b:110-111):

"نُبِّئْـــــــتُ أنّ أبَـــــــا مُنْـــــــذِرٍ يُسَـــــامِيكَ لِلْحَـــــارِثِ الأصْـــــغَرِ
فَقَـــــاكَ أحْسَـــــنُ مِـــــنْ وَجْهِـــــهِ وَأمُّـــــكَ خَيْـــــرٌ مِـــــن المُنْـــــذِرِ
ويُسْـــــرَى يَـــــدَيْكَ عَلَـــــى عُسْـــــرِهَا كَيُمْنَـــــى يَدَيْـــــهِ عَلَـــــى المُعْسِـــــرِ
وَشَـــــتَّانَ بَيْنَكُمَـــــا فِـــــي النَّـــــدَى وَفِـــــي البَـــــأسِ والخِيـــــرِ والمَنْظَـــــرِ"

"Haber aldığıma göre, Ebû Munẕir kendini el-Ḥâriṯ el-Aṣġar hususunda seninle mukayese ediyor.

Senin ensen, onun yüzünden daha güzeldir. Senin annen, el-Munẕir'den daha iyidir.

Darlık zamanında bile senin sol elin, onun fakire (uzanmış olması gereken) sağ eline benzer.

Bonkörlük, yiğitlik, iyilik ve görünüş açısından, ikiniz birbirinize ne kadar da uzaksınız (Ḥassân b. Ṣâbit, 1427/2006b:110-111)*!"*

Ḥassân'ın Ġassânîler için nazmettiği en güzel methiyesi, muhtemelen meşhur *lâmiyye*sidir. Söz konusu kasidenin ne zaman nazmedildiği tam olarak tespit edilememektedir. Ancak içerisinde Ḥassân'ın saçlarının ağardığından ve Ġassânîlerle geçirdiği güzel günlerin artık uzak bir hatıraya dönüştüğünden bahsedildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla kasidenin, İslam sonrasında, şairin ömrünün son demlerine doğru nazmedildiği izlenimi ağırlık kazanmaktadır. Kaside özel olarak birisini methetmekten ziyade, genel anlamda Ġassânîleri yücelmektedir. Hatta methiyenin ruhundan, kasidenin nazmedildiği esnada, Ġassânîlerin çoktan iktidardan düşmüş olabileceği fikrine kapılmak mümkündür. Bu varsayımın doğru kabul edilmesi, kasidenin niçin belirli bir hükümdarı methetmek yerine, Ġassânîlerle geçirilen zamanın yüceltilmesine odaklandığını da daha makul bir düzleme yerleştirebilecek niteliktedir. Söz konusu methiye, geleneksel *nesîb* kısmıyla açılış yapmaktadır:

"أسَـــألْتَ رَسْـــمَ الـــدَّارِ أمْ لَـــم تَسْـــألِ بَـــيْنَ الجَـــوَابِي فَالبُضَـــيْعِ فَحَوْمَـــلِ
فَـــالمَرْجِ مَـــرْجِ الصُّـــفَّرَينِ فَجاسِـــمٍ فَـــدِيارِ سَـــلْمَى دُرَّسـاً لَـــم تُخْلَـــلِ
أقـــوى وَعُطِّـــلَ مِـــنْهُمُ فَكَأنَّـــهُ بَعْـــدَ البِلَـــى آيُ الكِتـــابِ المُجْمَـــلِ
دِمَـــنٌ تَعاقَبَهـــا الرِيـــاحُ دَوارِسٌ وَالمُـــذْجِنَاتُ مِـــنَ السِـــماكِ الأعْـــزَلِ
فَـــالعَيْنُ عانِيَـــةٌ تَفـــيضُ دُموعُهـــا لِمَنـــازِلٍ دَرَسَـــتْ كَـــأنْ لَـــم تُؤهَـــلِ
دَارٌ لِقَـــوْمٍ قَـــدْ أراهُـــم مَـــرَّةً فَـــوْقَ الأعِـــزَّةِ عِـــزُّهُمْ لَـــم يُنْقَـــلِ
لِلّهِ دَرُّ عِصـــــــابَةٍ نـــــــادَمْتُهُمْ يَوْمـــاً بِجِلِّـــقَ فـــي الزَّمَـــانِ الأوَّلِ
يَمْشُـــونَ فـــي الحُلَـــلِ المُضَـــاعَفِ نَسْـــجُها مَشْـــيَ الجِمـــالِ إلـــى الجِمَـــالِ البُـــزَّلِ
الضَّـــارِبُونَ الكَـــبْشَ يَبْـــرُقُ بَيضُـــهُ ضَـــرباً يَطِـــيحُ لَـــهُ بَنـــانُ المَفْصِـــلِ
وَالخَـــالِطونَ فَقِيـــرَهُمْ بِغَنِـــيِّهِمْ وَالمُنْعِمُـــونَ عَلَـــى الضَّـــعِيفِ المُرْمِـــلِ
أولادُ جَفْنَـــةَ حَـــوْلَ قَبْـــرِ أبـــيهِمِ قَبْـــرِ ابـــنِ مَارِيَـــةَ الكَـــرِيمِ المُفْضِـــلِ
يُغْشَـــوْنَ حَتَّـــى مـــا تَهِـــرُّ كِلابُهُـــم لا يَسْـــألُونَ عَـــنِ السَّـــوادِ المُقْبِـــلِ
يَسْـــقُونَ مَـــن وَرَدَ البَـــرِيصَ عَلَـــيهِمِ بَـــرَدَى يُصَـــفَّقُ بِـــالرَّحيقِ السَّلْسَـــلِ

يُسْـــقَوْنَ دِرْيـــاقَ الرَّحيـــقِ وَلَـــم تَكُـــنْ ... تُـــذعى وَلَائِـــدُهُمْ لِنَقْـــفِ الحَنْظَـــلِ
بِـــيضُ الوُجُـــوهِ كَريمَـــةٌ أَحسَـــابُهُمْ ... شُـــمُّ الأُنُـــوفِ مِـــنَ الطِـــرازِ الأَوَّلِ
فَعَلَـــوْتُ مِـــن أَرْضِ البَـــرِيصِ إِلَـــيهِمِ ... حَتّـــى إِتَّكَـــأْتُ بِمَنْـــزِلٍ لَـــم يُوغَـــلِ
نَغْـــدو بِنـــاجودٍ وَ مُسْـــمِعَةٍ لَنـــا ... بَـــيْنَ الكُـــرومِ بـــينَ جِـــزعِ القَسْـــطَلِ
فَلَبِثْـــتُ أَزمانـــاً طِـــوالاً فـــيهِمِ ... ثُـــمَّ اِدَّكَـــرتُ كَـــأَنَّني لَـــم أَفْعَـــلِ
إِمـــا تَـــرَيْ رَأسـي تَغَيَّـــرَ لَونُـــهُ ... شَـــمَطاً فَأَصْـــبَحَ كَالثَّغـــامِ المُخْـــوِلِ
فَلَقَـــدْ يَرانـــي مُوعِـــدِيَّ كَـــأَنَّني ... فـــي قَصْـــرِ دُومَـــةَ أَو سَـــواءِ الهَيْكَـــلِ
وَلَقَـــدْ شَـــرِبْتُ الخَمـــرَ فـــي حَانُوتِهَـــا ... صَـــهْباءَ صَـــافِيَةً كَطَعْـــمِ الفُلْفُـــلِ
يَسْـــعَى عَلَـــيَّ بِكَأسِـــهَا مُتَنَطِّـــفٌ ... فَيَعُلُّنـــي مِنهـــا وَلَـــوْ لَـــمْ أَنْهَـــلِ
إِنَّ الَّتـــي نَـــاوَلْتَني فَرَدَدتُهـــا ... قُتِلَـــتْ قُتِلْـــتَ فَهاتِهـــا لَـــم تُقْتَـــلِ
كِلْتَاهُمَـــا حَلَـــبُ العَصـــيرِ فَعَـــاطِني ... بِزُجَاجَـــةٍ أَرْخَاهُمَـــا لِلْمَفْصِـــلِ
بِزُجاجَـــةٍ رَقَصَـــت بِمـــا فـــي قَعْرِهَـــا ... رَقَـــصَ القَلُـــوصِ بِراكِـــبٍ مُسْـــتَعْجِلِ
نَسَـــبِي أَصِـــيلٌ فـــي الكِـــرامِ وَمِـــذْوَدي ... تَكْـــوي مَوَاسِـــمُهُ جُنُـــوبَ المُصْـــطَلي
وَلَقَـــدْ تُقَلِّـــدُنَا العَشِـــيرَةُ أَمرَهَـــا ... وَنَسُـــودُ يَـــوْمَ النَّائِبـــاتِ وَنَعْتَلـــي
وَيَســـودُ سَـــيِّدُنا جَحـــاجِحَ سَـــادَةً ... وَيُصِـــيبُ قَائِلُنَـــا سَـــواءَ المَفْصِـــلِ
وَنُحَـــاوِلُ الأَمـــرَ المُهِـــمَّ خِطَابُـــهُ ... فِـــيهِمْ وَنَفْصِـــلُ كُـــلَّ أَمْـــرٍ مُعْضِـــلِ
وَتَـــزُورُ أَبـــوابَ المُلُـــوكِ رِكابُنـــا ... وَمَتـــى نُحَكَّـــمْ فـــي البَرِيَّـــةِ نَعْـــدِلِ
وَفَتـــىً يُحِـــبُّ الحَمـــدَ يَجْعَـــلُ مَالَـــهُ ... مِـــنْ دُونِ وَالِـــدِهِ وَإِنْ لَـــم يُسْـــأَلِ
يُعْطِـــي العَشِـــيرَةَ حَقَّهَـــا وَيَزِيـــدُهَا ... وَيَحُوطُهـــا فـــي النَّائِبـــاتِ المُعْضِـــلِ
بَـــاكَرْتُ لَذَّتَـــهُ وَمَـــا مَاطَلْتُهَـــا ... بِزُجَاجَـــةٍ مِـــن خَيْـــرِ كَـــرْمِ أَهْـــدَلِ"

"el-Cevâbî, el-Buḍay' ve Ḥavmel arasındaki kalıntıları sordun mu sormadın mı?...

...Sonrasındaysa Mercu'ṣ-Ṣuffereyn ile Câsim'i ve Selmâ'nın sanki hiç oturulmamışçasına darmadağın olmuş yurdunu.

(Şimdi) bu (kalıntılar), felaket sonrası, eksiltilmiş bir kitabın ayeti gibi, (bir zamanlar üzerinde ağırladıkları) kişilerden boşalmış gibidir.

Başakçı (Spica) yıldızından gelen yağmur ve rüzgârlar tarafından art arda vurulmuş, yok edilmiştir bu kalıntılar.

Daha önce (üzerinde) sanki hiç kimse oturmamışçasına (izleri) silinip giden yurtların ardından, (insanın) gözü, yaşları taşa taşa ağlaşır…

...Bir keresinde gördüğüm bir kabilenin yurdu; saygın kimselerin üzerinde olan, izzeti yerinden oynatılamayan bir kabilenin.

Allah, bu insanlara nimetler bahşetsin! Uzun zaman evvel, günün birinde ben onlarla (Şam dolaylarında yer alan) Cillik'ta içki âlemi yapmıştım.

Kat kat dokunmuş kumaştan yapılma kıyafetlerin içerisinde, sekiz-dokuz yaşlarındaki develer gibi (heybetli şekilde) yürürlerdi.

Ak tolgalı bir lidere vurdukları zaman, onların darbeleri parmak mafsallarını mahvedecek kadar kuvvetli olur.

Fakiri zengine katar, (onlar arasında ayrım yapmazlar). (Bahsi geçen bu) zatlar, zayıfın, fakirin tedarikçisidirler.

Cefne oğulları, cömert ve asil babalarının kabrinin, İbn Mâriye'nin makberinin etrafındadır. (Yani onların yeri yurdu bellidir. Bedeviler gibi otlak peşinde koşturmazlar.)

Onlara o kadar çok ziyaretçi gelmektedir ki, köpekleri (misafire iyice alıştığından, artık birisi geldiğinde uyarıda bulunmak için) havlamamaktadır; kalabalık gruplar yaklaşsa dahi, bunların kim olduğunu soruşturmaz.

el-Barîṣ (nehrinde) onlara gelen kişiye, Beredâ (nehrinin buz gibi tatlı suyuyla) karıştırılmış şarap sunarlar. (Onlar için bu şarabı tedarik etmek, nehirden su çekmek kadar kolaydır.)

Onlara saf şarap sunulur. Hizmetçileri, (bedevi kızları gibi) ebucehil karpuzu (citrullus colocynthis) soymaya çağrılmaz.

Yüzleri ak, ataları soyludur onların. (Gururları dolayısıyla) burunları kalkık, birinci kalitededir.

Alçaklıklardan uzak olan bir menzile (yani meyhaneye) varıncaya kadar, el-Barîṣ arazisinden yukarı doğru onlara çıktım.

Sabah şarabımızı, bağların ve Ciz'u'l-Ḳaṣṭal'ın arasında, bir şarkıcı kadın bizim için (şarkı söylüyorken) içtik.

Onların arasında uzunca bir süre kaldım; sonrasındaysa bunları sanki hiç yaşamamış gibi (nadiren) andım.

Saçımın renginin değiştiğini, ağardığını, sonrada üzerinden bir yıl geçen ṯemâm (bitkisinin akça rengine) büründüğünü görüyorsun.

Beni tehdit eden kişiler, beni sanki Dûma Kasrındaymışım yahut (kilise) tapınağının ortasındaymışım gibi gördüler.

Ben oranın meyhanesinde bir şarap içtim; kızıl mı kızıl, saf, tadı biber gibi olan (bir şarap).

Kulağı küpeli bir hizmetçi, bana bir kadeh sundu; sonra ben daha birincisini bitiremeden yenisini doldurdu.

(Dedim ki): Bana sunduğun şeyi geri çevirdim; (çünkü) bu (suyla) karıştırılmıştır. Bana karıştırılmamış bir (şarap) getir.

(Sana bahsettiğim bu) ikisi de iyi ezilmiştir. (Ama sen bana) bir bardakta eklemlerimin bağını çözebilecek en şiddetlisini ver!...

...Aceleci bir sürücü tarafından sürülen dişi devenin dansı gibi, dibindekilerle birlikte dans eden bir bardakta!

Benim nesebim şerefli, asildir. Dilimse, pek yakıcıdır. Kim (benim öfkemi) alevlendirirse, yergilerim onun bir taraflarını dağlayıverir.

Aşiret, bizi işiyle görevlendirmiştir. Savaş gün(leri) gelip çattığında, hüküm sürer, (diğer insanların) üzerinde yükseliriz.

Liderimiz, diğer liderlere hükmeder. İçimizden söz söyleyen (hatibimiz) ise, (adamın) mafsalını (tam) isabetle vuruverir.

Biz onlar hakkındaki önemli buyruklara girişir, içinden çıkılması güç her işi hükme bağlarız.

Bineklerimiz meliklerin kapılarını ziyaret eder. Hakem olarak tayin edilirsek eğer, adilane şekilde hüküm veririz.

(Ġassânî hükümdarları daima) övülmeyi seven, kendisinden istenmese dahi malını infak eden ve böylelikle babasının (adını da koruyan) bir genç (olmuştur).

Aşirete hakkını verir; (hatta) bundan daha fazlasını (sunar). (Aşiretini) büyük felaketlerden korur.

En iyi, en verimli bağdan (doldurulmuş) bir kadehte, (onunla birlikte içki âlemi yapmak umuduyla), sabahleyin erkenden yola koyuldum ve oyalanmadım (Ḥassân b. Ṯâbit, 2006a: Cilt. 1, s.74-75).*"*

Ḥassân b. Ṯâbit'in İslam Büyükleri İçin Nazmettiği Methiyeler

Ḥassân'ın methiyecilik macerası, İslam'ın Medine'de yayılmasından sonra, bazı belirgin değişikliklere uğramakla birlikte, hız kesmeden devam edecektir. Hızlı üretim yapabilme becerisine sahip olan bir övgü şairi (veya modern bir ifadeyle etkin bir propagandacı), devletleşme çabasında olan her topluluğun temel gereksinimlerindendir. Elbette Hz. Muhammed, özellikle Araplar söz konusu olduğunda had safhaya çıkan bu ihtiyacın farkındadır. Methiye sahasında hâsıl olan boşluğun doldurulması amacıyla belirlediği ilk isim, kısa süre içerisinde adeta resmî bir devlet şairine

dönüşecek olan Ḥassân b. Ṯâbit'ten başkası değildir. Ḥassân'ın, şöhretinin büyük bir kısmını, hatta şiirlerinin günümüze kadar ulaşabilmiş olmasını, "Peygamber şairi" olarak elde ettiği saygınlığa borçlu olduğu itiraf edilmelidir. Çünkü onun şiirleri edebî değerinden ziyade, İslam tarihi içerisinde yer almasıyla ön plana çıkabilecektir (Pellat, 1952:76-77).

Şairin fazla gecikmeden İslam'ı benimsemesi, siyaset sahasındaki yenilikleri doğru okuyabilme maharetini bir kez daha ispatlayacaktır. İslamiyet'in muzaffer olacağına derinden inanmakta ve Hz. Muhammed'i kalpten sevmektedir. Zaten Benû'n-Neccâr'a mensup olması hasebiyle, Hz. Peygamberle aralarında soy yakınlığı da bulunmaktadır (Elmalılı, 1997: 399-402). Dolayısıyla Ḥassân, şiirlerini ve ününü tüm dünyaya duyurmak için eşine az rastlanır bir fırsat yakalamış durumdadır. Hz. Peygamberi methettikçe kendisi de övgüye mazhar olmakta, Hz. Peygamberin namını yaymaya çalıştıkça kendi namı da yayılmaktadır. Pek çok şiirinin edebî açıdan övülmediği doğrudur. Lakin şairin zamanın ruhunu doğru okuyabilmesi, Arap edebiyatının unutulmaz methiyecilerinin arasına ismini yazdırmasına fazlasıyla yetecektir. Ününün büyük bir kısmını, Hz. Muhammed'e borçlu olduğunun, Ḥassân da farkındadır. Hatta bu durumu şu sözleriyle itiraf etmektedir: *"Ben söylediğim (şiirlerle) Muhammed'i methetmiyorum, bilakis Muhammed'e söylediklerimle (kendi şiirimi) methediyorum* (Qasımova, 2019:225)*."*

Hz. Peygamberin favori şairi olan Ḥassân b. Ṯâbit, hem siyasî hem de dinî konularla ilişkili şiirsel mücadele sahalarında, yararlılığını pek çok kez ispatlayacaktır (Abd el-Jalil, 1943:56). Bilindiği üzere dönemin Arapları, buldukları her fırsatta şiir sanatından, özellikle de övünme şiirlerinden yararlanmaktadır. Şiirsel açıdan (yani methiyelerde anılma hacmi bakımından) Arap kabilelerinin gerisinde kalmak istemeyen Hz. Muhammed'in, Ḥassân'a talimatlar vererek kendisi için methiyeler nazmettirdiği bilinmektedir. Örneğin; Benû Temîm üyeleri, kendi kabilelerinin şairi olan ez-Zibriḳân b. Bedr (ö. 45/665 [?])'in aracılığıyla, Hz. Muhammed'in huzurunda kendi kabilelerini methettirdiğinde, Hz. Peygamber de Ḥassân'ı görevlendirerek kendi kabilesi olan Ḳureyş'i methettirecektir (Hazer, 2006:89). Bu hadisede, Hz. Peygamberin, İslamiyet'i benimsemek niyetiyle yanına gelen kabilelerin, nesepleriyle övünmelerine mani olmaya çalışmadığı, ancak onların karşısında kendi ağırlık dengesini kurmayı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Hz. Peygamber, dönemin ruhunu ve eğilimlerini yakından tetkik ederek başlattığı bu başarılı propaganda kampanyasında, Ḥassân b. Ṯâbit'e gerçekten önemli bir vazife tevdi etmiştir. Görünüşe göre, onun bu şiirsel yükün altından kalkabileceğine olan inancı tamdır. Ayrıca Arap kabilelerinin nazarında Ḥassân'ın etkileyiciliğini arttırmak amacıyla, methiyeciliğinin bizzat baş

melek Cebrail tarafından desteklendiğini, hatta yetmiş tane övgü beytinin bizzat bu yardımın vesilesiyle nazmedildiğini ilan edecektir (el-İṣfehânî, 1429/2008: Cilt. 4, s.110). Ḥassân gerçekten de uhdesine aldığı methiyecilik vazifesini hakkıyla ifa ederek, Hz. Peygamberin öngörüsünün doğruluğunu ispatlamakta gecikmeyecektir.

Ḥassân b. Ṣâbit'in, İslam büyükleri için nazmettiği methiyeler, hükümdarlara söylediği övgü kasidelerinden ziyadesiyle farklıdır. Bu kasidelerin nazmını tetikleyen motivasyonlar da artık eskisi gibi bahşiş alma arzusuna dayanmamaktadır. Ḥassân, Hz. Peygamberi ve yakınlarını överken en samimi hislerini ortaya koymakta, bir kralı değil peygamberi övdüğü hissiyatını gerçekten de karşı tarafa yansıtmaktadır. Temel uzmanlık alanı hiciv nazmı olsa da, methiyelerindeki derinlik çok daha muazzamdır. Diğer bir deyişle kimi zaman yergilerinde tesadüf ettiğimiz yüzeyselliğe, methiyelerinde rastlamak pek de mümkün değildir. Örneğin; Ḥassân'ın Hz. Peygamberi övdüğü aşağıdaki kasidesinin, Ġassânîlere söylediği methiyelerinden ne kadar da farklı olduğu hemen anlaşılmaktadır:

"واللهِ رَبّـــــي لَا نُفـــــارِقُ مَاجِـــــداً عَـــفّ الْخَلِيقَـــةِ، مَاجِـــدَ الأجـــدادِ
مُتَكَرِّمـــاً يَـــدْعُو إِلَـــى رَبِّ الْعُلَـــى بَـــذْلَ النَصِـــيحَةِ رَافِـــعَ الأعْمَـــادِ
مِثْـــلَ الهِـــلالِ مُبَارَكـــاً ذَا رَحْمَـــةٍ سَـــمْحَ الخَلِيقَـــةِ، طَيِّـــبَ الأعْـــوَادِ
إِنْ تَتْرُكـــوهُ، فَـــإِنَّ رَبّـــي قَـــادِرٌ أَمْسَـــى يَعُـــودُ بِفَضْـــلِهِ العَـــوَّادِ
وَاللهِ رَبِّـــي لا نُفَـــارِقُ أَمْـــرَهُ مَـــا كَـــانَ عَـــيْشٌ يُرْتَجَـــى لِمَعَـــادِ
لَا نَبْتَغِـــي رَبّـــاً سِـــوَاهُ نَاصِـــراً حَتّـــى تُـــوَافِيَ ضَـــحْوَةَ المِيعَـــادِ"

"Allah'a, Rabbime ant olsun! Mizacı iffetli, dedeleri soylu, kendi de şerefli olan o zattan ayrılamayız biz.

(Ayrılamayız, insanları) göklerin rabbine çağıran, çokça nasihatte bulunan ve asalet sahibi olan bu cömert kimseden…

…Tıpkı ay gibi mübarektir o! Merhamet sahibidir; huyudur müsamaha; iyilik erbabıdır.

Siz onu terk etseniz bile, Rabbim kudret sahibidir. (Allah, infakta bulunacağı serveti) ona verir, o da (alışkanlık haline getirmiş olduğu) yardım(lar)ı (bu sayede) devam ettirir.

Allah'a yemin olsun! Hayat(ımız) kıyamet günü için (yapmamız gereken iyiliklerin) ümidiyle devam ettiği müddetçe, biz onun emrinden ayrılmayız!

Din gününün sabahına ulaşıncaya kadar, (kendimize) yardımcı olarak ondan başka bir Rab da istemeyiz (Ḥassân b. Ṣâbit, 1427/2006b:56-57)*."*

Ḥassân b. Ṣâbit, Hz. Peygamberin yanı sıra, çeşitli nedenlerle, diğer sahabeleri de methedecektir. Bilindiği üzere, Gerdanlık Olayına karışanların arasında, şairin ismi de zikredilmektedir. Ḥassân, Hz. Peygamberin hanımının aleyhinde konuşmuş olmasını telafi etmek amacıyla, Hz. Ayşe'yi şu şekilde methetmektedir:

"حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تُزَنُّ بِرِيبَةٍ وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِن لُحُومِ الغَوافِلِ
عَقِيلَةُ حَيٍّ مِن لُؤَيِّ بْنِ غالِبٍ كِرَامِ المَساعي، مَجْدُهُم غَيرُ زَائِلِ
مُهَذَّبَةٌ قَد طَيَّبَ اللهُ خِيمَها وَطَهَّرَها مِن كُلِّ سوءٍ وَباطِلِ
فَإِن كُنتُ قَد قُلتُ الَّذي قَد زَعَمْتُمُ فَلا رَفَعَتْ سَوْطِي إِلَيَّ أَنامِلي
فَكَيفَ وَوُدّي ما حَيِيتُ وَنُصْرَتي لِآلِ رَسولِ اللهِ زَيْنِ المَحَافِلِ
لَهُ رَتَبٌ عالٍ عَلى النّاسِ كُلِّهِمْ تَقاصَرُ عَنهُ سَوْرَةَ المُتَطاوِلِ
فَإِنَّ الَّذي قَد قيلَ لَيْسَ بِلائِطٍ وَلَكِنَّهُ قَوْلُ امرِئٍ بِيَ ماحِلِ"

"İffetlidir; evine bağlı birisidir. Şüpheye mahal vermez ve (şerri düşünmekten beri olan) kadınların etlerine karşı açlık beslemez. (Yani ahlaklı kadınların gıybetini yaparak mümine kardeşlerinin etlerini yemez.)

(Bahsettiğim bu hanım), Lu'eyy b. Ġâlib kabilesinden asil bir kadındır.(Bu kabilenin üyeleri), şerefli işlerin peşinden koşturur. Onların şanı kaybolmaz.

Duru bir kadındır; Allah onun tabiatını iyileştirmiş, onu tüm kötülüklerden ve asılsız (uydurmalardan) temize çıkarmıştır.

Eğer iddia ettiğiniz şeyleri söylemişsem, parmaklarım (kırılsın da bir daha) kırbacımı kaldıramasın!

(Bütün) topluluklarının süsü olan Allah elçisinin ailesi için, yaşamım boyunca beslediğim sevgi ve yaptığım yardımlar aşikârken, böyle bir şey nasıl olabilir?

Onun mertebesi, tüm insanların üzerinde, öyle bir yüksekliğe sahiptir ki, en yükseğe yapılan zıplama(lar) dahi, o söz konusu olduğunda kısacık kalır.

Söylenen sözler kalıcı değildir. Bunlar ancak benim aleyhimde iftira atan birisinin sözleridir (İbn Hişâm, 1375/1955: Cilt 2, s.306)*."*

Burada methiyelerini ele aldığımız *memdûḥ*ların haricinde, Ḥassân'ın övgülerine mazhar olan diğer önemli şahsiyetler arasında, şu isimlerin sayılması mümkündür: Benû'n-Neccâr'dan Sa'd b. Zeyd, Hâşim oğullarından Abdullah b. el-'Abbâs, Muṭ'im b. 'Adiyy b. Nevfel b. 'Abdi Menâf b. Ḳuṣay el-Ḳuraşî (ö.2/623), Cebele b. el-Eyhem el-Ġassânî, Zeyd b. Ṣâbit, Zubeyr b. el-'Avvâm (ö. 36/656) ve Hz. Ebû Bekr (Ḥassân b. Ṣâbit, 1427/2006b:47, 94, 188, 213, 228, 269, 275).

Sonuç

Ḥassân b. Ṯâbit, üretkenliği, politik dehası ve renkli kişiliği sayesinde elde ettiği başarılarıyla, Sadru'l-İslâm Döneminin en önemli methiye şairi olarak anılmayı fazlasıyla hak etmektedir. Divanında nicelik açısından, hicviyelerinden hemen sonra gelen tür, tahmin edileceği üzere *medîḥ* kasideleridir. Bu ürünler tetkik edildiğinde, dönemin şartlarına ve muhatap alınan kişiye göre, büyük farklılıklar gösterdiği hemen anlaşılmaktadır. Söz konusu üslup farkının sebebi, konjonktürel değişimlerden ziyade, şair ile muhatabı arasındaki yakınlık derecesine göre şekillendirilen ve nihai olarak hitap edilen kişinin sosyal statüsüne göre belirlenen ekol tercihine yorulmalıdır. Çünkü Ḥassân, methiyelerinin tematik formunu, övdüğü kişinin dünya görüşüne ve sosyal konumuna göre biçimlendirmektedir. Zaten ideal bir methiyenin en temel kıstaslarından birisi de budur. Örneğin; Ġassânîler için nazmettiği methiyeleri, gerçekten de bir hükümdara söylendiği hissiyatını dinleyiciye aksettirmeyi başarmaktadır. Çünkü bu minvaldeki kasidelerinde, klasik Arap şiirinin geleneksel kurallarına bağlı kalmayı yeğlemekte ve arzu edilen tüm kıstasları sağlamaya özen göstermektedir. İçerisinde klişeleşmiş kullanımların tercih ediliyor olmasına rağmen, bahsi geçen kasidelerin büyük ölçüde şairin gerçek duygulanımlarını yansıttığı ve genellikle yapmacıklığa düşmediği söylenebilir. Malum olduğu üzere, Ḥassân, mizacı gereği polemiğe meyilli birisidir. Fakat sevecen yönü sayesinde, methiyelerindeki samimiyetini karşı tarafa aksettirmeyi gerçekten de başaracaktır.

Ḥassân'ın İslam büyükleri için nazmettiği methiyeleri incelemeye tabi tutulduğunda, söz konusu kasidelerin klişeleşmiş edebiyat geleneklerinden belli bir ölçüye kadar sıyrılabildiği, duygulanımlarının daha da samimileştiği, beyit sayılarının azaldığı ve üslubunun büyük ölçüde değişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Ḥassân'ın bu türdeki methiyelerinin büyük çoğunluğunun hitap ettiği kişi, elbette Hz. Muhammed'den başkası değildir. Hz. Peygamber, İslam öncesinde dahi Arap Yarımadasının en soylu, en iffetli ve en dürüst insanı sayıldığından, Ḥassân'ın onun için nazmettiği kasidelerinde hiçbir güçlük çekmediği ortadadır. Öte yandan Hz. Peygamberin aya benzetilmesinin, merhametinin, cömertliğinin, sağduyusunun, iyilikseverliğinin, müsamahakârlığının ve kutsi güçlerce desteklenmesinin, İslam tarihi boyunca peygamber methiyelerinin temel nitelikleri olarak standartlaştırılmasında, Ḥassân'ın üstlendiği rol, bu vesileyle vurgulanmalıdır. Elbette şairin buradaki avantajı, İslam'ın ilk yıllarında şiir söyleme fırsatına nail olmuş olmasıdır.

Hz. Muhammed ile Ḥassân arasındaki ilişki, methiyeci ile *memdûḥ*u arasındaki ilişkiden çok daha fazlasıdır. Her şeyden evvel aralarındaki soy yakınlığı, onları birbirine kalpten bağlamış olmalıdır. Nitekim Ḥassân b. Ṯâbit, Hz. Peygamberin dedesi olan Abdu'l-Muṭṭalib'in annesinin kabilesine, yani Medineli Benû'n-Neccâr boyuna mensup bulunmaktadır. Bilindiği üzere söz konusu kabile, Hz. Peygamberin en zor zamanlarında yanında olacak ve yeni dinin İslam aleyhtarları tarafından bastırılmasını engelleyecektir. Dolayısıyla Ḥassân'ın Hz. Muhammed'in dayıları olan bu boya mensubiyeti göz önüne alındığında, şiirleriyle Hz. Peygamberi en çok destekleyen şair vasfıyla edebiyat sahnesine çıkmış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Ḥassân, Hz. Muhammed'in sağlığında ve ölümünden sonra, methiye dizeleriyle pek çok sahabenin övülmesinde de faaliyet gösterecektir. Elbette bu şiirleri arasında en geniş hacme sahip olan dizeler, Hz. Peygamber için nazmettiği kasideleridir. Ḥassân'ın Hz. Muhammed'e beslediği muhabbetin en önemli göstergesi olan bu şiirler, şairi edebiyat sahasında ölümsüzleştirerek mükâfatlandıracaktır.

Kaynaklar

Abd el-Jalil, J. M. (1943). Histoire de la littérature arabe. Paris: Editions G. P. Maisonneuve.

Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit. *DİA* (Cilt 16). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 399-402.

Ḥassân b. Ṯâbit. (2006a). Dîvânu Ḥassân b. Ṯâbit. Velîd 'Arafât (thk.). Beyrut: Dâr Ṣâdır.

Ḥassân b. Ṯâbit. (1427/2006b). Dîvânu Ḥassân b. Ṯâbit. Abdullah Sende (thk.). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

Hazer, D. (2006). Hz. Muhammed'in Şairi Hassân b. Sâbit'in Şiirlerinde Övülen ve Yerilen Değerler. *İslâmî İlimler Dergisi*, 1(1), 85-116.

İbn Hişâm. (1375/1955). es-Sîretu'n-Nebevîyye (2. Baskı. Cilt 2). Mustafa es-Saḳḳâ, İbrahim el-Ebyârî, 'Abdu'l-Ḥafîẓ eş-Şelebî (haz.). Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâduhu.

İbn Ḳuteybe. (t.y.). eş-Şi'r ve'ş-Şu'erâ' (Cilt 1). Ahmed Muhammed Şâkir (thk.). Kâhire: Dâru'l-Me'ârif.

el-İṣfehânî, Ebû'l-Ferec Alî (1429/2008). Kitâbu'l-Eġânî (4. Baskı. Cilt 4). İhsân Abbâs, İbrahim es-Se'âfîn (thk.). Beyrut: Dâr Ṣâdır.

Özdemir, A. (2004). Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı. *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsıkîsi Dergisi*, 2(4), 203-220.

Pellat, C. (1952). Langue et Littérature arabes. Paris: Librairie Armand Colin.

ICHES

İKTİSAT

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Analiz

Sevinç GÜLER ÖZÇALIK* - Mert SOYSAL - Melih ÖZÇALIK*****

** Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, sevinc.guler@deu.edu.tr*
*** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Saruhanlı MYO, mertsoysal@hotmail.com*
**** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, melih.ozcalik@cbu.edu.tr*

ÖZ

1970'li yıllardan itibaren giderek hızlanan uluslararası sermaye akımları özellikle gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemlidir. Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 kararlarından itibaren ekonomik büyüme stratejisini ihracata bağlı olarak değiştirmiştir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde gerçeklesen cari işlemler açığı da giderek artmıştır. Bunun sebebi ihracat yapmak için gerekli hammaddelerin dışarıdan alınma gerekliliğidir. Cari işlemler açığının artması ise ödemeler bilançosunun denkliği açısından dışarıdan sermaye ithalini de zorunlu bırakmaktadır. Çalışmada 2000-2018 yılları arasında Türkiye ekonomisinde gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye girişleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yanına BRIC ülkeleri olarak adlandırılan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin dahil edilmiştir. Bu ülkelerde söz konusu değişkenler arasında ilişki ve nedensellik durumları karşılıklı olarak tespit edilmiştir. Çalışmada Panel VAR modelinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasında gerçekleşen nedensellik ilişkisi ve varyans ayrıştırma işlemleri uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi

The Relationship Between Foreign Direct Investment And Economic Growth: An Analysis On Emerging Market Economies

ABSTRACT

Foreign Direct Investments, which have accelerated since the 1970s, are particularly important for developing countries. Turkish economy has

changed since the 24th January 1980 Decisions that depending on export growth strategy. However, the current process, which took place in Turkish economy has increased gradually open. The reason for this is the necessity of importing the raw materials and intermediate goods necessary for exportation.
The increase in the current account deficit also necessitates the importation of external capital in terms of the balance of payments. In this study between the years 2000-2015, which took place in Turkish economy growth and FDI inflows examined. Also BRIC countries that Brazil, Russia, India and China are examined. In these countries, long-run relationship and causality between FDI inflows and growth are determined. Panel VAR model was used for this purpose. The causality relationship and variance decomposition analysis were applied between the variables.

Key Words: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Panel Data Analysis

Giriş

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini güçlendirebilmek için yurt içinde gerçekleştirilen milli sermaye yatırımlarına alternatif yöntemler arayışı içerisine girmişlerdir. İç kaynaklarla finanse edilen sermaye hareketlerinin gelişmiş olan ülkelerle kıyaslandığında yetersiz kaldıkları açıkça görülmektedir. Finansal piyasaların tüm dünya çapında bütünleşmesiyle ekonomi serbest hale gelmiş ve dış kaynak ihtiyacı uluslararası sermaye hareketleri ile karşılanmaya başlamıştır. İşletmeler küresel hale dönüşerek dünya piyasası için üretim yapmaya yönelik yatırımlar gerçekleştirme, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler ise bu tür işletmeleri ekonomik kalkınmışlık ve rekabet gücü seviyelerini arttırma yolunda ülkelerine çekebilme çabası içerisine girmektedirler.

Bir ülkenin vatandaşlarının veya firmalarının ülkenin dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım adı verilir. Diğer ülkede edinilen servetler ya mali ya da reel özellik taşıyabilir. Yabancı tahvil veya hisse senedi gibi menkul kıymetlerin satın alınması birinci gruba örnektir (Seyidoğlu, 1994: 577). Özellikle finansal nitelikteki yatırımlar kısa vadeli veya uzun vadeli olarak ikiye ayrılır. Uzun vadeli yatırımlar yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki varlıklar elde edilmesi ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları olarak tanımlanmaktadır (Candemir, 2006: 18).

Ekonomik anlamda gelişme o ülkede gerçekleştirilen yatırımlara bağlıdır. Gerçekleştirilecek yatırımlar için ise söz konusu ülke ekonomisinde

yatırımları en çok etkileyen makro ekonomik değişken olan faiz oranlarının belirli bir seviyede ve beklentilerle uyumlu olması ve sermaye gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen en önemli sorun gelirlerden aktarılacak tasarrufların yetersiz olması ve bunun da sermaye olarak yatırımları besleyememesidir. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri yabancı sermayeye bağımlı hale getirmektedir. Gelişmiş ülkeler doğrudan yabancı sermaye akımlarını değerlendirirken daha çok yatırımların pozitif getirileri üzerinde durmaktadırlar. Bunlar; verimlilik artışı, rekabet şartlarının iyileşmesi, pozitif sermaye girişi, teknoloji aktarımı, know-how, artan istihdam ve dış ödemeler bilançosu dengesizliğinin giderilmesidir (Erol ve Çınar, 2013: 20-21).

17.06.2003 tarihli, 25141 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4875 numaralı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununda doğrudan yabancı yatırım "*Yabancı yatırımcı tarafından, yurt dışından getirilen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat, sınai ve fikri mülkiyet hakları, yurt içinden sağlanan yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla yeni şirket kurmayı veya şube açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade eder*" şeklinde tanımlanmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırım kapsamı içinde, öz sermaye, yeniden yatırıma dönüştürülmüş kazançlar ve işletme içi borçlanmalar olmak üzere üç tip yatırım türü ortaya çıkmaktadır (UNCTAD, 1999: 465-466). Bunlar: Öz sermaye, doğrudan yabancı yatırımcının kendi ülkesi sınırları dışındaki teşebbüsün hisselerini satın almasıdır, yeniden yatırıma dönüştürülmüş kazançlar, doğrudan yatırımcının bağlı kuruluşlar tarafından temettü olarak dağıtılmayan hisse senedi getirisi veya doğrudan yatırımcıya iade edilmeyen kazançlardan oluşmaktadır. İştirakler tarafından elde edilen bu kazançlar yeniden yatırılır, şirket içi borçlanmalar veya şirket içi krediler doğrudan yatırımcılar ile iştirak teşebbüsler arasında kısa veya uzun dönemli borç ve alacak fonları anlamına gelmektedir.

Literatür Taraması

Literatürde konu ile ilgili yapılmış birçok çalışma yer almaktadır.

Kahveci ve Terzi (2017), çalışmalarında doğrudan yabancı sermaye ile ekonomik büyüme, istihdam ve sermaye birikimi arasında nedensellik ilişkilerini 1984–2015 yılları arasında Türkiye ekonomisi için Sims ve DL-VAR nedensellik yöntemleri ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ve sermaye birikiminden, doğrudan yabancı sermayeye doğru olmak üzere pozitif ve tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu, ancak doğrudan yabancı sermaye ile istihdam arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Acar (2016) yaptığı çalışmada 2001-2015 yılları arasında Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yıllık yapılan gözlemlerde her iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Iamsiraroj (2016) çalışmasında, doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki bağ, karma deneysel bulgulardan uzun süredir devam eden bir tartışma olduğunu belirtmiştir. Doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir ilişki olasılığı da vardır. Bu çalışmada, 1971–2010 dönemi için 124 ülke arası verinin eşzamanlı bir denklemler yaklaşımını kullanarak doğrudan yabancı yatırım ve büyüme derneklerini araştırmaktadır. Tahminlerden elde edilen bulgulara göre, doğrudan yabancı yatırımın genel etkilerinin büyüme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ve bunun tersine, işgücünün, ticaretin açıklığının ve ekonomik özgürlüğün doğrudan gelirlerin daha da büyümesini teşvik eden doğrudan yabancı yatırımın diğer önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

Pegkas (2015) çalışmasında iki yönlü bir amacın olduğunu vurgulamıştır: Öncelikle, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ve ikincisi, 2002–2012 döneminde Avrupa Birliği ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmek. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için panel veri tahminleri kullanmaktadır. Ampirik analiz, doğrudan yabancı yatırım stoku ve ekonomik büyüme arasında uzun süreli pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Iamsiraroj ve Ulubaşoğlu (2015)'in çalışmalarında, 108 yayınlanmış makalede bildirilen 880 tahminin ayrıntılı bir araştırmasından elde edilen önemli bir kılavuzdan yola çıkarak, "bilgilendirilmiş" bir ekonometrik analiz yoluyla küresel doğrudan yabancı yatırım ve büyüme ilişkisini araştırılmaktadır. Model, 1970-1999 döneminde 140 ülkenin küresel bir örneğini kullanan bir panel veri analizidir. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini belgelenmektedir.

Ekinci (2011) çalışmasında 1980 ve 2010 yılları arasında Türkiye ekonomisinde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam arasında ilişkileri ortaya çıkarmak üzere nedensellik analizinden ve eşbütünleşme analizinden yararlanmıştır. Buna göre doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki saptanırken, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında bu ilişki saptanamamıştır. Ayrıca nedensellik analizi olarak doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında iki taraflı bir durum söz konusudur.

Adams (2009) çalışmasında, 1990-2003 yılları arasında Sahra-altı Afrika'daki ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan yabancı yatırım ve yurt içi yatırımın etkisini analiz etmektedir. Sonuçlar, yurt içi yatırımın hem OLS'de hem de sabit etki tahmininde ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı derecede ilişkili olduğunu, ancak doğrudan yabancı yatırımın sadece OLS tahmininde pozitif ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Çalışma ayrıca, doğrudan yabancı yatırımın ilk olumsuz etkisi olduğunu da saptadı

Alagöz vd. (2008) çalışmalarında 1992-2007 yılları arasında ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Herhangi bir anlamlı nedensellik bulunamayan çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde orta şiddette bir etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Örnek (2008) çalışmasında 1996-2006 yılları arasını çeyreklik olarak incelemiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişleri ve ülke içerisinde oluşan tasarruflar ile ilgili zaman serileri kullanarak iki değişken arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemiştir. Ekonometrik analizlere göre, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etki yarattığı; kısa vadeli sermaye girişlerinin ise yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etki oluşturduğunu bulmuştur.

Li ve Liu (2004) çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımın ekonomik durumu etkileyip etkilemediğini araştırmaktadırlar. 1970-99 dönemi boyunca 84 ülke panel veri analizi ile incelenmiştir. Bu ilişkiyi incelemek için tek eşitlik ve eşanlı denklem sistemi teknikleri uygulanmıştır. Doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki önemli bir içsel ilişki, 1980'lerin ortalarından itibaren tanımlanmıştır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar sadece ekonomik büyümeyi doğrudan teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda dolaylı olarak da etkileşim şartlarıyla bunu yapar. Doğrudan yabancı yatırımın beşeri sermaye ile etkileşimi, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etki gösterirken,

teknoloji boşluğu olan doğrudan yabancı yatırım da önemli bir olumsuz etkiye sahiptir.

Durham (2004)'ın çalışmasında, 1979-1998 yılları arasında 80 ülkedeki verileri kullanarak, doğrudan yabancı yatırım ve eşitlikli yabancı portföy yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelenmiştir. Sonuçlar büyük ölçüde gecikmeli doğrudan yabancı yatırım ve eşitlikli yabancı portföy yatırımlarının doğrudan, tekrar edilmemiş olumlu etkilere sahip olmadığını göstermektedir. Büyüme konusunda, doğrudan yabancı yatırım ve eşitlikli yabancı portföy yatırımlarının etkilerinin, özellikle finansal veya kurumsal gelişime saygı göstererek, ev sahibi ülkelerin "emilim kapasitesi" ne bağlı olduğu görüşüyle tutarlıdır.

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003) çalışmalarında, ekonomik özgürlük, doğrudan yabancı yatırım ile arasındaki etkileşimi araştırmışlardır. 1970-1999 yılları arasında 18 Latin Amerika ülkesi örneği için panel veri analizi kullanarak ekonomik büyümenin ve ev sahibi ülkelerde ekonomik özgürlüğün, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin pozitif bir belirleyicisi olduğu görülmektedir. Ev sahibi ülkelerde, yeterli insan sermayesi, ekonomik istikrarı gerektirir. Serbest piyasaların uzun vadeli sermaye akımlarından faydalanması bunu arttırmaktadır.

Borensztein vd. (1998), panel veri analizi kullandıkları çalışmalarında 69 ülkeyi 20 yıllık bir periyotta izlemişlerdir. Buna göre; büyümenin, ev sahibi ekonomide mevcut olan insan sermayesinin düzeyine bağlı olduğunu açıklamaktadırlar. Elde ettikleri bulgular ayrıca doğrudan yabancı yatırımların ülkelerarası teknoloji transferi açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada 2000-2018 yılları arasında BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerin dahil edildiği ülkeler grubunun GSYİH, cari işlemler dengesi ve doğrudan yabancı sermaye girişleri değişkenlerinin yer aldığı bir veri seti test edilmiştir. Tüm veriler Dünya Bankasının istatistik veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada E-views 8 ve Gauss 10.0 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada gayri safi yurt içi hasıla bağımlı değişken, diğerleri ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Analizde panel veri sureci izlenmiştir. Baltagi (2005: 4-6)' ya göre panel veri yönteminin avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Panel veri yönteminde ülkeler, işletmeler, hane halkları veya bireylere ait zaman serisi verileri panel veri biçimde düzenlenebilmektedir. Bu nedenle panel veriler, hem birimlere hem de zamana göre değişimi

içerdiğinden yapılan tahminlerde heterojenliğin kontrol edilmesi, serbestlik derecesinin artırılması ve daha güvenilir parametrelere ulaşılması gibi avantajlara sahiptirler.

- Panel veri yöntemi, belirli bir dönem boyunca birey, işletme veya ülkeler ile ilgili bilgileri içermektedir. Bu birimlerde bir heterojenliğin varlığı da yüksek bir ihtimaldir. Panel veri tahmin yöntemleri bu tip heterojenlikleri, kesite özgü bazı değişkenlere izin vermek suretiyle analize dahil edebilmektedir.

- Panel veri yöntemi, bir dönemden diğer döneme kadar meydana gelen değişimler ile birlikte birimler arasındaki farklılıkları birleştirerek değişkenlik meydana getirebilmekte ve çoklu doğrusal bağlantıyı azaltarak daha güvenilir sonuçlar elde etmektedir.

- Panel veriler ile gözlemlenemediği veya yanlış analiz edildiği için modele eklenemeyen değişkenlerin etkilerinden doğan heterojenlik sapmasını kontrol etmek mümkün olmaktadır.

- Panel veri yöntemi kesit ve zaman serisi gözlemlerini bir araya getirdiğinden gözlem sayısı daha fazla olmaktadır.

- Artan gözlem sayısı ile artan serbestlik derecesi, ekonometrik tahminlerin etkinliği üzerinde öneme sahiptir. Panel veri, kısa zaman serisi ve/veya yetersiz kesit gözleminin var olduğu durumlarda da ekonometrik analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Böylece panel veri analizi özellikle uzun dönemli verileri olmayan gelişmekte olan ülkeler ile ilgili yapılacak ekonometrik testlerde kolaylık sağlamaktadır.

Deneysel Bulgular

Çalışmada Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye'nin GSYİH (GDP), cari işlemler dengesi (CAB) ve doğrudan yabancı sermaye girişlerinden (FDI) elde edilen model üzerinde durulmuştur. Buna göre panel veri analizinde serileri arasındaki ilişkinin durağanlıklarını etkileyebilme potansiyelleri göz önünde bulundurularak ilk başta yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. T>N varsayımı üzerinde CDLM1 ve CDLM2 testleri söz konusu yatay kesitler arasında bağımlılığın varlığına işaret etmektedir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

CD Test	İstatistik (GDP)	Olasılık	İstatistik (FDI)	Olasılık	İstatistik (CAB)	Olasılık
cd LM1 (Breusch,Pagan 1980)	35.490	0.000	11.737	0.303	19.834	0.031
cd LM2 (Pesaran 2004 CDlm)	5.700	0.000	0.388	0.349	2.199	0.014
cd LM (Pesaran 2004 CD)	-1.290	0.098	-1.875	0.030	-2.808	0.002
Bias-adjusted CD test	-0.173	0.569	6.759	0.000	1.632	0.051

Yatay kesit bağımlılığının seriler arasında bulunduğu sonucunun ardından gerçekleştirilecek test birim kökün varlığının araştırılmasıdır. Bu durumda birinci nesil birim kök testleri artık kullanılamaz durumdadırlar. Bu yüzden CADF ve CIPS gibi yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri ile serilerin durağanlığını incelemek mümkündür.

Tablo 2. İkinci Nesil Birim Kök Testleri

CADF	GDP	CAB	FDI
Brezilya	-0.7636	-1.5546	-2.3181
Rusya	-3.4929	-2.3253	-1.4827
Hindistan	0.0780	-1.4619	-2.9658
Çin	-3.3696	-3.3562	-2.7408
Türkiye	-0.9364	-1.3425	-3.4495
CIPS	-1.6969	-2.0081	-2.5914

CADF Kritik Değer %5: -3,99 CIPS Kritik Değer %5: -2,52

Tablo-2'de yatay kesi bağımlılığına sahip serilerin durağanlık analizleri bulunmaktadır. Buna göre tüm seriler düzey durumlarında birim kök barındırmaktadırlar ve durağan değildirler. Bu durum serilerin farkları

alındığında durağan oldukları anlamına gelmektedir. Yatay kesiti oluşturan ülkelerin ayrı ayrı testlerini gösteren CADF testi de tüm yatay kesitlerin topluca testini gösteren CIPS testi de aynı durumu göstermektedir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğu Seçimi

VAR Gecikme Seçimi						
İçsel Değişkenler: DGDP DFDI DCAB						
Dışsal Değişken: C						
Dönem: 2000 2018						
Gözlem Sayısı: 55						
Gecikme	**LogL**	**LR**	**FPE**	**AIC**	**SC**	**HQ**
0	-4408.893	NA	9.50e+65	160.4325	160.5420*	160.4748*
1	-4399.852	16.76635	9.49e+65	160.4310	160.8690	160.6004
2	-4392.211	13.33788	1.00e+66	160.4804	161.2468	160.7768
3	-4386.694	9.027315	1.14e+66	160.6071	161.7020	161.0305
4	-4380.553	9.379593	1.29e+66	160.7110	162.1344	161.2614
5	-4361.489	27.03623	9.16e+65	160.3450	162.0969	161.0225
6	-4340.390	27.62070*	6.12e+65	159.9051	161.9854	160.7096
7	**-4327.649**	**15.28924**	**5.64e+65***	**159.7690***	**162.1778**	**160.7005**

Tablo-3'te çeşitli karar verme kriterlerine göre durağan durumda bulunan fark serilerinin gecikme düzeyleri incelenmiştir. Buna göre VAR modeli oluşturulduğunda ele alınacak gecikme uzunluğu 7 olmaktadır.

Tablo 4. Nedensellik Testi

VAR Granger Nedensellik Testi			
Dönem: 2000 2018			
Gözlem Sayısı: 55			
Bağımlı Değişken: DGDP			
Değişkenler	**Ki-Kare**	**sd**	**Olasılık**
DFDI	7.237226	7	0.4046
DCAB	**22.74062**	**7**	**0.0019**
Tümü	**32.88794**	**14**	**0.0030**

Yukarıdaki tabloda serilerin birbirleri arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelendiği Granger nedensellik analizi yer almaktadır. Bu analiz yine VAR modelinden elde edilmiştir. Buna göre bağımsız değişkenler olarak belirlenen cari işlemler dengesi, doğrudan yabancı sermaye girişinin GSYİH'nın nedeni olup olmadıkları incelenmiştir. Buna göre her iki değişken toplu olarak, cari işlemler dengesi tekil olarak GSYİH değişkeninin nedenidir.

Tablo 5. Varyans Ayrıştırma Analizi

DGDP Varyans Ayrıştırma:				
Dönem	**S.E.**	**DGDP**	**DFDI**	**DCAB**
1	3.20E+11	**100.0000**	**0.000000**	0.000000
2	3.38E+11	**97.95670**	**0.005447**	2.037853
3	3.49E+11	**92.14083**	**1.063845**	6.795324
4	3.58E+11	**89.38672**	**1.066113**	9.547172
5	3.76E+11	**85.02066**	**5.940256**	9.039086
6	3.93E+11	**79.27853**	**5.518714**	15.20275
7	4.65E+11	**67.58440**	**21.34862**	11.06698
8	5.20E+11	**55.20724**	**28.31314**	16.47962
9	5.62E+11	**55.35881**	**29.49227**	15.14892
10	6.00E+11	**54.12036**	**32.47336**	13.40628
11	6.40E+11	**47.51689**	**39.29766**	13.18545
12	6.41E+11	**47.49282**	**39.20471**	13.30247
13	6.44E+11	**47.24410**	**38.92990**	13.82599
14	6.55E+11	**47.36715**	**39.21131**	13.42154
15	7.03E+11	**45.30832**	**41.29323**	13.39845
16	7.48E+11	**40.35099**	**45.53863**	14.11037
17	8.02E+11	**35.34648**	**50.36229**	14.29123
18	8.56E+11	**37.43429**	**49.99745**	12.56826
19	8.91E+11	**35.65096**	**51.74834**	12.60070
DFDI Varyans Ayrıştırma:				
Dönem	**S.E.**	**DGDP**	**DFDI**	**DCAB**
1	4.07E+10	**18.12387**	**81.87613**	0.000000
2	4.16E+10	**17.31694**	**79.10308**	3.579982
3	4.21E+10	**17.07206**	**77.54661**	5.381331
4	4.93E+10	**18.08378**	**76.73063**	5.185590
5	4.97E+10	**18.39417**	**76.41439**	5.191441
6	5.01E+10	**19.46801**	**75.40393**	5.128064
7	5.44E+10	**17.04311**	**78.57018**	4.386708

8	5.83E+10	**16.46160**	**76.70585**	6.832547
9	5.94E+10	**16.04279**	**77.21226**	6.744945
10	7.06E+10	**13.10523**	**78.29887**	8.595892
11	7.14E+10	**12.80984**	**76.76617**	10.42399
12	7.20E+10	**13.53698**	**75.65762**	10.80540
13	7.23E+10	**13.81588**	**75.06233**	11.12179
14	7.67E+10	**13.48628**	**76.59523**	9.918490
15	7.80E+10	**13.62221**	**76.78585**	9.591940
16	9.02E+10	**15.07661**	**77.24091**	7.682482
17	9.53E+10	**14.95837**	**74.37770**	10.66393
18	9.55E+10	**15.28537**	**74.11176**	10.60287
19	1.01E+11	**14.74591**	**75.47255**	9.781533
DCAB Varyans Ayrıştırma:				
Dönem	**S.E.**	**DGDP**	**DFDI**	**DCAB**
1	4.23E+10	**14.37594**	2.889698	**82.73436**
2	4.54E+10	**21.86334**	4.641538	**73.49512**
3	4.58E+10	**21.51083**	5.603299	**72.88588**
4	5.05E+10	**25.74326**	5.157026	**69.09971**
5	5.53E+10	**34.24665**	7.703832	**58.04952**
6	6.02E+10	**34.39894**	14.22518	**51.37588**
7	6.03E+10	**34.36791**	14.41452	**51.21757**
8	6.38E+10	**32.32546**	16.00943	**51.66510**
9	6.49E+10	**31.29947**	15.51926	**53.18126**
10	6.81E+10	**28.88995**	14.45088	**56.65916**
11	7.20E+10	**25.87239**	14.46108	**59.66653**
12	8.17E+10	**23.21770**	26.70635	**50.07596**
13	9.26E+10	**32.52616**	22.67176	**44.80208**
14	9.93E+10	**36.38958**	19.76709	**43.84332**
15	1.00E+11	**36.62525**	19.58655	**43.78820**
16	1.02E+11	**36.16550**	21.35237	**42.48213**
17	1.04E+11	**35.96173**	22.93716	**41.10111**

18	1.10E+11	**34.00783**	28.32758	**37.66459**
19	1.14E+11	**31.91470**	31.53770	**36.54761**

Tablo 5'te GSYİH, doğrudan yabancı sermaye girişleri ve cari işlemler dengesi değişkenlerinin varyans ayrıştırma analizleri bulunmaktadır. Buna göre ilk bağımlı değişken olarak ele alınan GSYİH değişkeninin 2000-2019 yılları arasını 19 dönem üzerinden belirleyicileri olarak ele aldığımızda; söz konusu değişkenin en çok kendinde meydana gelen değişimlerden etkilendiği ancak dönem sonuna doğru ise özellikle 2008 yılından itibaren giderek artan oranlarda doğrudan yabancı sermaye girişi akımlarından etkilendiği görülmektedir.

Tablonun ikinci bölümünde doğrudan yabancı sermaye girişlerinin varyans ayrıştırma analizleri bulunmaktadır. Buna göre dönemler itibariyle bu değişkenin en çok etkileyeni yine kendisidir. Bunun dışında sırasıyla GSYİH ve cari işlemler dengesi de bu değişkeni az da olsa etkilemektedir. Bu durum dışarıdan gelen yabancı sermaye olan bu değişkenin söz konusu iki değişkenle pek ilgilenmediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablonun son bölümünde cari işlemler dengesi değişkeninin diğer iki değişken olan GSYİH ve doğrudan yabancı sermaye girişleri ile olan ilişkisi incelenmiştir. Buna göre, cari işlemler dengesi değişkeni ni en çok kendisindeki ve GSYİH değişkenindeki değişimler etkilemektedir. Doğrudan yabancı sermaye girişleri ise dönemler itibariyle dalgalı bir seyir izlemekle beraber 2013 sonrasında giderek etkisini arttırmaktadır.

Sonuç

Gelişmekte olan ülkeler açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımları hayati öneme sahiptir. Bu tip ülkelerin hemen hemen hepsi cari işlemler açığı konusunda çeşitli sıkıntılar yaşamaktadır ve bunun kısa önemli çaresi de dışarıdan sağlanması gereken sermayedir. Bununla beraber siyasi taraftan da kısa vadeli çözümler üretmek ileriye donuk temeli sağlam isler üretmekten daha hızlı ve kolaydır. Bu durumlar bir araya getirildiğinde gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açığı vermesinin ve sermaye ithal etmesinin sürekliliği ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada 2000-2018 yılları arasında gerçeklesen ve gelişmekte olan ülkelerin ele alındığı BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyümeleri ve cari dengeleri arasındaki ilişki panel veri analizi ile test edilmiştir. Çalışmada elde edilen analiz

sonuçlarına göre söz konusu değişken her ülke için birbirlerinin karşılıklı olarak nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum 19 yıllık dönemde değişim göstererek birbirlerini etkileme olarak öne çıkmaktadır..

Tüm bu elde edilen sonuçlara göre halen BRIC üyesi bir ülke olarak ortaya çıkan ancak gelişmiş ülkeler sınıflandırmasına da gelecekte girmesine kesin gözüyle bakılan Cin ve Hindistan'ın halen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bağımlı oldukları ve bununla birlikte ekonomik büyümelerini daha da arttırdıkları bir anlamda söylenebilir. Bu durum doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kotu gibi algılanmasını değil aksine ekonomik büyüme dinamiklerini yerine getiren bir makroekonomik değişken olduğu gerçeğini de ortaya çıkarabilir. Bununla beraber doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ekonomik büyüme de akıllıca kullanmak söz konusu değişkene bağımlı olmakla karıştırılmamalıdır. Bu değişkene özellikle kısa vadeli olanına tamamen bağımlı olmak ülke ekonomisinin özellikle sanayi sektörünün -ki ekonomik büyümenin en önemli bileşeni olduğu gerçeği ortadadır- dışa bağımlı şekilde gelişeceğinin habercisidir.

Kaynaklar

Acar, M. (2016). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 13, 92-105.

Adams, S. (2009). Foreign Direct Investment, Domestic Investment and Economic Growth in Sub-Saharan Africa. Journal of Policy Modelling. 31, 939-949.

Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 7/1, 79-89.

Baltagi, B. H. (2005). Econometric Analysis of Panel Data. John Wiley and Sons Ltd., England.

Bengoa, M. ve Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America. European Journal of Political Economy. 19, 529-545.

Borensztein, E., De Gregoria, J. ve Lee, J.W. (1998). How Does Foreign Direct Investments Affect Economic Growth?. Journal of International Economics. 45, 115-135.

Candemir, A. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama. YASED Yayınları, İstanbul.

Durham, J.B. (2004). Absorptive Capacityand The Effects of Foreign Direct Investment and Equity Foreign Portfolio Investment on Economic Growth. European Economic Review. 48, 285-306.

Ekinci, A. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 6/2, 71-96.

Erol, E. ve Çınar, S. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımların Analizi ve Gelir İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13/1, 17-36.

Iamsiraroj, S. (2016). The Foreign Direct Investment-Economic Growth Nexus. International Review of Economics and Finance. 42, 116-133.

Iamsiraroj, S. ve Ulubaşoğlu, M. A. (2015) Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Real Relationship or Wishful Thinking. Economic Modelling. 51, 200-213.

Kahveci, Ş. ve Terzi, H. (2017) Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri ile Testi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 49, 135-154.

Li, X. ve Liu, X. (2004). Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Enogenous Relationship. World Development. 33/3, 393-407.

Örnek, İ. (2008). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 63/2, 199-207.

Pegkas, P. (2015). The Impact of FDI on Economic Growth in Eurozone Countries. The Journal of Economic Asymmetries. 12, 124-132.

Seyidoğlu, H. (1994). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. Güzem Yayınları, İstanbul.

UNCTAD. (1999). World Investment Report: Foreign Direct Investment and The Challenge Of Development. United Nations Publications, ABD.

ICHES

İLETİŞİM BİLİMLERİ

Sözde Kamusal Alanlarda Hayalet Demokrasi: Kamusal Alan Kavramına Simülasyon Kuramı Üzerinden Eleştirel Bir Değerlendirme

Reyhan YILDIZ KAYADEVİR

Gebze Teknik Üniversitesi Öğretim Görevlisi
yildizkayadevir@gmail.com

ÖZ

Günümüz teknoloji çağının en mühim uzantısı internetle gelen müthiş devrim, dijital alanlardaki dönüşüm ile birlikte klavye başında her geçen gün daha çok sosyalleşen bireyler yaratarak gerçekleşmiştir. Evlerin baş köşesinde arz-ı endam eden masa üstü bilgisayarların yerini, her an el altında olan akıllı telefonların alması ile dijital medya platformları nefes alıp vermek kadar elzem bir hale gelmiştir. Çalışma, yaşanan bu dönüşümün getirileri yanında görmezden gelinen götürülerine odaklanmakta ve bu dönüşümün birçok mühim kavramın içini boşalttığı varsayımından hareket etmektedir. Kuşkusuz bu içi boşaltılmış kavramların başında "demokrasi" kavramı gelmektedir.

Çalışmada "sözde kamusal alanlar" olarak ele alınan dijital medya platformlarındaki kullanıcı söylemleri (gerek tweetler, gerek Facebook paylaşımları), özgürce fikir beyan edilmesi ve bu fikirlerin dolaşıma sokulması Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı üzerinden değerlendirilmektedir. Buna göre, bireylerin dijital medya paylaşımları gerçeklikten ziyade bir illüzyonu yansıtmaktadır. Çalışma, günümüzün en çok tartışılan konularından biri olan "demokrasi nedir, ne değildir?" sorusuna, dijital medyanın yeni kamusal alan tanımlaması çerçevesinde cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma; kamusal alan, demokrasi ve dijital medya tartışmalarında çok defa anılan kavramların içinin boşaltıldığını ve yeni anlamlar kazandığını iddia etmesi bakımından önemlidir. Çalışmanın yönteminde yeni kamusal alanlar olarak tanımlanan dijital medya platformlarındaki "demokrasi" üzerine söylemler, Foucault'un söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Ghost Democracy In Nominal Public Spaces: A Critical Evaluation Of The Concept Of Public Space Through Simulation Theory

ABSTRACT

The great revolution accompanying the emergence of internet – the most important extension of today's age of technology– actualized along with the digital transformation though creation of individuals socializing increasingly though their keyboards. As easily accessible smartphones have replaced computers occupying the head corners of houses, digital media platforms became as essential as breathing. This study focuses on the drawbacks of this transformation, which were largely neglected alongside its benefits. The study draws on the conjecture that the mentioned transformation resulted in emptying of a number of significant concepts. Undoubtedly, the concept of democracy stands at the forefront of the emptied concepts.

Present study draws on Jean Baudrillard's Simulation Theory to evaluate users' discources (such as Tweets, and Facebook posts) which appear in the digital media platforms addressed here as "nominal public spaces", free expression of ideas, and their circularion. Accordingly, individuals' posts on digital media platforms reflect an illusion rather than reality. Present study aims to answer one of the most widely discussed questions of today "What is democracy, and what is it not?" within the framework of the definition of new public space provided by digital media. In this context, the study is significant as it argues that the concepts mentioned in the discussions of public space, democracy and digital media have been emptied and gained new meanings. Discourses on "democracy" in digital media platforms defined as new public spaces in the method of this study, were examined through the method of Foucault's discourse analysis.

Keywords: Digital Media, Ghost Democracy, Simulation Theory, Discourse Analysis.

Giriş

Askeri alanda yaşanan gelişmelerin teknoloji olarak toplumsal hayata yansımasıyla, toplumsal hayatın değişimi kaçınılmaz olmuş ve her yenilik bir başka dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz son yıllarda internet ile tanışmak kadar soluk getiren bir başka teknoloji olmamış ya da olduysa da toplumun neredeyse her kesimi tarafından bu kadar ilgi ile karşılanmamıştır. İnternet öncesinde televizyon ile günün belirli

saatlerinde hayattan kopan bireylerin yerini, günün hemen hemen her saati hayatın dışına çıkan bireyler almıştır. Yolda, okulda, toplu taşımada, kütüphanede, tuvalette, yatakta, yemekte, hemen hemen hayatın her alanında, ağ üzerinden bir başka mecraya geçiş ile gerçek hayatın dışına çıkılmaktadır.

Öyle ki, dijital platformlarda oluşturulan profillerde vakit geçirmek bireyleri yaşamdan sadece orada sarf edilen sürede kopartmamakta, diğer zamanlarda da kendini diğerlerinden soyutlamasına sebep olmaktadır. Bireyin kendini kulaklık kullanarak dış dünyadan soyutlaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Çok küçük bir ayrıntı olmasına rağmen, kulaklık kullanımının internet kullanımı ile artması bireyin izolasyonunu göstermesi açısından önemlidir.. Kendi sanal kimliği ile oluşturduğu yeni yaşamında birey, dışarıdaki diğerlerinden kendini soyutlamakta ve bu yolla, örneğin elinden düşmeyen telefonu ile daha fazla var olmaktadır. İnternet ile dijital mecralarda var olan bireylerin sokaklardan soyutlanması, kontrol mekanizmaları tarafından daha kolay yönetilmelerini sağlamaktadır. Foucault (2015:106) on yedinci yüzyılda yaşlı, çalışamayan, çalışmak istemeyen, sakat, eşcinsel, akıl hastası gibi kişilerin ayrım gözetmeksizin aynı yere kapatıldığından bahsetmektedir. On sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başında kişiler ayrılarak kapatılmaya başlanmış, fakat günümüzde yine ayrım gözetmeksizin kapatılmaya dönülmüştür. Burada bahsi geçen "ayrım gözetilmeksizin kapatma"ya dijital medya örnek gösterilebilir. Dijital platformlarda profil oluşturan her birey bu kapatılmaya dahil olmakta ve böylelikle gözetim başlamaktadır. Kişisel verilerini kendi isteği ile ortama yükleyen bireyin sanal eğlencesi aslında gerçekliği ile çatışmakta; fakat buna rağmen bu ortamda kendini daha fazla ifade imkânı bulduğuna inanmaktadır. Bu da bireyin gerçek yaşamda yalnızlaşması ve kendine yabancılaşması ile açıklanabilir. Dijital medya platformlarında özgürleşmek adına atılan her adımda daha çok esir düşen bireyin, bir süre sonra bu esareti yadırgamak şöyle dursun, daha çok yaşamak için istekli olduğu söylenebilir. Birey bu dijital medya platformunda, gerçek yaşamında dile getirmekten uzak olduğu birçok konuda söz hakkı sahibi olmakla, burayı bir özgürlük ortamı olarak tanımlamakta ve bu yönde bireysel ifade özgürlüğü kavramıyla neredeyse özdeş tutarak, attığı tweetler ve Facebook paylaşımları ile demokratik bir katılım gerçekleştirdiğine inanmaktadır.

Dijital mecraların yeni kamusal alanlar olduğu yönündeki iddialar da, bu öngörülerden doğmaktadır. Bireyin dijital ortamda "özgürce" beyan ettiği fikirlerine kimsenin karışmadığı algısı, peşinden dijital mecranın fikirlerin özgürce dolaşıma girdiği bir yer olarak algılanmasına yol açmakta, bu da bireyin kendini daha özgür hissetmesine olanak verirken, aslında bu

mecralarda dolaşıma sokulan fikirlerin; ne olduğu, kime iletildiği, kimin ilgilendiği ya da neyi değiştirdiği gibi asıl sorulması gereken soruların göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, demokrasi kavramı da benzer şekilde karışıklıktan payını almakta, bir kavram kargaşasına dönüşmekte ve "demokrasi nedir?" sorusunu gündeme getirmektedir. Gündemden düşmeyen demokrasi, gerçeklik değerini yitirse de, sanal mecrada yeni bir özgürlük anlayışı ile daha demokratik bir ortam yanılgısı içinde, yeniden üretilmektedir. Dijital mecrada sanal platform paylaşımları ile daha demokratik, daha özgürlükçü ifadeler ile yeniden üretilen demokrasi kavramının gerçek yaşamda ancak hikâyesi dinlenmektedir. İktidar işliyorsa, bu işleyiş nedir? diye sormaktadır Foucault (2016:96) ve soruya cevaben iktidarı, temelde bastıran şey; doğayı, insanları, sınıfı bastıran olarak tanımlamaktadır.

Dijital medya platformları, modern çağın yeni kontrol mekanizmaları olduğu halde, bireylerin "özgürlükçü ortam" yanılgısı ve bu yanılgıyla "demokrasi", "özgürlük" ve "kamusal alan" kavramlarının içinin boşaltılması bu çalışmanın problematiğini oluşturmaktadır. Bu problematik üzerinden dijital medya platformlarının özgürlükçü alan yanılsamasının nasıl oluştuğu, kimleri etkilediği ve ne şekilde etkilediği, neleri ne şekilde dönüştürdüğü, bu algının neye hizmet ettiği alt problemlerine cevap aranmaktadır. Bu nedenle çalışma, kamusal alan tanımlamasının iki ana temel ilkesini hedef alan: eşit katılım ve özgür söylemden hareketle dijital medya platformlarına atfedilen "yeni kamusal alanlar" varsayımına yönelik eleştirel bir söylem üzerine inşa edilmiştir. Dijital medya platformlarının sözde kalan kamusallığı Baudrillard'ın Simülasyon kuramı üzerinden incelenmektedir. Çalışma, bilhassa son zamanlarda neredeyse hayatın her alanını işgal eden dijital medya platformlarının sanılanın aksine özgürlükten uzak, gönüllü esaret alanları olduğunu ortaya koymak ve bireylerde dijital medya kullanımının olumlanan yanlarının yanında olumsuzluklarını göstererek farkındalık yaratmak ve bu alanların bilinçli kullanımını teşvik etmek açısından önemlidir. Çalışmanın yönteminde Foucault'un söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Foucault'un iktidarın her yerdeliği söylemi üzerinden, dijital medya hesaplarında iktidarın söylem aracılığı ile nasıl var olduğu ve kendini yeniden ürettiği incelenmektedir.

Sanal Hayatın Gerçek Yaşamı İşgali

Dijital mecraların yaygınlaşması ile ortaya çıkan yeni sosyallik anlayışı ile birlikte dönüşüme uygun yenilikler, farklı soruları ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte yaşanan dönüşümün ortaya çıkardığı yeni kavramlar eskilerin yerini alırken, yaşanan değişimin asıl getirisi "belirsizlik" olmuştur.

Günümüzde, gerçeğin yerini sanal almaktadır. Sanal kamera kafamızın içindedir (Baudrillard, 2006:42). Sanal, gerçek dünyayı salt gerçekliğe uygun olarak yeniden üretmekte ve bu şekilde var olan gerçekliğe son vermekte ve yerine geçmektedir. (Baudrillard, 2005:54). Sanalın gerçekliği yok ettiği derecede yok olan alışkanlıklar, yerini yenilerine terk etmektedir. Öyle ki, gerçek hayatta yüz yüze ilişkilerin neredeyse yok olma derecesine geldiği günümüzde, dijital platformların kullanımında her geçen gün artış yaşanmaktadır. Gerçek dünyanın yalnız bireyi, sanal hayatta edindiği bir dijital platform hesabı ile yeni bir kimlik edinmekte ve bu yeni kimliği sayesinde gerçek yaşamı ile çok da bağdaşmayan bir dünyaya ilk adımını atmaktadır. Bu dünyada başlayan yeni sanal hayatında gerçekle örtüşmeyen tecrübeler edinen birey, bu tecrübeleri doğrultusunda "yeni gerçeklik"ler üretmekte ve bu defa da "gerçeğinin ne olduğu"nun ayırdına varamamaktadır.

Sanal gerçeklikle ve tüm sonuçlarıyla tekniğin en uç noktalarına, tekniğin içine geçmiş bulunmaktayız (Baudrillard, 2006:50). Yaşanan gelişmelerin uzantısı olarak dönüşen toplumsal yaşamda birey, yeni olarak adlandırdığı aslında yeni dahi olmayan bu aldatı ile gündelik yaşam pratiklerini sanal uzama taşımaktadır. Sanalın ihtişamlı dünyasında, insan doğasında var olan "merak" ile beslenen bir sanal hayat, bireyin gerçek yaşamdan uzaklaşmasına sebep olurken, kolay ulaşılabilir olması bu mecrayı gerçek yaşama kıyasla daha fazla tercih edilebilir kılmıştır. Oysa, gerçeklik algısından son derece uzak olan bu mekânlarda yaşanan sanal hayatlar, gerçek yaşamdan soyutlanan bireyin yaşam pratiklerini köreltmenin yanı sıra var oluşuna dair insanî duygularını da yine aynı oranda sömürmektedir. Sanal hayatta yaşanan her şeye bir tık ile ulaşım sağlayan bireyin, bir tık ile dahil olduğu profillerden oluşan sanal arkadaşlıkları giderek orada geçirdiği zamanı arttırırken, bireyi gerçek yaşamda başka şeylere vakit ayıramaz hale getirmekte ve artık ulaşımı sanala göre daha zor olan yüz yüze arkadaşlıklardan uzaklaştırmaktadır. Günümüz sanal bireyleri sanal hayatlarında sürdürdükleri kesintisiz iletişim ile gerçek yaşamlarında zamansızlık sorunu ile karşı karşıya gelmekte ve bu doğrultuda zamansız ve mekânsız bireyler haline gelmektedir. Turan (2009:345), interneti sadece öncüllerinden daha hızlı bir coğrafi yakınlık sağlaması yönünde değerlendirmekte, zaman ve mekânın belirleyiciliğinin neredeyse tamamen ortadan kalktığını savunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, mekândan ve zamandan ayrı konumlanan bireyin, sanal yaşantısında yarattığı farklı bir mekân ve zaman algısı bulunmaktadır.

Güngör (2016:333)'ün de belirttiği gibi; teknoloji devrimi, insanları kentlerin kamusal alanlarına çekmiş ve kitlelerin oluşumunda etkili olmuş,

bununla birlikte dijital teknolojiler kitlelerin çözülüşüne ve insanların kendi alanlarına çekilmesine ortam hazırlamıştır. Sanallığın her an erişilebilir olması, gerçek yaşamında yalnızlaşan bireyin yalnızlığını istediği her an sanal hayatında gidermesi şeklinde iki tezat duygu yönelimi üzerine kurulmuştur. Duygu yönelimlerinin de ötesinde dijital mecraların bireylere sonsuz özgürlük sunduğu ütopyasını göz önünde bulundurursak, bu özgürleşme ortamında sanallığın egemenliği yine gerçek yaşamın egemenliğinden sıyrılamamıştır. Birçokları tarafından dijital medyanın, bireyin hızlı ve ücretsiz erişimi ile istediğini istediği yerde "özgürce" söyleme vaadi, düşünsel pratiklerin süzgecinden geçmekle başlayan süreçte yine geleneksel medyanın da tabi olduğu baskılara maruz kalmaktadır. Sanal yaşamın özgür bireyleri, "istediklerini istedikleri ölçüde söylemek"ten ziyade "istenilmeyeni söylemeden istediklerini söyleyebilen bireyler" olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda baskı ve gözetimin dijital mecralarda daha fazla olmasının yanında, belirli konularda ifade özgürlüğüne sahip olmak da bütün alanlarda fikir beyan etme özgürlüğüne sahip olmak anlamına gelmemektedir. Dijital platformlara kolay erişilebilir olması, bireyin özgürlük kavramında yanılsamaya sebep olmaktadır. Baudrillard (2006:17) bu durumu kitlelerin anlam yerine gösteri istemesi olarak açıklamakta ve kitlelerin, içinde gösteri olan içeriklere taptığını söylemektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bireyin dijital platformda gerçek olarak sunulan her şeye açık olması daha kolay anlaşılabilir.

Günümüz çok tartışılan kavramlarından biri olan demokrasi kavramı, sanal yaşamda daha fazla tezahür etmektedir. Ancak, bireye sunulan ifade özgürlüğü, sınırları çizili bir ifade özgürlüğüdür. Foucault (2016:104) iktidar biçimlerinin analizine dair savında, iktidar biçimlerini merkezlerinde, genel mekanizmalar ya da toplu etkileri olabilecek şeyler bakımından analiz etmek yerine, iktidarı aşırılıklarında, uç çizgilerinde, kılcallaştığı yerde, daha az hukuksal olan uç noktalarında kavramak gerektiğini söylemektedir. Foucault'un savına istinaden, dijital medya iktidarın söylem aracılığı ile yeniden üretildiği alanlardan biri olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, sosyal yaşamda bireyin ifade özgürlüğü diye adlandırdığı dijital mecralarda var olma, hesapları üzerinden paylaşım-yorum yapabilme ve geri bildirim alabilme aktivasyonu gerçek yaşamın her alanı gibi kuşatma altına alınmıştır. Bu kuşatmada gerçeklik ve sanallık arasında sıkışan bireyin sanıları gerçekliğin yerine geçmiş, birey kuşatmaya direnmek yerine teslim olmuştur. Teslimiyeti rızası doğrultusunda gerçekleştiren bireyin sanıları bu alanda hüküm süren sanallıktan kaçınmak bir yana, aksine haz aldığını göstermektedir.

Sözde Kamusal Alanlar

1962 Almanyası'nda Habermas ve ortaya attığı "Kamusal Alan" kavramı yirmi birinci yüzyıl tartışmalarında yeniden hayat bulmuştur. Günümüzün çok tartışılan kavramlarından biri olan kamusal alan kavramı, Türkiye'de tanımının karşılık bulduğu bir alandan yoksun olmasına rağmen, ideal demokrasi tanımlamalarının hemen hemen hepsinde yer almaktadır. Kamusal alanda yürütülen kamusal tartışmalar demokrasi için en ideal biçim olarak verilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Habermas (2004:95), kamusal alan kavramıyla her şeyden önce toplumsal yaşamımız içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastetmekte ve bu alana tüm yurttaşların erişmesinin garanti altında olduğunu söylemektedir. Bireylerin, kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda kamusal alanın bir parçasının varlık kazanmış olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle, kendisine gerçekte uygulama alanı bulamayan kamusal alanların günümüz dijital mecralarında kamusal sanılar olarak anılmaya başlaması da yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Öyle ki dijital mecraların dijital platformlarında oluşturulan dijital hesaplar ile dahil olunan alanların herkese açık olması ve kolay erişilebilirliği bağlamında kamusal olarak tanımlanmaları, aynı alanlarda yürütülen konuşmaların da yine aynı şekilde "sınırsız özgür kelimeler" sanısıyla adlandırılması şeklinde, "sanallık" olarak tezahür etmektedir.

Yeni enformasyon teknolojileri hız, erişim, saklama kapasitesi ve yeni hizmet alanlarının doğmasına olanak tanıması açısından geleneksel iletişim araçlarından ayrılmakta ve de ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda önemli değişikliklere yol açmaktadır (Vural, 2006:4). Burada bahsedilen değişimlerden belki de en önemlisi dijital mecralara atfedilen gerçeklik değerinin gerçeklik algısını yok etmesidir. Hız ve erişim noktasında sınırları zorlayan dijital mecralara bir tık ile ulaşabilir olmasından da öte, bu alanların bu kadar kolay el altında tutulması gerçek hayat ile bağları koparmaktadır.

Dijitallik, günlük hayatımızın bir parçası haline dönüşmüş, en somut biçimiyle test, soru/yanıt, stimülüs/yanıt şekillerinde karşılık bulan dijitallik, topluma özgü tüm mesaj ve göstergelerin korkulu rüyası haline gelmiştir (Baudrillard, 2001:107). Önceleri yüz yüze yürütülen tartışmalar veya konuşmaların günümüz dijital medya platformlarında klavye başından dahil olunan çoklu ortamlarda rastgele bir söylem savaşına dönüşmüş olmasının yanında, enformasyon yığınının altında doğru bilgiye ulaşma çabası da ayrı bir sorunu teşkil etmektedir. Geleneksel medyanın belirlediği gündemin çerçevelenerek sunulmuş haberinin dijital mecrada tartışılıyor olması, aslında dijital mecrayı geleneksel medyadan çok da uzaklaştırmamakta, aksine ipleri geleneksel medyanın elinde bir alan

haline getirmektedir. Daha da ileri giderek, dijital mecralarda anlık iletişim ile dahil olunan tartışmaları kamusal tartışmalar ile özdeşleştirmek, günümüz dijital bireyinin illüzyonu olarak değerlendirilebilir. Bu illüzyon bireyin kamusal alanda var olma ve kamusal akıl yürütme edimlerini de yok etmekte, bunun yerine bireye yalnızca sanal ortamlarda klavye kahramanlığı bırakmaktadır.

Yeni Nesil Özgürlük Anlayışı

Aristo (2011:180), demokratik anayasanın temelini özgürlük olarak tanımlamaktadır. J.S. Mill (2008:20) ise, özgürlüğü başkalarını mutluluklarından yoksun bırakmaya veya onların mutlu olma çabalarına engel olmaya kalkışmadığımız sürece, kendi iyiliğimizi kendi bildiğimiz yolda aramak olarak tanımlamaktadır.

Göstergenin en büyük işlevinin gerçekliği ortadan kaldırmak ve bu kayboluşu gizlemek olduğu, sanatın da kitle iletişim araçlarının da bu gizeme hizmet ettiği bir dünyada yaşamaktayız (Baudrillard, 2006:18). Bu bağlamda özgürlük anlayışı bir göstergeden başka bir şey değildir. Dijital mecralarda özgür söylemler ile paylaşımda bulunduklarını iddia eden bireylerin, her şeyden önce edindikleri sanal kimlikleri bu rasyonelliğin ardında seyretmektedir. Söz konusu özgürlük ortamında bireyin sahip olduğu dijital medya hesabı, bireyin daha kolay gözetim altında tutulabilirliğine ön ayak olduğundan, bu özgürlük gerçekliğini yitirmektedir. Öyle ki, dijital medya hesaplarından kısa sürede yayılan bilgilerin gerçeği yansıtmak konusunda yetersiz kalmasının yanında, çoğu zaman enformasyon kirliliğine ve sansasyona sebebiyet vermektedir. Gerçeklik algısı ile hareket edilen dijital medyanın belki de en önemli yanılgısı özgürlük ortamı simülasyonu olmasının yanı sıra, bireyleri daha da özgürleşmek adına daha fazla esir almasıdır. Fakat, bu yanılgının ötesinden bakabilmek, dijital medyaya hapsolmuş bireyler kendi sanılarından öteye geçemedikleri için çok olası değildir. Baudrillard (2003:43)'ın belirttiği gibi, salt bir gerçeklik düzeyinden söz edebilmek ne kadar güçse, illüzyonun sahnelenmesinden söz etmek de bir o kadar güçtür; çünkü ortada gerçek diye bir şey kalmadığından illüzyondan söz edebilmek imkânsızdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, gerçekliğin ne olduğu ve ne olmadığı hususunda bir tanımlama yapabilmek de imkânsızlaştığı gibi, gerçekliğe dair yanılsamaların gerçeklik olarak algılanma düzeyleri de aynı oranda artmaktadır. Gerçeğin ne olduğunun bilinmediği bir ortamda gerçeğe dair yorumlarda bulunmak veya daha da ileri giderek, gerçeğin ne

olduğuna dair saptamalar yapmak, savlar ileri sürmek dijital mecralarda çokça rastlanan olağan bir durumdur.

Bütün bu bu özgürlük alanı sanılarının gerçekliğin yerini işgali söz konusu olduğundan, bireyi içinde bulunduğu mecranın gerçeklik algısı ile yönetmektedir. Bu yanılsama, bireyi dijital hayat sürme yönünde teşvik etmektedir. Çünkü, bireyin kendini ifade ve idame şeklinin, dijital mecralar üzerinden daha özgürlükçü bir ortamda gerçekleştiği sanılmaktadır. Sanılanın ya da var olanın aksine özgürlükçü ortamlar olarak lanse edilen dijital platformlarda demokrasi kavramı, günden güne içi daha da boşalan bir kavram haline gelmektedir.

Lipson (1984:448), bireyin topluluk içindeki durumunu özgürlüğün sorunu olarak belirtmekte ve bu sorunun bireyin diğer bireyler ve hükümetle ilişkilerini kapsadığını söylemektedir. Sınırların ötesinde temsillerle dünyanın iki ayrı ucundan iki ayrı insanı aynı platformda etkileşime geçiren dijital mecralar özgürlük sınırlamasını neye göre belirlemektedir? Bireyin başkasının özgürlük sınırlarına dahil olması durumu, dijital platformların sunduğu olağan bir olanakken, özgürlüğü sınırlayan yapının göz ardı edildiği görülmektedir. Bireyin dijital medya platformlarında her an aktif olabilirliği, bireyi sayısız kişi ile aynı anda etkileşime geçirirken daha çok özgürlük mü vaat etmektedir? Dijital medyanın sunduğu bu çokça özgürlük birey için aslında oldukça sancılı bir süreç olarak nitelenebilir. Çünkü denetlenebilirlik açısından sınırlı özgürlük sunan dijital medya platformları, bireyleri her konuda şeffaf hale getirirken, kendi özgürlüklerini de dahil ettikleri özel alanları kendi elleri ile teslim etmeleri yönünde razı etmektedir. Fromm (1996:200)'un da belirttiği gibi düşünce ve duygularımızın ne derece bize ait olmadığını, ne kadarının bize dışarıdan verilmiş olduğunu anlamamızdaki güçlük otorite ve özgürlük sorunuyla yakından ilgilidir. Foucault (2016:106) ' da benzer şekilde, iktidarın, kurduğu birey üzerinden işlediğini belirtmektedir.

Özgürleşmek adına dijital platformlarda kendini ifşa eden bireyin özgürlük pratiği, bu alanda duyurum yaptığı yakın çevresinden öteye taşınmazken, birey aynı labirentin içinde özgürlük şarkıları söylemeye devam etmektedir. Bu özgürlük sanısı, bireyi daha özgür olduğu yönünde nasıl ikna etmiştir? Gerçek kavramların yerine simülasyonları geçtiğinden bu yana, özgürlük bireyin algılayabildiği kadarı ile sınırlı kalmıştır. Algılanan özgürlük, diğer kavramsal karmaşaların içinde çok da sorgulanma gereği duymadan kendine daha öznel bir kılıf bulmuş ve bu yönde daha bireysel hale gelmiştir. "Ben özgürüm" ifadesi aslında salt bireyin kendi dünyasında özgürlüğünü ifade etmekle birlikte, özgürleşmek, bireysel özgürlük anlayışından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu bağlamda Facebook hesabından her paylaşımında daha da "özgürleşen" bireyin

"özgürleşme" macerası Twitter hesabında attığı tweetler ve Instagram profilinde paylaştığı kendi "özgür" fotoğraflarıyla devam etmektedir. Öyleyse, bu noktada sorulması gereken; bireyin sınırsız özgürlüğünün (!) sınırı, bir başkasının profil hesabında mı son bulmaktadır? Ya da son bulmakta mıdır? İktidar, dolaşımda olan ya da zincir gibi işleyen bir şey olarak analiz edilmelidir. İktidar bir yerlerde yerleşmiş veya birilerinin elinde olan birşey değildir. İktidar bir ağ biçiminde işler ve kişiler bu ağda yalnızca dolaşıma girmez, ona boyun eğer ve uygulamak zorunda kalır (Foucault, 2016:106). Foucault'un da belirttiği gibi, iktidar dijital ağlar üzerinde varlığını sürdürmektedir.

Simülasyon Dünyasında Hayalet Demokrasi

Demokrasi; eski Yunanca demos (halk) ve kratein (yönetmek) sözcüklerinden oluşan birleşik bir kelime olarak, ilk kez M.Ö. beşinci yüzyılda Yunan tarihçi Heredot tarafından kullanılmıştır (Erdoğan, 2003:232). Geçmişten günümüze ilk kullanıldığı sözlük anlamından temelde çok da uzaklaşmadan gelen demokrasi kavramı, yine de birçokları tarafından sadece dilden dile dolaşan, fakat uygulama noktasında eksikliği devam eden bir kavram olarak var olmaya devam etmiştir. Farklı platformlarda, farklı demokrasi uygulamaları çevresinde süregelen demokrasi tartışmaları, demokrasinin fiiliyatta ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda ortaya net bir uygulama koyamamış ve bu belirsizlik demokrasiyi her geçen gün daha cazip bir kavram haline getirmenin yanında, demokrasi tartışmalarının fitilini de ateşlemiştir. Alain Touraine (2011:21) demokrasiyi uğruna savaşan kadın ve erkeklerden bağımsız tanımlamanın, sözcüğü yoksullaştıracağını belirtmiştir. Oysa günümüz demokrasi kavramı bireyden ayrı konumlanmış ve yoksul bir kavram haline gelmiştir.

Simülasyon kavramı, bir değer olarak göstergenin yadsınması ve her türlü gönderenin tersine çevrilmesi ve öldürülmesi anlamına gelen bir göstergeden yola çıkmaktadır (Baudrillard, 2003:22). Öyleyse simülasyon dünyasında demokrasi hayalet bir kavram olarak tanımlanabilir. Demokrasi denince akla gelen oy ve temsil ikilisi, dijital mecrada yerini daha "özgürlükçü" ortamlarda gözetim ve simülasyona bırakmaktadır. Temsil; kimin, neyin temsili noktasında sorguya açık, fakat sorgulanmasına imkân tanınmayan bir karmaşa ortamında sürekli savunulan bir değer olarak çelişkili bir kavramdır. Bu kavram dijital mecraların gerçeklik kavramından uzak özgürlük sanılarında dijital platform sahipleri tarafından daha çok telaffuz edilirken, aslında kavramın içi de bir o kadar boşaltılmaktadır.

Dijital platformlarda düşünen birey değil, sunan ve sunulan; özgür, aynı zamanda da mutlu bir birey projesi hedeflenmektedir (Dağtaş ve Dağtaş, 2009:394). Bu birey düşünme yetisinden uzaklaştıkça dijital mecranın enformasyon yığını arasında kaybolmaktadır. Düşünülenin aksine bireyin ifade özgürlüğü, hızlı ve kolay erişim ile sanal ağlar üzerinden örülerek denetim altına alınmaktadır. Özgürce paylaşımlarda bulunduğunu sanan bireyin bu çabası, kendi benliğinin dışında tezahür eden ve onu daha çok tutsak hale getiren bir sanıdan ibaret olmanın yanında, dijital mecrada gerçekleştirdiği her eylem aynı illüzyonu devam ettirmektedir. Baudrillard (1997:151), her şeyin biçimde değiştiğini; gerçeğin yerine tamamen kod öğelerinin bileşiminden hareketle üretilen bir "yeni gerçek"in geçtiğini söylemektedir. Her şeyin yalnızca biçimde değiştiğini destekler şekilde Foucault (2016:181) 'da on sekizinci yüzyıl sonunda dışlamaya dayalı sistemin yerine, herkesin yerinin belli olduğu, sürekli gözetlendiği, kendi kimliğine bağlandığı bir iktidar sisteminden bahsetmekte ve bu sistemi Bentham'ın panoptikon kavramı ile açıklamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, gözetim ve iktidar ilişkisi uygulamada aynı şekilde devam etmektedir. Panoptikon'da izleyen kişi, gözlenenler tarafından görülmediğinden ve gözlenenler tam olarak ne zaman gözetlendiklerini bilmediklerinden dolayı sanki her zaman gözetleniyor hissi ile hareket etmek zorunda kalmaktadır. Panoptikon tam da bu sebeple disiplinin içselleştirmesi olarak tanımlanabilir (Foucault, 2015:18).

Demokrasi kavramının alt kavramlarından "ortak yarar" kavramı, süregelen demokrasi tartışmalarında ortak bir yarardan çok, bireyin kişisel menfaati çevresinde şekillenmektedir. Schumpeter (2010:323)'in de belirttiği gibi, halkın kabul edeceği ya da rasyonel bir şekilde zorlanacağı ortak iyilik diye bir şey yoktur. Ortak bir iyi kavramından bahsetmek imkânsızlığı, dijital mecrada sunulan özgür birey algısı ile daha da imkânsız hale gelmektedir. Bireyin var olmayan özgürlüğünde yaşadığını sandığı özgürlük simülasyonu, bireyleri özgürlükçülük oyununda özne konumundan uzaklaştırmaktadır. Özne konumundan uzaklaşan bireyin demokrasi adı altında her duruma ve olaya yorumda bulunabilmesinden ibaret olan ifade özgürlüğü, duvara çarparak her defasında geri, aynı noktaya gelen bir topa benzetilebilir. Bu bireyin özgürleşme hikayesi, simülasyon dünyasının iplerini elinde tutan kişi/kurum/kuruluşların imkan verdiği derecede sanal ağlarda gerçekleşmekte ve bu da bireyin algılarını yine aynı düzeyde gerçeklikten uzaklaştırmakta, ama öte yandan bireye de bu durumun farkına varma imkanı tanımamaktadır. Farkındalık düzeyinde gerçeklikten uzaklaşabildiği ölçüde özgür olduğu sanısıyla başı dönen bireyin, kendine gelme ve olan biteni sorgulaması oldukça güç gözükmektedir. Sorgulamadan uzak, tek tip bireylerin demokrasi tartışmalarını yürüttükleri sözde demokratik ortamlarda demokrasi hayalet

bir kavram olarak arz-ı endam etmektedir. Demokrasinin, bireylerin kendi iradeleri ile fikir yürütmeleri ve karar vermeleri noktasında, çerçeveleme ve gündem belirleme temelinde söylem seçkinleri tarafından şekillenen dijital mecrada tezatlık üzerine kurulu bir özgürlük tezahür etmektedir.

Nurcan Törenli (2005:229) , internet medyasının sınırlarının, düzenlemeden çok yasaklamaya ve yıldırmaya yönelik tedbirlerin tercih edildiği; yasal ve yasal olmayan düzenlemelerle bu mecrada farklı görüşlerin hareket alanının sınırlandırıldığı bir ortamda devrimci ve alternatif medya olarak sunulan internetin hala sansürlenmeyecek, denetim altına alınamayacak bir teknoloji harikası olduğunu söyleyebilir miyiz? şeklinde internetin sınırlılıklarını vurgulayan soruyu yöneltmiştir. Bu bağlamda dijital platformların sınırlılıkları göz önüne alındığında ve farklılıkları da göz ardı ettikleri düşünüldüğünde, çok sesliliğin yerine tek sesliliği esas aldıkları gerçeği ile demokrasinin hayaletinden bahsetmek daha kolay hale gelmektedir. Demokrasinin sanal ortamlarda tezahür eden hayalet görüntüsü "demokrasi nedir?" tartışmalarında tekrar ve tekrar canlılık kazanırken, aslında her defasında başka bir gerçeklik boyutu yok edilmektedir. İfade özgürlüğünün gölgesinde hayat bulan tartışma platformlarında özgürlükçü bir hayal olan demokrasi kavramı, günümüzün en çok tartışılan konularından biri olmasını, hala bir tanımdan öteye taşınmayan varlığına borçludur. Server Tanilli (1996:27) "demokrasi nedir?" sorusuna en kısa tanımıyla, halkın iktidarı demektir, cevabını vermiştir. Bu tanımdan hareketle bakıldığında demokrasinin dijital ortamlarda daha da özgür olarak tezahür etmesi, gerçeğin yanılsaması olarak değerlendirilebilir. Çünkü, halkın iktidarına dayanan demokrasinin şekil değiştirdiği dijital mecralarda halkın yalnızca sınırlı bir bölgede, sınırlı konular, sınırlı alanlar ve sınırlı kişilerle çerçevelenmiş olması ve bu çerçevenin dışında söz söyleme hakkının bulunmaması durumu, halkın elinden iktidarı almıştır. Halkın daha özgürlükçü bir söylem ile, oturduğu yerden bağlandığı sanal ağlar üzerinden ürettiği her söylem, gerçeklerden daha uzaklaşarak bireyin denetleme alanına kendi hür iradesi ile dahil olmasını sağlamaktadır.

Öyle ki, demokrasinin oy kullanma davranışı ile özdeş tutulduğu gerçeklikle bağdaşlaştırılınca, bireyin bu yanılsaması kendine her an erişebileceği bir ortam sunulması bakımından daha cazip gelmektedir. Daha cazip bu ortamın ipleri her zaman görünmeyen bir el tarafından tutulmakta ve bireyleri belirli konuların dışında fikir beyan etme hakkından yoksun bırakmaktadır. Stein Ringen (2010:268)'in de belirttiği gibi özgürlük halklara dayanmaktadır. Halk denilen şey; tek tek bireyler ve onların tercihleridir; bu nedenle çok farklı amaçlarla eylemde bulunan bireylerin tercihleri toplanamaz. Bundan dolayı demokratik seçimler

sonucu ortaya çıkan, “halk iradesi” değil birbiri ile bağdaştırılması mümkün olmayan bireysel irade ve tercihlerin bir aradalığıdır. Bu iradeler sadece oybirliği halinde toplam olarak bir anlam ifade edebilirler (Erdoğan, 2003:236). Bu bağlamda demokrasinin, “halk iradesi, halk iktidarı” kavramları uygulamada kavram olmaktan öteye geçmemekte ve her geçen gün derinleşen “demokrasi nedir?” tartışmalarında dijital medya platformlarında olduğu gibi bir hayalet olarak kalmaya devam etmektedir.

Demokrasinin özgürlük yanılsaması, bireyleri daha fazla esir almaktadır. Özgürlük simülasyonu gerçeği perdelerken, bireyin sanılarında egemen olan bireysel ifade özgürlüğü, dijital mecrada daha da bastırılmaktadır. Bireysel ifade özgürlüğü ile dijital medya platformlarına kolay erişim birbiri ile karıştırılmaktadır. Bu şekilde dijital medya platformunda ivme kazanan her an erişim ve her an katılım, demokrasinin eşit katılım ve ifade özgürlüğü kavramlarının yerine geçmektedir. Bu yer değiştirme, daha çok özgürlük sunmak bir yana var olan özgürlüğe daha da perde etmektedir.

Robert A. Dahl (2001:27) , demokrasi tartışmalarında kafa karışıklığının sebebini, demokrasi kelimesinin hem ideali hem de bir gerçeği yansıttığı ikili anlam yapısı ile açıklamaktadır. Demokrasinin gerçek anlamı ideal olanı içinde barındırmakta, demokrasi gerçekliği, sözde demokrasi gölgesinde ideal olan olarak tanımlanmaktadır. Gerçek ve ideal olan tanımlamalarını bünyesinde barındıran demokrasi sözcüğünün sorgulaması üzerinden değerlendirildiğinde, gerçek anlam veya ideal olan arasında bulunmayan ayrımın sanal hayatta karşılığı iki şekilde de bulunmamaktadır. Öyle ki, demokrasinin ideal şeklinin uygulanabilir ortamı olarak sunulan dijital medya, kontrollü demokratik alanda kontrollü sayıda özgürlük sunmaktadır. Bu yeni yanılsama ortamında söylenebilen her sözün bireyin demokratik hakkına dair bir kazanım olduğu inancı, bireyi sözde demokrasi ortamında hayalet demokrasi kavramı ile karşı karşıya getirmektedir. Bu da demokrasi nedir? sorusundan ziyade demokrasi ne değildir? sorusu ile dijital medyada yeni bir sorun olarak tanımlanabilir. Öyle ki, dijital medya platformlarının bireye sunduğu kolay erişim ve dahil olma potansiyeli, bireylerin gözetime tabii tutulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, aslında demokratik katılıma izin veren özgürlük ortamı ütopyası olan dijital mecraların aksine, bireyin hayatının kontrol edilmesine imkân sağlayan kontrollü alanlar olduğu görülmektedir. Baudrillard (2001:104) ’ın da belirttiği gibi, değişenler yalnızca denetleme şekilleridir. Üretime dayalı kapitalist bir toplumdan, bu defa her şeyi denetlemek isteyen sibernetik özellikler taşıyan neo-kapitalist bir düzene geçilmiştir. Foucault (2015b:176) ’da iktidar ilişkilerinin her yerde olduğunu savunmaktadır. Toplumda binlerce iktidar ilişkisi vardır. Bu ilişkiler aynı zamanda güç ilişkileridir. Kadın-erkek, bilen-bilmeyen,

hasta-doktor, baba-çocuk ilişkisi gibi ilişkiler dijital medyada da bu iktidar ilişkileri olarak sürdürülmektedir. Bu durumda değişimin uygulamada değil, sadece uygulama alanında değiştiği söylenebilir.

Bu denetleme, bireyin kendi rızası ile dahil olduğu dijital platformlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra, birey gerçek hayatının büyük çoğunluğunu sanala entegre etmektedir. Bu entegrasyon aşamasında sorgulamayan birey, kendi rızası ile kişisel verilerini dijital platformlara eklemekten kaçınmamanın da ötesinde, özel yaşamına dair anları da mahremiyet bağlamından kopartarak kamuya açmakta bir sakınca görmemektedir. Eğer, bu yeni deneyim alanında var olmak, bu sanallığın bir parçası olmak istiyorsa bireyin bu sanal alanlara her şeyiyle teslim olmaktan başka çaresi bulunmamaktadır. Bu durumda, bireyin özel yaşamı yavaş yavaş yok olmakta ve sanal yaşam, gerçeklik algısını günden güne zayıflatmaktadır. Gerçeklik algısı enformasyon yığını arasında sarsılan bireyin, sorgudan uzak yaşamında "demokrasi nedir?" sorusuna cevap aramak şöyle dursun, demokrasinin kayboluşunu izlemekten başka bir alternatifi yoktur. Yurttaşlık kavramı kitleleştirilmiş ve böylelikle demokrasi sorgulamasının yolu kapatılmıştır. Dijital medya platformları bireyi pasifleştirmekte ve apolitikleştirmektedir. Oy kullanma davranışını dahi zaruri gören birey, siyasal alandan uzaklaşmakta ve demokrasi kavramı tartışmalarının içi boşaltılmaya devam etmektedir.

Bu şekilde içi boşaltılan bir kavram halinde ortalıkta ağızdan ağıza dolaşan hayalet demokrasi yeni mevcudiyetini kendi gibi sözde var olan kamusal alanlarda *–mış gibi* sürdürmektedir. Bu *–mış gibi* yaşayan demokrasi illüzyonu, çoklarının süslü kelimeleri ile daha da cazip hale gelirken, demokrasi kavramı yok olmaya yüz tutmuştur.

Sonuç

Son dönemlerde çok tartışılan "demokrasi" kavramı Baudrillard'ın Simülasyon kuramı üzerinden değerlendirildiğinde sanal gerçekliğin, her alanı işgal ettiği söylenebilir. Bu bağlamda kavramsal olarak içi bir türlü doldurulamayan, bir tanımdan öteye taşınamayan demokrasi kavramı, dijital medya platformlarında daha fazla yanılsama haline gelmektedir. Daha özgürlükçü bir ortam yanılgısı, bireyleri ücretsiz ve hızlı erişim hevesi ile bir araya getirirken, simülasyon dünyasında her geçen gün demokrasi daha da yok olmaktadır. Dijital medya platformları, sunduğu anlık erişim ile aktif bireyler yaratmakta, fakat bu bireyler gerçek yaşamda daha da yalnızlaşmaktadır. Bireyin içine hapsolduğu dijital medya hesapları, bizatihi kimliğinin de bir yanılmasını temsil etmekte ve daha fazla özgürlük, daha fazla ifade hakkı istemiyle tezat bir şekilde, esaretlik durumunu her geçen gün daha da arttırmaktadır. Sisteme entegre olma

noktasında sorun yaşayan bireylerin dahi, bir profil oluşturma yönünde eğilimleri, aslında bu platformların sistem entegrasyonu yönünden oldukça kuvvetli bağlantılar oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum peynire ulaşmak için kapana kısılan farenin, kapanın içinde hala peynire ulaşma çabasına benzetilebilir. İpleri erkin elinde olan bir alanın içinde özgürleşme inancı, bireyi daha da bağlı hale getirmektedir. Her gün dijital medya platformunda var olma mücadelesine bir *yorum,* bir *like* ekleyerek daha da görünür olduğunun yanılsaması içinde birey, her geçen gün daha da yok olmaktadır. Aynı şekilde, demokrasi kavramı da dijital medya platformlarında yok olmaktadır. Yorumlar, fotoğraflar ve *like'*lar ile temsil bulan her fikir, kopyala yapıştır bir özgürlük ile diğer fikre eklemlenmekte ve sonuçta tek tip kitle daha da özgürleştiği sanısı ile sözde kamusal alanlarda var olma yanılgısını sürdürmektedir.

Gerçekliğin gerçek olmayan ile ayırdının gün geçtikçe zorlaştığı sözde kamusal alanlarda fikir beyan etmek ve o fikre *like* almak, gerçekliğin belki de en somut belirleyicisi sayılmaktadır. Bu yanılgı, demokrasinin özgürlük kavramının yeni nesil özgürlük anlayışı ile yer değiştirmesi ile açıklanabilir. Yeni nesil özgürlük anlayışı, her an elinin altında olan sanal ağda, sanal kimliğin üzerinden fikir beyan etmektir. Fikirlerin dolaşıma girmesi erişim noktasında bir kolaylık sağlasa da kamusal alan, söylemin yanında eylem de gerektirmektedir. Böylesi bir durumda, dijital medya platformları bir kamusal alan yanılsamaları olarak tanımlanabilir. Dijital medyada ifade özgürlüğü sanısı, aynı zamanda bireyin fikirlerinin ve eylemlerinin de ölümüdür. Sanal yaşamda ifade özgürlüğünün bir tık ile çekiciliğine kapılan birey, eylemde bulunmak noktasında aynı aktifliği göstermemektedir.

Simülasyon dünyasında bireyler, daha özgür alan sandıkları yaşam hapishanesine girmiş olduklarından bu yana, gerçeklik algıları dönüşmüştür. Dijital medya platformları gerçek yaşamında yalnızlaşan bireyin sanal hayatında daha da sosyalleştiği bir çelişkinin üzerinde temellenmektedir. Bu yanlış temellenme, demokrasinin ne olduğu konusunda olduğu gibi, aynı şekilde, dijital medya platformlarının birer kamusal temsil alanları olarak algılanması ile devam etmektedir. Görünen o ki, dijital medyada ifade özgürlüğü algısı ve daha özgürlükçü ortam yanılsaması ile yeni kamusal alan söylemleri bir araya gelince gerçekte var olmayanı, sanal mecrada var etmektedir. Oysa sanılanın aksine, dijital medya platformlarında tartışma konularına müdahale edilmiyor olması, konuların egemen erke dokunurluğu bulunmadığı müddetçe olanaklıdır. Konuşulan konunun sınırlı bir alanda, sınırlı bireyler ile paylaşılıyor olması, kamusal alanda fikirlerin paylaşıma sokulması noktasında ironik bir yanılgı oluşturmaktadır.

Bireyin sorgulamadan uzak bir ortamda bir başına kurduğu cumhuriyetini yöneten olması, demokratik bir ortamda özgürlükçü bir hayat sürdüğü yönündeki yanılsamayı beslemektedir. Kendi cumhuriyetinin egemeni bireyin sesini duyan kendi çevresi de, söz konusu birey ile benzer şekilde hayalet demokrasi anlayışından beslenmektedir. İçinde bulunduğu simülasyon dünyasında birey; demokrasi, kamusal alan, özgürlük kavramlarına yabancılaşırken aynı oranda kendine de yabancılaşmaktadır. Yaratılan gerçeklikten uzak alanlarda, kendi yapay gerçekliğinin inşasında vakit öldüren birey, zamanla gerçek yaşamına ve bu yaşamdaki kimliğine ve rollerine de aynı ölçüde yabancılaşmıştır; sürdürdüğü sanal yaşamda, sanal profilinin *eylemsiz eylemliliğine* kapılmıştır. Kamusal alan olarak nitelendirilen dijital medya platformunda, eylemden uzak fikirlerini dolaşıma soktuğu kendi çerçevesinden dünyaya bakmaya başlamış ve olayları da yine bu çerçevede değerlendirmiştir. Böylelikle birey, simülasyon dünyasında tezahür eden her türlü imgenin pasif izleyicisi konumuna geçmiştir. Sandığı ya da sanılarında oluştuğu gibi, yeni kamusal alanın demokratik ortamında daha da özgürleşen aktif bir birey değildir artık. Çünkü dijital medya platformları vadettiği gibi hiçbir zaman eşit ve özgürlükçü bir yapıya sahip olmamıştır: Ne daha demokratik, daha özgürlükçü bir yapı, ne de yeni kamusal alan mevcuttur. Bu durumda içi boşaltılan bu kavramların dijital medya yanılsamaları olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

Kaynakça

Aristoteles (2011). *Politika*. M. Tunçay (Çev.). 14. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*. F. Keskin ve H. Deliceçaylı (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2003). *Simülakrlar ve Simülasyon*. O. Adanır (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (2005). *Anahtar Sözcükler*. O. Adanır ve L. Yıldırım (Çev.). İstanbul: Paragraf Yayın.

Baudrillard, J. (2006). *Sessiz Yığınların Gölgesinde*. O. Adanır (Çev.). 3.bs. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Özdemir, E. (2009). Yaşam Tarzlarının Sanal Mekânlardaki Sunumu: Bir Cazibe Merkezi Olarak "Siberalem" Örneği. B. Dağtaş ve E. Dağtaş

(Der.). *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları* içinde. (ss. 364-402). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Erdoğan, M. (2003). *Anayasal Demokrasi*. 5. bs. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güngör, N. (2016). *İletişim Kuramlar-Yaklaşımlar*. 3. bs. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Habermas, J. (2010). Kamusal Alan. M. Özbek (Ed.). 2.bs. *Kamusal Alan* içinde (ss. 95-102). İstanbul: Hil Yayınları.

Foucault, M. (2015a). *Büyük Kapatılma / Seçme Yazılar 3*. F. Keskin ve I. Ergüden (Çev.). 4.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2015b). *İktidarın Gözü / Seçme Yazılar 4*. I. Ergüden (Çev.). 4.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2016). *Entelektüelin Siyasi İşlevi / Seçme Yazılar 1*. O. Akınhay, F. Keskin ve I. Ergüden (Çev.). 4.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lipson, L. (1984). *Demokratik Uygarlık*. H. Gülalp ve T. Alkan (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mill, J. S. (2008). *Özgürlük üzerine*. T. Türk (Çev.). İstanbul: Oda Yayınları.

Ringen, S. (2010). *Demokrasi Neye Yarar? Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*. N. Elhüseyni (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schumpeter, J. A. (2010). *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*. H. İlhan (Çev.). İstanbul: Alter Yayıncılık.

Tanilli, S. (1996). *Devlet ve Demokrasi : Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Touraine, A. (2011). *Demokrasi Nedir?*. O. Kunal (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Törenli, N. (2005). *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*. İstanbul: Bilim ve Sanat.

Çocuklara Yönelik Şiddetin İnternet Gazeteciliğinde Kullanımı: Hurrıyet.com.tr, Sozcu.com.tr ve Sabah.com.tr Örneği

Ersin KOZAN* - Tahsin Eren SAYAR**

** Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ersinkozan@hotmail.com*

***Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, sayartahsineren@gmail.com*

ÖZ

İnternet teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte iletişim araçlarının küresel anlamdaki etkileri de daha farklı boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Özellikle gelişen medya araçları, internetin aracılığıyla kitlelere daha hızlı ve güçlü boyutlarda ulaşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu özellikler sayesinde, medyada yer alan haberler de toplumlar tarafından daha hızlı şekilde görülür hale gelmiştir. Dünyanın her bir noktasında yasal bir suç olarak sayılan çocuklara yönelik şiddet, internet haber sitelerinin gelişmesiyle kitleler tarafından daha fazla görülür konuma ulaşmıştır**.** Çocuklara yönelik şiddet haberlerinin internet gazetelerinde olumsuz bir şekilde verilmesi önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye'de siyasi ve politik açıdan üç farklı görüşü temsil eden sabah.com.tr, hurriyet.com.tr ve sozcu.com.tr'nin çocuğa yönelik şiddet ve istismar konusuna yönelik haberlere nasıl yer verdiği olarak belirlenmiştir. Van Dijk'in eleştirel söylem analizi ile yapılan değerlendirme sonucunda her 3 gazetenin de çocuklara yönelik istismar haberlerinde farklı ideolojik düşüncelere sahip olmalarına rağmen benzer yaklaşımlar sergiledikleri görülmüştür. Gazetelerin pedogojik açıdan özensiz bir dil kullandıkları ve özensiz kullanılan kelimeler ile şiddeti özendiren görseller kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet Gazeteciliği, İnternet, Şiddet, Çocuk, Pedofili.

The Use Of Violence Against Children In Internet Journalism: Example Of hurriyet.com.tr, sozcu.com.tr and sabah.com.tr

ABSTRACT

With the develop of internet technology, global effects of communication tools have begun to reach different dimensions. Especially, growing media tools, started to reach mass faster and stronger through internet. Thanks to these feature, news in the media has also become more visible to the public. Violence against children which is a crime all over the world, has reached a more visible position by the masses as internet news sites have improved. Violence against children which is reported in internet newspapers as negative, is a important problem. In this context, the aim of this study, sabah.com.tr, hurriyet.com.tr and sozcu.com.tr which are representing three different opinions in terms of political situations in Turkey, how provided information on the issue of violence and abuse of the child. As a result of Van Dijk's analysis of critical discourse analysis, all three journalists have seen similar approaches despite having different ideological considerations in child abuse news.

Keywords: Internet Newspapers, Internet, Violence, Child, Pedophilia.

GİRİŞ

İnternet haberciliği, geleneksel medyadan farklı olarak her yere hızla ulaşabilmekte ve geniş bir kitleye hitap etmektedir. Bununla birlikte gelişen iletişim teknolojileri sayesinde geleneksel medyayı arkasında bırakan internet, internet haberciliğini en kolay ulaşılabilir haber mecrası haline getirmektedir. İnternet haberciliğinde birçok temada haber yayınlanabilmektedir ve tıpkı geleneksel yazılı basın gibi, internet medyası da şiddet haberlerinden sıklıkla faydalanmaktadır. Dünyadaki tüm yasaların ve kanun koyucuların ‘suç’ olarak tanımladığı çocuklara yönelik şiddet veya diğer adıyla istismar konusu, bu özelliğiyle her dönemde medya için haber değeri taşımaktadır. Tarihi, insanlığın ortaya çıkışına kadar uzanan bu hassas olayların son dönemde daha fazla görünür hale gelmesi yeni medya araçlarından olan internet gazetelerinde, geleneksel medyaya kıyasla sağladığı kolay erişilebilirlik özelliğiyle gerçekleşmiştir. Bu anlamda Türkiye’de son yıllarda hızla artan çocuklara yönelik şiddet haberleri ile hemen her gün internet medyasında da karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemi söz konusu bu varsayıma paralel olarak, çocuklara yönelik şiddet haberlerinin internet gazetelerinde sıkça yer

veriliyor olması ve etik değerlerin bu mecralarda ağırlıklı olarak ihlal edilmesini oluşturmaktadır.

Araştırmanın kapsamı dâhilinde medyada son dönemde sıklıkla yer alan suç haberleri kategorisinde olan şiddet haberlerinden hareketle çocuklara yönelik şiddetin dünyadaki internet gazeteciliğine yansımasını oluşturduğu evrenden örneklem seçimine gidilmiştir. Örneklem seçiminde Türkiye'de ideolojik ve siyasal anlamda üç farklı görüşü temsil eden Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazeteleri seçilmiştir. Ayrıca yine örneklem seçiminde internet tabanlı ziyaretçi sayılarının ölçümünde bilinen bir internet şirketi olan Alexa verilerine göre ziyaretçiler tarafından Türkiye'de en çok ziyaret edilen yazılı basının ilk üç temsilcisi olan Sabah Gazetesi'nin resmi internet sitesi sabah.com.tr, Hürriyet Gazetesi'nin resmi internet sitesi hurriyet.com.tr ve Sözcü Gazetesi'nin resmi internet sitesisozcu.com.tr tercih edilmiştir. Çalışmada örneklem olarak seçilen bu internet sitelerin "01.03.2018-31.03.2018" tarih aralığında çocuklara yönelik şiddet konulu yayınlanan haberleri üzerinden araştırmanın sınırlılıkları belirlenmiştir. Bu internet gazetelerinin; konular, failler, mağdurlar ve toplum açısından çocuklara yönelik şiddet haberlerine nasıl yaklaşım göstermiş olduğunun tespit edilerek olumlu ve olumsuz yönleriyle toplumsal duyarlılığın gelişmesindeki rolü araştırmamızın önemini oluşturmaktadır.

Bu araştırma, internet gazetelerinin çocuklara yönelik her türlü şiddet temalı haberdeki mağdurları ve failleri nasıl yorumladığının, hangi konuları haberleştirme için tercih etmiş olduğunun ve söz konusu bu haberleri hangi sıklıkla yayınladığının anlaşılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda araştırma, internet gazeteciliğinin çocuklara yönelik şiddetin haber olgusuna, haber konuları ve haberin öznelerine yaklaşımının anlaşılmasına da katkı sağlayacak niteliktedir. Araştırmamız için seçilen sitelerdeki köşe yazıları çalışma kapsamı dışında bırakılırken, yazılı ve görsel her tür haber özelliği taşıyan içerik çalışmaya dâhil edilmiştir ve bu haberlerin analizi için seçilen yöntem Van Dijk'in eleştirel söylem analizi olarak belirlenmiştir.

GELENEKSEL MEDYADAN YENİ MEDYAYA GAZETECİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Basın ya da diğer bilinen adıyla gazetenin tanımı şöyle yapılabilmektedir: "Belli aralıklarla yayınlanan, okuyucu için belli bir bedel karşılığı haber, yorumsal yazı, fotoğraf, grafik gibi öğelerle bilgilendirme, eğlendirme,

eğitme, toplumsallaştırma ve onun adına denetleme işlevini yerine getiren, kâğıt üzerinde ulaşan kitle iletişim aracı" denilebilmektedir (Kaya, 2002, s. 163). XVII. yüzyılda gazete ilk kez Avrupa'da yayınlanmaya başlayan bir kitle iletişim aracıdır. Haber kâğıtları ile haber mektupları, gazetenin öncüleri olarak kabul edilegelmiş olup, Avrupa'da ise kökleri XIV. yüzyıldan itibaren çeşitli işlevler için kullanılmıştır. Haber kâğıtları, aristokrasi hakkında bilgi taşıma işlevi görürken; haber mektupları, burjuvazinin ticari sorunlarını çözüm üretmede yardımcı olmuştur. O günlerden günümüze gazetenin insanoğluna hizmet götürmeye devam etmesi, aslında önemli toplumsal bir olgu olarak durmasını beraberinde getirmiştir (Tokgöz, 2000, ss. 45–46).

XX. yüzyılda gazeteciliğe damgasını vuran hiç kuşkusuz başta gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla gazetecilik faaliyetinin yapılmasıdır. Bu durum, XX. yüzyılın "kitle iletişim araçları çağı" olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. XX. yüzyılın ilk yarısına yazılı basın, dergi ve kitap egemen olurken, ikinci yarısında ise egemenlik önce radyoya kaptırılmış daha sonra televizyon yönünde gelişme göstermiştir. XIX. yüzyılın içinde mihenk noktasına ulaşan "geleneksel gazetecilik" hali, XX. Yüzyılda farklı kitle iletişim aracıyla gazetecilik faaliyeti yapılsa bile devam ettiği görülmektedir. Geleneksel gazeteciliğin değişime uğramasında, 1970'liyıllardan itibaren gazetecilik alanında kullanıma giren bilgisayarların rolü şüphesiz önemli yer edinmiştir. "Yeni gazetecilik anlayışı" ise tümüyle bilgisayar teknolojisinin gazeteciliğin her yerinde kullanılmasıyla gerçekleşebilmiştir (Tokgöz, 2000, ss. 49–50). Yeni medya kavramı 1970'lerde, sosyal, psikolojik, ekonomik, politik ve kültürel çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından bilgi ve iletişim tabanlı araştırmalarda ortaya atmış oldukları bir kavramdır. Fakat 70'lerde değinilen yeni medyanın bu anlamı 90'larda yüksek bir ivme gösteren bilgisayar ve internet teknolojisi ile birlikte genişleyerek ve farklı boyutlara ulaştığı görülmektedir (Thompson, 1995, ss. 23-25). Yeni iletişim ortamı ve teknolojilerinin ivme kazanmasıyla birçok farklı alanda sosyoekonomik köklü değişiklikler olmasının yanında medya sektöründe iletişim araçlarının bilgisayar sistemleri ve telekomünikasyon teknikleriyle yöndeşmeye sahip olması, sayısal teknolojinin iletişim araçlarında sağladığı hız, depolama, çeşitlilik, veri, görüntü, ses ve metnin bir arada daha verimli bir şekilde kullanıldığı multimedya araçlarıyla haber bürolarının organizasyon yapıları, haberin üretimi, sunumu ve yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklara bağlı olarak okuyucu eylemlerinde de birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde

gazetecilik pratikleri de dönüşerek evirilme yoluna girmiştir (Yıldırım, 2004, s. 230).

İnternet Gazeteciliği

İnternet gazeteciliği kısaca, "gazeteciliğin çeşitli yöntemlerinin kullanılarak insanların internet aracılığıyla bilgilendirilmesi" biçiminde tanımlanabilir. Bir başka açıdan ise, internet ortamında açılan haber servisi ve sayfaları, internet gazeteciliği ya da haberciliği, "sanal gazetecilik" ya da "online habercilik" gibi isimlerle de anılmaktadır. İnternet gazeteleri, internet teknolojisi ile birlikte özellikle 1994'ten sonra gelişme gösteren ve dünya çapında yaygın hale gelen bir iletişim aracıdır (Yüksel & Gürcan, 2001, s. 18). İnternet gazeteciliğinde tarihsel olarak üç dönemden bahsedilmektedir. Birinci dönem, gazetecilerin haber içeriğini internet gazeteciliği için üretmedikleri, kendi geleneksel gazeteciler için ürettikleri haber içeriğini internet sayfalarına aktardıkları zamandır. İkinci dönemde, gazeteciler internet için özgün haber içerikleri üretmek üzere konumlanmıştır. Üçüncü dönemde ise internet gazeteciliği için düşünülen haberi yapma ve kullanıcıya içeriği denetleme olanağı veren, okuyucu ile tek yönlü iletişim yerine interaktif iletişimin gerçekleştirildiği dönemdir (Tokgöz, 2000, s. 69).

Türkiye'de internet gazeteciliğinde ise iki dönem ele alınmaktadır. İlki, 1995-2000 yılları arasındaki dönemde internet yeni yeni ortaya çıkmış ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkemizde içeriğini internete taşıyan ilk yayın Aktüel Dergisi olmuştur (Temmuz 1995). Bu dergi, Boğaziçi Üniversitesi'nin sunumcu bilgisayarlarının tabanı üzerinden, yine bu üniversitenin öğrencileri tarafından güncellenerek dünyaya açılmıştır. 27 Kasım 1996'da içeriğinin tamamını internete açan ilk gazete ise Milliyet gazetesi olmuştur.1 Ocak 1997'de ise Hürriyet ve Sabah gazeteleri de Milliyet Gazetesi'ni izini takip ederek internete açılmıştır. Radikal Gazetesi 28 Mart 1998'de, Cumhuriyet Gazetesi ise 7 Mayıs 1998'de internette yer almıştır. Cumhuriyet Gazetesi 2000 yılının Nisan ayında internet üzerinden abonelik sistemini getirmiş ve abone olan okurlar kendilerine verilen şifreyle girdikleri tarihteki sayısına ulaşabilmişlerdir (Yüksel, 2014, s. 102).

İkinci dönem olarak 2000'li yıllarla başlayan süreçte ise günümüzdekine benzer özelliklere sahip internet haberciliğinin tohumları atılmış ve kısa sürede internet gazeteciliği gelişme göstermiştir. Türkiye'de internet

gazeteciliğinin bu denli hızlı bir şekilde gelişme göstermesi, internet kullanım oranının artmasının yanında medya sektörünün etkilendiği 2001 yılındaki ekonomik krizin sonuçları önemli bir aşama olmuştur. Ekonomik kriz nedeniyle işsiz kalan çoğu gazeteci büyük yatırımlar gerektirmeyen internet gazeteciliğini tercih etmiştir (Gürcan, 2005, s. 41).

İnternet gazeteciliğinin geleneksel medyadan farklı olarak en fazla ön plana çıkan dört yönü ise hızı, geri dönülebilir olması, detaylara izin vermesi ve yayıncı açısından da okuyucu açısından da özgürleştirici bir ortamı sunmasıdır (Dilmen, 2005, s. 96). İnternet gazeteciliğinin kullanıcılara sunmuş olduğu imkânları ana başlıklarıyla toparlayacak olursak:

- ✓ Haberi çok hızlı bir biçimde verebilmesi ve sürekli güncellenmesi.
- ✓ Okurun habere 24 saat, dilediği zaman ulaşabilmesi.
- ✓ Multimedya temelinde ses-grafik-görüntülü dosyaları kullanma.
- ✓ Arşivdeki haberlere kolayca ulaşabilme ve istenilen haberleri saklayabilme.
- ✓ Okurla interaktif etkileşim; okurun yorumlarını anında iletebilmesi.
- ✓ Haberle ilgili konularda, web sitelerinin linklerinin verilmesiyle, arka plan bilgilerine kolaylıkla ulaşabilme.
- ✓ Diğer medyada yer almayan farklı haberleri bulabilme (Karaduman, 2003, s. 146-147).

ŞİDDET OLGUSU VE TÜRLERİ

Şiddet olgusunun tanımlanmasında evrensel ve mutlak bir tanımlamaya gitmek oldukça güç görünmektedir. Bireylerin sözsel ifade edişlerindeki sertlikten davranışsal eylemlerindeki kırıcı özelliklerine değin her bireyin davranışında şiddetin bilerek ya da bilmeksizin yansımalarına görmek olasıdır. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde şiddet, kelime anlamı itibarıyla, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma davranışı; bir hareketin veya bir gücün derecesi, yeğinlik, sertlik, kaba güç olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr, 14.04. 2018). Buradaki anlamı şiddet kavramının, Arapçada “unf” kelimesi ve İngilizcede “violence” kelimesiyle eş anlamlı olduğu gözlerden kaçmamalıdır. The Oxford English Dictionary’ye göre

violence, kişilere ya da mülkiyete zarar vermek kastıyla fiziksel güce başvurulması; bununla nitelenen eylem ya da davranış biçimi; bedensel hasara neden olacak bir uygulama ya da kullanım durumu; cebre başvurarak kişilerin özgürlük alanına müsaade etmek gibi anlamları içermektedir (Simpson & Weiron, 1989, ss. 654-655).

Birleşmiş Milletlere bağlı Dünya Sağlık Örgütü (WHO) raporunda şiddet olgusu; "bireyin kendisine, başkasına, belirli bir topluluk veya gruba yönelik yaralama, ölüm, fiziksel ve duygusal zarar, bazı gelişim bozuklukları veya yoksunluklar ile sonuçlanabilen, tehdit ya da fiziksel güç kullanma" olarak tanımlamaktadır (Wolf ve diğerleri, 2002, ss. 125-127). Şiddet eyleminin gerçekleştirildiği kişiler bağlamında üç kategoride şiddet olgusunu sınıflandırmak da mümkündür. Bu kategoriler kısaca; "kişinin kendisine yönelik şiddet", "kişiler arası şiddet" ve "kolektif şiddet"tir (Yegen, 2014, s. 90). Ayrıca şiddeti sınıflandırırken şiddete maruz kalan, şiddeti yaşayan toplumsal alt gruplara göre bir değerlendirmeye gidildiğinde temel olarak şu alt başlıklar mevcut bulunmaktadır (Polat, 2016, s. 16).

- ✓ Kadına yönelik şiddet,
- ✓ Çocuğa yönelik şiddet
- ✓ Yaşlıya yönelik şiddet
- ✓ Akranlar arası şiddet
- ✓ Kardeşler arası şiddet
- ✓ Flört şiddeti
- ✓ Engelliye yönelik şiddet
- ✓ LGBT şiddeti
- ✓ Mülteci şiddeti
- ✓ Kişinin kendine yönelik şiddeti

Çocuklara Yönelik Şiddet ve Medya

Çocuk tanımı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından çıkartılan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde şu şekilde yer verilmektedir (Çocuk Hakları Sözleşmesi, md.1): "Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" denmektedir.

Çocukların her türlü şiddet veya istismar durumuna karşı korunmaya muhtaç insanlar olarak taraf olan devletlere yüklediği yükümlülere ise yine aynı sözleşme de şu şekilde yer verilmektedir (Çocuk Hakları Sözleşmesi, md.19): "Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana–babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanındayken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar" ifadesiyle yer bulmaktadır.

Çocuklara yönelik istismar veya şiddet olgusu; anne, baba ya da bakıcı gibi bir yetişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve yetkili kişilerce uygunsuz ya da zarar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini kısıtlayan ya da engelleyen eylem ve eylemsizliklerin tümünü kapsamaktadır. Bu eylem ya da eylemsizlerin bir sonucu olarak çocuğun fiziksel, ruhsal, cinsel ya da toplumsal açıdan tahribata uğraması, sağlık ve güvenliğinin tehlikeye girmesi söz konusudur. Çocuk istismarı; fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar ve ihmal olarak dört ana grupta ele alınmaktadır (Tıraşçı & Gören, 2007, s. 70).

Çocuklara yönelik şiddet içerisinde yer alan fiziksel istismar konusu, en geniş anlamda çocuğun bir kaza dışı yaralanması şeklinde tanımlanabilir. En sık rastlanılan istismar bu konuda çocuğun fiziksel şiddete uğraması, dövülmesi şeklindedir (Polat, 2016, s. 20). Çocuklara yönelik şiddet içerisinde yer alan duygusal istismar konusu bir çocuğun kendi kişiliğini olumlu biçimde algılamasını, değerlendirmesini ve geliştirmesinde engel oluşturan her türlü olumsuz uyaranın kullanılması ve duygusal bakımdan rahatsızlıklar oluşturacak eylem yapmayı içeren bir şiddet türü olarak görülmektedir. Bir çocuğun ebeveyni ile iletişim kurmaya çalışırken ebeveynin başka bir yere bakarak çocukla ilgilenmemesi, anne babanın çocuğunu sık sık eleştiri getirmesi, tehdit etmesi, aşırı baskı kurması, başkalarıyla çocuğu karşılaştırması, yapabileceğinden fazla bir şey beklediğini ifade etmesi, başkalarının yanında onun aşağılaması ve küçük düşürmesi duygusal şiddete girmektedir (Şenol & Mazman, 2014, s. 14).

Çocuklara yönelik şiddet içerisinde yer alan ihmal konusu, çocuğa bakmakla sorumlu kişinin bu yükümlülüğünü yerine getirmemesi, çocuğu fiziksel ya da duygusal olarak ihmalde bulunmasını tanımlama da yer alır. Gıda, giyim, barınma, tıbbi gereksinimler, duygusal ihtiyaçlar veya

standart yaşam koşulları için gerekli ilgiyi göstermeme şeklinde de tanımlanmaktadır. Öncelikle büyüme geriliği olan, psikososyal uyum zorluğu çeken, eğitim gereksinimleri karşılanmayan, koruyucu sağlık hizmetlerinden istifade ettirilmeyen çocukta ihmal konusu akla gelinmelidir (Polat, 2016, s. 20). İhmal, duygusal ve fiziksel ihmal olarak iki şekilde ele alınmaktadır. Fiziksel ihmal, çocuğun genel olarak bedensel ve ruhsal sağlığını takip etmede isteksizlik veya gecikme gösterme, terk ederek ortada bırakma, evden kovma, kaçan çocuğu eve kabul etmeme, gıda, giyim ve hijyenik gereksinimlerini karşılamama, yetersiz denetim ve çocuğu önceden tedbirini alabilecek tehlikelerden koruyamama gösterilmektedir. Duygusal ihmal ise, çocuğa sevgi ve şefkatte yeterli dikkat ve özenin gösterilmemesi, psikolojik destekte bulunmaya yaklaşılmaması veya geciktirilmesi, çocuğun zararlı madde kullanmasına izin verilmesi, çocuğun devamlı olarak birileri tarafından istismara uğramasına göz yumulmasıdır (Dağlar, 2004, s. 102).

AMAÇ VE YÖNTEM

Dünyadaki tüm yasaların ve kanun koyucuların ‘suç’ olarak tanımladığı çocuğa yönelik şiddet ve istismar konusu, bu özelliğiyle her dönemde haber değeri taşımıştır. Tarihi, insanlığın ortaya çıkışına kadar uzanan bu olayların son dönemde daha görünür hale gelmesi ise yeni medyanın, geleneksel medyaya kıyasla sağladığı kolay erişilebilirlik özelliğiyle gerçekleşmiştir.

Yeni medya bu özelliğiyle hem geniş kitlelere daha kolay ulaşmakta hem de yeni toplumsal hareketlerin bir yansıması olarak bir araya gelme ve örgütlenme imkânları sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle çocuğa yönelik şiddet ve istismar olaylarının yeni medya tarafından ne şekilde ele alındığının tespiti de önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de siyasi ve politik açıdan üç farklı görüşü temsil eden sabah.com.tr, hurriyet.com.tr ve sozcu.com.tr’nin çocuğa yönelik şiddet ve istismar konusu hakkında 01.03.2018 ile 31.03.2018 tarihleri arasındaki bir aylık süreç içerisinde yayınladıkları haberlerini inceleyerek yeni medyanın mecrası olan internet haber sitelerinin bu tür olaylara ne şekilde bir yorum getirdiğini sorgulamaktır.

Son dönemlerde çocuk istismarı ilgili medyada yer alan haberlerde, çocuklara yönelik şiddet içeren saldırıların yanı sıra, çocukların medyada gösteriş biçimleri çocuk hakları konusunda ihlallerin yapılması yeni

medyada haberlerin işleyişine önemli olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda incelenen haber metinlerinde var olan söylemler Van Dijk'in haber söylem analizindeki makro ve mikro söylem değerlendirmeleri bağlamında ele alınacak ve yorumlanacaktır. Bir söylem çözümlemecisi, Van Dijk'a göre, "metnin öncelikle ne söylediği, neyle ilgili olduğu, yani metnin anlamı üzerinde durmalıdır". Bu husustan yola çıkarak, haberin üst yapı örgütlenmesi olan haber üst başlığı ve alt başlıklarına bakmamız gerekecektir. Sonrasında ise, haber başlık ya da alt başlıklarından, Van Dijk'ın makro önermeler olarak adlandırdığı temalara; haberdeki hâkim semantik yapıya bakılacaktır. Van Dijk'in söylem çözümlemesi modelinin seçilmesinin nedeni, haberin yapısının ve daha da dikkate değer olansa, haberin ideolojik sunumunun ortaya çıkarılmasının önem kazanmasıdır. Haberler internet gazeteciliğinde var olan yapısal duruma göre incelenecektir. İnternet gazeteciliğindeki haberin retoriği ve hiyerarşisine göre makro ve mikro söylem açılımı ele alınacaktır.

Van Dijk'in haber söylem analizinde metnin bölümleri ve paragrafların söylemleri üzerine odaklanılmalıdır. Tematik yapıda, metin içerisinde yer alan sebep sonuç ilişkisine ve haberdeki en baştaki konusundan en alttaki konusuna kadar en üst düzeydeki konudan en alt düzeydeki konuya kadar inceleme yapılarak haberin tematik analizi yapılabilmektedir. Makro yapı analizinde metin paragraflarında yer alan konuları, konuyla alakalı diğer alanları da ele alarak cümleler ile ifade edilebilir. Metnin ses, sözcük, cümle yapısı ve anlamlarını kapsayan mikro yapıda söylem stili ele alınarak aynı haberin farklı stilde nasıl ele alınması gerektiği konusunda yorumlanmaktadır. Yaş, cinsiyet, eğitim, statü, sınıf, etnik aidiyet gibi unsurlar dilin farklı bir biçimde ifade edilmesini belirleyen en önemli faktörlerdir. Örneğin, askerlerin, öğretmenlerin, doktorların, Karadenizlilerin, sporcuların veya bilim adamlarının kendilerine özgü söylemleri vardır (Devran, 2010, s. 65).

Haber söylem analizinde özellikle dikkat edilmesi gereken, sözcükleri yapısal olarak irdelemek ve kullanım yerine bakmaktır. Belirli sözcükler haber yazarı tarafından özellikle vurgulanarak yer vermesi, yazarın niyetini, ideolojisini ortaya koymaktadır. Örneğin, haber metnini okurken "terörist" sözcüğü yerine "özgürlük savaşçısı" olarak yer verilmesi yazarın vurgulamak istediği niyet ve ideolojiyi ele vermektedir. Haber metinlerindeki retoriğin çözümlenmesi hususunda Van Dijk şu konulara vurgu yapmaktadır:

- ✓ Olayın açıkça ifade edilmesi: Olayın açıkça ifade edilmesi haber metninin doğruluğunu kanıtlayıcı olayın şahitleri, güvenilir kaynakları ve profesyonellerin desteğinin alınması veya kanaat önderlerinin, açıklama yapılarak, olayın kesin bir enformasyona dayandığını ikna etme çabasıdır. Doğrudan alıntılar yapılarak da metnin doğruluğu hususunda destek sağlanmaktadır.
- ✓ Metin içerisindeki olaylar arasında güçlü bir biçimde sebep sonuç ilişkilerinin kullanılması: Bir olaya sebep olan olayların akabindeki sebep sonuç ilişkisinin irdelenmesi ve önceki olaylara dayanarak olayın doğruluğuna ilişkin belgeler gösterilmesidir.
- ✓ Metnin duygusal bir biçimde ifade edilmesi: Metin, içerisinde olayın retoriğini sağlayacak duygusal ifadelerle desteklenebilmektedir. Haberin kültür yapısına göre duygusal sözcükler kullanarak olaya ilişkin uzun süre hafızalarda tutulma imkânı sağlamaktadır (Devran, 2010, ss. 66-67).

Van Dijk'in söylem çözümlemesindeki makro ve mikro yapılar olarak ele alınan haberler, aşağıdaki şekilde incelenmektedir (Özer, 2011, s. 85):

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık/lar

b. Haber Girişi

1. Spot/lar

2. Spotlar olmadığında haber metinin ilk başlığı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa paragrafın ilk cümlesi alınmalıdır.

c. Fotoğraf

2. Şematik yapı

a. Durum

1. Ana Olayın Sunumu

2. Sonuçlar

3. Ardalan Bilgisi

4. Bağlam Bilgisi

b. Yorum

1. Haber Kaynakları
2. Olay Taraflarının Olaya Getirdikleri Yorumlar

B. Mikro Yapı

1. Semantik Çözümleme
   a. Cümle Yapılarının Aktif ya da Pasif Olması
   b. Cümle Yapılarının Basit ya da Karmaşık Olması
2. Bölgesel Uyum
   a. Nedensel İlişki
   b. İşlevsel İlişki
   c. Referansal İlişki
3. Sözcük Seçimleri
4. Haber Retoriği
   a. Fotoğraf
   b. İnandırıcı Bilgiler
   c. Görgü Tanıklarının İfadeleri

Önem ve Sınırlılık

Yeni medya üzerine yapılan araştırmada Türkiye'deki ulusal gazeteler içerisinden farklı yayın politikası uygulayan ve farklı ideolojilere sahip gazetelerin internet siteleri üzerinde çalışma yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma dâhilinde tercih edilen gazeteler iki önemli ölçüte göre değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisi gazetelerin siyasi duruşlarıdır. Belirli bir siyasi görüşü savunan, kendi ideolojisine göre söylem oluşturan gazetelerdir. Bu bağlamda örneklem çerçevesinde sol görüşlü, sağ görüşlü ve ana akım gazetelerin internet siteleri incelenecektir. Gazetelerde ele alınan bir diğer hususta Türkiye'deki ulusal bir gazete oluşu ve bu gazetenin internet sitesinin tıklanma oranlarıdır. Bu oranda www.alexa.com sitesindeki tıklanma ölçütüne göre belirlenmiştir. Bu bağlamda örneklem olarak ele alınacak internet haber siteleri, tıklanma oranı baz alınarak, gazetelerin örneklem çerçevesine alacağımız siyasi görüşü değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre; sozcu.com.tr, hurriyet.com.tr, sabah.com.tr, internet haber siteleri incelenmiştir. Yine çalışmada internet haber siteleri üzerinden arama yaparken "çocuk, şiddet,

istismar, saldırı" kelimeleri aratılarak çıkan sonuçlar değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Sözcü Gazetesi'ndeki Haberlerin İncelenmesi

Resim 1: Sözcü Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Sözcü Gazetesi internet haber sitesinde yayınlanan çocuğa yönelik şiddet haberinde haberin başlığı makro yapıya göre incelenip ele alınmıştır.

Başlık:

"Metro Turizm'de Otobüste Çocuk İstismarı Tutuklaması"

Alt Başlık:

"Iğdır-İstanbul seferini yapan otobüste annesi ve dedesiyle seyahat eden 10 yaşındaki ilkokul öğrencisi kızın uyuduğu sırada, muavinin istismar ettiği ortaya çıktı."

İçerik:

Sömestr tatili için annesi ve dedesi ile Iğdır'daki akrabalarının yanına giden 4'üncü sınıf öğrencisi E.A, tatil dönüşü ailesiyle bindiği İstanbul otobüsünde evli olduğu belirlenen muavin Cihat T.'nin istismarına maruz kaldı. Küçük kızın şikâyetiyle şüpheli muavin tutuklanarak cezaevine konuldu.

ANNEM DEDEMİN YANINA GİDİNCE GELİP OTURDU

Vatan gazetesinden Çağdaş Ulus'un haberine göre; 6 Şubat'ta 34 ER 1500 plakalı Metro Turizm'e ait yolcu otobüsünde yaşanan akıllara durgunluk veren olayda muavinin istismarına uğradığını belirten E.A ifadesinde şunları söyledi:

"Bindiğimiz otobüste dedem 5 numaralı koltukta, annem ve ben de 25-26 numaralı koltuklarda yan yana oturduk. Dedem uzun süre bizden ayrı kaldığı için annem yanına giderek bir süre yanında oturdu. Ben de TV'de bir şeyler izledikten sonra uyudum. Uyandığımda mavi gömleğinde Cihat T. yazan çay, kahve dağıtan kişinin ellerini göğsümde gördüm. Ayıp yerimi ellemeye çalışırken tamamen uyandım. Ben uyanınca 'uyu' diye beni ikaz etti. Ben uyurken ayaklarım cam tarafındaydı. Başımda koridor tarafında yastıktaydı. Şahıs yanıma doğru oturdu. Ben rahatsız olduğumdan yan taraftaki koltuğa geçtim. Şahıs tekrar yanıma gelip oturdu. Bana 'baban nerede, annenin sevgilisi var mı' gibi sorular sordu. 'Sizin eve ziyarete geleceğim' dedi.

'ÖPTÜ, HOŞUNA GİDİYOR MU DEDİ'

"Ben otururken ayıp yerimi elleyip, 'hoşuna gidiyor mu?' dedi. Ben de 'hayır' deyince yanaklarımdan, dudağımın kenarından öptü. Bana 'kalbimi kırıyorsun' dedi. Sonra şahıs yanımdan kalkıp gitti. Ben korktuğumdan o anda anneme bir şey anlatamadım. Eve geldikten sonra teyzem 'neden durgunsun' diye sordu. Ben de olayı bu şekilde anlattım. Bunun üzerine ailem de durumu sizlere bildirdi' dedi."

'ELBİSESİNİ TAYTININ İÇİNE SOKMAYA ÇALIŞTIM'

Müştekinin ifadesiyle de şüpheli Cihat T. gözaltına alındı. İfadesinde E.A.'nın kendisini yanlış anladığını savunan şüpheli, müştekinin üstünün göbek tarafından göğse kadar açık olduğunu görünce üstünü düzeltip montla örttüğünü ileri sürerek, "Benim elim mağdurun vücuduna temas etmiştir. Ancak bu mağdurun elbisesini düzeltmem sebebiyleydi. Ben mağdurun elbisesini taytın içine sokmaya çalıştım. Mağdur da belki beni bu şekilde yanlış anladı. Ben mağduru ufak kız olması, benim kızımın da bulunmaması sebebiyle sevdiğimden dolayı yanağından ağabey olarak öptüm" diye konuştu. İfadesinin ardından Çerkezköy Sulh Ceza Hakimliğine sevk edilen Cihat T., 'Çocuğun cinsel istismarı' suçlamasıyla tutuklanarak cezaevine konuldu.

Öğretmenden şüphelenen veli sınıfa gizli kamera yerleştirdi

Sivas'ta çocuğuna öğretmeni tarafından şiddet uygulandığını düşünen veli, sınıfa yerleştirdiği gizli kamerayla öğretmenin sözlü şiddetini kaydetti. Sınıfa gizlice kamera yerleştiren veli hakkında okul idaresi tarafından suç duyurusunda bulunuldu.

Resim 2: Sözcü Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Başlık:

"Öğretmenden Şüphelenen Veli Sınıfa Gizli Kamera Yerleştirdi"

Alt Başlık:

"Sivas'ta çocuğuna öğretmeni tarafından şiddet uygulandığını düşünen veli, sınıfa yerleştirdiği gizli kamerayla öğretmenin sözlü şiddetini kaydetti. Sınıfa gizlice kamera yerleştiren veli hakkında okul idaresi tarafından suç duyurusunda bulunuldu."

İçerik:

Sivas'ta bulunan İnönü İlköğretim Okulunda okuyan 1'inci sınıf öğrencisi 6 yaşındaki Y.E.Y.'nin velisi Hüseyin Yıldız, sınıf öğretmeni A.Y.'nin öğrencisine şiddet uyguladığını düşünerek sınıfa okul idaresinin bilgisi olmadan gizli kamera yerleştirdi. Çocuğuna şiddet uygulandığından şüphelenen baba, öğretmenin öğrencilere karşı uyguladığı sözlü şiddeti kayıt altına aldı.

VELİ HAKKINDA SUÇ DUYURUSU

Edinilen bilgiye göre, 6 yaşındaki Y.E.Y. isimli öğrenci sürekli öğretmenlerinin kendisine dövdüğünü iddia edince, Hüseyin Yıldız konuyu okul idaresine taşıdı. Okul idaresini inandıramayan Yıldız, çocuğunun iddialarını ispatlayabilmek için internet üzerinden gizli kamera satın aldı. Yıldız bu kamerayı okul idaresinin bilgisi olmadan sınıfa yerleştirdi. Çocukların ve öğretmenin bilgisi olmadan sınıftan gizli kayıt alan veli, iddia edildiği gibi fiziksel şiddet görüntülerini elde edemese de görüntülerde öğretmenin çocuklara yönelik sözlü şiddette bulunduğunu ispatlamış oldu. Bu durum karşısında Yıldız ailesi çocuklarını başka bir okula vermek istiyor. Okul idaresi ve Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından konuyla ilgili hem yasal hem de idari inceleme başlatıldı. Okul idarecileri ve öğretmenler Sivas Cumhuriyet Başsavcılığına başvuruda bulunup, okulda izinsiz görüntü alan veliden şikâyetçi oldu. İl Milli Eğitim Müdürü Mustafa Altınsoy konuyla ilgili yaptığı açıklamada, hem iddialar üzerine hem de okulda izinsiz görüntü alınması konusuyla ilgili inceleme başlattıklarını açıkladı.

GİZLİ KAMERAYI İNTERNETTEN SATIN ALDI

Konuyla ilgili açıklama yapan Hüseyin Yıldız, çocuğunun sürekli öğretmeninden dayak yediğini söylemesi üzerine bu yola başvurduğunu belirterek, "Okul idaresi ile ne kadar görüştüysek onları inandıramadık. Ben de internet üzerinden bir kamera siparişi verdim. İki gün sonra geldi. Çocuğu öğlen okula bırakırken görünür bir yere küçük bir kamera bıraktım çıktım. Her gün öğleden sonra mütemadiyen yaptım. Bir hafta içerisinde 4 tane aşırı derecede sadece çocuğumun üzerine gelinen hakaretlere şahit oldum. Bunun üzerine çocuğu okuldan kaydını aldırmaya gittim. Okul idarecilerinin tepkisi ile karşılaştım. Buna rağmen onlar benden şikâyetçi olmuş. Olaydan bir gün öncesinde CİMER'e yazmıştım. Sonra yeniden çocuğa hakaret ve şiddetten dolayı dava açacağım. Sonuna kadar gideceğim. Olayın başında müdüre de söylemiştim kamera koyacağım diye. Bunların doğru olduğunu göreceksiniz dedim. Müdür

bana inanmadı kamera koymama da izin vermedi. Ben kendi çabalarımla koydum. İyi ki de koymuşum. Olayları tamamıyla gördüm. Görüntüleri de aldım. Bu görüntüler olmasaydı bana kimse de inanmazdı" dedi. Görüntülerde öğretmenin öğrencilere hakaret ettiği görülüyor.

Semantik Yapı (Temalar)

Van Dijk'e göre mikro ve makro önermelerden oluşan haber anlatıları aynı zamanda bir ya da birden çok söylem ve tema da barındırabilir. Çalışmamıza konu olan Sözcü Gazetesi'ndeki haber metinlerindeki temaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Verilen ilk haberde Çocuk istismarı ile ilgili metin içerisinde "Öptü, Hoşuna Gidiyor mu?, Taytın İçerisine Soktum" gibi kelimelerin kullanımı çocukları cinsel bir obje haline getirerek metalaştırmaktadır. Yine aynı haberde yer alan "ellerini göğsümde gördüm" ve "ayıp yerlerime ellemeye çalıştı" sözcükleri, mağdur konumundaki kız çocuğunu küçük düşürecek öğeler barındırmaktadır.

Sözcü Gazetesi'nde yer alan diğer haberde ise "dayak yemek", "öğrenciye şiddet uygulanması", "sözlü şiddet" gibi kelimelerin kullanılması dikkat çekmiştir. Bu haberde öğrencinin mağduriyeti bir takım kelimeler üzerinden anlatılmaya çalışılmasına rağmen kullanılan kelimeler mağdur çocuğu küçük düşürücü konuma yerleştirerek mağduriyetin boyutunu denetimsiz bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Biçem ve Retorik

İnternet haber sitelerinde yapılan haberler görsellerle desteklenmektedir. Bu bağlamda incelenen haberlerin görsellerine bakıldığında içeriği destekler görseller kullanılmıştır. Sözcü Gazetesi'nde yer alan ilk haberde görsel olarak Metro Turizm markasına ait bir otobüsün kullanıldığı görülmektedir. Haberde şiddet yahut küçük çocuğa ait herhangi bir görsel yer almaması da dikkat çekmektedir. Sözcü Gazetesi'nin ikinci haberinde ise manşet altında bir sınıftaki öğretmen ve öğrencilere yönelik görüntü yer almaktadır. Görüntünün kaynağı herhangi bir şekilde aktarılmazken kullanılan öğrencilerin kim olduğu bilinmemektedir. Bu durum haber etiği açısında sorun oluşturmaktadır. Haberde ayrıca çocuğu şiddete maruz kaldığı ifade edilen babanın görüntüsü kullanılırken sınıfa koyulduğu

belirtilen kamera da görsel olarak aktarılmaktadır. Haberin sonunda ise görsel olarak baba ve çocuğunun yer aldığı bir fotoğraf görülmektedir. Fotoğrafta çocuğun yüzü buzlanmasına rağmen mağdur çocuğun bu şekilde gösterilmesi etik açıdan problemler yaratmaktadır.

Hürriyet Gazetesi'ndeki Haberlerin İncelenmesi

Polisin dikkati sayesinde ortaya çıktı... Engelli kıza yatılı yurtta şiddet

Balıkesir'de bir kadın polisin dikkati sayesinde, yatılı Kuran kursunda kalan kız çocuğunun şiddet gördüğü ortaya çıktı. 13 yaşındaki C.T., ifadesinde bir dini gruba ait olan yurtta çocuklara temizlik yaptırıldığını, kendisinin yatakhane ve sınıfların temizliğinden sorumlu tutulduğunu anlattı. C.T., "Bana kötü davrandıkları için yurda gitmek istemiyorum. Okuldan çıkışında sokaklarda dolaşıyorum. Bir kafeye gidip derslerimi yapıyorum. Rahatsızlığımdan dolayı küçük ve büyük abdestimi tutamıyorum" dedi.

Resim 3: Hürriyet Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Başlık:

"Polisin dikkati sayesinde ortaya çıktı... Engelli kıza yatılı yurtta şiddet"

Alt Başlık:

"Balıkesir'de bir kadın polisin dikkati sayesinde, yatılı Kuran kursunda kalan kız çocuğunun şiddet gördüğü ortaya çıktı. 13 yaşındaki C.T., ifadesinde bir dini gruba ait olan yurtta çocuklara temizlik yaptırıldığını, kendisinin yatakhane ve sınıfların temizliğinden sorumlu tutulduğunu anlattı. C.T., "Bana kötü davrandıkları için yurda gitmek istemiyorum. Okuldan çıkışında sokaklarda dolaşıyorum. Bir kafeye gidip derslerimi yapıyorum. Rahatsızlığımdan dolayı küçük ve büyük abdestimi tutamıyorum" dedi.

İçerik:

Balıkesir'in Gömeç ilçesindeki imam hatip ortaokulunda öğrenim gören C.T.'nin gördüğü şiddet, bu okulda çocuğu okuyan bir kadın polisin dikkati ve yardımı sayesinde ortaya çıktı. C.T., kadın polise yurtta dövülüp cezalandırıldığını anlattı. Polis gözle yaptığı muayenede, kızın bacak aralarında ve göğüs altında izler gördü. Emniyet'te ifadesi alınan C.T., hafta içi yatılı Kuran kursunda kaldığını, hafta sonu Burhaniye'e ailesinin yanına gittiğini söyledi. Babasının kendisini yurda teslim ederken S.T. adlı

kadın hocaya, "Eti sizin kemiği benim" dediğini anlatan C.T. şunları söyledi:

"S.S. yavaş hareket ettiğimi söyleyip sürekli bağırıyor, azarlıyor. Birkaç gün önce kolumu sıkıp 'Senin kulağını çekerim' dedi. Birkaç kez kulağımı çekti. 'Seni ayağımın altına alır, eziveririm' dedi. Yakamı tutup duvara sürttü. Ayrıca Z. öğretmen kulağımı çekti. H. öğretmen eşarbımdan tutup kolumu kıvırdı. Yurtta bütün öğrenciler temizlik yapıyor. Ben yatakhane ve sınıfların temizliğiyle görevliyim. Okuldan çıkınca hemen yurda gitmiyorum. Sokaklarda dolaşıyorum. Kafeye gidip dersimi yapıyorum. Rahatsızlığımdan dolayı küçük ve büyük abdestimi tutamıyorum. Okul ve yurttaki arkadaşlarım boyum küçük olduğu için benimle alay ediyor. Bana kötü davrandıkları için bir daha yurda gitmek istemiyorum."

Yatılı kurs hakkında soruşturma başlatılırken, küçük C.T. koruma altına alındı.

Resim 4: Hürriyet Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Başlık:

"Okul yönetimini inandıramayınca sınıfa gizli kamera yerleştirdi"

Alt Başlık:

"Sivas'ta, çocuğuna öğretmeni tarafından şiddet uygulandığını düşünen memur Hüseyin Y. (32), sınıfa gizli kamera yerleştirerek kayıt yaptı. Öğretmenin, çocuklara yönelik sözlü şiddette bulunduğunun

görüntülerden belirlenmesi üzerine okul idaresi ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından yasal ve idari inceleme başlatıldı. Veli hakkında ise 'okulda izinsiz görüntü kaydı yapmak'tan suç duyurunda bulunuldu."

İçerik:

Mehmet Akif Ersoy Mahallesi'nde oturan Hüseyin ve Meral Aynur Y. (38) çiftinin 3 çocuğundan en büyüğü, İnönü İlkokulu 1'inci sınıf öğrencisi Y.E.Y. (6), anne- babasına A.Y. isimli öğretmenden şiddet gördüğünü ve sürekli hakarete maruz kaldığını söyledi. Çocuklarının şikâyeti üzerine anne-baba okula giderek, sınıf öğretmeni ve okul idarecileriyle birkaç kez görüştü. Her görüşmede aileye, çocuğun yalan söylediği ve böyle bir durumun söz konusu olmadığı anlatıldı. Bunun üzerine baba Hüseyin Y., internet üzerinden sipariş vererek aldığı gizli kamerayı 2 hafta önce sınıfın ecza dolabına yerleştirip kayıt yaptı. Hüseyin Y., fiziksel şiddet görüntüleri elde edemese de öğretmenin çocuklara yönelik sözlü şiddette bulunduğunu ispatladı. Okul idaresi ve İl Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından konuyla ilgili hem yasal hem de idari inceleme başlatıldı. Okul idarecileri ve öğretmenler ise Sivas Cumhuriyet Başsavcılığı'na başvuruda bulunup, okulda izinsiz görüntü kaydı yapan veliden şikâyetçi oldu. İl Milli Eğitim Müdürü Mustafa Altınsoy da konuyla ilgili incelemenin sürdürüldüğünü söyledi.

'İYİ Kİ KAMERAYI YERLEŞTİRMİŞİM'

İnternet üzerinden aldığı kamerayı, 2 hafta önce öğle saatlerinde oğlunu okula bırakırken, sınıfın ecza dolabına yerleştirdiğini anlatan baba Hüseyin Y., şunları söyledi:

"Okulun ilk döneminde ben ev değiştirdim. O dönemde üçüncü çocuğum oldu. Oğlum da okula başladı. İlk haftalarda biraz sıkıntı yaşadık. Oğlum, arkadaşlarıyla kavga ettiği için eve gözü mor geldi. İdare ile görüşüp sınıfını değiştirdik. Onlar da sağ olsunlar, kabul etti; başka bir sınıfa geçtik. O sınıftaki öğretmeni başlarda önyargılı davrandı. 'Problemli bir çocuk mu, neden sınıf değiştirdi?' diye. Biz de izah ettik durumu, kabullenmesini söyledik. 2- 3 hafta sonra çocuk bize okula gitmek istemediğini söyledi. Neden olarak 'Öğretmen beni dövdü, kafama üç kere vurdu' dedi. Öğretmenle görüştük. 'Öyle bir şey yok, çocuk okula gelmemek için yalan söylüyor, genelde olur böyle şeyler' dedi. Biz de bunun üzerine çocuğu telkin ederek tekrar okula gönderdik. Ufak tefek sorunlarla ilk dönemi kapattık. İkinci dönem oğlum geldi, 'Öğretmen beni yine dövdü, kafama kitapla vurdu, ayağıma da tekme attı' dedi. Bu sefer eşim gidip görüştü. Eşime de 'Çocuk bana iftira atıyor öyle bir şey yok' dedi.

VELİLERE TAVSİYEM, ÇOCUĞUNUZU DİNLEYİN

Okul müdürü olayın takipçisi olacaklarını söyledi; ama bir şey yapılmadı. Çocuk, sonraki günlerde de defalarca öğretmenin kızıp hakaret ettiğini bize anlattı. Bunun üzerine gidip müdür, müdür yardımcısı, rehberlik öğretmeni ile görüştük. Müdür bizi geçiştirmeye çalıştı. Ben de bu olayın üzerine 'Her mevkiye çıkacağım, siz bu olayı çözemezseniz ben çözeceğim, gerekirse sınıfa kamera yerleştirelim' dedim. 'Sınıfta kamera yasak' dediler. 'Yasak da olsa o kameranın koyulması lazım. Siz koymazsanız ben koyarım, size de izletirim' dedim. İnternetten araştırdım, kamera buldum. Sipariş verdim, 2 gün sonra geldi. Oğlumu öğlen okula götürünce kamerayı da ecza dolabına bırakıp gidiyordum. Bakan onun kamera olduğunu görür. Bir hafta boyunca yaptım. Çıkan görüntülerde çocuğumun sonuna kadar haklı olduğunu, doğru söylediğini anladım. İyi ki de kamerayı yerleştirmişim. Çocuk, okula başladığından beri aynı şeyleri söylüyordu. Beni şaşırtan da bu baskılara rağmen çocuğumun okulda başarılı olması. Velilere tavsiyem, çocuğunuzu dinleyin; yalan söyleyip, söylemediğini zaten anlarsınız."

Baba Hüseyin Y., çocuklarını bir başka okula aldırmak istediklerini de belirtti.

Semantik Yapı (Temalar)

Hürriyet Gazetesi'nde yer alan ilk haberde çocuğa yönelik şiddetin tüm ayrıntıları açık bir şekilde aktarılmaktadır. Haberde yer alan "küçük ve büyük abdestimi tutamıyorum" sözcükleri, habere konu olan çocuğu küçük düşürücü bir konumda bulunmaktadır. Bununla birlikte "dövülüp cezalandırılmak" ve "ayağımın altında eziveririm" sözcükleri çocuğa yönelik şiddetin boyut ve şeklini anlatırken aynı zamanda çocuğun kişilik ve şahsiyetine yönelik küçük düşürücü ibareler barındırmaktadır. Hürriyet Gazetesi'nde yer alan ikinci haberde ise "gözü mor geldi" ibaresi dikkat çekmektedir. Şiddetin gerçekleşme biçiminin anlatıldığı bu sözcüklerle hem çocuğun kişiliği küçük düşürülmektedir hem de şiddet türü açık bir şekilde aktarılmaktadır. Diğer yandan "Öğretmen beni dövdü, kafama üç kere vurdu" ve "kafama kitapla vurdu, ayağıma da tekme attı" ibareleri de uygulanan şiddetin boyutunu göz önüne çıkarırken mağdur çocuğun haklarını savunmasız bir duruma sokmaktadır.

Biçem ve Retorik

Hürriyet Gazetesi'nde yer alan ilk haberde şiddet mağduru olduğu tahmin edilen ve elleriyle dur işareti yapmaya çalışan bir kız çocuğunun olduğu görülmektedir. Haberde küçük bir kız çocuğunun bu şekilde mağdur ve

çaresiz şekilde gösterilmesi medya etiği açısından sorunlar oluşturmaktadır. Hürriyet Gazetesi'nin ikinci haberinde ise şiddetin işlendiği sınıftaki çocuklara ait görseller yer almaktadır. Çocukların yüzlerinin bulanmasına karşın küçük yaştaki çocukların bu şekilde gösterilmesi etik açıdan problemler doğurmaktadır. Bununla birlikte haberde Sözcü Gazetesi'ne benzer bir şekilde oğlu şiddete maruz kaldığı belirtilen baba ve kamera yer almaktadır.

Sabah Gazetesi'ndeki Haberlerin İncelenmesi

Resim 5: Sabah Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Başlık:

"Okulda Müdür İstismarı"

Alt Başlık:

" İstanbul Kâğıthane'de 10 yaşındaki erkek öğrenci M.C.S., geçtiğimiz günlerde okulda çok miktarda ilaç içti. Geçirdiği baygınlık sonrası küçük çocuğun ailesine haber verildi ve M.C.S., hastaneye kaldırıldı."

İçerik:

M.C.S., uzmanlar eşliğinde verdiği ifadesinde okul müdürü C.C.E'nin bir çok kez cinsel istismarına maruz kaldığını iddia etti. Küçük çocuk, müdürün kendisini döverek korktuğu için yaşadıklarını kimseye anlatamadığını söyledi. Gözaltına alınan evli ve 1 çocuk babası okul müdürü tutuklandı. Şüpheli müdür C.C.E., ifadesinde, çocuğun halüsinasyon gördüğünü öne sürdü. Hâkim Ersin Öztürk ise, tutuklama

kararında, küçük bir çocuğun yaşamadığı cinsel istismar olayını bu kadar detaylı ve inandırıcı anlatamayacağını ve kuvvetli suç şüphesini gösteren somut olgular bulunduğunu belirtti.

Resim 6: Sabah Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Başlık:

"Facebook'ta tuzaklarına düşürdükleri engelli kızı istismar ettiler"

Alt Başlık:

" Yaşları 40 ila 60 arası değişen 6 sapık, Facebook'ta tanıştıkları 14 yaşındaki zihinsel engelli kız çocuğuna istismarda bulundu."

İçerik:

İstanbul'da yüzde elli Mental Retardasyon (zeka geriliği) bulunan 14 yaşındaki D.G. Facebook'ta B.A. (41) isimli adamla arkadaş oldu. B.A. küçük kıza sevgilisi olmasını teklif etti. İsteği geri çevrilen B.A.'nın tanıdığı olan İ.A. da küçük kızla Facebook'tan tanıştı. İ.A., çocuğu Beyazıt'ta buluşmak için ikna etti. Bir ayakkabıcının alt kattaki deposuna indirdiği D.G.'ye cinsel istismarda bulundu.

SKANDAL SAVUNMA

Akşam'da yer alan habere göre, şikayet üzerine gözaltına alınan sapık İ.A., D.G.'yle buluştuğunda engelli olduğunu fark ettiğini, tuvalet ihtiyacı için depodaki lavaboya götürdüğünü, sonra da otobüsle evine gönderdiğini söyledi..

TESPİT İÇİN ÇALIŞMA BAŞLATILDI

Mahkemeye sevk edilen İ.A. 'çocuğa cinsel istismar' suçundan tutuklanarak cezaevine gönderildi. Pedagog eşliğinde ifade veren D.G., Facebook üzerinden B.A. (40), N.A. (50), H.A. (48), N.A (60) ve ismini bilmediği bir adamın daha kendisine cinsel içerikli mesaj yolladığını söyledi. Zanlıların tespiti için çalışma başlatıldı.

Resim 7: Sabah Gazetesi'nin Çocuğa Yönelik Şiddet Haberi

Başlık*:*

" Cinsel istismar haberi izlerken yaşadığı tacizi annesine anlattı"

Alt Başlık:

Zonguldak'ta, lise öğrencisi H.T.'nin televizyonda cinsel istismar haberi izlerken, annesine kendi yaşadığı tacizi anlatmasıyla tutuklanan Abdurrahman Ş.'nin 10 yıl hapis cezası istemiyle yargılanmasına başlandı.

İçerik:

"Zonguldak'ta, yaklaşık 3 üç önce meydana gelen olayda, liseli H.T., sosyal medya üzerinden tanıştığı Abdurrahman Ş. ile arkadaşlık kurdu. Genç kızın kendisiyle sevgili olmasını isteyen Abdurrahman Ş., buluştukları sırada H.T.'ye cinsel tacizde bulundu."

ANNE, SOLUĞU KARAKOLDA ALDI

Yaşadığını tehdit edildiği için kimseye anlatamayan H.T., bir süre sonra evde annesiyle televizyon izledikleri sırada cinsel istismar haberini gördü. H.T., başından geçenleri annesine anlattı. H.T., ardından annesiyle birlikte karakola giderek, şikayetçi oldu. Açılan soruşturmanın ardından

gözaltına alınan Abdurrahman Ş., çıkarıldığı mahkemece tutuklandı. Abdurrahman Ş. hakkında, 'basit tehdit' ve 'çocuğun cinsel istismarı' suçlamalarından 10 yıl hapis cezası istemiyle dava açıldı.

Zonguldak 1'inci Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmaya Abdurrahman Ş., tutuklu bulunduğu Gaziantep cezaevinden video konferans sistemiyle katıldı. H.T.'nin katılmadığı duruşmada annesi A.T., hazır bulundu. Üzerine atılı suçlamaları kabul etmeyen Abdurrahman Ş., tahliyesini talep etti. H.T.'nin annesi A.T. ise sanıktan şikâyetçi olduğunu söyledi.

Mahkeme heyeti, tutuklu sanık Abdurrahman Ş.'nin tahliye talebini reddederek, dosyadaki eksiklerin giderilmesi için duruşmayı erteledi.

Semantik Yapı (Temalar)

Sabah Gazetesi'nde yer alan ilk haberde cinsel istismar ve şiddet olaylarının yaşanış şekli herhangi bir süzgeçten geçirilmeden olduğu gibi aktarılmaktadır. "Müdürün kendisini dövdüğü" ve "müdür istismarı" gibi ibareler hem mesleği icra eden diğer kişilerin üzerinde zan bırakmaktadır hem de istismara uğrayan kişiyi doğrudan mağdur konumuna düşürmektedir. Gazetede yer alan ikinci haberde eleştirel bir dil olduğu dikkat çekmektedir. Zanlılar için "6 sapık" ifadesinin kullanılması haber dili açısından birçok sorun barındırmaktadır. Bununla birlikte "Facebook'ta tuzaklarına düşürdükleri" ibaresi ise hem sosyal ağ aracılığıyla yapılan şiddeti ifşa etmektedir hem de mağdur konumundaki kişiyi küçük düşürmektedir. Sabah Gazetesi'nde yer alan üçüncü haberde "cinsel taciz" ve "çocuğa taciz" ibareleri göze çarpmaktadır. Bu tanımlayıcı sözcükler mağdur kişiyi zor durumda bırakırken aynı zamanda istismarın çocuğa yönelik yapıldığını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Biçem ve Retorik

Sabah Gazetesi'nde yer alan ilk haberde koridorda koşan panik halindeki bir çocuk görseli dikkat çekmektedir. Çocuğa yönelik şiddeti göstermek için kullanılan görsel etik açıdan problemler barındırmaktadır. Küçük çocuğun böylesine savunmasız ve çaresiz bir şekilde resmedilmesi ve açıkça gösterilmesi sorun teşkil etmektedir. Gazetede kullanılan ikinci haberde ise elinde cep telefonu olan ve Facebook hesabı açık olan bir adam görseli görülmektedir. Görsel etik açıdan herhangi bir sorun barındırmamaktadır. Bununla birlikte görselin altında yazan

"Çocuklarınızın hesabını hemen kapatın!" ibaresi dikkat çekmektedir. Gazetede yer alan üçüncü haberde saçlarından çekilen ve bir erkek tarafından şiddet gören bir kadının görseli yer almaktadır. Görsel etik açıdan büyük sorun teşkil etmektedir. Şiddet gören bir kadının resmedilmesi mağdurları küçük düşürücü bir konuma yerleştirirken aynı zamanda şiddet türünün gösterilmesi "özendirme ve gösterme" sorununu ön plana çıkarmaktadır.

SONUÇ

Yeni medya mecralarının hayatımıza girmesiyle birlikte değişim yaşayan en önemli alanlardan biri de habercilik alanı olmuştur. Özellikle geleneksel medyada yer alan sınırlı ve yavaş haber akışı internet haberciliğinin ortaya çıkışıyla birlikte yerini daha hızlı ve sınırlılıkların olmadığı bir dünyaya bırakmıştır. Toplumsal anlamda yaşanan birçok problem ve sorun da yeni medya mecraları aracılığıyla toplumlara daha hızlı bir şekilde yayılır hale gelmiştir. Çocuklara yönelik yaşanan şiddet olaylarının her geçen gün arttığı dünyamızda bu konuda yapılan haberler de bu duruma yönelik önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Çocuklara yönelik şiddette kamuoyunun verdiği tepkiler toplumsal düzenlemeler açısından büyük faydalar sağlamaktadır. Kamuoyunun en büyük seslerinden biri olan medya mecralarının da bu bağlamda haberleri aktarış şekilleri toplumsal duyarlılık açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı kapsamında yapılan araştırmada her üç medya mecrasının da haberleri aktarış şeklinde birçok sorun olduğu göze çarpmıştır. Haberlerde dikkat çeken en önemli unsurların başında çocuklara yönelik şiddetin aktarılış şeklinde meydana gelen etik sorunlar yatmaktadır. Hem pedofili hem de fiziksel şiddet haberlerinin incelenmesi sonucunda elde edilen verilerde şiddet türlerinin aktarımı sırasında kullanılan kelimelerin özensizliği dikkat çekmiştir. Çocukların uğradığı şiddetin aktarıldığı kelimelerde onları küçük düşürecek ve toplumsal infiali tetikleyecek kelimelerin sıkça kullanılması önemli bir sorun olarak göze çarpmıştır. Özellikle pedofili haberlerinde, yaşanan şiddet türünün aleni bir şekilde verilmesi kamuoyunun vicdanını rahatsız edecek nitelikte özellikler taşımaktadır. Haberlerde dikkat çeken bir diğer unsur kullanılan görseller konusunda olmuştur. Haberlerin birçoğunda kullanılan görsellerin şiddet içerikli olması, yaşanan sorunun vahametini açıkça ortaya koymaktadır. Şiddete uğrayan kadın görsellerinin kullanılması, şiddetin yaşandığı okuldaki çocukların gösterilmesi ve yaşanan mekânların

herhangi bir sansüre uğratılmadan gösterilmesi, hem o bölgede yaşayan kişiler açısından hem de mağdurlar açısından sorun yaratmaktadır.

İdeolojik ve siyasal anlamda incelenen üç farklı gazetenin de temelde benzer sorunlarla karşı karşıya kalması yapılan çalışma kapsamında gazetelerin fikri düşüncelerinin çocukların yaşadığı şiddete yönelik yaklaşımlarında herhangi bir değişim oluşturmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte gazetelerin haberleri aktarış biçimlerinde özenden uzak bir yaklaşım tarzı sunmaları basın etiği açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Çalışmanın amacı kapsamında her üç gazetenin de haberleri aktarış biçimlerinde pedagojik açıdan özenden uzak bir anlatım dili kullandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca ideolojik anlamda farklı düşünce tarzlarına sahip olmalarına rağmen üç gazetenin de haberlerde benzer yanlışları yaptıkları ve özensiz kullanılan haber dilinin özellikle çocukların sağlık gelişimi açısından önemli sorunlar yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışma kapsamında gazetelerin, haberleri aktarım sırasında pedagojik gelişmeleri önemseyen ve şiddet türünü aleni bir şekilde aktarmayan bir dil ile şiddeti özendiren görsellerden uzak bir yaklaşım sunmalarının çocuklara yönelik şiddetin azaltılmasına büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Çebi, S. M. (2003). *İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi,* Ankara: Alternatif Yayınları.

Dağlar, M.S. (2004). *11-15 Yaş Arası Çocuk Suçlularda Aile İçi Şiddet ve Davranış Problemlerinin Suçta Tekrar ile İlişkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.

Devran, Y. (2010). *Haber, Söylem, İdeoloji,* İstanbul: Başlık Yayınları.

Dilmen, N. E. (2005). Yönetenler Açısından Türkiye'deki İnternet Gazeteleri ve Haber Portalları Üzerine Bir Değerlendirme, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22.

Dinler, Z. (2000).*Bilimsel Araştırma ve İnternete Bağlı Bilgi Merkezleri*, Bursa: Ekin Kitabevi Yay.

Güneş, A. (2005). Kur'an Işığında Şiddet Sorununa Bir Bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 3: 7-28.

Gürcan, H. İ. (1999). *Sanal Gazetecilik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Gürcan, H. İ. (2005). İnternet Gazeteciliğinde Etik Değerler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22: 41.

Karaduman, M. (2003). İnternet ve Gazetecilik. *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*. Der: Sevda Alankuş. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Kaya, A. Y. (2002). Dünya'da ve Türkiye'de Basının Gelişimi ile Türk Basınında Sporun Haber

Öğeleri Açısından İncelenmesi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 2 (3), 161-167.

Özer Ömer (2011). *Haber Söylem İdeoloji*. Konya: Literatürk Yayınları

Polat, O . (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 15-34. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/maruhad/issue/27591/290653

Simpson, J. A. &Weiron,E. S. C. (1989).*The Oxford English Dictionary*, Cilt: XIX, Oxford: ClarendonPress.

Şenol, D., & Mazman, İ. (2014). Çocuğa Uygulanan Şiddet: Türkiye Özelinde Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2014*(1), 11-17.

"Şiddet".http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad1fe3a3f7089.60692519 (14.04.2018).

Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity: a Social Theory of The Media*, Cambridge: Polity Press.

Tıraşçı, Y.,& Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmali. *Dicle Tıp Dergisi*, *34*(1), 70-74.

Tokgöz, O. (2000). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

UNICEF Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf (14.04.2018)

Wolf R, Daichman L, Benett G. (2002). Abuse of theelderly. In World Report on Violence and Health (Eds EG Krug, LL Dahlberg, JA Mercy, AB Zwi, R Lozano):125-127. Geneva: WHO.

Yegen, C. (2017). İnternet Gazeteciliği ve Aile İçi Şiddet Haberleri. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı 16: 85-110.

Yıldırım, B. (2010). Gazeteciliğin Dönüşümü: Yöndeşen Ortam ve Yöndeşen Gazetecilik. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, *6*(2), 230-253.

Yüksel, E. ve Gürcan, H. İ. (2001). *Habercinin El Rehberi, Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yüksel, O. (2014). *İnternet Gazeteciliği ve Blog Yazarlığı*, Ankara: Sinemis Yayınları.

Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı ve Alan Yazına İlişkin Bir Değerlendirme

Tahsin Eren SAYAR* - Emir Furkan SAYAR**

** Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, sayartahsineren@gmail.com*

***Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, emir_furkan1907@hotmail.com*

ÖZ

Gelişimin ve dönüşümün yaşandığı her alanda olduğu gibi iletişim alanında da her geçen gün farklı mecralar ve objeler araç olarak kullanılmaktadır. Sosyal ağlar bu vesileyle bireylerin iletişim kurmak için en çok tercih ettiği alanlardan biri haline gelmiştir. Günümüzün popüler iletişim mecraları arasında yer alan sosyal medya özellikle çocuklar ve gençler arasında önemli bir iletişim aracı olarak dikkat çekmektedir. Bu önemli iletişim aracının özellikle öğrenciler üzerindeki etkileri birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu bağlamda; çalışmanın amacı ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve sosyal medyanın öğrenciler üzerindeki etkileri ile ilgili alan yazında yapılan çalışmaların araştırılması ve çalışmalardaki sosyal medyaya ait olumlu ya da olumsuz yargıların ortaya koyulması olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Orta Okul Öğrencileri, Eğitim, Alan Yazın

Use Of Socıal Media For Secondary School Students And Review Of The Literature

ABSTRACT

As in every field where development and transformation takes place, different channels and objects are used as a tool in the field of communication. On this occasion, social networks have become one of the most preferred areas for individuals to communicate. Social media, which is among the popular communication channels of today, draws attention as an important communication tool especially among children and young people. The effects of this important communication tool especially on

students have been the subject of many studies. In this context; The aim of the study is to investigate the studies conducted in the literature about the social media usage of secondary school students and the effects of social media on students and to reveal positive or negative judgments about social media in the studies.

Keywords: Social Media, Secondary School Students, Education, Literature

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'yle birlikte hızlanan sanayileşme süreci beraberinde iletişim teknolojilerinin gelişimine olanak sağlamıştır. Özellikle buharlı makinelerin icat edilmesi sonucunda kıtalar arası artan haberleşme beraberinde gelen elektrik teknolojisiyle tavan yapar hale gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan telgraf ve telsiz gibi aletlerin yanı sıra gazete, sinema ve radyonun bulunması kitlelerin enformasyona ulaşımın süresini daha da kısaltmıştır. Televizyonla birlikte kitlelerin hanelerine kadar giren enformasyon akışı, artık süreci geri dönülemez bir hale dönüştürmüştür. 1980'li yıllardan sonra popülerleşmenin de etkisiyle küresel bir güce sahip olan televizyon, siyasal güçler tarafından etkin bir propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1960'lı yıllarda askeri amaçlı kullanım için dizayn edilen internet, günümüzde kitleler için vazgeçilmez bir konuma doğru evirilmektedir. İlk ortaya çıktığı dönemde yalnızca belirli ve basit işlevleri yerine getirebilen internet günümüzde hayatımızın her noktasında yer almaktadır. Eğitimden sağlığa, siyasetten ekonomiye kadar birçok farklı disiplin içerisinde kullanılan internet, devletlerin politikalarını dahi yönlendirme gücüne sahiptir. Web 2.0 sonrası artan interaktifleşme süreci sosyal medya meralarıyla birlikte zirveye ulaşmıştır. Google, Youtube, Twitter ve Facebook gibi mecralar üzerinden günümüzde bireyler, birçok farklı işlevi yerine getirebilmektedir. Haberleşme, eğlence, boş zamanı değerlendirmek gibi eylemler bu mecralar vasıtasıyla olmaktadır.

İnternet ve sosyal medya mecralarının bu denli aktif bir şekilde kullanımı hayatımızda birçok kolaylık sunuyor gibi görünse de madalyonun diğer tarafından bir takım olumsuzluklar da yer almaktadır. Küçük yaştaki çocukların ve ergen bireylerin sosyal medya ve internet kullanımında sınırlama ve filtrelemelerin etkin bir şekilde faaliyete geçirilememiş olması başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Şiddet, cinsellik gibi öğelerin dijital platformlar aracılığıyla sunumu özellikle dijital oyunlar vasıtasıyla sunulan bu öğelerin ebeveynler tarafından tam olarak kontrol

altına alınamamış olması önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda Momo ve Mavi Balina gibi oyunların çocukların iç dünyasına kadar girmiş olması ve intiharla sonuçlanan birçok vakanın yaşanması, bu alana ilişkin çalışmaları önemli kılmaktadır.

Bu bağlamda ele alınan çalışmanın amacı; ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımı ve bu alana ilişkin yapılan çalışmalarda ne tür sonuçlara ulaşıldığının irdelenmesi olarak belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca ortaokul öğrencilerinin internet ve sosyal medya kullanımı neticesinde ortaya çıkan sonuçları kategorileştirmek amacı güdülmektedir. Çalışmada ilk olarak alan yazında yer alan çalışmalara bakılacaktır. Akabinde çalışmalar kategorileştirilerek olumlu ve olumsuz etkiler değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Son olarak ise olumlu ve olumsuz etkilerin bir listesi yapılarak tartışma ve sonuç bölümlerine yer verilecektir.

SOSYAL MEDYA VE BİREY İLİŞKİSİ

Yeni medya teknolojilerinin gelişmesi bireylerin hayata bakış açılarında önemli değişiklikler yaratmaktadır. 20. Yüzyılın başlarında yapılan birçok araştırma kitle iletişim araçlarının izleyici kitle üzerindeki etkileri ve izleyicinin pasifliği üzerine kuruluydu. Thompson'a göre alımlayıcıların iletişim sürecinin akışına ve içeriğine katkıda bulunma kapasitesi görece azdır (Thompson, 2010, s. 211). 1940'lı yıllarda ortaya çıkan bu düşünce sistemi o dönemki kitle iletişim araçlarına göre bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İzleyicilerin verilen her şeyi olduğu gibi aldığı düşüncesi günümüzde bambaşka bir boyuta ulaşmıştır. İnternetin hızla gelişmesiyle başlayan süreç bireylerin kitle iletişim araçlarına olan bakış açılarında değişimler yaratmıştır. Geleneksel medya araçlarına oranla birçok farklı bakış açısı sunan yeni medya araçları bireylerin enformasyona ulaşım sürecini daha özgür kılmıştır. Hiyerarşi ve politik süzgeçlerin ortadan kalktığı yeni medya araçları sayesinde bireyler istedikleri saatlerde istedikleri bilgiye ulaşır hale gelmiştir.

Sosyal medya mecraları bireylerin bu bakış açılarını ileri seviyeye taşımıştır. Ekonomi, siyaset, sağlık, eğitim gibi birçok alanda bireylere farklı bir bakış açısı sunan sosyal medya mecraları, tartışmaları beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu değişimlere yönelik önemli saptamaları bulunan isimlerden biri medya yöndeşmesi kavramını ortaya atan Henry Jenkins'tir. Jenkins'e göre medya yöndeşmesi bireylerin hayata bakış açılarında önemli değişimler yaratmıştır. Yöndeşme kavramı ile birlikte bireyler birden çok kitle iletişim aracını aynı anda kullanabilir hale gelmişlerdir. Bireylerin odak noktaları çok hızlı bir şekilde değişebilirken aynı zamanda tüketim kavramına olan bakış açısı değişmiştir. Jenkins'e

göre medya yöndeşmesi medyayı tüketiş biçimimizi etkilemektedir. Ev ödevini yapan genç aynı zamanda beş pencere açarak hem ağı dolaşabilir, hem de müzik dinleyebilir konumdadır (Jenkins, 2017, ss. 34-35).

Sosyal medyanın birey ilişkisine dair bir diğer önemli düşünür Christian Fuchs'tur. Fuchs, sosyal medya araçlarının birer sosyalleşme aracı olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Buna karşın Fuchs, temelde sömürü mekanizmaları üzerinden bireysel kullanımların bir meta olarak değerlendirildiğini belirtmektedir. Fuchs'a göre daha çok sosyalleşmenin biçimi olan enformasyon ve iletişimle birleşmiş paylaşma, topluluk ve ortaklığa odaklanmış bir sosyallik biçimi ifade eder. Bütün bu platformların ortak yanı hedefli reklamcılığa ve kullanıcıların verilerini bir metaya çevirmeye dayanan bir iş modeli kullanmalarıdır (Fuchs, 2015, s. 356).

Sosyal medya kullanımının bu denli önemli sonuçlar doğurduğu günümüzde eğitim alanı da sosyal medya mecralarından fazlasıyla faydalanmaktadır. Olumlu ve olumsuz birçok düşüncenin yanı sıra bireylerin sosyal medya kullanımlarının pozitif ve negatif yönleri birçok araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu bağlam neticesinde de olumlu ve olumsuz birçok özelliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYANIN OLUMLU ETKİLERİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Sosyal medya, özellikle gençler arasındaki kullanımı bakımından yükselişini hızla sürdürmektedir. Bununla birlikte gençler artık zamanlarının büyük bir kısmını okul ortamları yerine dijital ve sanal ortamlarda değerlendirmektedirler. Bu dijital araçlar da günlük hayatın rutini haline gelmektedir. Bu bağlamda gençler dijital ve sanal evrenin geliştiricisi ve aktarıcısı durumundadırlar (Vural ve Bat, 2010). Gelişen ve aktarılan bu evrenle birlikte sosyal medyanın işlevleri arasında etkileşim gücü, iş birliği ve veri aktarımı ön plana çıkmaktadır. Sosyal medyanın var olan iletişim ağını kuvvetlendirdiği ve sosyal ağı genişlettiğine dair elde edilen bulgular, bu sonucu destekler niteliktedir (Şişman Eren, 2014).

Aydın ve Çelik'in (2019) ortaokul öğrencilerinin velileri ile yaptığı araştırmada veliler, sosyal medyanın çocukları için; arkadaşlarıyla sohbet etmek, birbiriyle fotoğraf paylaşımlarında bulunup meraklarını gidermek, yüz yüze ve dış mekânda görüşmek için her zaman uygun fırsatın olmamasından dolayı sosyal medyayla zamandan tasarruf sağlamak, uzaktaki bireylerle görüşmeye olanak sağlama, dünyayla bağlantı halinde

olmayı kolaylaştırmak yani daha etkin bir iletişim amacıyla kullanmalarını faydalı bulmuşlardır. Ayrıca sosyal medya, ortaokul öğrencileri adına eğlence ve sosyalleşme fırsatı da taşımaktadır. Yerli ve yabancı birçok çalışmada da ergenlerin buna benzer amaçlar için sosyal medya ve interneti daha çok aktif kullandıkları bulgusunu vermektedir.

Sosyal medyanın bir diğer önemli işlevi ise işbirlikli bilgi keşfi ve paylaşımına uygun pedagojik araçları içerisinde barındırmasıdır (McLoughlin ve Lee, 2007; akt. Otrar ve Argın, 2014). Bu araçlar öğrenciler adına; okuma-yazma becerisini arttırmaya imkan sağladığı, çocukların evlerinden online ortamda birbirinden birçok şeyi öğrenmeleri ile akran eğitimine olanak sağladığı için sıklıkla tercih edilmektedir. Aynı zamanda çocukların eğitimlerine yönelik kaynak paylaşabilmeleri, eğitsel dokümanlara rahatlıkla erişim sağlayabilmeleri vasıtasıyla teknolojiye karşı olumlu tutum geliştiren çocukların teknolojiyi daha çok ilgi duyup teknolojiyi daha istekli kullandıkları görülmektedir. Bu durumlarla birlikte sosyal medya çocukların eğitimine katkı sunmaktadır. Yine yapılan araştırmalara göre, içinde bulunduğumuz teknoloji çağında kullanımı gittikçe yaygınlaşan sosyal medya mecralarının, okulların temel faktörleri olan öğretmen ve öğrencileri sosyal ağlarda aktif bir katılımcılığa sevk ettiğini, öğretmen-öğrenci etkileşimini hızlandırdığını göstermektedir (Cemaloğlu ve Bıçak, 2015).

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYANIN OLUMSUZ ETKİLERİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, sunduğu cazip fırsatların yanı sıra bazı riskleri de beraberinde taşımaktadır. Bu risklerden en çok karşılaşılanı, akran zorbalığının okul ortamından sosyal ağlara taşınmasıyla ortaya çıkan siber zorbalıktır. Siber zorbalık, bir kişinin veya grubun diğer kişilere yönelik elektronik ortamda devamlı ve kasıtlı bir biçimde gerçekleştirdiği küçük düşürme, iftira, dedikodu, taciz, tehdit, utandırma, dışlama ve benzeri rahatsızlık verici faaliyetlerini ifade eder (Patchin ve Hinduja, 2006; akt. Baştürk Akca ve diğerleri).

Baştürk Akça ve ark. (2015) yaptığı alışmada ortaokul öğrencilerinin internet kullanımlarının yüksek derecede olduğu ve interneti en çok sosyal medyaya girmek adına kullandıkları görülmüştür. Yüksek kullanım oranın

sonuçlarından biri olarak siber ortamda tacize uğramanın da bu sorunlar arasında yer aldığı görülmüştür. Çalışmadaki öğrencilerin yarısından fazlası sosyal medya aracılığıyla bir başka kullanıcıyı sözlü taciz, reklam ve hakaret gibi nedenlerle ihbar ettiğini ve sosyal ağlarda kendilerine gelen bazı uygunsuz arkadaşlık tekliflerini reddettiklerini belirtmektedir. Türkiye'de ve dünyanın farklı ülkelerinde yapılan araştırmalar da siber zorbalığın ortaokul öğrencilerinin sosyal ilerleyişini etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır (Salı ve diğerleri, 2015).

Aydın ve Çelik'in (2019) ortaokul öğrencilerini velileri ile yaptığı çalışmada veliler, çocuklarının sosyal medya platformlarında yaşadıkları problemler nedeniyle depresyona maruz kalabildiklerini ifade etmektedirler. Çünkü bu platformlar aracılığıyla zaman zaman aldatılma korkusu, paylaşım yarışı, sürekli beğeni alma ve beğenilme arzusu, memnuniyetsizlik-tatminsizlik ve çekememezlik gibi olumsuz duygular oluşabilmektedir. Bununla birlikte çocukları kendine bağlayan yönleriyle sosyal medyanın bağımlılığa sebep olduğu ve bunun sonucunda çocuğun birçok işini aksatabildiği gözlemlenmektedir. Bir başka olumsuz noktada ise veliler çocuklarının sosyal medyayı bilinçsizse kullanmaları sonucu maddi kayıplar, günlük rutinlerini ihmal etme, ders başarısında düşüş, çok fazla zaman kaybı, bilgi kirliliğinin oluşması-yanlış öğrenmelerle karşılaştıklarını belirtmektedirler. Tüm bu olumsuz ifadeler sosyal medyanın bu açılardan çocuklarının hayatını zorlaştırdığı sonucunu vermektedir.

SONUÇ

İnternet teknolojilerinin her geçen gün gelişmesi, kullanımına yönelik birtakım kolaylıklar ve zorluklar sunmaktadır. Özellikle küçük yaş grubundaki bireylerde internet ve sosyal medya kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara ilişkin halen kalıcı çözümler bulunamamıştır. Günümüzde hızla yayılan sosyal medya mecraları küçük yaşlardan itibaren bireylerin hayatlarında büyük yer kaplamaya başlamaktadır. Fakat velilerin bu kullanımları denetleme ve kontrol altında tutabilme noktasında sorun yaşadıkları görülmektedir. Yapılan çalışmalarda özellikle bu konu üzerine fazlaca eğilinmiştir. Bununla birlikte siber zorbalık olumsuz etkiler noktasında dikkat çeken bir diğer unsur olmuştur. Ortaokul çağındaki çocukların birbirlerine hakaretamiz sözler kullanması, beraberinde psikolojik sorunları getirmektedir. Kendilerini yetersiz ve güçsüz gören bu bireyler depresyona girebilmektedir. Bu durum ise sosyal medyanın bilinçsiz kullanımını daha da tırmandırmaktadır. Günümüzde ölümle

sonuçlanan birçok oyun ve sosyal medya mecralarının kullanımı bu konuya ilişkin önemli bir örnektir.

Tüm bu olumsuz unsurlara rağmen sosyal medyanın kullanımı birtakım olumlu etkiler de barındırmaktadır. Nitekim doğru bir kullanım beraberinde güçlü iletişimi getirmektedir. Bireylerin kendilerine olan güvenleri artarken yaşıtları ile sohbet edebilme imkânları artmaktadır. Bu durum aynı zamanda zamandan tasarruf sunmaktadır. Tüm sorunlarını sanal ortam üzerinden tartışabilen ortaokul bireyleri, aynı zamanda öğretmenleri ile daha güçlü bir iletişim ağı oluşturabilmektedir.

Sonuç olarak sosyal medya mecraları olumlu ve olumsuz her türlü fırsatları ile karşımızda durmaktadır. Bu durum içerisinde önemli olan faydamıza olacak unsurları seçerek bu bağlamda hareket etmektir. Faydalı bir kullanımın var olabilmesi için etkin birer medya okuryazarı hatta yeni medya okuryazarı olmak ise elzemdir.

KAYNAKLAR

Baştürk Akça, E., Sayımer, İ., & Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara örneği. Global Media Journal: Turkish Edition, 5(10).

Cemaloğlu, N., & Bçak, D. K. (2015). Sosyal ağlarda öğretmen-öğrenci arkadaşlığına yönelik öğrenci Algıları. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 13(2), 51-76.

Çelik, T., & Aydın, M. Velilerin gözünden sosyal medyanın ortaokul öğrencileri açısından yarar ve riskleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (50), 110-135.

Eren, E. Ş. (2014). Sosyal medya kullanım amaçları ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı kişisel değişkenlere göre incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(4), 230-243.

Fuchs, C. (2015). Dijital Emek ve Karl Marx (T.E. Kalaycı ve S. Oğuz, Çev.) Ankara: Nota Bene Yayınları.

Jenkins, H. (2017). "Cesur Yeni Medya" Teknolojiler ve Hayran Kültürü (N. Yeğengil Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Otrar, M., & Argın, F. S. (2014). Öğrencilerin sosyal medyaya ilişkin tutumlarının kullanım alışkanlıkları bağlamında incelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3(3), 1-13.

Salı, J., Başak, B., & Akca, E. (2015). Türkiye'de ortaokul öğrencileri arasında siber zorbalık. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5(2), 109-130.

Thompson, J,B. (2010) Kitle İletişiminin Bazı Özellikleri, Ed. Erol Mutlu, Kitle İletişim Kuramları, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Vural, Z., & Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. Journal of Yasar University, 5(20).

Sağlık Kurumlarının Dinamik Yeteneklerinin Yöneticilerin Sürdürebilirlik Algısına Etkisinin İncelenmesi

Bülent AKKAYA*, Sema ÜSTGÖRÜL**

**Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ahmetli Meslek YüksekOkulu, bulentakkayacbu@gmail.com*

***Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, sema84car@hotmail.com*

ÖZ

Sanayi devrimden sonra üretim hızlı bir şekilde artmış ve günümüze kadar sürekli yeni yöntemler kullanılarak üretim devam etmiştir. Hem ürün hem de hizmet üretimi için firmalar ve bu firmaların yöneticileri ve liderleri öncelikle esnekliğe ve dinamik olmaya önem vermişlerdir. İşletmelerin rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri için örgütsel olarak dinamik olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde rakiplerinden geri kalabilir hatta varlıkları dahi sonlanabilir. Hastaneler de birer işletme oldukları için çağın gereksinimlerine ayak uydurmak, hastaların ihtiyaç beklenti ve isteklerini hızlı, zamanında ve yerinde karşılamak zorundadırlar. Günümüzde artık sağlık sektöründe dahi ciddi bir rekabet oluşmuş hatta sadece özel sağlık sektörü ve kamu sağlık sektörü rekabetinden öte kamu sağlık kurum ve kuruluşları dahi birbirleriyle rekabet haline girmiştir. Bu da hastaneleri örgütsel olarak dinamik olmaya zorlamaktadır. Bunu başarmak için sadece hastanenin çalışan personeli değil hastanenin iç ve dış kaynaklarını en esnek ve en hızlı şekilde hasta beklentilerine uygun hale getirmek için yönetici ve liderlere büyük görevler düşmektedir. Bu araştırmanın amacı da sağlık kurumlarının dinamik yeteneklerinin yöneticilerin çevresel ve sosyal sürdürebilirlik algısına etkisinin incelenmesidir. Örneklem grubunu Manisa merkezde bulunan bir kamu ve iki özel hastanenin yönetici konumunda çalışan kişiler oluşturmuştur (n=90). Araştırmanın verileri toplanmasında tüm örneklem grubuna "Dinamik Yetenekler Ölçeği" uygulanmıştır. Elde edilen bu veriler SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda daha genç yaşta olan, erkek cinsiyetine sahip, yönetici rolünde ve 1-4 yıl arasında aynı görevde çalışan kişilerin kurumun sahip olduğu dinamik yeteneklerini daha güçlü algıladıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinamik yetenekler, sürdürülebilirlik, sağlık kuruluşlarında sürdürülebilirlik

Giriş

Küreselleşmenin ve rekabetin hızla arttığı günümüzde ülkelerin gelişmişliklerini arttırması işsizlik oranının azaltılması ve toplumsal refahın üst seviyelerde tutulması ile değerlendirilmektedir. Toplumsal refah göstergesi sayılan en önemli belirteç ise ekonomik büyüme olup, değerlendirilmesi gereken değişken ülkelerin ekonomik yatırımlarıdır (Gül ve Ergün, 2012). Bununla birlikte sağlık ve eğitim hizmetlerindeki gelişmişlik seviyesi ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren birçok demografik göstergeler arasında en önemlisi olarak ifade edilmektedir (Demirtaş ve Metintaş, 2017). Sağlık ve eğitim gibi kamu alanlarında üretimi ve memnuniyeti arttırmanın en etkili yolu elbetteki inovatif gelişimleri takip etmek ve uygulamaktır. İnovasyon, var olan sorunları yeni yöntemlerle çözmek, yeni teknolojiler üretmek ve kullanmak olup, kurumlardaki sürdürülebilirliği sağlamanın temel anahtarı olarak ifade edilmektedir (Gökçe, 2015). Bu nedenle gelişmiş ülkeler ekonomik yatırımlarının büyük bir kısmını kamu kurumlarına (okul, hastane vs) ayırmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma çevresel, sosyal ve finansal gibi alt boyutları olan, ülkeleri ve politikalarını kapsayan bir kavramdır (Toker, 2017). Bu kavramda vurgulanan en önemli özellik gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına engel olmayacak şekilde mevcut nüfusun ihtiyaçlarının karşılanarak refah seviyesinin yükseltilmesi, istihdam yaratılması, memnuniyetin sağlanması, çevreye ve tüketici sağlığına duyarlı olmak en önemli unsurlarıdır (Engin ve Akgöz, 2013).

Dinamik yetenek kavramı ise ilk kez 1994 yılında Teece ve Pisano tarafından ürün yeniliğine yönelik zamanında ve hızlı cevap verebilme kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Başka bir ifadeyle kurumun içsel ve dışsal yetkinliklerini bir arada kullanma yeteneği olarak belirtilmektedir (Teece ve Pisano, 1994; Akkaya, 2018).

Sağlık kurumlarındaki yöneticiler de kurumlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için dinamik yeteneklerini kullanmaları son derece önemlidir (Kozak ve Doğantan, 2017). Bu çalışma Manisa merkezde bulunan sağlık kurumlarının dinamik yeteneklerinin yöneticilerin çevresel ve sosyal sürdürebilirlik algısına etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Kesitsel ve tanımlayıcı tipte planlanan bu araştırmanın evrenini Manisa merkezde bulunan hastaneler oluşturmaktadır. Örneklem grubunu kurum izni alınabilen bir kamu ve iki özel hastanede, araştırmaya katılmayı kabul eden tüm yöneticileri ve yönetici yardımcıları oluşturmuştur (n=90).

Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşmeler yaklaşık 15-30 dakika sürmüş olup, tüm örneklem grubuna sosyo-demografik özellikler soru formu ve "Dinamik Yetenekler Ölçeği" uygulanmıştır. Araştırmanın yürütülebilmesi için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Yayın Etik Kurul'undan ve sağlık kurumlarından gerekli izinler alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-demografik özellikler soru formu; Bu form araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda geliştirilen, katılımcıların sosyodemografik (yaş, cinsiyet, eğitim, çalışma konumu ve süresi, kurum özelliği ve kurumda çalışan personel sayısı) özelliklerini içeren yedi sorudan oluşan bir formdur (Gümüşlüoğlu, 2012; Attia 2016; Akkaya ve Tabak, 2018).

Dinamik Yetenekler Ölçeği; Dinamik yeteneklerin değerlendirilmesinde, kurumların değişen çevre koşullarını yakalamasını ve uyum sağlaması hedeflenmektedir. Bu bağlamda kurumların dinamik yetenekleri ölçek için 2007 yılında Teece tarafından Dinamik yetenekler ölçeği geliştirilmiştir. 15 sorudan oluşan 5'li likert tipinde (hiçbir zaman, nadiren, bazen, çoğu zaman, her zaman) olan bu ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenirliliği Bezci (2015) tarafından yapılmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Elde edilen veriler, bilgisayar ortamında IBM SPSS (versiyon 21.0) istatistik paket programında değerlendirilmiştir. İstatistiksel anlamlılık değeri olarak $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılanların %62,2'si 35 yaş ve üzeri olup, çoğunluğu (%84,4) kadın cinsiyetine sahiptir. Katılımcıların yanlızca dörtte biri (%25,6) lisansüstü eğitime sahip, %17,8'I yöneticidir. Katılımcıların hemen hemen yarısı (%54,4) devlet kurumunda, %62,2'si kurumunda ve görevinde 1-4 yıl arasında çalışmaktadır (Tablo 1).

Sosyodemografik demografik özelliklerin dinamik yetenekler ile ilişkisi incelendiğinde; genç yaşta olan ve erkek cinsiyetine sahip katılımcıların dinamik yetenekler ölçeğinin alt boyutu olan sezmeden; genç ve yönetici

pozisyonunda çalışanların öğrenmeden; 1000 personel ve altında çalışanı olan özek kurumların ve aynı pozisyonda beş yıl ve üzerinde çalışanların yeniden derleme puanlarının anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur (p<0.05).

Dinamik yetenekler toplam puanı yalnızca 35 yaşından daha genç olanlarda istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (p<0.05) (Tablo 1).

Tablo 1. Sosyo demografik özelliklerin Dinamik Yetenekler Ölçeği Toplam Puanı ve Alt Boyutlarının Dağılımı

Sosyo Demografik Özellikler		Dinamik Yetenekler Ölçeği Alt Boyutları						DYÖ Toplam Puanı	
		Sezme		Öğrenme		Yeniden derleme			
	n(%)	Ort± Sd	Test	Ort± Sd	Test	Ort± Sd	Test	Ort±Sd	Test
Yaş									
25-35 yaş	34(37.8)	3.8±0.4		3.8±0.5		3.6±0.8		57.1±6.3	
36 ve üzeri yaş	56(62.2)	3.6±0.5	**p=0.021**	3.6±0.5	**p=0.025**	3.5±0.8	p=0.772	54.0±6.4	**p=0.028**
Cinsiyet									
Kadın	76(84.4)	3.7±0.4		3.7±0.5		3.5±0.8		54.8±6.8	
Erkek	14(15.6)	3.9±0.5	**p=0.034**	3.7±0.4	p=0.821	3.7±0.6	p=0.252	57.0±4.0	p=0.106
Eğitim durumu									
Lise	18(20.0)	3.8±0.4		3.7±0.8		3.6±0.8		56.7±7.7	
Lisans veya önlisans	49(54.4)	3.6±0.4		3.6±0.4		3.6±0.7		54.5±5.9	
Lisansüstü	23(25.6)	3.7±0.5	p=0.255	3.8±0.4	p=0.462	3.4±0.9	p=0.526	55.3±6.8	p=0.468
Görev tanımı									
Yönetici	16(17.8)	3.8±0.5		3.9±0.3		3.4±0.7		56.9±5.3	
Yardımcı yönetici	74(82.2)	3.7±0.4	p=0.551	3.6±0.5	**p=0.005**	3.5±0.8	p=0.586	54.7±6.7	p=0.178

Yönetici veya yardımcı yönetici konumunda çalışma yılı									
1-4 yıl arası	56(62.2)	3.7±0.5		3.7±0.5		3.7±0.7		56.0±6.9	
5 ve üzeri	34(37.8)	3.6±0.4	p=0.333	3.6±0.4	p=0.473	3.2±0.8	**p=0.001**	53.7±5.5	p=0.087
Kurum tipi									
Devlet	49(54.4)	3.6±0.5		3.7±0.4		3.3±0.8		54.1±6.3	
Özel	41(45.6)	3.8±4.2	p=0.062	3.7±0.6	p=0.690	3.7±0.7	**p=0.022**	56.4±6.5	p=0.101
Kurumdaki personel sayısı									
1000 ve altı	41(45.6)	3.8±4.2		3.7±0.6		3.7±0.7		56.4±6.5	
1001 ve üstü	49(54.4)	3.6±0.5	p=0.062	3.7±0.4	p=0.690	3.3±0.8	**p=0.022**	54.1±6.3	p=0.101

Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Sonuç olarak, genç yaşta olan, erkek cinsiyetine sahip, özel kurumda yönetici olarak çalışanların kurumun sahip olduğu dinamik yetenekleri daha çok kullandıkları belirlenmiştir.

Öneriler

Araştırma ile;

Kurumun var olan dinamik yeteneklerinin farkında olunması,

Yöneticilerin kurumun dinamik yeteneklerini kullanmaları için yetkilerinin arttırılması,

Sadece genç yöneticilere değil tüm yöneticilere kurumun tercih edilebilirliğini arttırmak için dinamik yeteneklerin kullanılması gerektiği,

Araştırmanın daha da genişletilerek daha fazla sayıda kurum ve yöneticilerine ulaşılması önerilmektedir.

Kaynaklar

1. Akkaya, B. (2018). Teknogirişim Firmalarındaki Yöneticilerin Liderlik Tiplerinin Firmaların Örgütsel Çevikliğine Etkisi: Teknopark Firmaları Üzerine Bir Araştırma(Doktora Tezi), SBE, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
2. Demirtaş Z, Metintas S. Türk Cumhuriyetlerinde Anne Çocuk Sağlığı Göstergelerinin Ekonomik Ve Doğurganlık Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. Türk Dünyası Uygulama Ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi. 2017; 2(1),17-25.
3. Engin, E., & Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, *8*(1), 85-94.
4. Gökçe, S. G. (2015). Kamuda İnovasyon ve Türkiye'deki Uygulamaları. *Journal of International Management and Social Researches*, *3*(1), 28-37.
5. Gül, E., Ergün, H.Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, C:4, S:1, s.127-136
6. Kozak, M. A., & Doğantan, E. (2017). Dinamik Yeteneklerin Stratejik Planı Aracılığıyla Analizi: Bir Kamu Kurumu Örneği. *Turizm Akademik Dergisi*, *4*(1), 49-63.Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. Strategic management journal, 28(13), 1319-1350.
7. Toker, A. P. D. K., & Çınar, A. P. D. F. Sağlık Sektöründe Kurumsal Sürdürülebilirlik Yönetimi ve İstanbul Avrupa Yakasında Faaliyette Bulunan Hastanelerde Bir Araştırma Institutional Sustainability Management in the Health Sector and a Research on the Hospitals in European Side of İstanbul. Internatıonal Conference On Eurasıan Economıes 2017. 412-417.

E Ticaret Ve Pazarlama İletişimi: Satıcı İletişimi Ve Satış Promosyonunun Online Alışveriş Tercihi Üzerine Etkisi

Filiz BALTA PELTEKOĞLU*

Emel DEMİR ASKEROĞLU**

**Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, filiz@marmara.edu.tr*

***Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çerkezköy Meslek Yüksekokulu, edemir@nku.edu.tr*

ÖZ

Dijitalleşmeyle birlikte dünya genelinde e ticaret hacmi her geçen gün büyümekte, online alıverişe olan talep ise ülkelere göre farklılık gösteren nedenlerle artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde online alışverişin tercih önceliği kolaylık olarak belirlenirken, gelişmekte olan ülkelerde fiyatın önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Nitekim sosyo-ekonomik ve kültürel nedenler sadece tüketim alışkanlıklarında değil, tüketicilerin iletişim biçimleri ve iletişim beklentilerinde de farklılığa neden olmaktadır. Bu yaklaşımla dijital tüketicilerin ürüne ilişkin tercih ve beklentilerinin yanında pazarlama iletişimi bileşenlerine ilişkin beklentilerinin de belirlenmesi ve pazarlama iletişim stratejilerine ilişkin önerilerin bu bilgiler ışığında geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu araştırmada Türkiye'de online alışveriş ile tüketicilerin alışveriş tercihlerini etkileyen iletişim beklentileri arasında ilişki ve tüketicilerin satış promosyonlarıyla satıcı iletişiminden nasıl etkilediklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. 367 kişi ile yapılan anket çalışması, internet kullanıcıları arasından online alışveriş yapan tüketicilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada rastgele örneklem yöntemi uygulanmış, araştırma verileri SPSS 25 programı analiz edilmiş ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler olan frekans (n) ve yüzde (%) verilmiştir. Çalışmada test tekniklerinden Kikare testi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA testleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında dijital alışverişte tüketicilerin öncelikli beklentilerinin güven olduğu ve alışveriş tercihleriyle iletişim beklentilerinin karşılanması arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada satış teşvik uygulamaları ile satıcı iletişiminin ise online alışveriş tercihi üzerinde önemli etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Pazarlama İletişimi, Online Alışveriş, Satıcı İletişimi, Satış Promosyonu /Satış Teşvik

E Commerce and Marketing Communication: How Seller Communication and Online Promotions Affect Online Shopping Behavior

Abstract

With digitalization, the trading volume of online commerce is increasing day by day, and consumers' tendency to shop online is escalating at varying rates between different countries. Socio-economic and cultural factors do not only affect consumers' modes of communication and their communication expectations from brands, but also their shopping behaviors. Whereas ease of use is the primary reason of shopping online in developed countries, price takes first place in developing countries as the major incentive towards online shopping rather than visiting brick and mortar stores. An effective marketing communications strategy should therefore take into account these digital consumers' marketing communication expectations from the brand(s) in question as well as their expectations from the product itself and their product preferences.

This research aims to reveal the relationship between consumers' online shopping behaviors and communication expectations and how those are affected by online promotions and seller communications.

A survey was conducted for the purposes of this study among 367 people who stated they shopped online. The survey used a random sampling method and a confidence interval of 95% was used while analyzing the data with SPSS. The descriptive statistics of the variables such as frequency (n) and percentage (%) were used in conducting chi-square tests, t-tests, and one-way ANOVA tests. In the light of the findings of the research, It was concluded that Turkish consumers' first and foremost expectation as a prerequisite for shopping online was trust. It was also concluded that there was a positive relationship between consumers' online shopping behaviors and communication expectations in Turkey. It was also observed that sales promotions and offers, alongside seller communication, have a major impact on online shopping preferences.

Keywords: Communication, Marketing Communication, Online Shopping, Sales Promotion, Seller Communication

Giriş

İletişimden sağlığa, güvenliğe, ticarete, kısacası yaşamın her alanına dahil olması, söz konusu alanlarda yeni davranış biçimlerine yol açmaktadır.

Dijitalleşmeyle değişime uğrayan zaman ve mekan sınırlarına ilişkin anlayış, yeni bir ticaret ve tüketim biçimini açığa çıkarmakta, ürettiklerinin sınırları aşmasını bekleyen küresel sermaye ile dünyanın diğer ucuyla iletişim kurabilen tüketiciyi bir araya getiren ağ kurulmaktadır.

Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) ve Deloitte Türkiye'nin birlikte yayınladıkları, "Türkiye E-Ticaret Pazar Büyüklüğü" raporunda 2018 yıllık büyüme değerlerinde TL bazında %42'lik bir büyüme oranı gözlemlenmektedir. Türkiye'de 2017 yılında %4,1 olan online perakendenin toplam perakendeye oranı, 2018 yılında %5,3'e yükselmiştir. Bununla birlikte global olarak pazarın 2019 yılı itibarıyla yaklaşık olarak 3,5 trilyon ABD Dolarına erişeceği öngörülmektedir (Dicle vd., 2019). Online alışveriş gerek üretici ve perakendeci gerekse tüketiciler açısından bazı avantajlar sağlamaktadır. Örneğin, dijital tüketici mekan değişikliği ve zaman sınırı olmaksızın ürüne erişme olanağını ve daha pratik yöntemlerle fiyat alternatiflerine erişimi avantaj olarak değerlendirirken, üretici ve perakendeci ise sahip olduğu maliyet avantajının yanında dijital ortamın çok kanallı iletişimiyle tüketiciye ulaşabilme avantajından yararlanmak yaşamak istemektedir.

Türkiye'de online alışveriş etme nedenlerinin başında ürünün fiyatı gelmekte, oysa gelişmiş ülkelerde ise online alışverişin tercih edilme nedeninin kolay erişilebilirlik olduğu görülmektedir (Kantarcı vd., 2017, s.47). Söz konusu farklılıkların ülkelerin internetle olan ilişkisiyle ilgili olduğu kadar, kültürel kodlarıyla ve yaşam biçimleriyle de ilişkili olduğu söylenebilir. Giderek ve katlanarak büyüyen e-ticaret pazarından pay alma çabası ise üreticilerin ve perakendecilerin dijital alandaki rekabetini arttırmakta, tüketicilerin iletişim beklentilerini ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'de ürünün daha düşük fiyata temin edilebilir olma beklentisi ise, pazarlama iletişimi unsurlarından satış teşvik uygulamalarının online alışveriş açısından önemine dikkat çekmektedir.

Online Alışverişte Pazarlama İletişimi ve Satış Teşvik

Pazarlama iletişimi ürün ve hizmete dair bilgi ve/veya düşüncelerle ilgili olarak hedef kitleyle gerçekleştirilen etkili iletişim sürecidir (Burnett ve Moriarty, 1998, s.3) Kotler ve Armstrong'a göre bütünleşik pazarlama iletişimi, işletmeye ve/veya ürünlerine ilişkin açık, tutarlı ve ikna edici

mesaj verebilmek amacıyla pek çok iletişim kanalının özenle bütünleştirilmesi ve koordine edilmesidir (Kotler ve Armstrong, 2014, s.431).

İşletmelerin tüketici beklentilerini dikkate almadan varlıklarını sürdürebilmeleri olanaklı değildir. Nitekim Kotler'e göre pazarlama eski yaklaşımla olduğu gibi "anlatmak ve satmak değildir" tersine yeni yaklaşımla pazarlama, tüketici beklentilerini karşılamaktır. Tüketici beklentilerini anlayan pazarlamacı; tüketicilerin beklentileri doğrultusunda ürün geliştirir, fiyatlar, dağıtır ve iletişim stratejisi geliştirir (Kotler ve Armstrong, 2014, s. 27) .

Tüm pazarlama iletişim çabaları hedef kitlenin tutum ve davranışlarını değiştirmek konusunda ikna etmek veya bilgi sağlamak üzerine kuruludur. Satıcılar pek çok yolla ikna edebilirler; bilgi sağlayarak, gerekçelerden söz ederek, teşvikler uygulayarak ve ayrıca tüketicilerin beklentileri ile pazarın önemsediği konuları aktif biçimde dinleyerek. Pazarlama iletişiminin amacı vardır; ve bu amaç marka farkındalığı yaratmak, bilgiyi yaymak, pazarı bilgilendirmek, marka ya da kurum için olumlu imaj oluşturmak (Burnett ve Moriarty, 1998, s.4).

Satış promosyonu, üretici tarafından ticareti (toptancı, perakendeci, tüm satış kanalları) desteklemek, ve /veya nihai tüketiciyi ürünü satın almaya, satış güçlerini ise agresif satışa yönlendirmek için yapılan her türlü teşviği kapsar (Shimp, 2003, s.469).

Kimi zaman tüketici promosyonu olarak da ifade edilen satış promosyonu işletmenin tüketicilerine yönelik uyguladığı teşvikler olarak tanımlanabilir. Clow ve Baack'e göre (2001, s.412-413) tüketiciye yönelik promosyonlar genel başlıklar altında kuponlar, premiums (hediyeler, müşteriye özel teklifler), ödüllü yarışmalar, iade, numuneler, fiyat indirimleri ve bonus pack olarak ifade edilebilir ve işletmelere yönelik pazarda (BtoB) ve tüketici pazarlarında kullanılabilir.

3. ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, online alışveriş sürecinde satıcı iletişimi ile satış promosyonunun tüketicilerin online alışveriş tercihlerine etkisini anlamaya yöneliktir.

Araştırmanın Hipotezleri:

H1. Online alışverişte satış promosyonu (satış teşvik uygulamaları) alışveriş tercihi üzerinde etkilidir.

H2. Online alışverişte satıcının tüketici ile iletişimi alışveriş tercihi üzerinde etkilidir.

Araştırmanın Yöntemi ve Örneklemi

Araştırmada nitel ve nicel yöntemler kullanılmıştır. Toplam 367 kişi ile yapılan anket formu Google Formslar aracılığıyla hazırlanarak, internet kullanıcıları ile online olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemi internet kullanıcıları arasından rastgele örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada 18 yaş üzeri, internetten alışveriş yapabilen ve internet kullanıcısı olan kişiler tercih edilmiştir. Anket formu 3 kategoriden oluşmaktadır. Bu kategorilerde ilk olarak demografik bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde evet-hayırlı yanıtların olduğu sorular ve son bölümde ise 5'li likert ölçek soruları yer almaktadır.

Verilerin analizi SPSS 25 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler olan frekans (n) ve yüzde (%) verilmiştir. Çalışmada test tekniklerinden Kikare testi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA testleri kullanılmıştır. Kikare testi; iki kategorik değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılan test tekniğidir. Beklenen değeri 5'den küçük hücrelerin oranı %20 ve altında olduğunda Kikare testi yorumlanırken %20'den fazla olduğunda test geçersiz kabul edilir. Bu nedenle bazı değişkenlerde grup birleştirmesi yapılarak testin geçerliliği sağlanmıştır. Bağımsız gruplar t testi; iki kategorili grupların sayısal değişken bakımından karşılaştırılmasında kullanılan test tekniğidir. Tek yönlü ANOVA; k (k>2) kategorili grupların sayısal değişken bakımından karşılaştırılmasında kullanılan test tekniğidir.

Demografik özellikler ile değişkenlerin ilişkisi Kikare testi ile, alışverişe yönelik tutum likert sorularının demografik özellikler ile karşılaştırılması bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA testleri ile analiz edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmaya konu olan anket çalışmasının online platform aracılığı ile yapılmış olması, satıcının doğrudan iletişimiyle satış promosyonlarının sınırlı sayıda yöntem bağlamında ele alınmış olmasıdır. Araştırmada tüketiciye yönelik satış promosyonlarının, online alışverişte Türkiye'de en sık kullanıldığı düşünülen iade, fiyat indirimi ve kuponlar ele alınmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Tablo1: Demografik Özelliklerin Dağılımı

		N	%
Cinsiyet	Kadın	225	61,8
	Erkek	139	38,2
Yaş	18-25	150	41,2
	26-35	88	24,2
	36-45	86	23,6
	45 ve üzeri	40	11,0
Aile gelir durumu	2000 TL'den az	54	14,8
	2001-4000 TL	95	26,1
	4001-5000 TL	48	13,2
	5001-6000 TL	29	8,0
	6000 TL'den fazla	138	37,9
Eğitim durumu	İlkokul	1	0,3
	Ortaokul	2	0,5
	Lise	34	9,3
	Üniversite	256	70,3
	Lisans üstü	71	19,5

Anketi yanıtlayanların %61,8'i kadın, %41,2'si 18-25 yaşında, %37,9'u 6000 TL'den fazla gelire sahip, %70,3'ü üniversite, %19'5 lisans üstü eğitime sahiptir.

Tablo2: Online Alışverişe İlişkin Bilgilerin Dağılımı

		n	%
Online alışveriş sitelerinden alışveriş eder misiniz?	Evet	337	92,6
Online alışveriş sitelerinde alışveriş tercihinde dikkat edilen nitelikler	Taksitli ödeme imkanı sunması	96	26,4
	Kolay değişim imkanı bulunması	239	65,7
İndirim kuponu, indirim kodu, alışveriş çeki gibi satış promosyonları alışveriş sitesi tercihinizi etkiler mi?	Evet	238	65,4
Online alışveriş sitelerinin indirim dönemlerini takip eder misiniz?	Evet	233	64,0
Kolay iade alışveriş sitesi tercihinizi etkiler mi?	Evet	353	97,0
Çağrı merkezine kolay erişim ya da canlı destek hattı siteden alışveriş yapmanıza katkı sağlar mı?	Evet	318	87,4
Satıcının iletişimi (yaşadığınız soruna erken dönüş yapılması ya da sorun çözme hızı) tekrar alışveriş etmeniz konusunda etkili olur mu?	Evet	353	97,0
Müşterilerin satıcıyla ilgili olumlu/olumsuz yorumları alışveriş tercihinizi olumlu/olumsuz yönde etkiler mi?	Evet	347	95,3

Ankete yanıt verenlerin %92,6'sı online alışveriş sitelerinden alışveriş yapmaktadır. Katılımcıların %65,4'ü indirim kupon, kod, çek gibi kampanyaların tercihlerini etkilediğini belirtmektedir. Yine anket sorularını yanıtlayanların %64,0'ü indirim dönemlerini takip etmekte, %65,7'si kolay değişimin online alışveriş sitesi tercihinde dikkat edilen niteliklerden olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların % 97,0'si ise kolay iadenin alışveriş sitesi tercihini etkilediğini belirtmektedir. Araştırma sonuçlarına göre anket sorularını yanıtlayanların %87,4'ü çağrı merkezine kolay erişimin %97,0'si satıcı iletişiminin tekrar alışverişte etkili olduğunu düşünmektedir. Yine katılımcıların %95,3'ü ise müşteri yorumlarının satın alma kararlarında etkili olduğunu düşünmektedir. Ankete katılanların %

26,4'ü taksitli ödeme imkanının alışveriş için önemli olduğunu ifade etmektedir.

Birinci araştırma hipotezinde 'Online alışverişte satış teşvik uygulamaları alışveriş tercihi üzerinde etkilidir' ifadesi doğrulanmaya çalışılmıştır. Online alışverişte tüketicilerin satış promosyonlarıyla ilişkisini doğrudan fiyat avantajları üzerinden anlamaya yönelik olarak sorulan sorulara katılımcıların %65,4'ü (n=238) indirim kupon, kod, çek gibi kampanyaların tercihlerini etkilediğini belirtmektedir. Yine anket sorularını yanıtlayanların %64,0'ü (n=233) indirim dönemlerini takip ettiklerini, %65,7'si (n=239) kolay değişimin online alışveriş sitesi tercihinde dikkat edilen niteliklerden olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların % 97,0'si (n=353) ise kolay iadenin alışveriş sitesi tercihini etkilediğini belirtmektedir. Ankete katılanların % 26,4'ü (n=96) ise taksitli ödeme olanağının alışveriş için önemli olduğunu ifade etmektedir. Satış promosyonlarına ilişkin verilen bu yanıtlar, fiyata doğrudan etki eden satış promosyonlarının araştırma hipotezinin doğrulanması açısından önem taşımaktadır.

Tablo 3: Cinsiyet ile Satış Promosyonu ve İletişim Bilgilerinin ilişkisi

Cinsiyet		**Kadın**		**Erkek**		X^2	**p**
		n	**%**	**n**	**%**		
İndirim kuponu, indirim kodu, alışveriş çeki gibi satış promosyonları alışveriş sitesi tercihinizi etkiler mi?	Evet	147	65,3	91	65,5	0,001	**0,979**
Online alışveriş sitelerinin indirim dönemlerini takip eder misiniz?	Evet	160	71,1	73	52,5	12,894	**0,000***
Kolay iade alışveriş sitesi tercihinizi etkiler mi?	Evet	219	97,3	134	96,4	0,036	**0,850**
Çağrı merkezine kolay erişim ya da canlı destek hattı siteden alışveriş yapmanıza katkı sağlar mı?	Evet	193	85,8	125	89,9	0,991	**0,320**

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Ankete cevap verenlerin cinsiyeti ile online alışveriş sitelerinin indirim dönemlerini takip etme durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=12,894 , p<0,05). Kadınların indirim dönemlerini takip etme oranı daha yüksektir (71,1).

Tablo 4: Yaş ile Satış Promosyonu ve İletişim Bilgilerinin ilişkisi

Yaş		18-25		26-35		35 üzeri		X^2	p
		n	%	n	%	N	%		
İndirim kuponu, indirim kodu, alışveriş çeki gibi satış promosyonları alışveriş sitesi tercihinizi etkiler mi?	Evet	102	68,0	57	64,8	79	62,7	0,870	**0,647**
Online alışveriş sitelerinin indirim dönemlerini takip eder misiniz?	Evet	92	61,3	67	76,1	74	58,7	7,608	**0,022***
Kolay iade alışveriş sitesi tercihinizi etkiler mi?	Evet	145	96,7	85	96,6	123	97,6	Test yapılamaz.	
Çağrı merkezine kolay erişim ya da canlı destek hattı siteden alışveriş yapmanıza katkı sağlar mı?	Evet	123	82,0	82	93,2	113	89,7	7,221	**0,027***

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Ankete cevap verenlerin yaşı ile online alışveriş sitelerinde indirim dönemlerini takip etme durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=7,608 , p<0,05). 26-35 yaş grubunda online alışveriş sitelerinin indirimlerini takip etme oranı en yüksektir (%76,1).

Ankete cevap verenlerin yaşı ile çağrı merkezine kolay ulaşımın ve canlı destek hattının alışverişe katkı sağladığını düşünme durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=17,359 , p<0,05). 26-35 yaş grubunda çağrı merkezine kolay ulaşımın ve canlı destek hattının alışverişe katkı sağladığını düşünme oranı en yüksektir (%93,2).

İkinci araştırma hipotezinde 'Online alışverişte satıcının tüketici ile iletişimi alışveriş tercihi üzerinde etkilidir' ifadesi doğrulanmaya çalışılmıştır. Online Alışverişe İlişkin Bilgilerin Dağılımı adlı Tablo 2'den elde edilen verilere göre, "Satıcının iletişimi (yaşadığınız soruna erken dönüş yapılması ya da sorun çözme hızı) tekrar alışveriş etmeniz

konusunda etkili olur mu?" sorusuna katılımcıların %97'si (n=353) evet demektedir. Araştırmaya katılanlardan (367) "Satıcının iletişimi (yaşadığınız soruna erken dönüş yapılması ya da sorun çözme hızı) tekrar alışveriş etmeniz konusunda etkili olur mu" sorusunu hayır olarak yanıtlayanların sayısı toplam 11kişi olup, 7'si kadın, 4'ü ise erkektir. "Müşterilerin satıcıyla ilgili olumlu/olumsuz yorumları alışveriş tercihinizi olumlu/olumsuz yönde etkiler mi" sorusuna ise hayır diyenler, 15 kadın, 3 erkek toplam 18 kişidir. Araştırmaya katılanların tamamına yakınının satıcı iletişiminin alışveriş tercihlerini etkilediğini dile getirdiği görülmektedir.

Çağrı merkezine kolay erişim ya da canlı destek hattı siteden alışveriş yapmanıza katkı sağlar mı? Sorusuna katılımcıların % 87,4'ü (n=318) evet yanıtı vermiştir. Müşterilerin satıcıyla ilgili olumlu/olumsuz yorumları alışveriş tercihinizi olumlu/olumsuz yönde etkilediklerini ifade edenlerin oranı ise %95,3'dür (n=347).

Elde edilen sonuçlar bağlamında ikinci araştırma hipotezinde 'Online alışverişte tüketici ile iletişim alışveriş tercihi üzerinde etkilidir' ifadesinin doğrulandığını söylemek olanaklıdır.

Araştırmanın Sonucu: Katılımcıların çoğunluğunun (%65,4'ü, n=238), indirim kupon, kod, çek gibi satış teşvik kampanyaların tercihlerini etkilediğini ifade etmiş olmaları online tüketiciler açısından da satış teşvik uygulamalarının satın alma kararında etkili bir pazarlama iletişimi bileşeni olduğu yorumuna ulaşılabilir. Bir diğer satış teşvik uygulaması olarak sitelerin yaptıkları indirimlerin online tüketicilerin çoğunluğu tarafından takip edildiği (%64,0'ü n=233) görülmektedir. Fiyat indirimlerinin takip edilmesi ile yaş ve cinsiyet arasında anlamlı farklar bulunmaktadır, fiyat indirimlerinin takibi 26-35 yaş grubunda en yüksek olup (%76.1) cinsiyet ile satış promosyonu arasındaki ilişki kadınlarda daha belirgindir (%71.1).

Satıcıların online iletişim uygulamaları; soruna erken dönüş yapması ve sorun çözme hızı (%97'si, n=353), sitenin ürüne yönelik ayrıntılı içerik ve bilgi vermesi (% 99,2'si, n=361), çağrı merkezine kolay erişim ya da canlı destek hattı (% 87,4'ü, n=318) online tüketicilerin tercihlerinde etkili olmaktadır.

Sonuç

Günümüz iletişim teknolojileri bireylerin gündelik yaşamları üzerinde değişikliklere neden olmakta, online platformların yaygınlaşması ise yeni tüketim modelleri, yeni tüketici profilleri ve yeni alışveriş ortamları yaratmaktadır.

Araştırma sonuçlarından elde edilen veriler online alışverişlerde satış teşvik uygulamalarının önemini ortaya koyar niteliktedir. Araştırmaya katılanların %87,4'ünün çağrı merkezine kolay erişimin, %97,0'sinin satıcı iletişiminin tekrar alışverişte etkili olduğunu dile getirmesi tüketici ve iletişim beklentilerinin karşılanmasının online alışverişte iletişimin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum ise, yeni pazarlama anlayışının sadece satmak değil, tüketiciyi dinlemek ve anlamak konusunun önemine de dikkat çekmektedir. Katılımcıların %95,3'ü ise müşteri yorumlarının satın alma tercihlerinde etkili olduğunu ifade etmesi ise online alışverişte dijital WOM'un önemine dikkat çeker niteliktedir.

Online alışverişte fiyata doğrudan etki eden satış teşvik uygulamalarının Türkiye'de pazarlama iletişiminin önemli bileşenlerinden bir tanesi olacağı söylenebilir. Yine online alışveriş yapan Türk tüketicilerin satıcı ile iletişimi önemsedikleri göz önüne alındığında online alışveriş sitelerinin tüketici sorularını yanıtlama biçimi ve yanıtlama hızını dikkate almaları, tüketicileri dinlemek ve iletişim beklentilerinin karşılanması açısından önemlidir. Araştırma sonucunda online alışveriş tercihlerinde etkili olduğu görülen tüketici yorumlarının olumlu olabilmesi ise ancak tüketici tatmini ile olanaklıdır bu nedenle tüketici beklentilerinin karşılanarak pazarlama iletişim stratejilerine dahil edilmesi gerekir.

Çalışmadan elde edilen veriler ışığında iş hacminin ve rekabetin giderek artacağı öngörülen dijital ticarette, fiyatı doğrudan etkileyen satış promosyonları ile satıcının tüketiciyle iletişiminin pazarlama iletişim stratejilerinde önemli bir yer tutacağı yorumuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Burnett J ve Moriarty S., (1998) *Introduction to Marketing Communication -an integrated approach-*, Prentice Hall New Jersey.

Clow K. E. ve Baack, D. (2001) *Integrated Advertising, Promotion& Marketing Communication,* Prentice Hall,New Jersey.

Dicle E., Avcı Y., Gülyurt L., (Ed.) (2019) E- *Ticaretin Gelişimi Sınırların Aşılması Yeni Normlar,* https://www.eticaretraporu.org/wp-

content/uploads/2019/05/DD-TUSIAD-ETicaret-Raporu-2019.pdf. adresinden alınmıştır.

İnfografik: *Dünya ticaretini bir "tık" kurtaracak*, 03.05.2017, https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1482669-infografik-dunya-ticaretini-bir-tik-kurtaracak adresinden alınmıştır.

Kotler P. ve Armstrong G., (2014) *Principles of Marketing*,USA:Pearson.

Shimp, T., (2003) *Advertising, Promotion&Supplemental Aspects of Integrated Marketing Communication*, sixt ed. Thomson;USA.

Gönülsüz Göçmenlerde Kültürel Adaptasyon üzerine bir Derleme

S.Didem ÖZŞENLER*

**Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selma.didem.ozsenler@ege.edu.tr*

Özet

Adaptasyon, bir göçmenin başka bir ülkeye yerleşmesi ve o ülkenin normlarına, koşullarına, beklentilerine uyum sağlaması sürecini gerektirdiğinden birey için zorlu bir süreci temsil etmektedir. Bu süreçte birey hem sahip olduğu ülkenin gelenek ve göreneklerini yenisiyle karşılaştırmakta hem yeniyi öğrenmeye heves etmekte hem de öğrendiklerini yaşamına geçirmeye gayret göstermektedir. Ancak bu süreç hem zaman almakta hem de adapte olduğu ülkenin normlarını öğrendikten ve hayatına geçirmeye başladıktan sonra birey uzun süre gitmediği ülkesinin sahip olduğu değerleri, normları unutmaya başlamaktadır. Bu çalışmada adaptasyon kavramı ve adaptasyon süreci bu sürece daha çabuk uyum sağlayan insan profilleri anlatılmaktadır. Farklı bir deyişle yeni bir kültüre uyum sağlama çabası içinde bulunan insan profilleri ve onların davranışları ağırlıklı olarak konu edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Göçmenler, Kültürel Adaptasyon, Derleme

Abstract

Adaptation represents a challenging process for the individual, as it requires the process of settling an immigrant in another country and adapting to the norms and conditions of that country. In this process, the individual compares the traditions and customs of the country he / she owns with the new one, both eager to learn the new one and makes an effort to implement what he / she has learned. However, this process is both time consuming and after learning the norms of the country and adapting to the life of the individual, the individual begins to forget the values and norms of his country which he did not go for a long time. In this study, the concept of adaptation and adaptation process are explained human profiles that adapt to this process more quickly. In other words, human profiles and their behaviors in an effort to adapt to a new culture are mainly emphasized.

Key Words: Immigrants, Cultural Adaptation, Compilation

1. Kültür Kavramı

Kültür, toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir (Güvenç, 1979). Hofstede'nin kültür tanımı ise: "Bir grubu diğer bir insan grubundan ayıran aklın toplu olarak programlanmasıdır" (Hofstede, 1993: 89). Douglas'ın kültür için tanımı: "Kültür dinamiktir sürekli değişir ve demografilerin topluluğu modife etmesi gibi göç ve sürgün yoluyla değişmektedir. Bununla birlikte dominant olan kültürle gelen yeni insanlar küçük bir alanda yaşayan yerli insanların kültürünü değiştirecektir" (Douglas, 2004: 88).

Kültürler ve kültürel değerlerin uzantıları, "bir grup insanın hayatın yolunu paylaşmaları" anlamına gelmektedir veya "anlamların zengin karması, inançlar, pratikler, semboller, normlar ve bir toplum içindeki insanlar arasındaki gözle görülür değerler" anlamına gelmektedir. Eko-kültürel bir yaklaşımla, kültürel farklılıkların ekolojik olarak (örn., fiziksel çevre, iklim ve kaynaklar) ve sosyopolitik (örn., demokratik özgürlüğün derecesi) faktörler aracılığıyla adaptasyonu etkilediği ve bunların, aynı zamanda bireysel davranış ve tutumları da etkisinden dolayı doğduğu düşünülmektedir (Leong, vd, 2006: 801).

Schwartz, yedi aşamalı değer boyutlarını birbirlerine bağlamaktadır. Bu yedi aşamalı değer boyutları (egemenlik, hiyerarşi, gömülmüşlük, uyum, eşitçilik, entellektüel özerklik ve duygusal (etkisel) otonomi) bir daire karması içinde düzenlenebilir ve etiketlenebilir. Egemenlik, bireyin kendini ortaya koyması ve aktif bireysel amaçlarını desteklemesi ile sıklıkla diğerlerinin giderleri üzerinde hakimiyet kurma ihtiyacını vurgulamaktadır. Hiyerarşi, farklılıkların yasal durumlarının kabuluyle ve eşit olmayan kaynak dağılımlarıyla bağlantılıdır. Gömülmüşlük, gelenekleri, sosyal düzen varlığını ve çevredeki insanlarla hızlı bir ilişkiyi içeren kollektif oryantasyonlara bağlantılı değerleri yansıtmaktadır. Uyum, bireysel dönüşümleri vurgulayan ve doğayla iç içe olan değerleri çevrelemektedir. Eşitlikçilik, gönüllü sosyal bağlılığı, diğer insanların iyiliğini istemeyi ve eşit durumdaki ilişkilere vurguyu gerekli kılmaktadır. Son olarak, özerklik forma sokanın uyaranı yansıtması ve hedonism ile ve kişisel zevklerin büyümelerini destekleyerek duygusal ve entellektüel bileşenlerine ayrılmaktadır (Schwartz, 1992,ss.1-65).

2. Adaptasyon ve Kültürel Adaptasyon

Adaptasyon; değişim düşüncesine ve değişimle sonuçlanan durumlara hitap etmekte olup, değişim sürecini ya da değişim sürecinin sonuçlarını

işaret edip etmemesine bağlı olarak hem dinamik hem de statik bir kavramdır. Kavram, genellikle bir durumdan diğerine geçmeye atıf yapmaktadır. En basit tanımıyla adaptasyon, bireyin yerel gelenek ve adetlere uyum sağlamak için davranışlarını değiştirmesidir (Lejeune, 2001: 205-206).

Bu bağlamda uyum ve adaptasyon kavramının karmaşasını netleştirmek için şöyle bir ayrım yapılabilmektedir; Adaptasyonu genel bir şemsiye olarak düşünürsek adaptasyon uyum için yapılan davranış değişiklikleridir. Öncelikle ülke normlarını, değerlerini öğrenmeyi ve sonraki aşamada da uyum sağlamaya hevesli olmayı gerektirmektedir.

Kültürlerarası adaptasyon kavramı da, başka bir kültürdeki yaşama uyum sağlama veya başka bir kültürün üyeleriyle ilişki kurma yeteneği olarak ifade edilmektedir. Bu yetenek, pek çok kariyer alanında (örneğin, sağlık bakım uzmanlığı) oldukça önemlidir (Davis & Finney http://www.jmu.edu/assessment/wm_library/ccai.pdf., 2003).

Kültürel adaptasyon, anlamayı ve anlaşılmayı başarmak için karşıt kültürlerin etkileşiminde onların iletişim davranışlarını değiştirme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Diğer bir anlatımla, kültürlerarası adaptasyon farklı kültürden bir insanla konuşurken yanlış anlaşılmaların azalması olasılığı anlamına gelmektedir. Bu uyum sürecinin temel amacı bireylerin kodladıkları mesajları yorumlamalarıyla başlamaktadır. Kültürlerarası uyum süreci amaç güdülüdür. Bu sebeple bireylerin bazı ilişkisel veya araçsal amaçları başarmak için etkileşim içine girdiğini görmek mümkün olmaktadır. İnsanlar bazı ilişkileri veya araçsal amaçları başarmaya çalışmaktadırlar. Amaçlar arzu edilebilir durum sonuçlarının veya çıktıların zihinsel temsilleridir. Başka bir ifadeyle, amaçlar bireylerin kattıkları niyetlerin veya oluşturdukları arzuların sonuçlarının potansiyel temsilleri olarak kavramsallaştırılabilirler.

Kültürlerarası uyum, insanların kültürlerarası etkileşimden geçtikleri bir süreçtir. Bu süreç onların iletişim davranışlarını değiştirerek anlama süreçlerinde başarı sağlamaktadır. Diğer yandan, kültürlerarası uyum farklı kültürden bir kişiyle iletişim davranışının başarısını arttırma, yanlış anlaşılma olasılığını düşürmek için gerçekleştirilme çabası içine girilen bir olgudur. Kodlanılan mesajın hangi niyetle kodlandığına yönelik bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kültürlerarası uyum sürecinin amaç yönelimli olduğunu temel anlamda görebilmek mümkündür (Dillard, 1990; Hobbs & Evans, 1980; Klinger, 1985).

Göçmenlerin kültürlerarası adaptasyonu sıklıkla araştırılan bir konu olmuştur. Bir nesne ile birlikte stresten uzaklaşmak için uygun yollar aramakta ve süreci geliştirmektedir. Tecrübe edilen göç, potansiyel bir

kişisel ve sosyal denge sağlama mekanizması oluşmasını sağlamaktadır. Kültürlerarası adaptasyon tek yönlü olgu olarak kavramlaştırılır, psikolojik anlamda kişilerin iyilik hali, rahatlık derecesi olarak da tanımlanabilir. Bu yüzden, artan oranda çok yönlü bir olgu olarak görülmektedir. Bu olgular sayısız bilişsel, etkisel ve davranışsal değişimler içermektedir bu değişimler, bireyin tanıdık olmadığı çevreye daha çabuk uyum sağlamasında etkili olmaktadır.

Kültürel adaptasyon birey ve çevresi arasında devam eden, dinamik bir etkileşim süreci içermektedir. Her hareket başka bir atılıma bağlı olup diğerini harekete geçirmektedir (Anderson, 1994; Kim, 1989, 1995). Ward vd. çeşitli bakış açılarını psikolojik ve sosyo-kültürel olmak üzere iki boyutta uygulamaktadır. Onlar kültürel uyumu yeni kültürel çevrede psikolojik iyi oluş ve tatmin olarak tanımlamaktadır ve sosyo-kültürel uyum sosyal beceriler olarak veya yerli kültüre interaktif bakış yeteneği ile müzakerede bulunmaktadır (Ward & Kennedy, 1999; Ward, 1996; Ward & Searle, 1991).

Kültürlerarası adaptasyon yeteneği modern ve değişim odaklı organizasyonlarda özellikle de uluslararası ortamlarda çalışmak durumunda kalan kişilerin gereksinim duyduğu belirli tepkisel (reaktif) davranışlarla tanımlanabilir. Kültürlerarası yetenekler, sıklıkla bireyin davranışsal ifadeleri ve özellikleri yoluyla açıklanmaktadır. Kültürlerarası adaptasyon açısından başarılı bir bireyin profili tanımlandığında; saygılı, esnek, sabırlı, ilgili, meraklı, açık, empatik, mizah duygusuna sahip olma, belirsizliğe karşı tolerans gösterebilme, motive olabilme ve bireyleri hemen değil de belli bir zaman sonra değerlendirebilme en önemli belirleyiciler arasında olmaktadır(-http://www.sit.edu/publications/docs/competence.pdf.,2000).

Bir birey, yabancı bir kültürde işe başladığında ya da başka bir kültürde çalışmak üzere görevlendirildiğinde tüm varlığı bundan etkilenmektedir. Bu nedenle kültürlerarası adaptasyon süreci, bir insanın sosyalleştiği kültürden farklı olan bir ortamda görevini etkili şekilde yapmaya yetkin hale geldiği karmaşık bir süreçtir. Bu süreci hem kişiler hem de işletmeler açısından kolaylaştırabilmenin bir yolu başka kültürlere kolayca uyum sağlayacak bireyleri farklı yerlerde görevlendirmektir (Karaeminoğlu, vd., 2009: 331-349).

İngiltere'ye ve İngiltere'nin civar kentlerine göç edenler günden güne artmaktadır. Bu artış engelleri ve başarılı geçişleri sağlayan, yeniden entegrasyonu oluşturan U.S. bağlamının içinde ve dışında olan kültürel ve yapısal faktörleri anlamaya ihtiyaç duymaktadır. Kültürel adaptasyon olgusu 60 yıldır araştırılmaktadır ve antropoloji, sosyoloji, kültürlerarası

psikoloji, iş ve iletişim gibi çeşitli disiplinlerde sayısız çalışma ortaya atılmıştır (Kristjánsdóttir, DeTurk, 2013: 194-211).

Kültürel uyumlu davranışlar, kültürel adaptasyonun 'benzerlik algısına' yol göstereceği ve aynı zamanda 'kişilerarası çekicilik'e' ışık tutacağı fikrinden bulunmuştur. Benzerlik ve çekicilik paradigması (Byme, 1971) organizasyonel demografi çalışmaları için genel bir teoridir. Bu paradigmalar insanların kendilerine benzer olanları algıladıklarını onu çekici bulup ondan etkilendiklerini vurgulamaktadır. Bu yüzden, çalışanlar kendi grup üyeleri tarafından demografik özellikleri bakımından kendilerine daha çok benzeyenlerden etkilenmişlerdir. Bunun yanı sıra, benzerlik-çekicilik önermesi, davranış benzerlikleri arasında bireylerarası çekiciliğin en temel kaynağını oluşturmaktadır. Yine aynı önerme fiziksel, sosyal ve kişilik özellikleri çeşitleri davranış, inançlar veya kişilik benzerlik çıkarımına dayanarak olarak kullanılmaktadır (Chang, Chuang, Chao, 2011: 305-329).

Kültürel adaptasyon ortak olarak kültürlerarası iş ilişkilerinin sürecini ve çıktılarını geliştirmek için bir strateji önermiştir. Standardizasyonun bir bölümüne karşı adaptasyon süreci uluslararası iş içinde/pazarlama gibi düşünülmektedir. Örneğin, dilsel biçim ve reklamlarda görünüm saf kültüre uyumludur ve çeşitli ülkeler boyunca sürekli olarak devam etmektedir (Pornpitakpan, 2003: 25-41). Bu bağlamda dünya çapında üretilen bir ürünün ya da verilen bir hizmetin belirli ülkeye özgü kültürün ya da etnografik yapının özellikleri ön planda tutularak g(local) reklamların ve tanıtımların yapıldığı görülmektedir.

Pornpitakpan, hem Thai hem de Japon katılımcıları Amerikalıların kendi kültürlerinin sonuçlarına uyumu daha yüksek basmakalıp, beklentilerden daha yüksek boşa çıkarma ve daha durumsal olarak hiçbir kültürel adaptasyondan daha algılanabilir değildir. Başka bir ifadeyle Thai ve Japonların, Amerikalıların kendi kültürlerinden bekledikleri sonuçlar büyük bir hüsranla sonuçlanır hayal kırıklığına sebep olabilmektedir. Uyumlu olduğu zannedilen kültürler içinde bile bir çelişki bulunmaktadır. Ancak Francis yüksek uyumun yüksek güvenilirlik ve sadakat doğuracağını savunmaktadır. Yüksek adaptasyon yüksek güvenilirlik taşımaktadır; bu yüzden, bu Francis'in sonuçlarıyla çelişmektedir (Pornpitakpan, 2003: 25-41).

Son yıllarda, her ne kadar çok yönlü ve yüzyüze gelinen olgu artsa da sayısız bilişsel, ilgili ve davranış değişiklikleri bireylerde oluşan daha çok kişide yüksek seviyelere ulaşmayı çevrenin bilinmeyen çevreyle uyumunu sağlamaktadır (Ward, 1996: 124-47). Bu devam eden, dinamik, birey ve

çevre arasında sürekli etkileşimleri içeren interaktif bir süreçtir (Anderson, 1994: 293-328& Kim, 1995: 170-93).

Kültürlerarası adaptasyon süreci yeni ve farklı kültürel bağlamda etkili olabilmek için fiziksel ve psikolojik değişimler gerektirmektedir. Araştırmacılar iletişim ve kültürlerarası adaptasyon arasındaki uzun kavramsal bağı kabul etmişlerdir. İletişim, sosyal bağlılık için bir mekanizmadır, kültürel olarak başka bir ülkeden gelerek ikamet edenlerin kültürleşme başarısında önemli bir faktör olmalıdır. Bu, bireylerin yeni çevrelerine içgörü geliştirmelerini sağlayarak temel anlamlar yaratmaktadır.

Göçmenlerin kültürlerarası uyumu, stresi yok etme yollarını belirlemek, süreci geliştirmek ve daha iyi deneyim için göç etme yolları büyük oranda araştırılmaktadır. Kültürlerarası uyum, bireylerin iyi oluş deneyimleri yeni çevreleriyle birlikte tek boyutlu olgu olarak kavramsallaşmıştır (Klopf, 1987; Torbiorn, 1982). Bununla beraber, artan bir biçimde çok yönlü olgular, sayısız bilişsel, duygusal ve davranışsal değişimleri içermektedir. Bunlar, yüksek oranda bireylerin içinde oluşmaktadır ve çevre uyumunda başarıya ulaşmada yardımcı olmaktadır (Anderson, 1994; Kim, 1995; Ward, 1996).

Devam eden dinamik ve interaktif süreç, birey ve çevre arasında sabit etkileşimler yaratmaktadır. Her bir hareket bu noktada diğerlerini değiştirmektedir. Ward vd. uyumun çeşitli yönlerini (psikolojik ve sosyo-kültürel) iyi boyuta entegre etmeye çalışmıştır. Onlar psikolojik iyi olma halini ve yeni kültürel bağlamda tatmini uyum olarak tanımlamaktadırlar ve sosyokültürel adaptasyon sosyal beceri gibi veya yeni kültürün interaktif yönleriyle bağlantı kurma yeteneği olarak adlandırılmaktadır. (Ward &Kennedy, 1999; Ward, 1996; Ward & Searle, 1991).

3. Kültürel Adaptasyon Süreci

Bireyin bir yerden başka bir yere göç etme süreci ve göç ettikten sonra bulunduğu yere uyum sağlama süreci çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Kültürel adaptasyon süreci dört aşamadan oluşmaktadır. Bu süreçler (Winkelman, 1994, s.122):

1) Balayı Süreci (Honeymoon Stage)

Bireylerin yeni bir yere göç etmesiyle oluşan ilk basamaktır. Bu aşamada insanlar yeni çevrelerine merak duymakta, keşfetme ve öğrenme isteği içinde olmaktadırlar. Genellikle bu ilk basamakta insanlar yeniyi

öğrenmeye, merak etmeye, hevesli olmaya ilgi duymakta ve enerjik bir imaj sergilemektedirler.

2) Kültür Şoku Süreci (Culture Shock Stage)

Bu aşamada genellikle insanlar kendi ana ülkelerinin kültürleri ve yeni geldikleri yerin kültürleri arasında bocalamaktadırlar ve sıkıntı çekmektedirler. Kıyasladıkları pek çok yeniliğin kendi tanıdıkları ve bildikleri kültürden farklı olduklarını görmektedirler (http://thatinternshipincanada.blogspot.com/2012/09/stages-of-cultural-adaptation.html; erişim tarihi: 13.01.2014):

o Yeni bir dil öğrenme çabası içine girmektedirler.

o Yabancı bir insanla nasıl etkileşim içine gireceklerini bilememektedirler.

o Yeni kültürden bir insanla nasıl arkadaşlık edileceği konusunda bir fikirleri yoktur.

o Yeni kültürden bir insanla nasıl flört edileceği konusunda bir fikirleri yoktur.

o Farklı bir yolla kendilerini ifade ettiklerinde anlaşılamamaktadırlar.

o Yemek bulma ve yemek yeme stilleri farklıdır.

o Dini ibadetlerini yerine getirme şekilleri farklıdır.

o Eğitim sistemlerinde büyük farklılıklar vardır.

o Eğer insanları kendilerini anlattıkları yönde anlayamazsanız o kültürdeki insanları sabırsız bulabilirsiniz.

o Farklı kültürden bazı insanları diğerlerine karşı önyargılı bulabilirsiniz.

Birinin tercihlerinin, değerlerinin, davranışlarının ve tutumlarının farklılığından normları tanıyıp uymakta ve kabul etmekte zorlanacağınızdan kültür şoku beraberinde, yalnızlığı, öfkeyi, çatışmayı, endişeyi getirebilmektedir. Kişi kendisini endişeli, gergin, öfkeli, eve kapanmış, yalnız, çaresiz, tükenmiş, güvenliğinden korku duyan, kendinizden emin olamazsınız, kendinizi yetersiz ve yeteneksiz hissedebilmektedir. Kendisini ait hissetmez, bilinmeyene karşı korku ve belirsizlik duyar, ne yaşamak istediği konusunda hangi değerleri yaşaması gerektiği konusunda karmaşık hissedebilmektedir. Kişi kendi ülkesine geri dönüp yeni ülkede kalmak konusunda, çocuğunu nerede dünyaya getirip yetiştireceği konusunda endişe duyabilmektedir (https://www.hotcourses-

turkey.com/study-in-usa/once-you-arrive/culture-shock/), erişim tarihi; 09.11.2019

3) Düzelme Süreci (Recovery Stage)

Bu aşamada artık insanlar yavaş yavaş yeni kültürü tanımayı zorluklarla baş edebilmeyi bazı farklı koşullarda nasıl davranacağını öğrenmeyi başarmaktadır. Hatta tekrar birinci aşamadaki gibi yeniye heyecan duymaya başlamış ve farklılıkları öğrenme konusunda heyecan duymaya başlamıştır ama daha ağırlıklı olarak bu aşama için birinci ve ikinci aşamanın birleşimi olduğunuz söyleyebilmekteyiz.

4) Adaptasyon Aşaması (Adaptation Stage)

Bu aşamada artık insanlar yeni kültürün değerlerini, normlarını, taleplerini ve gerektirdiklerini öğrenmişlerdir. Ve insan artık neleri sevip neleri sevmediği konusunda bir tercih yapabilecek duruma gelmiştir. Diğer bir yandan insan artık çift kültürlü duruma bile gelmiştir denilebilmektedir. Kendi yaşamına yeni ve farklı değerler bakış açıları kazandırmıştır. Bu aşamada insan rahatlık, olgunluk, esneklik ve tolerans kazanmıştır.

5) Yeni Bir Kültür Şoku Aşaması (Reverse Culture Shock Stage)

Bu aşamada insan eğer uzun süre boyunca hiç kendi ülkesine geri dönmediyse yeni kültüre çok fazla adapte olup yeni değerler kattığından iki kültür arasında bocalayacak kendi kültürünün sahip olduklarına adapte olmakta yeni bir kültür şoku yaşayacaktır. Bu kendi ülkesine döndüğünde kendi kültürüne karşı yeni bir kültür şoku yaşamasına sebep olabilmektedir.

Birçok çalışma göçmenlerin yeni kültürlere uyum faktörlerini incelemiştir. Yerleşmenin uzunluğu bu faktörlerden bir tanesidir. Bu göçmenler yeni kültürlerde ne kadar yerleşik kalırlarsa uyum eğilimi o oranda daha iyi olacaktır. Demografik faktörler arasında cinsiyet ve yaş faktörü bir insanın yeni çevreye en iyi nasıl uyum sağlayacağı ve bağlantı kurabileceği konusunda en önemli demografik faktörler olarak bulunmuştur (Eğinli, 2011, s. 225).

Bazı araştırmalar göçmenlerin uyum üzerindeki sosyo-ekonomik durumlarının etkisini incelemektedir. Birçok bulgu sosyoekonomik seviyesi daha yüksek olan insanların sosyoekonomik durumları düşük

olanlara göre daha iyi uyum sağladığı izlenmektedir (e.g., Moyerman & Forman, 1992).

Sosyal destek, kültürlerarası uyumun başarılmasında temel fonksiyonlara hizmet etmektedir (e.g., Adelman, 1988;Anderson, 1994). Sosyal destek, göçmenlere bilgiyle ve geribildirimle potansiyel olarak onların uyumu öğrenmelerini ve uyum-yaratma sürecini başarmalarını sağlamaktadır (Cobb, 1976). Bu aynı zamanda göçmenlere duygusal destekle birlikte yalnızlıkla baş edebilmeyi, stres ve zorlukların üstesinden gelebilmeyi ve yabancı bir çevreyle başa çıkmayı sağlamaktadır (Adelman, 1988; Fontaine, 1986).

Sosyal destek kuramları yıllar içinde geliştirilmesine rağmen, bu teoriler göçmenlerin interneti kullanmaları bağlamında araştırılmamıştır. Bir sistematik araştırma online destek üzerine göçmenler bağlamında kültürlerarası uyum rolünü anlama yoluyla ihtiyacını taşımaktadır. İnternetin artan kullanımı referansıyla aile ve arkadaşlarla daha fazla bağlantı kurumu sağlanmaktadır, aynı şekilde yeni insanlarla sosyal desteğin potansiyel kaynağı da bu oranda artmaktadır, günümüzde yapılan çalışmalar çoğunlukla göçmenlerin sosyal destek ihtiyacının ne kadar önemli olduğu üzerinedir ve göçmenlerin ülkeye daha çok ve daha az acı verici deneyimle uyum sağlamaları için nasıl destek olunabileceği üzerine olmaktadır (Chen, Kay, 2011: 167-176). Kültürlere yeni katılanlar kültürleşme süreci tamamlanana kadar kültürel adaptasyonu sağlamak ve kendilerine bu süreçte yardım etmek için çeşitli teknolojiler kullanmaktadır.

Göçmenlerin kültürlerarası uyumu için başlangıçta o kültürün normlarını öğrenme deneyimi oluşturması gerekmektedir. Böylece farklı akademik tecrübelere sahip olabilirler. Stres ve endişe bireylerin kazandıkları rahatın onların yeni edindikleri kültürle birlikte yok olması oryantasyon bozukluğuna sebep olur. Bu stres ve endişeyi bireyler yeni kültüre alışma basamaklarında aktif olarak fark edebilirler ise stratejilerle baş edebilme konusunda eğitimli olduklarında iyileştirici sayısız faktör katılımcılara etkili bir biçimde yardımcı olmaktadır.

Bireyler kendilerini bir etki içinde oryantasyon sağlayabilmeleri için yeni akademik ve sosyokültürel çevreye uyum sağlayabilmeleri için birçok yaklaşım stratejilerini göç eden kişiler kendileri tarafından sağlamaktadır. Bu değişim ve büyüme için içsel motivasyon, farklı kültürel ve akademik çalışmalar ve kıyas ve yansıma için devam eden çalışmalara dahil olma isteği yeni girişimlere ve deneyimlere pozitif ve açık davranış uyumu içermektedir. Bu stratejik yaklaşımlar katılımcıların önhareketlilik etkisi yeni öğrenme bağlamlarına uyum içindir. Bunlar öğrencilerin uyumu için

temel araçlardır (Gill, 2007: 167-183). Bu kültüre adaptasyon aşamasında uyum sağlayan ve farklılık yaratan stratejiler aşağıdaki gibidir:

Boylamasına Yaklaşım: Kültürel uyuma boylamasına yaklaşım genellikle insanların diğer kültüre uyum sağlarken bireylerin aşamalardan geçtiği bölümler olduğunu önermektedir. Kültür şoku, "W" eğrisi, Kim ve Ruben'in sistem teorisi, kültürlerarası geçişin her bir hitap çeşitli psikolojik bölümleri bireyler uzun zaman periyodu üzerinden ve farklı bir kültürden geliyorsa uyum sürecindeki birey bu aşamalardan mutlaka geçmek durumunda kalmaktadır. Bu yaklaşımlar, bireyin davranışını kültürel farklılıklara uyumu başarma konusunda önerilerde bulunmamaktadır. Buna karşılık, bireysel farklılıklar veya zorluk yeni şeyler yapma yolunda temellenmiştir. Bu yaklaşımlar şunu öngörmektedir, insan öğrenecek ve yeni kültür yollarına alışkın olmaya başlayacak ve böylece kültür farklılıklarına uyum sağlayacaktır (Cai, Rodriguez, 1996).

İletişim Uyumu Teorisi: Etkileşim seviyesinde, iletişim uyum teorisi konuşmacının partneriyle olan iletişim davranışına odaklanmıştır. Cat konuşmacıların onların diğerlerine karşı tutumlarının bağlayıcı ve ayırıcı stratejilerini kullanmıştır. Bir konuda birleşme, dilsel ve/veya paralinguistik davranışları, ikilem, sesin tonu ve bunun gibi daha çok benzer iletişim partnerlerini içermektedir. İletişim uyum teorisine göre, bir insan onay almak için bir noktada birleşir, bilgiyi arttırmaktadır ya da kendi iletişim partneriyle bir dayanışma göstermektedir (Cai, Rodriguez, 1996).

Göçmenlerin diğerlerini anlama yeteneği, iletişim partnerlerinin onları "yorumsal beceri" ile kabul edebilmesini ya da partnerlerin anlama yeteneği "yorumlama stratejisini" kullanma ile sonuçlanabilir. Bu stratejiler konuşmanın karmaşıklığını açabilir. Örneğin; kelime karmaşıklığını azaltır ya da dil bilgisini kolaylamaktadır. Artan dil temizliği, sesin tınısını değiştirmek, dilin temposu; uygun konuşma başlıklarını seçmek uyumu çoğunlukla iletişim uyumunu arttıran özellikler arasında bulunmaktadır (Gallois, Callan, 1988, 271-283).

Hiyerarşi Hipotezi: Bireyler iletişim amaçlarına ulaşmakta başarısız olunca onlar kendilerine en uygun en az bilişsel talep opsiyonunu kullanırlar. Örneğin, yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmanın bir yolu söylenileni tekrar etmektir. Tekrar etmek uzun konuşmanın içeriğinde ve söz diziminde büyük onarımlar gerektirmemektedir. İçeriğin ve söz diziminin onarımlarının daha soyut ve karmaşık onarımlar gerektirdiği düşünülmektedir. Mesaj özellikleri sözel yoğunluk ve konuşma oranı çok fazla söz dizimi ve içerikte olduğu gibi değişimi gerektirmemektedir. (Cai, Rodriguez, 1996) Bu nedenle tutarlı olarak Berger ve Battista (1993) giriş

mesajları anlaşılmayınca, bağlantılı olarak tekrar eden mesaj sözel yoğunlukta ve konuşma oranının kesintisi de önemli bir artış göstermektedir (Berger, C.R., & diBattista, P.,1993: 220-38).

Kültürlerarası iletişimde, Berger ve diBattista insanların eğer kendi ana dillerini konuşmayan bir bireyle etkileşim içinde olacaklarına inanırlarsa etkileşimin henüz başlangıcında onların mesajlarına daha uyum sağlamaya daha yatkın olacaklarını savunmaktadırlar. Başka bir deyişle, bulunduğu yerin dili ana dili olmayan konuşma tarafları yanlış anlamaya meğillidir ve bu yüzden yanlış anlaşılmaya sebep olmadan önce konuşmanın kendisine odaklanmaktadır. Bu nedenle, Gumperz ve Tannen (1982,2007) kültürlerarası etkileşimlerin homofonik etkileşimlerden daha zor olduğunu vurgulamaktadır çünkü katılımcılar ortak dilden yoksundur veya ortak bir paylaşımdan yoksundur. Bu sebeple, açıklamanın, paylaşılan bilginin ve tekrarın artması oranında, yanlış anlaşılma azalacaktır (Berger, C.R., & diBattista, P., 1993: 220-38).

Kültürel uyum sürecinde üzerinde durulan fiziksel ve psikolojik değişimler etkili fonksiyon sağlamayı gerektirmektedir yeni ve farklı kültürel bağlamlarda iletişim çok önemli bir rol oynamaktadır. araştırmacılar iletişim ve kültürlerarası uyum arasındaki kavramsal bağı kabul ederler. Teorik oryantasyon bulunmaktadır "iletişim, sosyal bağlılık için bir mekanizma, kültürleşme başarısı için önemli faktör olmaktadır kültürel olarak yabancı yerleşikler için. " O önemli anlamlar sağlamaktadır bireyler içgörü sağlamaktadır kendilerinin yeni çevrelerine. Kim bunu vurgulayarak "insan iletişiminin birçok formları arasında kişilerarası iletişim ve kitle medya tüketimi iki en önemli göze çarpan form üretmişlerdir kültürel öğrenme sürecinde."(e.g., Anderson, 1994; Kim, 1995; Ward, 1996).

Sosyal destek teorileri çabuk çoğalmaktadır son yıllarda, bu teoriler yeterli araştırmaya sahip değildir göçmenler bağlamında ve Internet kullanımında. Sistematik araştırma online destek göçmenlerin ihtiyacı bağlamında kültürlerarası adaptasyon rolünü anlama yoluyla ihtiyaç duyulmuştur. Artan Internet kullanımına referans olarak Internet büyük aile ve arkadaş bağlarının sağlanmasında yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte artan oranda yeni insanlarla bir etkileşim vardır (Chen, Kay, 2011: 167-176).

Sonuç:

Kültürel adaptasyon bir ülkeden başka bir yere göç etmiş olan bireylerin o ülkenin koşullarına, normlarına, değerlerine, şartlarına ve kurallarına uyum sağlamak için kendi davranışlarını değiştirmeleridir. Bu sürece, meraklı, sabırlı, toleranslı, farklılıklara karşı hoşgörülü, farklı vizyon ve

misyonlara açık, saygılı bir kişilik yapısına sahip olan kişiler daha çabuk adapte olmaktadır. Yeni kültürel deneyimler devam eden yansımaları ve kıyaslamaları oluşturmaktadır, yaratılan anlamı kategorilere ayırıp kavramsallaştırır, sosyal ve kültürel pratikleri öğrenme artar ve bu deneyim dönüşerek kişisel büyümeyi ve dönüşümü sağlamaktadır.

Her ne kadar kültürel adaptasyon sürecinde kişi belirli uyum aşamalarından geçse de direnip yerleşik sürece uyum sağlamaya çalıştığında bu aşamaları sağlıklı bir biçimde atlatıp yeni kültüre adaptasyon sürecine başlayabilecektir. Bu süreçte sosyal yardım alarak, göç edeceği ya da ettiği ülke kültürü ile ilgili ön bilgi alarak, çeşitli sosyal hizmet kuruluşlarına başvurup mentorlük ya da buna benzer hangi yardım desteği varsa bu desteği alarak uyum sürecini başlatmış olmaktadır.

Uyum sürecinde belirli yaklaşımlar olarak birey kendisine benzer olana ya da çekicilik kuramının etkisi ile kendisine yakın olanı benzer ve uyumlu bularak kendi iletişim davranışlarını da iletişim kurduğu kişiye göre ayarlama yolunu tercih etmektedir. Bu gerek beden dili davranışlarında gerek sözlü ve sese dayalı ifadelerde gözlemlenmektedir. Bunun dışında kişi anlaşılmadığını hissettiğinde söylediklerini daha yavaş daha anlaşılır bir biçimde ve ayrıntıdan ziyade ana mesajı vermeye odaklanarak iletişim kurma yollarını tercih etmektedir.

Kaynaklar:

Ady J. C. (1995). Toward A Differential Demand Model Of Sojourner Adjustment. In Wiseman RL, Ed. Intercultural Communication Theory. Thousand Oaks, CA: Sage.

Anderson, L. (1994). A New Look at an Old Construct: Cross- Cultural Adaptation, International Journal of Intercultural Relations, 18, 293-328.

Berger, C.R., Di Battista, P. (1993). Communication Failure and Plan Adaptation: If at first you don’t succeed, say it louder and slower. Communication Monographs, 60 (3), 220-238.

Cai, D., Rodriguez J. (1996). Adjusting to Cultural Differences: The Intercultural Adaptation Model, Intercultural Communication Studies V.2, I.7.

Chang, H., Chuang S., Chao S. (2011). Determinants of Cultural Adaptation, Communication Quality, and Trust in Virtual Teams'

Performance, Total Quality Management & Business Excellence, 22:3, 305-329.

Chen, W. (2010). Internet-Usage Patterns of Immigrants in the Process of Intercultural Adaptation. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking . Doi:10.1089/Cpb.2009.0249.

Chen, W., Kay, A.C.S. (2011). Leveraging computer mediated communication for social support in immigrants' intercultural adaptation. Cross Cultural Communication, 7(3), ss.167-176.

Cobb, S. (1976). Social Support As A Moderator Of Life Stress. Psychosomatic Medicine, 38(5), ss. 300-314.

Croucher, S. (2011), Social Networking and Cultural Adaptation: A Theoretical Model, Journal of International and Intercultural Communication, Vol. 4, Issue 4, ss.259-264.

Dillard, J. (1990). The nature and substance of plans in tactical communication. In M. Cody & M. McLaughlin (Eds.), The psychology of tactical communication, (pp. 70-90). Clevedon, England: Multilingual Matters.

Douglas, M. (2004). "Traditional Culture: Let's Hear No More About It", Mary Douglas, Culture and Public Action, edited by Vijayendra Rao & Michael Walton, Stanford, 85 – 109.

Eğinli, T. A. (2011). Kültürlerarası Yeterliliğin Kazanılmasında Kültürel Farklılık Eğitimlerinin Önemi, dspace.marmara.edu.tr, cilt.9., Sayı 35, ss. 215-227.

Erla S. Kristjánsdóttir & Sara DeTurk (2013). Cultural Insiders to Cultural Outsiders: Structure, Identity, and Communication in the Adaptation of Domestic, Involuntary Migrants, Howard. Journal of Communications, 24:2, 194-211

Leong, C.H., Ward, C. (2006). International Journal of Intercultural Relations 30, 799–810 801.

Gallois, C., & Callan, V. J. (1988). Communication Accommodation And The Prototypical Speaker: Predicting Evaluations Of Status And Solidarity. Language & Communication, 8(3-4), 271-283.

Gao, G., & Gudykunst, W. B. (1990). Uncertainty, Anxiety and Adaptation. International Journal of Intercultural Relations, 5 (4), 301-317.

Gill, S. (2007). Overseas Students' Intercultural Adaptation As Intercultural Learning: A Transformative Framework, Compare: A Journal of Comparative and International Education, Vol 37, Issue 2, ss.167-183.

Gumperz, J. J. (1982). Discourse Strategies. Cambridge: Cambridge University Press.

Güvenç, B. (1979). İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi.

Hobbs, J.R., & Evans, D.A. (1980). Conversation As Planned Behavior. Cognitive Science, 4, 349-77.

Hofstede, G. (1993). Cultural Constraints in Management Theories.Academy of Management Executive, 7(1), 81-94.

Karaeminoğulları, A., Doğan, A., Bozkurt S. (2009). Kültürlerarası Adaptasyon Envanteri Üzerine Bir Araştırma., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.14, S.1, 331-349.

Kim YY. (1995) Cross-Cultural Adaptation: An Integrative Theory. In: Wiseman RL, Ed. Intercultural Communication Theory. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 170–93.

Klinger. (1985). Missing Links in Action Theory. In M. Frese & J. Sabini (Eds.), Goal directed behavior. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Klopf D.W. (1987). Intercultural Encounters: The Fundamentals of Communication. Englewood, CO: Morton.

Lejeune (2001). Student Mobility & Narrative in Europe: The New. Strangers. Routledge, Florence, USA.

Lori K. Holleran Steiker, Felipe González Castro, Karol Kumpfer , Flavio Francisco Marsiglia , Stephanie Coard & Laura M. Hopson (2008). A Dialogue Regarding Cultural Adaptation of Interventions, Journal of Social Work Practice in the Addictions, 8:1, 154-162.

Moyerman DR, Forman BD.(1992). Acculturation And Adjustment: A Meta-Analytic Study. Hispanic Journal of Behavioral Sciences. 14:163–200.

Pornpitakpan, C. (2005). The Effect of Cultural Adaptation On Perceived Trustworthiness: Americans Adapting to Chinese Indonesians. Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 17(1),70–88.

Schwartz, S. (1992). Universals in The Content And Structure of Values: Theoreticaladvances And Empirical Tests in 20 Countries. In M. P. Zanna, (Ed.), Advances in Experimental Social Psychology, San Diego: Academic Press.

Stephen M. Croucher 2. Klopf DW. (1987). Intercultural encounters: The fundamental of communication. Englewood, CO: Morton Oberg K. Cultural shock: Adjustment to New Cultural Environments. Practical Anthropology 1960; 7:177–82.

Ward C, Searle W. (1991). The Impact of Value Discrepancies and Cultural Identity on Psychological and Sociocultural Adjustment of Sojourners. International Journal of Intercultural Relations, 15:209–25.

Ward C. (1996) Acculturation. In: Landis D, Bhagat R, eds. Handbook of intercultural training. Thousand Oaks, CA: Sage: pp. 124–47.

Ward, C., & Kennedy, A. (1999). The Measurement of Sociocultural Adaptation. International Journal of Intercultural Relations, 23 (4), 659-677.

Tannen D. (2007). Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse (2nd edition), Cambridge University Press.

Torbiorn I. (1982). Living Abroad: Personal Adjustment and Personnel Policy in the Overseas Setting. New York: Wiley.

Winkelman M. (1994). Cultural Shock and Adaptation, Journal of Counseling and development. 73 (2):121-126.

-, http://thatinternshipincanada.blogspot.com/2012/09/stages-of-cultural-adaptation.html; erişim tarihi: 13.01.2014

Davis & Finney, http://www.jmu.edu/assessment/wm_library/ccai.pdf., 2003.

-, http://www.sit.edu/publications/docs/competence.pdf.,2000

-,https://www.hotcourses-turkey.com/study-in-usa/once-you-arrive/culture-shock/), erişim tarihi; 09.11.2019.

Yaratıcı Dramanın Öğrenme Becerileri Üzerindeki Önemi Üzerine Bir Derleme

S. Didem ÖZŞENLER*

**Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selma.didem.ozsenler@ege.edu.tr*

Özet

İçinde bulunduğumuz yüzyıl sürekli yeni bir disiplin karmasını içine katan ve yeni genel geçer kural ve yasaları ortaya koyan postmodern toplum yapısının ortaya koymuş olduğu iletişim çağında gerek sosyal beceriler gerek iletişim becerileri o topluluk içindeki fertlerin dışında tutulamayacağı bir sistem yaratmaktadır. Sürekli kendini yenileyen, geliştiren ve değiştiren bu yapı özellikle bu yapılanmaya katılan bireylerin öğrendiği ve öğrettiği işler doğrultusunda kendisini oluşturmaktadır. Bu devinimlerin eleştirisi ve değerlendirilmesi sosyal bir yapı içindeki olayları, durumları o günün şartları ve koşulları içinde ve grup ve grup iletişimi yaklaşım ve teorilerinin irdelenmesi ve olay teori etkileşiminin neden sonuç ilişkisi bağlamında bir köprü kurularak değerlendirilmesi yoluyla sağlanmaktadır. Bir yapı ya da grup içindeki bu devinimleri sağlayan günlük hayatta pek de farkında olunamayan dramanın katkılarıyla var olmaktadır. Grup içinde bir öğrenme yöntemi olarak kullanılan yaratıcı drama kişiye sosyal beceri (kendini açma, empati, kendini tanımlama, sosyal kontrol vb.) gibi birçok sosyal özellik kazandırmaktadır.

Günlük yaşamda bizi çevreleyen olaylar silsilesi ve bizim onlara verdiğimiz yanıtlar ve sağlanan etkileşimler küçük gruplar içine tekrardan gözler önünde serilerek durumun, duruma verilen tepkilerin, durumun bize yansıttığı etkilerin farkında olunmasını sağlamaktadır. Farkında olmayı sağlamanın yanı sıra "an" esnasında nasıl bir şekilde karşılık verilebileceğinin provasını yaptırmaktadır. Eğlendirerek ve eğlendirirken düşündürerek dramanın en belirgin özellikleri olan fantazi içerik analizi, hikayelendirici paradigma, sosyal bağlılık gibi yaklaşımlar ve teoriler aracılığıyla doğaçlama, oyun yaratma, rol yapma, kafa sesi gibi bir ya da birçok yöntem kullanarak iletişim beceri ve sosyal becerileri uygulamalı olarak öğretmektedir. Yaratıcı dramanın bireye kazandırdığı sosyal beceri ve daha çok iletişim becerisi olan kendini açma becerisi kişinin kendisiyle ilgili geniş ve derin diğerlerinin anlatılmadan bilmesinin kolay olmadığı bilgilerin dışa aktarımıdır. Kişi bu beceriyi ancak empati kurarak, kendine güvenerek topluluk içinde yaşanılması mümkün olan bazı çekinceleri

üzerinden atarak sosyal kontrolü öğrenirken aşırı oto kontrolü de azaltarak sağlayabilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yaratıcı Drama, İletişim Becerileri, Derleme

Abstract

In the age of communication in which the postmodern society structure which has a new disciplinary mix and new general rules and laws in the present century has created, both social skills and communication skills create a system in which individuals cannot be excluded. This structure, which constantly renews, develops and changes itself, constitutes itself especially in line with the works learned and taught by individuals participating in this structure. The criticism and evaluation of these movements are provided by examining the events and situations in a social structure within the context and conditions of that day, and the approaches and theories of group and group communication and establishing a bridge in the context of cause and effect relations of event theory interaction. It exists with the contributions of drama, which is not very aware in daily life, which provides these movements within a structure or group. Creative drama, which is used as a learning method within the group, gives the person many social characteristics such as social skills (self-disclosure, empathy, self-definition, social control, etc.). The range of events surrounding us in daily life, and the responses and interactions we provide to them, are spread back into small groups to raise awareness of the situation, the reactions to the situation and the effects that the situation reflects on us. In addition to being aware, he also rehearses how to respond during the "moment". Fantasy content analysis, which is the most prominent features of drama with entertaining and entertaining thinking, teaches communication skills and social skills by using one or more methods such as improvisation, game creation, role playing, and head voice through approaches and theories such as narrative paradigm, social commitment.

Key Words: Creative Drama, Communication Skills, Compilation

Giriş

Drama, geçmiş yıllarda, tiyatro eğitiminde yer alan herhangi bir karakteri canlandırabilmek için bir eğitim tekniği olsa da günümüzde daha çok yaşadığı anın farkına varan, iletişim becerilerinin kuvvetli, özgüvenli ve grup içi iletişim yetenekleri gelişmiş birey yetiştirirken kullanılmaktadır. Bununla birlikte insanın yaşamı içerisindeki duygu, düşünce ve çağrışımları kullanarak kendini daha yakından tanımasında ve

yaşadıklarını gözden geçirmesinde kullanılan bir yöntem olarak önem taşımaktadır.

Drama, insanın tasarımlarını eyleme dönüştürebildiği bir yoldur. Evden çıkmadan önce evde açık pencere kalıp kalmadığını kontrol etmek ve sonra da düşündüğümüz bu rolü oynamamız dramadır (Gönen ve Dalkılıç, 2002, 23). Tüm bu drama tanımları bize en geniş anlamıyla dramanın bir çeşit yaşama sanatı olduğunu göstermektedir. Kendi hayat sahnemizde oynadığımız rollerin bütünüdür denilebilmektedir. Drama kendi içinde yaratıcılık, etkileşim, eylem, edim ve empati gibi kavramları barındırmaktadır. Drama yaratıcıdır çünkü spontan olayları içermektedir, etkileşim vardır, karşılıklılık ilişkisine dayanmaktadır, tanımında hareket vardır hareket eylemi ve gözlenebilen varolan davranışı doğurmaktadır. Çeşitli rollere girilerek canlandırılan karakterin duygu, düşünce, yaşanılan zaman ve mekanın havasını solunmuş olunmaktadır.

1. Yaratıcı Drama Kavramı:

Yaratıcı drama, kişiler arasında doğrudan iletişimi sağlayan, kendini ve karşısındakini tanıma fırsatı veren, birbirini anlama becerisini geliştiren bir yöntemdir. Tiyatro tekniklerinden de yararlanılır ancak drama ve tiyatro birbiriyle karıştırılmaması gereken iki farklı alandır. Yaratıcı drama çalışmalarında izleyici ve izleyicinin karşısında ezberlenen rolün tekrarı yoktur. Bütün grubun katılımı ile anında, hiç metne bağlı kalmadan yanlış yapma kaygısı taşımadan, gerektiğinde tekrarlayarak gerçekleştirilir. Öncesinde prova yapma gerekmediği gibi dekor, kostüm ya da aksesuar zorunluluğu da yoktur. Grup dinamiğine dayalı spontane oluşturmalar ve oyunlaştırmalar vardır (Kırmızı, 2015, 94).

Dramanın tarihsel geçmişine bakıldığında disiplinlerarası bilim dallarından beslendiği ve uzamsal dünya paradigmasının güç kazandığı günümüz dünyasında bile sıklıkla deneyimsel yaşam perspektifinde iletişim becerilerinden yararlandığı görülmektedir. Önceleri rol yapabilme yetisinden çok psikolojik bir yöntem olarak kullanılan drama, daha sonraları çocukların yaratıcılıklarına ve sosyal gelişimlerine yardımcı bir unsur olarak algılanmaya başlamaktadır. 1921 yılında John Dewey'in çocuk merkezli eğitim anlayışı ve oynayarak davranış geliştirme bireyin kendini ifade edebilmesine ve yaratıcılık boyutunu geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Tuluk, 2004, 12'den aktaran Karaömerlioğlu, 2010, 9). Üründen ve sonuçtan çok yaşanılan sürece önem verilen bu eğitim şekliyle kendiliğindenlik öğesi ön plana çıkmaktadır. Bu kendiliğindenlik öğesi günümüzde kullanılan doğaçlama tekniğinin devreye girmesini sağlamakta ve öğrencide bu anlık yaşam deneyimleri dikkat yoğunluğu, duyarlılığı ve imgeleme gücünü geliştirmektedir. Bu, anda kazanılan yaşam becerileri,

gerçek hayatın iniş çıkışlarına hazırlanmayı sağlamaktadır. Yaratıcı dramanın 1960'lı yıllardaki mottosu "kişinin kendini bulması" iken 1967'de Brian Way dramaya yeni bir boyut katarak "bireyin bireyselliğini/tekliğini/biricikliğini ön plana çıkarması" parolasını literatüre kazandırmaktadır. 1970'lerde Heathcode, dramayı yeniden tanımlayarak, diğerlerinden farklı olarak bireyin önce kendini ifade etmeyi öğrenmesini ve bağımsızlığı için çaba göstermesini savunmaktadır. Böylece Heathcode ile birlikte eğitimde drama tarihinde, öğrencilere gerçek yaşantılar yaşatma dönemi başlamış olmaktadır. Daha sonra, Nickel "Engelsizce yaratıcı olabilmek için kendi kişiliğini tanımış olmak ve klişeleşmiş düşünce biçimini bir yana bırakabilmek gerekiyor." yorumunu getirmiştir (Tuluk, 2004, 12'den aktaran Karaömerlioğlu, 2010, 9-11). Klasik tiyatro anlayışında daha klişeleşmiş ve varolanı taklit etme olarak tanımlanabilen drama, gitgide günümüzde modern bir anlayış içine girmiş ve daha spontan, daha yaratıcı ve daha kendinden bir şeyler katarak farklı bir kalıba girerek kişinin kendini daha iyi tanıması, kendini ifade gücü açısından eğitici bir uygulama sanatı haline gelmiştir.

Dramaya farklı bilim dallarından katkı sağlanarak farklı bakış açıları kazandırılmaktadır. Böylelikle yaratıcı drama özellikle eğitim ve kişisel iletişim becerilerinin kazandırılması adına bireye büyük katkı sağlamaktadır.

Eğitsel drama tarihsel gelişiminde genel olarak iki farklı yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan ilki dramayı bir öğrenme aracı olarak algılar. İkinci yaklaşım ise dramayı bir sanat formu olarak algılamaktadır. Bu yaklaşımda dramanın temel hedefi dramanın kendisidir; yani drama amaç konumundadır (Uyanıksoy, 2007, 26). Drama, eğer bir bireyin yabancı dili öğrenmesi için, bir becerisini geliştirmesi için, ya da sevmediği bir dersi zevkli bir halde öğrenebilmesi için kullanılıyorsa araç görevini görmektedir. Drama anı yaşamayı, farkında olmayı duyarlı olmayı, öğretiyorsa amaç görevini görmektedir ve kişiye kendini ifade etme becerisini, fikir üretmeyi, yaratıcı olabilmeyi, hayal kurabilmeyi kısacası yaşam becerisini kazandırarak kişinin psikolojik ve sosyal dünyasında aktif olmasını sağlamaktadır.

2. Yaratıcı Dramanın Tarihsel Gelişimi

Drama öğretimi ile ilgili ilk adımlar İngiltere'de Harriet-Finley Johnson ve Caldwell Cook, Amerika'da Winifred Ward tarafından atılmıştır. Drama'nın tarihsel gelişimini anlatan kitaplarda adı hemen hemen hiç yer almamakla birlikte The Dramatic Method of Teaching adlı kitabı Harriet-Finley Johnson'ın bu alanın öncülerinden biri olduğunu göstermektedir.

Diğer bir öncü olan Caldwell Cook, The Play Way (1917) adlı eserinde oyunun eğitimin temeli olduğunu söylemiştir. Cook'a göre yapmak, oynamak ve kendiliğindenlik, öğrenmek için anahtar oluşturmaktadır. Bu sıralarda Amerika'da Winifred Ward çocuklarla doğaçlama drama çalışmaları yapmaya başlamış ve bu yolla çocukların kendi oyunlarını kendilerinin üretmelerini amaçlamıştır (Sağlam, 2004, 4-21). Ward, çocuklara yönelik belli aşamaları içeren uygulamaların olduğu doğrusal yaklaşımla bir ders planı önermiştir. Bu süreç duyusal dikkat alıştırmalarından başlayarak, pandomim, diyaloglar, karakter oluşturma, doğaçlama ve öykü oynamaya kadar uzanmaktadır. Ward'la aynı dönemlerde İngiltere'de Slade (1954), "çocuk draması" kavramını tanıtmıştır. Slade, becerileri veya belirli aktivitenin oluşum sırasını vurgulamak yerine çocuğun yaratmak için doğal uyarıcılarına odaklanmaktadır (Uşaklı, 2007, 9-10).

Dramaya yönelik birçok farklı bakış açısıyla yaklaşılsa da drama temelde kişiye kendini tanımasında yardımcı olmanın yanı sıra, kişisel gelişimini tamamlamasına yönelik gösterdiği çabada, duyarlılık, anlayış, güven ve işbirliği özelliklerine sahip kendini gerçekleştirmiş bir insan olma içgüdüsüyle yaşamı boyunca gösterdiği bütün davranış ve hareketlerde otokontrollü, kendine güveni ve öz-saygısı yüksek, empati ve diğer kişisel becerileri yüksek bir birey olmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

Sosyo-dramatik oyun, bir grup çocuk arasındaki belirli bir senaryo ile rollerin çıkarılmasıdır. Uzun bir süre boyunca kişisel, sosyal ve yerel temaları ifade etmektedir (Moyles, 2012). Sembolik aktivite ve anlatı gelişimini içermekte ve referans olarak incelemektedir (Bodrova, 2008; Edo, Planas ve Badillo, 2009; Meyers ve Berk, 2014; Pickett, 2005).

Drama özünde oyuncular için yazılan bölümleri kendi duygu ve düşüncelerinden bir şeyler katarak kurgu ile canlandırma sanatıyken, yaratıcı drama, dramanın sanat boyutunun yanı sıra daha çok eğitsel boyutu da olan ve herkese yönelik uygulanabilecek bir duyguyu, bir fikri, bir düşünceyi, bir yaşantıyı, bir davranışı, bir olguyu tiyatro tekniklerinden yararlanarak yeniden canlandırmaya dayanmaktadır ve yaşadıklarımızı, düşüncelerimizi duygularımızı yeniden gözden geçirmemize fırsat sağlayarak farkındalığımızı arttırmaktadır.

San, yaratıcı dramayı, "doğaçlama, rol oynama gibi tiyatro ya da drama tekniklerinden yararlanılarak, bir grup çalışması içinde, bireylerin bir yaşantıyı, bir olayı, bir fikri, kimi zaman bir soyut kavramı ya da bir davranışı eski yaşamların tekrar gözden geçirilmesi yoluyla canlandırılmasıdır" şeklinde tanımlamaktadır (San, 2002, 81'den akt. Uşaklı, 2007, 7). Tuluk'a göre yaratıcı drama ise, tiyatro formlarından da

yararlanan bir disiplindir. Özünde "oyun" kavramı bulunur. Ancak, drama olgusu bir tiyatro ya da oyunculuk örneği sergilemek de değildir. Yazılı bir metni yoktur. Sahneye koymak gibi temel bir amacı olmadığı halde, istenirse yapılan çalışmalar çok fazla değiştirilmeden gösteriye sunulabilir (Tuluk, 2004, 10). Yaratıcı dramanın bireyin toplumsallaşmasında önemli katkıları olduğu söylenebilmektedir. Toplumsallaşmanın sağlanmasında sosyal beceriler önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal beceri kavramı, birçok araştırmacı tarafından tanımlanmıştır. İçinde bulunulan sosyal ortama uygun davranma yeteneği olarak tanımlanan sosyal beceriler, kişinin olumlu ya da olumsuz duygularını uygun bir şekilde anlatabilmesini, kendisine uygun olmayan istekleri geri çevirebilmesini kolaylaştırma konusunda önemli rol oynamaktadır (Sorias, 1986, 24-29). Alan yazında yaratıcı drama, eğitimde drama, canlandırmacı oyun, tiyatro ve oyun eğitilen bilim alanı olarak tanımlanan drama; eğitim, sanat ve kültür, gibi temel disiplinlere dayalı bir alandır. Drama; hem sanat eğitim bilimi, hem kültür bilimi hem de eğitim bilimlerinin arasında sayılabilir. Günümüzde, eğitimde ve sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışmaya eğilim artmaktadır. Drama hem pek çok bilim dalına kaynaklık edebilmekte hem de onlardan kaynağını alabilecek kadar genişletilebilmektedir (Çakır, Okvuran, Adıgüzel, 2004; 3'den akt. Gündoğdu, 2009, 44).

Yaratıcı drama, tıpkı bir bukalemun gibidir, kafası hep çeşitli öğretim alanları ve kökeninin tiyatrodan almış daha fazla literatür veya sosyal çalışma alanı aramakla meşguldür. Küçük çocukların yaşamlarının peşinden savrulup gitmektedir, yaratıcı drama aktiviteleri her zaman spontan ve küçük çocukların hayal dünyalarıyla farklılaştırılamamaktadır. Aynı yolla günün psikolojik, sosyal ve eğitimsel atmosferinde, yaratıcı dramaya yaklaşımlar geçmiş kökenden etkilenmektedir. Okullarda ayakta kalmak için, potansiyel artistik ortamdansa birinin düşüncelerini ve diğerleri ile olan ilişkilerini değiştirmeye yönelik yaratıcı dramanın sanat formuna yaratıcı öğretme olarak bakılmaktadır (Pinciotti, 2010, 24).

3. Yaratıcı Dramanın Özellikleri:

Yaratıcı drama sürecinde, katılımcılar bir alanda uzman olmayabilirler, bunun yerine birlikte anlamlı dramatize edilmiş öykülerle bir araya geldiklerinde belirli becerileri öğrenmekte ya da geliştirmektedir (Guli, 2004). Özellikle öğrencilerin konuşma becerilerinde, yaratıcı drama pratik yapmak için değerli bir imkan sunmakta ve öğrencilerin kendilerini ifade etme motivasyonlarını arttırmaktadır (Shand, 2008). Yaratıcı drama, duyuların aktif kullanımını sağlamaktadır ve böylece Garden'ın çoklu zekası ile ilgili konulara değinmektedir. Farklı bir deyişle, öğrenciler

diyalog, hareket, ses ve görme ile öğrenmektedirler. Diyalog, rol yapma ve kinestetik hareketler sözel-dilsel, mekansal, bedensel-kinestetik, kişilerarası ve intrapersonel zeka stillerine hitap etmektedir. Öyleyse, yaratıcı drama, öğretmenlerin öğrenme ortamlarında çoklu öğrenme stillerini kullanmaları için bir araçtır (Tate, 2002). Bu nedenle, bu meta-analitik inceleme ile böyle bir çok işlevli yöntemin etkisi araştırılmıştır.

Teknolojik araçların yaşamımızdaki yeri, yaşam stilimizin gitgide değişmesi eğitim-öğretim anlayışının yeniden yapılandırılması gereğini doğurmuştur. Eğitim alanında yaşanan en büyük değişim de bireylerin çoklu zekaya sahip olabileceğinin kanıtlanması sonucu ortaya çıkmıştır. Artık tek bir eğitim anlayışı yeterli olmamaktadır. Geçmişte uygulanan ezbere dayalı tekdüze yöntem yerini daha yaratıcı, uygulamaya dönük bir eğitim-öğretim anlayışının farklı algılama kapasitelerine sahip çocukların daha kolaylıkla öğrendiği ve adapte olduğu bir sistem olmuştur.

20.yy.ın başında sınıfta uygulanan ilk drama çalışması ile ilgili olarak, bir köy öğretmeni olan Harriet Finlay- Johnson'ın adı geçmektedir. İlk uygulamalar bir tür "make believe play" (öyleymiş gibi yapma oyunu) biçimindedir. Slade 1954'lerde Finlay- Johnson'un make believe play'ine doğallık boyutunu katarak kendiliğindenlik öğesinin ve bugün kullandığımız anlamda doğaçlama tekniğinin de işin içine girmesini sağlamıştır (Bolton, 1984, 533'ten akt. San, 1990, 577). Bolton, Slade'den farklı olarak natüralist bir deneyime girilmesinden yana olmadığını vurgulamakta Brecht'in yabancılaştırma ya da mesafe koyma yöntemine benzerliğe dikkati çekmektedir. "Mesafe koyma, dramanın bir eğitim süreci olarak anlaşılabilmesinin anahtarıdır" Böylece oyundaki "kuralara bağlı özgürlükler" içinde var olan durumdan ve var olan şeylerden uzaklaşma, yeni bir şeyi, yeni bir durumu inceleme, deneme, eskiyi sorgulama, eskiyi inceleme de olanaklı oluyordu. Dolayısıyla, eğitimde dramada, hiçbir zaman bir şeyi olduğu gibi kabul etme, öykünme söz konusu değildir (San, 1990, 578-579).

Colston'un (1985) yaratıcı drama eğitimine yaklaşımı özellikle yapısal gelişim bozukluğu olan farklı yaşlardaki bireylerin sözel ve sosyal iletişim becerileri üzerinde, Netten (1995), ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin iletişim ve konuşma becerilerinde, yaptıkları hataları düzeltme davranışlarında olumlu değişikliklere sebep olduğunu saptamışlardır (Akt. Özdemir, 2003). Yassa (1997), araştırmasında yaratıcı drama eğitiminin öğrencilerin özgüven, haklarına sahip çıkma, duygularını kontrol edebilme, empati, grupta farklı düşünceleri görebilme gibi becerileri kazandırdığını vurgulamaktadır. Jackson ve Bynum (1997), duygusal bozukluğu ve davranış bozukluğu olan çocukların sosyal etkileşimlerine drama eğitiminin olumlu katkılar sağladığı sonucunu ortaya çıkarmışlardır.

Drama özellikle, konuşma ve dinleme becerilerinin desteklenmesinde önemli bir yere sahiptir (Arslan, Erbay, Saygın, 2010, 3). İşin özünde yaratıcı drama, sadece orijinal bir ürün ortaya koymak değil, bilinen mevcut bilgilerden yeni sentezler yapma, sorunlara farklı çözüm yolları üretme, yeni durumlara kolayca uyum sağlama ve nesnelerin işlevlerini alışılagelmişin dışında düşünmektir (Karataş ve Özcan, 2010, 226).

Kırkar ve Yılmaz, yaratıcı dramayı, farklı ilişkileri görebilme, yaşamı çok yönlü algılayabilme, bir olayı farklı yönleriyle irdeleyebilme, problem çözebilme ve karar verebilme, kendini ve başkalarını anlayabilme, yeni durumlara uyum sağlayabilme ve kendini ifade edebilme gibi amaçları da içinde barındırabilen yaratıcı drama uygulamalarına, öğrenme ve öğretme ortamının etkinliğini, verimliliğini ve kalıcılığını arttıran yaşantı yoluyla öğretim uygulamaları olarak tanımlamıştır (Kırkar ve Yılmaz, 2008, 9).

Uşaklı'ya göre yaratıcı dramanın çocuk ve gençlerle ilgili olduğu düşünülse de, süreç her yaş için uygun olabilmektedir. Yaratıcı drama süreci dinamiktir. Lider gruba fikirlerini, kavramlarını, duygularını, dramatik canlandırma aracılığıyla ifade etmeleri ve iletişime geçirmeleri için rehberlik etmektedir. Yaratıcı dramada grup, keşfedilen içeriğe uygun olarak diyaloğu ve hareketi doğaçlamakta, drama öğelerini kullanarak deneyime anlam ve biçim vermektedir. Yaratıcı dramanın temel hedefi, kişiliği geliştirebilmek ve katılımcının öğrenmesini kolaylaştırabilmek olup sahne için aktör yetiştirmek değildir. Yaratıcı dramaya katılım, dil ve iletişim yeteneklerini, problem çözme becerilerini ve yaratıcılığı geliştirebilmekle birlikte, olumlu benlik kavramını, sosyal farkındalığı, empatiyi artırabilmeye, değer ve tutumları aydınlatabilmeye ve tiyatro sanatını anlamaya potansiyel sağlayabilmektedir (Uşaklı, 2007, 8).

Dram, Yunanca eylem, drama ise bir yaşam biçimidir. Reformcu hareketlerle, eğitimde drama, Fransa'da başlamıştır. J.J. Rousseou (1712-1778) da bu akımın babasıdır. Rousseou'ya göre seyircilerin kendi kendilerini eğlendirmeleri, duyguların üstünlüğü, öznellik, bilişsellik ve duyguları yaşamak önemlidir. 1870'lerden başlayarak eğitimde yapılan yeniliklerle "çocuk merkezli eğitim" kavramına dönüşmüştür. 1889-1893 yıllarında açılan okullarda çocuk merkezli eğitime geçilmiştir. Eğitimde dramanın ilk uygulamaları da yine bu okullarda görülmüştür (Gönen ve Dalkılıç, 2002, 25).

1921'de John Dewey'in çocuk merkezli eğitim anlayışı ve oynayarak davranış geliştirme (acting behavior), bireyi edilgenlikten kurtaran, bireyin kendisini ifade etmesine olanak sağlayan etkin bir oyun alanı doğuruyordu. Üründen ya da sonuçtan çok, sürece önem verilen bu yaklaşımda, yola çocuk oyunlarından çıkılmıştır (Tuluk, 2004, 10).

Ward (1930)'ın çocuklarla yaptığı yaratıcı drama oturumları, öykülerinin dramatizasyonunu içermektedir. Grup, bir öykü her bir bölümünü nasıl oynayacağını önceden planlayabilir. Oyundan sonra performanslarını değerlendirebilir. Oyunun kuruluşu, düzenli, makul, inandırıcı olmalı üstün körü olmamalıdır (Taylor, 2000, 99-100den akt. Uşaklı, 2007, 9). Ward'la aynı dönemlerde İngiltere'de Slade (1954), "çocuk draması" kavramını tanıtmıştır. Slade, becerileri veya belirli bir aktivitenin oluşum sırasını vurgulamak yerine çocuğun yaratmak için doğal uyarıcılarına odaklanmıştır (Uşaklı, 2007: 10). Yaratıcılık drama içinde kural içinde kuralsızlık olarak da tanımlanabilir. Belli bir lider tarafından belli bir çerçevede yönetilse de süreç çocukların yaratıcı dünyalarına doğal uyarıcılarına bırakılmakta ve yaratıcı drama tek boyutta ele alınamamaktadır. Çocuklar için eğitim açısından kullanılsa da, drama üç boyutta ele alınmaktadır:

1. Yaratıcı drama bir sanat eğitimi alanıdır: Sanat eğitimi her şeyden önce duyuların eğitilmesi demektir. Bireylerin bilişsel, duyuşsal, devinişsel gelişimine destek vermeyi hedeflediğinden dolayı drama bir sanat eğitimi alanıdır. Genel olarak sanat eğitimi "Bireyin tüm ruhsal ve bedensel bütünlüğü içinde estetik kaygı, düşünce ve görüşlerinin geliştirilmesini yetenek ve yaratıcılık gücünün olgunlaştırılmasını, sanatsal değerlere hoşgörü ile yaklaşma çabası"nı esas almaktadır (Artut, 2004: 91'den akt. Gündoğdu, 2009, 48).

2. Yaratıcı drama aynı zamanda bir öğretim yöntemidir: Öğretimde yöntem öğrencide oluşturmak istediğimiz davranış değişikliğini hangi yolla, hangi materyaller kullanarak kazandırılacağını ifade etmektedir. Bu boyut, yaratıcı dramanın kişisel sosyal gelişim yöntemi olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Üstündağ, 2002, 23-26'dan akt. Gündoğdu, 2009, 48).

3. Yaratıcı drama aynı zamanda bir disiplindir: yaratıcı drama çalışmaları belirli aşamalar izlenerek gerçekleştirilmektedir. (ısınma-hazırlık, canlandırma, değerlendirme-tartışma). Bu aşamalar liderin yapacağı çalışmaya göre biçimlendirilebilir, değiştirilebilir (Adıgüzel, 2002'den aktaran.) Yaratıcı drama bilimsel yöntemle bilgi üretmekte, verileri bilimsel teknikler ile toplamakta, alanıyla ilgili problemleri bilimsel yöntemi kullanarak çözmekte ve elde ettiği bilgileri bilim uygulamalarını geliştirmekte kullanmaktadır (Üstündağ, 1996, 22-23'den akt. Gündoğdu, 2009, 48).

4. Yaratıcı Dramanın Aşamaları:

Yaratıcı drama çalışmaları belirli yaşantıları izlemek zorundadır. Bu aşamalar, liderin yapacağı çalışmaya göre oluşturulabilmekte veya değiştirilebilmektedir. Bu aşamalar şu şekilde sıralanabilmektedir:

1. Hazırlık-Isınma çalışmaları: Isındırmak, birinin bir şeye yakınlık duymasını, alışmasını, benimsemesini, yadırgamaz olmasını sağlamak için yapılır. Daha çok bedenin harekete geçtiği, duyuların eş zamanlı olarak kullanıldığı, güven kazanma, uyum sağlama gibi grup dinamiğini, oluşturmak için yapılan, kuralları diğer aşamalara göre belli ve daha çok lider tarafından belirlenen aşamadır. Bu aşamanın esas amacı bir grup dinamiği oluşturmanın yanı sıra, bir sonraki aşamaya hazırlıktır (Adıgüzel 2006'dan akt. Gündoğdu, 2009, 49). Çeşitli yöntemlerle beş duyuyu kullanma, gözlem yetisinin geliştiği, bedensel ve dokunsal alıştırmaların yapıldığı, tanışma, etkileşim kurma, güven ve uyum özelliklerini katılımcıya kazandıran ve oldukça kesin kurallarla belirlenen, grup liderinin yönlendiriciliğinde yapılan çalışmadır (Tuluk, 2004, 11).

2. Canlandırma: Canlandırılacak konu çerçevesinde bir başlangıç noktası olan, doğaçlama, rol oynama ve diğer tekniklerin kullanıldığı bir aşamadır. Yaratıcı drama çalışmalarındaki tüm yaşantılar, paylaşımlar, değerlendirmeler, bu aşamada yapılan oluşum çalışmaları ile oluşan canlandırmalara, sonuçlarına ve bireyde bıraktığı izlere göre yapılır. Belirlenen temayı işlemede oluşturulan dramatik anları çözmek için gerekli olan tekniklerin kullanımı bu aşamada gerçekleştirilir (Gündoğdu, 2009, 49). Belirlenmiş kurallar içinde özgürce oyun kurma ve geliştirme çalışmalarından oluşur. Yaratıcılık bu aşamada oldukça önemlidir (Tuluk, 2004, 11). Saptanan bir tema üzerinden yola çıkılarak, bir hedefe doğru belli aşamalarla yol alınır. Bireyselliğin ve yaratıcılığın ön plana çıktığı çalışmalardır (Tuluk, 2004, 11).

3. Değerlendirme- Tartışma: Sürecin nasıl gelişeceği ve nereye varacağı önceden belirsizdir. Süreç, önceden belirlenmiş bir noktadan başlar (Tuluk, 2004, 11).Yaratıcı drama çalışmalarında elde edilen sonuçlar bu aşamada değerlendirilir. Başka bir deyişle, sürecin özü, önemi, niteliği ve niceliği bu aşamada saptanır. Duyguların, düşüncelerin paylaşımı da bu aşamada alınır. Genel olarak eğitsel kazanımlar üzerine ya da ortaya çıkan oluşumlar üzerine tartışmalar yapılır. Bu aşama aynı zamanda konu ya da yaratıcı drama öğretim bilgisi ile bilgilerin tartışıldığı bir aşamadır (Gündoğdu, 2009: 50).

Değerlendirme-tartışma bölümü mutlaka olmalıdır, bu bölüm olmadan drama çalışması eksik yapılmış demektir. Esas öğretiler, bilişsel, duygusal kazanımlar, farkındalıklar bu bölümde kazanılır.

San, yaratıcı dramanın aşamalarını daha farklı bir şekilde tanımlamıştır. San'a göre en başta grubun yapısı önemli bir etkendir, ancak drama çalışmalarının aşağı yukarı oluşturduğu belli bir sıralama da bulunmaktadır. Gruba katılan üyeler çeşitli yöntemlerle bedensel ve dokunsal alıştırmalarla aralarında tanışır, etkileşim kurar ve belli bir uyum sağlarlar. Bu aşamadan sonra nasıl bir konunun kendilerini ortak olarak ilgilendirdiğini tartışır ve ortaya atılan bazı konu ya da kavramlardan birini seçerler. Oyun doğaçlama üzerine kurulur. Kimin nasıl oynayacağı önceden belli değildir. Roller, anında kendiliğinden gelişir. Bu süreç içerisinde oyun pedogojisi açısından şöyle bir sıralama oluşur (San, 1990):

1) Kendini tanıma (bedensel ve psişik açıdan)- karşısındakini tanıma (San, 1990)

2) Karşılıklı iletişim (San, 1990)

3) Karşılıklı iletişimin giderek daha çok ikili iletişimden (San, 1990)

a) daha çok kişili iletişim ve etkileşime geçmesi; grup dinamiğinin doğması; konuşma, sözellendirme, öykü anlatma gibi retorik etkileşim (San, 1990)

b) roller üstlenme (öyle imiş gibi yapma- make believe play) (San, 1990)

4) Tiyatro denilebilen aşama- Gösterim aşaması (Etkileşimin daha önce tümüyle grup içinde oluşmasına karşılık, şimdi bu, daha çok oyunculardan izleyiciye doğru yönelmiştir (San, 1990)

5) Tüm bu aşamaların ardından kesinlikle oyun, roller, yaşantılar, canlandırılan kişilikler ve konunun irdelenmesi üzerinde tartışma açılır (San, 1990)

Sonuç

Yaratıcı drama öncelikle birey olarak insana özgüven kazandırmakta ve onun bilişsel, dil, motor ve sosyal açıdan gelişimini sağlamaktadır. İşbirliği yapabilmenin, diğerleri ile dayanışma ve yardımlaşmanın ve sorumluluk almanın zevkini yaşatmaktadır. Böylece birey, farklı görüş açılarına açık olabilmenin ve onları paylaşabilmenin önce kendini tanımaktan geçtiğinin ayırdına varmaktadır. Bir başka deyişle, yaşamı çok yönlü algılayabilmeyi, eleştirmeyi, tartışmayı öğretmektedir. Bir yandan kişiye değişik yaşamlar sunmakta iken, bir yandan da onun öğrendiklerini kalıcı kılmaktadır. İçinde sosyalleşmeyi barındıran drama tartışan, konuşan, gözleyen ve yaratan bireyin, katılımcının iletişim ve etkileşim yönünü doğrudan

geliştirmektedir. Drama etkinliklerinde katılımcılar imgelem gücünden de sıkça yararlanarak, son derece rahat, özgün ve doğal olarak kendilerini anlatma olanağına sahip olmaktadırlar. Bu etkinlikler kişinin önce kendisini, sonra da çevresini tanımasını ve ilişkilerini düzenlemesini sağlamaktadır (Genç, 2005, 98). İletişim engellerinin birçoğu da kişinin kendini açık ifade edememesinden kaynaklanmaktadır. Drama sayesinde doğal, rahat, ve kendi gibi davranmayı öğrenen birey kendi fikirlerini, duygularını, düşüncelerini ortaya koymaktan çekinmez ve karşısındakinin farklı düşüncelerine saygı duymakta ve böylece iletişim doğrusal bir süreçte akmaktadır, bu süreçte hoşgörü, anlayış hakimdir ve bu yaratıcı süreç yeni deneyimleri, bilgi edinimlerini doğurmaktadır.

Kaynakça:

Adıgüzel, Ö. (2010). Edit. Öztürk Ali, Yaşamda Drama Dramada Yaşam, Naturel Yayıncılık, Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Semineri, 12-15 Kasım 2009- Eskişehir, Ankara.

Arslan, E., Erbay, F., Saygın, Y. (2010). Yaratıcı Drama ile Bütünleştirilmiş İletişim Becerileri Eğitiminin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin İletişim Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23.

Genç, N. (2005). Eğitimde Drama ve/veya Dramada Eğitim, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, KKEFD, Sayı 12.

Gönen, M., Dalkılıç, N. (2002), Çocuk Eğitiminde Drama Yöntem ve Uygulamalar, 5. Baskı, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Guli, L. A. (2004). The Effects of Creative Drama-Based Intervention For Children With Deficits in Social Perception (Doctoral Dissertation). Available from Proquest Dissertations and Theses Database. (UMI No. 3151245).

Gündoğdu, R. (2009). Yaratıcı Drama Temelli Çatışma Çözme Programının Ergenlerde Öfke, Saldırganlık ve Çatışma Çözme Becerisine Etkisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

Karataş, S., Özcan, S. (2010). Yaratıcı Düşünme Etkinliklerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşünmelerine ve Proje Geliştirmelerine Etkisi, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 11,Sayı 1, Nisan.

Karaömerlioğlu, L. (2010). Okul Öncesi Eğitimde Doğaçlama, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sahne Sanatları Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Kırkar Ali (2008). Yılmaz Nilay, İlköğretim Derslerinde Yaratıcı Drama Uygulamaları, Çınar Yayınları, İstanbul.

Kırmızı, F. S. (2015). Yaratıcı Drama ve Yaratıcı Yazma Uygulamalarının Yaratıcı Yazma Başarısına Etkisi, Eğitim ve Bilim Dergisi, Cilt 40, Sayı 181, ss.93-115.

Pinciotti, P. (1993). Arts Education Policy Review, Creative Drama and Young Children: The Dramatic Learning Connection, Vol:94, No: 6.

San İ. (1990). Eğitimde Yaratıcı Drama, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2.

Sağlam T. (2004). Dramatik Eğitim: Amaç mı? Araç mı? Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Cografya Fakültesi Tiyatro Bölümü Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Haziran, Sayı: 17 ss.4-21.

San İ. (2003). Drama ve Öğretim Bilgisi, V. Uluslararası eğitimde yaratıcı drama semineri, 2. Baskı, Naturel Yayınları, Ankara.

San İ. (1997). Drama Maske Müze, VI. Uluslararası Eğitimde Drama Semineri 23-28 Ekim 1995, Sağlam Tülin, Eğitimde Drama, Ankara.

Shand, J. W. (2008). The Use of Drama to Reduce Anxiety and Increase Confidence and Motivation Towards Speaking English with Two Groups of English Language Learners (Master's Thesis). Available From Proquest Dissertations and Theses Database. (UMI No.1460285)

Sorias, O. (1986). Sosyal Beceriler ve Değerlendirme Yöntemleri. Psikoloji Dergisi, 5(20), ss. 24–29.

Şener S. (2011). Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı, Dost Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Tate, K. J. (2002). A Descriptive Examination of Selected University Creative Drama Courses with Implications For Elementary Pre-Service Teacher Education in The 21st Century (Doctoral Dissertation). Available From Proquest Dissertations And Theses Database. (UMI No. 3055773)

Tuluk N. (2004). Yaratıcı Drama, Pivolka, Başkent Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Eleştirel- Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuarı, 3 (15).

Uşaklı, H. (2007). Drama ve İletişim Becerileri, Nobel Yayınları, Ankara.

Uyanıksoy, E. (2007). Viola Spolin'in Tiyatro Anlayışı ve Drama'yı Kullanımı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Tiyatrosu Oyun-Tiyatro-Drama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

C2C Sitelerinde Müşteri Yorumları Ve Önerilerin Alışveriş Tercihine Etkisi

Filiz BALTA PELTEKOĞLU*- Emel DEMİR ASKEROĞLU**

**Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, filiz@marmara.edu.tr*

***Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çerkezköy Meslek Yüksekokulu, edemir@nku.edu.tr*

ÖZ

Dijitalleşme yeni bir ticaret ve tüketim biçimini açığa çıkarmakta, satıcı ile tüketiciyi bir araya getiren ağ kurulmaktadır. Söz konusu ağ sistemiyle işletmeler arasında (B2B), ve işletmeler ile tüketiciler arasındaki ticareti anlatan (B2C) den sonra tüketiciden tüketiciye ticareti açıklamak üzere gelişen C2C (consumer to consumer)'de e ticaret literatüründe giderek yaygınlaşmaktadır.

İnternetin gelişmesi ve yaygınlaşması, perakendeciyi e ticarete yönlendirirken tüketiciden tüketiciye (C2C) alışveriş siteleri tüketicilerin aracısız satış yapabilmeleri olanağını da güçlendirmektedir. Kullanılmış ya da kullanılmamış ürünlerin satışının yapılabildiği C2C siteleri internet üzerinden ve tüketiciler arasında e ticaret zeminini güçlendirmektedir.

Değişen ticaret biçimiyle bazı iletişim yöntem ve kanalları ön plana çıkmakta, dijital iletişim yöntemleri ise iletilerin kontrol edilebilirliğini güçleştirmektedir. Ancak her satış eyleminde olduğu gibi C2C siteleri üzerinden gerçekleştirilen satışlar için de iletişimin yönetilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımla tüketiciden tüketiciye (C2C) alışveriş sürecinde müşteri yorumları ile önerilerinin alışveriş tercihi üzerinde etkisi araştırılmıştır.

367 kişi ile yapılan anket çalışması, internet kullanıcıları arasından online alışveriş yapan tüketicilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada rastgele örneklem yöntemi uygulanmış, araştırma verileri SPSS 25 programı analiz edilmiş ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler olan frekans (n) ve yüzde (%) verilmiştir. Çalışmada test tekniklerinden Kikare testi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA testleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen

veriler ışığında C2C alışverişte tüketicilerin müşteri yorumları ve diğer tüketicilerin önerilerini dikkate aldıkları ve alışveriş tercihleri ile söz konusu yorumlar arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Online Alışveriş, C2C, Müşteri İletişimi, Tüketici Tercihleri

The Effects of Customer Comments and Recommendations on C2C Sites

Abstract

Digitalization reveals a new form of trade and consumption and establishes a network that connects the sellers with consumers. With the mentioned network system, business to business (B2B), business to customer (B2C), which describes the trade between businesses and consumers, is developing in consumer to consumer (C2C) in e-commerce literature.

Development and expansion of the Internet, e-commerce retailer of forwarding the C2C sites reinforces the possibility that they can direct selling to consumers. C2C sites where used or unused products can be sold, reinforce the e-commerce base over the internet and among consumers.

With the changing trade style, some communication methods and channels come to the forefront and digital communication methods make it difficult to control the messages. However, as with every sales action, communication via C2C sites needs to be managed. With this approach, the effect of customer comments and suggestions on shopping preference in consumer to consumer (C2C) shopping process was investigated in that researh.

The survey conducted with 367 people was conducted with consumers who shop online among internet users. In this study, random sampling method was used, SPSS 25 program was analyzed and 95% confidence level was used. Descriptive statistics of variables, frequency (n) and percentage (%) are given. In the study, chi-square test, independent groups t test, one-way ANOVA tests were used. In the light of the data obtained from the research, it is concluded that consumers take customer comments and suggestions of other consumers into consideration in C2C shopping and there is a relationship between these preferences and shopping preferences.

Keywords: Digitalization, Online Shopping, C2C, Customer Communication, Consumer Preferences.

GİRİŞ

Dijitalleşmeyle birlikte gelişen ve internet ortamında gerçekleşen e ticaret, yeni tüketim biçimine ve yeni ticaret anlayışına neden olmaktadır. Bu yeni ticaret biçimiyle tüketicilerin ağ ortamında buluşması kolaylaşmakta ve tüketiciden tüketiciye ticaretin yaygınlaşması için zemin oluşmaktadır. Satıcı ve müşteriyi buluşturan bu yeni alışveriş ortamı tüketiciden tüketiciye satış (C2C) kavramının da e ticaret literatüründe yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

CNNIC tarafından yapılan ankete göre, C2C web siteleri üzerinden alışveriş yapan tüketici sayısı, toplam online alışveriş yapanların yarısından fazlasına karşılık gelmektedir. C2C alışverişlerinde, tüketicilerin farklı seçeneklere daha kolay erişim olanağıyla, rekabetçi fiyatlarla ve daha düşük lojistik maliyetleriyle işlem yapması mümkündür (Ye, Haohong ve Fei, 2010, s. 2261).

Kullanılmış ürünlerin de satılabildiği dijital bir platform olarak C2C sitelerinde tüketici davranışları ve alışveriş tercihleri üzerinde etkili olan çok sayıda bileşenden bir tanesi müşteri yorum ve önerileridir.

Diener and Greyser (1978) yaptıkları çalışmada satın aldıkları kişisel bakım ürünlerinden memnun olmayan tüketicilerin %34'ünün memnuniyetsizliklerini diğerleriyle paylaştıklarını ortaya koymuşlardır. Richins ise (1983a) yaptığı araştırma ile satın aldıkları giysi ve araç gereçlerden memnun olmayan tüketicilerin % 57'sinin ürünle ilgili olumsuz deneyim ve düşüncelerini aileleri dışındaki kişilerle paylaştıkları sonucuna ulaşmıştır (Richins,1984, s.697-702). Alışveriş tercihleri üzerinde etkili olan müşteriler düşünce ve önerilerinin dijital ortamda daha kolay, daha hızlı yayılması, kapsama alanının ise daha geniş olması nedeniyle, olumsuz yorumların önüne geçmek ve olumlu yorumların paylaşılmasının sağlanması önem taşımaktadır.

C2C Sitelerinde Müşteri Yorumlarının Önemi ve İletişimi Yönetmek

Kotler'e göre dijitalleşme ve değişen pazarlama anlayışıyla, pazarlamacılar müşterilerin ürünü aramasını ve ulaşmasını beklememeli, iletişimi her zaman yönetebilme şansının olmadığını ise kabul etmelidir (Kotler ve Armstrong, 2014, s.47). Dijital ortamın iletilerin hızla yayılması ve kapsama alanının geniş olması konusundaki avantajı, müşteri yorumları konusunda bir dezavantaj haline gelebilmektedir. Euro RSCG (Havas worldwide)'a göre ağızdan ağza pazarlamanın etkisi basılı reklam ve TV'den on kat daha etkilidir (Hughes, 2005, s.2). Hughes'e göre "insanlar

diğerlerine anlatırlar, çünkü insanlara hakkında konuşacakları konular için zemin hazırlarsınız" (2005, s.3).

Yeni pazarlama dinlemek, yeni bir düşünceyi paylaşmak, önceden hazırlanmış kurumsal iletilerin arkasına gizlenilmiş izlenimi veren iletişim yerine doğal ve karşılıklı konuşma biçimini yansıtan bir yaklaşımı benimsemektedir (Kelly 2007, s.1). Söz konusu yaklaşım yeni bir taktikle değil, yeni iletişim kanallarının açılması ve benimsenmesiyle ilgilidir. Teknoloji ise, bu yeni pazarlama anlayışının ve iletişimin kalbi, karşılıklı konuşma (conversation) ise ruhudur (Kelly 2007, s.5-6) Yeni pazarlama dinlemek, yeni bir düşünce paylaşmak, önceden hazırlanmış, kurumsal iletilerin arkasına gizlenilmiş izlenimi veren iletişim yerine doğal ve karşılıklı konuşma biçimini yansıtan bir yaklaşımı benimsemektedir (Kelly, 2007, s.1).

Bu bağlamda yeni pazarlama anlayışının teknoloji kanalıyla konuşabilmek üzerine yapılandığı söylenebilir. Yeni pazarlama anlayışında konuşma/iletişim (conversation) teknoloji ortamında gerçekleşmeli ve söylemler olumlu olmalıdır.

Araştırma

Amaç

Üçüncü kişiler tarafından yapılan yorumların ve önerilerin, Türkiye'de C2C sitelerinden yapılan alışveriş tercihlerine etkisini anlamaktır.

Hipotez

Araştırmanın hipotezleri:

AH1: C2C alışverişinde siteye ilişkin yorum ve öneriler tüketicilerin alışveriş tercihini etkilemektedir.

AH2: Yorum ve önerilerin alışveriş tercihine etkisinde yaş faktörü etkilidir

AH3: Yorum ve önerilerin C2C alışveriş tercihine etkisinde cinsiyet önemlidir

AH4: Yorum ve önerilerin C2C alışveriş tercihinde eğitim düzeyi önemlidir

Yöntem ve Örneklem

Araştırmada toplam 367 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket formu Google Formslar aracılığıyla hazırlanarak, internet kullanıcılarına online ulaşarak yapılmıştır. Rastgele örnekleme yöntemi ile araştırmanın

örneklemi belirlenmiştir. Araştırmada 18 yaş üzeri, internet kullanıcılarına ulaşılmıştır.

Verilerin analizi SPSS 25 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler olan frekans (n) ve yüzde (%) verilmiştir. Çalışmada test tekniklerinden Kikare testi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA testleri kullanılmıştır. Kikare testi; iki kategorik değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kullanılan test tekniğidir. Beklenen değeri 5'den küçük hücrelerin oranı %20 ve altında olduğunda Kikare testi yorumlanırken %20'den fazla olduğunda test geçersiz kabul edilir. Bu nedenle bazı değişkenlerde grup birleştirmesi yapılarak testin geçerliliği sağlanmıştır. Bağımsız gruplar t testi; iki kategorili grupların sayısal değişken bakımından karşılaştırılmasında kullanılan test tekniğidir. Tek yönlü ANOVA; k (k>2) kategorili grupların sayısal değişken bakımından karşılaştırılmasında kullanılan test tekniğidir.

Demografik özellikler ile değişkenlerin ilişkisi Kikare testi ile, alışverişe yönelik tutum likert sorularının demografik özellikler ile karşılaştırılması bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA testleri ile analiz edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları:

Araştırmanın konusu olan C2C müşterileri arasından alışveriş sürecinde etkili olan unsurlardan sadece müşteri yorumları (olumlu) ve önerileri ile sınırlandırılmış, C2C müşterilerinin alışveriş tercihinin oluşmasında etkili olan diğer faktörler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Araştırma Bulguları

Tablo1: Demografik Özelliklerin Dağılımı

		N	%
Cinsiyet	Kadın	225	61,8
	Erkek	139	38,2
Yaş	18-25	150	41,2
	26-35	88	24,2
	36-45	86	23,6
	45 ve üzeri	40	11,0
Aile gelir durumu	2000 TL'den az	54	14,8
	2001-4000 TL	95	26,1

	4001-5000 TL	48	13,2
	5001-6000 TL	29	8,0
	6000 TL'den fazla	138	37,9
Eğitim durumu	İlkokul	1	0,3
	Ortaokul	2	0,5
	Lise	34	9,3
	Üniversite	256	70,3
	Lisans üstü	71	19,5

Ankete cevap verenlerin %61,8'i kadın, %41,2'si 18-25 yaşında, %37,9'u 6000 TL'den fazla gelire sahip, %70,3'ü lisans üstü mezunudur.

Tablo2: C2C Sitelerinden Alışveriş Yapanların Demografik Dağılımı

C2C olarak isimlendirilen müşteriden müşteriye satış sağlayan ikinci el ürünlerin de satıldığı sitelerden alışveriş yapar mısınız?		**Evet**		**Hayır**		**X^2**	**p**
		n	**%**	**n**	**%**		
Cinsiyet	Kadın	88	51,5	137	71,0	14,640	**0,000***
	Erkek	83	48,5	56	29,0		
Yaş	18-25	74	43,3	76	39,4	1,319	**0,517**
	26-35	43	25,1	45	23,3		
	35 üzeri	54	31,6	72	37,3		
Aile gelir durumu	2000 TL'den az	25	14,6	29	15,0	1,708	**0,635**
	2001-4000 TL	50	29,2	45	23,3		
	4001-6000 TL	34	19,9	43	22,3		
	6000 TL'nin üzerinde	62	36,3	76	39,4		
Eğitim durumu	Lise ve altı	19	11,1	18	9,3	0,606	**0,739**
	Üniversite	121	70,8	135	69,9		
	Lisans üstü	31	18,1	40	20,7		

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Ankete katılan 367 kişiden 171'i C2C sitelerinden alışveriş yapmaktadır. C2C sitelerinden alışveriş yapanların yaş dağılımına göre 18-25 yaş oranı %43,3'dür (n=74). Katılımcıların gelir dağılımına bakıldığında 6000 TL üzerinde geliri olanlar %36,3 (n=62) oranındadır. Katılımcılardan eğitim durumu üniversite olanlar %70,8 (n=121) oranındadır. Ankete cevap verenlerin cinsiyeti ile C2C sitelerinden alışveriş yapma durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=14,640 , p<0,05). Kadınların C2C sitelerinden alışveriş yapma oranı daha yüksektir (%51,5).

Tablo 3: C2C'ye İlişkin Bilgilerin Dağılımı

		n	%
C2C olarak isimlendirilen müşteriden müşteriye satış sağlayan ikinci el ürünlerin de satıldığı (Letgo, Sahibinden, Dolap, Modacruz vb) sitelerden alışveriş yapar mısınız?	Evet	171	47,0
Takip ettiğiniz C2C sitesi var mı?	Evet	133	37,0
C2C sitesinden alışveriş tercihini etkileyen faktörler	Promosyon	53	14,6
	Zamanında kargolanması	137	37,6
	Takip ettiğim site olması	86	23,6
	Marka ürünleri daha uygun koşullarda alma imkanı olması	216	59,3
	Olumlu müşteri yorumlarının olması	220	60,4
	Tanıdığım birinin tavsiye etmesi	136	37,4
	Satıcının ürünle ilgili sorulara yanıt vermesi (İletişim biçimi)	175	48,1
	Daha önce alışveriş yapmış olmam	148	40,7

C2C sitelerinden alışveriş tercihini etkileyen ürüne ilişkin beklentiler	Az kullanılmış olması	149	40,9
	Kullanılmamış olması	149	40,9
	İndirimli olması	135	37,1
	Tüm ayrıntıların (defosu varsa v.b.) ürünün fotoğrafında görünmesi	202	55,5
C2C sitelerinden birinden hesap açtınız mı?	Evet	158	46,1
Takip ettiğiniz C2C siteleri var mı?.	Evet	139	40,2

Ankete cevap verenlerin (367) %47,0'si C2C sitelerinden alışveriş yapmakta, %59,3 oranla marka ürünlerini daha uygun koşullarda alma olanağı aramakta, %60,4'ü olumlu müşteri yorumlarının tercihleri üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Tanıdık birinin tavsiyesinin katılımcıların alışveriş yapmasındaki etkisi ise %37,4' olduğu görülmektedir. Söz konusu veriler birlikte düşünüldüğünde yorum ve önerilerin C2C sitelerinde alışveriş tercihlerinde %97.8 etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Cinsiyet ile C2C Sitelerinden Alışveriş Yapma Tercihi Arasındaki İlişki

Cinsiyet		**Kadın**		**Erkek**		**X^2**	**p**
		n	**%**	**n**	**%**		
C2C olarak isimlendirilen müşteriden müşteriye satış sağlayan ikinci el ürünlerin de satıldığı (Letgo, Sahibinden, Dolap, Modacruz vb) sitelerden alışveriş yapar mısınız?	Evet	88	39,1	83	59,7	14,640	**0,000***
C2C sitelerinden birinden hesap açtınız mı?	Evet	90	42,5	68	51,9	2,914	**0,088**
Takip ettiğiniz C2 C siteleri var mı?.	Evet	77	35,8	62	47,3	4,490	**0,034***

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Ankete cevap verenlerin cinsiyeti ile C2C sitelerinden alışveriş yapma durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=14,640 , p<0,05). Erkeklerin C2C sitelerinden alışveriş yapma oranı %59,7 (n=83) iken kadınların %39,1 (n=88) dir. Bu verilere göre ankete katılan erkeklerin kadınlara oranla C2C sitelerinden alışveriş yapma oranı daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ankete cevap verenlerin cinsiyeti ile C2C sitesi takip etme durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=4,490 , p<0,05). Erkeklerin C2C sitelerini takip etme oranı daha yüksektir (%47,3).

Tablo 5: Yaş ile C2C Sitelerinden Alışveriş Yapma Tercihi Arasındaki İlişki

Yaş		18-25		26-35		35 üzeri		X^2	p
		n	%	n	%	n	%		
C2C olarak isimlendirilen müşteriden müşteriye satış sağlayan ikinci el ürünlerin de satıldığı (Letgo, Sahibinden, Dolap, Modacruz vb) sitelerden alışveriş yapar mısınız?	Evet	74	49,3	43	48,9	54	42,9	1,319	**0,517**
Takip ettiğiniz C2C sitesi var mı?	Evet	52	35,6	34	38,6	47	37,6	0,240	**0,887**
C2C sitelerinden birinden hesap açtınız mı?	Evet	63	44,7	46	54,1	49	41,9	3,152	**0,207**
Takip ettiğiniz C2C siteleri var mı?.	Evet	55	38,5	35	41,7	49	41,2	0,302	**0,860**

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Tablo 6: Eğitim Durumu C2C Sitelerinden Alışveriş Yapma Tercihi Arasındaki İlişki

Eğitim durumu		Lise ve altı		Üniversite		Lisans üstü		X^2	p
		N	%	n	%	n	%		
C2C olarak isimlendirilen müşteriden müşteriye satış sağlayan ikinci el ürünlerin de satıldığı (Letgo, Sahibinden, Dolap, Modacruz vb) sitelerden alışveriş yapar mısınız?	Evet	19	51,4	121	47,3	31	43,7	0,606	**0,739**
Takip ettiğiniz C2C sitesi var mı?	Evet	13	36,1	94	37,3	26	36,6	0,026	**0,987**
C2C sitelerinden birinden hesap açtınız mı?	Evet	10	29,4	114	47,5	34	49,3	4,280	**0,118**
Takip ettiğiniz C2C siteleri var mı?.	Evet	12	36,4	99	40,6	28	40,6	0,220	**0,896**

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Araştırma hipotezlerinin doğrulanabilmesi için tablo 7 ve tablo 8'i analiz etmek gerekmektedir. Bu tablolarla yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim durumlarının C2C sitelerinden alışveriş yapanların alışveriş tercihlerinde yorum ve önerilerin alışveriş etkisi incelenmektedir.

Tablo 7: C2C Sitelerinden Alışveriş Yapanların Olumlu Müşteri Yorumlarından Etkilenmelerine İlişkin Demografik Dağılım

Olumlu müşteri yorumlarının olması		Evet		Hayır		X^2	p
		n	%	n	%		
Cinsiyet	Kadın	73	52,5	15	46,9	0,144	**0,704**
	Erkek	66	47,5	17	53,1		
Yaş	18-25	60	43,2	14	43,8	0,290	**0,865**
	26-35	34	24,5	9	28,1		
	35 üzeri	45	32,4	9	28,1		
Aile gelir durumu	2000 TL'den az	14	10,1	11	34,4	14,899	**0,002***
	2001-4000 TL	45	32,4	5	15,6		
	4001-6000 TL	26	18,7	8	25,0		
	6000 TL üzeri	54	38,8	8	25,0		
Eğitim durumu	Lise ve altı	13	9,4	6	18,8	3,738	**0,154**
	Üniversite	98	70,5	23	71,9		
	Lisans üstü	28	20,1	3	9,4		

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Ki kare**

Olumlu müşteri yorumlarının C2C sitelerinden alışveriş yapma durumuna etkisinin demografik dağılımı, cinsiyete göre kadın %52,5 (n=73), erkek %47,5'dir (n=66), yaşa göre 18-25 yaş arası %43,2 (n=60), 26-35 yaş aralığının etkilenme oranı %24,5 (n=34), 35 yaş üzeri katılımcıların etkilenme oranı %32,4'dür (n=45). Ankete cevap verenlerin aylık geliri ile olumlu müşteri yorumları nedeniyle C2C sitelerinden alışveriş yapma durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=14,899 , p<0,05). 6000 TL'nin üzerinde aylık geliri olanlarda olumlu müşteri yorumları nedeniyle C2C sitelerinden alışveriş yapma oranı daha yüksektir (%38,8).

Tablo 7: C2C Sitelerinde Tanıdık Tavsiyesinin Alışveriş Tercihine Etkisinin Demografik Dağılımı

Tanıdığım birinin tavsiye etmesi		Evet		Hayır		X^2	p
		n	%	n	%		
Cinsiyet	Kadın	44	56,4	44	47,3	1,406	**0,236**
	Erkek	34	43,6	49	52,7		
Yaş	18-25	35	44,9	39	41,9	2,761	**0,252**
	26-35	23	29,5	20	21,5		
	35 üzeri	20	25,6	34	36,6		
Aile gelir durumu	2000 TL'den az	7	9,0	18	19,4	7,870	**0,049***
	2001-4000 TL	29	37,2	21	22,6		
	4001-6000 TL	12	15,4	22	23,7		
	6000 TL üzeri	30	38,5	32	34,4		
Eğitim durumu	Lise ve altı	7	9,0	12	12,9	0,707	**0,702**
	Üniversite	56	71,8	65	69,9		
	Lisans üstü	15	19,2	16	17,2		

***p<0,05 anlamlı ilişki var ; p>0,05 anlamlı ilişki yok ; Kikare**

Anketi yanıtlayanların cinsiyet, yaş ve eğitim durumlarının tanıdık tavsiyesi nedeniyle C2C sitelerinden alışveriş yapma durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Tanıdık tavsiyesi ile alışveriş yapma durumunu kadınlarda (%56,4) erkeklere (%43,6) oranla fazladır. 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların tanıdık tavsiyesi ile alışveriş yapma durumu en yüksek (%44,9) iken en düşük oran 35 yaş üzeri kişilerdedir (%25,6). Eğitim durumuna göre tanıdık tavsiyesinin etkili olduğu en yüksek oranla üniversite mezunlarıdır (%71,8). Ankete cevap verenlerin aylık geliri ile tanıdık birinin tavsiyesi nedeniyle C2C sitelerinden alışveriş yapma durumu arasında istatistiksel anlamlı ilişki bulunmaktadır (X^2=7,870 , p<0,05). 6000 TL'den fazla aylık geliri olanlarda tanıdıkların tavsiyesi nedeniyle C2C sitelerinden alışveriş yapma oranı daha yüksektir (%38,5).

Araştırmanın Sonucu:

Online alışveriş yapan kişiler arasından C2C sitelerinden alışveriş yapmayı tercih eden katılımcıların üçüncü şahısların yorum ve önerilerinden

etkilenme durumunu değerlendirildiğinde olumlu müşteri yorumlarının (kadın %52,5, erkek %47,5), oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Aynı şeklide tanıdık tavsiyesinin C2C sitelerinden alışveriş yapmayı tercih eden katılımcıların üçüncü şahısların yorum ve önerilerinden etkilenme durumu da yüksektir (kadınlarda %56,4 erkeklerde %43,6 olarak görülmektedir). Her iki soruya yanıt cinsiyet bağlamında yüzde ellinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu nedenle yorum ve önerilerin C2C alışveriş tercihine etkisinde cinsiyetin önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Yaş durumuna göre bakıldığında her iki ifadeye katılım oranları göz önüne alındığında hem olumlu müşteri yorumları hem de tanıdık tavsiyeleri oranları ele alındığında yorum ve önerilerin C2C alışveriş tercihine en çok etkilenmenin %43,2 olumlu müşteri yorumları ve % 44,9 tanıdık tavsiyeleri oranları ile 18-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Aile gelir durumuna göre 2001-4000 TL %37,2 (n=29) 6000 TL'nin üzerinde geliri olanlarda %38,5 (n=30) olumlu müşteri yorumlarını dikkate aldığı görülmektedir. Tanıdık birinin tavsiye durumu ise 2001-4000 TL arasında %32,4 (n=45), 6000 TL'nin üzerinde %38,8 (n=54) olduğu görülmektedir. Her iki ifadeye katılım oranı online alışveriş yapan kişiler arasından C2C sitelerinden alışveriş yapmayı tercih eden katılımcıların gelir faktörüne göre 2001-4000 TL aralığında geliri olanlar ve 6000 TL'nin üzerinde geliri olanlarda %70 oranında üçüncü şahısların yorum ve önerilerinden etkilenme olduğunu söylemek mümkündür.

Eğitim durumuna göre bakıldığında hem olumlu müşteri yorumları %70,5 (n=98) hem de tanıdık tavsiyeleri oranları %71,8 (n=56) ele alındığında yorum ve önerilerin C2C alışveriş tercihine en çok etkilenmenin oranla eğitim durumu üniversite olanlarda olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Dijitalleşmeyle birlikte tüketiciden tüketiciye alışveriş yaygınlaşmış ve C2C sitelerinde tüketiciler bir araya gelmiştir. Dijital ortamda daha da önem kazanan ağızdan ağza iletişimin kapsamı içerisinde değerlendirilebilecek müşteri yorumları ile önerilerinin tüketiciden tüketiciye (C2C) sitelerinde gerçekleşen alışveriş sürecinde de etkili olduğu görülmektedir.

Nitekim çalışma kapsamında 367 kişi ile gerçekleştirilen araştırma bağlamında Türkiye'de C2C sitelerinden alışveriş edenlerin (171 kişi-%48), %97.8'i diğer tüketici ve müşterilerin yorumlarının, tanıdıkları kişilerin önerilerinin alışveriş tercihlerine etki ettiğini ifade etmektedir. Nitekim Türkiye'de C2C sitelerinden alışveriş yapanları ele alan araştırma ile elde edilen bu oranın, CNNIC tarafından yapılan "C2C web siteleri

üzerinden alışveriş yapan tüketici sayısı toplam online alışveriş yapanların yarısından fazlasına karşılık gelmektedir" (Ye, Haohong ve Fei, 2010, s. 2261) bulgusu ile de çelişmediği dile getirilebilir.

Dijital ticarette ve özellikle kullanılmış ürünlerin de satıldığı ve çok farklı satıcıların bir platformda buluştuğu C2C alışveriş siteleri açısından üçüncü kişilerin söylemlerinin ve tanıdık önerilerinin potansiyel tüketicilerin alışveriş tercihleri üzerinde etkili olması nedeniyle, C2C sitelerinde iletişimin yönetilmesinin önemini ortaya koyar. Bunun için ise mevcut ve potansiyel tüketicilerin demografik farklılıklar için ayrım gözetmeksizin beklentilerin öğrenilmesi, dijital ortamda karşılıklı konuşmanın yönetilebilmesi gereklidir. Bu yaklaşımla, C2C sitelerinde yeni pazarlama iletişiminde ön plana çıkan wom marketing (ağızdan ağza pazarlama) ve onun bir türü olarak buzzmarketing (söylenti pazarlama) dijital pazarlama iletişiminin önemli bir bileşeni olmalıdır.

KAYNAKÇA

Bernhard Schroeder, (2019) Entrepreneurs, Forget B2C and B2B. Build a C2C Ecommerce Platform And Disrupt Or Grow An Industry.

Cudjoe Dan, (2014) Consumer-To-Consumer (C2C) Electronic Commerce: The Recent Picture, International Journal of Networks and Communications 2014; 4(2): 29-32 doi:10.5923/j.ijnc.20140402.01

https://www.forbes.com/sites/bernhardschroeder/2019/04/29/entrepreneurs-forget-b2c-and-b2b-build-a-c2c-ecommerce-platform-and-disrupt-or-grow-an-industry/#14c6357c518e ,

Hughes, M. (2005) BUZZMarketing;get people talk about your stuff, USA: Penguin.

Kelly L. (2007) Beyond Buzz; The next generation of word-of Mouth marketing, AMACOM,USA.

Lori N. K. Leonard (2012) Attitude Influencers in C2C E-Commerce: Buying and Selling, Journal of Computer Information Systems, 52:3, 11-17

Richins L.M., (1984) "Word of Mouth Communication As Negative Information", in NA - Advances in Consumer Research Volume 11, eds. Thomas C. Kinnear, Provo, UT : Association for Consumer Research, Pages: 697-702

Ye L., Haohong Z. ve Fei Z. (2010) The Impact of Sales Promotion on the C2C Online Purchasing Behavior: An Empirical Study, 2010 International Conference on E-Business and E-Government, 10.1109/ICEE.2010.571 Publisher: IEEE

Çocuklarda Oyun Bağımlılığının Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR*, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILINÇ**

**Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, firdevssavi@mehmetakif.edu.tr*

***Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mkilinc@mehmetakif.edu.tr*

GİRİŞ

Koruyucu ve önleyici ruh sağlığı çalışmalarının özellikle çocuklar ve ergenler başta olmak üzere gençler ve yetişkinleri de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması önemlidir. Teknoloji ile birlikte hızlıca artış gösterdiği belirlenen oyun bağımlılığını önleme ve müdahale çalışmaları da koruyucu ve önleyici ruh sağlığı kapsamında odaklanılması gereken önemli bir sorundur. Bu kapsamda özellikle madde bağımlılığının yanı sıra ve davranış bağımlılıklarının da önlenmesine karşı sosyal politikalar geliştirilmesi, yasal düzenlemelerle birlikte ve psikososyal önleme stratejilerinin geliştirilmesi; aile, okul ve toplum ekseninde ve multidisipliner bir yaklaşımın gerekliliği açıkça görülmektedir. Bu kapsamda önleme ve müdahalede toplumun tüm kesimlerini içerecek şekilde yapılandırılmış toplum temelli yaklaşımlar, aileyi temel alan aile odaklı yaklaşımlar ve okul temelli yaklaşımlar ile çocuk odaklı çalışmalar yapılması yararlı olabilir.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda, alkol ve madde bağımlılığına benzer bazı davranışların madde-dışı veya davranışsal bağımlılıklar olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Evren, 2016). Bağımlılık kavramı klasik anlamda kimyasal madde kullanımına bağlı ortaya çıkan durumu ifade etmek için kullanılırken; günümüzde kimyasal olmayan davranışsal bağımlılık durumları içinde kullanılır hale gelmiştir (Griffiths & Meredith, 2009). Davranışsal bağımlılık, tıpkı alkol ve madde bağımlılıklarında olduğu gibi tıbbı anlamda tanımlanan ve bağımlılığın ana bileşenleri olarak kabul edilen fiziksel ve psikolojik bağımlılık belirtilerinin görüldüğü belirtilmektedir. Bu belirtilerin; Zihinsel olarak sürekli oyun oynama ile meşgul olma, duygu durumunda değişkenlik, tolerans, yoksunluk, kişilerarası çatışma ve tekrarlama şeklinde tüm bağımlılık türlerindeki gibi ortak belirtiler olarak ortaya çıkmaktadır. Griffiths, Kuss & King, 2012).

Bağımlılık açısından ele alındığında oyun oynama isteğinin kişi tarafından kontrol edilememesi, duygu ve düşüncelerde oyun oynamanın çok fazla

yer işgal etmesi, sosyal yaşamda değişime neden olması durumunda oyun oynama probleminin varlığından ya da bağımlılıktan söz edilmektedir (Young, 2009). Oyun bağımlılığı, sosyal ve/veya duygusal sorunlara neden olmasına rağmen, kişinin bilgisayar ya da video oyunlarını aşırı ve kompulsif düzeyde kullanması ve oyuncunun bu aşırı kullanımı kontrol edememesi şeklinde tanımlanmaktadır (Lemmens, Valkenburg & Peter, 2009). Oyun bağımlılığında, internet ve teknolojinin aşırı kullanımına bağlı olarak madde bağımlılıklarına benzer şekilde fiziksel bağımlılığa yol açan belirtilerin var olduğu vurgulanmaktadır (Holden, 2001).

Oyun bağımlılığının yaygınlığı ile ilgili yapılan çalışmalar bu olgunun çocuklarda giderek artan bir sorun alanı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu konuda yapılan uluslararası çalışmalarda oyun bağımlılığı için % 0.6- % 15 arasında değişen oranlar verilmektedir (Poli Agrimi, 2012).

Oyun Bağımlılığının DSM-V kapsamında yer alan ölçütleri şu şekilde tanımlanmaktadır:

1-Önem Atfetme/Belirginlik (Salience): Oyun oynama eylem olarak kişinin yaşamında çok önemli bir hale gelir; bireyin düşüncelerine (yoğun zihinsel meşguliyet), duygularına (şiddetli istek) ve davranışına (aşırı kullanım) hâkim olur.

2-Tolerans (Tolerance): Oyuncu başlangıçta kısa sürede elde ettiği doyumu ya da duygu durumunu sürdürmek için oyunda kaldığı süreyi giderek arttırır, daha fazla oynama yoluyla ancak doyuma ulaşabilir.

3-Yoksunluk (Withdrawal): Oyunu oynamadığı zamanlarda ya da aniden oynamanın kesildiği durumlarda ortaya çıkan olumsuz duygular ya da fiziksel etkiler yoksunluk belirtileri olarak kabul edilmektedir.

4- Duygu Durum Değişikliği (Mood Modification): Oyuncunun oyun faaliyeti sırasında yaşadığı deneyimleri ve duyguları tanımlar. Oyuncular sorunlardan kaçmak veya olumsuz duygulardan (örneğin, çaresizlik, suçluluk, acı, çökkünlük, kaygı) uzaklaşmak için oyunu kullanabilir; çoğu zaman oyunun verdiği haz ve oyunda hissettikleri duygulara kendilerini kaptırarak problemlerini düşünmeme yolunu seçerler.

5-Nüksetme (Relapse): Oyuncuların oyun oynamayı kontrol etmek, azaltmak ya da tamamen bırakmaya yönelik tekrarlayan başarısız girişimleri bulunmaktadır. Hatta bu süreçte yoksunluk duyguları ile birlikte oyun oynama eğilimi daha hızlı bir şekilde yükselebilir ve tekrar bağımlılığın en üst düzeyine geri dönebilir.

6-Çatışma (Conflict): Oyuncu oyun davranışları nedeniyle kendisi ya da yakın çevresi (iş, okul, hobiler ve sosyal yaşam dahil) ile sıklıkla çatışma yaşar. Çatışmalar ihmal, yalan söyleme, aldatma, sözel ya da fiziksel kavga şeklinde olabilir.

7- Problemler (Problems): Oyunda en iyi olma ve statü kazanma isteği oyuncuların işini kaybetmesine, okulda başarısız olmasına, burs kaybetmesine, kız ya da erkek arkadaşından ayrılmasına, boşanmasına, temel hijyen gereksinimlerini ihmal etmesine neden olabilir ancak oyuncu her şeye rağmen oynamayı sürdürür (Lemmens, Valkenburg & Peter, 2009).

Oyun Bağımlılığının Nedenleri

Oyun bağımlılığına ilişkin literatürde birçok nedenden söz edilmektedir. Bu nedenler arasında:

-Psikolojik ihtiyaçların doyurulması, teknolojinin günümüzde her an ve her yerde kolay ulaşılabilir olmasıyla birlikte bireylerin bazı psikolojik ihtiyaçlarını internet aracılığıyla doyurmaya yönledikleri; bu temel ihtiyaçların anlaşılmasının oyun bağımlılığını anlamada yardımcı olacağı belirtilmektedir. Çocuk ve ergenlerin zamanlarının büyük kısmını oyun oynayarak geçirmeyi tercih etmelerinin bazı psikolojik ihtiyaçları ile bağlantılı olabileceği düşünülmelidir (Deci & Ryan, 2000).

-Oyuncuların yaşamlarındaki sorunlu ilişkiler, arkadaş eksikliği, fiziksel görünüşle ilgili sorunlar, etkin baş etme becerilerinin olmaması gibi çeşitli yetersizlikleri ve altta yatan diğer problemlere karşı bir tepki olarak çevrim içi oyunları kullanma eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Griffiths, 2009).

-Oyun oynamanın motivasyonlarını araştıran çalışmalarda sıklıkla bireyi harekete geçiren en önemli faktörlerden birinin sosyalleşme sorunu olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle ergenlerin, çevrim içi oyun performanslarında prestij aradıkları belirtilmektedir (Calado, Alexandre & Griffiths, 2014).

-Duygusal problemlerin olması yanı sıra problemli kişilerarası ilişkiler, fiziksel bakımdan kendinden memnun olmama ve problemlerle baş etme stratejilerinin yetersiz kalması gibi

Etkenler (Young, 2009).

-Çevrim içi oyunların bir yandan da kişinin başarı ihtiyacını karşıladığı, oyuncuların daha fazla kazanmak ve bu başarı hissini deneyimlemeye

devam etmek için oyun oynamayı sürdürebildikleri belirtilmektedir (Calado, Alexandre & Griffiths, 2014).

-Eğlence, meydan okuma, yapacak başka bir şey olmaması diğer oyun oynama gerekçeleri arasında yer alabilmektedir (Griffiths, 2009).

-Oyunların birçok kez tekrar dönülebilme, uzun süreler boyunca odaklanılabilecek bir ortam sağlama özelliklerinden dolayı motive edicidir.

-Dinlenme, boş zaman geçirme, içinde bulunulan zamandan uzaklaşma, gerçek hayattan kaçma ve serbest olma ihtiyacı oyun bağımlılığı için risk oluşturmaktadır (Wan & Chiou, 2006).

-Genel internet bağımlılığı ve yürütücü işlevlerdeki fonksiyonel değişikliklerin arasında gösterilen ilişkinin oyun bağımlılığı bağlamında da önemli olabileceği belirtilmektedir (Brand, Young, & Laier, 2014).

-Rekabet, sosyal iletişim, çeşitlilik, canlandırıcı etki, düşsel ortamlar sağlama gibi nedenler (Sherry & Lucas, 2001).

-Ayrıca, genetik, öğrenme, motivasyon, oyunla ilgili nedenler de dikkate alınmalıdır (Griffiths, 2005).

Bu nedenle oyun bağımlılığında yer alan psikolojik ihtiyaçları bilmek hem oyun bağımlılığını anlamak hemde önleme ve yeterli düzeyde müdahaleler açısından oldukça önemli görünmektedir. Bu yönüyle psikolojik ihtiyaçların farklı ve sağlıklı yollardan doyurulmasıyla internette oyun oynama eğiliminin kontrol edilmesine katkı sağlanabilir ve oyun bağımlığı önlenebilir.

Oyun bağımlılığında oyuncuları motive eden bileşenlerden söz edilmektedir. Bu bileşenler ve içerikleri şu şekilde açıklanmaktadır:

1-Başarı Kazanma Bileşeni: Üç içerik tanımlanmaktadır:

-*Yükselme/İlerleme:* Oyun içinde güç, ödül, hızlı ilerleme,sanal servet ya da statü kazanma isteğidir.

-*Mekanik:* Oyun karakterinin performansını iyileştirmek amacıyla oyunun temel kurallarını ve sistemi çözme gerekliliğidir.

- *Rekabet:* Diğer oyuncular ile mücadele etme ve rekabet isteğidir.

2-Sosyalleşme Bileşeni: Üç içerik tanımlanmaktadır:

-*Sosyalleşme:* Diğer oyuncularla sohbet etme ve yardımlaşma olanağı.

-*İlişki:* Farklı şehirlerde yaşasalar bile arkadaşların aynı saatte çevrimiçi oyunlar aracılığı ile bir araya gelebilme ve oyuncular arasında uzun vadeli anlamlı ilişkiler kurma olanağı.

-*Ekip Çalışması:* Bir grup çalışmasının parçası olmaktan memnuniyet duyma.

3-Oyuna Dalma Bileşeni: Dört içerik tanımlanmaktadır:

-*Keşif:* Oyunlarda bulma ve keşfetmeye dayalı görevleri yerine getirme ve bir adım sonra ne var bilinmezliği.

-*Rol Yapma:* Oyunun hikâyesine uygun bir karakter oluşturarak, diğer oyuncular ile doğaçlama etkileşim kurma ve gerçek hayatta sahip olmak istediği rolü oynama olanağı.

-*Özelleştirme ve Kontrol:* Oyun karakterini ve oyun ortamını kendine göre özelleştirebilme olanağı.

- *Gerçeklerden Kaçma:* Günlük hayatın problemleri, stres, korku ve negatif duygulardan kaçınma olanağı (Ögel, 2012).

Oyun Bağımlılığında Risk Faktörleri

Oyun bağımlılığı ile ilgili risk faktörlerine bakıldığında; cinsiyet, yaş, kişilik özellikleri ve oyun oynamaya başlama zamanı ve oyun oynama süresi gibi değişkenlerden söz edilmektedir.

1-Cinsiyet: Oyun bağımlılığı açısıdan erkeklerin kadınlara oranla 2-3 kat fazla risk altında olduğu bilinmektedir (Lee ve ark., 2008). İlköğretim öğrencilerinde erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla dijital oyun oynadığı ve cinsiyet farklılığının oyun oynama alışkanlıklarında etkili olduğu belirlenmiştir (İnal ve Çağıltay, 2005)

2-Yaş: Yaş düzeyi açısından bakıldığında çocuk ve ergenlerin bağımlılık geliştirme riskinin diğer gruplara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bilgisayar oyunları zamanla, çocuğun ve arkadaşlarıyla sosyal ilişkilerinin bozulmasına, okul ve çalışma hayatının değişmesine, okul yaşamına karşı yabancılık hissetmesine ya da bağımlı hale gelmesine yol açabilmektedir (Kirriemuir, 2002).

3-Kişilik Özellikleri: Çevrimiçi oyun bağımlılığı için belirlenen riskli kişilik özelliklerinde şunlar yer almaktadır: Yüksek nörotiklik düzeyi, agresyon/saldırganlık ve hostilite/düşmanlık düzeylerinde artış; sosyal anksiyete ve günlük hayatta kendini iyi ifade edememe

durumlarının oyun bağımlılığını etkilediği belirtilmektedir (Şengül ve Büber, 2016).

4-Sosyo-Ekonomik Düzey: Özel okullarda okuyan öğrencilerin bilgisayara yönelik bağımlılık gösterme eğilimlerinin devlet okullarında okuyan öğrencilerden daha yüksek olduğunu belirlenmiştir. Sosyo-ekonomik açıdan yüksek düzeyde olan öğrencilerin bilgisayar oyunu oynama durumlarının düşük olan öğrencilere göre belirgin şekilde yüksek olduğu bulunmuştur.Düşük gelirli kişilerin bilgisayar oyunlarına ulaşamama ve sınırlı kaynakları nedeniyle bağımlılık risklerinin yüksek gelirli kişilere göre daha az olduğu; kişinin kendi bilgisayarına sahip olmasının bağımlılık riskini artırdığı belirlenmiştir (Onay, Tüfekçi ve Çağıltay, 2005).

5-Oyun Oynama Süresi: Bireyin ne kadar zamandır oyun oynadığı ve internette oyun oynamaya harcadığı toplam zaman gibi değişkenlerin de risk faktörü olarak görülebileceği belirtilmiştir. Çocuk ve gençte şiddet eğiliminin oluşmasında oynanan oyunun türünün, oyun oynama sıklığı ve süresinin etkili olduğunu belirtmektedirler (Anderson & Bushman, 2009).

Oyun Bağımlılığının Etkileri

Genel olarak aşırı oyun oynamanın bir çok olumsuz etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Bu etkilerden *fizyolojik etkiler* arasında; Oyun bağımlıları sanal dünya da daha fazla vakit geçirebilmek için sıklıkla uyumaktan, yemek yemekten ve gerçek hayata ait insan ilişkileri kurmaktan vazgeçebilmektedir. Ayrıca bu kişilerde sırt ağrısı, göz yorgunluğu görme sorunları (örn, karpal tünel sendromu), deride bozulmalar ve yeme bozuklukları gibi birçok fiziksel sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. *Psikolojik etkileri* arasında: Kaygı düzeyinde artış, gerçek hayata duyulan ilginin azalması ve ilgi kaybı, gerçek dünya ve hayal dünyası arasındaki geçişlerde karmaşa yaşama, çabuk sıkılma, antisosyal davranışlar geliştirme, kişiliğin olumsuz yönde etkilenmesi, takıntılar, duygu ve hislerde değişiklikler sıklıkla ortaya çıkan etkilerdendir. *Sosyal etkileri* arasında; sıklıkla yalan söyleme davranışı, kişiler arası ilişkilerde bozulma, okul başarısında düşüş, oyun oynamaktan dolayı yerine getirmesi gereken görevleri yapmama ve oyunu sosyal aktivitelere tercih etme görülebilir. Yaygın internet kullanan ve bilgisayar oyunları ile zamanını geçiren çocukların sosyal gelişimlerinin önemli ölçüde gerilediği, bu çocukların öz güvenlerinin düşük, sosyal kaygı düzeylerinin ve saldırganlık davranışlarının yüksek olduğu bulunmuştur. *Bilişsel etkileri* arasında ise; ergenlerde düşük bilişsel esneklik, cevap vermede zorlanma, dikkat sorunları, tekrarlayıcı cevaplar verme ve tekrarlayıcı hatalara düşme

ve akademik sorunlar yaşadıkları da gözlenmektedir (Karaca ve diğ., 2016).

Oyun Bağımlılığını Önlemeye Yönelik Öneriler

Önleyici çalışmalarda hedeflenen problemin oluşumunu engellemek, risk gruplarına odaklanarak sorunu erken dönemde belirlemek ve problem oryaya çıkarsa müdahale etmektir. Bu doğrultuda okul psikolojik danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının gelişimsel ve önleyici işlevlere dayalı olarak önleme çalışmaları yürütülmektedir. Bu kapsamda oyun bağımlığını önleme çalışmaları şu şekilde yapılandırılabilir:

-Oyun bağımlılığı kapsamında risk faktörlerinin incelenmesi ve bu risk faktörlerinin etkisinin azaltılacağı çalışmalar planlanması,

-Çocuk ve ergenlerin gelişimsel açıdan daha fazla risk altında olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle bu gruplara odaklanılması gerekmektedir.

-Çocuk ve ergenlerin yaşamlarındaki koruyucu faktörlerin sayısının ve etkisinin artırılması oyun bağımlılığını önleme önemlidir.

- Gelişim sürecine uygun olarak, diğer ruh sağlığı sorunlarını önlemeyi ve müdahaleleri de kapsayan psikososyal gelişim ve uyum programlarının yaygınlaştırılması ve bu kapsamda da oyun bağımlılığının erken dönemde belirlenmesi ve müdahale edilmesi mümkün olabilir.

-Medya da bağımlılık süreci ve korunma konusunda aileleri ve çocukları bilinçlendirme faaliyetleri hem yerel hemde ulusal ve uluslarası düzeyde kamu spotları, kısa filmler, yazılı ve görsel materyaller hazırlanması,

-Oyun bağımlılığı açısından risk grubundaki bireylerin belirlenmesi ve tedavi olanaklarının sağlanması önemli olacaktır (Savi Çakar, 2019).

Oyun bağımlığı başta olmak üzere diğer bağımlılık türlerine yönelik önleme ve müdahale çalışmalarının okullarda eğitim sürecinin bir parçası olarak çok etkili olacağını söyleyebiliriz. Çünkü bu konuda yapılacak çalışmalar okul programları ile uyumlu hale getirilebilir aynı zamanda öğrenci/aile ve eğitimcilerin katılımının sağlanması ve desteğinin alınması çok daha kolaydır. Bu kapsamda eğitimde öğrenci kişilik hizmetler açısından Okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma çalışmaları bağımlılık konusunda oldukça önemli düzeyde katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Anderson, C.A., & Bushman, B.J. (2009). Desensitizing effects of violent media on helping

others. Psychol Sci. 20, 273-7.

Brand, M., Young, K.S., & Laier, C. (2014). Prefrontal control and Internet addiction: a

theoretical model and review of neuropsychological and neuroimaging findings. Frontiers in human neuroscience, 31(8), 984-998.

Calado, F., Alexandre, J., & Griffiths, M. D. (2014). Mom, dad it's only a game! Perceived

gambling and gaming behaviors among adolescents and young adults: An exploratory study. International Journal of Mental Health and Addiction, 12(6), 772-794.

Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuit: Human needs and the

self-determination of behavior. Psychol. Inq. 11, 227-268.

Desai, R.A., Krishnan-Sarin, S., Cavallo, D., & Potenza, M.N. (2010). Video-gaming among

high school students: health correlates, gender differences, and problematic gaming. Pediatrics, 43(Suppl.3),173-183.

Evren, C. (2016). Davranışsal Bağımlılıklar. Psikiyatride Güncel. 6 (3).

Griffiths, M.D. (2005). A "components" model of addiction within a biopsychosocial

framework. Journal of Substance Use, 10, 191-197.

Griffiths, M. D. & Meredith, A. (2009). Videogame Addiction and its Treatment. Journal

Contemp Psychother, 9(39), 247-253. doi: 10.1007/s10879-009-9118-4

Griffiths, M.D., Kuss, D.J. & King, D.L. (2012). Video Game Addiction: Past, Present and

Future. Current Psychiatry Reviews. 8(4), 1-11.

Griffiths, M. D. (2009). The psychology of addictive behaviour, in Psychology for A2 Level,

(eds M. Cardwell, L. Clark, C. Meldrum, and A. Waddely). London: Harper Collins, 436-471.

Griffiths, M.D. & Hunt, N. (1995). Computer Game Playing in Adolescence: Prevalence and

Demographic Indicators. Journal of Community & Applied Social Pyschol. 5,189-193.

Gentile, D.A…. Khoo, A. (2011). Pathological video game use among youths: a two-year

longitudinal study. PEDIATRICS, 127(2), 319-29.

Holden, C. (2001).Behavioral addictions: do they exist? Science. 294(5544), 980-982.

İnal, Y. ve Çağıltay, K. (2005). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu oynama

alışkanlıkları ve oyun tercihlerini etkileyen faktörler. Ankara Özel Tevfik Fikret Okulları, Eğitimde Yeni Yönelimler II Eğitimde Oyun Sempozyumu, Ankara (71-74).

Karaca, S. , Gök, C. , Kalay, E. , Başbuğ, M., Hekim, M., Onan, N. ve Ünsal Barlas, G.

(2016). Ortaokul Öğrencilerinde Bilgisayar Oyun Bağımlılığı ve Sosyal Anksiyetenin İncelenmesi. Clinical and Experimental Health Sciences, 6(1), 14-19.

Kirriemuir, J. (2002). Video gaming, education and digital learning technologies. D-Lib

Magazine, 8 (2). http://www.dlib.org/dlib/february02/kirriemuir

Lee, Y.S., Han, D.H., Yang, K.C., Daniels, M.A., Na, C., Kee, B.S., & Renshaw, P.F. (2008).

Depression like characteristics of 5HTTPLPR polymorphism and temperament in excessive internet users. Journal of Affective Disorders, 109, 165-169.

Lemmens J. S., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2009). Development and validation of a game

addiction scale for adolescents. Media Psychology, 12, 77-95

Onay, P., Tüfekçi, A. ve Çağıltay, K. (2005). Türkiye'deki öğrencilerin bilgisayar oyunu

oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri: ODTÜ ve gazi üniversitesi öğrencileri arası karşılaştırmalı bir çalışma. Bilişim Teknolojileri Işığında Eğitim Konferansı Sözlü Bildiri, Ankara.

Ögel, K. (2012). İnternet Bağımlılığı- İnternetin Psikolojisini Anlamak ve Bağımlılıkla Başa

Çıkmak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Poli R. &, Agrimi, E. (2012). Internet addiction disorder: prevalence in an Italian student

population. Nord J Psychiatry. 66(1), 55-9.

Savi Çakar, F. (2019). Oyun bağımlığı. Tüm Yönleriyle Bağımlılık. (Editör(ler): Ali

Eryılmaz M. Engin Deniz). PEGEM AKADEMİ YAYINCILIK. Ankara.

Sherry, J.L. & Lucas, K. (2001). Video Game Uses And Gratifications As Predictors Of Use

And Game Preference. Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, Marriott Hotel, San Diego, CA. http://icdweb.cc.purdue.edu/7Esherryj/videogames

Şengül, C. ve Büber, A. (2016). Dijital Oyun Bağımlılığında Tanı Ve Tedavi. Davranışsal

Bağımlılıklar. Psikiyatride Güncel. 6(3), 175-182.

Young, K. (2009). Understanding online gaming addiction and treatment issues for adolescents.

The American Journal of Family Therapy, 37, 355-372.

Wan, C.S., Chiou, W.B. (2006). Psychological motives and online games addiction: a test of

flow theory and humanistic needs theory for Taiwanese adolescents. Cyber Psychology and Behavior, 9, 317-324.

Ergenlerde Yılmazlığın Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KILINÇ[*], Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR[**]

[*]*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mkilinc@mehmetakif.edu.tr*

[**]*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, firdevssavi@mehmetakif.edu.tr*

GİRİŞ

Günümüzde tüm bireyler gibi ergenlerinde, hayatlarını olumsuz yönde etkileyebilecek pek çok yaşam olayı, kriz ve travmalara maruz kaldıkları; doğal afetler, savaş ve terör olayları, suça bulaşma, ailelerinin yaşadığı krizler, ciddi ekonomik sıkıntılar, ebeveynlerin boşanması, dışlanma, ayrımcılık, şiddet vb. durumları yaşadıkları görülmektedir. Bazı ergenlerin bu süreçten olumsuz etkilenmesine rağmen bazıları tüm zorluklara karşın çok daha iyi kalmayı başarabilmektedir. Bu ergenlerin yaşadıkları güçlükler ya da olumsuz yaşam olayları sonrasında hayata çok daha farklı açılardan bakmayı ve güçlü kalmayı öğrendikleri görülmektedir.

Bu doğrultuda yılmazlığın ergenler için geliştirilmesi gereken çok önemli bir özellik olarak ele alınması; ergenlerin yılmazlık düzeylerinin incelenmesi ve yılmazlıklarının arttırılması; yılmazlıkları ile ilişkili koruyucu ve risk faktörlerinin bilinmesi önemli görülmektedir. Bu konuda özellikle okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri kapsamında yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Bir geçiş dönemi olan ergenlik ile çocuklar yetişkin rollerine hazırlanırken; bu geçiş sürecinde biyolojik, psikolojik, ekonomik ve toplumsal birçok alanda farklılaşma yaşanmaktadır (Steinberg, 2007). Bu dönemde ergen "ben kimim?" sorusuna cevap aramakta, sağlıklı bir kimlik duygusuna ulaşmak ve kimlik kargaşası sorununu çözmek için çaba harcamaktadır. Ergenlikteki sorun ve bunalımları çözmenin en iyi yolu ise ergenin önem verdiği ve model aldığı kişilerin tepkilerini inceleyerek, kendisi için uygun olanları kimlik gelişimi için seçmeye çalışmaktadır. Böylelikle ergenin kimlik gelişiminin başarılı bir şekilde oluşturulmasına katkı sağlanacaktır. Sonuçta ergen kişiliğinde bir bütünlük sağlayarak kimlik kazanımını gerçekleştirmiş olacaktır (Santrock, 2012). Ergenler bu dönemde kimlik edinmek, ebeveynlerinden bağımsız olarak toplumsal grup içerisine girebilmek için çaba harcamakta ve gerçek dünya hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca ergenler ailelerinin destekleyici

önlemlerine ve ilgilerine meydan okumalarına rağmen, ailelerinden ilgi ve destek beklemektedir (Cripps ve Zyromski, 2009).

Yılmazlık, stres ya da zor bir durumun üstesinden gelmek veya çevresel risklerle karşılaşıldığında direnç göstermek için yüksek risk içeren yaşantılara rağmen olumlu psikolojik sonuçların birleşiminden oluşan etkileşimli kavram olarak tanımlanmaktadır (Rutter, 2006). Yılmazlık, hayat boyunca yaşanılan önemli zorluklarla karşılaşınca uyum sağlayabilme ve işlevde bulunma yeteneğini dengede tutabilmek için gerekli bir beceri olarak tanımlanmaktadır (Kaplan, Turner ve Norman, 1996). Gelişimsel ve dinamik bir süreç olan yılmazlık, bireyin çevresindekilerle etkileşimi sonucunda açığa çıkmaktadır. Birey bu süreçte içsel ve dışsal kaynakları kullanarak zorluklar karşısında uyum sağlayabilecektir (Thompson, 2006). Werner ve Smith (1992), yılmazlığı, "koruyucu faktörler" kavramı içerisine dâhil etmiştir. Onlara göre yılmazlık risk faktörlerine karşı verilen pozitif karşılıktır. Yılmaz bireylerin stresli bir çevrede ayakta kalan, şefkatli ve güvenilir olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla yılmaz bireyler dış kaynaklı stres ve incitici olayların meydana getirdiği içsel stresle daha etkili baş edebilmektedir.

Yılmazlık olgusunun üç temel yönü olduğu belirtilmektedir. Buna göre:

1-Bireylerin yüksek risk altında olmalarına rağmen, zorlukların üstesinden gelen ve kendisinden beklenenden daha fazla gelişim göstermiş olma özelliğidir. Olumsuz ve zor şartlarda yetişen bu bireylerin, başarılı sonuçlara ulaştığı görülmüştür.

2-Stres altında yaşayan bireyin hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmesidir. Bu olgudaki temel stres faktörleri içerisinde boşanma ve aile içi çatışma gibi faktörler yer almaktadır. Bu türden araştırmalarda farklı stresörlerin çocukların davranışları üzerindeki etkisi ve çocuklar üzerinde sebep olabilecek olumsuz etkileri azaltan ya da arttıran faktörler incelenmektedir.

3-Anne, baba veya kardeşin ölümünden sonra meydana gelen travmayı atlatan bireylerin özellikleri ve farklılıklarının çalışılmasıdır. Bireylerin bu streslerden az da olsa etkilenmesi normaldir. Burada önemli olan bireyin stresle baş edebilecek güce ve yeteneğe sahip olmasıdır. Stres veya travmatik durumların öncesinde tedbirleri alması gerekmektedir (Masten, Best ve Garmezy, 1990).

Gelişim açısından kritik bir gelişim dönemi olarak ergenlikte, psikolojik sağlamlık duygusal ve davranışsal problemler karşısında

koruyucu bir rol oynadığı vurgulanırken; psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireylerin daha az olumsuz davranışlar sergilediği belirtilmektedir (Goldstein, Faulkner & Wekerle, 2013). Kişiden kişiye ve zamanla değişebilen bir nitelik taşıyan ve herkesin geliştirebileceği bir özellik olarak ifade edilen yılmazlık araştırılırken, stresli durumların olumsuz etkilerini azaltan içsel ve dışsal koruyucu faktörlerin varlığı veya yokluğu yani yılmazlık üzerindeki etkileri de incelenmektedir (Henderson ve Milstein, 1996).

Yılmazlığı Etkileyen Faktörler

Yılmazlıkla ilgili faktörleri iki başlıkta toplamak mümkündür:

1-Risk faktörleri: Problemin ortaya çıkma olasılığının artmasına ya da problemin ve etkilerinin sürmesine neden olan etkenlerdir. Risk faktörleri biyolojik, genetik, psikolojik, sosyokültürel ve demografik koşullar vb. özellikleri içerebilmektedir. İçsel risk faktörleri arasında; prematüre doğum, olumsuz yaşam deneyimi, kronik hastalık, okul problemi, akademik başarısızlık, düşük zekâ düzeyi, dikkat eksikliği ve erken yaşta anne olma gibi faktörler yer almaktadır. Dışsal risk faktörleri arasında ise; aile içi çatışmalar, ailenin sosyal sınıfı, kalabalık aile, anne babanın ayrı yaşaması, aile içi iletişim sorunu, anne veya babayı erken kaybetme, aşırı fakirlik, işsizlik, stresli yaşantı, çocuk ihmal ve istismarı, arkadaş reddi yer almaktadır (Masten, vd., 1990; Luthar, Cicchetti & Becker, 2000).

2-Koruyucu faktörler: Koruyucu faktörler bireysel, çevresel ya da her ikisinin birleşiminden kaynaklanmaktadır (Greene ve Conrad, 2002). Risk faktörlerinin olumsuz etkilerini azaltmak ya da gidermek için gerekli davranış ve beceriler olarak tanımlanmaktadır Koruyucu faktörler ile birey sıkıntı, güçlük ve sorunlarını aşabildiği için bireyin yeterlilik, başarı ve uyum süreci gelişebilmektedir. Koruyucu faktörler arasında içsel (bireysel) koruyucu faktörler bireyin kendi özellikleridir. Dışsal koruyucu faktörler bireyin hayatında temel olarak aile, okul ve toplum olmak üzere üç sistem altında ele alınabilmektedir (Anderson, 1994; Luthar, Cicchetti & Becker, 2000).

Yılmaz gençlerin özellikleri arasında şunlar yer almaktadır:

- *Kendisini kayıtsız bir şekilde seven birine sahiptir.*
- *Problemleri ve duygularını konuşabileceği kendisinden yaşça büyük ve ailesi haricinde birine sahiptir.*

- *Kendi başına yaptıklarından dolayı övgü almaktadır.*
- *İhtiyacı olduğunda ailesinden destek isteyebilmektedir.*
- *Bu gencin model aldığı birisi bulunmaktadır.*
- *Olumsuz durumlarla karşılaştığında üstesinden geleceğine inanmaktadır.*
- *Bireylerin ondan hoşlanmasını sağlayacak işler yapmaktadır.*
- *Güce göründüğünden çok fazla bir şekilde inanmaktadır.*
- *Yeni şeyler denemek istemektedir.*
- *Uğraştığı şeyleri başarmaktan mutluluk duymaktadır.*
- *Kendinden memnundur.*
- *Göreve odaklanabilmektedir.*
- *Mizah anlayışına sahiptir.*
- *Yapacağı işleri planlamaktadır.*

Çocuklarda yılmazlığın gelişimine ilişkin görüşlerden Wollin ve Wollin'in Yılmazlık Modelinde; sıkıntı ve zorluklarla karşılaşan çocuklar için iki durum söz konusudur. Çocukların karşılaştıkları bu zorluklar onları üzebilir, incitebilir ve hatta çocuklarda çok ciddi yaralar açabilir. Fakat çocuklar bu zorluklara meydan okuyabilir, yaşadığı bu durumlardan dersler çıkartabilirler. Böylelikle bu olumsuz durumların etkilerinden kurtulabilirler. Çocuğun bu zorluklar karşısında tutumu ve davranışları aslında onun yılmazlığını oluşturmaktadır. Bu kuramda yedi yılmazlık ilkesinden söz edilmektedir:

1-İçgörü: İçgörü sahibi insanlar yaşadıklarını ve kendilerini tarafsız bir biçimde değerlendirirler. İçgörü sahibi insanlar hayattaki zorluklardan ve sıkıntılardan kaçmazlar. Yaşadıkları durumlarla ilgili başkalarını suçlamazlar. Sorumluluklarını kendi üzerine alırlar.

2-Bağımsızlık: Bu insanlar kendilerine fiziksel ve duygusal olarak zorluk oluşturan kişilerden ve durumlardan uzak dururlar. Bağımsızlık sahibi bireyler, kendilerine baskı oluşturacak aile ve arkadaş çevrelerinden uzak dururlar.

3-İlişkiler: Birey diğer insanlarla ilişki kurmak zorundadır. Toplumdaki diğer insanlara güvenmek, yardım almalı ve yardım etmelidir. Çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Birey diğer insanlarla olumlu ve güvene dayalı bir ilişki kurmalıdır.

4-Girişim: Girişimci insanlar karşılaştıkları zorluklarla mücadele ederek onların üstesinden gelmeye çalışırlar. Bireyler bu zorlukları fırsat olarak görürler ve üstesinden gelirler.

5-Yaratıcılık: Bu tip bireyler duygularını sanatsal olarak ifade etme konusunda başarılıdırlar. Hayal gücünü de kullanarak yeni buluş ve sanat eserleri ortaya koymaya çalışırlar.

6-Mizah: Mizah sahibi bireyler, yaşadıkları sıkıntıları fazla ciddiye almazlar. En üzücü olaylarda bile bir mizah durumu bulabilirler. Böylelikle kendi duyduğu acıları ve üzüntüleri hafifletirler.

7-Ahlak: Bu tip bireyler diğer insanlarla olan ilişkileri de iyi ve adil bir şekilde davranmaya çalışırlar. Ayrıca bu bireyler vicdanının sesini dinleyerek iyi olanı yapmaya çalışır ve böyle yaptığı için hayata daha olumlu bakarlar (Wollin ve Wollin, 1999).

Toplumsal bir kurum olarak okulda çocuk birçok alanda yeterlik kazanırken; akademik, sosyal, duygusal, zihinsel, eğitsel, mesleki ve kişisel birçok gelişim hedefini okulda oluşturmaya ve tüm kişiliğini yapılandırmaya başlar. Bu nedenle okul çocuğun sadece öğrenme ihtiyacını karşılamaz, aynı zamanda duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılar, kendini ve başkalarını anlamasına yardımcı olur. Okulda yaşanan olumlu ilişkiler ve deneyimler çocukların duygusal gelişimini destekler, problemlerini anlaması ve çözümlemesi için uygun ilişkiler kurmasını sağlar. Bu nedenle okul çocuğun uyum ve davranış sorunlarını önleme açısından da kritik bir önem taşır. Çünkü hem çocuğun okul dışındaki hayatına ilişkin sorunlarını çözmesine yardımcı olur hem de sağlıklı davranış biçimlerini öğrenme yoluyla başa çıkma becerilerini destekler (Savi Çakar, 2019a; 2019b). Bu kapsamda okullarda yılmazlığı geliştirici çalışmalara yer verilmelidir.

Ergenlerin Yılmazlığının Artırılması

Yılmazlıkta risklerin olumsuz etkilerini azaltan ve bireylerin yılmazlık özelliklerinin gelişmesinde kolaylaştırıcı faktörlerden söz edilmektedir. Bu koruyucu faktörler arasında; atılganlık, problem çözme, olumlu iletişim becerisi, mizah duygusu, kişisel yetkinlik, özgüven gibi içsel koruyucu faktörlerin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, olumlu sosyal değerlerin desteklenmesi, amaçların belirlenebilmesi, değerlerin gelişmesi ve yaşam becerilerini teşvik eden çevre özellikleri gibi dışsal koruyucu faktörlerin olduğu belirtilmektedir (Öğülmüş, 2001).

Haynes (2005), yılmaz gençlerin sosyal, bilişsel ve duygusal karakteristik şu özelliklerinin olduğunu ifade etmektedir:

- *Sosyal Karakteristik Özellikler: Olumlu ilişkilerin kurulması, etkin iletişim becerileri ve ihtiyaç duyulduğunda yardım isteme yetenekleri,*
- *Bilişsel Karakteristik Özellikler: Başarı motivasyonunun yüksek, geleceğin planlandığı ve içten denetimliliğin yer aldığı özellikler,*
- *Duygusal Karakteristik Özellikler: Öz-yeterlilik, benlik saygısı ve özgüvenin yüksek olduğu, kendini tanıdığı, hayal kırıklığının üstesinden geldiği, duygularının farkında olduğu ve farklı durumlara karşı uyum gösterebilen yetenekleri.*

Bir kişilik özelliği olarak yılmazlığı artırmak önemli bir koruyucu faktör olabilir. Nitekim ergenlerde koruyucu faktörlerinde yılmazlığı artırdığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda şu öneriler geliştirilmiştir:

- Yılmazlığı artırma psikoeğitim programları uygulanabilir.

-Koruyucu faktör olarak ergenlerin kişisel yeterliklerini artırmak,

-Ergenlerin başarı, uyum ve başa çıkma düzeylerini desteklemek,

-Aile ile olumlu ilişkiler ve etkileşimi güçlendirme,

-Okula ilişkin olumlu ve güçlü bağlar oluşturulması, güvenli öğrenme ortamları yaratılması,

-Ergenlere problem çözme, yardım arama, başa çıkma becerileri kazandırılması,

-Akademik becerilerinin desteklenmesi,

-Olumlu akran ilişkilerini destekleme,

-Direnme becerilerini artırma,

-Yaşam amaçları oluşturma gibi çalışmalar yapılmalıdır.

-Yılmazlık düzeyleri düşük ergenlere yönelik güçlendirme çalışmaları,

-Ergenlerde yılmazlığı destekleyici koruyucu faktörlerin artırılması da önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

Anderson, G. R. (1994). Beyond survival: Resiliency and children with HIV/AIDS. The Karen

Honig Memorial Lecture. University of Illinois at Chicago, Jane Addams College of Social Work.

Cripps, K. & Zyromski, B. (2009). Adolescents' psychological well-being and perceived

parental involvement: Implications for parental involvement in middle schools. RMLE Online, 33(4), 1-13.

Goldstein, S. E., Davis-Kean, P. E. & Eccles, J. S. (2005). Parents, peers, and problem behavior:

a longitudinal investigation of the impact of relationship perceptions and characteristics on the development of adolescent problem behavior. Developmental Psychology, 41, 401-413.

Greene, R. R. & Conrad, A. P. (2002). Basic assumptions and terms. In R. R. Greene (Ed.), Resiliency: An integrated approach to practice, policy and research (pp. 29-62). Washington DC: NASW Press.

Haynes, N. M. (2005). Personalized leadership for effective schooling. www.atdp.berkeley.edu

Henderson, N., & Milstein, M. (1996). Resiliency in schools. Thousand Oaks, CA: Corwin.

Kaplan, C. P., Turner, S. & Norman, E. (1996). Promoting resilience strategies: a modified

consultation model. Social Work Education, 18(3), 158-168.

Luthar, S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. Child Development, 71(3), 543–562.

Masten, A. S., Best, K. M. & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions

from the study of children who overcome adversity. Development and Psychopathology, 2, 425-444.

Öğülmüş, S. (2001). Bir kişilik özelliği olarak yılmazlık. 1. Ulusal çocuk ve suç sempozyumu:

Nedenler ve önleme çalışmaları. Ankara, 29-30 Mart 2001.

Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. Annals of

the New York Academy of Sciences, 1094(1), 1-12.

Santrock, J. W. (2012). Ergenlik (D. M. Siyez, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Savi Çakar, F. (2019a). Uyum ve Davranış Sorunlarının Doğası. Yaşam Dönemleri ve Uyum

Sorunları. (Ed. F. Savi Çakar, 2019). 5. Basım. PEGEM Akademi Yayıncılık. Ankara.

Savi Çakar, F. (2019b). Önleyici Psikolojik Danışmada Kuramsal Çerçeve. Önleyici Psikolojik

Danışma Kuram ve Uygulamaları. (Ed. F. Savi Çakar, 2019). 1. Basım. PEGEM Akademi Yayıncılık. Ankara.

Steinberg, L. (2007). Ergenlik (F. Çok, H. Ercan, M. Artar, E. Uçar, S. Sevim, M. Bağlı, A.

Aypay, T. Şener, R. Parmaksız, C. Satman, T. Yiğit, E. Kapçı, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.

Thompson, R. A. (2006). Nurturing future generations: promoting resilience ın children and

adolescents through social, emotional and cognitive skills, New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Werner, E. E. ve Smith, R. (1992). Overcom-ing the odds: High-risk children from birth to

adult-hood. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Wolin, S. J., & Wolin, S. (1993). The resilient self: How survivors of troubled families rise

above adversity. New York: Villard.

ICHES

İŞLETME

A Research On Organizational Cynicism Of Automotive Spare Parts Sales Sector Employees

İbrahim Halil KORKMAZ* Cihan ÇETİNKAYA**

**Islahiye Vocational School, Gaziantep University, Gaziantep, Turkey*

***Department of Management Information Systems, Adana Alparslan Turkes Science and Technology University, Adana, Turkey*

Abstract

The aim of this study is to investigate the organizational cynicism of salespeople working in automotive spare parts sector in terms of various variables. Within the scope of the study, a questionnaire was applied to 213 employees and data were collected and analyzed by parametric statistical tests. As a result of the analysis, it was concluded that organizational cynicism did not differ significantly according to gender, age, education and professional experience of automotive spare parts sales personnel. It is thought that the study will enrich the literature in terms of application area.

Keywords – Organizational cynicism, automotive spare parts sector, gender, education, tenure.

Introduction

Cynicism, which expresses a life style and school of thought whose historical origins are based on ancient Greece (Dean et al,, 1998), is conceptualized with the meaning of dislike and distrust to others (Brandes et al., 2008). In a more comprehensive definition, cynicism is expressed as negative and insecure attitudes towards authorities and institutions (Bateman et al., 1992). Hence, cynicism can be defined as a general and specific attitude characterized by despair and frustration, as well as negative feelings and distrust towards a person, group, ideology, social tradition or institution (Anderson, 1996). As can be understood from these definitions, cynicism is a concept that has an organizational aspect as well as an individual dimension.

When the literature is examined, it is seen that there are many definitions about organizational cynicism. Among these definitions, the most

commonly used definition is the one made by Dean et al. (1998) (Delken, 2004). According to Dean et al. (1998), organizational cynicism consists of a person's belief that the organization in which he is employed lacks integrity and negative affect towards the organization. Consistent with these beliefs and emotions, negative attitudes of humiliating and critical attitudes towards the organization are defined as cynicism. This negative attitude may be against the whole organization or against only a part of it (Naus, 2007).

Cynicism, which derives from the belief that individuals' organizations are devoid of moral values and that principles such as sincerity, honesty and justice are sacrificed for the sake of organizational interests (Bernerth et al., 2007), is an attitude stemming from the critical evaluation of the organization's motivation, practices and organizational values (Bedian, 2007). Employees acquire a sense of cynicism to protect themselves from unwanted situations caused by injustices in the work environment (Al-Abrrow, 2018).

Organizational cynicism, which is expressed as a result of the perception that there is no harm between the personal values of the employees and the values of the organization (Abraham, 2000), is a proven attitude among the employees (Kanter and Mirvis, 1991). According to another definition with a similar manner, organizational cynicism is generally defined as the negative attitude of an individual to the organization and its procedures, processes and management, based on the idea that these elements are against the interests of the employee (Wilkerson et al., 2008).

Organizational cynicism as a result of employees' belief that the organization lacks integrity (Nafei and Kaifi, 2013) has three dimensions as cognitive, emotional and behavioral (Dean et al., 1998). The belief that honesty, sincerity and justice do not exist in the organization and that the organization betrayed the employee expresses cognitive cynicism (Brandes, 1997). Emotional dimension occurs as a result of severe stimulation of negative emotions such as scorn, distress and anger (Abraham, 2000). Emotional dimension is the cynicism dimension of the individual's feelings such as disdain and anger towards the organization where he works (Akçay, 2017). In the behavioral cynicism dimension, negative effects of belief integrated with emotions towards the organization are seen. In this dimension, individuals carry out activities

that may directly harm the organization. Therefore, cynicism must be prevented before it develops, or at least in the behavioral dimension before cynicism occurs (Uysal, 2019).

When the research on organizational cynicism is investigated, it's seen that misconducted change efforts, role conflict, very long working hours, mobbing, inadequate social support, unbalanced power distribution, inadequate communication within the organization, injustice in promotion, traditional business values, conflict of purpose, organizational complexity, level of participation in decisions, lack of employment, dismissal, discontinued promises and leadership styles of managers are among the factors causing organizational cynicism (Eaton, 2000; Pelit & Pelit, 2014). In addition, it was determined that the sectors where organizational cynicism was researched were mainly education, health and tourism.

Since it was found that there are few studies on the type of sample with sales personnel in the field of marketing (Kazançoğlu and Ercan, 2019), it was aimed to examine organizational cynicism and its dimensions in a study conducted on sales sector. Hence, the dimensions of organizational cynicism were examined through the employees of automotive spare parts sales sector within the scope of the study. According to the demographic characteristics of the employees who participated in the study, it was investigated whether they differ in terms of organizational cynicism dimensions. Thus, it was tried to reach a conclusion whether the demographic variables examined in the study have an effect on the dimensions of organizational cynicism.

The hypotheses tested within the scope of the study are presented below.

- H_{0a}. *Automotive spare parts sales employees do not differ statistical significantly according to gender in terms of organizational cynicism.*
- H_{0b}. *Automotive spare parts sales employees do not differ statistical significantly according to educational status in terms of organizational cynicism.*
- H_{0c}. *Automotive spare parts sales employees do not differ statistical significantly according to professional sectoral experience in terms of organizational cynicism.*

- *H_{0d}. Automotive spare parts sales employees do not differ statistical significantly according to age in terms of organizational cynicism.*

Methodology

In order to investigate whether the automotive spare parts sales sector employees differ in terms of organizational cynicism dimensions according to demographic characteristics, a research design with a screening model was carried out. In this context, a survey was applied to collect data on organizational cynicism dimensions for the purpose of the study.

The questionnaire applied in the study consists of two parts. In the first part, the age, gender, educational background and professional experience as years of the participants are questioned. In the second part of the questionnaire, the Turkish version which is adapted by Karacaoğlu and İnce (2012) of the organizational cynicism scale developed by Brandes et al. (1998) was applied. In order to calculate the reliability of the scale in the adaptation study; internal consistency coefficients and item-total score correlations were used. In the validity assessment, exploratory and confirmatory factor analyzes were performed to reveal the factor structure of the organizational cynicism scale. According to the results of the factor analysis, the scale in question was as original and emotional, cognitive and behavioral dimensions were confirmed by the data obtained from the Turkish sample. The internal consistency coefficients of the scale were 0.91 for the overall scale, 0.94 for the emotional sub-dimension, 0.87 for the cognitive sub-dimension and 0.82 for the behavioral sub-dimension (Karacaoğlu and İnce, 2012).

The target group of the research is automotive spare parts sales personnel. Therefore, within the scope of the research, the employees working in the spare parts sales departments of companies operating in the automotive sector in Adana and Gaziantep cities of Turkey were tried to be reached. The questionnaires delivered to the enterprises that were contacted face-to-face and by telephone were asked to be filled in by the employees of

spare parts sales departments. As a result of the data collection process, 213 questionnaires were reached.

In the analysis of the data obtained, t-test was used for the determination of statistical significant differences in two-category dependent variables and one-way analysis of variance (ANOVA) was used for the determination of statistical significant differences in more than two-category dependent variables in terms of the dimensions of organizational cynicism. All statistical analyzes were performed at 95% confidence interval.

Findings

Through the first hypothesis tested within the scope of the study, it was tried to determine whether automotive spare part sales employees differ in terms of organizational cynicism sub-dimensions according to their gender. The t-test results are presented in Table 1.

Table 1. T-Test Results of Organizational Behavior Sub-dimensions According to Participants' Genders

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					
	F	Sig.	t	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
							Lower	Upper

Emotional	Equal variances assumed	,058	,810	1,143	,254	,20192	,17668	-,14637	,55020
	Equal variances not assumed			1,143	,254	,20192	,17659	-,14619	,55003
Cognitive	Equal variances assumed	,266	,607	,273	,785	,04233	,15502	-,26326	,34791
	Equal variances not assumed			,273	,785	,04233	,15501	-,26324	,34789
Behavioral	Equal variances assumed	,007	,931	1,394	,165	,21402	,15351	-,08858	,51663
	Equal variances not assumed			1,394	,165	,21402	,15353	-,08862	,51666

The results presented in Table 1 show that employees in the automotive spare part sales sector do not differ statistically significantly in any of the sub-dimensions of organizational cynicism according to their gender. In other words, there is no difference between male and female staff in terms of organizational cynicism. According to these results, the first hypothesis of the study could not be rejected.

The second hypothesis of the study is to determine whether the automotive spare part sales sector employees differ in terms of organizational cynicism according to their educational background. Employees who participated in the study were asked about their graduation status and the were divided into four groups as “high school graduates”, “vocational school graduates”, “undergraduates” and “graduates” according to the answers. Table 2 below presents the results of the ANOVA test as to whether these educational status groups differ in terms of organizational cynicism sub-dimensions.

Table 2. ANOVA Results of Organizational Cynicism Sub-dimensions According to Educational Status

		Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Emotional	Between Groups	5,809	1,936	1,166	,324
	Within Groups	347,024	1,660		
	Total	352,833			
Cognitive	Between Groups	4,401	1,467	1,154	,328
	Within Groups	265,648	1,271		
	Total	270,049			
Behavioral	Between Groups	,920	,307	,241	,868
	Within Groups	266,232	1,274		
	Total	267,152			

As can be seen from the results presented in Table 2, it was found that educational status groups did not differ statistically significantly in terms of organizational cynicism sub-dimensions. Thus, the second hypothesis of the study could not be rejected.

Within the scope of the third hypothesis of the study, it has been investigated whether the participant automotive spare part sales employees differ in terms of organizational cynicism according to their professional experience level. Within this framework, the research participants were asked how many years they have been working in the profession and according to the answers, three groups were formed: 0-10 years of experience, 11-20 years of experience, and more than 20 years of experience. The results of the ANOVA test to determine whether these groups differ in terms of organizational cynicism sub-dimensions are presented in Table 3.

Table 3. ANOVA Results of Organizational Cynicism Sub-dimensions According to Professional Experience

		Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Emotional	Between Groups	3,789	1,894	1,140	,322
	Within Groups	349,045	1,662		
	Total	352,833			
Cognitive	Between Groups	4,668	2,334	1,847	,160
	Within Groups	265,381	1,264		
	Total	270,049			
Behavioral	Between Groups	4,137	2,069	1,652	,194
	Within Groups	263,015	1,252		
	Total	267,152			

In the light of the analysis results shown in Table 3, it is possible to say that the automotive spare part sales sector employees participating in the study did not differ significantly in terms of organizational cynicism according to the professional experience. Therefore, it is not possible to reject the third hypothesis of the study.

Within the scope of the fourth and last hypothesis tested within the scope of the research, it was investigated whether the automotive spare part sales sector employees differ in terms of organizational cynicism dimensions according to their age. During the data collection phase, the participants were asked about their ages and according to the answers given, they were divided into three groups as 20-29 years, 30-39 years, 40 years and over. The results of the ANOVA test to determine the differentiation status of these age groups in terms of organizational cynicism dimensions are presented in Table 4 below.

Table 4. ANOVA Results of Organizational Cynicism Sub-dimensions According to Age Groups

		Sum of Squares	Mean Square	F	Sig.
Emotional	Between Groups	7,969	3,985	2,426	,091
	Within Groups	344,864	1,642		
	Total	352,833			
Cognitive	Between Groups	5,605	2,803	2,226	,111
	Within Groups	264,444	1,259		
	Total	270,049			
Behavioral	Between Groups	7,310	3,655	2,954	,054
	Within Groups	259,842	1,237		
	Total	267,152			

The analysis results presented in Table 4 show that the automotive spare part sales sector employees do not differ significantly in terms of organizational cynicism dimensions according to age groups. The p values (Sig.) in the table indicate that the level of convergence of differentiation is higher than other hypotheses. However, the results were not significant

in the 95% confidence interval. In this case, it is not possible to reject the last hypothesis of the study.

Discussion and Conclusion

Organizational cynicism is an individual's negative attitude towards the organization in which he / she works, including emotinal, cognitive and behavioral dimensions. When the literature is examined, it is seen that the effects of organizational cynicism attitude on employee behavior are revealed by various studies on several sectors. However, this attitude has not been adequately researched for personnel performing marketing and sales duties. The aim of this study is to give information about the dimensions of organizational cynicism of sales personnel working in automotive spare parts sector according to their demographic variables.

It was found that the level of organizational cynicism was “moderate” according to the average scores of the responses of the participants to the items of the organizational cynicism scale designed in likert type. The fact that there are not many studies on the cynical attitudes of employees in the sales sector makes this finding important.

As a result of the analysis conducted in the study, it was found that automotive spare parts sales employees did not differ in terms of the dimensions of organizational cynicism scale according to their gender. This finding is consistent with the results of previous studies in the literature. Indeed, Mirvis and Kanter (1991), Bateman, Sakano and Fujita (1992), Andersson and Bateman (1997), Reichers et al. (1997), Wanous et al. (2000), Tokgöz and Yılmaz (2008) and Kalağan and Güzeller (2010) concluded their research results support this finding.

Another finding obtained from the study is that the status of sales sector employees regarding organizational cynicism dimensions does not differ according to their educational level. This finding is noteworthy as it is not consistent with the results obtained from previous studies with employees of different sectors in the literature. Because there are studies showing that organizational cynicism increases as the education level increases (Fero, 2005; Tokgöz and Yılmaz, 2008; Kalağan and Güzeller, 2010). When

evaluating this result, it should be taken into consideration that the participants in the study sample come from very different educational formations which are not all related to sales business.

The results of the study show that there is no relationship between the professional experience of the participant personnel and their status regarding the dimensions of organizational cynicism. This result is not consistent with the results of previous studies which found relationships between professional seniority and cynicism (James, 2005; Naus, 2007; Kalağan and Güzeller, 2010). The fact that occupational frazzle does not reflect on organizational cynicism with the years spent working is considered as an important finding.

Within the scope of the research, the age of the participants was also considered as a variable and it was examined whether the status of the sales staff differed in terms of organizational cynicism according to their age. The results of the analysis revealed that organizational cynicism does not differ according to the age of the employees. This result is consistent with the results of previous studies (Mirvis and Kanter, 1991; Batteman et al., 1992; Andersson, 1996; Tokgöz and Yılmaz, 2008), which were applied in different sectors and did not find a relationship between age and organizational cynicism.

The relatively small size of the population to collect data in the study presents a limitation on the generalizability of the results reached. However, the fact that there is not much work on organizational cynicism in the sales and marketing departments makes research and its results valuable. In the future, the results can be compared by making new studies in the same fields of activity with similar design. It is thought that sector representatives and related researchers may benefit from the results of the research.

References

Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126 (3), pp. 269-292.

Andersson, L.M. and Bateman, T.S. (1997). Cynicism in the Workplace: Some Causes and Effects, *The Journal of Organizational Behavior*, No.18, pp. 449-470.

Akçay, V. H. (2017). Örgütlerde İş Rolü Algıları, Sinizm ve Algılanan Performans Arasındaki İlişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 476-486.

Al-Abrrow, H., A. (2018) The Effect of Perceived Organisational Politics on Organisational Silence Through Organisational Cynicism: Moderator Role of Perceived Support, *Journal of Management & Organization*, pp. 1-20. doi:10.1017/jmo.2018.62

Anderson, L.M. (1996). Employee cynicism: An examination using a Contract violation framework. *Human Relations*, 49 (11), pp. 1395-1418.

Batteman, T.S., Sakano, T. and Fujita, M. (1992). Roger, me, and my attitude: Film propaganda and cynicism toward corporate leadership. *Journal of Applied Psychology*, 77 (5), pp. 768-771.

Bedeian, A. G. (2007). Even if the Tower is Ivory, it isn't White: Understanding The Consequences of Faculty Cynicism. *Academy of Management Learning & Education*, 6(1), pp. 9-32.

Bernerth, J. B. , Armenakis, A. A. , Field, H. S. and Walker, H. J. (2007). Justice, Cynicism, and Commitment: A Study of Important Organizational Change Variables. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 43 (3), pp. 303-326.

Brandes, P. (1997). *Organiztional Cynicism: Its Nature, Antecedents, and Consequences*. Doctoral Dissertation. USA: Division of Research and Advanced Studies of the University of Cincinnati.

Brandes, P, Dharwadkar, R. and Dean, J. W., (1999), Does Organizational Cynicism Matter? Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes. *Eastern Academy of Management Proceedings*, pp. 150-153. Outstanding Empirical Paper Award.

Brandes, P., Castro, S.L., James, M.S.L., Martinez, A.D., Martherly, T.A., Ferris, G.R. and Hochwarter, W.A. (2008). The interactive effects of job insecurity and organizational cynicism on work effort following a layoff. *Journal of Leadership& Organizational Studies*, 14 (3), pp. 233-247.

Dean, J. W., Brandes, P. and Dharwadkar (Apr. 1998). Organizational cynicism. *The Academy of Management Review*, 23 (2), pp. 341-352.

Delken, M. (2004). *Organizational cynicism: A study among call centers*. Unpublished master thesis, University of Maastricht.

Eaton, A. J. (2000). *A Social motivation approach to organizational cynicism*. Doctor dissertation, York Universty, Toronto, Ontorio.

Fero, H. C. (2005), *Flow and Cynicism in the Workplace*. Unpublished Doctoral Dissertation, Claremont Graduate University, Claremont, California.

James, M.S.L. (2005), *Antecedents And Consequences Of Cynıcısm In Organızatıons: An Examinatıon of The* Potentıal Posıtıve And Negatıve Effects On School Systems. Unpublished Doctor Dissertation, The Florida State Unıversıty College Of Busıness, Florida.

Kalağan, G. and Güzeller, C. O. (2010). The Organizational Cynicism Levels of Teachers. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27, pp. 83-97.

Kanter, P.H. and Mirvis, D.L. (1991). Beyond demography: A psychopraphic profile of workforce. *Human Resource Management*, 30 (1), pp. 45-68.

Karacaoğlu, K. and İnce, F. (2012). Reliability and Validity of the Turkish Version of Brandes, Dharwadkar, and Dean's (1999) Organizational Cynicism Scale: The Case of Organized Industrial Zone, Kayseri. *Business and Economics Research Journal*, 3 (3), pp. 77-92.

Kazançoğlu, İ. and Ercan, A. (2019). Organizational Cynicism: A Qualitative Research on Sales Person. *Journal of Management and Economics Research*, 17 (1), pp. 261-280.

Mirvis, P.H. and Kanter, D.L. (1991), Beyond Demography: A Psychographic Profile of The Workforce, *Human Resource Management*, 30 (1), pp. 45-68.

Nafei, W. A., and Kaifi, B. A. (2013). The Impact of Organizational Cynicism on Organizational Commitment: An Applied Study on Teaching Hospitals in Egypt. *European Journal of Business and Management*, 5(12), pp. 131-147.

Naus, A.J.A.M., (2007). *Organizational cynicism on the nature, antecedents, and consequences of employee cynicism toward the employing organization*. Unpublished doctoral thesis, Universiteit Maastricht.

Pelit, E. and Pelit, N. (2014). *Mobbing ve örgütsel sinizm*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Reichers, A. E., Wanous, J.P. and Austin, J. T. (1997). Understanding and Managing Cynicism About Organizational Change, *Academy of Management Executive*, 11 (1), pp. 48-59.

Tokgöz, N. and Yılmaz, H. (2008). Örgütsel Sinisizm: Eskişehir ve Alanya'daki Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), pp. 238-305.

Wanous, J.P, Reichers, A.E, and Austin, J.T. (2000), Cynicism About Organizational Change: Measurement, Antecedent and correlates, *Group and Organizational Management*, 25(2), pp. 132-153.

Wilkerson, J.M., Evans, W.R., Davis, W.D. (2008). A test of coworkers' influence on organizational cynicism, badmouthing, and organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 38, pp. 2273-2292.

Uysal, H.T. (2019). The Effect of Organizational Ostracism on the Development of Cynicism in Employees. *Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University*, 7 (1), pp. 319-326.

Türkiye'de Finansal Varlık İlgisinin İnternet Arama Hacimlerine Göre Araştırılması

Doç. Dr. Emre KAPLANOĞLU*

**Ege Üniversitesi, Bergama Meslek Yüksekokulu, emre.kaplanoglu@ege.edu.tr*

ÖZ

İnternet teknolojilerinin insan yaşantısına hemen hemen her yönüyle egemen hale geldiği günümüzde, bu teknolojik uygulamalardan elde edilen verilerin önemi de her geçen gün artmaktadır. Büyük veri yığınları arasında toplu iğneyle kazarcasına faydalı bilgi elde edilmeye çalışılmaktadır. İstenilen nitelikteki bilgiye ulaşmanın en kolay yolu arama motorlarıdır. Arama motorları şirketleri arama sonuçlarını veri tabanlarında saklamakta, gerekli olanları işlemekte ve belirli bir kısmını kullanıcılarının hizmetine tekrar sunmaktadır. Google Trends de internette yapılan sorgulamaların sıklıklarını coğrafi alanlara ayırarak kullanıcılarına sunan bir Google uygulamasıdır. Son zamanlarda bu arama sıklıklarına dayalı çalışmalar akademik literatürde oldukça fazla yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, internet arama hacim verilerine göre Türkiye'de finansal varlık ilgisinin il bazında irdelenmesidir. Yatırım ortamı, hem politik hem de ekonomik gelişmelerin varlık sınıflarındaki varlıkların değerleri (fiyatları) üzerinde etkili olduğu uluslararası ekonomi ve ulusal ekonomidir. Yatırım ortamında yaşanan gelişmelere paralel olarak yatırımcıların ekonomik varlıklara karşı ilgisi de değişmektedir. Bu kapsamda 2004'ten günümüze, son beş yıllık ve son iki yıllık dönemde seçilen on sekiz anahtar kelimenin Google Trends internet arama hacmi verilerine dayanarak Türkiye'deki illeri içerecek şekilde durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. On sekiz anahtar kelime finansal varlıklardan (hisse senedi, tahvil ve döviz gibi) seçilmiştir. Yatırımcının ilgisi araştırma kapsamındaki dönemler ve il bazında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet Arama Hacmi, Finansal Varlık, Google Trends

Giriş

Finans sektörünün hem Dünya'da hem de Türkiye'de yıllar içinde işlem hacimlerindeki artıştan oldukça önem kazandığı anlaşılmaktadır. Ancak finansal sektörün ekonomi üzerindeki etkisi tartışmalı bir konudur. Walter Bagehot (1873) kitabında, John Hicks (1969) ve Levine (1997)

makalesinde finansal sektörün sanayileşmeye ve ekonomiye olumlu katkısının olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan Lucas (1988) finansal sektörün ekonomi üzerinde etkisinin önemsiz olduğunu, Cecchetti ve Kharroubi (2018) ise gelişmiş ekonomilerde kredi hacminin artışıyla işçilerin üretkenliği arasında negatif bir ilişki olduğunu ve finansal sektörün ekonomi için her zaman olumlu etkisinin olmadığını vurgulamışlardır (Çekin, 2019). Finans sektörünün etkisi tartışmalı olsa da şirketlere ihtiyaç duydukları fonu elde etmede ve hane halkının tasarruflarını değerlendirmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Geleceğe yönelik beklentiler hane halkının harcama, tasarruf ve yatırım kararlarını etkilemekte, sahip oldukları finansal varlık büyüklüğü ve oranı da genel ekonomi, makro değişkenler, finansal piyasalar ve varlıkların gelişimine bağlı şekillenmektedir (Atış, 2010). İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber finansal araçlar da fiziksel olarak alınıp satıldıkları ve fiyat bilgisi edinildiği fiziksel mekânlardan dijital ortama taşınmıştır. Bireyler veya kurumlar finansal konularla ilgili işlemlerini internet üzerindeki uygulamaları kullanarak gerçekleştirebilmektedirler. Bu işlemler arasında ilgilendikleri finansal varlığın internet arama motorlarında sorgulanması da bulunmaktadır.

Arama motorları, sistemin bir çıktı olarak sonuçlanmış bilgilerin ve kayıtların tümünü karşılaştırarak arayan, bir aramanın kabul edilebilirliği için işlemler yapan, verilerin ihtiyaca uygun olmasını sağlayan bir tarama ve elde etme aracıdır (Rowley; 2000, 27). İstenilen nitelikteki bilgiye ulaşmaya yardımcı olan arama motorları, anahtar kelimelerin arama sonuçlarını kullanıcı ekranına vermekte, hatta "…… mı demek istediniz?" şeklinde sonucu teyit etmek isteyen yapay zeka uygulamasına dönüşmeye başlamıştır. Arama motorları arasında ülkemizde en fazla kullanılan arama motorlarından biri de Google'ınkidir. Kullanıcıların sorgulamaları olan terim, kelime, cümle veya resim aramalarının izleri arama motoruna sahip şirketlerin veri tabanlarında saklanmaktadır. Google, 2004 yılında başlattığı Google Trends uygulamasıyla kullanıcı aramalarına ait terimlerin sıklıklarını isteye bağlı coğrafi sınırlamalar ile paylaşmaktadır. Google Trend arama çubuğunda bir anahtar kelime veya konu girerek tüm dünyadan kullanıcıların neler aradığını görselleştirmekte veya isteyen kullanıcılara ilgili zamandaki verileri indirme imkânı sağlamaktadır. Günlük arama trendlerinde, yılın arama trendleri verileri ve bazı ülkelerde kullanılabilen News Lab ve Trendler yer almaktadır. Trend olan aramalar, günlük arama trendleri ile gerçek zamanlı arama trendlerini kapsamaktadır. Günlük arama trendleri, son yirmi dört saatteki tüm aramalar arasında arama sıklığı önemli ölçüde artış gösteren aramaları vurgular ve her saat güncellenmektedir. Kişilerin herhangi bir zamanda en çok ilgilendikleri konular ve aramaların birbirleriyle karşılaştırıldığında nasıl sıralandıklarını

görmek için günlük arama trendlerini kullanabilmektedir. Gerçek zamanlı arama trendleri, son yapılan tüm aramalar arasında arama sıklığı önemli ölçüde artış gösteren aramaları getirmektedir. Gerçek zamanlı aramalar, oluşturulan algoritmalar tarafından tespit edilen bilgi grafiği konularını, aramaya olan ilgiyi ve Google makalelerini içermektedir (Google, 2019).

Bu araştırmanın amacı, Google Trends internet arama hacim verilerine göre Türkiye'de finansal varlık ilgisinin irdelenmesidir. Yatırım ortamı, gelişmelerin varlık sınıflarındaki varlıkların değerleri (fiyatları) üzerinde etkili olduğu uluslararası ekonomi ve ulusal ekonomidir. Yatırım ortamında yaşanan gelişmelere paralel olarak yatırımcıların ekonomik varlıklara karşı ilgisi de değişmektedir. Bu kapsamda 2004'ten günümüze, son beş yıllık ve son iki yıllık dönemde seçilen anahtar kelimelerin internet arama hacmi verilerine dayanarak Türkiye'deki illeri içerecek şekilde durumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Anahtar kelimeler finansal varlıklardan (hisse, tahvil gibi) seçilmiştir. Yatırımcının ilgisi araştırma kapsamındaki dönemler ve il bazında verilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamına finansal varlıklar girmektedir. Bu finansal varlıklar ve ilişkili olan kelimeler anahtar kelime olarak seçilen hisse senedi, borsa, tahvil, bono, hazine bonosu, devlet tahvili, döviz, dolar, euro, sterlin, faiz, Eurobond, mevduat, vadeli mevduat, yatırım fonu, altın fonu, hisse fonu, VİOP-Vadeli İşlemler ve Opsiyonlar Piyasasıdır. Bu kapsamda 2004'ten günümüze, son beş yıllık ve son iki yıllık dönemde seçilen anahtar kelimelerin internet arama hacmi verilerine dayanarak Türkiye'deki illeri içerecek şekilde araştırma yapılmıştır. Araştırma kapsamında Google Trends'te sorgulanan anahtar kelimeler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma kapsamında Google Trend'te sorgulanan anahtar kelimeler

Sıra	Anahtar Kelimeler	Sıra	Anahtar Kelimeler
1	Hisse senedi	**10**	Euro
2	Borsa	**11**	Sterlin
3	Tahvil	**12**	Faiz
4	Bono	**13**	Mevduat
5	Hazine bonosu	**14**	Vadeli mevduat
6	Devlet tahvili	**15**	Yatırım fonu
7	Eurobond	**16**	Altın fonu
8	Döviz	**17**	Hisse fonu
9	Dolar	**18**	VİOP

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında seçilen dönemler (2004'ten günümüze, son beş yıllık ve son iki yıllık dönem) baz alınarak anahtar kelimeler Google Trends ile taranmış ve arama hacim verileriyle il bazındaki sıralamaları elde edilmiştir. Her anahtar kelime sonuç Türkiye'yi kapsayacak şekilde ve yatırımcının finansal varlık ilgisini yansıtacak biçimde sunulmuştur.

Bulgular

Google Trends internet arama hacim verilerine dayanarak Türkiye'de finansal varlık ilgisi araştırma kapsamındaki on sekiz adet anahtar kelime sorgusuna göre il bazında sıralamaları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İnternet arama hacim verilerine göre il bazında finansal varlık ilgisi sıralaması

	Sıra	2004-2019	2014-2019	2017-2019
Hisse senedi	**1**	Karabük	Karabük	Karabük
	2	Zonguldak	Zonguldak	Zonguldak
	3	Yalova	Yalova	Yalova
	4	Osmaniye	Osmaniye	Osmaniye
	5	Balıkesir	Balıkesir	Balıkesir
Borsa	**1**	Karabük	Karabük	Karabük
	2	Tunceli	Tunceli	Balıkesir
	3	Balıkesir	Balıkesir	Tunceli
	4	Siirt	Denizli	Denizli
	5	Denizli	Zonguldak	Zonguldak
Tahvil	**1**	Karabük	Bilecik	Giresun
	2	Isparta	Edirne	Bolu
	3	Giresun	Isparta	Karabük
	4	Çorum	Uşak	Aydın
	5	Edirne	Karabük	Isparta
Devlet Tahvili	**1**	İstanbul	İstanbul	Ankara
	2	Ankara	Ankara	İstanbul
	3	İzmir	İzmir	İzmir
	4	Bursa	Bursa	Bursa
	5	Antalya	Kocaeli	Antalya
Bono	**1**	Karaman	Karaman	Karaman
	2	Muğla	Muğla	Muğla
	3	Edirne	Kırklareli	İstanbul

	4	İstanbul	İstanbul	İzmir
	5	Kırklareli	İzmir	Edirne
Hazine Bonosu	**1**	Ankara	Ankara	Ankara
	2	İzmir	İzmir	İzmir
	3	İstanbul	İstanbul	İstanbul
Eurobond	**1**	İstanbul	Muğla	Muğla
	2	Muğla	İstanbul	İstanbul
	3	Ankara	İzmir	Ankara
	4	İzmir	Ankara	İzmir
	5	Antalya	Antalya	Bursa
Döviz	**1**	Tunceli	Tunceli	Tunceli
	2	Bingöl	Bingöl	Mardin
	3	Mardin	Mardin	Bingöl
	4	Nevşehir	Şırnak	Aksaray
	5	Iğdır	Kayseri	Kırşehir
Dolar	**1**	Iğdır	Iğdır	Iğdır
	2	Tunceli	Tunceli	Mardin
	3	Mardin	Mardin	Şırnak
	4	Şırnak	Şırnak	Tunceli
	5	Hakkâri	Hakkâri	Hatay
Euro	**1**	Tunceli	Tunceli	Antalya
	2	Nevşehir	Antalya	Nevşehir
	3	Aksaray	Nevşehir	Tunceli
	4	Edirne	Aksaray	Aksaray
	5	Kırşehir	Muğla	Kırşehir
Sterlin	**1**	Aksaray	Aksaray	Aksaray

	2	Adıyaman	Muğla	Kahramanmaraş
	3	Kahramanmaraş	Adıyaman	Muğla
	4	Bingöl	Kahramanmaraş	Adıyaman
	5	Gümüşhane	Gümüşhane	Aydın
Faiz	**1**	Tunceli	Tunceli	Tunceli
	2	Kırklareli	Tekirdağ	Tekirdağ
	3	Edirne	Kırklareli	Kırklareli
	4	Hakkâri	Kocaeli	İzmir
	5	Bilecik	İzmir	Manisa
Mevduat	**1**	Tunceli	Tunceli	İzmir
	2	Edirne	Kırklareli	Tekirdağ
	3	Kırklareli	Edirne	Kırklareli
	4	Bilecik	Tekirdağ	Tunceli
	5	Denizli	İzmir	Aydın
Vadeli Mevduat	**1**	Edirne	Edirne	İzmir
	2	Kırklareli	Antalya	Antalya
	3	Tekirdağ	Eskişehir	Tekirdağ
	4	Antalya	Tekirdağ	Edirne
	5	Eskişehir	İzmir	İstanbul
Yatırım Fonu	**1**	İstanbul	İstanbul	İstanbul
	2	Ankara	Ankara	Ankara
	3	İzmir	İzmir	İzmir
Altın fonu	**1**	İzmir	İzmir	İzmir
	2	Ankara	Ankara	Ankara

	3	İstanbul	İstanbul	İstanbul
Hisse fonu	**1**	İstanbul	İstanbul	İstanbul
	2	Ankara	Ankara	Ankara
VİOP	**1**	Balıkesir	Balıkesir	Balıkesir
	2	Denizli	İstanbul	Muğla
	3	İstanbul	Muğla	İstanbul
	4	Aydın	Tekirdağ	İzmir
	5	Tekirdağ	Hatay	Denizli

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı Google Trends internet arama hacim verilerine göre Türkiye'de il bazında finansal varlık ilgisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yıllar itibariyle finansal varlık aramalarında büyük farklılıklar tespit edilmemiştir. Borsa ve hisse senedi aramalarında Karabük, Zonguldak ve Balıkesir illeri, tahvil ve bonoda İstanbul, Ankara, Antalya ve Muğla illeri, dövizde (Dolar, Euro, Sterlin) Tunceli, Mardin, Şırnak ve Aksaray illeri, faiz (Mevduat ve Vadeli Mevduat) aramalarında Tunceli, Tekirdağ, Kırklareli, İzmir illeri, yatırım fonu, altın fonu ve hisse fonu aramalarında İstanbul, Ankara ve İzmir illeri, VİOP kelimesinin aranmasında Balıkesir, İstanbul ve Tekirdağ illeri öne çıkmaktadır.

Finansal varlık ilgisinin Türkiye'nin doğusuyla batısı arasında farklılaşması araştırılabilir. Yatırımcının risk algısı dolayısıyla finansal varlık tercihi iller bazında yapılacak çalışmalarda ortaya konabilir. Ayrıca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu verileriyle il bazında karşılaştırmalar ve kurulacak ekonometrik modeller ile tahminler yapılabilir.

Kaynaklar

Atış, A.G. (2010). Türkiye'de hanehalkının ve finansal kesimin portföy tercihleri. Ege Akademik Bakış, 10(2), 523-538.

Çekin, S.E. (2019). Türkiye'de Finans Sisteminin Yapısı ve Dönüşüm Gereksinimi. SETA Yayınları, İstanbul.

Google (2019) https://support.google.com/trends/answer/6248105?hl=tr&ref_topic=6248052, (Erişim Tarihi: 15.09.2019).

Rowley, J. (2000). Product search in e-shopping: a review and research propositions. Journal of Consumer Marketing, 17(1), 20-35.

Akuaponik Sistemde Maliyet- Fayda Analizi Örneği

Doç. Dr. Emre KAPLANOĞLU*

**Ege Üniversitesi, Bergama Meslek Yüksekokulu, emre.kaplanoglu@ege.edu.tr*

ÖZ

Günümüzde çevresel etkiler nedeniyle girdi kullanımı ve atık yönetimi bakımından kapalı devre üretim sistemleri önem kazanmaktadır. Topraksız tarım olarak bilinen hidroponik yetiştiricilikle birlikte ön plana çıkan kapalı devre üretim sistemlerinden biri de hayvan ve bitki üretimi entegre eden akuaponik sistemlerdir. Akuaponik sistem, balık yetiştirmekle birlikte bitkisel üretimi birleştiren, balık atıklarının bitkilere doğal gübre kaynağı olduğu ve bitki köklerinin de balıkların yer aldığı su için doğal filtre işini gördüğü bir sistemdir.

Ülkemizde yetiştiricilik alanında çok yaygın kullanılmasa da yurt dışında hem teorik hem de uygulama alanında çok daha fazla yer almaktadır. Sürdürülebilirlik felsefesi çerçevesinde özellikle balıkçılık üzerine odaklanmış akuaponik sistemlerde, bitki yetiştiriciliğinde çeşit sayısı giderek artmaktadır. Genellikle sistemde en hızlı yetişen sebze türleri kabul görmektedir. Akuaponik sistemlerde amaç, balık yetiştiriciliğini ve topraksız tarımı birlikte yapmak ve azami verimliliği elde etmektir. Bu sistemlerde teknolojinin kullanılması bir zorunluluk olduğundan başlangıç ve işletme maliyetleri maliyet yüksektir. Suyun az ve marjinal faydasının daha çok olduğu yerlerde kapalı devre üretim sistemine sahip akuaponik sistemler daha fazla fayda sağlamaktadır. Ayrıca, pazar değeri yüksek olan balık türleri üretilerek sabit giderler ve işletme giderleri daha kısa sürede geri kazanılabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, akuaponik sistem hakkında avantaj ve dezavantajlarını belirtecek şekilde kısaca bilgi sunmak ve akuaponik sistemde yapılan balık ve bitki yetiştiriciliğinin maliyetlerini ve faydalarını bir örnekle açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Akuaponik, hidroponik, maliyet-fayda analizi

Giriş

Dünya nüfusuna bağlı olarak ortaya çıkan kaynak sıkıntısı ve ölçüsüz kaynak kullanımı gelecek nesillerin haklarını da tüketmek olduğundan kaynakların etkin kullanılmasını sağlayacak, yeni teknolojinin uygulandığı

alternatif üretim yöntemleri araştırılmakta ve kullanılmaktadır. Dünya nüfusunun hızlı artışı nedeniyle kara yüzölçümü daha fazla yerleşime açılmış, su tüketimi artmış ve bunlarla beraber tarımsal üretim için mevcut alanlar azalmış ve sınırlı imkânlarla azami verimliliği sağlayacak yeni üretim yöntemlerinin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Tarımsal ürünlerdeki arz yönlü sıkıntılar üreticileri aynı ortamda birden fazla ürün elde edecek ortamlar kurmaya itmiştir. Tarımsal üretiminde akuaponik sistemler de kaynak darboğazını aşmak için kullanılan farklı tarımsal üretim türlerinin bütünleştirildiği alternatif bir üretim yöntemidir.

Akuaponik, topraksız bitki yetiştiriciliği olan hidroponik ve su ürünleri yetiştiriciliği olan akuakültürün bütünleştirilmesidir. Hidroponik sistemlerde, su ortamında besin değeri yüksek çözeltilerle topraksız bitki yetiştiriciliği yapılmaktadır. Akuaponikte ise, balık yetiştirilirken bitkiler için balık dışkılarına bağlı olarak besince zengin su oluşmakta ve bitkiler bu su kaynağını kullanmaktadır. Su ortamında balık dışkıları bakteriler tarafından bitkilerin kullanacağı besinlere dönüştürmektedir. Bitkiler için gerekli olan gübre balık dışkılarından oluştuğundan sisteme dışarıdan gübre vermeye ihtiyaç kalmamaktadır. Ayrıca bitkiler sudaki besinleri tüketerek balıklara temiz su sağlamaktadır. Akuaponikte bir biyolojik sürecin sonucunda ortaya çıkan atıklar, başka bir biyolojik süreç için besin kaynağı olmaktadır. Bu doğal yaşam ortamında balıklar ve bitkiler sağlıklı gelişmelerini devam ettirirler. Dolayısıyla ortak su altyapısına sahip ortamdan iki farklı tarımsal ürün elde edilmektedir. Üretim ortamında toprak bulunmadığından zararlı otlar da olmamakta, bu nedenle herbisit ve pestisit kullanılmamaktadır. Normal arazi yetiştiriciliğiyle karşılaştırıldığında su tüketimi daha az tutularak daha fazla ürün alınabilmektedir (Nelson, 2008).

Bu çalışmanın amacı, akuaponik sistemde yapılan balık ve bitki yetiştiriciliği maliyetlerini ticari ölçekte bir örnekle vermek, avantaj ve dezavantajlarını açıklamaktır. Ülkemizdeki konuyla ilgili yazın tarandığında genellikle konunun yetiştiricilikle sınırlı kaldığı görülmektedir. Konuyla ilgili çalışma yapacaklar için sonuç kısmında öneriler paylaşılmıştır. Çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında akuaponik sistem açıklanmış, ikinci kısımda çalışmanın kapsamı ve yöntemi verilmiş, üçüncü kısımda bulgular paylaşılmış ve dördüncü kısımda sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamına ticari ölçekte akuaponik yöntemle üretim yapan bir örnek işletme girmektedir. Üretim ortamı farklı sayıda altı, on iki ve

yirmi dörtlük üretim yerlerine sahiptir. Her üretim ortamı buna göre ölçeklendirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Akuaponikle ilgili literatür taranmış ve ortalama birim maliyetler ve fiyatlar kullanılmıştır (Bailey vd., 1997; Tokunaga vd., 2015; Engle, 2015). Dolar cinsinden fiyat ve maliyetler piyasa araştırmasına dayanmakta ve cari döviz kurundan çevrilerek hesaplanmıştır. İşçilik maliyetleri asgari ücret üzerinden hesaplanmıştır. Balık türü için literatürde en fazla konu edilen Kırmızı Tilapia ve bitkisel ürün olarak marul incelenmiştir. Katkı payı yaklaşımıyla düzenlenen proforma gelir tablosu ile konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Akuaponik sistemde ilk olarak balık yetiştiriciliğine ait yıllık elde edilen gelir, katlanılan değişken maliyetler ve sabit maliyet verilmiş ve balık yetiştiriciliğinin faaliyet kârı hesaplanmıştır. Daha sonra marul yetiştiriciliğine ait yıllık elde edilen gelir, katlanılan değişken maliyetler ve sabit maliyet verilmiş ve marul yetiştiriciliğinin faaliyet kârı hesaplanmıştır. Sabit maliyetler sadece yirmi yıllık ekonomik ömür çerçevesinde amortismanlar olarak alınmıştır. Arazi/üretim kurulu alanı kirası verilmemektedir. Üretim yeri başına miktar, birim ile fiyat veya birim maliyetin çarpılması sonucu bulunmuştur (Üretim yeri başına miktar = birim x fiyat veya maliyet/birim). Her üretim yerine göre hesaplamalar üretim yeri başına miktar ile üretim yeri sayısının çarpılmasıyla elde edilmiştir [üretim yeri başına miktar x üretim yeri sayısı (6, 12, 24)]. Üç farklı üretim yeri sayısına göre (altı, on iki ve yirmi dört) gelirler, maliyetler (değişken ve sabit maliyetler) ile akuaponik sistemde toplam kâr her üretim yeri için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Bulgular

Ticari ölçekte akuaponik işletmesinin kırmızı tilapia balığı için örnek katkı payına dayalı proforma gelir tablosu Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kırmızı tilapia için örnek proforma gelir tablosu

	Birim	Fiyat veya Maliyet /Birim (TL)	Üretim Yeri Başına Miktar	6 Adet Üretim Yeri	12 Adet Üretim Yeri	24 Adet Üretim Yeri
GELİRLER						
Tilapia	kg	17,5	3.100,0	325.500,0	651.000,0	1.302.000,0
DEĞİŞKEN MALİYETLER						
Yavru Balık	kg	3,8	714,0	16.279,2	32.558,4	65.116,8
Yem	kg	4,8	1.240,0	36.009,6	72.019,2	144.038,4
Kimyasal	kg	12,4	150,0	11.115,0	22.230,0	44.460,0
Elektrik	kWh	1,3	14.300,0	109.824,0	219.648,0	439.296,0
Malzeme	adet	13.589,0	1,0	81.534,0	163.068,0	326.136,0
İşçi	ücretxsaat	87.000,0	0,1	43.326,0	86.652,0	173.304,0
TOPLAM DEĞİŞKEN MALİYET				298.087,8	596.175,6	1.192.351,2
KATKI PAYI				27.412,2	54.824,4	109.648,8
SABİT MALİYETLER						
Amortisman				22.575,0	45.150,0	90.300,0
TOPLAM SABİT MALİYETLER				22.575,0	45.150,0	90.300,0
FAALİYET KÂRI				**4.837,2**	**9.674,4**	**19.348,8**

Ticari ölçekte akuaponik işletmesinin marul için örnek proforma gelir tablosu Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Marul için örnek proforma gelir tablosu

	Birim	Fiyat veya Maliyet/Birim (TL)	Üretim Yeri Başına Miktar	6 Adet Üretim Yeri	12 Adet Üretim Yeri	24 Adet Üretim Yeri
GELİRLER						
Marul	kasa	3,0	8.000,0	144.000,0	288.000,0	576.000,0
DEĞİŞKEN MALİYETLER						
Fide	adet	0,6	8.000,0	26.400,0	52.800,0	105.600,0
Kutu	adet	0,2	340,0	306,0	612,0	1.224,0
Kimyasal	kg	23,10	10,0	1.383,6	2.767,2	5.534,4
Elektrik	kWh	1,30	500,0	3.840,0	7.680,0	15.360,0
İşçi	ücretx saat	24.500,0	0,10	12.201,0	24.402,0	48.804,0
TOPLAM DEĞİŞKEN MALİYET				44.130,6	88.261,2	176.522,4
KATKI PAYI				99.869,4	199.738,8	399.477,6
SABİT MALİYETLER						
Amortisman				9.875,0	19.750,0	39.500,0

TOPLAM SABİT MALİYETLER	9.875,0	19.750,0	39.500,0
FAALİYET KÂRI	**89.994,4**	**179.988,8**	**359.977,6**

Akuaponik sistemde, kırmızı tilapia ve marul yetiştiriciliğinden elde edilen toplam kâr Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Kırmızı tilapia ve marul yetiştiriciliğinden elde edilen toplam kâr

TOPLAM KÂR	**94.831,60**	**189.663,20**	**379.326,40**

Sonuç

Bu çalışmanın amacı olan akuaponik sistemde yapılan balık ve bitki yetiştiriciliği maliyetlerini ticari ölçekte bir örnekle verilmiştir. Akuaponik sistemde verimlilik açık sistemlerle kıyaslandığında yüksek olmakla birlikte kurulum ve başlangıç maliyetleri daha yüksek ve yatırımın geri dönüş süresi daha uzun olmaktadır. Amortisman tutarı balık yetiştiriciliğinde duran varlık yatırımına bağlı olarak bitkisel üretime kıyasla daha yüksektir. Katkı payı, değişken maliyetlerin yüksek olmasından dolayı sabit giderleri karşılamada yetersiz kalmaktadır. Ürün tercihinde literatürde en fazla kullanılan Kırmızı Tilapia ülkemizde bilinen ve tercih edilen bir tür olmadığı için alternatif balık türleri için çalışma yapılmalıdır.

Çalışmada balık yetiştiriciliğinden elde edilen kâr olduğu görülse de Türkiye pazarındaki durum düşünüldüğünde faaliyet kârı yerine zararı söz konusu olabilecektir. Bitkisel üretimde marul yetiştiriciliği sadece akuaponik sistemlerde değil, hidroponik sistemlerde de verimlilik açısından açık sistemlere göre daha yüksektir. Farklı balık ve bitki türlerinin birlikte yetiştirilmesinde bölgesel tercihler göz önüne alındığında daha kârlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Adler, P. R., Harper, J. K., Takeda, F., & Summerfelt, S. T. (2000). Economic analysis of an aquaponic system for the integrated production of rainbow trout and plants,

https://ejournals.lib.vt.edu/ijra/article/view/1359/1854, Erişim Tarihi: 11.07.2019.

Bailey, D. S., Rakocy, J. E., Cole, W. M., Shultz, K. A. (1997). Economic analysis of a commercial-scale aquaponic system for the production of tilapia and lettuce. In: Tilapia Aquaculture: Proceedings of the Fourth International Symposium on Tilapia in Aquaculture, Orlando, Florida: 603–612.

Engle, C. R. (2015). Economics of Aquaponics, Southern Regional Aquaculture Center, SRAC Publication No: 5006: 1-4.

Lennard, W. (2010). A new look at NFT Aquaponics, Aquaponics Journal, #56, 1st qtr, 16-19, https://www.aquaponics.com/wp-content/uploads/articles/A-New-Look-at-NFT-Aquaponics.pdf, Erişim Tarihi: 10.08.2019.

Nelson, R., 2008, Aquaponic Food Production: Raising Fish and Plants For Food and Profit, Published by Nelson and Pade, Inc., USA.

Tokunaga, K., Tamaru, C., Ako, H., Leung, P.S. (2015). Economics of small-scale commercial aquaponics in Hawaii. Journal of the World Aquaculture Society 46(1):20–32.

Bıst Turizm Endeksi İle Döviz Kuru İlişkisi

Sevinç GÜLER ÖZÇALIK* - Melih ÖZÇALIK**

**Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, sevinc.guler@deu.edu.tr*

***Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, melih.ozcalik@cbu.edu.tr*

ÖZ

Döviz kuru, ulusal para biriminin yabancı para cinsinden değeri olarak tanımlanmaktadır. Döviz, günümüzde bir yandan her türlü yatırımcının portföyünün önemli bir yatırım aracı iken, bir yandan da uluslararası ticaretin en önemli belirleyicilerinden biridir. Hisse senedi piyasaları, bir finansal sistemin en önemli unsurlarından biridir. Bu çalışmada zaman serisi sürecinden yararlanarak, aylık veriler ile Ocak 2010 – Eylül 2017 dönemine ait hisse senedi fiyatları ile döviz kurunun karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye Merkez Bankası Amerikan Doları ve Euro kuru fiyatları ile BIST Turizm endeksi arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişki incelenmiştir. VAR modeli yapılan çalışmada üç değişken arasında da nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığı ancak hata düzeltme modeli incelendiğinde kısa dönemli ilişkinin varlığı saptanmıştır. Son olarak denklemde meydana gelen hata terimlerinin küçük bir kısmının bir sonraki dönem düzeldiği ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BIST Turizm Endeksi, Döviz Kuru, Zaman Serisi Analizi.

The Relationship Between Bıst Tourism Index And Exchange Rate

ABSTRACT

The exchange rate is defined as the foreign currency value of the national currency. While foreign exchange is an important investment tool of the portfolio of all kinds of investors, it is one of the most important determinants of international trade. Stock markets are one of the most important elements of a financial system. In this study, it is aimed to compare monthly data of stock prices and exchange rate for the period of

January 2010 - September 2017 by using time series process. For this purpose, short and long term relationship between the US dollar exchange rates of the Central Bank of Turkey and closing prices of Tourism BIST index was examined. In the VAR model, a causal relationship was found between all three variables. There was no long-term relationship between the variables. But there is a short term relationship by error correction model. Finally, it is revealed that a small part of the error terms occurring in the equation improved in the next period.

Key Words: BIST Tourism Index, Exchange Rate, Time Series Analysis.

Giriş

Hisse senedi fiyatlarındaki değişiklikler yatırımcıların her gün takip ettiği en önemli bilgilerden biridir. Haber medyası sık sık, kötü bir ekonomik ve politik haber nedeniyle borsa fiyatlarının düştüğünü veya teşvik edici bir ekonomik ve politik olay nedeniyle yükseldiğini bildirir. Finans literatüründeki bu araştırma alanı, hisse senedi fiyatlarının ana belirleyicilerini ana hatlarıyla belirlemeye çalışan çalışmaları içerir. Siyasi olayları ölçmek kolay olmadığından, çoğu çalışma verilerin hazır olduğu ekonomik değişkenler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Bahmani-Oskooee ve Sohrabian, 1992: 459).

Finans literatüründe hisse senetleri ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran birçok çalışma yer almaktadır. Çalışmalar, hisse senedi endeksleri ile enflasyon oranları, döviz kurları, faiz oranları, para arzı, dış ticaret dengeleri (ihracat-ithalat), emtia fiyatları, sanayi üretim endeksleri gibi bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmaların ortak noktası hisse senedi fiyatları üzerinde etkili olduğu kabul edilen ekonomik faktörleri tespit etmektir. Ancak ekonomik faktörler yanında, yatırımcı davranışlarının da hisse senedi fiyatlarında etkili olduğu daha sonraki çalışmalarda belirtilmiştir. Bu çalışma, son yıllarda dünyada ve Türkiye' de büyüyen ve gelişen sektörlerden biri olan turizm sektörü ile bu sektörü etkilediği var sayılan makro ekonomik değişkenlerden döviz kurları ile arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Muhammad vd. (2002)' ye göre, hisse senedi fiyatları ile döviz kurları arasında bir nedensellik ilişkisinin olması durumunda, döviz kurlarından hisse senedi fiyatlarına doğru olan nedensellikte hisse senedi piyasalarındaki krizler, döviz kurları kontrol edilerek önlenebilir. Bununla beraber, nedensellik ilişkisi hisse senedi piyasalarından döviz kurlarına

doğru ortaya çıkarsa, otoriteler hisse senedi piyasalarında durağanlığı sağlamak adına yerel ekonomi politikalarına odaklanmalıdır. Nedensellik ilişkinin iki yönlü olması durumunda ise, yatırımcılar bu bilgiyi iki piyasanın davranışlarını tahmin etmek adına kullanabilirler.

Granger vd. (1998)'e göre mikroekonomi açısından, döviz kurundaki değişiklikler ile birlikte çok uluslu işletmelerin portföyünü değiştirmesi beklenmektedir. Yerel para biriminin değerlenmesi, büyük olasılıkla işletmelerin karını ve dolayısıyla hisse senedi fiyatını düşürecektir. Aynı şekilde makroekonomi perspektifi ile yerel para biriminin esnek kur rejimi altında değer kazanması, ürününün rekabetçiliğini azaltacak ve hisse fiyatını düşürecektir. Her iki bakış açısından da, döviz kurundaki değişimin hisse senedi fiyatlarındaki değişime yol açması beklenmekte ve bu durum geleneksel bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

Alexandra ve Livia (2007), hisse senedi fiyatları ve döviz kurları arasındaki etkileşimi farklı nedenlerle açıklamıştır. İlk olarak, gelişmekte olan piyasalar son yıllarda döviz piyasası da dahil olmak üzere finansal piyasaların serbestleştirilmesinde ön planda yer almaktadır. İkincisi, gelişmekte olan ülkelerin borsalarının gelişmesi ve küresel finansal piyasalara entegrasyonlarının yoğunlaşması ile birlikte, bulaşma etkisi daha etkin hale gelmiştir.

Bu çalışmada bundan sonraki bölümde yer alan literatür alt başlığında konu ile ilgili yapılmış olan çalışmaların bir kısmı özetlenmektedir. Ardından veri seti ve yöntem bölümünde veriler açıklanmakta ve kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Bulgular bölümünde elde edilen sonuçlar özetlenmekte ve sonuç bölümünde çalışma tamamlanmaktadır

Literatür Taraması

Literatürde döviz kurundaki değişimlerin hisse senedi endeksleri üzerindeki etkisini araştıran çok sayıda çalışma yer almaktadır. Yapılan ulusal ve uluslaralar çalışmalarda iki değişken arasındaki ilişkinin varlığı konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmaların bir kısmı kronolojik olarak aşağıda belirtilmiştir:

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2019), 03/01/2011-26/05/2016 dönemi için BIST 100 Endeksi ve 23 sektöre ait hisse senedi endeksleri ile Dolar

ve Euro kurları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan ARDL modeline göre, Euro kuru ile BIST Tekstil Deri, Ticaret ve Teknoloji endeksleri arasında ve Dolar kuru ile BIST Tekstil Deri, Ticaret ve Teknoloji endeksleri arasında uzun vadede pozitif bir ilişki yer almaktadır. Kısa vadede ise döviz kurları ve bu üç endeks arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Soyaslan (2019), BIST Turizm endeksi ile Amerikan doları ve Euro kuru arasındaki ilişkiyi kısa ve uzun dönemde incelemiştir. Soyaslan (2019) analizini 02/01/2015-30/03/2018 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Çalışmaya göre uzun vadede BIST Turizm endeksi ile döviz kurları arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Kısa vadede ise BIST Turizm endeksi, Euro kuru tarafından %5 anlamlılık düzeyinde, Amerikan doları tarafından %10 anlamlılık düzeyinde etkilenmektedir.

Acar Boyacıoğlu ve Çürük (2016), 2006-2014 yılları arasında BIST 100 Endeksi'nde işlem gören 42 adet imalat ve ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmenin hisse senedi getirisi ile reel döviz kuru endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel veri analizine göre reel döviz kuru endeksindeki değişim, hisse senedi getirilerini pozitif yönde etkilemektedir.

Belen ve Karamelikli (2016), Ocak 2016-Aralik 2014 dönemi için hisse senedi getirileri ile reel döviz kurları arasındaki ilişkiyi ARDL yaklaşımına göre incelemişlerdir. BIST 100 endeksi ile reel döviz kuru (dolar) arasında uzun dönemde eşbütünleşik bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Elde edilen bir diğer bulgu ise bu ilişkinin negatif yönde olduğudur.

Kendirli ve Çankaya (2016), Ocak 2009-Mart 2015 dönemine ait döviz kuru, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile BIST Bankacılık Endeksi arasında etkileşimi incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, BIST Bankacılık Endeksi ile enflasyon ve döviz kuru arasında %5 önem düzeyinde bir ilişki yer almamakta, %10 önem düzeyinde ise BIST Bankacılık Endeksi'nden döviz kuruna doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Yüce Akıncı ve Küçükçaylı (2016), 12 ülkenin hisse senedi piyasaları ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi panel veri analizi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada değişkenler arasında uzun vadede ilişkinin olduğu ve Granger nedensellik ilişkisinin de bulunduğu belirtilmiştir. Elde edilen sonuca göre döviz kurları borsa endeksleri üzerinde negatif yönde etkilidir.

Şahin ve Sekmen (2013), zaman serileri analizi surecini kullanarak, reel döviz kurları ile borsa getirisi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada Mayıs 1986 ile Şubat 2012 arasında Amerikan doları ile farklı sektörlerde faaliyette bulunan beş adet işletmeye ait getiriler karşılaştırılmıştır. Elde edilen analize göre veriler arasında eşbütünleşik bir ilişki bulunmaktadır ve döviz kuru belirsizlikleri işletmelerin getirileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Berke (2012), döviz kurları ile hisse senedi arasındaki ilişkiyi geleneksel ve portföy dengesi yaklaşımlarına göre incelemiş ve 01.Nisan 2002-31.Temmuz 2012 dönemini analiz etmiştir. Çalışmada ABD Doları ve İMKB 100 endeksi arasındaki ilişkiyi FMOLS, CCR ve DOLS yöntemlerine göre incelenmiş ve değişkenler arasında üç modele göre de negatif ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Elmas ve Esen (2011), Türkiye (İstanbul İMKB), Almanya (Frankfurt DAC), Fransa (Paris CAC), Hollanda (Amsterdam AEX), Rusya (Moskova RTSI) ve Hindistan (Bombay BSE)' in hisse senedi endeksleri ile döviz kuru (dolar) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan Engle-Granger eşbütünlesme testine göre sadece RTSI ile Ruble/Dolar değişkeni arasında %10 önem düzeyinde uzun dönemli bir ilişki tespit edilmişken, Johansen eşbütünlesme testine göre IMKB-TL/USD arasında %1 önem düzeyinde ve RTSI-RUBLE/USD arasında %10 önem düzeyinde uzun dönemli bir ilişki elde edilmiştir.

İşcan (2011), 03.Aralik 2001-31.Aralik 2009 dönemine ait Amerikan Doları ve Euro kuru ile İMKB 100 endeksi arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışmaya göre veriler arasında uzun vadede bir ilişki bulunmamakta, VAR temelli Granger nedensellik analizine göre nedenselliğin yönü hisse senedinden döviz kuruna doğru yer almaktadır.

Kıran (2009), döviz kuru ile hisse senedi arasındaki ilişkiyi, sınır testi ve Toda ve Yamamoto nedensellik testi yardımıyla araştırmıştır. Analiz dönemleri Ocak 1990-Aralık 1994 ile Ocak.1995-Temmuz.2008 olup, uzun vadede eşbütünleşik ilişki ve değişkenler arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Aydemir ve Demirhan (2008), 23 Şubat 2001-11 Ocak 2008 dönemine ait hisse senedi fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmaya ulusal 100, hizmetler, finansal, teknoloji ve sanayi endeksleri dahil edilmiş ve ulusal 100, hizmetler, finans ve sanayi endekslerinden döviz kuruna negatif yönde bir nedensellik, teknoloji endekslerinden döviz kuruna ise pozitif yönde bir nedensellik elde edilmiştir.

Pekkaya ve Bayramoğlu (2008), 1990-2007 dönemi için dolar kuru ile İMKB 100 ve S&P 500 endeksi arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Sonuçlara göre İMKB 100 ve S&P 500 Endekslerinden dolar kuruna doğru Granger nedensellik bulunmaktadır, bu nedensellik İMKB 100 ile dolar kuru arasında çift yönlüdür.

Erbaykal ve Okuyan (2007), 13 tane gelişmekte olan ülkenin hisse senetleri fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu ülkeler Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Macaristan, Malezya, Meksika ve Tayland olarak belirtilmiştir. Nedensellik analizinde ise Brezilya, Güney Kore ve Malezya'da çift taraflı; Endonezya, Filipinler, Macaristan, Meksika ve Tayland'da hisse senedi fiyatlarından döviz kuruna doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çek Cumhuriyeti, Çin, Hindistan, Şili, Türkiye'de bir nedensellik ilişkisi ortaya çıkmamıştır.

Özmen (2007), İMKB 100 Endeksi ile ABD doları arasındaki ilişkiyi 01.09.1989-22.03.2006 dönemi için incelemiştir. Çalışmada analiz dönemi 1989-1994, 1994-2006, 1994-1999, 2001-2006 olarak alt dönemlere ayrılmıştır. Özmen (2007)' e göre 1989-1994 ve 1994-1999 dönemleri dışında, değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.

Ayvaz (2006), Ulusal 100 Endeksi ile mali, sanayi ve hizmetler endeksleri ile ABD doları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu amaçla hizmet sektör endeksi Ocak 1997-Aralık 2004 dönemini, diğer endeksler ise Ocak 1991-Aralık 2004 dönemini kapsamaktadır. Analizde değişkenler arasında hizmet sektörü dışında diğer endekslerde uzun vadede ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada kullanılan değişkenler 2010-2019 yılları arasında aylık veriler olup turizm endeksi dışında kalan döviz kurları (Amerikan Doları, Euro) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi' nden elde edilmiştir. Turizm endeksinin kapanış fiyatlarının logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Çalışmada zaman serisi surecinden yararlanarak, hisse senedi fiyatları ile döviz kuru arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişki incelenmiştir. VAR modeli yapılan çalışmada hata düzetilme modelinden de yararlanılmıştır. Çalışmada BIST Turizm endeksi bağımlı değişken, döviz kurları ise bağımsız değişken olarak analiz edilmiştir. BIST Turizm Endeksi' nde yer alan işletmeler Tablo 1'

de yer almaktadır. Endekste 2019 yılında altı adet işletme işlem görmektedir.

Tablo 1. BIST Turizm Endeksi (2019)

Sıra	Kod	Unvan
1	AVTUR	Avrasya Petrol ve Turistik Tesisler Yatırım A.Ş.
2	MAALT	Marmaris Altınyunus Turistik Tesisler A.Ş.
3	MARTI	Martı Otel İşletmeleri A.Ş.
4	METUR	Metemtur Otelcilik ve Turizm İşletmeleri A.Ş.
5	TEKTU	Tek-Art İnşaat Ticaret Turizm Sanayi ve Yatırımlar A.Ş.
6	UTPYA	Utopya Turizm İnşaat İşletmecilik Ticaret A.Ş.

Kaynak: https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler, 25.10.2019.

Analiz ve Bulgular

Ekonometrik modele geçmeden önce tutarlı ve sapmasız bir ilişki hesaplanabilmesi adına serilerin durağanlıkları analiz edilmiştir. Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips Perron (PP) birim kök testlerinin kullanıldığı çalışmada tüm serilerin birinci farklarında birim kök barındırmadıkları ve durağan oldukları gözlenmiştir. Bu durum Tablo-2'de görülmektedir. Lturizm; BIST turizm endeksi kapanış fiyatlarının logaritmasını, usd ve eur, sırasıyla dolar ve euro döviz kurlarını göstermektedir. Durağanlık testi ile gerçekleştirilmek istenen zaman serilerinin birim kök barındırmamaları ve modele katılabilmelerine olanak sağlamaktır. Literatürde birçok birim kök testi bulunmasına karşın literatürde en çok kullanılan testler ADF testi ve PP testidir.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Durağanlık Analizleri

	Değişkenler	ADF	PP
Sabit Terimli Düzey	**lturizm**	-2,1779	-2,1509
	usd	1,0753	0,9516
	eur	0,9422	0,7534
	Değişkenler	**ADF**	**PP**
Sabit Terimli 1. Fark	**lturizm**	-10,2892*	-10,6638*
	usd	-9,1406*	-6,8788*
	eur	-9,6832*	-7,2227*
	Değişkenler	**ADF**	**PP**
Sabit Terimli ve Trendli Düzey	**lturizm**	-2,1577	-2,1230
	usd	-1,3884	-1,6546
	eur	-1,3107	-1,5878
	Değişkenler	**ADF**	**PP**
Sabit Terimli ve Trendli 1. Fark	**lturizm**	-10,2738*	-10,8472*
	usd	-9,4011*	-6,8425*
	eur	-9,9224*	-7,2351*

Tablo-3'te modelde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır. Tabloya göre turizm endeksi dışında döviz kuru serilerinin normal dağılım göstermediği görülmektedir. Sonuçlardaki basıklık değerinin üçten büyük olması, verilerin şişkin bir dağılım gösterdiğini, çarpıklık değerinin negatif olması sola çarpıklığı, pozitif olması ise sağa çarpıklığı göstermektedir.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	d(lturizm)	d(usd)	d(eur)
Ortalama	-0.000843	0.036635	0.036186
Medyan	0.002567	0.023552	0.022677
Maksimum	0.181007	0.983968	1.063175
Minimum	-0.189486	-0.508413	-0.684215
Standart Hata	0.078839	0.155914	0.179515
Çarpıklık	-0.211915	1.917034	1.384514
Basıklık	2.884280	16.89532	16.90322
Jarque-Bera	0.932945	1004.270	971.3403
Olasılık	0.627211	0.000000	0.000000
Toplam	-0.097822	4.249690	4.197529
Toplam Kare Sapmaları	0.714796	2.795538	3.705932
Gözlem	116	116	116

Tablo-4'te Vektör Otoregresyon (VAR) modeline esas alınacak değişkenlerin en uygun gecikme uzunlukları seçilme tablosu yer almaktadır. Buna göre üç bilgi kriterinin (FPE, AIC, HQ) uygun gecikme uzunluğunu sağladıkları 2 gecikme VAR modelinin gecikmesi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4: Model Gecikme Uzunluğu Seçimi

VAR Gecikme Seçimi						
İçsel Değişkenler: DL(TURIZM) D(USD) D(EUR)						
Dışsal Değişken: C						
Dönem: 2010M01 2019M09						
Gözlem Sayısı: 108						
Gecikme	**LogL**	**LR**	**FPE**	**AIC**	**SC**	**HQ**
0	323.5623	NA	5.30e-07	-5.936340	-5.861836*	-5.906131
1	344.5107	40.34493	4.25e-07	-6.157605	-5.859590	-6.036771
2	**359.5203**	**28.07361**	**3.80e-07***	**-6.268895***	**-5.747369**	**-6.057435***
3	363.6009	7.405562	4.17e-07	-6.177795	-5.432759	-5.875710
4	369.7133	10.75318	4.41e-07	-6.124320	-5.155772	-5.731609
5	380.2132	17.88880	4.30e-07	-6.152097	-4.960038	-5.668760
6	387.7618	12.44116	4.44e-07	-6.125218	-4.709649	-5.551256
7	399.8849	19.30712*	4.22e-07	-6.183053	-4.543973	-5.518465
8	404.8376	7.612608	4.58e-07	-6.108104	-4.245513	-5.352891

Tablo-5'te değişkenlere ait uzun dönem ilişki saptamaya yarayan Johansen eşbütünleşme testi sonuçları görülmektedir. Buna göre değişkenler arasında üç adet uzun dönem ilişki saptayan eşbütünleşme testi bulunmaktadır. Bunların içerisinden de en sonda yer alan ikinci dereceden sabit terime sahip olan model en uygundur.

Aşağıdaki tabloda iki gecikmeli modele göre ortaya koyulan ve serilerin uzun dönemli ilişkisi olup olmadığını gösteren eşbütünleşme analizi yer almaktadır. Buna göre literatürdeki bazı yayınlarla da paralellik gösteren serilerin arasında uzun dönemli herhangi bir ilişki olmadığını gösteren bir yapı bulunmaktadır.

Tablo 5. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Örneklem: 2010M01 2019M09					
Gözlem Sayısı: 114					
Değişkenler: LTURIZM USD EUR					
Gecikme: 1 to 2					
Verinin Trendi	**Yok**	**Yok**	**Doğrusal**	**Doğrusal**	**İkinci Dereceden**
Test Tipi	**Sabit ve Trend Yok**	**Sabit Var Trend Yok**	**Sabit Var Trend Yok**	**Sabit ve Trend**	**Sabit ve Trend**
İz	0	0	0	0	0
Maks. Özdeğer	0	0	0	0	0

Aşağıdaki modelde ele alınan değişkenlerin kısa ve uzun dönemli hata düzeltme denklemleri yer almaktadır. Buna göre kısa dönemde bağımlı değişken olan turizm endeksinde yaşanan hataların yüzde 9'unun bir dönem sonra düzeleceği görülmektedir. Aynı zamanda denklemin tamamının dengeye gelmesi için 1/0,09=11,1 dönem (ay) bir süreye ihtiyaç olduğu da göze çarpmaktadır.

Tablo 6: Vektör Hata Düzeltme Modeli

Vektör Hata Düzeltme Modeli			
Örneklem: 2010M04 2019M09			
Gözlem Sayısı: 114			
( ) standart hata & [ ] t istatistiği			
Eşbütünleşik Denklem			
LBISTTURIZM(-1)	1.000000		
USDX(-1)	-0.103341		
	(0.37280)		
	[-0.27720]		
EUR(-1)	0.065844		
	(0.35526)		
	[0.18534]		
C	-8.725013		
Hata Düzeltme	**D(LTURIZM)**	**D(USD)**	**D(EUR)**
	-0.091290	0.071014	0.095401
	(0.03674)	(0.06424)	(0.07307)
	[-2.48451]	[1.10547]	[1.30557]
D(LTURIZM(-1))	0.072067	0.384698	0.360030
	(0.09511)	(0.16628)	(0.18914)
	[0.75773]	[2.31358]	[1.90349]
D(LTURIZM(-2))	0.009687	-0.375829	-0.490454
	(0.09425)	(0.16477)	(0.18743)
	[0.10278]	[-2.28093]	[-2.61679]
D(USD(-1))	-0.339138	1.051658	0.891135
	(0.15037)	(0.26289)	(0.29903)
	[-2.25541]	[4.00044]	[2.98006]
D(USD(-2))	0.145248	-0.351466	-0.496894
	(0.15473)	(0.27052)	(0.30771)
	[0.93871]	[-1.29924]	[-1.61480]
D(EUR(-1))	0.184612	-0.448006	-0.204913

	(0.12838)	(0.22444)	(0.25530)
	[1.43803]	[-1.99609]	[-0.80263]
D(EUR(-2))	-0.098589	-0.033564	-0.020644
	(0.13001)	(0.22729)	(0.25854)
	[-0.75833]	[-0.14767]	[-0.07985]
C	0.001779	0.029958	0.031802
	(0.00725)	(0.01267)	(0.01441)
	[0.24537]	[2.36411]	[2.20625]
R Kare	0.141349	0.360753	0.375178
Belirlenmiş R Kare	0.084645	0.318539	0.333916
Hata Kareler Toplamı	0.584617	1.786911	2.312090
Standart Hata	0.074265	0.129837	0.147689
F Test	2.492773	8.545734	9.092599
Log Benzerlik	138.8018	75.11647	60.42966
AIC	-2.294768	-1.177482	-0.919819
SC	-2.102754	-0.985468	-0.727805
Ortalama Bağımlılık	-0.002214	0.036732	0.037012
Standart Sapma Bağımlılığı	0.077623	0.157282	0.180961
Determinant Kalıntı Kovaryansı (sd ile düzeltilmiş)		2.74E-07	
Determinant Kalıntı Kovaryansı		2.20E-07	
Log Benzerlik		388.5387	
AIC		-6.342783	
SC		-5.694736	

Tablo-7'de değişkenlerin VAR modelinden türetilen Granger nedensellik testi sonuçları görülmektedir. Buna göre, dolar ve euro değişkeni toplu halde turizm endeksinin nedenidir. Turizm endeksi ve euro değişkeni topluca dolar değişkeninin ve tek olarak turizm endeksi değişkeni dolar değişkeninin nedenidir. Bunun yanı sıra tüm değişkenler topluca ve ayrı ayrı euro değişkeninin nedeni durumundadırlar.

Tablo 7: VAR Granger Nedensellik Analizi

VAR Granger Nedensellik Testi			
Dönem: 2010M01 2019M09			
Gözlem Sayısı: 114			
Bağımlı Değişken: D(LTURIZM)			
Değişkenler	**Ki-Kare**	**sd**	**Olasılık**
DUSD	4.377514	2	0.1121
DEUR	1.913408	2	0.3842
Tümü	8.861586	4	0.0647
Bağımlı Değişken: D(USD)			
Değişkenler	**Ki-Kare**	**sd**	**Olasılık**
D(LTURIZM)	10.22230	2	0.0060
D(EUR)	3.768944	2	0.1519
Tümü	12.86576	4	0.0120
Bağımlı Değişken: D(EUR)			
Değişkenler	**Ki-Kare**	**sd**	**Olasılık**
D(LTURIZM)	9.822899	2	0.0074
D(USD)	9.120818	2	0.0105
Tümü	15.97503	4	0.0031

Sonuç

Turizm sektörü, birçok ekonomide olduğu gibi Türkiye ekonomisi açısından hızlı bir şekilde büyüyen ve gayri safi milli gelir üzerinde önemli etkileri olan sektörlerden biridir. Turizm sektörünün barındırdığı bu olanakların bir yandan dış ödemeler bilançosu üzerinde, bir yandan da gelir dağılımını sağlamada ve istihdam oranını artırmada son derece olumlu etkileri bulunmaktadır. Turizm işletmeleri döviz fiyatlarındaki dalgalanmalardan doğrudan etkilenen işletmelerdir. Bir ekonomide turizm sektörünün performansını etkileyen birçok makro ekonomik değişken vardır. Döviz kurları bu değişkenlerden biri olup, özellikle kriz

dönemlerinde turizm gelirleri üzerinde kırılganlık yaratmaktadır.

Bu çalışmada BIST'te işlem gören turizm işletmelerini endeks kapanış fiyatları ile Amerikan doları ve Euro kuru gibi döviz kurları arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişki incelenmiştir. Modelde 2010-2019 yılları arasında gerçekleşen aylık göstergeler kullanılmıştır. Analize göre her değişken hemen hemen birbirinin nedeni olsa da, değişkenlerin uzun dönemli birbirleriyle ilişkili olmadıkları gözlenmiştir. Benzer sonuç, Türkiye' de yapılan BIST Turizm Endeksi ile döviz kurları arasında yapılan diğer çalışmalarla da örtüşmektedir. Çalışmada uzun dönemin yanında kısa dönem ilişkilerine de bakılmış ve hata düzeltmelerinin veri setine göre kısa sayılabilecek bir dönemde düzeltildiği görülmüştür.

Kaynaklar

Acar Boyacioğlu, M. ve Çürük, D. (2006). Döviz Kuru Değişimlerinin Hisse Senedi Getirisine Etkisi: Borsa İstanbul 100 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan, 143-156.

Aydemir, O. ve Demirhan, E. (2009), The Relationship between Stock Prices and Exchange Rates Evidence from Turkey, International Research Journal of Finance and Economics, 23, 207-215.

Ayvaz, Ö. (2006), Döviz Kuru ve Hisse Senetleri Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8(2): 1 – 14.

Bahmani-Oskooee, M, ve Sohrabian, A. (1992), Stock Prices and the Effective Exchange Rate of the Dollar, Applied Economics, 24 (4), 459-464.

Belen, M. ve Karamelikli, H. (2016), Türkiye'de Hisse Senedi Getirileri ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: ARDL Yaklaşımı, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 45(1), 34-42.

Berke, B. (2012), Döviz Kuru ve İMKB100 Endeksi İlişkisi: Yeni Bir Test, Maliye Dergisi, 163 (Temmuz-Aralık), 243-257.

Elmas, B. ve Esen, Ö. (2011), Hisse Senedi Fiyatları ile Döviz Kuru Arasındaki Dinamik İlişkinin Belirlenmesi; Farklı Ülke Piyasaları için Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim, 153-170.

Erbaykal, E. ve Okuyan, H.A. (2007), Hisse Senedi Fiyatları ile Döviz Kuru İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Uygulama, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 1(1), 77-89.

Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul Sektör Endeksleri ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: ARDL Modeli. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1), 8-28.

Granger, C.W.J., Huang B.N. ve Yang, C.W. (1998), A Bivariate Causality Between Stock Prices and Exchange Rates: Evidence from Recent Asianflu, Discussion Paper, erişim adresi, https://escholarship.org/content/qt9bk607p6/qt9bk607p6.pdf

Horobet, A. ve Ilie, L. (2007), On the Dynamic Link Between Stock Prices and Exchange Rates: Evidence from Romania, MPRA Paper No.6429.

İşcan, E. (2011), Döviz Kurları ve Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği (Aralık 2001- Aralık 2009), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (35), 237-251.

Kendirli, S. ve Çankaya, M. (2016), Döviz Kuru ve Enflasyonun BIST Bankacılık Endeksi Üzerindeki Etkisi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 215-227.

Kıran, B. (2009), Türkiye'de Döviz Kuru ve Hisse Senedi Fiyatlarının Sınır Testi Analizi, İktisat İşletme ve Finans, 24(275), 66-88.

Muhammad, N., Rasheed A. ve Husain F. (2002), Stock Prices and Exchange Rates: Are they Related? Evidence from South Asian Countries, The Pakistan Development Review, 41(4), 535-550.

Özmen, M. (2009), Farklı Döviz Kuru Rejimleri Altında Hisse Senetleri Fiyatları ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 519-538.

Pekkaya, M. ve Bayramoğlu, M.F. (2008), Hisse Senedi Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: YTL/USD, İMKB 100 ve S&P 500 Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 38, 163-176.

Soyaslan, E. (2019), Döviz Kuru ile BİST Turizm Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 9 (12-18. UIK Özel Sayısı), 772-793.

Şahin, İ. ve Sekmen, F. (2013), Türkiye' de Döviz Kuru Belirsizliğinin

Hisse Senedi Getirilerine Etkisi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36, 149-156.

Yüce Akıncı, G. ve Küçükçaylı, F. (2016), Hisse Senedi Piyasası ve Döviz Kuru Mekanizmaları Üzerine Bir Panel Veri Analizi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 71 (Temmuz), 127-148.

https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler, 25.10.2019.

E-Ticarette Kozmetik Sektörü

Yonca Irmak PELTEKOĞLU*-

Emel DEMİR ASKEROĞLU**

**Estée Lauder Digital Commerce and Marketing MT,*
irmakpeltekoglu@hotmail.com

***Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çerkezköy Meslek Yüksekokulu,*
edemir@nku.edu.tr

ÖZ

Dünya ticaretinde oldukça önemli bir paya sahip olan kozmetik sektörünün 2024 yılı itibariyle 750 milyar dolarlık bir seviyeye ulaşacağı öngörülüyor. Bununla birlikte diğer sektörlere göre dijitalleşmede gecikmiş olan kozmetik sektörünün temsilcisi olan pek çok global kozmetik devi ise, dijital ticarete ve tüketicilerin dijital ortamdaki deneyimlerini dikkate almaya başlıyor.

Sosyal, organik ve reklam medyasının güçlü olduğu dijital çağda çoklu kanal avantajını satışlarına yansıtabilen kozmetik şirketlerinin sayılarının sınırlı olmasına karşın, sosyal medyanın gücünü kullanarak sektöre yeni fakat hızlı giriş yapan pek çok kozmetik markası da mevcuttur. Henüz kurumsallaşmamış olmayı avantaj haline getiren söz konusu markalar, müşterileriyle birebir diyalog kurup doğrudan satış gerçekleştirebilmekte ve kendilerine ait kült bir kitle oluşturabilmektedirler.

Bu yeni markaların stratejilerini ve dijital dünyayı ele geçirerek elde ettikleri büyümeleri izleyen geleneksel kozmetik devlerinin ise, gerek tüketicileri gerekse kendi işleyişlerinin e-ticarete uyum sağlaması için yeni bir yaklaşımı benimsemeleri gerekmektedir. Yeni parlayan küçük markaları kendilerine örnek alarak yeni jenerasyona seslenen minimal ve trendlere uyan ambalaj, ürün ve web sayfalarıyla rekabette yer almak durumundalar. Dijital ticarette yer alan pek çok genç markanın varlığı ile dijitalleşen tüketiciler, şimdiye kadar geleneksel yöntemlerle hayli başarılı olmuş kozmetik markalarının yeni çağa ve e-ticaret uyumu için itici güç rolü oynamaktadır. Bu çalışmanın konusunu geleneksel kozmetik firmalarının e-ticarete uyum süreci ele alınmakta, ve tüketiciyle

iletişimden müşteri deneyimi ve sadakat programlarına kadar karşılaşacakları güçlükler ve atılması gereken adımlar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: E ticaret, kozmetik, dijital tüketici, sosyal medya

The Beauty Industry in E-Commerce

Abstract

The beauty industry is estimated to be worth 750 billion dollars by 2024. This has naturally become a driving factor for traditional beauty giants in embracing digital commerce and digital consumer experiences.

The number of truly omnichannel beauty companies is limited. In an age where social, organic and paid media are very strong drivers of sales, new beauty brands have emerged and leveraged social media to their advantage in building a cult following. These new brands that have not yet become corporate entities in the traditional sense, such as Drunk Elephant, Glossier and Milk Makeup, have been successful in creating a dialogue with their customers and been able to sell their products directly to their customers.

These new beauty brands have set an example for traditional industry giants to embrace a more digital approach in their marketing and sales efforts by encouraging their customers to adopt digital commerce, as well as aligning their own operations with the digital age. They have imitated these newly emerging beauty brands in creating trendy yet minimal products and websites. The consumers who have become increasingly digital in their purchasing habits have been another driving factor in encouraging traditional beauty companies to adapt to digital commerce.

This study will focus on how these big, traditional beauty industry leaders have adapted to e-commerce and will provide a guideline for the challenges they will face in communicating with their consumers, consumer journey, building digital loyalty programs and how to handle them.

Keywords: E commerce, Beauty Industry, digital consumer, social media

GİRİŞ

Dijitalleşen dünyada gittikçe daha çok önem kazanmaya başlayan sosyal medya, güzellik sektörüne de yön veren bir araç haline geldi.

Kurulmalarından kısa bir süre sonra Instagram üzerinden müşterileriyle gerçekleştirebildikleri çift yönlü iletişim sayesinde yıllardır sektörde var olan öncü isimlere adeta meydan okuyan yeni güzellik markaları, sosyal medyanın gücünü avantaja çeviren şirketlere örnek olarak gösterilebilir. Instagram gönderileri üzerinden beğendikleri ürüne tıklayarak alışveriş sitelerine yönlendirilen müşteriler, başka pek çok alanda dijitalleşen alışveriş alışkanlıklarına kozmetik sektörünü de eklemeye başlayarak yıllardır sektöre yön veren önde gelen kozmetik devlerini dijital dünyaya yaklaşımlarını yeniden değerlendirmeye yönlendirmiş oldular. Bu gelişmelerin sonucunda tarih boyunca yeniliğe karşı direnç göstermiş olan kozmetik sektörü de dijitalleşen yeni çağı benimseme yönünde adımlar atmaya başlamıştır.

Kozmetik Sektöründe Dijitalleşen Tüketiciyle İletişim

2020 yılının sonuna kadar global ölçüde % 6.4 oranında büyüyerek 675 milyar dolarlık satış gerçekleştirileceği tahmin edilen kozmetik sektörünün (Wood, 2015), bu alanda en çok desteği başta Asyalı erkek nüfusu (Holmes ve Dautel, 2014) ve üst ve orta sınıfın yeni gelişmekte olduğu ülkelerden göreceği öngörülmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde tüketicilerin dijitalleşen tüketim davranışları ise kozmetik sektöründe e-ticaretin önemini vurgulamaktadır. Kozmetik sektöründe markalar, sektörün doğası gereği tüketicileriyle kuvvetli bireysel ilişkiler kurabilmektedirler. Dijitalleşen tüketim ve ticaret alışkanlıkları ise bu ilişkileri bir adım daha ileriye götürebilmek için gerekli ortamı sağlayabilmektedir. Kozmetik şirketleri, dijital mecralar ve teknolojileri optimal şekilde kullanarak müşterilerine geleneksel yöntemlerle ulaşabilmeyi başaramadıkları şekil ve yerlerde de ulaşabilmektedir. Glossier gibi dijitalleşmeyi tamamen benimsemiş markaların ortaya çıkışı ise değişimi olabildiğince geç kabullenmiş önde gelen kozmetik devlerini bu alanda yatırım yapmaya itmektedir. Dijitalleşen dünyada dijitale evrilen teknolojileri kullanmaya başlayan büyük kozmetik şirketleri, yapay zeka ve sanal gerçeklik ile müşterilerin cilt tonu ve etnik kökenleri gibi özelliklerini belirleyerek kişiye özel kozmetik ürün önerisinde bulunabilen cilt haritası gibi deneysel teknoloji yöntemlerine eğilmektedir (Curtis, 2014). Böylelikle müşteriler kişiselleştirilmiş dijital alışveriş deneyimlerinde, kendilerine önerilen ürünlerin cilt tiplerine uygunluğu ve ciltlerinde nasıl duracağı gibi karar vermede belirleyici faktörleri mağazaya gitmeden deneyimleyebilmektedir. Böylelikle, tüketici deneyimini iyileştirerek hedef kitleyi markanın sadık elçilerine çevirebilmek mümkündür.

Fakat önümüzdeki yıllarda ticaret hacmini katlayarak büyümesi beklenen kozmetik sektörünün e-ticaret alanında karşılaştığı zorluklar da mevcut. Özellikle yıllardır çevrimdışı kozmetik pazarında büyük ölçüde pay sahibi olan kozmetik devlerinin dijital ticareti yeni kozmetik markalarına kıyasla daha geç benimsemiş olmaları, tüketim alışkanlıkları gittikçe dijitalleşen genç kuşağın bu yeni kurulan ve tüketicileriyle birebir iletişim halinde olup (Aydın, 2007) doğrudan satış gerçekleştirebilen markalara yönelmelerine yol açmıştır. Aynı zamanda dijital ticareti markanın web sitesi ve Instagram satış platformu üzerinden gerçekleştirmeye indirgeyen kimi kozmetik devleri ise global ölçüde büyük satış hacmi getiren Amazon, Alibaba, Asos, eBay, ve bunların yerel muadilleri olan Trendyol, Hepsiburada, N11, Lidyana gibi sitelerin kendi trafik ve satışlarını çalmasına fırsat vermektedirler. Bu gibi pazar yeri formatında işleyen ve pek çok farklı markayı bir arada barındıran web siteleri, kozmetik şirketlerinin ürünlerini geniş kitlelere görünür kılabilmesinde ekten bir faktördür (Koçak, 2008). Aynı zamanda dijital ticaretin gelişmesiyle Türk tüketicilerin Amazon, Alibaba, Asos ve eBay gibi dünya çapında gönderim sağlayan sitelerde satılan ancak Türkiye'de çevrimdışı kanallarda satın almanın mümkün olmadığı markalara erişimi bulunmaktadır. Türkiye kozmetik pazarına egemen olan kozmetik devlerinin bu yeni dijital ticaret dünyasında artık sadece Türkiye'deki diğer markalarla değil, internet üzerinden satış yapan tüm kozmetik markalarıyla rekabet etmesi gerekmektedir.

Günümüzde kozmetik ürünleri sadece belirli mağazalarda değil, her yerde ve her mecrada satılmaktadır. Markaların kendilerine ait mağazaları, parfümeriler, süpermarketler, departmant storelar (çoklu marka satan mağaza zincirleri), eczaneler, drugstorelar (kişisel bakım ürünleri satan mağazalar), pure player web siteleri (spesifik bir ürün veya hizmet odaklı e-ticaret satış kanalları), markaların kendi web siteleri, shoppable Instagram gönderileri, Facebook shop, direct chat (müşteriyle doğrudan iletişim), kozmetik ürünlerin satıldığı mecralardan yalnızca birkaçını teşkil etmektedir. Bir markanın bu kanalların hepsinde yer alması lojistik ve stratejik açıdan imkansızdır, ancak ne kadar çok kanalda satış yapılıyorsa o kadar çok ürünün satılacağı da dijitalleşen tüketim toplumum getirdiği bir gerçekliktir. Kozmetik ürünlerine ulaşılabilecek bu kadar çok kanalın varlığı nedeniyle kozmetik tüketicileri bu markalardan rekabetçi fiyatlandırma beklemektedir. Bu nedenle özellikle e-ticarette özel promosyonlar, deneme boy ürün gönderimleri, indirim kuponları ve sadakat programları kozmetik markaları için büyük önem teşkil etmektedir. Aktif olarak bu satış teşviklerini arayan tüketiciler, satış kanallarının ve kozmetik markalarının bolluğu nedeniyle satış teşviki

vermeyen marka ve kanalları tercih etmeyerek farklı marka ve kanallara yönelmektedirler.

Satış teşviki, kozmetik markaları ve satış kanallarının gün geçtikçe artmasının bir getirisi de özellikle genç tüketicilerin bir markaya ya da kanala karşı bir sadakat hissi beslememesidir. Daima daha iyi bir fırsat ve yeni bir ürün denemek isteyen tüketiciler, kozmetik markalarının müşterilerini ellerinde tutmalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kozmetik markaları ve satış kanalları, müşterilerini ödüllendirmek için sadakat programları geliştirmeye başlamışlardır. Sephora, Gratis, Trendyol gibi satış kanallarının müşterilerini yaptıkları alışverişler için puan ya da benzeri şekilde ödüllendirdikleri sadakat programları müşterileri sonraki alışverişlerinde tekrar o kanalı tercih etmeye teşvik etmektedirler.

Son zamanlarda kozmetik sektöründe bir hayli dikkat çeken yeni markalardan biri Glossier, kurulduğundan beri dijital dünyayı ve dijital ticareti benimseyerek kuvvetli bir topluluk kurmayı ve kült bir marka haline gelmeyi başarabilmiştir. İşleyiş stratejisini "içerikten doğmak ve topluluktan destek almak" olarak tanımlayan Glossier, doğrudan tüketiciye satış yaparak ve dijital ticareti benimseyerek 2017 yılından bu yana satışlarında % 600'lük bir artış gözlemlemiştir (Avery, 2019). Glossier'nin kurucusu Emily Weiss, dünyanın ilk topluluktan güç alan markasını kurmayı hedeflediğini belirtmiştir (Avery, 2019). Bu ideoljiyle yola çıkan Glossier, tüketicilerinin fikirleri ve içeriklerini kullanarak kült bir Glossier topluluğu yaratabilmiştir. 2014 yılında kurulan ve 2019 yılı itibariyle dünyaca tanınmış bir marka haline gelebilmeyi başaran Glossier, tüketiciye doğrudan satış yapan bir şirket olarak dikey ticareti benimsemiştir (Paintsil, 2019). Çevrimdışı ya da toptan satış kanalları ile iş yapmayarak tüketiciyle sadece kendi sosyal medya ve satış kanalları üzerinden iletişime geçen Glossier, böylelikle hem tüketicisini yakından tanıma fırsatı bulabilmiş, hem de isteklerini etkili şekilde dinleyip uygulayabilmiştir. Dikey ticaret modeli, doğrudan müşteriye satış yapan markaların pazarlama ve tedarik zinciri fonksiyonlarını entegre ederek (Hodak, 2017) belirli bir alanda yaptıkları satışta optimum performans gösterebilmelerini sağlamaktadır (Carnoy, 2017). Doğrudan tüketiciye satış yapan markalar kullandıkları dijital içerik ile tüketicileriyle duygusal bir seviyede bir bağ kurarak, markayı sadece ürünleri ve müşteriye önerdiği faydalar ile değil, fiziksel nitelikleri ile de diğer markalardan ayrıştırarak duygusal bir marka yaratmaktadırlar (Gobe, 2010). Dijitale verdikleri bu öncelik nedeniyle Glossier gibi doğrudan tüketiciye satış yapan markaların çoğu ürünlerini parfümeri gibi satış kanallarında satmayarak tüketicilerle aralarında üçüncü partilere yer vermemektedirler.

Dijital bir topluluk oluşturmanın en önemli etkenlerinden biri olan içerik üretimi, tüketicileri bir topluluğa dönüştürmekte de önemli bir faktördür. Glossier markasının büyümesinde de ürettikleri içeriğin ve kullanıcılar tarafından oluşturulmuş içeriklere yer vermelerinin çok büyük katkıları olmuştur (Danziger, 2018). Kozmetik sektöründe "müşteri" denince akla gelen geleneksel toptan satış yapılan kanallar, parfümeriler ve bonmarşeler yerine nihai tüketiciler gözeterek tasarlanmış çift yönlü iletişim ve içerikler, Glossier'nin büyümesindeki en önemli etkenler olmuşlardır. Glossier, ürettiği içerikte ürünlerinin hangi cilt endişeleri için ne şekilde kullanılabileceği, Glossier ürünleri ile yaratılabilecek doğal makyaj görünümleri ve ürün odaklı içerikleri ile genç bir kitleye doğru şekilde hitap etmeyi ve etkileşim almayı başarabilmiştir. Doğrudan müşteriye satış ve çift yönlü iletişim ile markaya yeni ürün isteklerinden ürün geliştirmeye kadar pek çok alanda nihai tüketicilere söz hakkı tanıyarak bu kanallara tüketicileri de dahil etmiş ve ürünlerin müşteri memnuniyet seviyelerini artırabilmiştir. Örneğin, müşterilerin geribildirimleri sonunda yüzlerini temizlerken makyaj temizleme ve yüz temizleme gibi iki adımlı bir süreç izledikleri ve bu süreyi kısaltmak istedikleri verilerini elde eden Glossier, aynı zamanda makyajı temizleyip cildi arındıran Glossier Milky Jelly Cleanser ürününü piyasa sürmüştür (Danziger, 2018).

SONUÇ

Bu verilerden yola çıkarak geleneksel yöntemlere bağlı kalmış, çevrimdışı kozmetik pazarında büyük pay sahibi olan sektör devlerinin dijitalleşmeye ve doğrudan tüketiciyle iletişim halinde olarak satış yapılabilen kanallara yatırım yapması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Aynı zamanda giderek dijitalleşen ve ürün satın almadan önce internet üzerinden araştırma yapan tüketicilerin aradıkları ürün bilgilerine kolay ve güvenilir kaynaklardan ulaşabilmesi adına marka kimliğiyle örtüştüğü takdirde mümkün olduğunca çok Amazon, Asos, Trendyol, Hepsiburada gibi pazar yeri şeklinde çalışan satış kanallarında görünürlük artırılmalıdır. Gelişen teknoloji ile birlikte online satış kanallarının gün geçtikçe güçlenmesi, global kozmetik devlerine artık kozmetiğin de dijital ticaretin bir parçası olduğu mesajını vermeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Avery, J. (2019). *Glossier: Co-Creating a Cult Brand with a Digital Community*. [online] Hbs.edu. Available at: https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=54905 [Accessed 3 Nov. 2019].

Aydın, N. (2007). Dünya'da E-Ticaret Nereye Gidiyor. *Reforma*, [online] 1(73), pp.52-60. Available at: https://dergipark.org.tr/tr/pub/reforma/issue/40382/483045 [Accessed 3 Nov. 2019].

Carnoy, J. (2017). *The Rise of the Digitally Native Vertical Brand*. [online] Huffington Post. Available at: https://www.huffpost.com/entry/the-rise-of-the-digitally-native-vertical-brand_b_58b4c830e4b0658fc20f9965 [Accessed 3 Nov. 2019].

Curtis, S. (2014). *How technology is transforming the cosmetics industry*. [online] Telegraph.co.uk. Available at: https://www.telegraph.co.uk/technology/news/11146752/How-technology-is-transforming-cosmetics.html [Accessed 3 Nov. 2019].

Danziger, P. (2018). *5 Reasons That Glossier Is So Successful*. [online] Forbes.com. Available at: https://www.forbes.com/sites/pamdanziger/2018/11/07/5-keys-to-beauty-brand-glossiers-success/#29492443417d [Accessed 3 Nov. 2019].

Gobe, M. (2010). *Emotional Branding: The New Paradigm for Connecting Brands to People*. New York: Skyhorse Publishing, Inc.

Hodak, B. (2017). *Why the Fashion Industry Brought Vertical Commerce Back Into Style*. [online] Huffington Post. Available at: https://www.huffpost.com/entry/why-the-fashion-industry-brought-vertical-commerce_b_5894a783e4b061551b3dfdb8 [Accessed 3 Nov. 2019].

Holmes, L. and Dautel, J. (2014). *Men's Grooming Habits in Emerging and Developed Markets*. [online] Market Research Blog. Available at: https://blog.euromonitor.com/mens-grooming-habits-in-emerging-and-developed-markets/ [Accessed 2 Nov. 2019].

Koçak, F. (2008). Kozmetik Ürün Pazarlamada Yeni Bir İmkan: Elektronik Ticaret. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*,

[online] (2). Available at: http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423913706.pdf [Accessed 3 Nov. 2019].

Paintsil, A. (2019). *Consumer Engagement with Modern Luxury Direct-to-consumer Brands on Social Media: A Study of Glossier - ProQuest*. [online] proquest.com. Available at: https://search.proquest.com/openview/d76c8f4c53328407ead5f6a324517cac/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y [Accessed 3 Nov. 2019].

Wood, L. (2015). *Research and Markets: Global Cosmetics Market 2015-2020: Market was $460 Billion in 2014 and is Estimated to Reach $675 Billion by 2020*. [online] Businesswire.com. Available at: http://www.businesswire.com/news/home/20150727005524/en/Research-Markets-Global-Cosmetics-%20Market-2015-2020-Market [Accessed 2 Nov. 2019].

Türkiye'de İnşaat Sektöründeki Bireylerin Ücretlerinin Dilim Regresyonla İncelenmesi: Mikro Ekonometrik Bir Bakış

Nilgün ACAR BALAYLAR* Hamdi EMEÇ**

Şenay ÜÇDOĞRUK BİRECİKLİ***

**Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, nilgun.balaylar@deu.edu.tr*

*** Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, hamdi.emec@deu.edu.tr*

**** Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, s.ucdogruk@gmail.com*

ÖZ

İnsan sermayesi modeli bireyin üretken kapasitesinin, kişinin temel eğitimine ve daha sonra mesleki konudaki eğitimine yapılan yatırımlara bağlıdır. Kişinin eğitimine yapılan bu tür yatırımlar yüksek üretkenlik ve becerilerdeki artışlar olarak ortaya çıkar. İş gücünün üretkenliğinin artışı ise kazanç artışlarına neden olur. İnsan sermayesi teorisi meslek öncesi ve meslek içi eğitimin gelir üzerindeki etkisinin yıllarca sürdüğünü varsayar. İnsan sermayesi modelinde bireylerin yetenekleri ve sosyoekonomik geçmişleri açısından ex-ante olarak benzer oldukları varsayılmıştır. Ampirik insan sermayesi modellerinde gelir; eğitim düzeyi ve iş deneyimi ile belirlenmektedir. Bireyin iş tecrübesi, bireyin yaşı ile temsil edilmektedir. İş deneyimi fazla olan bireyin daha fazla eğitimli olması ve kendi yaşıtları arasında daha çok kazanç elde etmesi beklenir. Bu çalışmada Türkiye'de son yıllarda bireyin reel ücretlerinde farklılaşmayı açıklayabilmek için inşaat sektörüne odaklanılmış ve sektörde bireyin ücretlerinin değişimi insan sermayesi teorisiyle açıklanmak istenmiştir. Türkiye'de inşaat sektörünün GSYİH içindeki payı yaklaşık yüzde 8'ler civarında olmakla beraber gerçekte ileri geri sektör bağlantıları nedeniyle bu pay yüzde 30'lara ulaşmaktadır. Dolayısıyla sektörde meydana gelen üretim ve istihdam değişimlerinin etkisi sektörle sınırlı değildir. Bu nedenle inşaat sektörü ekonomi için oldukça önemli bir itici güce sahiptir. Sektörde meydana gelen gelişmeler istihdam yaratma kapasitesinin yüksek olması istihdamı, dolayısıyla sektörde istihdam edilen bireylerin gelirlerini de etkilemektedir. Çalışmanın amacı 2013-2017 yılları arasında "Hane Halkı İşgücü Anketi" ham verileriyle inşaat sektörünün reel ücretlerini %10 luk dilimlere ayırarak, gruplar arasındaki farklılıklarını belirlemeye çalışmaktır. Dilim regresyon büyük ölçekli anket verisiyle çalışırken karşılaşılan değişen varyans durumuna çözüm getirecek ve katsayı

tahminleri daha etkin olacak ve aykırı değerlerle de çalışılabilecektir. Modelde sektörde15-65 yaşındaki istihdamda bulunan bireylerin elde ettikleri reel ücretin tahmini için Mincer'ın genişletilmiş insan sermayesi modelinden yararlanılacak sonuçlar söz konusu yıllar itibariyle yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnşaat Sektörü, İnsan Sermayesi, Kantil Regresyon

Giriş

İnşaat sektörü tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de özellikle istihdam yaratma kapasitesi yüksek olan bir sektördür. İnşaat sektörü içinde çok farklı meslek gruplarını barındırmaktadır. İnşaat sektörünün istihdam açısından en önemli özelliği niteliksiz elemanlara istihdam yaratmasıdır. Bu bağlamda özellikle nüfus artış hızı yüksek olan ve gelir dağılımı dengesizlikleri nedeniyle temel eğitimden dahi mahrum kalan bireylere istihdam ve gelir elde etme fırsatı sunmaktadır**. Ç**alışmada Türkiye Ekonomisi için lokomotif sektörlerden olan inşaat sektöründe kişisel ücret farklılıkları analiz konusu edilmiştir. Buna göre TÜİK'in 2014-2017 yılları Hanehalkı İşgücü Anketi Mikro Veri setine havuzlama yapılarak inşaat sektöründe çalışan 15-65 yaşlarındaki bireylerin reel ücret farklılıkları ele alınmıştır. Bu çalışmada toplam 24.909 ücret geliri olan bireyle çalışılmıştır. Bağımlı değişken, bireyin referans dönemindeki aylık ücret geliri 2014 yılı itibariyle reel hale getirilip logaritması alınmıştır. Çalışmada sınırlandırılmış insan sermayesi modeliyle çalışılacaktır. Bunun nedeni ise bağımsız değişkenlerde bir yandan eğitime, diğer yandan da meslek gruplarına odaklanmaktır. Kullanılan bağımsız değişkenler ise sırasıyla cinsiyet, yaş, medeni durum, deneyim, sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmama, meslek gibi değişkenlerden oluşmaktadır.

İnşaat Sektörünün Önemi ve Türkiye Ekonomisine Katkısı

İnşaat sektörü son yıllarda Türkiye'de ekonominin lokomotif sektörü olarak adlandırılmaktadır. Ancak, büyümenin sürdürülebilirliği için kaynakların daha farklı sektörlere ayrılması gerektiği şeklindeki görüş gündemde kalmaya devam etmektedir. İnşaat sektörü GSYİH içindeki payının artmasının yanı sıra istihdam yaratma kapasitesinin yüksek olması açısından da dikkat çekmektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi 2005-2018 döneminde, 2018 yılı hariç, inşaat sektörünün gerek GSYİH'ya gerekse toplam istihdama yaptığı katkı giderek artmıştır.

Tablo 1: Türkiye'de İnşaat Sektörünün toplam istihdam ve GSYİH içindeki Payı (%)

	İnşaat Sektörü İstihdamı/Toplam İstihdam	İnşaat Sektörü Hasıla /GSYİH
2005	5,6	5,6
2006	6,0	6,3
2007	6,1	6,8
2008	6,0	6,8
2009	6,3	5,6
2010	6,6	6,1
2011	7,2	7,2
2012	7,2	7,5
2013	7,2	8,1
2014	7,4	8,1
2015	7,2	8,2
2016	7,3	8,6
2017	7,4	8,6
2018	6,9	7,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler.

İnşaat sektörünün GSYİH içindeki payı yüzde 7-8 civarında olmasına karşın girdi sağlayan diğer sektörler dikkate alındığında inşaat sektörünün GSYİH içindeki payı yüzde 30'lara ulaşmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de emek yoğun bir sektör olan inşaat sektörü işsizlik oranlarının oldukça yüksek seyretmesi nedeniyle önemli bir istihdam deposu olarak görülmektedir. Sektörün en önemli özelliği geri bağlantı katsayılarının yüksek olmasıdır. Sektör 200'den fazla alt sektörle girdi – çıktı ilişkisi içindedir (ÇSGB, 2017: 118). İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre, ortalama yeni bir evde 150 farklı meslek kolunu ilgilendiren 23.000 parça bulunmaktadır. Bu sonuç bize sektörün ekonomiyi etkileme gücü hakkında fikir vermekte ve ekonomi politikası yapıcıları tarafından neden politika yapım sürecinin merkezinde inşaat

sektörünün olduğunu da ortaya koymaktadır (İNTES, 2018: 1). Bu ilişki nedeniyle sektörün istihdam ve üretim etkisi sadece kendi faaliyet alanı ile sınırlı olmayıp girdi çıktı ilişkisi içinde bulunduğu tüm sektörlerde hissedilir. Grafik 1'de görüldüğü gibi Sektörün ekonomik büyümeye olan duyarlılığı oldukça yüksektir. Ekonomik büyüme dönemlerinde inşaat sektörü daha hızlı büyürken daralma dönemlerinde daha şiddetli daralma yaşanmaktadır.

Grafik 1: Türkiye'de GSYİH ve İnşaat Sektörü Büyüme Hızları (%)

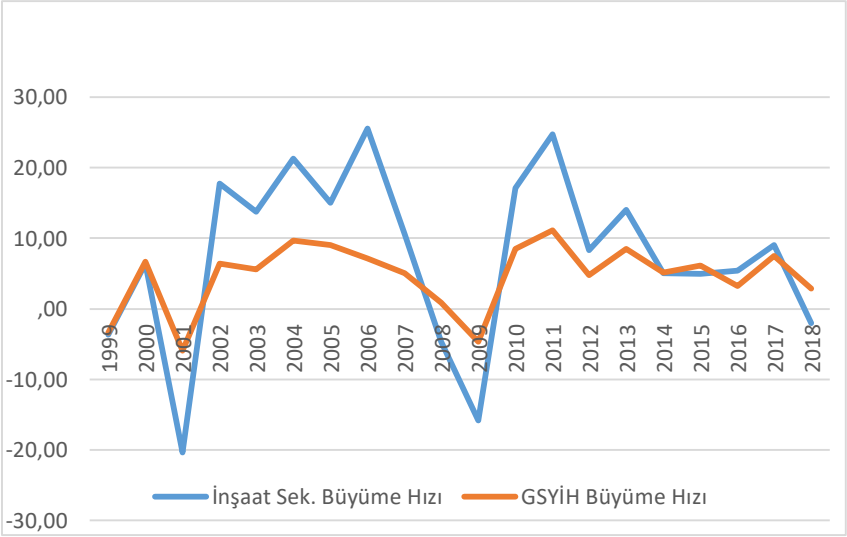

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler.

2014 yılında iç ve dış konjonktürde artan riskler nedeniyle döviz kurunda ortaya çıkan yükseliş ekonomik daralmaya yol açmıştır. İnşaat sektörü de olumsuz gelişmelerden etkilenerek küçülmüştür. Ekonominin 2015 yılında yüzde 6,1 oranında büyümesi inşaat sektöründe de canlanmaya yol açmıştır. Özel tüketim harcamalarının ve kamu harcamalarının etkisi ile ortaya çıkan büyüme özellikle kamu yatırımlarına oldukça duyarlı olan inşaat sektöründe yüzde 4,9'lık büyümeye yol açmıştır.

İnşaat sektörünün emek yoğun olması nedeniyle sektörde büyüme hızı ile yaratılan istihdam arasında da oldukça güçlü bir ilişki vardır. İnşaat sektöründe her projenin farklı olması diğer bir deyişle kendine özgü olması nedeniyle sektördeki büyüme hızları ile yaratılan istihdam artış hızı farklılaşabilmektedir. Özellikle 2013 yılında Fed'in sıkılaştırıcı para politikalarına geçeceğine yönelik aldığı karar sonucunda gelişmekte olan ülkelere yönelik portföy yatırımlarının azalması sonucunda döviz kurlarının yükselmesi maliyet kanalından sektörü de etkilemiştir. Artan

maliyetler nedeniyle konut fiyatlarındaki artış konut talebini frenlemiştir. Sektörde genel ekonomik konjonktürle uyumlu olarak yaşanan daralmayla birlikte istihdamın da azaldığı Grafik 2'de görülmektedir. Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, özellikle nüfus çok hızlı artarken, artan nüfusa hem konut hem de istihdam sağlamak açısından inşaat sektörü önemli bir pozisyonda yer almaktadır.

Grafik 2: Türkiye'de İnşaat Sektörü Büyüme Hızları ve İstihdam Artış Hızı (%)

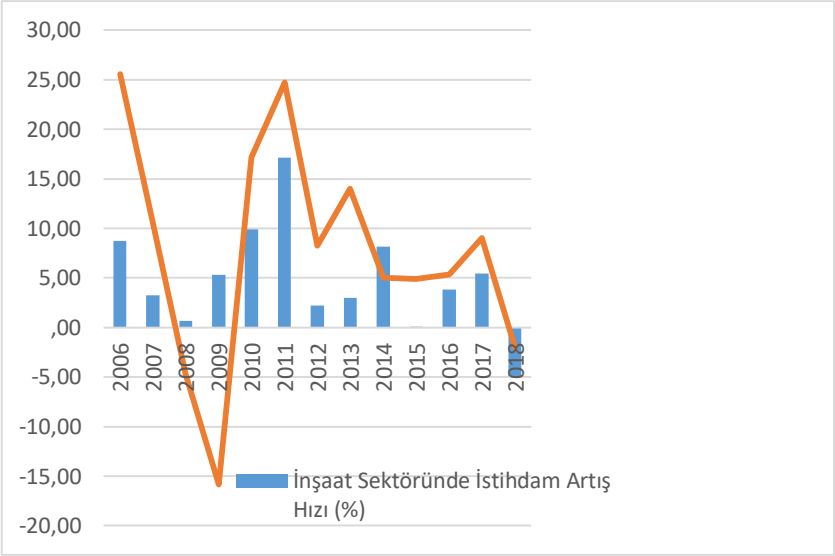

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler.

Son yıllarda döviz kurunun yükselmesi ve konut sektöründe yaşanan durgunluk nedeniyle fiyat artışlarının da yavaşlaması ile birlikte yabancılar için konut almak oldukça cazip hale gelmiştir. Aynı zamanda 2017 yılının Ocak ayında belirli koşullar dahilinde Türkiye'de konut satın alan yabancılara vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Konut sektörünü canlandırmaya ve ülkeye döviz girişini sağlamaya yönelik bu düzenleme ile DYY (Doğrudan Yabancı Yatırımlar) içinde Gayrimenkul Alımlarının payı yüzde yirmilerde iken 2017 yılında yüzde 40,2'ye çıkmıştır. 2018 yılında da bu trend devam etmiş ve bu oran yüzde 44,9'a çıkmıştır (YASED, 2018).

Özetle Türkiye'de inşaat sektörü hem büyümenin kaynağı hem önemli bir istihdam deposu hem de döviz girişleri için de önemli bir sektördür. Türkiye ekonomisi için bu kadar önemli olan sektörde sektörel istihdam yapısı ve niteliksiz işgücü deposu olarak tanımlanan sektörde kişisel gelir

farklılıklarının insan sermayesi teorisine uygun olarak açıklanıp açıklanamayacağı analiz edilecektir.

Uygulama

Çalışmada 2013-2017 yılları arasında "Hane Halkı İşgücü Anketi" ham verileriyle inşaat sektörünün reel ücretleri EKKY ve yine reel ücretlerin %10 luk dilimlere ayrılmasıyla gruplar arasındaki farklılıklar dilim regresyon yöntemiyle belirlenmiştir. Öncelikle modellerde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler verilmiş ardından modeller kurularak yorumlanmıştır.

Tanımlayıcı istatistikler

Tablo 2'de verilen Tanımlayıcı İstatistikler Tablosu incelendiğinde, çalışma kapsamındaki bireylerin logaritmik reel ücret geliri 6.1960 dur. Çalışmada erkeklerin dağılımı %95.05 iken kadınlar %4.95 olarak bulunmuştur. Yaş durumuna bakıldığında ortalama yaşın 35.1719 olduğu görülmüştür. Eğitim durumunda ise okul bitirmemiş kişiler %6.25, ilkokul mezunları %38.90, ortaokul mezunları %28.48, lise mezunları %16.91, üniversite mezunları %9.01 ve üniversite üstü mezunları %0.04 olarak bulunmuştur. Medeni durumda sadece evlilerle çalışılmıştır. Diğerleri referans kategoridir, böylece evlilerin %69.56 ve diğerlerinin ise %30.44 yüzdelere sahip oldukları görülmüştür. İşteki deneyim ortalama 4.3692 yıldır. Ayrıca SGK'na kayıtlı olanlar %71.61, SGK'na kayıtlı olmayanlar ise %28.39 dur. Meslek gruplarında ise en fazla yüzdeye sahip olanların %48.24 ile sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanların ve en düşük %0.007 ile nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları oldukları bulunmuştur. "Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları" bu sektörde sadece 18 kişi olduğu için bu değişken, temel sınıf olan "nitelik gerektirmeyen işler" ile birlikte alınmıştır. Çalışmanın %33.12' si 2014 yılını, %32.67 si 2015 yılını, %30 u 2016 yılını ve %4.21 i 2017 yılını kapsamaktadır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	**Ortalama**	**Standart Sapma**
Ücret Geliri(logaritmik)	6.1960	0.5066
Cinsiyet		
Erkek	0.9505	0.2170
Kadın	0.0495	0.2170
Yaş	35.1719	11.3918
Yaş^2	1366.8310	846.4307
Eğitim Durumu		
Okulu Bitirmeyenler	0.0625	0.2421
İlkokul	0.3890	0.4875
Ortaokul	0.2848	0.4513
Lise	0.1691	0.3748
Üniversite	0.0901	0.2864
Lisans ve Üzeri	0.0044	0.0663
Medeni Durum		
Evli olmayanlar	0.3044	0.4602
Evli	0.6956	0.4602
İş yerinde çalıştığı süre		
Deneyim	4.3692	4.9000
SGK Durumu		
SGK'na Kayıtlı Değil	0.2839	0.4509
SGK'na Kayıtlı	0.7161	0.4509
Meslekler		
Yöneticiler	0.0128	0.1126
Profesyonel Meslek Mensupları	0.0299	0.1703
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	0.0479	0.2135
Büro Hizmetlerinde Çalışanlar	0.0501	0.2181
Hizmet ve Satış Elemanları	0.0401	0.1961

Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları	0.0007	0.0269
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	0.4824	0.4997
Tesis, Makine Operatörleri ve Montajcılar	0.1108	0.3139
Nitelik Gerektirmeyen İşler	0.2253	0.4178
Yıllar		
2014 Yılı	0.3312	0.4707
2015 Yılı	0.3267	0.4690
2016 Yılı	0.3000	0.4583
2017 Yılı	0.0421	0.2008
Gözlem Sayısı: 24 909		

İnsan Sermayesi Modeline Göre Dilim Regresyon Sonuçları: Sınırlandırılmış Model

Çalışmanın bu kısmında 2014-2017 hanehalkı işgücü araştırması veri setinden elde edilen değişkenler sınırlandırılmış insan sermayesi modeli için Dilim Regresyon yöntemi kullanılarak uygulama yapılacak ve yorumlanacaktır.

Koşullu dilim fonksiyonlarının tahmini için uygun bir yöntem olarak Koenker ve Basset (1978) tarafından geliştirilen dilim regresyon, bağımlı değişkenin dağılımındaki herhangi bir dilim ile bağımsız değişkenler arasındaki fonksiyonel ilişkinin tahmini için geliştirilmiş bir yöntemdir. Dilim regresyon yöntemi regresyondaki klasik varsayımlardan hata terimlerinin normal dağılması varsayımını ihmal eden sağlam bir regresyon yöntemi olarak ortaya çıkarak geleneksel ortalama regresyondan daha eksizsiz bir model sunmaktadır (Chen & Wei, 2005).

Bireylerin reel ücretine etki eden faktörleri görmek amacıyla EKKY ve Dilim regresyon yaklaşımı kullanılmıştır. Hanehalkı İşgücü araştırmasında 2014-2017 yıllarında istihdamda olup inşaat sektöründe ücretli olan 15-65 yaş aralığındaki birey sayısı 24.909 kişidir. Çalışma havuzlanmış kesit verisi olduğu için önce EKKY ile model tahmin edilmiş, elde edilen hatalara değişen varyans için Breusch Pagan/Cook-Weisberg testi ve normallik varsayımı için Jarque-Bera testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 3 de görülmektedir. Hata varsayımları sağlanmamıştır. Zaten veri yapısında aşırı değerlerin olması, serinin normal dağılmaması gibi nedenlerle parametrik regresyon modelleri iyi sonuç vermemektedir. Bu durumda dilim regresyon alternatif regresyon modelimizdir. Model tahmin sonuçları dilim regresyon üzerinden yapılacak EKKY model tahmin sonuçlarına Tablo 3'de yer verilecek ancak yorumlanmayacaktır.

Önce Şekil 1'de görüldüğü gibi logaritması alınan reel ücret gelirine ait dilim değerleri verilmiştir. İnşaat sektöründe istihdamda olan bireylerin reel ücretine bakıldığında düşük değerlerden yüksek değerlere doğru artış görülmektedir. Burada EKKY yerine dilim tahminlerini kullanmak bize daha anlamlı sonuçlar verecektir.

Şekil 1. İnşaat Sektöründeki Reel Ücretlerin Grafiği

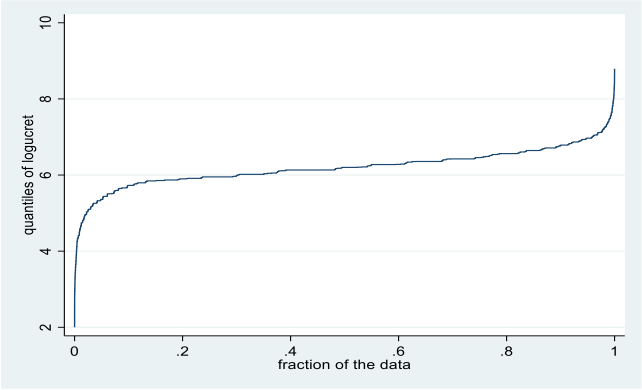

Tablo 3: EKKY ve Genişletilmiş İnsan Sermayesine Göre Dilim Regresyon Model Sonuçları

Bağımlı Değişken: Ücret Geliri (logaritmik)	**Dilim Regresyon ve EKKY Sonuçları**										
Bağımsız Değişkenler	**q10**	**q20**	**q30**	**q40**	**q50**	**EKKY**	**q60**	**q70**	**q80**	**q90**	**q99**
Medeni Durum (T.S.:Bekar)											
Evli	0.0189	0.0248	0.0316	0.0512	0.0570	0.0479	0.0616	0.0609	0.0533	0.0495	0.0385*
Cinsiyet (T.S.: Kadın)											
Erkek	0.1123	0.0804	0.1087	0.1444	0.1814	0.1979	0.2013	0.2331	0.2597	0.2594	0.2581
Yaş	0.0486	0.0297	0.0289	0.0282	0.0288	0.0408	0.0306	0.0283	0.0254	0.0213	0.0220
Yaş2	-0.0006	-0.0004	-0.0004	-0.0004	-0.0004	-0.0005	-0.0004	-0.0004	-0.0003	-0.0003	-0.0002
Eğitim Durumu (T.S.: İlkokul mezunu)											
Okulu Bitirmeyenler	0.0110*	0.0239	0.0351	0.0350	0.0558	0.0612	0.0625	0.0691	0.0628	0.0548	0.0468*
Ortaokul	0.0115*	0.0268	0.0320	0.0263	0.0351		0.0422	0.0503	0.0669	0.0564	0.1131

mezunu						0.0546					
Lise mezunu	0.0534	0.0427	0.0452	0.0439	0.0505	0.0694	0.0511	0.0552	0.0555	0.0556	0.0443*
Üniversite mezunu	0.1289	0.1205	0.1411	0.1542	0.1842	0.2184	0.1918	0.2048	0.2044	0.2290	0.3418
Lisans ve Üzeri mezunu	0.3368	0.3612	0.4830	0.4775	0.5305	0.5528	0.5772	0.6599	0.6345	0.6647	0.5958
SGK Durumu (T.S.:SGK'na Kayıtlı)											
SGK'na Kayıtlı Değil	-0.5594	-0.3653	-0.2425	-0.1922	-0.1694	-0.2503	-0.1550	-0.1306	-0.1234	-0.1019	-0.0726
İş yerinde çalıştığı süre											
Deneyim	0.0023	0.0032	0.0055	0.0063	0.0076	0.0066	0.0070	0.0079	0.0090	0.0106	0.0079
Meslekler (T.S.:Nitelik Gerektirmeyen İşler, Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları)											
Yöneticiler	0.3002	0.4636	0.5867	0.6468	0.6879	0.6912	0.7253	0.7899	0.9185	1.1265	1.1520

Profesyonel Meslek Mensupları	0.3570	0.4630	0.5699	0.6356	0.6438	0.5856	0.6600	0.6510	0.6823	0.6813	1.0195
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	0.1184	0.1348	0.2022	0.2593	0.2809	0.2716	0.3155	0.3560	0.3571	0.3817	0.5333
Büro Hizmetlerinde Çalışanlar	0.0569	0.0322	0.0555	0.0756	0.0801	0.0899	0.0981	0.1200	0.1456	0.1425	0.2002
Hizmet ve Satış Elemanları	0.0190*	-0.0043*	-0.0139*	-0.0380	-0.0638	-0.0343	-0.0739	-0.0986	-0.0945	-0.0733	-0.0202*
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	0.0364	0.0370	0.0546	0.0824	0.0927	0.0859	0.1234	0.1196	0.1266	0.1557	0.1923
Tesis, Makine Operatörleri ve Montajcılar	0.0831	0.0462	0.0636	0.0996	0.1106	0.1203	0.1341	0.1386	0.1373	0.1527	0.1933
Yıl Kuklaları (T.S.: 2014 Yılı)											
2015 Yılı	0.0219	0.0233	0.0290	0.0247	0.0219	0.0014*	0.0056*	0.0076*	-0.0040*	-0.0143*	-0.0175*
2016 Yılı	0.1665	0.1877	0.1641	0.1329	0.1033	0.0923	0.0750	0.0717	0.0441	0.0405	-0.0063
2017 Yılı	0.1548	0.1429	0.1157	0.0752	0.0490	0.0327	0.0094*	-0.0008*	-0.0235*	-0.0292*	-0.0400*

Sabit Terim	4.7440	5.2117	5.2413	5.2819	5.3095	5.0964	5.3404	5.4322	5.5741	5.7994	6.0991
Breusch Pagan/ Cook-Weisberg Testi [Önem Düzeyi]	-	-	-	-	-	□²(1): 688.14 [0.0000]	-	-	-	-	-
Jarque-Bera testi [Önem Düzeyi]	-	-	-	-	-	□²(2): 30000 [0.0000]	-	-	-	-	-

* Katsayılar %5 önem seviyesinde anlamsızdır.

Tablo 3'deki modelin katsayılarını sırayla inceleyelim: İstihdam içerisinde yer alan bireylerin cinsiyeti ele alındığında, kadınlara göre erkeklerin reel ücreti birinci dilimden onuncu dilim değerine doğru artmaktadır. Yaş değişkeninin katsayısının ücret gelirine olan etkisi incelendiğinde, bir yıl yaş alan bireyin elde ettiği reel ücret geliri birinci dilimde %4'lik bir artış meydana getirmiştir. Mincer tipi model esas alındığında, yaşın maksimum değerine ulaşılması sonucu yaş değerlerinde azalma beklenmektedir. Yaş kare değişkeni negatif olmaktadır. Bu etki konkav (içbükey) etkisi şeklinde Mincer teorisiyle açıklanmaktadır. Bu, belli bir yaşa kadar ücretlerde artış daha sonra da azalma olduğunu doğrulamaktadır.

İnsan sermayesi teorisinin en önemli değişkeni eğitimdir. Herhangi bir okul bitirmemiş birey ilkokul mezunlarına göre birinci dilim hariç tüm ücret dilimlerinde kazanmaktadır. Ancak onuncu dilimde artık okul bitirmemiş bireyin ücret üzerinde etkisi kaybolmuştur (t istatistiği anlamsız). Bu da eğitimsiz bireyin inşaat sektöründe vasıfsız eleman olarak da çalışabildiğini ve/veya iş bulabildiğini göstermektedir. Elde ettiğimiz bu sonuç Türkiye'de inşaat sektörünün en önemli özelliğinin vasıfsız işgücü için geniş bir istihdam alanı olduğu gerçeğini desteklemektedir. Sektörde çalışanların eğitim durumlarına göre dağılımına baktığımızda ilkokul mezunu (5 yıllık) yüzde 35,71, okuma yazma bilen yüzde 4,73 okuma yazma bilmeyen yüzde 1,66 dır. Hiçbir okul diplomasına sahip olmayanların oranı yüzde 6,39'dur. Ortaokul altı (okuma yazma bilmeyen, okuma yazma bilen ama diplomasız, ilkokul mezunu (5 yıllık)) çalışanların oranı ise yüzde 42'dir. Ortaokul mezunlarına gelince birinci dilimde ücret üzerinde etkileri yoktur. Ancak ikinci dilimden onuncu dilime doğru yine ilkokul mezunlarına göre ücretlerinde göreli bir artış gözlenmektedir. Lise mezunlarının ne yazık ki hemen her dilimde ücretleri benzerdir (%4-5). Hatta en yüksek ücret diliminde yer almamaktadırlar (t-istatistiği anlamsız). Yüksek ücret dilimlerinde ilkokul mezunlarının olması ve ortaokul mezunlarının ilkokul mezunlarına göre daha yüksek ücret dilimlerinde yer alması buna karşın lise mezunu olmanın sektörde hiçbir getirisinin olmaması; tüm bu sonuçlar bize eğitimsiz bireylerin inşaat sektöründe istihdam imkanı bulabildiğini göstermektedir. Ayrıca inşaat sektöründe en fazla istihdam edilen meslek grubu toplam istihdamın yüzde 31'ini oluşturan Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlardır. Dolayısıyla lise mezunu olmak inşaat sektörü için nitelikli eleman olma karşılığını vermemektedir. Daha sonra ise yüzde 24,6 oranı ile Nitelik Gerektirmeyen Meslekler ve üçüncü sırada ise yüzde 10,5 oranı ile Profesyonel Meslek Mensupları yer almaktadır. Dolayısıyla lise mezunu olmak inşaat sektörü için ne nitelikli eleman olma ne de profesyonel meslek grubunda olma anlamına gelmediğinden lise eğitimi almış olmanın bir getirisi de söz konusu olmamaktadır.

İnşaat Piyasası Araştırmasına (2017) göre işverenlerin açık işlerinde hangi eğitim düzeyini talep ettikleri sorusuna verdikleri cevapların yüzde 28,5'u herhangi bir eğitim düzeyi aramıyorum şeklindedir. Yüzde 21,8 lise altı eğitimi yeterli görmektedir. Yine aynı araştırmaya göre inşaat sektöründe mevcut açık işler için en fazla talep edilenlere baktığımızda yüzde 66 ile mesleki/teknik bilgi ve tecrübe;ikinci sırada yüzde 50 ile fiziki ve bedensel yeterlilik, üçüncü sırada ise yüzde 32 ile takım çalışması yer almaktadır.

Üniversite ve üstü eğitimli bireylerin birinci dilimden onuncu dilime doğru ücretlerindeki artış göreli olarak gözlenmektedir. Bu da insan sermayesini doğrulamaktadır. Sektörde çalışanların yüzde 69,7'si lise altı eğitime sahip iken lise ve lise dengi meslek okullarından mezun olanların oranı yüzde 18,76, yüksekokul mezunlarının oranı ise yüzde 11,57'dir. Yüksekokul mezunları sektörde yönetici, profesyonel meslek grupları, teknisyen, büro hizmetleri, hizmet ve satış gibi oldukça geniş bir yelpazede istihdam edilmektedirler. Meslek gruplarına göre ücret farklılaşması yüksekokul mezunlarının her dilimde olmasını ve aldıkları eğitim türüne göre de daha yüksek ücret diliminde yer aldığını göstermektedir. Ancak medeni durumun ücret dilimleri arasında bir farkı yoktur. Ancak birinci dilimde evlilerin bekârlara göre ücreti pozitif yönlü ancak göreli daha az iken, yüksek ücret dilimlerindeki etkisi yavaş yavaş artmış ancak onuncu dilimde medeni durumun ücret üzerinde etkisi pek de kalmamıştır (prob=0.08<0.10). Deneyimin her ücret diliminde etkisi vardır. Tüm ücret dilimlerinde katsayılarının t istatistiği anlamlıdır. Ancak katsayılar incelendiğinde ücrete etkisinin düşük olduğu söylenebilir. Bu da sektörde düşük ücret dilimlerinde niteliksiz eleman çalıştırılmasından kaynaklanabilir. İnşaat sektöründe mesleki eğitime talep çok düşüktür ve eğitim - istihdam ilişkisi zayıftır. Dünya genelinde inşaat işçileri eğitim düzeyi en düşük olan işçi kesimini oluşturur Aslında yüksek ücret dilimlerinde deneyimin olması beklenirken sadece dokuzuncu dilimde etkisi görülmüştür (0.01).

İnşaat sektörü için önemli değişkelerden biri de sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmaktır. İnşaat sektörü en fazla kayıt dışı işçinin çalıştırıldığı sektörlerdendir. Her ücret diliminde sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmayanların, olanlara göre ücreti negatif yönlüdür. Yani daha azdır. Birinci dilimden onuncu dilime doğru negatif yönlü düşme azalmakta ancak en yüksek ücret diliminde bile bu durum devam etmektedir. Kayıt dışılık her zaman daha düşük ücret anlamına gelmektedir. Kayıt dışı işçi çalıştırma inşaat işkolunun genel bir özelliğidir. İnşaat sektörü, 18 sektör arasında en yüksek kayıt dışı istihdam oranına sahip 4. sektördür. Sektörde istihdam edilenlerin yüzde 35,8'i kayıt dışıdır. Sektörde çalışan 3 kişiden 1'i sigortasız çalıştırılmaktadır (Evrensel, 2018) İnşaat sektörü genellikle

küçük ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren işyerlerinin yüzde 68,5'i 2-9 kişi arası çalışan sayısına sahiptir. 10-19 kişi çalışan sayısına sahip işyeri oranı yüzde 16, 20 ve 19 üstü kişi çalıştıran işyeri oranı ise yüzde 15,5'tir (İŞKUR İNŞAAT RAPORU, 2017: 4). Sektörde faaliyetler ağırlıklı olarak mevsime bağlı olduğundan çalıştırılan işçilerde ağırlıklı olarak mevsimliktir (yüzde 78,6). Dolayısıyla kurumsallaşmamış firmalarda mevsimlik işçilerin kayıt dışı çalıştırılmaları çok daha kolay olmaktadır (Koçak, 2013: 20).

Meslek gruplarına bakıldığında, nitelik gerektirmeyen işlerde ve nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanlarına göre birinci dilimden onuncu dilime doğru en fazla ücret alanlar sırasıyla önce yöneticiler, profesyonel meslek mensupları, sonra teknisyenler, teknikerler ve takiben yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro hizmetlerinde çalışan elemanlar ve arkadan sanatkârlar ve ilgili işlerdeki bireyler gelmektedir. Dolaylı olarak eğitimin etkisi bahsettiğimiz nitelikli mesleklerde görülmektedir. Fakat hizmet ve satış elemanlarının ücret üzerinde etkisi ya yok ya da ücret dilimlerinde hep negatiftir. Demek ki bu işçiler sektörde kazanamamaktadır. İnşaat sektöründe istihdamın yüzde 1'i satış danışmanlarından oluşmaktadır. Toplam çalışanlar içinde erkek çalışanların binde 7'si kadın çalışanların ise yüzde 3,7'si satış elemanı olarak çalışmaktadır. Genel olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadınlara yönelik uygulanan ücret eşitsizliği elde edilen sonucu açıklayabilir. Tesis ve makine operatörleri ve montajcılarının sektörde her dilimde reel ücretlerinde artış gözlenmektedir. Sektörde söz konusu meslek grubuna dâhil olanlara yönelik işçi talebi fazlasının varlığı, elde edilen sonucu desteklemektedir. İnşaat Piyasa Araştırmasına (2017) göre sektörde temininde güçlük meslekler içinde birinci sırada Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar meslek grubu yer alırken, ikinci sırada Tesis ve Makine Operatörleri ve Montajcılar meslek grubu yer almaktadır.

Modeldeki yıl kuklalarına gelince: 2014 yılına göre 2015 yılında 0.50'ncı dilimden sonra t istatistikleri anlamsız bulunmuştur. 2016 yılında ise düşük ücret diliminden dokuzuncu dilime doğru pozitif yönlü aşağıya doğru sürekli bir azalma olmuş, en yüksek dilimde ise bu yılda bireyin reel ücreti etkisiz kalmıştır. Bu sonuç bize Türkiye'de ücretliler arasında farklılıklarının önceki yıllara göre iyice bozulduğunu açıkça göstermektedir. Yüksek ücret dilimlerinde bireyler 2014 yılına göre daha zor durumdadır. Yılların reel ücret dilimlerindeki etkisini Şekil 2'deki güven aralıkları resimleri göstermektedir. Şekilde yüksek ücret dilimlerinin aşağıya doğru görüntüsü rahatlıkla görülmektedir. Bu durumu EKKY güven aralıkları bize gösterememektedir. İktisadi açıdan değerlendirdiğimizde bunun nedeni son yıllarda inşaat maliyetlerini

etkileyen döviz kuru ve faiz oranında meydana gelen artışlar hem konut arzını hem de konut talebini olumsuz etkilemesidir. Söz konusu faktörler nedeniyle sektörde durgunluk yaşanmaktadır.

2014 yılında yaşanan ekonomik daralma sektörü olumsuz etkilerken 2015 yılında yüzde 6,1 oranında büyüyen ekonomi inşaat sektöründe de canlanmaya yol açmıştır. Sektör özellikle kamunun büyük ölçekli altyapı yatırımlarından olumlu yönde etkilemektedir. Söz konusu mega projeler yüksek finansman gerektirdiğinden bu projeler küresel ve ulusal ekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmektedir. 2015 yılında kamu inşaat harcamalarında yüzde 8,4'lük büyüme, sektörü olumlu yönde etkilemiştir.

Sektörde hem üretici hem de tüketiciyi ilgilendiren çok sayıda yasal düzenleme yapılmış ve 2016'nın son çeyreğinden itibaren sektöre yönelik çeşitli teşvikler sağlanmıştır. Konut satın almak isteyenlere finansman kolaylığı sağlamak amacıyla konut kredilerinde peşinat oranı %25'ten %20'ye indirilmiştir. Kredi ve faiz kampanyalarının desteği ile 2016 yılında konut satışları yüzde 4,2 oranında artmıştır (Türk Yapı Sektörü Raporu, 2016: 10). 2014 yılından itibaren döviz kurlarında artış üreticiler üzerinde maliyet baskısı yaratmıştır. Ancak durağan iç ve dış piyasalar nedeniyle konut üretim maliyetlerindeki artışa karşın, talep etersizliği nedeniyle üreticiler maliyet artışlarını fiyatlara yansıtamamıştır.

2017 yılında ise iç ve dış pazarlardaki canlanma ile birlikte üreticiler maliyet baskısı karşısında fiyatlarını yükseltebilmiştir. 2017 yılında ayrıca enerji ve emtia fiyat artışları ile faizlerdeki artışlar da üretici fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır (Türkiye İMSAD Yapı Sektörü Raporu, 2017: 32).

İnşaat sektörü gerek kamu yatırımları, gerek döviz kuru gerekse kredi faiz oranlarına oldukça duyarlı bir sektördür. Özellikle 2014 yılından itibaren tüm bu değişkenler inşaat sektörünü olumsuz yönde etkileyecek şekilde değişmiştir. Konut piyasasında maliyetler artarken daralan talep nedeniyle fiyatların artmaması üretici maliyetlerini baskılamaya itmiştir. Emek yoğun olan sektörde önemli bir maliyet kaynağı olarak ücret düzeylerinin de bu olumsuz gelişmelerden etkilendiği görülmektedir.

Aşağıdaki Tablo 4'te dilim sınaması incelendiğinde, değişken katsayılarına ait dilim değerleri en düşükten en büyüğe doğru bir farklılık göstermektedir. Katsayılara ait F istatistiklerinin anlamlı oluşu EKK yöntemine göre dilim yönteminin kullanılması gerektiğini desteklemektedir (sadece lise mezunları ile lisans ve üzeri mezunu ücret dilimleri arasında bir fark çıkmamıştır.)

Tablo 4. Genişletilmiş İnsan Sermayesine Göre Dilim Eşitsizliği Sınaması

Dilim Eşitsizliği Sınaması Sıfır Hipotezi: q10=q20=q30=q40=q50=q60=q70=q80=q90=q99=0	
Bağımlı Değişken: Ücret Geliri (logaritmik)	**F İstatistiği**
Medeni Durum (T.S.:Bekar)	
Evli	10.96
Cinsiyet (T.S.:Kadın)	
Erkek	31.5
Yaş	7.89
Yaş2	8.21
Eğitim Durumu (T.S.: İlkokul mezunu)	
Okulu Bitirmeyenler	3.23
Ortaokul mezunu	9.14
Lise mezunu	0.45*
Üniversite mezunu	7.07
Lisans ve Üzeri mezunu	1.65*
SGK Durumu (T.S.:SGK'na Kayıtlı)	
SGK'na Kayıtlı Değil	88.67
İş yerinde çalıştığı süre	
Deneyim	11.82
Meslekler (T.S.:Nitelik Gerektirmeyen İşler, Nitelikli Tarım, Ormancılık ve Su Ürünleri Çalışanları)	
Yöneticiler	19.05
Profesyonel Meslek Mensupları	17.8
Teknisyenler, Teknikerler ve Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları	19.23
Büro Hizmetlerinde Çalışanlar	9.64
Hizmet ve Satış Elemanları	10.54
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	45.86
Tesis, Makine Operatörleri ve Montajcılar	17.23

Yıl Kuklaları (T.S.: 2014 Yılı)	
2015 Yılı	2.52
2016 Yılı	95.47
2017 Yılı	41.45

* Katsayılar %5 önem seviyesinde anlamsızdır.

Kullanılan modelin bağımsız değişkenlerinin katsayılarına ait güven aralık sonuçları ise Şekil 2'de verilmiştir. Buradan da yine dilim tahmin sonuçlarının EKK Yöntemine göre daha anlamlı ve güçlü olduğu bir kez daha görülmektedir.

Şekil 2. Genişletilmiş İnsan Sermayesi Modeline Göre Bağımsız Değişkenlerin Katsayılarının Güven Aralığı Sonuçları

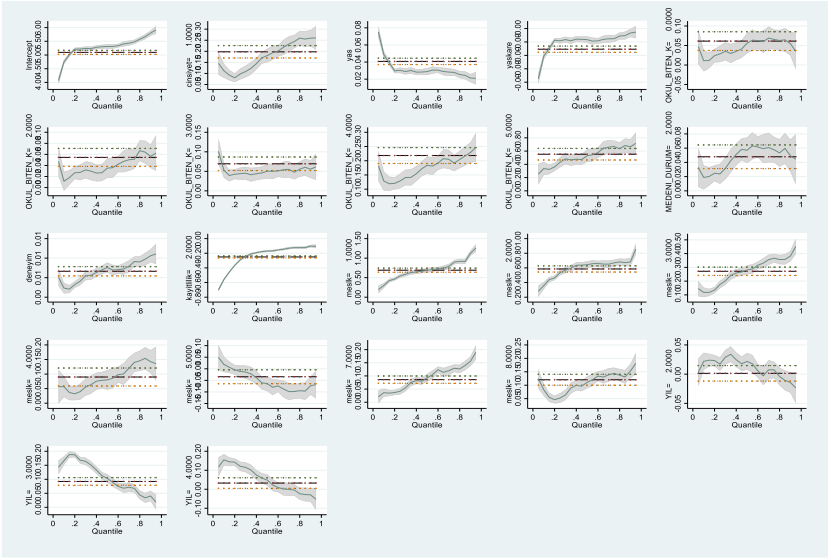

Sonuç

Bu çalışmada Mincer'ın genişletilmiş insan sermayesi modelinden yararlanılarak Türkiye'de inşaat sektöründe reel ücretinin belirlenmesinde etkili olduğu düşünülen faktörler analiz edilmiştir. En Küçük Kareler ve Dilim (Kantil) Regresyon yönteminin kullanımı ile elde bulgular bize insan sermayesi teorisinin Türkiye için de geçerli olduğunu göstermektedir. İnsan sermayesi artıkça bireyin ücreti artmaktadır. İnşaat sektöründe erkeklerin kadınlara göre daha fazla ücret aldığı görülmüştür. Deneyimin sektörde pek de etkili olmadığı bulunmuştur. Daha çok genç yaşlarda olanların ve eğitim seviyesi düşük olanların da her dilimde kazandıkları sonucu elde edilmiştir.

Türkiye'de ulusal sermaye ağırlıklı olarak çalışan inşaat sektöründe en önemli sorunun nitelikli elaman eksikliğidir. Sektörde çalışanların yüzde 42'si ortaokul altı eğitime sahiptirler. Sektörde taşeronlaşmanın yaygın olması ve düşük ücretin yanı sıra inşaat işçiliği düşük sosyal statülü bir meslek olarak değerlendirilmektedir. Taşeronlaşmanın yaygınlaşması ve kayıt dışılık oranının yüksek olması eğitimli bireylerin bu sektörden uzak durmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda iş kazalarının en yaygın olduğu sektördür. Çalışma saatleri diğer sektörlere göre daha uzun olmakla birlikte ücret düzeyi ortalama olarak daha düşüktür. Sektörde küçük ölçekli kurumsallaşmamış firmaların yaygın olması, işin süreksizliği (işyerlerinin sadece yüzde 6,8'i, 25 yıl ve üzeri bir zamandır faaliyette bulunmaktadır) ve güvencesizliği eğitimli birey için diğer olumsuz faktörlerdir. Bu nedenle nitelikli işgücünü sektöre çekmek için sektörün çalışma koşullarının yasal mevzuatla düzenlenmesi gerekmektedir. İnşaat sektörü emek yoğun bir sektör olmasına karşın yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı eğitimli bireylerin çalışmak istemediği bir sektördür. Sektörde nitelikli eleman sıkıntısı söz konusudur. Türkiye'de işsizlik önemli bir sorun olmakla birlikte ironik olarak nitelikli eleman sıkıntısı tüm sektörlerde olduğu gibi inşaat sektörü içinde geçerlidir. Bu nedenle sektörün ihtiyacı olan ara elamanları yetiştirecek meslek liseleri ve meslek yüksekokullarına gereken önem verilmelidir.

KPMG Küresel İnşaat Araştırması 2017 sonuçları teknolojik gelişmelerin inşaat firmalarında kullanım oranının yüzde 10 gibi oldukça düşük düzeyde olduğunu göstermektedir (KPMG, 2018: 5) . Günümüzde sektörde teknoloji kullanımının düşük olması eğitimsiz işçi çalıştırmaya imkan vermekle birlikte önümüzdeki dönemlerde sektörde teknolojiyi kullanabilen nitelikli işçilere ihtiyaç kaçınılmaz olacaktır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar yakın zamanda yapay zekâ ve robotik işgücünün kullanımın sektörde kullanımı ile bu oranın artacağını ileri sürmektedir. Bu nedenle ileri teknolojiyi kullanma becerisine sahip nitelikli işgücünü sektöre çekmeyi sağlayacak önlemlerin alınması ekonomik büyüme ve istihdam için oldukça önemli olan inşaat sektörünün gelişimini de olumlu yönde etkilerken, sektörde insan sermayesi teorisi ile uyumlu olarak eğitimin getirisi de yükselecektir. Özellikle eğitim ve mesleki deneyimin bireylerin ücret düzeylerinde artış yarattığı gerçeği dikkate alınarak kamu politikalarının kurgulanması hem bireysel hem de makroekonomik refah artışına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Chen, C. & Wei, Y. (2005). Computational Issues for Quantile Regression. Special Issue on Quantile Regression and Related Methods, 67(2):399-417.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017). Ulusal İstihdam Stratejisi 5. İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı "İnşaat Sektörü", www.uis.gov.tr, Erişim Tarihi 14.10.2019.

Duman, E. & Etiler, N. (2013). İnşaat Sektörü ve İşçi Sağlığı, Nisan-Mayıs- Haziran.

İNTES (2018). İnşaat Sektörü Raporu, Mayıs.

İŞKUR İNŞAAT RAPORU (2017). 2017 Yılı İşgücü Piyasa Araştırması.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Ekonomik Göstergeler

Koçak, H. (2013). İnşaat İşkolunda İstihdamın Yapısı ve Emek Rejiminin Özellikleri, Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Ocak-Şubat-Mart.

Koenker, R. G. Basset (1978) "Regression Quantiles," *Econometrica,* 46(1): 33-50.

KPMG (2018). Sektörel Bakış- İnşaat.

Şat Sezgin, A. (2018). İnşaat sektörü, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.

Türk Yapı Sektörü Raporu (2010). Yapı Endüstri Merkezi, http://www.yapi.com.tr/TurkYapiSektoruRaporu2016/files/assets/basic-html/index.html#10

Türkiye İMSAD Yapı Sektörü Raporu (2017). https://www.imsad.org/Uploads/Files/Turkiye_IMSAD_Yapi_Sektoru_Raporu2017.pdf.

YASED (2018). Uluslararasası Doğrudan Yatırımlar 2018 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu.

ICHES

MÜZİKOLOJİ

Anadolu Halk Melodilerinde Pentatonizm İzleri

İlhami KAYA*

***Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
ilhami.kaya@batman.edu.tr

Özet

Antik Çin'de sayılar ve oranlarla ilk pentatonik (beş sesli dizi) tanımı yapılmıştır. Yaklaşık dört bin yıl önce matematiksel hesapları yapılan beş sesli diziler bugün ise dünyanın her bir tarafından yerleşik olarak birçok müzik türünde kullanılmaktadır. Beş sesli bir dizi, esasında on iki sesli bir dizinin sahip olduğu yedi sesin belli kurallarla beş tanesini almaktadır. Bu açıdan tarihin en eski dizilerinden olan beş sesli dizileri her tür müzik içerisine yerleştirmek ya da kullanmak mümkün olmaktadır. Kullanımı rahat olduğundan toplumların sahip oldukları melodiler içerisinde beş sesli benzer dizilerin kullanılıp kullanılmadığı açık bir şekilde tespit edilebilir. Çalışmada temel alınan TRT (Türkiye Radyo ve Televizyon) Kurumunca tespit edilen ve kayıt altına alınan yaklaşık dört bin üzeri halk melodilerinin analizi yapılmıştır. Daha önce konu üzerine A. Adnan Saygun ve M. Ragıp Gazimihal tarafından yazılan yazılar da ayrıca incelenerek bir sonuç çıkarılmıştır. İnceleme doğrultusunda beş sesli dizi tanımına uygun halk melodileri incelenerek beş sesli dizilerin belli bir bölgenin ya da Anadolu'nun tümüne yansıyıp yansımadığı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TRT Halk Müziği Repertuvarı, Diziler, Pentatonizm ve Halk Müzikleri

Traces Of Pentatonism ın Anatolian Folk Melodies

Abstract

The first pentatonic (the five voice scale) definition was made with numbers and proportions in ancient China. The five voice scale which have mathematically calculated approximately four thousand years ago, are now used in many genres of music throughout the world. The five voice in fact that receives five of the seven scale of a twelve-voice scale under certain rules. In this respect, it is possible to place or use the five voice scale any

kind of music that one of the oldest in history. Because it is comfortable to use that it can be clearly determined five voice similar scale whether used in the melodies that communities have or not. In the study based on the TRT (Turkey Radio and Television) Authority detected and recorded about four thousand were made over the analysis of folk melodies. Before previously written article by A. Adnan Saygun and M. Ragıp Gazimihal were also examined and a conclusion. In line with the analysis, folk melodies according to the definition of five voices were examined and it is discussed whether five voices are reflected in a certain region or whole of Anatolia.

Key Words: TRT Folk Music Repertory, Scale, Pentatonism and Folk Music

1. Giriş

Bir müzik melodisinde diziler büyük bir önem arz eder ve genellikle bulundukları toplumlarla ilişkilendirilir. Diziler yardımı ile müzikolojik açıdan toplum ve toplumlar hakkında oldukça önemli bilgilere ulaşılabilir. Günümüze bakıldığında ise beş sesli diziler popüler olan jazz ve rock müziği gibi alanlarda sıklıkla kullanılan bir dizi türüdür. Fakat beş sesli dizi tarihinin günümüzden ziyade eski çağ Antik dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalara baktığımızda beş sesli dizilerin matematiksel hesaplamalarının başlangıç olarak Antik Çin'de Ling Lun tarafından yapıldığı görülmektedir. Ling Lun tarihsel açıdan beş sesli dizileri matematiksel olarak ele alan ilk kuramcılardandır.

Bir dizinin beş sesli olup olmadığına anlamak için başlangıç sesinden oktava kadar olan kısım içerisinde sahip olduğu perdeler arasında hem yarım ses, hem de majör üçlü aralıklardan büyük aralıkların olmadığı tespit edilmelidir. Çin'e ait bazı dizilerde ise (pelog, Hirajoschi ve Kumoi gibi) yarım perdelerin kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu'da yapılmış derleme çalışmalarına bakıldığında beş sesli diziler ve bu tarz yapılanmaların olduğu iddiaları yirminci yüzyıl çalışmalarında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yapılan çalışmalar ardından bu konu hakkında daha sonraki dönemlerde geri adımlar atıldığı görülür. Halk melodilerinin herhangi bir kuramı söz konusu değildir. Bu nedenle eserler içerisinde bu tarz yapılanmaların bulunması ya da kullanılması tüm Anadolu melodilerinin beş sesli bir yapıdan türediği anlamı çıkarılmamalıdır. Buna rağmen tespit edilen beş sesli dizilerde antropolojik açıdan göz ardı edilmemelidir.

Diziler ya da makam konusunda oldukça zengin olan Anadolu halk melodileri oyun havaları, halk dansları ya da türleri dışında bakıldığında ilk bakışta icradan ziyade söze dayalı yapıları dikkat çeker. Aynı melodi kalıbında birçok farklı söz içeren yapılarla birlikte farklı bölgelerde de benzeri melodileri bulmak mümkündür. Buna benzer olarak farklı melodiler içerisinde benzer sözlerin de kullanıldığı bilinmektedir.

Beş sesli diziler dışında halk melodilerinde iki sesliden başlanarak, üç, dört, altı, yedi ve sekiz sesli dizilerde mevcuttur. Bazı dizilere bakıldığında ise yakın olan ülke ve bölgelerle iletişim kurduğu ortaya konulan ürünlerde dizi açısından benzerlikler rahatlıkla görülmektedir. Halk âşıkları ya da ozanlar birer gezgin olduklarından yaptıkları seyahatlerde kültürel bazı yapılarla birlikte melodileri de beraberinde taşıdıkları görülür. Bununla birlikte Anadolu'nun sahip olduğu tarihe bakıldığında ve yaşamış olan uygarlıklar düşünüldüğünde bazı kültürel öğelerle birlikte melodilerin de yaşatıldığını varsaymak gerekir. Anadolu halk melodilerinin anonim olmasının ve kullanılan dizilerin nereden geldiğinin bilinmemesi temel nedenleri arasında bu gerekçeler bulunmaktadır. Bu nedenle Anadolu melodilerinde beş sesli dizi yapılanmaları da kaçınılmaz olabilir.

2. Diziler ve Beş Sesli Dizilerin Kısa Tarihi

Diziler yerleşik konumları sabit olan perdelerin aralık büyüklüklerine göre sıralanarak bir bütün olarak uyumlu olmasını sağlar. Aralık büyüklüklerine göre sıralanmış dizilerde perdeler bulundukları konuma ve derecelerine göre isimlendirilir. Böylelikle perdeler bir anlamda yer numaraları ile birlikte belli bir sayıya sahip olur.

Dizi; belirli sayı elemanları ile sınıflandırılmış sıralı perdelerle (Glyn, 1909) ve özgün aralık kalıpları ile düzenlenmiş seslerin art arda sıralanması ile oluşur (Vogler, 200). Diğer bir deyişle; ayrık perde kümelerinin mümkün olan en çok sayıda uyumlu aralık kombinasyonlarını elde etme biçimi olarak da tanımlanabilir (Partch, 1974). Bu nedenle belirli sayıda elemanı olan ses kümeleri sahip oldukları perde sayısına göre isimlendirildiklerinden değerlendirme biçimi perde sayılarına göre yapılmaktadır. Tarihsel olarak beş sesli diziler üzerine çalışmaların Antik Yunan kuramcılarından 2000 yıl önce Antik Çin'de yapılmıştır (Zeren, 2003). Huang-Di (MÖ 2697-2597) döneminde saray müzisyenlerinden olan Ling Lun'un, beş sesli dizileri bulmaya yarayan bir matematik sistemi (Grenfell, 2005) geliştirdiği bilinmektedir. Antik Çin'de beş sesli dizilerin ses yapılarının düzenlenmesi daha sonra Antik Yunan'da Pisagor ve Pisagorcular tarafından yeniden ele alınmıştır. Pisagor en küçük iki asal

sayıyı kullanarak bir teli belirli oranlarda bölerek (Fauvel- Flood, 2003) ilk diyatonik (yedi sesli) dizi tanımını yapmıştır.

Ling Lun'un yapmış olduğu çalışmalarda hem toplama işleminin, hem de çıkarma işleminin yapıldığı Çin sayı kuramını kullanıldığı görülür (İfrah, 2003). Sayılarla veya oranlarla ifade edilen dizi ve aralıklarda (Tablo 2.1) genellikle matematiğin aritmetik temel işlemleri kullanılmıştır. Yapılan çalışmada keyfi olarak bir bambu kamışı seksen bir parçaya bölünmekte ve bu sayının üçte biri çıkarılmaktadır. Daha sonra bulunan sonuca üçte biri eklenmektedir.

Yapılan İşlemler	**Oranı**	**Perde Karşılığı**
81	$\frac{81}{81}=\frac{1}{1}$	C
$81-\left(\frac{81}{3}\right)=54$	$\frac{81}{54}=\frac{3}{2}$	G
$54+\left(\frac{54}{3}\right)=72$	$\frac{81}{72}=\frac{9}{8}$	D
$72-\left(\frac{72}{3}\right)=48$	$\frac{81}{48}=\frac{27}{16}$	A
$48+\left(\frac{48}{3}\right)=64$	$\frac{81}{64}=\frac{81}{64}$	E

Tablo 2.1 Ling Lun'un Aritmetik İşlemleri.

Ling Lun'un yaptığı işlemler, bakıldığında temel perdeye göre çıkartma işleminde çıkıcı olarak beşli, toplama işleminde ise inici olarak dörtlü aralığa tekabül ettiği görülmektedir (Gunther, 2012). Yapılan işlemlerle perdeler büyükten küçüğe doğru sıralanarak tarihsel olarak ilk defa beş sesli bir dizinin matematiksel hesaplamalarının yapıldığı görülmektedir.

Beş sesli diziler Çin'de tanımlanıp kullanılmasının dışında yoğun olarak günümüzde jazz, rock müziğinde ve diğer ülkelerin halk müziklerinde[3] kullanılmaktadır. Günümüzde bu diziler beş sesli perde grupları olup içerisinde yarım seslerle birlikte majör üçlüden büyük aralıkları barındırmamaktadır. Fakat Çin'de kullanılan beş sesli dizi türlerin bazılarının (Tablo 2.2) Çin halkına özgü olduğu görülmektedir

[3] Örnekler için Paraşkev HACIEV tarafından yazılan Temel Müzik Teorisi adlı kitabın 163-164. sayfaları incelenebilir.

(Persıchettı, 1961). Dizi içerisinde yarım sesi olanlar anhemitonic ve yarım sesi olmayanlar hemonic beş sesli dizi olarak isimlendirilmiştir (Özgür, 2001). Bugün ise yalnız majör olarak kabul edilen beş sesli diziden hareketle perdelerin hiç birine müdahale edilmeden yalnız başlangıç perdesi değiştirilerek modal beş farklı beş sesli dizinin (Tablo 2.3) icrada yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Beş Sesli Diziler	**Müzik Yazısında Gösterimi**
Diatonic	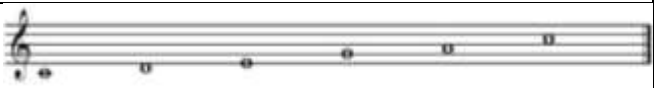
Pelog	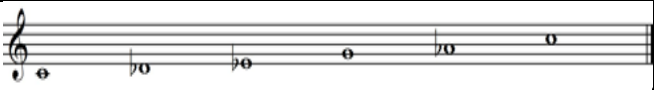
Hirajoschi	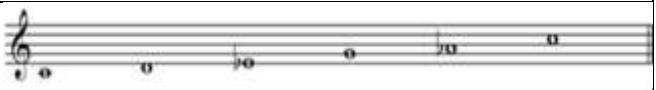
Kumoi	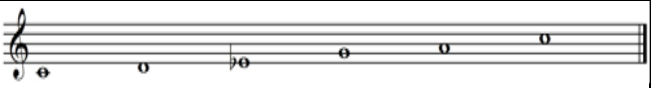

Tablo 2.2 Beş Sesli Diziler.

Beş Sesli Diziler	Müzik Yazısında Gösterimi
1.Mod	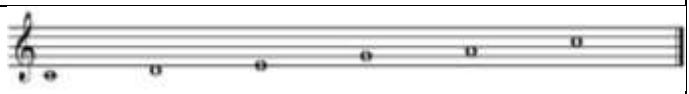
2.Mod	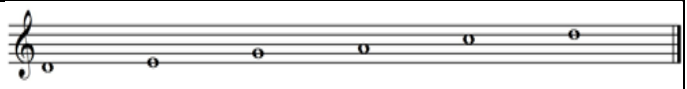
3.Mod	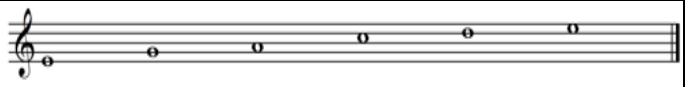
4.Mod	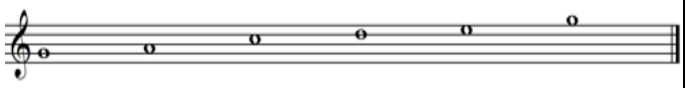
5.Mod	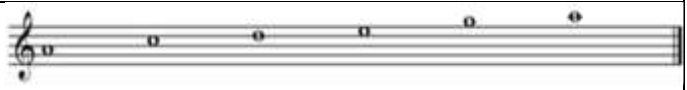

Tablo 2.3 Beş Sesli Diziler.

3. Anadolu'da Beş Sesli Dizilerin Varlığı Hakkında Söylenenler

Anadolu'da Osmanlı ince saz müziği ve halk müzikleri olarak makamsal müziği temsil eden iki farklı alan mevcuttur. Tarihsel olarak Osmanlı müziğinin on altıncı yüzyıldan itibaren kayıt altına alındığı ve korunduğu bilinmektedir. Müzik yazıları bulunan Osmanlı müziğine karşın halk müziklerinde bu tür kayıtlar bulunmamaktadır. Halk müziklerinde ilk derleme, toplama ve tasnif çalışmalarının Darülelhan'ın[4] kurulumundan sonra yapıldığı görülmektedir.

1916 yılında kurulma çalışmalarına başlanan ve 1917'de resmi olarak kurulan Darülelhan'da ilk derleme çalışmalarına 1925 yılında başlandığı görülmektedir. Bu çalışmaların daha sonraki yapılan derleme çalışmalarına göre başarısızlık olarak değerlendirilmiş olsa da 1926 yılında "*Yurdumuzun Nağmeleri*" adlı kitapla yayınlanmıştır (Kolukırık, 2014). Derleme çalışmalarının 1924 yılında başlayarak 1952 yılına dek sürdürülmüştür (Tunalı, 2014). Daha sonraki yıllarda derleme

[4] Eğitim kurumu olarak Dârü'l-Musiki-yi Osmanî, Dârü'l Feyz-i Musiki, Dârü't-Talim-i Musiki, Gülşen-i Musiki, Şark Musikisi Cemiyeti gibi kurumlarca bu tür çalışmalar bilinmemektedir. Cumhuriyet sürecine geçiş döneminde 1916 yılında başlayan ve 1917'de İstanbul'da kurulan Darülelhan'ın (belediye konservatuarı) ilk derleme çalışmalarına 1925 yılında başladığı belirtilmektedir.

çalışmalarının Anadolu'da Bela Bartok gibi müzikologlar tarafından da sürdürülmüştür. Macar etnomüzikolog ve besteci olan Bela Bartok, 1936 yılında Anadolu'da A. Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin ile birlikte Necil Kazım Akses'in de eşlik ettiği derleme çalışmalarında yer almıştır. Bu çalışmalar sonucuna Bartok, Türk ve Macar halk müzikleri konusunda önemli bulgulara ulaşarak her iki kültürün halk müziği arasında birçok benzerliklerin olduğunu saptamıştır (Esin, 2017).

"*İlk kez Enlaka adlı Szekely-Macar köyünün (Transilvanya) kilisesinde bulunan bir belgede keşfedilen bir çeşit run alfabesi yahut çizik yazı (rovasiras) olan eski Szekely-Macar alfebesinin İç Asya'daki eski Türk kavimlerinin yerleştikleri bölgede bulunan bir alfabe (yazıtları İ.S. 500-700 yıllarına ait) ile sıkı bir benzerlik gösterdiğini biliyoruz. Şimdiki müzik bilimi de buna uygun olarak eski Macar ve Türk müziğinin aynı müzik olduğuna ilişkin kanıtlar getiriyor; bu kanıtlar Macar ezgilerine yakın bir müzik yapısı gösteren, hatta Macar ezgilerinin yakın çeşitlemeleri olan Çeremis ve Kazan Türk halk müziği örnekleriyle de doğrulanmaktadır. Bu halkların zamanımızdan on beş yüzyıl öncesine kadar yan yana yaşadıkları, daha sonra birbirlerinden oldukça uzak ülkelere yerleşerek ayrıldıkları, ayrılmalarından sonra da birbirleriyle hiç temas etmedikleri tarihi gerçek göz önünde tutulursa, bu müzik üslubunun en az on beş yüzyıllık bir geçmişi olması gerçeği ortaya çıkar*" (Bartok, 1991).

Avrupalılara göre makam müziklerimiz İran ve Arap etkisinde kalmış bir müzik dokusu olarak görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri de bir gezgin olan Jean Benjamin Laborde'nin (1734) "*Essai Sur La Musique*" adlı kitabında Fransız donanmasında asker olan Francois Baron de Tott'dan almış olduğu bilgi kaynaklık etmektedir (Laborde, 1780). Laborde; Arap müziğinin kendi müziklerine göre üç kat ayrıntıya sahip ve çeyrek seslerden oluştuğunu vurgulamıştır. Bu çeyrek seslerin daha sonra Arap dünyasından yayılarak Türkiye'ye kadar ulaştığı iddia edilmiştir. Buna karşın Laborde'nin makam müziğimizde folklorik (Halk Melodileri) yapıların farklılıkları ve düzenlerin göz ardı edildiği görülmektedir.

"*Macarların M. Ragıp Gazimihal'e gönderdiği bir broşürdeki haritada da Türkiye, Arap bölgesinde yer almaktaydı. Türk müziğinin yanlış algılanmasına neden olan bu tür yanılgılara bir son vermek için bir yandan, A. Adnan Saygun ve Gazimihal hemen harekete geçerek Türk Halk müziğimizin pentatonik ses yapısına yönelik çalışmaları başlatmışlar öte yandan Türk halk müziğinin etraflıca analizi konusunda tanınmış müzikolog Bela Bartok'un Türkiye'yi ziyaret etmesi sağlanmıştır*" (Esin, 2017). Bartok'un Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretin ardından Saygun pentatonizm yayılış haritasını yayınlamıştır.

Resim 3.1. Pentatonizmin Yayılış Haritası.[5]

Yapılan çalışmalar ardından Anadolu'da beş sesli dizilerin genel olarak varlığı söz konusu olmuştur. Ahmet Adnan Saygun'un "*Türk Halk Musıkisinde Pentatonizm*" Mahmut Ragıp Gazimihâl'in "*Türk Halk Musıkilerinin Tonal Hususiyetleri Meselesi*" ile birlikte "*Türk Halk Musıkilerinin Kökeni Meselesi*" gibi bu doğrultuda yapılan yayınlar ya da konuşmalar içerik olarak Anadolu'da beş sesli dizilerin kullanıldığı dile getirilmiş ve Saygun tarafından bir rapor olarak sunulmuştur (Refiğ, 1991). Bu rapor 1936 yılında bir risale olarak basılmıştır. Daha sonra ise Saygun'un 1962'de yayımlanan *La Genèse de la Mélodie* başlıklı makalesinde daha önce savunduğu bu tezden vazgeçtiği görülmektedir (Yükselsin, 2011).

Bartok tarafından yapılan Türkiye'de yapılan derleme çalışmalarında bazı halk melodilerinde beş sesli dizi yapılanmaları (Resim 3.4 ve 3.5) açıkça görülmektedir (Sipos, 2000). Saygun'un "*Türk Halk Musıkisinde Pentatonizm*" risalesinde halk melodileri birer armoninin soprano partisi gibi ele alınarak çoğu zaman beş sesli dizi dışında kalan perdelere apojetür (basamak) ya da geçit (köprü) görevi yüklenmiştir. Risalede Gazimihal'in "*Şarki Anadolu Türkü ve Oyunları*" adlı kitabından alınan örnek öz beş sesli (Resim 3.2 ve 3.3) olarak sunulmuştur (Saygun, 1936).

[5] Bu harita A. A. SAYGUN tarafından *Türk Halk Musıkisinde Pentatonizm* adlı risalesinin 10. Sayfasında yer almaktadır.

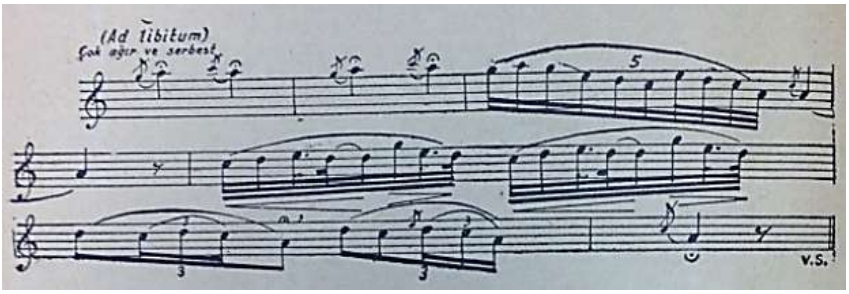

Resim 3.2. Öz Beş Sesli Dizi Örneği.

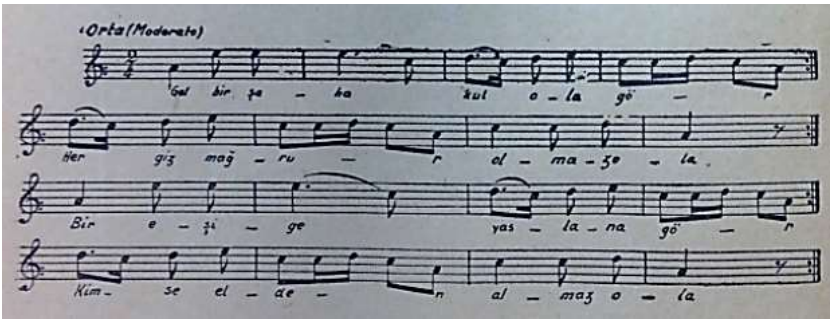

Resim 3.3. Öz Beş Sesli Dizi Örneği.

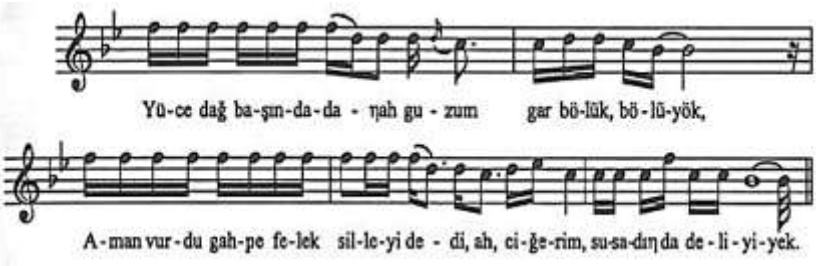

Resim 3.4. Bartok Derlemeleri.

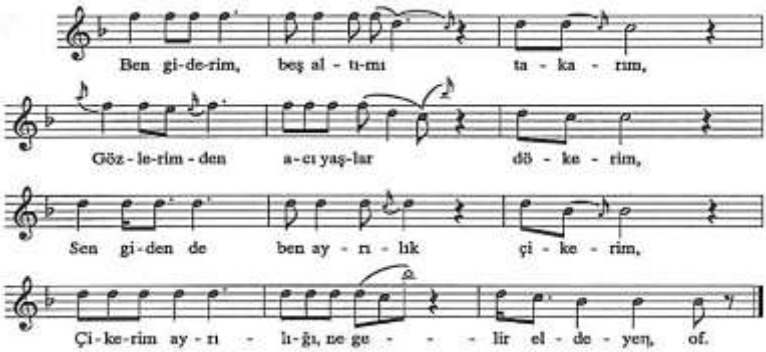

Resim 3.5. Bartok Derlemeleri.

Gazimihâl'in "*Türk Halk Musıkilerinin Kökeni Meselesi*" adlı kitabında Macar Emile Haraszti'nin "*Fetis, Fondateur de la Musicologie Comparee*" adlı son çalışmasından hareketle yola çıktığı görülmektedir. Fransız müzikolog François J. Fetis, Gazimihal'e göre karşılaştırmalı müzikolojinin öncüsü olduğu gibi aynı zaman çalışmalarını antropoloji ile ilişkilendiren bir bilimcidir (Gazimihal, 1936). Kitabında Anadolu'ya Balkan ve Kafkas bölgelerinden göç eden Türklerin Ferruh Arsunar tarafından derlenen türküleri ele alınmıştır.

4. Anadolu Halk Melodilerinde Beş Sesli Diziler

Antik Çin'de ve bugün yapılan çalışmalara göre Anadolu'da bu tanıma uygun olan dizilerin olup olmadığını konusunda TRT kurumunca kayıt altına alınan müzik yazıları incelenmiştir. Bazı eserlerde beş sesli tanımına uygun yapılar sergilenmiş olsa da yapılan tanımlara uygun eserler yok denecek kadar azdır. TRT kurumunca kayıt altına alınan müzik yazıları incelendiğinde do perdesi üzeri Tablo 2.3'de yer alan birinci moda benzer beş perdeli dizilerde dizinin dördüncü perdesinin kullanılmadığı ve inici yönde genişleyen diziler tespit edilmiştir. Dizi inici yönde sol-la-si-do perdeleri dışında la-si-do perdeleri, la-sib1-do, sol-si-do, sol-do ve la do perdelerinin aldığı görülmektedir. Bu örnekler Saygun tarafından ele alınan örneklerle benzerlik taşımaktadır. Fakat hiçbir örnek beş sesli dizi oktavını tamamlamaktadır.

Sıra No	Eser Adı ve Yöresi	Kullanılan Dizi	Yedeni	Güçlüsü	Genişlemesi
1	Ayvanda Yatan Oğlan (Diyarbakır)	Do-re-mi-sol	Si	Yok	Yok
2	Çimene Basma Yarim (Erzurum)		Yok	Mi	Yok
3	Deriko'nun Düzleri (Erzurum)		Yok	Mi	Yok
4	Elinde Süt Küleği (Bir Kaş Bir Göz) (Erzurum)		Si	Mi	Yok
5	Aşıklar Neylesin Seni (Erzincan)		Si	Mi	Yok
6	Kapıda Gavun Yerler (Erzurum)		Sib2	Mi	Yok
7	Karanfilem Budam Budam Budama (Erzurum)		Yok	Mi	Yok
8	Köylü Kızı Çayda Gezer (Erzurum)		Si	Mi	Yok
9	Oynamam Ben (Erzurum)		Yok	Yok	Yok
10	Su Gelir Taştan Akar (Erzurum)		Si	Mi	Yok
11	Atın Üstünde Eğer (Erzincan)		Si	Mi	Yok
12	Su Gelir Millendirir (Çankırı)		Si	Mi	Yok

13	Suya Gider Su Testisi Elinde (Çankırı)		Si	Mi	Yok
14	Merdivenden Aşşağı (Ağrı)		Si	Mi	Yok
15	Evleri Görünüyor[6] (Elazığ)		Si	Mi	Yok
16	Allı Gelin Girmiş Bara (Gümüşhane)		Yok	Yok	Yok
17	Oy Bir Sigara Ver Bana (Ordu)		Yok	Mi	Yok
18	Sevdiğime Varamadım (Abum Abum Gız Abum) (Ordu)		Yok	Mi	Yok
19	Yar Sana Beşik Alayım Mı (Ordu)		Sib2	Mi	Yok
20	Açıl Mor Menevşem Bahar Erişdi (Sivas)		Si	Mi	Yok
21	Biz Canları Güle Vermişiz (Sivas)		Si	Mi	Yok
22	Dağdan Davar Aşdı Mı (Tokat)		Yok	Mi	Yok
23	Sarı Buğday Başıyım (Tokat)		Si	Mi	Yok

[6] Eser TRT kurumunda 1023 repertuar numarası ile yer almaktadır.

24	Yumak Yumak Olmuş Saçının Teli (Tokat)		Si	Mi	Yok
25	Boyakçı'nın Gelini (Van)		Yok	Mi	Yok
26	Sarı Kavun Dilimi (Bayburt)		Si	Mi	Yok

Tablo 4.1. Birinci Moda Benzer Beş Sesli Dizi.

Görsel 4.1. Birinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi.

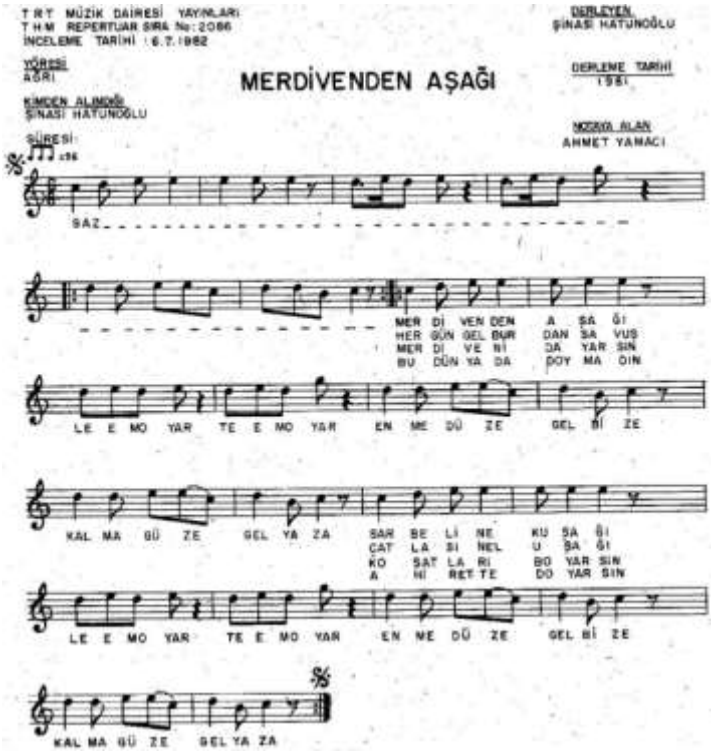

Resim 4.1. Birinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi Örneği.

Sıra No	Eser Adı ve Yöresi	Kullanılan Dizi	Yedeni	Güçlüsü	Genişlemesi
1	Al Yeşil Giymiş Allanır (Erzurum)	Do-re-mi-sol	Si	Mi	Yalnız inici olarak la-si-do alınmıştır.
2	Erzurum Bir Diktedir (Erzurum)		Si	Mi	Yalnız inici olarak la-si-do alınmıştır.
3	A Güzel Dolan Da Gel (Erzurum)		Si	Mi	Yalnız inici olarak sol-si-do alınmıştır.
4	Diyarbakır Halay Havası Sözsüz Örnekler (Diyarbakır)		Si	Yok	Yalnız inici olarak sol-si-do alınmıştır.
5	Gulahsız'da Guyi Var (Bitlis)		Si	Mi	Yalnız inici olarak sol-si-do alınmıştır.
6	Bir Garip Kuşum Yaralı (Kars)		Si	Yok	Yalnız inici olarak la-si-do alınmıştır.
7	Keçi Saldım Bayıra (Ordu)		Yok	Mi	Yalnız inici olarak sol-do alınmıştır.
8	Evlerinin Önü Üç Ağaç Üzüm Yeri (Sivas)		Yok	Mi	Yalnız inici olarak la-do alınmıştır.
9	Kerpiç Duvar Yan Uçtu (Sivas)		Sib1	Mi	Yalnız inici olarak la-sib1-do alınmıştır.

10	Ben De Şaştım Bu Gönlümün Elinden (Sivas)		Si	Mi	Yalnız inici olarak la-si-do alınmıştır.
11	Kaşın Kara İken Ezelden Kare (Tokat)		Yok	Mi	Yalnız inici olarak la-si-do alınmıştır.

Tablo 4.2. Birinci Moda Benzer İnici Yönde Genişleyen Beş Perdeli Dizi.

TRT kurumunca kayıt altına alınan müzik yazıları incelendiğinde re perdesi üzerinde Tablo 2.3'de yer alan ikinci moda benzer dört perdeli dizilerde dizinin üçüncü perdesinin kullanılmayanları inici yönde la-si-do-re dışında la-do-re, sol-do-re ve si-do-re perdelerini aldığı görülmektedir.

Sıra No	Eser Adı ve Yöresi	Kullanılan Dizi	Yedeni	Güçlüsü	Genişlemesi
1	Masada Yeşil Desti (Erzurum)	Re-mi-sol	Do	Yok	Yok
2	Davarı Vurdum Dereye (Erzincan)		Do	Yok	Yok
3	Suya Çaldım Sılığı (Erzincan)		Do	Yok	Yok
4	Memmi Hayranın Olam (Bitlis)		Do	Yok	Yok
5	Ardahan'ın Yollarında (Kars)		Do	Yok	Yok
6	Ezem Ezeden Oğlan (Bu Derenin Geveni) (Van)		Do	Yok	Yok
7	Karanfil Eker Misin (Bayburt)		Do	Yok	Yok

Tablo 4.3. İkinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi.

Görsel 4.2. İkinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi.

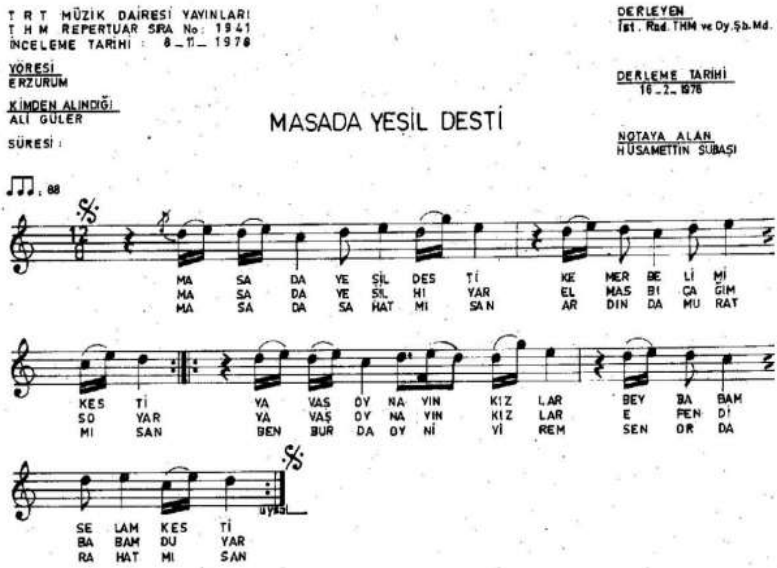

Resim 4.2. İkinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi Örneği.

Sıra No	Eser Adı ve Yöresi	Kullanılan Dizi	Yedeni	Güçlüsü	Genişlemesi
1	Kavurma Koydum Tasa (Erzurum)	Re-mi-sol	Do	Yok	Yalnız inici olarak si-do-re alınmıştır.
2	Gökte Yıldız Ellidir (Erzincan)		Do	Yok	Yalnız inici olarak la-si-do-re alınmıştır.
3	Karakolda Ayna Var (Sivas)		Do	Yok	Yalnız inici olarak la-do-re alınmıştır.
4	Şirin Nar Ağacıyam (Van)		Do	Yok	Yalnız inici olarak la-si-do-re alınmıştır.
5	Van Dokuzlusu[7] Sözsüz Örnekler (Van)		Do	Yok	Yalnız inici olarak la-do-re alınmıştır.
6	Sildirge Sildirge Yağan Yağmurlar (Ordu)		Do	Yok	Yalnız inici olarak sol-do-re alınmıştır.

Tablo 4.4. İkinci Moda Benzer İnici Yönde Genişleyen Beş Perdeli Dizi.

TRT kurumunca kayıt altına alınan müzik yazıları incelendiğinde la perdesi üzerinde Tablo 2.3'de yer alan beşinci moda benzer yedi perdeli bir dizide ikinci ve altıncı perdesinin kullanılmadığı iki dizi örneği tespit edilmiştir.

[7] Eser incelendiğinde fa perdesini çarpma biçiminde kullanıldığından göz ardı edilmiştir.

Sıra No	Eser Adı ve Yöresi	Kullanılan Dizi	Yedeni	Güçlüsü	Genişlemesi
1	Yoncalar[8] (Edremit Nanayı) (Van)	La-do-re-mi-sol	Yok	Do	Yok
2	Defimi Çala Çala[9] (Nazlım Yar) (Erzincan)		Yok	Re	Yok

Tablo 4.5. Beşinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi.

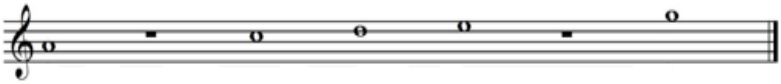

Görsel 4.3. Beşinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi.

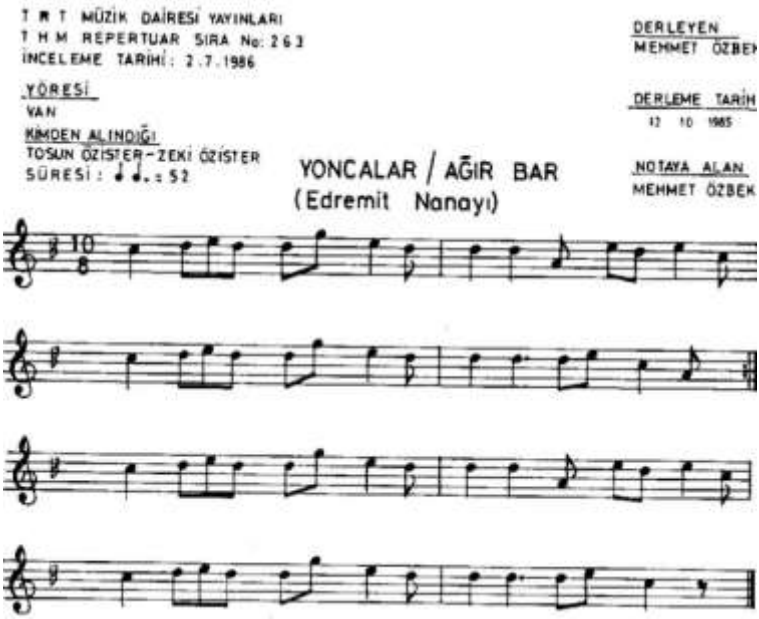

Resim 4.3. Beşinci Moda Benzer Beş Perdeli Dizi Örneği.

[8] Eser incelendiğinde do asma kararlı olarak da değerlendirilebilir. Bu durumda beş perdeli dizilerde yedeni ve dördüncü perdesi olmayan do asma kararlı dizi sınıfına dâhil edilebilir.
[9] Eser incelendiğinde re asma kararlı olarak durmaktadır.

Yapılan incelemeler ve analizler sonucunda inici yönde genişleyen iki örneğin beş perdeli dizi tanımına uygun durmaktadır. Birinci örneğin birinci moda benzer inici yönde genişleyen beş perdeli bir dizi örneğidir. İkinci örnek ise ikinci moda benzer inici yönde genişleyen beş perdeli bir dizi örneğidir. Her iki eserinde Sivas ilinde derlendiği görülmektedir.

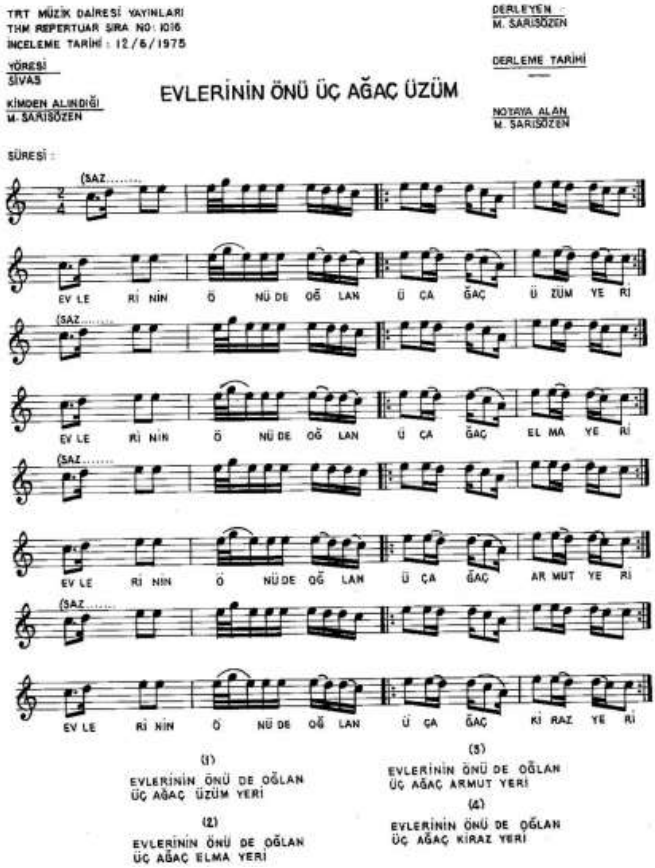

Resim 4.5. Birinci Moda Benzer İnici Yönde Genişleyen Beş Perdeli Dizi Örneği.

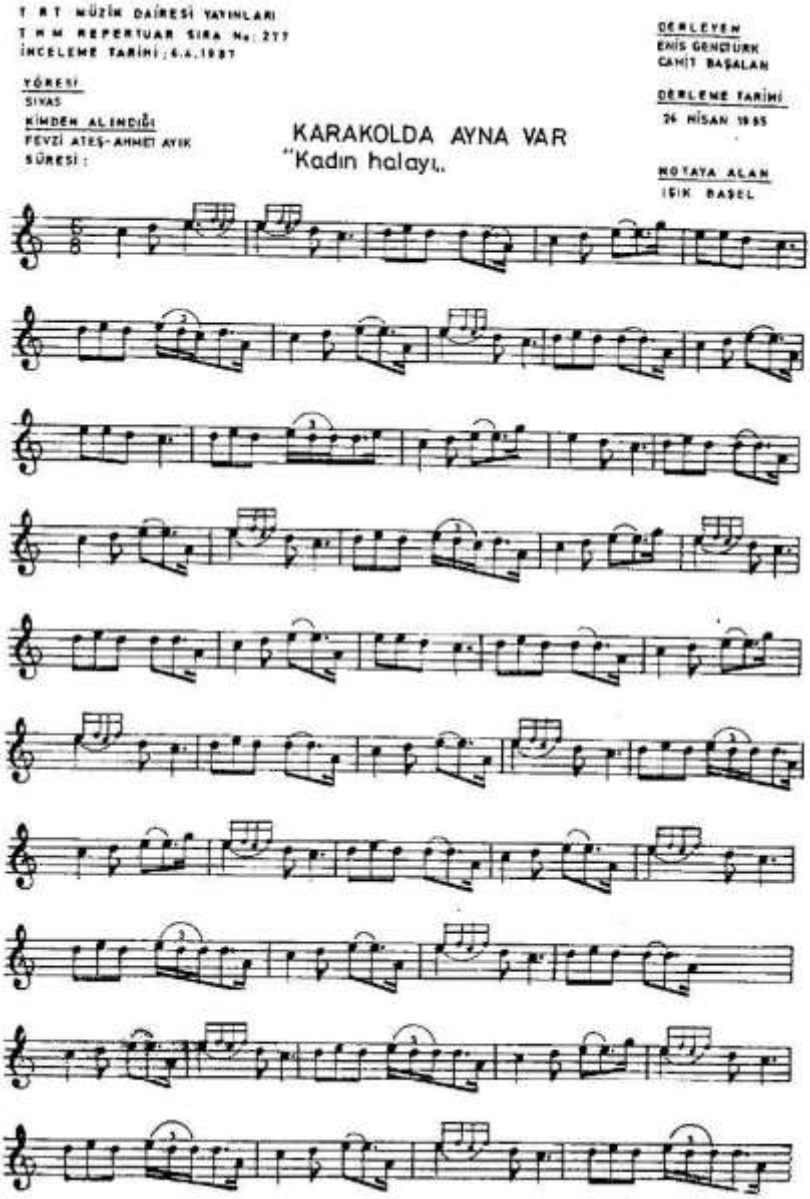

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 277
İNCELEME TARİHİ: 6.4.1937

YÖRESİ
SIVAS
KİMDEN ALINDIĞI
FEVZİ ATEŞ-AHMET AYIK
SÜRESİ:

KARAKOLDA AYNA VAR
"Kadın halayı,,

DERLEYEN
ENİS GENÇTÜRK
CAHİT BAŞALAN

DERLEME TARİHİ
24 NİSAN 1935

NOTAYA ALAN
IŞIK BAŞEL

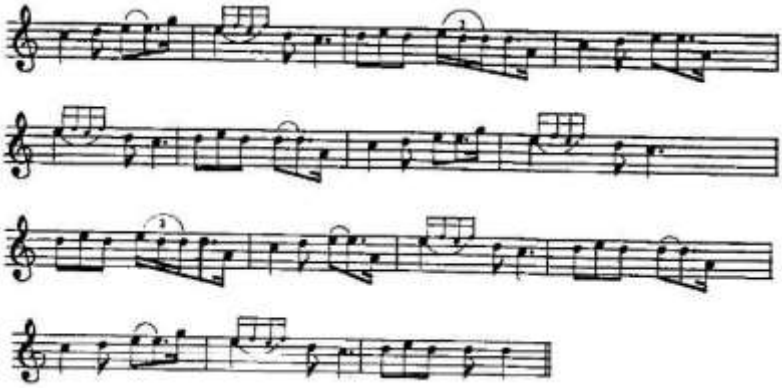

Resim 4.6. İkinci Moda Benzer İnici Yönde Genişleyen Beş Perdeli Dizi Örneği.

5. Sonuç

Asya'da varlığı söz konusu olan beş sesli dizilere bakıldığında Anadolu halk melodilerinin pek fazla etkilenmediği tespit edilmiştir. Anadolu halk melodilerinde beş perdeli dizi yapılanması için yapılan çalışmalarda, bildirilerde ya da makalelerde beş perdeli dizi yapılanması olduğu hakkında öz örnekler sayıca az durmaktadır. TRT kurumunda mevcut bulunan dört bin üzeri müzik yazısı analiz edildiğinde beş perdeli dizi yapılanmasına benzer yapılar tespit edilmişse de Antik Çin'den bugüne yapılan tanımlara göre bir karşılığı bulunmamaktadır.

Bartok tarafından kayıt altına alınan örneklerde beş sesli dizilerin varlığı söz konusudur. Anadolu'nun kısmen yarısında buna benzer diziler mevcut olsa da tam anlamı ile beş sesli dizi olduğunu söylemek güçtür. Anadolu melodilerinde beş sesli dizi karakterine uygun yapılardan ziyade benzer yapılar bulunmaktadır. Beş sesli dizi karakteri Anadolu melodilerinin temel yapısı olmadığı da tespit edilen örneklerle açıkça görülmektedir. Yapılan beş sesli tanımlamalara uygun örnekler yok denilecek kadar azdır.

Anadolu'da nadiren bulunan beş sesli dizilerle bir açıklamada bulunmak yetersiz kalacaktır. Buna karşın; beş sesli olmayan beş perdeli yapılar sıklıkla görülse de bu tür dizilerin beş sesli olarak ifade edilemeyeceği söz konusudur. Beş sesli diziler yalın ve diğer ses perdeleri ile uyumlu olduklarından hem melodik, hem de armonik olarak sağlam bir temele oturur. Bu nedenle beş sesli diziler bugün herhangi bir müzik türü içerisinde rahatlıkla kullanılır ve doğaçlamalar için melodik imkânlar sunar. Herhangi bir ulus müziği içinde rahatlıkla yer alabileceğinden

nadiren bulunması o ulusun beş sesli bir dizi ile yapılandığı anlamı çıkarılmamalıdır.

Anadolu'da beş sesli dizilerin varlığı Bartok'un Türkiye ziyaretinin ardından sonra görülmektedir. Saygun ve Gazimihal'in çalışmalarında derlenen eserlerde sayının az olmasından kaynaklı gizli beş sesli dizi yapılanmasının var olduğu çıkarımında bulunmak bizi her dizinin aynı zamanda beş sesli diziden türediği sonucuna ulaştırır. Bu durum tarihi olarak bilimsel bir çerçevede Antik Çin tarafından matematiksel hesabı yapılan beş sesli dizilerin kullanıldığı her tür müziğin Çin müziği olarak nitelenmesine sebebiyet verecektir. Oysaki Anadolu halk melodileri türkü yakıcıları ya da üreticileri etkilenmiş olacakları her diziyi özümseseler dahi seyri bugünkü kullanım açısından diğer beş sesli dizilere göre duyumsal olarak farklı olacağını unutmamak gerekir.

6. Kaynakça

BARTOK, Bela (1991), Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi. Çev. Bülent Aksoy, Pan Yayıncılık, İstanbul.

ESİN, Funda (2017), "Bela Bartok'un Perspektifinden Türk Ve Macar Halk Müziği Değerlendirmesi", İdil, Cilt 6, Sayı 33, Volume 6, Issue 33, 1581-1595.

FAUVEL J.-FLOOD, R.-WILSON, R. (2003), Music And Matematics, Oxford University Pres, New York.

GAZİMİHAL, M. R. (1936), Türk Halk Musıkilerinin Kökeni Meselesi, TTK, Ankara.

GLYN, Margaret H. (1909), Analysis of The Evolution of Musical Form, Longmans Green and Co. London.

GRENFELL, Matthew T. (2005), The Development of The Equal Temperament Scale Evolution or Radical Change, Unpublished Disertation, The Faculty of Western Connecticut State University, Danbury, USA.

GUNTHER, Leon (2012), The Physics of Music and Color, Springer, LONDAN.

HACIEV, Paraşkev (2007), Temel Müzik Teorisi, Pan Yayıncılık, İSTANBUL.

KOLUKIRIK, Kubilay (2014), "Osmanlı Devleti'nde İlk Resmî Konservatuvar Olan Dârülelhanda Derleme ve Yayım Faaliyetleri", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 35, 479-498.

LABORDE, Jean Benjamin (1780), Essai Sur La Musique, Libraire Rue du Hurepoix, Paris.

İFRAH, Georges (2003), Uzak Doğu'dan Maya Ülkesine Bir, İki, Üç, Çev. Kurtuluş Dinçer, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, ANKARA.

ÖZGÜR, Ülkü (2001),'' Pentatonik Müzik ve Dünya Müziğine Etkileri'', Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: XIV, Sayı: 1, 85-92.

PARTCH, Harry (1974), Genesis of A Music, Da Capo Press, USA.

PERSICHETTI, Vincent (1961), Harmony, W.W. Norton&Company, USA.

REFİĞ, Gülper (1991), **A**. Adnan Saygun ve Geçmişten Geleceğe Türk Musikisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

SAYGUN, A. Adnan (1936), Türk Halk Musikisinde Pentatonizm, Numune Matbaası, İstanbul.

SİPOS, Janos (2000), In The Wake of Bartok in Anatolia, European Folklore Institute, Macaristan.

TUNALI, Sancar (2014), "Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerinde Yürütülen Müzik Eğitim Çalışmalarına Yaklaşımı (1932-1950)", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 16 Sayı 1, 315-338.

VOGLER, Len (2000), How to Read Music, Music Sales Corporation, New York, USA.

Yükselsin, İ. Yavuz (2011), "Etnomüzikoloji Açısından Ahmed Adnan Saygun", Biliğ, Sayı 57, 247-277.

ZEREN, Ayhan (2003), "Müzikte Uygulama Ve Kuram Hakkında", Musikişinas, Sayı 16, Bahar, 39-49.

ICHES

PSİKOLOJİ

Voleybol Hakemlerinin Ego ve Görev Yönelimleri Bakımından Öz Yeterliklerinin İncelenmesi

Nazlı EKMEKÇİ[1], Aylin ZEKİOĞLU[2], Nihal DAL[2]

[1]*Milli eğitim Bakanlığı Şehit Halil Taş Ortaokulu Bed.Eğt.Öğrt.-İzmir*

[2]*Manisa Celal Bayar Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi-Manisa*

ÖZET

Voleybol hakemlerinin ego ve görev yönelimleri ile öz yeterlikleri arasındaki ilişki incelenerek demografik özelliklerine göre bu ilişkinin değişip değişmediğinin araştırılmasıdır. Araştırmanın çalışma grubu 2017-2018 sezonunda İzmir, Kayseri, Denizli, Aydın, Ankara, İstanbul ve Isparta illerinde faal olarak görev yapan 279 voleybol hakeminden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Sporda ego ve görev yönelimi ölçeği ve Hakem öz yeterlik ölçeği ile sosyo-demografik veri formu kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Analysis of Variances) ve bağlantısız gruplar için t-testi (independent t-test) ile karşılaştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Varyans analizlerinde gruplar arası farklılık için Tukey-B çoklu karşılaştırma (Post Hoc Multiple Comparison) testi uygulanmıştır.Fiziksel yeterlik, oyun bilgisi, karar verme, baskı, iletişim, HÖYÖ toplam puanı ve görev yönelimi alt boyutlarının her birinin birbirleri ile, ego yönelimi alt boyutununsa sadece görev yönelimi alt boyutu ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Cinsiyet gruplarına göre fiziksel yeterlik alt boyutu ve karar verme alt boyutu, Yaş ($F(4,261)=3,660$; $p<0,05$) ve Deneyim ($F(5,258)=3,295$; $p<0,05$) gruplarının karar verme alt boyutu, Klasman gruplarının karar verme alt boyutu ($F(3,266)=3,912$; $p<0,05$) ve ego yönelimi alt boyutu ($F(3,267)=3,079$; $p<0,05$) Şehir gruplarının ego yönelimi alt boyutu ($F(6,267)=6,190$; $p<0,05$) toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunurken meslek gruplarının alt boyut toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Araştırmanın sonucunda voleybol hakemlerinin ego ve görev yönelimleri ile öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş ve cinsiyet, yaş, deneyim, şehir ve klasman değişkenleri arasında farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ego yönelimi, Görev yönelimi, Öz yeterlik, Hakem

SUMMARY

The aim of this research is to investigate whether the relationship between ego and task orientation and self-efficacy of volleyball referees has changed according to their demographic characteristics.The study group consisted of 279 volleyball referees who were active in İzmir, Kayseri, Denizli, Aydın, Ankara, İstanbul and Isparta during 2017-2018 season. The Task and Ego Orientation in Sport Questionnaire (TEOSQ) and the referee self-efficacy scale (REFS) and the socio-demographic data form were used as data collection tools. One-way analysis of variance (ANOVA) and t-test (t-test) for unconnected groups were included in the evaluation of the data. In the analysis of variance, the Tukey-B multiple comparison test was applied for differences between the groups.It has been found that physical competence, gaming knowledge, decision making, printing, communication, (REFS) total score and task orientation subscales each have a significant relationship with each other, and with ego orientation subscale and only task orientation subscale.The sub-dimension of physical competence and decision making sub-dimension according to gender groups, decision making sub-dimension of age ($F (4,261) = 3,660$, $p <0,05$) and Experience ($F (5,258) = 3,295$, $p <0,05$) The ego orientation subdimension of city groups ($F (6,267) = 3,912$, $p <0,05$) and ego orientation subdimension ($F (3,267) = 6,190$; $p <0,05$), there was no statistically significant difference between the mean scores of the subscales of the occupational groups.As a result of the research, it has been found that volleyball referees have a meaningful relationship between ego and task orientation and self-efficacy, and there are differences between gender, age, experience, city and classroom variables.

Key Words: Ego orientation, Task orientation, Self-efficacy, Referee

GİRİŞ

Spor; sosyal bir olgu olarak her yaş kademesi ve meslekten katılım ve izleyici bulur (Öztürk Kuter, 1997). Bu alanda yapılan araştırmalar ve varolan teknolojik gelişmeler sonucunda sporun multidsipliner bir branş olarak farkındalık yaratmaya başladığını göz önüne sermiştir. Sporda başarı güdülenmesi içerisinde sportif davranışın yapısını bu disiplinden biri olarak spor psikolojisi incelemektedir (Kayğusuz ve ark., 2016). Nicholls'un öne sürmüş olduğu hedef yönelimi kuramı, Duda (1989) tarafından spor alanında uygulanmış ve hedef yönelimi üzerine yapılan araştırmalar bizlere iki bağımsız başarı fikrinin olduğunu göstermiştir. Bunlar görev yönelimli hedefler ve ego yönelimli hedeflerdir (Duda ve Nicholls, 1992).Bireylerin yetenek düzeyi ile bu iki hedef yönelimi

birbiriyle ilişkilidir (Toros, 2000). Hedef yönelimlerinden biri olan görev yönelimli hedeflere sahip olan bireyin, beceri gelişimi, yeni beceri öğrenme, görevde ustalığı gösterme ve sıkı çalışma üzerinde odaklandığı belirtilmektedir (Toros, 2001). Bir diğer hedef yönelimi olan ego yönelimli hedeflerde ise, bireyin etrafına kendini kanıtlamaya çabası içerisinde olduğu belirtilmektedir. Ego yönelimli hedeflerde; yarışma içerisinde daha az çaba ile rakiplerini alt etme birey için bireysel başarının kaynağı olarak görülmektedir (Toros, 2002). Ayrıca ”en iyi” olmak başkalarına göre üstün olmak anlamına geldiği için ego yönelimli hedeflerde “kazanmak” oldukça önemlidir (Bray, Balaguer ve Duda, 2004).

Fiziksel gelişim ile birlikte ruhsal ve sosyal sağlığın korunmasında etkili olan voleybol gibi branşların kurallar içerisinde sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için hakemler gibi bu müsabakaları yönetenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Hakemler federasyonların belirledikleri kurallar ve yetkilerle üzerlerine yüklenen sorumluluklar içerisinde müsabakaları yönetmek gibi önemli bir görevi yerine getirmeye çalışmaktadırlar (Karataş ve ark. 2013). Bu bağlamda hakem ve davranışları başarıyı etkileyen en önemli faktörlerden biridir (Pepe ve ark. 1999). Sporcu ve hakemlerin farklı değer ve hedefleri vardır. Bu farklılık da bizlere hakemlerin sporculardan farklı görev yönelimleri olduğunu göstermektedir. Hakemlerin içinde bulunduğu ortamı etkileyen faktörleri de inceleyerek bu alanda katkı sağlamak önemlidir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın evreni; 2017-2018 Sezonunda Türkiye Voleybol Federasyonuna bağlı ve aktif olarak devam eden voleybol hakemlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu İzmir, Kayseri, Denizli, Aydın, Ankara, İstanbul, Isparta illerinde aktif olarak devam eden ve gönüllü olarak çalışmaya katılmış toplam 279 Voleybol hakeminden oluşmaktadır. Bu araştırmada veri toplama aracı olarak; Sporda ego ve görev yönelimi ölçeği ve hakem öz yeterlik ölçeği ile sosyo-demografik veri formu kullanılmıştır. Duda (1989, 1992), Duda ve Nicholls (1992) tarafından geliştirilmiş ve daha sonra Toros T. (2004) tarafından Türk sporcular için güvenirlik ve geçerliğinin çalışması yapılan "Sporda Görev ve Ego Yönelimi Ölçeği -SEGYÖ-"nin, spor hakemleri için adaptasyon çalışması Doğan, K. ve ark. (2017) yılında yapılmıştır. Orijinal formu Myers N. D., ve ark. (2012) geliştirdikleri Hakem Öz Yeterlik Ölçeği’nin (HÖYÖ) Türkçe versiyonunu fiziksel yeterlik faktörü ekleyerek Karaçam, A. ve Pulur, A. (2017) yılında geliştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verileri SPSS programı 21.00 versiyonu ile analizi edilmiştir. Veriler, önce bağımsız değişkenlerin sayı yüzde dağılımları (Frequency Analysis), bağımlı değişkenlerin yani sporda ego ve görev yönelimi ölçeği alt boyutları ve hakemlerde öz yeterlik ölçeği alt boyutları toplam puanlarının betimleyici istatistikleri (Descriptive Statistics), ölçeklerin güvenirlik ve madde analizi (Reliability Statistics), iki ölçek ve alt boyutların arasında pearson korelasyon analizi (Pearson Correlation), sosyo-demografik bağımsız değişkenlerin kategorilerinin birbirleriyle, sporda ego ve görev yönelimi ölçeği alt boyutları ve hakem öz yeterlik ölçeği alt boyutları toplam puanları açısından tek yönlü varyans analizi (One Way Analysis of Variances) ve bağlantısız gruplar için t-testi (independent t-test) ile karşılaştırma sonuçlarına yer verilmiştir. Varyans analizlerinde gruplar arası farklılık elde edildiği koşulda hangi grubun hangi gruptan farklı olduğunu saptamak için de Tukey-B çoklu karşılaştırma (Post Hoc Multiple Comparison) testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyet Grupları Açısından Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik, Oyun Bilgisi, Karar Verme, Baskı, İletişim Alt Boyutları ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanları ile Sporda Ego ve Görev Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi ve Ego Yönelimi Alt Boyutları Toplam Puanları T Testi Sonuçları

	Grup	**N**	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**t**	**Serbestlik Derecesi**	**p**
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	Kadın	129	4,4482	,61729	-2,200	251,642	,029
	Erkek	143	4,6014	,52083			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği	Kadın	129	4,5801	,64587	-	-	-

Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	Erkek	143	4,6364	,50492			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut Toplam Puanı	Kadın	129	4,3217	,65424	-3,436	237,042	,001
	Erkek	143	4,5653	,49411			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	Kadın	129	4,3915	,77969	-1,774	270	,077
	Erkek	143	4,5478	,67298			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	Kadın	129	4,6027	,60160	,293	270	,769
	Erkek	143	4,5833	,48581			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	Kadın	129	4,4745	,54253	-1,931	237,598	,055
	Erkek	143	4,5882	,41138			
Sporda Görev ve Ego Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi Alt Boyutu Toplam Puanı	Kadın	129	4,1388	,66299	,458	,271	,648
	Erkek	143	4,1002	,72353			
Sporda Görev ve Ego Yönelimi Ölçeği Ego Yönelimi Alt Boyutu	Kadın	129	3,3612	,98941	,192	271	,848
	Erkek	143	3,3387	,95148			

Toplam
Puanı

Hakem öz yeterlik ölçeği fiziksel yeterlik alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Erkek hakemlerin, kadın hakemlere göre fiziksel alt boyut puanları daha yüksektir. Hakem öz yeterlik ölçeği oyun bilgisi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Hakem öz yeterlik ölçeği karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Erkek hakemlerin kadın hakemlere göre karar verme alt boyutu toplam puanları daha yüksektir. Hakem öz yeterlik ölçeği baskı alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Hakem öz yeterlik ölçeği iletişim alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Hakem öz yeterlik ölçeği toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Sporda görev ve ego yönelimi ölçeği görev yönelimi alt boyut toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için anlamlı bir fark yoktur. Sporda görev ve ego yönelimi ölçeği görev yönelimi alt boyut toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için anlamlı bir fark yoktur. Sporda görev ve ego yönelimi ölçeği ego yönelimi alt boyut toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için anlamlı bir fark yoktur.

Meslek Grupları Açısından Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik, Oyun Bilgisi, Karar Verme, Baskı, İletişim Alt Boyutları ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanları ile Sporda Ego ve Görev Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi ve Ego Yönelimi Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile Karşılaştırma Sonuçlarına bakıldığında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 2. Yaş Grupları Açısından Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik, Oyun Bilgisi, Karar Verme, Baskı, İletişim Alt Boyutları ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanları ile Sporda Ego ve Görev Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi ve Ego Yönelimi Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile Karşılaştırma Sonuçları

	Yaş	Kişi Sayısı (n)	Ortalama	Standart Sapma
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	101	4,5495	,58611
	26-33 Yaş	75	4,5207	,52066
	34-41 Yaş	45	4,6370	,50323
	42-49 Yaş	25	4,3360	,76096
	50 yaş ve üzeri	20	4,5300	,42686
	Toplam	266	4,5346	,56439
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	101	4,6337	,50444
	26-33 Yaş	75	4,5556	,61837
	34-41 Yaş	45	4,6148	,50730
	42-49 Yaş	25	4,6000	,55277
	50 yaş ve üzeri	20	4,8500	,33289
	Toplam	266	4,6216	,53519
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	101	4,3597	,56309
	26-33 Yaş	75	4,3622	,58470
	34-41 Yaş	45	4,6296	,52331
	42-49 Yaş	25	4,5800	,48381
	50 yaş ve üzeri	20	4,7000	,56091
	Toplam	266	4,4524	,56693
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	101	4,4851	,57062
	26-33 Yaş	75	4,3978	,78599
	34-41 Yaş	45	4,6000	,64197
	42-49 Yaş	25	4,4933	,83400
	50 yaş ve üzeri	20	4,4667	,93283
	Toplam	266	4,4793	,70256
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	101	4,6139	,49941
	26-33 Yaş	75	4,5600	,53087
	34-41 Yaş	45	4,6000	,50396

	42-49 Yaş	25	4,7300	,40130
	50 yaş ve üzeri	20	4,5875	,44629
	Toplam	266	4,6053	,49594
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	18-25 Yaş	101	4,5348	,43918
	26-33 Yaş	75	4,4891	,46070
	34-41 Yaş	45	4,6183	,43963
	42-49 Yaş	25	4,5356	,52211
	50 yaş ve üzeri	20	4,6131	,40181
	Toplam	266	4,5420	,45010
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Görev Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	102	4,1457	,71285
	26-33 Yaş	75	4,1035	,63789
	34-41 Yaş	45	4,2254	,76051
	42-49 Yaş	25	3,8857	,78355
	50 yaş ve üzeri	20	4,0786	,57978
	Toplam	267	4,1179	,69908
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Ego Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	18-25 Yaş	102	3,3850	,98542
	26-33 Yaş	75	3,4884	,93991
	34-41 Yaş	45	3,2741	1,04637
	42-49 Yaş	25	3,0253	,96096
	50 yaş ve üzeri	20	3,2333	,84708
	Toplam	267	3,3503	,97362

		Kareler Toplamı	**Serbestlik Derecesi**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,496	4	,374	1,177	,321
	Grup İçi	82,915	261	,318		

	Toplam	84,411	265			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,399	4	,350	1,225	,301
	Grup İçi	74,504	261	,285		
	Toplam	75,903	265			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	4,524	4	1,131	3,660	,006
	Grup İçi	80,651	261	,309		
	Toplam	85,175	265			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,166	4	,291	,587	,673
	Grup İçi	129,637	261	,497		
	Toplam	130,803	265			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	,558	4	,139	,563	,690
	Grup İçi	64,620	261	,248		
	Toplam	65,178	265			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	Gruplar Arası	,579	4	,145	,711	,585
	Grup İçi	53,109	261	,203		
	Toplam	53,687	265			
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Görev	Gruplar Arası	1,993	4	,498	1,020	,398

Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Grup İçi	128,004	262	,489		
	Toplam	129,997	266			
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Ego Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	4,729	4	1,182	1,252	,289
	Grup İçi	247,423	262	,944		
	Toplam	252,152	266			

Yaş gruplarının Fiziksel Yeterlik alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,261)=1,177; p>0,05.Yaş gruplarının Oyun Bilgisi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,261)=1,225; p>0,05. Yaş gruplarının Karar Verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır; F(4,261)=3,660; p<0,05

Hangi grubun hangi gruptan farklı olduğunu belirlemek için yapılan Tukey-B çoklu karşılaştırma ve LSD testi sonucuna göre 18-25 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 34-41 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. 18-25 grubunun Karar verme alt boyutu toplam puanı 50 ve üzeri yaş grubu Karar verme alt boyutu toplam puanından daha düşüktür. 26-33 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 34-41 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. 26-33 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 50 ve üzeri yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür.

Yaş gruplarının Baskı alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,261)=0,587; p>0,05. Yaş gruplarının İletişim alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,261)=0,563; p>0,05. Yaş gruplarının Hakem Öz Yeterlik Ölçeği genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,261)=0,711; p>0,05. Yaş gruplarının Görev Yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,262)=1,020; p>0,05. Yaş gruplarının Ego Yönelimi alt boyutu

toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; F(4,262)=1,252; p>0,05.

Tablo 3. Deneyim Grupları Açısından Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik, Oyun Bilgisi, Karar Verme, Baskı, İletişim Alt Boyutları ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanları ile Sporda Ego ve Görev Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi ve Ego Yönelimi Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile Karşılaştırma Sonuçları

	Deneyim	**Kişi Sayısı (n)**	**Ortalama**	**Standart Sapma**
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	1-5 yıl	135	4,5411	,58478
	6-10 yıl	48	4,5313	,48164
	11-15 yıl	35	4,6571	,48403
	16-20 yıl	25	4,3787	,67761
	21-25 yıl	11	4,2727	,72814
	26 yıl ve üzeri	10	4,6800	,36757
	Toplam	264	4,5334	,56628
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	1-5 yıl	135	4,5852	,55310
	6-10 yıl	48	4,6042	,58207
	11-15 yıl	35	4,6905	,46114
	16-20 yıl	25	4,6533	,48572
	21-25 yıl	11	4,5758	,57910
	26 yıl ve üzeri	10	5,0000	,00000
	Toplam	264	4,6244	,53401
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut	1-5 yıl	135	4,3704	,57974
	6-10 yıl	48	4,3785	,56571

Toplam Puanı	11-15 yıl	35	4,6571	,51441
	16-20 yıl	25	4,5533	,51532
	21-25 yıl	11	4,6667	,59628
	26 yıl ve üzeri	10	4,8667	,32203
	Toplam	264	4,4583	,56864
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	1-5 yıl	135	4,4889	,63193
	6-10 yıl	48	4,5104	,57469
	11-15 yıl	35	4,5048	,86837
	16-20 yıl	25	4,3867	,83710
	21-25 yıl	11	4,2424	1,17465
	26 yıl ve üzeri	10	4,8667	,32203
	Toplam	264	4,4893	,69929
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	1-5 yıl	135	4,6111	,52250
	6-10 yıl	48	4,5365	,49997
	11-15 yıl	35	4,6143	,48257
	16-20 yıl	25	4,7400	,37832
	21-25 yıl	11	4,5682	,51346
	26 yıl ve üzeri	10	4,6250	,37731
	Toplam	264	4,6089	,49448
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	1-5 yıl	135	4,5265	,47349
	6-10 yıl	48	4,5163	,38560
	11-15 yıl	35	4,6278	,42406
	16-20 yıl	25	4,5373	,47425
	21-25 yıl	11	4,4495	,52614
	26 yıl ve üzeri	10	4,7817	,26033

	Toplam	264	4,5456	,44852
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Görev Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	1-5 yıl	137	4,1397	,67938
	6-10 yıl	47	4,0314	,76017
	11-15 yıl	35	4,2163	,81358
	16-20 yıl	25	4,0286	,62543
	21-25 yıl	11	3,8831	,45093
	26 yıl ve üzeri	10	4,1286	,71730
	Toplam	265	4,1091	,70025
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Ego Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	1-5 yıl	137	3,4448	,98532
	6-10 yıl	47	3,2830	,88197
	11-15 yıl	35	3,1476	1,04222
	16-20 yıl	25	3,2333	,98013
	21-25 yıl	11	2,9061	,98453
	26 yıl ve üzeri	10	3,3333	,80123
	Toplam	265	3,3303	,97032

		Kareler Toplamı	**Serbestlik Derecesi**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	2,105	5	,421	1,321	,2561
	Grup İçi	82,231	258	,319		

	Toplam	84,336	263			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,838	5	,368	1,29	,2666
	Grup İçi	73,162	258	,284		
	Toplam	75,000	263			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	5,104	5	1,021	3,29	,0075
	Grup İçi	79,937	258	,310		
	Toplam	85,042	263			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	2,388	5	,478	,976	,433
	Grup İçi	126,221	258	,489		
	Toplam	128,608	263			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	,704	5	,141	,571	,722
	Grup İçi	63,603	258	,247		
	Toplam	64,307	263			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	Gruplar Arası	,988	5	,198	,982	,429
	Grup İçi	51,921	258	,201		

	Toplam	52,908	263			
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Görev Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,542	5	,308	,625	,681
	Grup İçi	127,910	259	,494		
	Toplam	129,453	264			
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Ego Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	5,283	5	1,057	1,125	,3475
	Grup İçi	243,276	259	,939		
	Toplam	248,560	264			

Deneyim gruplarının Fiziksel Yeterlik alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,258)=1,321$; $p>0,05$. Deneyim gruplarının Oyun Bilgisi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,258)=1,296$; $p>0,05$. Deneyim gruplarının Karar Verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır; $F(5,258)=3,295$; $p<0,05$. Hangi grubun hangi gruptan farklı olduğunu belirlemek için yapılan Tukey-B çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre;

1-5 yıl deneyim grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması, 11-15 yıl, 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 26 yıl ve üzeri deneyim grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasında daha düşüktür. 6-10 yıl deneyim grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 11-15 yıl, 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 26 yıl ve üzeri deneyim grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasında daha düşüktür. 16-20 yıl deneyim grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 1-5 yıl ve 6-10 yıl deneyim grubundan yüksek iken, 11-15 yıl, 21-25 yıl ve 26 yıl ve üzeri deneyim grubundan daha düşüktür. 11-15 yıl deneyim grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 16-20 yıl, 6-10 yıl, 1-5 yıl

deneyim grubundan yüksek iken, 21,25 yıl ve 26 yıl ve üzeri deneyim grubundan daha düşüktür.

21-25 yıl deneyim grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 1-5 yıl, 6-10 yıl, 16-20 yıl ve 11-15 yıl deneyim grubu yüksek iken, 26 yıl ve üzeri deneyim grubundan daha düşüktür. 26 yıl ve üzeri deneyim grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 1-5 yıl, 6-10 yıl, 16-20 yıl, 11-15 yıl ve 21-25 yıl deneyim grubundan daha yüksektir. Deneyim gruplarının Baskı alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,258)=0,976$; $p>0,05$. Deneyim gruplarının İletişim alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,258)=0,571$; $p>0,05$. Deneyim gruplarının Hakem Öz Yeterlik Ölçeği genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,258)=0,982$; $p>0,05$. Deneyim gruplarının Görev Yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,259)=0,625$; $p>0,05$. Deneyim gruplarının Ego Yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(5,259)=1,125$; $p>0,05$.

Tablo 4. Klasman Grupları Açısından Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik, Oyun Bilgisi, Karar Verme, Baskı, İletişim Alt Boyutları ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanları ile Sporda Ego ve Görev Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi ve Ego Yönelimi Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile Karşılaştırma Sonuçları

	Klasman	**Kişi Sayısı (n)**	**Ortalama**	**Standart Sapma**
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	Aday	73	4,4979	,66251
	İl	88	4,5451	,50638
	Ulusal	104	4,5356	,54700
	Uluslararası	5	4,8000	,34641
	Toplam	270	4,5334	,56433

Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	Aday	73	4,5616	,58499
	İl	88	4,6155	,53388
	Ulusal	104	4,6635	,50134
	Uluslararası	5	5,0000	,00000
	Toplam	270	4,6265	,53322
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut Toplam Puanı	Aday	73	4,3379	,57061
	İl	88	4,4280	,56719
	Ulusal	104	4,5577	,54603
	Uluslararası	5	5,0000	,00000
	Toplam	270	4,4642	,56465
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	Aday	73	4,5205	,60345
	İl	88	4,4508	,75140
	Ulusal	104	4,4824	,72812
	Uluslararası	5	5,0000	,00000
	Toplam	270	4,4920	,69906
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	Aday	73	4,5879	,55048
	İl	88	4,6250	,47796
	Ulusal	104	4,6034	,48723
	Uluslararası	5	4,6000	,41833
	Toplam	270	4,6062	,49870
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	Aday	73	4,5062	,50471
	İl	88	4,5387	,42030
	Ulusal	104	4,5675	,43754
	Uluslararası	5	4,8556	,14487
	Toplam	270	4,5469	,44871
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Görev Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Aday	73	4,1089	,62821
	İl	89	4,1402	,78916
	Ulusal	104	4,1062	,67540
	Uluslararası	5	4,0286	,47809
	Toplam	271	4,1167	,69714

Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Ego Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Aday	73	3,4009	,88291
	İl	89	3,5281	1,06992
	Ulusal	104	3,1821	,91287
	Uluslararası	5	2,6333	,88506
	Toplam	271	3,3445	,97056

		Kareler Toplamı	**Serbestlik Derecesi**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	,460	3	,153	,478	,698
	Grup İçi	85,210	266	,320		
	Toplam	85,669	269			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Oyun Bilgisi Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,157	3	,386	1,362	,255
	Grup İçi	75,325	266	,283		
	Toplam	76,482	269			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Karar Verme Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	3,624	3	1,208	3,912	,009
	Grup İçi	82,141	266	,309		
	Toplam	85,765	269			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Baskı Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	1,509	3	,503	1,030	,380
	Grup İçi	129,946	266	,489		

	Toplam	131,455	269			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği İletişim Alt Boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	,057	3	,019	,075	,973
	Grup İçi	66,844	266	,251		
	Toplam	66,901	269			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanı	Gruplar Arası	,648	3	,216	1,073	,361
	Grup İçi	53,512	266	,201		
	Toplam	54,160	269			
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Görev Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	,104	3	,035	,070	,976
	Grup İçi	131,119	267	,491		
	Toplam	131,222	270			
Sporda Görev ve Ego Yönelim Ölçeği Ego Yönelimi Alt boyut Toplam Puanı	Gruplar Arası	8,505	3	2,835	3,079	,028
	Grup İçi	245,828	267	,921		
	Toplam	254,334	270			

Klasman gruplarının fiziksel yeterlik alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(3,266)=0,478$; $p>0,05$. Klasman gruplarının oyun bilgisi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(3,266)=1,362$; $p>0,05$. Klasman gruplarının karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır; $F(3,266)=3,912$; $p<0,05$. Hangi grubun hangi gruptan farklı olduğunu belirlemek için yapılan Tukey-B çoklu karşılaştırma testi

sonucuna göre Uluslararası klasman grubunun karar Verme alt boyutu toplam puan ortalaması aday klasman grubu puan ortalamasından daha yüksektir. Uluslararası klasman grubunun karar Verme alt boyutu toplam puan ortalaması il klasman grubu puan ortalamasından daha yüksektir. Uluslararası klasman grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması ulusal klasman grubu puan ortalamasından daha yüksektir. Klasman gruplarının Baskı alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(3,266)=1,030$; $p>0,05$. Klasman gruplarının İletişim alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(3,266)=0,075$; $p>0,05$. Klasman gruplarının Hakem Öz Yeterlik Ölçeği genel toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(3,266)=1,073$; $p>0,05$. Klasman gruplarının Görev Yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur; $F(3,267)=0,070$; $p>0,05$. Klasman gruplarının Ego Yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır; $F(3,267)=3,079$; $p<0,05$.

Hangi grubun hangi gruptan farklı olduğunu belirlemek için yapılan Tukey-B çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre;

Uluslararası klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalaması ulusal, aday ve il klasman grubu ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. Ulusal klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalaması aday ve il klasman grubundan düşük iken uluslararası klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamasından daha yüksektir. Aday klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalaması il klasman grubundan düşük iken uluslararası ve ulusal klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamasından daha yüksektir. İl klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalaması uluslararası, ulusal ve aday klasman grubundan daha yüksektir.

Şehir Grupları Açısından Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Fiziksel Yeterlik, Oyun Bilgisi, Karar Verme, Baskı, İletişim Alt Boyutları ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Toplam Puanları ile Sporda Ego ve Görev Yönelimi Ölçeği Görev Yönelimi ve Ego Yönelimi Alt Boyutları Toplam Puan Ortalamalarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile Karşılaştırma Sonuçlarına bakıldığında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı araştırmadan elde edilen sonuçlar çerçevesinde sporun bir parçası olan hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin hedef yönelimler açısından incelenerek çıkan sonuçların birbirleri ile ilişkisi sonucunda hakemlere katkı sağlaması ve hakemlerin öz yeterliklerine etki eden hedef yönelimlerin bulunması ve bunları etkileme olasılığı bulunan faktörleri kontrol altına alabilmektir.

Hakem öz yeterlik ölçeği alt boyutları fiziksel yeterlik, oyun bilgisi, karar verme, baskı, iletişim, HÖYÖ toplam puanı ve SEGYÖ görev yönelimi alt boyutunun her birinin birbiriyle arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Sporda ego ve görev yönelimi ölçeği ego yönelimi alt boyutu sadece görev yönelimi alt boyutu ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En yüksek ilişkinin HÖYÖ toplam puanı ile oyun bilgisi alt boyutu arasında olduğu bulunurken en düşük ilişki ise SEGYÖ görev yönelimi alt boyutu ile baskı arasında bulunmuştur. HÖYÖ'nün kendi içerisindeki en düşük ilişki baskı ve fiziksel yeterlik alt boyutları arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçla voleybol hakemlerinin baskı altında kalsalar da kondisyonlarıyla ya da duruşlarıyla ilgili olumsuz bir düşünceye sahip olmadıklarını düşünebiliriz.

Çalışmamızda cinsiyet gruplarına göre hakem öz yeterlik ölçeği fiziksel yeterlik alt boyutu ve karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Erkek hakemlerin, kadın hakemlere göre fiziksel yeterlik ve karar verme alt boyut puanları daha yüksektir. Karaçam ve Pulur'un (2017) basketbol hakemleri üzerinde yaptıkları çalışmada bizim çalışmamıza uygun olarak fiziksel yeterlik ve karar verme düzeyleri erkek hakemlerin kadın hakemlere göre daha yüksek çıkmıştır. Yapılan bu çalışma birbirleriyle paralellik göstermektedir. Arslanoğlu ve ark.'nın (2010) voleybol hakemlerinin temel psikolojik ihtiyaçlarını cinsiyet değişkenine göre incelemiş ve temel psikolojik ihtiyaçların içerisindeki yeterlik ihtiyacı arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada bulguları sonucunda kendi çalışmamızdan farklı olarak bayan voleybol hakemlerinin erkek voleybol hakemlerine göre kendilerini daha yeterli hissettikleri sonucuna varılmaktadır.

Hakem öz yeterlik ölçeği baskı, iletişim alt boyutu toplam puan ortalamaları ve ölçek toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Çalışmamıza uygun olarak Karaçam ve Pulur'un (2017) futbol, basketbol ve hentbol hakemleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada da baskı, iletişim ve genel öz yeterlik düzeyleri arasında cinsiyetlere göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. Aynı

zamanda yine Karaçam ve Pulur'un (2017) basketbol hakemleri üzerine yapmış olduğu çalışma sonuçlarında da cinsiyete göre baskı ve iletişim düzeylerimde anlamlı bir fark olmadığını belirtmişlerdir. Çalışmamız literatüre uygun sonuçlar vermiştir.

Hakem öz yeterlik ölçeği toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Demirbaş'ın (2014) meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışmada cinsiyet değişkeni ile öz-etkililik-yeterlilik ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşıldı. Kaçar'ın (2017) çalışmasında öğretmenlerin öz yeterlik inanç kaynakları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Bu durum çalışmamızla paralellik göstermektedir. Bu durum kadınların sosyal yaşamda daha aktif rol almaya başlamasıyla birlikte genel olarak yaşanan kadın erkek eşitsizliğinin yavaş yavaş ortadan kalkması olarak yorumlanabilir.

Bu araştırmada sporda görev ve ego yönelimi ölçeği görev yönelimi ve ego yönelimi alt boyut toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için anlamlı bir fark yoktur. Bu alanda yapılan çalışmalarda araştırmamızdaki bulguları destekler niteliktedir. Bu çalışmalardan biri Çavdarlı (2013) liseli sporcuların katılımıyla yapılmış ve cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulamamışlardır. Bir diğer destekleyen çalışmalardan, 112 üniversite öğrencinin katıldığı Budak'ın (2017) ve Kim ve Gill'in (1997) görev ve ego yönelimlerinin cinsiyetler için bir farklılığın olmadığını tespit ettikleri çalışmaya ise 344 sporcu katılmıştır. Tüm bu çalışmaların dışında Duda'nın (1989) araştırmasında hedef yönelimleri açısından cinsiyetler arasında farklılık bulunmuştur. Bireysel ve takım sporcular üzerine yapılan bu çalışma sonucunda erkek sporcuların kadın sporculara göre daha çok ego ile ilişkili hedef yönelimli olduğu kadın sporcuların ise daha çok görev ile ilişkili hedef yönelimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum genel olarak toplumumuzda üst düzey yöneticilerin erkek olması daha başarılı olma isteği ve erkeklerin daha çok söz sahibi olma istekleriyle örtüşmektedir. Kadınlar da ise daha sürece odaklanma ve başarıyı sadece sonuç odaklı algılamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bunların dışında Hakem öz yeterlik ölçeği oyun bilgisi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında cinsiyet grupları için istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

Çalışmamızda meslek gruplarının karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Çalışmamızdan farklı olarak Uzunoğlu'nun (2008) Meslekleri açısından

hakemlerin dikkatli karar verme puan ortalamalarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Aynı zamanda meslek gruplarının fiziksel yeterlik, oyun bilgisi baskı, iletişim, hakem öz yeterlik ölçeği genel toplam puanı, görev yönelimi ve ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Genel anlamda bireylerin mesleklerinin getirmiş oldukları özelliklerini hakemlik üzerinde bir etkisinin olmadığını düşünebiliriz.

Yaş gruplarının oyun bilgisi, baskı, iletişim ve hakem öz yeterlik ölçeği genel toplam puanı, görev yönelimi ve ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

Yaş gruplarının Fiziksel Yeterlik alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Araştırma sonuçlarımıza uygun olarak Karaçam ve Pulur'un (2017) futbol, basketbol ve hentbol hakemleri üzerine yapmış oldukları çalışmada fiziksel uygunluk ve yaşları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Yaş gruplarının karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ve farkı belirlemek için yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre 18-25 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 34-41 yaş grubu ile 50 ve üzeri yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puanından daha düşükken, 26-33 yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması 34-41 yaş grubu ile 50 ve üzeri yaş grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda yaşla birlikte tecrübe sahibi olmaya başlayan hakemler daha rahat karar vermeye ilerleyen yıllarda karar verme sorunu yaşamamaya başlarlar.

Deneyim gruplarının karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre 1-5 yıl deneyim grubu ile 6-10 yıl deneyim grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması, 11-15 yıl, 16-20 yıl, 21-25 yıl ve 26 yıl ve üzeri deneyim grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasında daha düşüktür. 26 yıl ve üzeri deneyim grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması sırasıyla 1-5 yıl, 6-10 yıl, 16-20 yıl, 11-15 yıl ve 21-25 yıl deneyim grubundan daha yüksektir. Bu sonuçlara göre deneyimle birlikte karar verme durumu daha rahat olmaktadır ancak bu çalışmada deneyim grupları yıllara göre arttıkça karar verme durumu iyileşirken, 11-15 yıl ile 16-20 yıl arasında beklenenin dışında bir durum gelişmiştir. Diğer gruplar sırasıyla ilerlerken 11-15 yıl

deneyim grubu 16-20 yıl deneyim grubuna göre daha yüksek karar verme alt boyutu puan ortalamasına sahiptir.

Deneyim gruplarının fiziksel yeterlik, oyun bilgisi, baskı, iletişim ve hakem öz yeterlik ölçeği genel toplam puanı, görev yönelimi ve ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur.

Klasman gruplarının karar verme alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre uluslararası klasman grubunun karar verme alt boyutu toplam puan ortalaması ulusal, aday ve il klasman grubu karar verme alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. Bunun nedeni hakemlerin klasmanlarının aday, il, ulusal ve uluslararası olarak ilerlediğini göz önünde bulundurursak, ilerleyebilecekleri son mevki olan uluslararası klasmana yükseldiklerinde ellerindeki imkanlara göre daha uygun karar vermeleri, klasmanlarda ilerlemek için daha fazla müsabakaya çıkmaları, bununla birlikte çok daha fazla pozisyonla karşılaşmaları ve tüm bunların getirmiş olduğu deneyim ve bilgi birikimine bağlı olabilir.

Klasman gruplarının Ego Yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre uluslararası klasman grubunun ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalaması sırasıyla ulusal, aday ve il klasman grubu ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. Ego yönelimi alt boyut toplam puanları uluslararası, ulusal, aday ve il olarak artmaktadır. Burada il hakemlerin aday, ulusal ve uluslararası klasmanda ki hakemlere göre daha ego yönelimli oldukları sonucuna varılabilir. Aday hakemlikten sonra il hakemliğine belirli koşulları yerine getirdikten sonra terfi edebilirken il hakemliğinden sonra ulusal hakem olabilmek için hem belirli koşullar yerine getirilmeli hem de İl Hakem Kurulu tarafından sezon sonunda Ulusal hakemliğe terfi için önerilmesi gerekmektedir. Bir voleybol hakemi iki sezon aday hakemlik yaptıktan sonra il hakemliğine terfi edemezse hakemliği düşürülmektedir. Ancak aday hakemliğini başarıyla tamamlayan ve il hakemliğine terfi eden biri hakemlik kariyerini il hakemi olarak tamamlayabilir. Bu durumda ulusal hakemliğe terfi etmek isteyen il klasman grubundaki hakemlerin ulusal hakemliğe terfi edebilme düşüncesi nedeniyle diğer klasman gruplarına göre daha sonuç odaklı olabilirler.

Klasman gruplarının fiziksel yeterlik, oyun bilgisi, baskı, iletişim ve hakem öz yeterlik ölçeği genel toplam puanı ve görev yönelimi alt

boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Şehir gruplarının fiziksel yeterlik, oyun bilgisi, karar verme, baskı, iletişim, hakem öz yeterlik ölçeği genel toplam puan ortalamaları ve görev yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Şehir gruplarının ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Sadece İzmir ve İstanbul arasında anlamlı bir fark bulunmazken diğer tüm iller arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. İzmir ve İstanbul ili hakemlerinin ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları Ankara, Isparta, Aydın, Denizli ve Kayseri ili hakemlerine göre ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamasından daha düşüktür. Kayseri ili hakemlerinin ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamaları sırasıyla İzmir, İstanbul, Ankara, Isparta, Aydın, Denizli ili hakemlerine göre ego yönelimi alt boyutu toplam puan ortalamasından daha yüksektir. Bu çalışma için katılan yedi ilin arasında Kayseri'de faal olan hakemlerimizin ego yönelimli puan ortalamalarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ego yönelimli bireylerin negatif duygu durumuna daha çok; pozitif duygu durumuna ise daha az meyilli olduğu düşünülmektedir (Nicholls, 1989). Bunun sebeplerinden birini Roberts (1992) kazanmak ve kaybetmek olgularının değişken ve kontrolü olmayan durumlar olduğunu ve sonuç olarak kazanma odaklı sporcuların olumsuz duygulara daha yatkın olmasının muhtemel olduğu şeklinde açıklamıştır. Buna karşın görev yönelimli sporcular performans için içsel standartlar geliştirmişlerdir ve bu daha kontrol edilebilir bir durum olduğu için pozitif duygulanım görev yönelimli sporcular arasında daha olasıdır (Roberts, 1992). Duda ve arkadaşları ile Whitehead ve arkadaşları tarafından farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda, algılanan düşük yeteneğe sahip bireylerin ego yönelimli durumlarda görev yönelimli durumlara göre daha düşük performans sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır (akt. Kelecek, 2013:23-24). Daha kalabalık hakem gruplarına sahip olan İzmir, İstanbul ve Ankara şehirlerinde ego yönelimi daha az çıkarken sonrasında sırasıyla Isparta, Aydın, Denizli ve Kayseri illerinde ego yönelimi alt boyutu ortalama puanları daha yüksek çıkmıştır. Bu İllerde üst liglerde olan takım sayısı da düşünüldüğünde başarının üst liglerde görev almanın kendini başarılı olarak görme şeklinde yorumlanması da mümkündür.

Başarı hedefi yönelimi ve algılanan fiziksel yeterliliğin kendine güven üzerinde etkisini araştıran çok az çalışma bulunmaktadır. Treasure ve Biddle (1997) görev yöneliminin kendine güveni, algılanan yeterliliği ve fiziksel öz-saygıyı doğrudan ve dolaylı olarak öngördüğünü bulmuşlardır. Kavussanu ve Harnisch (2000) yaptıkları bir çalışmada

görev yönelimi yüksek olan sporcuların görev yönelimi düşük olanlara göre daha fazla kendine güvenli olduğunu tespit etmişlerdir. Bu alanda yapılan sınırlı çalışmalar görev yöneliminin kendine güveni etkileyeceği yönündedir. Genel olarak görev yönelimi kendine güven üzerinde etkilidir, çünkü kendine güven yeterlilik ile ilişkilidir. Eğer bir birey kendini faaliyet gösterdiği spor dalında yeterli görüyorsa, o bireyin kendine güven duygusu da yüksek düzeyde olacaktır.

KAYNAKÇA

Kronik Ağrının Değerlendirilmesinde Yeni Öneriler: Bir Stres Türü Olarak Kronik Ağrı

Ayla HOCAOĞLU UZUNKAYA* – H. ÖZLEM SERTEL BERK**

* *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, ayla.hocaoglu.uzunkaya@ikc.edu.tr*

** *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, osberk@istanbul.edu.tr*

ÖZ

Kronik ağrı duyusal ve duygusal bir yaşantı olarak tanımlanmasına rağmen literatürde ağrı değerlendirmede ağrının sadece duyusal boyutuna odaklanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı ağrının değerlendirmesine yeni bir bakış açısı sunmaktır. Bu doğrultuda çalışmada kronik ağrı bir stres yaşantısı olarak ele alınmış ve üç farklı şekilde ölçülmüştür: ağrı şiddeti, ağrı sıklığı x rahatsızlık düzeyi ve çok boyutlu ağrı şiddeti (zamansal ve duygusal bileşeni içeren). Çalışmada farklı ağrı ölçümleri ile olumlu ve olumsuz ağrı sonuçları arasındaki ilişkiler incelenirken güncel diğer stres yaşantıları da kontrol edilmiştir. Kronik ağrı hastalarıyla yürütülen çalışmada Sosyodemografik Özellikler ve Ağrı Bilgi Formu, Görsel Analog Skalası, West Haven Yale Çok Boyutlu Ağrı Envanteri ve Yaşam Değişimleri Anketi veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarında ağrıya bağlı engellilik düzeyi ile en güçlü ilişkiyi ağrı stresi ölçümlerinden çok boyutlu ağrı şiddeti gösterirken; aktivite düzeyi ile ağrı sıklığı x rahatsızlık düzeyi göstermiştir. Bu çalışmanın sonuçları, literatürde sıklıkla bir sonuç olarak ele alınan kronik ağrının kendi başına bir başlatıcı olabileceğine ve ağrının ölçümünde hem duyusal hem de duygusal bilgilerin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu bulgular, kronik ağrı literatürü açısından tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: kronik ağrı, stres, ağrıya bağlı engellilik, aktivite

Giriş

Zaman zaman herkesin yaşadığı ağrı, 3 aydan daha uzun bir süre yaşandığında kronik ağrı olarak tanımlanmakta ve kişilerin yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen bir sağlık sorunu olmaktadır. Akut bir ağrıda tedavi ağrının sonlandırılmasını hedeflerken, kronik ağrı söz konusu

olduğunda ağrı yönetimi temel tedavi hedefidir. Kronik ağrı hem duyusal hem de duygusal bir yaşantı olmakla birlikte literatürde ağrının değerlendirilmesinde en yaygın kullanılan araçların ağrıyı sadece duyusal boyutuyla ele aldığı görülmektedir. Kişinin ağrısına ilişkin yaşadığı rahatsızlık durumunu ya da acıyı ölçmek ağrının duygusal bileşenini oluşturmaktadır (Fillingim vd., 2016).

Literatürde yaygın olarak kullanılan geçerlilik ve güvenirliği kanıtlanmış bir ölçüm aracı olan Görsel Analog Skalası (GAS), ağrı şiddetine ilişkin bilgi vermekle birlikte ağrı gibi duyusal ve duygusal bir yaşantıyı ölçmek için yeterli olmamaktadır (Fillingim vd., 2016; Puntillo ve Naidu, 2018; Salaffi vd., 2015). Diğer yandan Transaksiyonel Stres ve Başaçıkma Modeli (Lazarus ve Folkman, 1984) ne kadar sık ağrı yaşandığı ve kişinin ağrıdan ne kadar rahatsızlık duyduğunu bir arada değerlendirmeyi önermektedir. Bu doğrultuda klasik ve yaygın olarak kullanılan "ağrı şiddeti" ölçümünün yanında "ağrı stresini" ve ağrıyı hem duyusal hem de duygusal olarak değerlendiren ve hem geçmiş zamanda hem de görüşme sırasında ölçmeyi hedefleyen "çok boyutlu ağrı şiddeti" de ağrının değerlendirilmesinde yeni öneriler olmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı üç farklı ağrı değerlendirmesi ile ağrıya bağlı engellilik (olumsuz sonuç değişken) ve aktivite (olumlu sonuç değişken) düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir.

Yöntem

Katılımcılar

İstanbul Üniversitesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı'na bağlı polikliniklerde tedavi gören 18 yaşından büyük ve en az üç aydır ağrı şikâyeti olan farklı hastalık (örn; romatoid artrit, osteoporoz, osteoartrit, fibromiyalji, baş ağrısı, bel ağrısı vs.) tanıları almış 167 kişi ile yürütülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Özellikler ve Ağrı Bilgi Formu: Araştırmaya katılan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, hastalık ve psikopatolojik öyküleri ile ağrılarına ilişkin özellikleri hakkında bilgi almak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış bir formdur. Ayrıca formda ağrı stresi ölçümü olarak katılımcıların ağrı sıklığı ("Geçen ayı düşündüğünüzde ne sıklıkta ağrı yaşadınız") ve rahatsızlık düzeyi ("Geçen ay yaşadığınız ağrılar sizi ne kadar rahatsız etti") sorulmuştur.

Görsel Analog Skalası: Literatürde ağrı şiddetini değerlendirmede yaygın olarak kullanılan Görsel Analog Skalası, Bryant (1993) tarafından geliştirilmiştir. Kişilerin son bir hafta yaşadıkları ağrıyı, "hiç ağrım yok" ile "olabilecek en şiddetli ağrı" arasında değerlendirmeleri istenmektedir.

West Haven Yale Çok Boyutlu Ağrı Envanteri (WHYÇBAE): WHYÇBAE, kronik ağrının fiziksel ve psikolojik etkilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir (Andreu vd., 2006). WHYÇBAE, "ağrı deneyimi", "yakınların gösterdiği tepkiler" ve "günlük aktiviteler" olmak üzere üç boyuttan (12 alt boyut) ve 52 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada ağrı değerlendirme yöntemlerinden biri olan çok boyutlu ağrı şiddetini ve sonuç değişkenler olan ağrıya bağlı engellilik ve aktivite düzeyini ölçmek için kullanılmıştır. Türkçeye uyarlaması Türkçe'ye uyarlaması kanser tanısı alan 520 hastayla Altin-Cetin ve arkadaşları (2006) tarafından yapılmıştır.

Yaşam Değişimleri Anketi: Orijinal formu, Sarason ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen Yaşam Değişimleri Anketi, Türkçe'ye Aytar (1985) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek maddeleri, son dönemde kişilerin hayatında stresli olabilecek yaşam olaylarını ve bu olayların kişiler için etkisini -3 (çok olumsuz) ile +3 (çok olumlu) arasında 7'li Likert tipi olarak değerlendirmektedir. Bu çalışmada kontrol değişken olarak alınmıştır.

İstatistiksel Analiz

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Değişmezlik Katsayısı Analizi ile incelenmiştir. Sağlık sonuçları olan ağrıya bağlı engellilik ve aktivite düzeyleri üzerinde ağrı ölçümlerinin yordayıcı etkisi ise Doğrusal Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analiziyle incelenmiştir.

Bulgular

Araştırma değişkenlerine ilişkin ilişkiler Tablo 1'de, ağrıya bağlı engellilik düzeyini açıklayan değişkenlere ilişkin regresyon analizi sonucu Tablo 2'de, aktivite düzeyini açıklamaya dönük regresyon analizi ise Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler

	Ağrıya bağlı engellilik	Aktivite
Kontrol değişkenleri		
Yaş	-.288**	.122
Gelir düzeyi	-.198*	.227**
Yaşam stresi	.418**	.178*
Yordayıcı değişkenler		
Ağrı şiddeti	.322***	-.153*
Çok boyutlu ağrı şiddeti	.518***	-.097
Ağrı stresi	.365***	-.222**

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 2. Yaşam stresi ve yaş kontrol edildiğinde ağrıya bağlı engellilik düzeyini açıklayan değişkenler

	ΔR^2	*F*	*Beta*	*B*	*t*
Toplam	.48				
Yaşam stresi	.175	35.022***	-.246	-.316	-4.239***
Yaş	.055	24.444***	-.167	-.158	-2.943**
Çok boyutlu ağrı şiddeti	.179	37.570***	.467	1.407	5.214***
Ağrı stresi	.017	30.019***	.143	.244	2.265*
Ağrı şiddeti	.021	26.024***	-.234	-1.156	-2.700**

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 3. Gelir düzeyi kontrol edildiğinde aktivite düzeyini açıklayan değişkenler

	ΔR^2	*F*	*Beta*	*B*	*t*
Toplam	.8				
Gelir düzeyi	.046	8.960**	.173	4.559	2.524*
Ağrı stresi	.031	7.935**	-.128	-.283	-1.854

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 1'de görüldüğü gibi ağrıya bağlı engellilik düzeyi hem kontrol hem de yordayıcı değişkenlerle anlamlı düzeyde ilişki göstermektedir. En güçlü ilişkileri kontrol değişkenlerinden yaşam stresi (r =0.418; p<0.01) ve yaş (r =-0.288; p<0.01), yordayıcı değişkenlerden de çok boyutlu ağrı stresi ile göstermektedir (r =0.518; p<0.001). Aktivite düzeyi ile kontrol değişkenlerden gelir düzeyi r =0.227; p<0.01) ve ağrı stresi (r =-0.222; p<0.01) arasındaki ilişkiler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 2'ye bakıldığında, yaşam stresi ve yaş kontrol edildiğinde ağrıya bağlı engellilik düzeyinin yaklaşık %18'ini çok boyutlu ağrı şiddetinin açıkladığı görülmektedir. Tablo 3'te ise aktivite düzeyini %5 oranında gelir düzeyinin %3 oranında ise ağrı stresinin açıkladığı görülmektedir.

Tartışma

Bu çalışmanın temel amacı kronik ağrının değerlendirmesine yeni bir bakış açısı sunmaktır. Çalışmada ağrı yaşantısı temel bir stres kaynağı olarak değerlendirilmiş ve üç farklı yöntemle ölçülmüştür. Çalışma sonuçlarında ağrıya bağlı engellilik düzeyi açısından "çok boyutlu ağrı şiddeti" ile değerlendirilen ağrı ölçümünün ön plana çıktığı görülmektedir. Bu değerlendirmenin alt boyutları hem son bir hafta hem de görüşme sırasındaki ağrı şiddeti hem de ağrıdan dolayı duyulan acı ile ağrının duygusal boyutunu içermektedir. Bu bilgi, pek çok çalışmada vurgulandığı gibi ağrının özellikle olumsuz sonuçlar açısından rolünü anlamak açısından duyusal ve duygusal bir yaşantı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Fillingim vd., 2016; Puntillo ve Naidu, 2018; Salaffi vd., 2015). Diğer yandan literatürde son dönemde özellikle vurgulanan ağrının günlük yöntemiyle ölçülmesi açısından da bilgi vermektedir (Dansie ve Turk, 2013). Kişilerin geçmişe dönük değerlendirmeleri her daim nesnel sonuçlar vermemekte yaşanılan anda ölçüm alınması değerlendirmenin gücünü arttırmaktadır. Geçmişe dönük ölçümler ise hem bugünden hem de hafızaya bağlı etkenlerden etkilenmektedir. Örneğin; kişinin görüşme sırasında ağrısı yoğun olduğunda geçmişe dair değerlendirmesinin de farklılaşması beklenebilir.

Ağrıya bağlı engellilikten farklı olarak kronik ağrı hastalarında ağrının oluşturduğu bir diğer etki de kişinin hali hazırda devam eden günlük aktivitelerindeki değişimdir. Ağrıyla birlikte ev içinde, ev dışında ve sosyal yaşam aktivitelerinde ağrıya bağlı bir değişim ortaya çıktığı hastalar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarında, ağrıya bağlı engellilikten farklı olarak aktivite düzeyi açısından "ağrı stresi" ölçümünün ön plana çıktığı görülmektedir. Kişilerin yaşadıkları ağrının sıklığı ve bu ağrıdan duydukları rahatsızlık düzeyinin çarpımı ile elde edilen ağrı stresi değerlendirmesi aktivite düzeyini en çok etkileyen değişken olmaktadır. Bu durum, günlük devam eden rutinler açısından ağrının sıklıkla olmasının ve kişinin bu duruma ilişkin rahatsızlık düzeyinin ön plana geçtiğine işaret etmektedir. Özellikle olumlu faaliyetlere devam edebilmek açısından şiddet dışında özellikle ağrı sıklığını odaklanmanın gerekliliğine işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Choi, Snow ve Kunik, 2016; Denkinger vd., 2014; Dela Cruz vd., 2014).

Tüm bu sonuçlar, kronik ağrının sadece duyusal bir bileşen olmadığına ve tedavide ağrıya ilişkin değerlendirmelerin değişmesinin de sonuçlar açısından rol oynayabileceğine işaret etmektedir. Örneğin; kişinin ağrı şiddeti değişmese de ağrının duygusal bileşeninin azalması ağrıya bağlı engelliliğin azalması açısından yeni bir öneri sunmaktadır. Diğer yandan kişinin ağrının varlığından duyduğu rahatsızlık düzeyi de ağrı kabulünün önemine işaret etmektedir. Kronik sağlık problemlerinde özellikle durumun tamamen ortadan kalkması mümkün olmadığından durumun varlığına ilişkin kabul ve bu durumda kişinin kullandığı başetme yöntemlerinin zenginleşmesi ağrı yönetimi açısından önemli bir role sahip olmaktadır.

Kaynakça

Andreu, Y., Galdon, M.J., Dura, E., Ferrando, M., Pascual, J., Turk, D.C., Jimenez, Y., Poveda, R. (2006). An Examination of the Psychometric Structure of the Multidimensional Pain Inventory in Temporomandibular Disorder Patients: A Confirmatory Factor Analysis, Head v& Face Medicine, 2(48), 1-9.

Altin-Cetin, A., Bektas, H., Ozdogan, M. (2016). The West Haven Yale Multidimensional Pain Inventory: Reliability and Validity of the Turkish Version in Individuals with Cancer, European Journal of Oncology Nursing, 20, 1-9.

Aytar, G. (1985). Life Events, Depression and Anxiety in a University Population. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bryant, R.A. (1993). Memory for Pain and Affect in Chronic Pain Patients, Pain, 54(3), 347-351.

Fillingim, R.B., Loeser, J.D., Baron, R., Edwards, R.R. (2016). Assessment of Chronic Pain: Domains, Methods, and Mechanisms, The Journal of Pain, 17(9), 10-20.

Holmes, T. H., Rahe, R. H. (1967). The Social Readjustment Rating Scale, Journal of Psychosomatic Research, 11(2), 213-221.

Lazarus, R.S., Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal and Coping. New York, NY: Springer.

Puntillo, K., Naidu, R.K. (2018). Measurement of Chronic Pain and Opioid Use Evaluation in Community-Based Persons with Serious Illnesses, Journal of Palliative Medicine, 21(2), 43-51.

Salaffi, F., Sarzi-Puttini, P., Atzeni, F. (2015). How to Measure Chronic Pain: New Concepts, Best Practice & Research Clinical Rheumatology, 29(1), 164-186.

Sarason, I.G., Sarason, B.R., Potter, E.H., Antoni, M.H. (1985). Life Events, Social Support, and Illness, Psychosomatic Medicine, 47(2), 156-163.

Başarılı Yaşlanma ve Yaşlilik Döneminde Psikolojik Dayanikliliği Arttirmanin Yollari

Demet VURAL YÜZBAŞI*- Filiz KÜNÜROĞLU**

**İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, demet.vural.yuzbasi@ikcu.edu.tr*

***İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, filiz.kunuroglu@ikcu.edu.tr*

ÖZ

Son yıllarda tıbbi tedavilerdeki gelişmeler, halk sağlını korumaya yönelik çalışmalar ve endüstrileşme ile geçtiğimiz yüzyılda ortalama yaşam süresi oldukça uzamıştır. Yaşam süresinin uzaması beraberinde bazı soruları getirmektedir. Bunlardan bazıları bu yaşlı bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını nasıl sürdürebilecekleri ve sosyal hayata dâhil olmaya ve üretken olmaya nasıl devam edebilecekleridir. Bu çalışmanın amacı, bireylerin yaşlanma sürecini daha sağlıklı ve verimli geçirmesi, yaşamında tecrübe ettiği zorluklara rağmen pozitif tutumunu muhafaza edebilmesi, kendisini iyi hissetmesi, sağlıklı kalabilmesi ve hayata dâhil olabilmesi olarak tanımlanan 'başarılı yaşlanma' (successful aging) kavramını tartışmak, yaşlılık döneminde fiziksel ve ruhsal sağlığı etkileyen bireysel ve toplumsal faktörlere ışık tutmak, yaşlılarda psikolojik dayanıklılığı arttırmanın yolları ve faydaları konusunda bilgi vermek, alandaki öğrenci, araştırmacı, politikacı ve klinisyenlere kaynak sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Başarılı yaşlanma, öz-şefkat, psikolojik dayanıklılık, yaşlılık döneminde psikolojik ve fiziksel iyi oluş, müdahale

Giriş

Tıp ve teknoloji alanındaki gelişmelerin tarihteki her dönemden daha uzun yaşamımıza imkân vermesiyle, bu yılların 'daha iyi' nasıl yaşanacağı sorusu araştırmacıların, politikacıların, klinisyenlerin araştırma konularından biri olmuştur. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 2050 yılında yaşlı nüfusunun 1,5 milyara ulaşması ve toplam nüfusun %16'sını oluşturması beklenmektedir (WHO, 2017, s. 2). Bu da yaşlı bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını nasıl sürdürebilecekleri ve sosyal hayata dâhil olmaya ve üretken olmaya nasıl devam edebilecekleri sorusuna ciddiyetle yönelmemizi gerektirmektedir.

Birey yaş aldıkça pek çok yönden değişir ve sevdiği insanların kaybı, sağlık kaybı, fiziksel güç kaybı, emeklilik yoluyla iş kaybı, partner rolünün kaybı gibi pek çok kayıp yaşar. Bazı araştırmalar yaşlılığı yüzleşilmesi gereken zor ve evrensel bir süreç olarak görürken, kimi bireylerin süreci daha kolay tecrübe ettiği görülmüştür. Son yıllarda alan yazına giren 'başarılı yaşlanma' kavramı, bireyin fiziksel ve bilişsel işlevselliğini koruması, yaşam doyumunun yüksek olması ve sosyal olarak aktif olabilmesi (Bowling, 2007) olarak tanımlamaktadır. Çalışmalar başarılı yaşlanma sürecinin bireysel ve toplumsal pek çok faktörden etkilenen çok katmanlı bir yapı olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın amacı başarılı yaşlanma kavramını tartışmak; Yaşlılık döneminde fiziksel ve ruhsal sağlığı etkileyen bireysel ve toplumsal faktörlere ışık tutmak; yaşlılarda psikolojik sağlığı ve psikolojik dayanıklılığı arttırmanın yolları ve faydaları konusunda bilgi vermek, alandaki öğrenci, araştırmacı, politikacı ve klinisyenlere kaynak sağlamaktır.

Başarılı Yaşlanmayı Etkileyen Faktörler

Yaşlanma süreci ile ilişkili olduğu bildirilen faktörleri bireysel ve toplumsal faktörler olmak üzere sınıflandırmak mümkündür. Bireylerin fiziksel sağlık durumu, günlük yaşam pratikleri, yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutumları ve zihinsel sağlıkları ile ilişkili değişkenler bireysel faktörler altında değerlendirilmektedir. Kültür ve medya ise başarılı yaşlanma sürecini etkileyen toplumsal faktörler arasında yer almaktadır.

Bireysel faktörler

Fiziksel sağlık durumu: Yapılan araştırmalar, yaşlılık döneminde pek çok fiziksel sağlık problemi yaşandığını ortaya koymaktadır. Kronik hastalıkların görülme oranı ve yaygınlığının yaşla birlikte arttığı görülmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2002). Özellikle hipertansiyon, osteoartrit, kronik kalp yetmezliği, diyabet, damar tıkanıklıkları ve osteoporoz yaşlılık döneminde ülkemizde de sıklıkla karşılaşılan kronik sağlık sorunlarıdır (Çakmur vd., 2000). Yaşlılık döneminde yapılan araştırmalar, fiziksel hastalığa sahip yaşlı bireylerin fiziksel sağlık düzeylerinin daha düşük olduğunu, kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve genel zihinsel sağlık düzeylerinin de daha düşük olduğunu

ortaya koymaktadır (El-Gabalawy vd., 2011). Eklem sorununun olmaması, işitme güçlüğünün olmaması, sistolik kan basıncının düşük olması, ve bilişsel işlevlerinin iyi olması ise başarılı yaşlanma ile olumlu yönde ilişkili bulunmuştur (Depp ve Jeste, 2006).

Kronik hastalıklar çeşitli derecelerde yeti yitimlerini de beraberinde getirmektedir. Tel ve meslektaşlarının (2014) yürüttüğü araştırmada yaşla birlikte yeti yitimlerinin arttığı, yeti yitimlerinin de yaşlı bireylerin depresif belirtileri ile pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu ortaya konmuştur. Yeti yitimi, aynı zamanda bireylerin günlük yaşam aktiviteleri de olumsuz yönde etkilemekte ve bireylerin sağlık harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Topinková, 2008). Yaşlanma ile birlikte bireylerin bilişsel kapasitelerini azalması ve tepki verme sürelerinin uzaması da söz konusudur (Salthouse, 1996). Bu durum, yaşlı bireyleri negatif yaşantılar karşısında işlevsel baş etme yöntemleri kullanmaları konusunda zorlamaktadır (Knight vd., 2007). Ayrıca yaşlılık döneminde bireylerin fiziksel enerji kapasiteleri azalması (Rook, Charles ve Heckhausen, 2007) da bireyleri hem fiziksel hem de psikolojik açıdan zorlayabilmektedir.

Günlük Yaşam Pratikleri: Yapılan araştırmalar bireylerin günlük yaşam biçimlerinin başarılı yaşlanma süreci ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Aydın (2006), sigara kullanımı, fiziksel aktivite düzeyi, alkol kullanımı gibi fiziksel sağlık üzerinde doğrudan etkisi bulunan değişkenlerin yanı sıra güneş maruziyeti, beslenme alışkanlıkları, düzenli uyku gibi faktörlerin yaşam biçimi açısından ele alınması gerektiğini bildirmiş ve yaşlanma sürecini etkilediklerini ortaya koymuştur. Benzer bir biçimde, Depp ve Jeste (2006) tarafından yapılan ve başarılı yaşlanmanın belirleyicilerinin incelendiği derleme çalışmasında ise günlük yaşam etkinliklerinde bağımsızlık, sigara içmeme, fiziksel aktivite düzeyinin yüksek olması başarılı yaşlanma ile ilişkili bulunmuştur. Araştırmalar, düzenli fiziksel egzersizin kronik hastalıkların gelişimini engelleyerek yaşlanma ile ilişkili biyolojik değişikliklerin bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerindeki olumsuz etkisini azalttığını ve bireylerin işlevsel kapasitelerinin korunmasında olumlu bir etki sağladığını ortaya koymaktadır (Acree vd., 2006; Chodzko-Zajko vd., 2009). Nitekim yaşlılık dönemindeki bireylerle yapılan bir araştırmada fiziksel aktivite düzeyi ile bilişsel durum arasında doğrudan güçlü bir ilişkinin olduğu bulunmuş ve bireylerin fiziksel aktivite düzeyi düştükçe bilişsel fonksiyonlarında düşüş olduğu bildirilmiştir (Lök ve Lök, 2016). Vermeulen, Goemaere ve Kaufman'a (1999) göre bireylerin fiziksel hareketlerini aktif şekilde yerine getirmesi ve yaşam faaliyetlerine aktif şekilde katılması bireylerin başarılı bir yaşlanma süreci geçirmesinde etkilidir.

Tutum: Kişinin yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutumu, bireyin yaşlanma sürecini etkileyen bir diğer değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, yaşlanmaya ilişkin tutumun daha çok 50 yaş ve sonrasında oluştuğunu ve bireylerin fiziksel değişimler, menopoz, aile bireylerinin kaybı, kronik hastalıklarının başlaması ve sosyal rollerindeki bazı değişimlerin yaşlılığa ilişkin tutumlar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Levi vd., 2009; Wurm vd., 2010). Tutumun hem fiziksel sağlık (Levi ve Myers, 2004) hem de psikolojik sağlık (Bryant vd., 2012) ile ilişkili olduğu bildirilmektedir. Öyle ki, yapılan araştırmalarda, olumlu tutumun daha düşük oranda kardiyolojik rahatsızlık (Levi vd., 2009) ve yaşam süresi açısından 7 buçuk yıl daha uzun yaşama ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Levi vd., 2002).

Zihinsel sağlık: Yapılan araştırmalarda zihinsel açıdan sağlıklı olan bireylerin yaşlanma sürecini de daha sağlıklı geçirdikleri ortaya konmaktadır. Bireyin kendi sağlığını iyi olarak değerlendirmesinin ve depresif belirtilerin olmaması başarılı yaşlanma ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Depp ve Jeste, 2006). Yaşlılık döneminde bireylerin sosyal destek görmeleri (Harlow ve Cantor, 1996) ve sosyal yaşamda yakınlarını-dostlarını sıkça görmeleri (Keskinoğlu vd., 2006) zihinsel sağlık ile olumlu yönde ilişkili bulunmuştur. Benzer bir biçimde, bireylerin yaşamları üzerinde kontrol duygularının yüksek olması (Bailis ve Chipperfield, 2002) da başarılı yaşlanma ile ilişkili bulunmuştur. Ayrıca kişinin kendine değer vermesi (Fagerstorm vd., 2007) de önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda yürütülen güncel çalışmalarda ise öz-şefkat ve psikolojik dayanıklılık kavramları ile başarılı yaşlanma ilişkisi sıklıkla çalışılmaya başlanmıştır. Öz-şefkat kavramı "zorluklarla mücadele ederken kişinin kendisine koşulsuz ilgi, kabul ve nezaket göstermesi" olarak tanımlanmaktadır (Neff, 2011). Yaşlılık döneminde yapılan araştırmalarda öz-şefkatin (Smith, 2015) ve depresyon (Allen, Goldwasser ve Leary 2012; Smith, 2015) ile ters yönde ilişkili olduğu bildirilmektedir.

Psikolojik Dayanıklılık: Başarılı yaşlanma kavramı ile arasında olumlu ilişki olduğu ortaya konulan başlıca faktörlerden biri psikolojik dayanıklılıktır. APA (Amerikan Psychological Association) psikolojik dayanıklılığı, hayatımızdaki zorluklar, değişiklikler ve bunun gibi olumsuz durumlardan sonra iyileşebilmek doğrulabilmektir ve yeni duruma uyum sağlayabilmek olarak tanımlamaktadır (2011). Geleneksel olarak pek çok batı kültüründe yaşlılık zayıflık, işlevselliğin azalması, engellilik, pek çok fiziksel ve zihinsel sınırlılık ile özdeşleştirilmiştir (Bowling, 2011). Ancak 85 yaş ve üzeri bireylerin daya yüksek düzeyde dayanıklılığa sahip olması,

psikolojik dayanıklılığın uzun yaşamı destekleyebileceğini göstermiştir (Netuveli vd., 2008).

Alan yazında psikolojik dayanıklılığın ileri yaş dönemindeki olumlu etkilerini ortaya koyan pek çok çalışma vardır. Yapılan araştırmalar, psikolojik dayanıklılığı yüksek bireylerin yaşlanmaya ilişkin daha olumlu algıya (Jeste vd, 2013) ve daha yüksek yaşam kalitesine sahip olduklarını (Smith, Hollinger-Smith ve Savoring, 2015), bunun yanı sıra daha düşük depresyon düzeyine (Bowling ve Iliffe, 2011) ve daha uzun yaşam süresine sahip olduklarını (Hildon vd., 2010) ortaya koymuştur.

Toplumsal faktörler

Kültür: Bireyler yaşlılık algılarını içinde yaşadıkları kültür yoluyla yapılandırırlar. Bireylerin değer yargıları (politik, dini, ekonomik değer yönelimleri) ve yaşlanma ile ilgili algıları yaşlanma süreçlerini şekillendirir (Giles vd., 2003). Kültürlerarası karşılaştırmalar daha çok batı ve doğu kültürleri arasındaki farklara odaklanmışlardır. Alan yazındaki çalışmalar, batı kültürlerinde yaşlılığa yönelik daha negatif, doğu kültürlerinin ise daha pozitif olduğunu ortaya koymuştur (Palmore, 1975).

Yapılan çalışmalar toplumdaki yaşlılık algısının bireylerin yaşlanma sürecini etkilediğini göstermiştir. Örneğin, yaşlanmanın yalnızlık, sağlıksızlık, değişime direnç, ve yoksunlukla ilişkilendirilerek korkulan bir süreç olarak algılandığı Amerika'da, yaşlılıktaki duyma kaybının, yaşlılığın daha ulvi ve huzurlu bir süreç olarak algılandığı Çin'e göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştur (Levy ve Lunger, 1994). Aynı şekilde, doğu (Çin) ve batı (Almanya, Amerika) kültürlerindeki yaşlanma süreçlerinin karşılaştırıldığı bir çalışmada, yaşlıların kişilik, sosyal ilişkiler ve algı açısından birbirinden farklılaştığı görülmüştür (Fung, 2013). Bu yüzdendir ki tek kültürde yapılan ya da batı düzlemindeki araştırmalar tek başına yaşlanma sürecini anlamamıza yetmez.

Medya

Bir kültürdeki baskın değerleri yansıtan en etkili araçlardan biri olan medya, televizyon showları, çizgi filmler, reklamlar, filmler ve hatta müzik yoluyla bizim etrafımızdaki nasıl algıladığımızı etkilemektedir. Yaşlıların medyadaki temsili, yalnızca bireylerin yaşlılara yönelik tutumlarını belirlemez aynı zamanda kendi yaşlılık deneyimlerine yönelik tutum ve duygularını şekillendirir. Yaşlıların medyada unutkan, yardıma muhtaç, çekilmez vb. şekillerde negatif temsil edilmesi kişilerin yaşlanma

sürecinden korkmalarına neden olmaktadır (Kotter-Grühn ve Hess, 2012). Bu negatif duygular aynı zamanda yaşlanmayla ilgili negatif kalıpyargılar ile birlikte kendi kendini doğrulayan kehanete dönüşmekte, kişilerin daha az aktif, daha az özgüvenli olmasına ve hayatta daha az anlam bulmasına neden olmaktadır (Levy ve Myers, 2004; Wurm vd., 2013).

Yaşlılık Döneminde Psikososyal Müdahaleler

Yapılan araştırmalar yaşlılık döneminde karşılaşılan güçlükler ile baş etmede psikolojik pek çok müdahalenin olumlu yönde etkisi olduğunu göstermektedir. Bu psikososyal müdahaleler arasında bireysel dinamik psikoterapiler, kısa süreli psikoterapi, psikoanalitik psikoterapi, dinamik olmayan psikoterapiler, destekleyici psikoterapi, bilişsel-davranışçı terapi, cinsellik terapisi, yaşamı gözden geçirme terapisi, aile terapisi ve grup psikoterapileri yer almaktadır (Göka ve Aydemir, 2000).

Yaşlılık döneminde yaşanan fiziksel hastalıkların belirtilerini iyileştirmek, tedaviye olan uyumunu arttırmak ve hem kendisine bakım verenler hem de aileleri ile ilişkilerini iyileştirmek adına destekleyici müdahaleler yürütülmekte ve bu müdahalelerin olumlu etkisi gözlemlenmektedir (Kaygusuz ve Kalkan, 2008). Benzer bir biçimde olumlu duygulanımı arttırmaya dönük müdahale programlarının yaşlı bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu görülmektedir (Charles ve Horwitz, 2010).

Son yıllarda alanyazında güncel bir kavram olarak karşımıza çıkan bilinçli farkındalık temelli programlarının da yaşlılık döneminde yürütülen müdahaleler arasında yer aldığı bildirilmektedir. Yapılan araştırmalar, bu tür müdahale gruplarına katılan yaşlıların strese dayanıklılık, psikolojik iyi oluş, bağışlama düzeylerinde bir artış; depresyon, ruminasyon, uyku problemleri, stres düzeylerinde ise azalma olduğunu ortaya koymaktadır (Berk vd., 2018; Foulk, Ingersoll-Dayton ve Fitzgerald, 2017; Perez-Blasco vd., 2016). Benzer bir biçimde, yaşlılık dönemindeki depresyonu azaltmaya dönük pek çok müdahalenin de etkili olduğu alanyazında bildirilmiştir. Özellikle bilişsel davranışçı terapi (Floyd vd., 2004; Rokke, Tomhave ve Jocic, 1999), davranışçı terapi (Lictenberg, 1996), problem çözme terapisi (Alexopoulos, Raue, ve Area´n, 2003; Hussian ve Lawrence, 1981) ve kısa süreli psikodinamik terapi (Gallagher-Thompson ve Steffen, 1994) depresyon tedavisi açısından etkili olduğu bilinen müdahaleler arasında yer almaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, yaşadığımız yüzyılda yaşam süresinin oldukça uzaması ile ortaya çıkan insan hayatının ileri dönemlerini daha verimli, sağlıklı ve mutlu nasıl geçirilebilir sorusuna dikkat çekilmiş, son yıllarda alan yazında sıkça yer bulan başarılı yaşlanma kavramı tartışılmıştır. Çalışmanın en önemli katkılarından biri yaşlılık kavramını çok boyutlu, çok katmanlı ve birbiriyle ilişkili pek çok faktörden etkilenen bir süreç olarak ortaya koymasıdır. Yaşlılık döneminin, getirdiği doğal değişimler ve kayıplar sonucu, kolay bir süreç olmadığı vurgulanmış, sürecin getirdiği zorluklarla mücadele etmede psikolojik dayanıklılığın önemine dikkat çekilmiştir. Başarılı yaşlanmayı etkileyen bireysel ve toplumsal faktörler alan yazından araştırma örnekleri ile tartışılmış, alan yazında dikkat çekilen en büyük boşluklardan birinin başarılı yaşlanma kavramında kültüre duyarlı (culturally-relevant) teorilere ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Yaşlılık döneminin duygusal açıdan istikrarlı bir dönem olmasıyla birlikte bu dönemde ortaya çıkabilecek psikolojik zorlanmaların, ciddiyetle ele alınmasının gerekliliği vurgulanmış, çözüm olarak müdahale programlarından örnekler sunulmuş ve katkıları tartışılmıştır (Charles ve Horwitz, 2010).

Kaynakça

Acree, L. S., Longfors, J., Fjeldstad, A. S., Fjeldstad, C., Schank, B., Nickel, K. J., ... ve Gardner, A. W. (2006). Physical activity is related to quality of life in older adults. *Health and Quality of Life Outcomes*, *4*(1), 37.

Alexopoulos, G., Raue, P., ve Area´n, P. (2003). Problemsolving therapy versus supportive therapy in geriatric major depression with executive dysfunction. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *11*, 46–52.

Allen, A. B., Goldwasser, E. R., ve Leary, M. R. (2012). Self-compassion and well-being among older adults. *Self and Identity*, *11*(4), 428 453.

American Psychological Association. (2011). *The Road to Resilience*. https://www.apa.org/helpcenter/road-resilience. (Son erişim: 08.11.19)

Aydın, Z. (2006). Toplum ve birey için sağlıklı yaşlanma: Yaşam biçiminin rolü. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, *13*(4), 43-46.

Bailis, D. S., ve Chipperfield, J. G. (2002). Compensating for losses in perceived personal control over health: A role for collective self

esteem in healthy aging. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *57*(6), 531-539.

Beğer, T., ve Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim*, *25*(3), 1- 3.

Berk, L., Hotterbeekx, R., van Os, J., ve van Boxtel, M. (2018). Mindfulness-based stress eduction in middle-aged and older adults with memory complaints: a mixed-methods study. *Aging & Mental Health*, *22*(9), 1113-1120.

Bowling, A. (2007). Aspirations for older age in the 21st century: What is successful aging?. *The International Journal of Aging and Human Development*, *64*(3), 263-297.

Bowling, A., ve Iliffe, S. (2011). Psychological approach to successful ageing predicts future quality of life in older adults. *Health and Quality of Life Outcomes*, *9*(1), 13.

Çakmur, H., Erem, M. T., Koç, M., Ertekin, V., Karslıoğlu, İ., ve Kırağı, D. (2000). Ca Tanısı Almış Geriatrik Olguların Demografik İncelemesi. *Turkish Journal of Geriatrics*, *3*(1), 11-14.

Charles, S. T ve Horwitz, B. R. (2010). Positive emotions and health: What we know about aging. Depp, C. A. ve D. V. Jeste (Der.), Successful Cognitive and Emotional Aging içinde (ss.55-73). Arlington: American Psychiatric Publishing.

Chodzko-Zajko, W. J., Proctor, D. N., Singh, M. A. F., Minson, C. T., Nigg, C. R., Salem, G. J., ve Skinner, J. S. (2009). Exercise and physical activity for older adults. *Medicine & Science in sports & exercise*, *41*(7), 1510-1530.

Depp, C. A., ve Jeste, D. V. (2006). Definitions and predictors of successful aging: a comprehensive review of larger quantitative studies. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *14*(1), 6 20.

El-Gabalawy, R., Mackenzie, C. S., Shooshtari, S., ve Sareen, J. (2011). Comorbid physical health conditions and anxiety disorders: a population-based exploration of prevalence and health outcomes among older adults. *General Hospital Psychiatry*, *33*(6), 556-564.

Fagerström, C., Borg, C., Balducci, C., Burholt, V., Wenger, C. G., Ferring, D., ... ve Hallberg, I. R. (2007). Life satisfaction and associated factors among people aged 60 years and above in six

European countries. *Applied Research in Quality of life, 2*(1), 33 50.

Floyd, M., Scogin, F.,McKendree-Smith, N. L., Floyd, D. L., ve Rokke, P. D. (2004). Cognitive therapy for depression: A comparison of individual psychotherapy and bibliotherapy for depressed older adults. *Behavior Modification, 28*, 297–318.

Foulk, M. A., Ingersoll-Dayton, B., ve Fitzgerald, J. (2017). Mindfulness based forgiveness groups for older adults. *Journal of Gerontological Social Work, 60*(8), 661-675.

Fung, H. H. (2013). Aging in culture. *The Gerontologist, 53*(3), 369-377.

Gallagher-Thompson, D. E., ve Steffen, A. M. (1994). Comparative effects of cognitive-behavioral and brief psychodynamic psychotherapies for depressed family caregivers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62,* 543–549.

Giles, H., Noels, K. A., Williams, A., Ota, H., Lim, T. S., Ng, S. H., ... & Somera, L. (2003). Intergenerational communication across cultures: Young people's perceptions of conversations with family elders, non-family elders and same-age peers. *Journal of cross-cultural gerontology, 18*(1), 1-32.

Göka, E. ve Aydemir, Ç. (2000). Yaşlıya ve demanslı hastaya psikososyal yaklaşım. *Demans Dizisi, 1,* 5-26.

Harlow, R. E., ve Cantor, N. (1996). Still participating after all these years: A study of life task participation in later life. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(6), 1235.

Hussian, R. A., ve Lawrence, P. S. (1981). Social reinforcement of activity and problem-solving training in the treatment of depressed institutionalized elderly patients. *Cognitive Therapy and Research, 5*, 57–69

Jeste, D. V., Savla, G. N., Thompson, W. K., Vahia, I. V., Glorioso, D. K., Martin, A. V. S., ... ve Depp, C. A. (2013). Association between older age and more successful aging: critical role of resilience and depression. *American Journal of Psychiatry, 170*(2), 188-196.

Kaygusuz, C. ve Kalkan, M. (2008) Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık. K. Ersanlı ve M. Kalkan, (Ed.), Yaşlılık danışmanlığı içinde (251-295). Ankara: Pegem Akademi.

Keskinoğlu, P., Pıçakçıefe, M., Giray, H., Bilgiç, N., Uçku, R., ve Tunca, Z. (2006). Yaşlılarda depresif belirtiler ve risk etmenleri. *Genel Tıp Dergisi*, *16*(1), 21-6.

Knight, M., Seymour, T. L., Gaunt, J. T., Baker, C., Nesmith, K., ve Mather, M. (2007). Aging and goal-directed emotional attention: distraction reverses emotional biases. *Emotion*, *7*(4), 705.

Kotter-Grühn, D. ve Hess, T. (2012). The impact of sge stereotypes on self-perceptions of aging across the adult lifespan. *The Journals of Gerontology: Series B*, *67*,(5),563–571.

Levy, B. R., Slade, M. D., Kunkel, S. R., ve Kasl, S. V. (2002). Longevity increased by positive self-perceptions of aging. *Journal of personality and social psychology*, *83*(2), 261.

Levy, B. R., ve Myers, L. M. (2004). Preventive health behaviors influenced by self-perceptions of aging. *Preventive Medicine*, *39*(3), 625-629.

Levy, B. R., Zonderman, A. B., Slade, M. D., ve Ferrucci, L. (2009). Age stereotypes held earlier in life predict cardiovascular events in later life. *Psychological Science*, *20*(3), 296-298.

Levy, B., ve Langer, E. (1994). Aging free from negative stereotypes: Successful memory in China among the American deaf. *Journal of personality and social psychology*, *66*(6), 989.

Lichtenberg, P. A., Kimbarow, M. L., Morris, P.,ve Vangel, S. J. (1996). Behavioral treatment of depression in predominately African American medical patients. *Clinical Gerontologist*, *17*, 15–33.

Lök, N., ve Lök, S. (2016). Yaşlıların Fiziksel Aktivite Düzeyleri İle Bilişsel Durumları Arasındaki İlişki. *Yeni Symposium*, *54*, (2), 21 24.

Neff, K. D. (2011). Self-Compassion. NewYork: William Morrow.

Netuveli, G., Wiggins, R. D., Montgomery, S. M., Hildon, Z., ve Blane, D. (2008). Mental health and resilience at older ages: Bouncing back after adversity in the British Household Panel Survey. *Journal of Epidemiology & Community Health*, *62*(11), 987-991.

Palmore, E. (1975). What can the USA learn from Japan about aging?. *The Gerontologist*, *15*(1), 64-67.

Perez-Blasco, J., Sales, A., Meléndez, J. C., ve Mayordomo, T. (2016). The effects of mindfulness and self-compassion on improving the

capacity to adapt to stress situations in elderly people living in the community. *Clinical Gerontologist*, *39*(2), 90-103.

Rokke, P. D., Tomhave, J. A., ve Jocic, Z. (1999). The role of client choice and target selection in self-management therapy for depression in older adults. *Psychology and Aging*, *14*, 155–169.

Rook, K. S., Charles, S. T., ve Heckhausen, J. (2007). Handbook of Health Psychology.

Salthouse, T. A. (1996). The processing-speed theory of adult age differences in cognition. *Psychological Review*, *103*(3), 403.

Smith, J. L. (2015). Self-compassion and resilience in senior living residents. *Seniors Housing and Care Journal*, *23*(1), 17-31.

Smith, J. L., ve Hollinger-Smith, L. (2015). Savoring, resilience, and psychological well-being in older adults. *Aging & Mental Health*, *19*(3), 192-200.

Topinková, E. (2008). Aging, disability and frailty. Annals of Nutrition and Metabolism, 52(Suppl. 1), 6-11.

WHO, NIA (Dünya Sağlık Örgütü, Ulusal Yaşlanma Ensitüsü). (2017). https://www.nia.nih.gov/sites/default/files/2017-06/global_health_aging.pdf. (Son erişim: 08.11.19)

Wurm, S., Tomasik, M. J., ve Tesch-Römer, C. (2010). On the importance of a positive view on ageing for physical exercise among middle aged and older adults: Cross-sectional and longitudinal findings. *Psychology and Health*, *25*(1), 25-42.

Wurm, S., Warner, L. M., Ziegelmann, J. P., Wolff, J. K., ve Schüz, B. (2013). How do negative self-perceptions of aging become a self-fulfilling prophecy?. *Psychology and Aging*, *28*(4), 1088.

Kronik Ağrı Hastalarında Ağrı Sonuçları Açısından Özetkinlik Ve Başetme Stratejilerinin Rolü

Ayla HOCAOĞLU UZUNKAYA* – H. ÖZLEM SERTEL BERK**

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, ayla.hocaoglu.uzunkaya@ikc.edu.tr

** İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, osberk@istanbul.edu.tr

ÖZ

Kronik ağrı literatüründe ağrıya uyum sağlamak açısından özetkinlik ve başetme stratejilerinin rolü vurgulanmaktadır. Literatürde özellikle olumsuz sonuç değişkenler açısından ele alınan bu değişkenlerin olumlu sonuç değişkenlerle olan ilişkisini incelemek de önemlidir. Bu çalışmada kronik ağrı hastalarının hem olumsuz (ağrıya bağlı engellilik) hem de olumlu (aktivite düzeyleri) sağlık sonuçları açısından özetkinlik ve başetme stratejilerinin rolünün incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda tamamı kronik ağrı hastalarından oluşan katılımcılara Bilgilendirilmiş Onam Formu, Sosyodemografik Özellikler ve Ağrı Bilgi Formu, Ağrıyla Başetme Envanteri, Genel Özyeterlilik Ölçeği, Ağrı Özetkinlik Ölçeği-2 ve West Haven Yale Çok Boyutlu Ağrı Envanteri verilmiştir. Çalışmaya 142'si kadın olmak üzere 167 kronik ağrı hastası katılmıştır. Çalışmanın sonuçlarında, ağrıya bağlı engellilik düzeyi açısından pasif başetme stratejilerinin, aktivite düzeyi açısından ise aktif başetme stratejilerinin rolü olduğu görülmektedir. Kronik ağrı hastalarının pasif başetme stratejileri arttıkça engellilik düzeyleri de artmaktadır. Diğer yandan aktif başetme stratejilerinin artması aktivite düzeylerindeki artışla ilişkili olmaktadır. Özetkinliğin rolü incelendiğinde, özellikle aktivite düzeyi açısından kişilerin genel özetkinlik inançlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre kronik ağrı hastalarında engellilik düzeyini azaltmayı hedefleyen müdahalelerin pasif başetme stratejilerinin azalmasına, aktivite düzeyini arttırmayı hedefleyen müdahalelerin ise aktif başetme becerilerinin artmasına odaklanmaları önerilmektedir. Tüm bu bilgiler, ağrı sonuçları açısından sonuç değişkene göre farklılaşan spesifik müdahale programlarının gerekliliğini açığa çıkartmaktadır.

Bu çalışma kronik ağrıya biyopsikosoyal olarak yaklaşmak gerektiğine işaret etmekte ve fiziksel sonuçlar açısından da psikososyal özelliklerin önemini yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: başetme, ağrıyla başetme, özetkinlik, ağrıya özgü özetkinlik, ağrıya bağlı engellilik, aktivite

Giriş

Uluslararası Ağrı Araştırmaları Teşkilatı (1988) tarafından "mevcut veya potansiyel bir doku hasarına bağlı hoş olmayan duyusal ve duygusal bir yaşantı" olarak tanımlanmaktadır. Kişinin sağlığı için bir sinyal işlevi gören ve tedavi edilebilen bir durum olan akut ağrının aksine kronik ağrı, tedaviye rağmen devam eden ve uyum sağlanması gereken zorlayıcı bir durumdur (Treede vd., 2015). Bu doğrultuda literatürde çoğunlukla bir sonuç değişken olarak ele alınmakla birlikte kronik ağrı, aynı zamanda kendi başına bir stres kaynağıdır (Lazarus ve Folkman,1984).

Kronik ağrı yönetiminde ön plana çıkan iki değişken başetme ve özetkinlik olmaktadır. Ağrı yönetiminde kişilerin sergilediği bilişsel ve davranışsal tepkiler; ağrı şiddetini, fiziksel işlevselliği ve psikolojik uyumu etkilemektedir. "Ağrıyla başetme" olarak ele alınan bu tepkiler, kişilerin ağrılarını dayanılır kılmak ve yönetebilmek amacıyla gösterdikleri çabalar olarak tanımlanmaktadır (Jensen vd., 1995). Ağrıyla başetmeyle ilgili en geleneksel ayrım, aktif ve pasif başetme olarak yapılmaktadır (Brown ve Nicassio, 1987). Aktif başetme stratejileri kişilerin işlevselliklerini sürdürebilmek, ağrı şiddetlerini azaltabilmek açısından kullandıkları yöntemlerdir. Pasif başetme stratejileri ise kişilerin aktif çaba sergilemedikleri durumlardır (Brown ve Nicassio, 1987).

Yetişkin ağrı hastalarıyla yapılan çalışmalar, fiziksel işlevsellikte düşme, ağrı şiddetinde ve psikolojik streste artma gibi olumsuz sağlık sonuçları ile pasif başetme stratejilerinin (örn; geri çekilme, kaçınma, endişe, felaketleştirme, dinlenme) ilişkisine vurgu yapmaktadır (Ferreira-Valente vd., 2014; Riddle vd., 2018). Bu çalışmaların sonuçları, özellikle ağrıyla pasif başetme stratejilerinin kullanımın artmasıyla olumsuz sağlık sonuçlarının da arttığına dikkat çekmektedir. Diğer yandan pek çok yazar, ağrıyla başetmede aktif stratejiler kullanmanın ağrı sonuçları açısından işlevsel olduğunu vurgulasa da aktif başetme yöntemlerinin, pasif yöntemlere kıyasla bağlama daha duyarlı olduğu bilinmektedir (Ferreira-Valente vd., 2014; Riddle vd., 2018).

Özetkinlik, zorlu yaşam koşullarıyla ve engellerle karşılaşan kişilerin hangi davranışsal ve bilişsel aktiviteleri seçeceklerini ve bu durumları aşmak için ne kadar direnebileceklerini etkilemektedir (Bandura, 1989). Özetkinlik ya da bir diğer kullanımı ile özyeterlik kavramı, kişilerin istenilen sonuca ulaşmak için gerekli olan eylemleri yerine getirmesi

konusunda kendilerine olan inançlarını ifade etmektedir (Bandura, 1989). Özetkinliğin genel bir kişilik özelliği olmasının dışında duruma özgü bir değişken olarak değerlendirilip asıl olarak duruma özgü özetkinliği ölçmek gerektiğine işaret eden çalışmalar da bulunmaktadır.

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı ağrıya bağlı engellilik ve aktivite düzeyi açısından hem genel hem ağrıya özgü özetkinliğin ve hem aktif hem pasif başetme stratejilerinin rolünü belirlemektir.

Yöntem

Katılımcılar

İstanbul Üniversitesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı'na bağlı polikliniklerde tedavi gören 18 yaşından büyük ve en az üç aydır ağrı şikâyeti olan farklı hastalık (örn; romatoid artrit, osteoporoz, osteoartrit, fibromiyalji, baş ağrısı, bel ağrısı vs.) tanıları almış 167 kişi ile yürütülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Özellikler ve Ağrı Bilgi Formu: Araştırmaya katılan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, hastalık ve psikopatolojik öyküleri ile ağrılarına ilişkin özellikleri hakkında bilgi almak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış bir formdur.

Ağrıyla Başetme Envanteri (ABE). Kronik ağrı hastalarının ağrıyla başetmede kullandıkları davranışsal ve bilişsel stratejileri tespit etmek amacıyla Kraaimaat ve Evers (2003) tarafından geliştirilen ABE, Türkçeye Hocaoğlu, Sertel-Berk ve Ketenci (2019) tarafından uyarlanmıştır. Bu çalışmada hem aktif hem pasif başetme stratejilerini ölçmek için kullanılmıştır.

Genel Özyeterlilik Ölçeği (GÖÖ). Kişilerin genel olarak yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar karşısındaki özetkinliklerini değerlendiren GÖÖ, "başlama", "yılmama" ve "sürdürme çabası-ısrar" olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Genel özyeterlilik düzeyini değerlendirmek için geliştirilen ölçek (Sherer ve Adams 1983), Türkçe'ye Yıldırım ve İlhan (2010) tarafından uyarlanmıştır.

Ağrı Özetkinlik Ölçeği-2 (AÖÖ-2). AÖÖ-2, ağrıya özgü özetkinlik düzeyini belirlemek amacıyla kronik ağrı hastalarında geliştirilmiştir. Nicholas, McGuire ve Asghari (2015) tarafından 10 maddelik formun 1418 kronik ağrı hastasına ulaşarak kısaltılmasından oluşmaktadır. AÖÖ-2, "ağrıma rağmen yapmam gereken işleri sürdürebileceğime inanıyorum" ve "ağrıma rağmen günlük hayatımı sürdürebileceğime inanıyorum" ifadelerinden oluşmaktadır.

West Haven Yale Çok Boyutlu Ağrı Envanteri (WHYÇBAE): WHYÇBAE, kronik ağrının fiziksel ve psikolojik etkilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir (Andreu vd., 2006). Türkçeye uyarlaması Altin-Cetin tarafından yapılmıştır. WHYÇBAE, "ağrı deneyimi", "yakınların gösterdiği tepkiler" ve "günlük aktiviteler" olmak üzere üç boyuttan (12 alt boyut) ve 52 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada günlük aktivite ve ağrıya bağlı engellilik düzeyini ölçek amacıyla kullanılmıştır.

İstatistiksel Analiz

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Değişmezlik Katsayısı Analizi ile incelenmiştir. Sağlık sonuçları olan ağrıya bağlı engellilik ve aktivite düzeyleri üzerinde başetme ve özetkinliğin yordayıcı etkisi ise Doğrusal Çoklu Hiyerarşik Regresyon Analiziyle incelenmiştir.

Bulgular

Araştırma değişkenlerine ilişkin ilişkiler Tablo 1'de, ağrıya bağlı engellilik düzeyini açıklayan değişkenlere ilişkin regresyon analizi sonucu Tablo 2'de, aktivite düzeyini açıklamaya dönük regresyon analizi sonuçları ise Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi ağrıya bağlı engellilik düzeyi ile pasif başetme ($r = 0.508$; $p<0.001$) ve ağrıya özgü özetkinlik ($r = -0.320$; $p<0.001$) arasındaki ilişkiler; aktivite düzeyi ise aktif başetme ($r = 0.387$; $p<0.001$) ve genel özetkinlik ($r = 0.310$; $p<0.001$) arasındaki ilişkiler daha güçlüdür.

Tablo 2'de görülebileceği gibi ağrıya bağlı engellilik düzeyindeki değişimin pasif başetme %10, ağrıya özgü özetkinlik %5 olmak üzere yaklaşık %16'sı açıklanmaktadır. Tablo 3'e bakıldığında ise aktivite düzeyindeki değişimin yaklaşık %17'sinin açıklandığı görülmektedir.

Tablo 1. Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler

	Ağrıya bağlı engellilik	Aktivite
Yordayıcı değişkenler		
Aktif başetme	-.158*	.387***

Pasif başetme	.508***	-.243**
Genel özetkinlik	-.250**	.310***
Ağrıya özgü özetkinlik	-.320***	.287***

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 2. Ağrıya bağlı engellilik düzeyini açıklayan değişkenler

	ΔR^2	*F*	*Beta*	*B*	*t*
Toplam	.16				
Pasif başetme	.105	28.759***	.359	.614	5.312***
Ağrıya özgü özetkinlik	.051	14.419***	-.132	-.745	-.680*

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tablo 3. Aktivite düzeyini açıklayan değişkenler

	ΔR^2	*F*	*Beta*	*B*	*t*
Toplam	.17				
Aktif başetme	.122	14.782***	.323	1.056	4.691***
Genel özetkinlik	.045	14.419***	.225	.300	3.270**

*p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Tartışma

Çalışmanın sonuçlarında, ağrıya bağlı engellilik düzeyindeki değişimin pasif başetmenin en güçlü açıklayan değişken olduğu görülmüştür. Pasif başetme stratejilerinin artmasıyla hastaların ağrıya bağlı engellilik düzeyleri de artmaktadır. Pasif başetme ile ağrıya bağlı engellilik arasındaki ilişkiye ilişkin kaygı-kaçınma teorisinin (Lethem, Troup ve Bentley, 1983) açıklamaları aydınlatıcı olmaktadır. Bu model kaçınma davranışlarına odaklanmakta ve kişilerin kaçınma davranışları arttıkça fiziksel işlevselliğe dönük kaygıları artmakta ve bu kısır döngü ağrıya bağlı engellilik düzeyinin artmasına etki etmektedir. Sonuç değişken ağrıya

bağlı engellilik düzeyi gibi ağrıya özgü bir değişken olduğunda genel özetkinlik değil ağrıya özgü özetkinlik ön plana çıkmaktadır. Bu sonucu literatürde de destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Benka vd., 2013; Costa vd., 2011).

Ağrıya bağlı engellilikten farklı olarak aktivite düzeyi açısından çalışmada aktif başetmenin ve genel özetkinliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Literatürde aktif başetmenin sağlık sonuçları açısından rolü sıklıkla gözardı edilmesine rağmen, bu çalışmada görüldüğü gibi özellikle olumlu sonuç değişkenler söz konusu olduğunda pasif başetmeden çok aktif başetmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum, kişilerin günlük aktivitelerine devam edebilmelerinde ağrıdan uzaklaşacakları stratejiler kullanmalarının önemine işaret etmektedir.

Son olarak kişinin belirli bir eylemi yapabileceğine dair inançlarına karşılık gelen özetkinliğin olumlu sağlık sonuçlarıyla olan ilişkisinin daha güçlü olması beklendik bir sonuçtur (Ahlstrand ve ark., 2017; Martinez-Calderon vd., 2018). Kas ve iskelet sistemi hastalarında ağrıya ilişkin sonuçlar açısından özetkinliğin rolünü inceleyen bir derleme çalışmasında, özetkinlik ile fiziksel işlevsellik, fiziksel aktivitelere katılım gibi olumlu sağlık sonuçları arasındaki ilişkilere işaret eden daha çok çalışma olduğu görülmektedir (örneğin; Martinez-Calderon vd., 2018). Öte yandan literatürde kronik ağrı hastalarının günlük aktivitelerine devamlılığını inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birinde Ahlstrand ve arkadaşları (2017), 737 romatoid artirit hastasıyla yürüttükleri çalışmada hastaların günlük aktivitelerine devam etmelerinde düşük ağrı seviyesinin ve yüksek özetkinliğin rol oynadığını bulgulamışlardır. Bu sonuçlar, bu tez çalışmasını destekler niteliktedir. Çalışmanın sonuçları sonuç değişkene göre yapılacak müdahalelerin farklılaşması gerektiğine işaret etmektedir. Ağrıya bağlı engellilik düzeyini azaltmayı hedefleyen müdahalelerin pasif başetmeyi azaltmayı ve ağrıya özgü özetkinliğin arttırmayı; aktivite düzeyini geliştirmeyi hedefleyen müdahalelerin ise aktif başetme ve genel özetkinliği geliştirmeyi hedeflemeleri önerilmektedir.

Kaynakça

Ahlstrand ve ark. (2017). Self-Efficacy and Pain Acceptance as Mediators of the Relationship Between Pain and Performance of Valued Life Activities in Women And Men with Rheumatoid Arthritis", Clinical Rehabilitation, 31(6), 824-834.

Altin-Cetin, A., Bektas, H., Ozdogan, M. (2016). The West Haven Yale Multidimensional Pain Inventory: Reliability and Validity of the Turkish Version in Individuals with Cancer, European Journal of Oncology Nursing, 20, 1-9.

Andreu, Y., Galdon, M.J., Dura, E., Ferrando, M., Pascual, J., Turk, D.C., Jimenez, Y., Poveda, R. (2006). An Examination of the Psychometric Structure of the Multidimensional Pain Inventory in Temporomandibular Disorder Patients: A Confirmatory Factor Analysis, Head v& Face Medicine, 2(48), 1-9.

Bandura, A. (1989). Human Agency in Social Cognitive Theory, American Psychologist, 44(9), 1175-1184.

Benka vd. (2013). Is Coping Self-Efficacy Related to Psychological Distress in Early and Established Rheumatoid Arthritis Patients?, Journal of Developmental and Physical Disabilities, 26(3), 285-297.

Brown ve Nicassio (1987). The Development of a Questionnaire for the Assessment of Active and Passive Coping Strategies in Chronic Pain Patients", Pain, 31(1), 53-64

Costa vd. (2011). Self-Efficacy is More İmportant Than Fear of Movement in Mediating The Relationship Between Pain and Disability in Chronic Low Back Pain, European Journal of Pain, 15(2), 213-219

Ferreira-Valente, M.A., Pais-Ribeiro, J.L., Jensen, M.P. (2014). Associations between psychosocial factors and pain intensity, physical functioning, and psychological functioning in patients with chronic pain: a cross-cultural comparison, The Clinical Journal of Pain, 30(8), 713-723

Hocaoğlu, Sertel-Berk ve Ketenci (2019) Ağrıyla Başetme Envanteri'nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Ağrı, 31(1), 32-41

Jensen, M.P., Turner, J. A., Romano, J. M., Strom, S. E. (1995). The Chronic Pain Coping Inventory: Development and Primary Validation", Pain, 60(2), 203-216.

Kraaimaat ve Evers (2003). Pain-Coping Strategies in Chronic Pain Patients: Psychometric Characteristics of the Pain-Coping Inventory (PCI), International Journal of Behavioral Medicine, 10(4), 343-363

Lazarus, R.S., Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal and Coping. New York, NY: Springer.

Lethem, Troup ve Bentley (1983). Outline of a Fear-Avoidance Model of Exaggerated Pain Perception-I, Behaviour Research and Therapy, 21(4), 401-408

Martinez-Calderon vd. (2018). The Role of Psychological Factors in the Perpetuation of Pain Intensity and Disability in People with Chronic Shoulder Pain: a Systematic Review, BMJ Open, 8(4).

Nicholas, McGuire ve Asghari (2015). A 2-İtem Short Form of the Pain Self-Efficacy Questionnaire: Development and Psychometric Evaluation of PSEQ-2, The Journal of Pain, 16(2), 153-163.

Riddle, D.L., Jensen, M.P., Ang, D., Slover, J., Perera, R., Dumenci, L. (2018). Do Pain Coping and Pain Beliefs Associate with Outcome Measures Before Knee Arthroplasty in Patients Who Catastrophize About Pain? A Cross-sectional Analysis From a Randomized Clinical Trial, Clinical Orthopaedics Related Research, 476(4), 778-786.

Sherer, M., Adams, C.H. (1983). Construct validation of the Self-Efficacy Scale, Psychological Reports, 53(3), 899-902.

Yıldırım ve İlhan (2010). Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, Türk Psikiyatri Dergisi, 21(4), 301-308

Beden Saygısının Beden Kitle İndeksi, Bilinçli Farkındalık Ve Benlik Saygısı İle İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Zümrüt Gedik* - Dr. Öğr. Üyesi Emine Sevinç Tok**

* *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,*
zumrut.gedik@gmail.com

** *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,*
eminesevinc.tok@ikc.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, beden saygısının beden kitle indeksi (BKİ), bilinçli farkındalık düzeyi ve benlik saygısıyla ilişkisini sorgulamaktır. Araştırmanın örneklemini İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ile Sağlık Bilimleri Fakültelerinde öğrenim gören toplam 300 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Kolayda örnekleme tekniği ile ulaşılan katılımcılardan veriler Beden Saygısı Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Bilinçli Farkındalık Ölçeği ve boy/kilo oranlarının yanı sıra demografik değişkenlerin sorgulandığı Bilgi Formu aracılığıyla toplanmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda, beden saygısının benlik saygısı ve bilinçli farkındalıkla pozitif, BKİ'yle negatif anlamlı ilişki gösterdiği saptanmıştır. Bağımsız değişkenlerin sırasıyla analize sokuldukları aşamalı regresyon analizi sonucunda ise, ilk önce bilinçli farkındalık modele sokulmuş ve anlamlı bir yordayıcı olduğu gözlenmiştir [$F(1, 300)=28.840$, $p<0.001$]. İkinci basamakta BKİ analize eklenmiş ve bu şekilde de model anlamlı bulunmuştur [$F(2, 300)=53.86$, $p<0.001$]. Son olarak benlik saygısı değişkeni analize sokulmuş ve anlamlı bir modele ulaşılmakla beraber [$F(3, 300)=115.21$, $p<0.001$], bilinçli farkındalık ve BKİ'nin anlamlılığını yitirdiği gözlenmiştir. Sonuç olarak, üçüncü basamaktaki son model beden saygısının varyansının %43'ünü açıklamıştır. Elde edilen sonuçlar ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden saygısı, benlik saygısı, bilinçli farkındalık, beden kitle indeksi

The Relationship Of Body Esteem To Body Mass Index, Mindfulness, And Self-Esteem

ABSTRACT

The aim of this study was to examine the relationship of body esteem to body mass index (BMI), mindfulness, and self-esteem. The study sample

consisted of 300 college students studying at the Social Sciences and Humanities and Health Sciences Faculties of the İzmir Kâtip Çelebi University. These participants were reached through convenience sampling. Data were collected using the Body Esteem Scale, the Rosenberg Self-Esteem Scale, the Mindfulness Scale, and an Information Form which questioned the weight and height of the participants as well as demographic characteristics. It was found that body esteem had significant and positive correlations with self-esteem and mindfulness. Body esteem was significantly and negatively related to BMI. In the hierarchical regression analyses, where the independent variables were respectively entered, mindfulness emerged as the first significant predictor of body esteem [$F(1,300)=28.840$, $p<0.001$]. In the second step, BMI was entered and the model was found to be significant [$F(2, 300)=53.86$, $P<0.001$]. Finally, self-esteem was entered in the regression analysis and the resulting model was found to be significant although mindfulness and BMI were no longer significant predictors [$F(3, 300)=115.21$, $p<0.001$]. In conclusion, the last model explained 43% of the variance in body esteem. The findings of the study were discussed in the light of the relevant literature.

Keywords: Body esteem, self-esteem, mindfulness, body mass index

Giriş

Beden saygısı, kişinin dış görünüşü ve fiziksel işlevselliği konusundaki algısını ve beden imajına ilişkin memnuniyetini içinde barındıran çok boyutlu bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Lawrence ve ark., 2004). Beden saygısı, özellikle patolojik yeme tutumları ve bedeninden memnun olmama durumunu yordayan başlıca risk faktörlerinden biri olarak vurgulanmaktadır (Fairburn ve ark., 2003; Keel ve ark., 2001; Sheffield ve ark., 2005; Rouveix ve ark., 2007; Ferrand, Champely ve Filaire, 2009; Witherspoon ve ark., 2013). Ayrıca beden saygısının bileşenleri olarak görülen bedene ilişkin memnuniyet, kişinin kendi bedenine ilişkin öz-farkındalığı, beden ve yüz görünüşüne ilişkin objektif değerlendirme yapabilme yetisi gibi değişkenlerin yetişkin dönemdeki yaşam doyumu (Elavsky ve Mc Auley, 2005; Halvorsen ve Heyerdahl, 2006), kendini kabul (Carson ve Langer, 2006), benlik saygısı (Mendelson ve White, 1982; Mendelson, White ve Mendelson, 1996; Henriques ve Calhoun, 1999; Mendelson, McLaren, Gauvin ve Steiger, 2002), ve evlilik doyumu (Larson ve ark., 1998; Meltzer ve McNulty, 2010; Taleporos ve McCabe, 2002) gibi pek çok paradigmayla ilişkili olduğu bildirilmektedir. Beden saygısının ruhsal sağlıkla da oldukça ilişkili bir değişken olduğu, başta yeme bozuklukları ve depresyon olmak üzere pek çok psikopatolojinin

gelişiminde rol oynadığı literatürdeki çalışmalarca gösterilmiştir (Shin ve Shin, 2008; Davis ve Katzman, 1997; Schwerin ve ark., 1996). Dolayısıyla, beden saygısını olumlu ya da olumsuz etkileyecek etkenleri araştırmaya ilişkin yürütülen çalışmalar artış göstermiştir.

Güncel literatürde, psikolojinin pek çok alt alanına ilişkin yürütülen çalışmalarda sıklıkla karşılaşmaya başlanılan bir kavram olan bilinçli farkındalık kabaca, şu anda her ne oluyorsa, yargılamanın süzgeci veya merceği olmaksızın tamamıyla farkında olma durumu olarak tanımlanmaktadır (Stahl ve Goldstein, 2010). Bilinçli farkındalık kavramı, geçmişte yaşanan veya gelecekte planlanan olası deneyim ve duyguların tesiri altında olmadan anlık deneyimler yaşayıp, içsel süreçlerin gözlemlenmesini içeren, anı kabul edip onaylamayı beraberinde getiren bir zihin ve beden pratiği olarak kavramsallaştırılmaktadır (Bishop ve ark. 2004). Farkındalık kavramı kökenlerini Doğu'da uygulanan meditasyon pratiklerden almaktadır. Farkındalık meditasyonu olarak adlandırılan bu pratikte, dikkat nefes alış verişine, beden duyumlarına, duygulara ve düşüncelere odaklanmaktadır. Bütün bu içsel deneyimler, yargısızca ve kabullenmeyle beraber yaşanmaktadır (Kabat-Zinn 2003). Bilinçli farkındalık halinde kişi rahat, mutlu, hazır ve uyanıktır (Hanh, 1987).

Bishop (2004), bilinçli farkındalığın iki bileşeni olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan bir tanesi, dikkatin öz-düzenlenmesi, ikincisi ise anlık deneyim sırasında yaşanan merak, kabullenme ve açık olma kavramlarının oryantasyonudur. Bilinçli farkındalığın bu bileşenler dışındaki önemli ve temel unsuru şimdiki zamanı yaşamanın rolüdür. Hatta bu, bilinçli farkındalığın kabul edilen en temel ve önemli özelliğidir. Çünkü birey, geçmiş yaşantılarına veya geleceğine çok odaklanma eğilimde ise, geçmiş yaşantılarının ve gelecekteki olası yaşantıların getirisi olan stres faktörleri ile daha çok iç içedir. Bu esnada deneyimlenen stres faktörleri kaygı ve depresyon gibi sonuçlar doğurabilmektedir (Kabat-Zinn, 2003). Germer'e (2005) göre de, bilinçli farkındalık anlarının ortak özellikleri bulunmaktadır. Birincisi, bilinçli farkındalık anının düşünce süreçlerindeki yorumlardan bağımsız bir farkında olma hali olmasıdır. İkinci olarak, deneyimlerimiz hakkındaki düşüncelerimiz şu andan kopuk olmasına karşın, bilinçli farkındalık deneyimi ana odaklıdır. Üçüncü olarak, bilinçli farkındalık asla yargılayıcı değildir. Örneğin, kişi eğer deneyimlerinin olduğundan farklı olmasını istiyorsa bilinçli farkındalık oluşmayacaktır. Ayrıca, bilinçli farkındalık deneyimi dikkati daima bir yere yönlendirmeye dair bir amaç içermektedir. Dikkati tekrar şimdiki ana çevirmek, zaman içinde bilinçli farkındalığı sürekli hale getirmektedir. Ek olarak, bilinçli farkındalık kelimelerden bağımsızdır çünkü kelimeler zihinde belirmeden önce bilinçli farkındalık oluşur. Son olarak, bilinçli

farkındalık özgürlük içermektedir ve algılanması daha güç olan seviyelerini keşfetmeye doğru giden derinleştirici bir deneyimdir.

Bilinçli farkındalık stratejilerinin kişiler üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğu pek çok akademik araştırma tarafından desteklenmiştir (Davis ve Hayes, 2011). Duygu düzenlenme ya da empati yeteneğinin artması, tepkiselliğin azalması, kişiler arası ilişkilerin iyileşmesi ve bilişsel esnekliğin artması gibi bilinçli farkındalığın olumlu etkileri çalışmalarda belirtilen bulgulardır (Cahn ve Polich, 2006; Lutz, Dunne ve Davidson, 2007; Valentine ve Sweet, 1999). Bilinçli farkındalık düzeyi ile beden saygısı arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamakla beraber, beden saygısı kavramına dahil olan beden imajı ile bilinçli farkındalık ilişkisinin gösterildiği çalışmalar bulunmaktadır (Stewart, 2004).

Bilinçli farkındalık ile olası ilişkilerin incelendiği bir diğer alan patolojik yeme davranışıdır. Masuda ve Wendell (2010), bilinçli farkındalık düzeyleri yüksek olan kişilerin yemeye ilişkin bozulmuş bilişlere daha az sahip olduklarını bildirmişlerdir. Bir araştırma bulgusunda, fazla kilolu insanların bilinçli farkındalık pratiği yapmalarının BKİ'lerinin anlamlı şekilde düşmesini beraberinde getirdiği gösterilmiştir (Tapper ve ark., 2009). Başka bir çalışmada, bilinçli farkındalık deneyimlerinin aşerme davranışını azalttığı vurgulanmıştır (Alberts, Mulkens, Smeets ve Thewissen, 2010). Kristeller ve Hallett ise (1999), bu yaşantı pratiğinin kişilerin tıkanırcasına yeme ataklarını anlamlı seviyede azalttığını bulmuşlardır.

Yeme davranışı ve yeme bozukluklarına dair literatürdeki kuramsal bilgiler, bu grubun sağaltımında farkındalık temelli terapilerin kullanımını beraberinde getirmiştir. Farkındalık temelli terapilerde üst biliş, duygu düzenleme, dikkat düzenleme ve maruz bırakma gibi bilişsel-davranışçı terapi yaklaşımlarıyla benzer değişim mekanizmaları kullanıldığı için bu terapiler, davranışçı terapilerin "üçüncü dalgası" olarak nitelendirilmektedir (Ögel ve Çatak, 2012). Bilinçli farkındalık son zamanlarda artan biçimde, sıklıkla bilişsel ve davranışsal tedavilere ek olarak klinik psikolojide kullanılmaktadır (Cash ve Whittingham, 2010). Bilinçli farkındalık temelli terapiler kişinin o ana odaklanmasını sağlayan yöntemleri içermektedir. Bu yöntemlerin uygulanması ile beraber kişi sorunlarla başa çıkma, içsel ve dışsal deneyimleri kabullenme ve uzaklaşma stratejilerini öğrenmektedir (Hayes, Luoma, Bond, Masuda ve Lilis, 2006). Programlar genellikle bilinçli yeme deneyiminin öğrenilmesi (örneğin, tat duyusuna odaklanarak farkına varma gibi), fiziksel hislere ilişkin farkındalık kazanma (örneğin, açlık, doygunluk, iştah, istek, stres gibi), yemeyle ilişkili düşünce ve duyguların farkına varma (örneğin, iç

konuşmalar, inançlar, yargılar, beklentiler, diyete ilişkin kurallar, korku, üzüntü, utanç ya da suçluluk duyguları gibi), hisleri, düşünceleri ve bedeni kabul etme ve yargılamama, farkındalığı arttırarak yeme ve fiziksel aktiviteye ilişkin günlük kalıpların adım adım değiştirilmesi gibi terapötik süreçleri içermektedir (Alberts, Thewissen ve Raes, 2012).

Tüm bu bilgiler ışığında, bilinçli farkındalık düzeyi, BKİ ve benlik saygısı değişkenlerinin beden saygısı ile anlamlı ilişkiler göstereceği varsayımından hareket edilmiş ve dolayısıyla bu çalışmada bahsi geçen bağımsız değişkenlerin beden saygısı ile ilişkileri sorgulanmıştır.

Yöntem

Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi ile Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören toplam 300 öğrenci oluşturmuştur. Katılımcılara kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Örneklemin %68.67'si kadın katılımcılardan oluşmakta olup, yaş ortalaması 20.76'dır. Sınıf dağılımı incelendiğine, katılımcıların %24'ü 1. sınıf, %26.67'si 2. sınıf, %27.67'si 3. sınıf ve %21.67'si 4. sınıf öğrencisidir. Bilgi formu ile toplanan kilo ve boy bilgilerine göre hesaplanan BKİ düzeyleri incelendiğinde, örneklemin %17'sinin zayıf (BKİ değeri 18.5'in altında), %44.67'sinin normal kilolu (BKİ değeri 18.5-24.9 arası), %27.67'sinin fazla kilolu (BKİ değeri 25-29.9 arası) ve %10.67'sinin obez (BKİ değeri 30 ve üzeri) olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Beden Saygısı Ölçeği; Mendelson ve arkadaşları tarafından 2001 yılında geliştirilmiş olan ölçek toplam 23 maddeden oluşmuştur. 5'li Likert tipi bir yanıtlama sistemi olan ölçeğin üç alt boyutu bulunmaktadır: dış görünüş, atıf ve beden ağırlığı. Ölçeğin Türkiye geçerlik ve güvenirlik çalışmasını Sevi Tok ve Gedik (2019) yürütmüşlerdir.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği; Bu ölçek Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiştir. Ülkemizde ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları

Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada 10 sorudan oluşan benlik saygısı alt testi kullanılmıştır. Puanlama "Kesinlikle katılmıyorum" (0) ile "Kesinlikle katılıyorum" (4) arasında yapılmaktadır. Puanın yüksek olması benlik saygısının yüksek, az olması ise benlik saygısının düşük olduğunu göstermektedir.

Bilinçli Farkındalık Ölçeği; Brown ve Ryan tarafından 2003'te geliştirilen bu ölçek, anlık deneyimlerin farkında olma ve deneyimlere karşı dikkatli olma becerisine dair bireysel farklılıkları ölçmektedir. On beş maddeden oluşan bu ölçek, tek bir toplam puan vermektedir. 6'lı Likert Tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bilinçli farkındalığın yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması, 2011 yılında Özyeşil, Arslan, Kesici ve Deniz tarafından yapılmıştır.

Demografik Bilgi Formu; Araştırmacılar tarafından geliştirilen ve örneklemin demografik özelliklerini belirleyebilmek için cinsiyet, yaş gibi bilgilerin sorulduğu bir formdur. Ayrıca, araştırmada bağımsız değişkenlerden biri olarak belirlenen BKİ bilgileri de (boy ve kilo bilgileri) bu formda katılımcılardan toplanmıştır.

İşlem

Öncelikle İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu'ndan araştırma için etik onay alınmıştır. Ardından, öğrencilerin her birine araştırmaya ilişkin bilgilendirilmiş onam belgeleri dağıtılmış ve çalışmaya katılmak için gönüllü olarak belgeyi imzalayan öğrencilere ölçekler sınıflarda toplu şekilde uygulanmıştır. Öz-bildirime dayalı ölçeklerin katılımcılar tarafından doldurulması yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

Bulgular

Beden saygısı değişkeninin bilinçli farkındalık, BKİ ve benlik saygısı ile ilişkileri korelasyon analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre, tüm bağımsız değişkenlerin beden saygısı ile anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuş olup, beden saygısının bilinçli farkındalık ve benlik saygısıyla pozitif, BKİ ile negatif ilişkisi olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Korelasyon analizi sonuçları

	BEDSAY	BİLFARK	BKİ	BENSAY	X	SS

BEDSAY	1				53.51	15.46
BİLFARK	0.24*	1			56.81	10.35
BKİ	-0,35*	0.06	1		22.85	3.42
BENSAY	0,52*	0.43*	0.08	1	20.22	5.65

*p<0.001. Kısaltmalar: BEDSAY-Beden Saygısı, BİLFARK-Bilinçli Farkındalık, BKİ-Beden Kitle İndeksi, BENSAY-Benlik Saygısı.

Bağımsız değişkenlerin beden saygısını yordama düzeylerinin araştırılması için aşamalı regresyon analizine başvurulmuş ve sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur. İlk basamakta bilinçli farkındalık değişkeni sokulmuş ve bu şekliyle model anlamlı çıkmıştır [F(1,300)=28.84, p<0.001]. Bu şekli ile model beden saygısı değişkeninin varyansının %6'sını açıklamıştır. İkinci basamağa BKİ değişkeni dahil edilmiş ve iki değişkenli model de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [F(2, 300)=53.86, P<0.001]. Oluşturulmuş olan bu ikinci model beden saygısının toplam varyansını %20 oranında açıklamıştır. Son basamakta ise benlik saygısı da modele sokulmuş ve bu son model de istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır [F(3, 300)=115.21, p<0.001]. Oluşturulmuş olan son model beden saygısı değişkeninin varyansının %43'ünü açıklamıştır.

Tablo 2. Aşamalı Regresyon Analizi Sonucu

	B	β	t	R	R^2	F	p
1. Basamak							
BİLFARK	0.37	0.24	5.37**	0.24	0.06	28.84	0.000
2. Basamak							
BİLFARK	0.38	0.25	5.95**	0.44	0.20	53.86	0.000
BKİ	-1.66	-0.36	-8.62**				

3. Basamak							
BİLFARK	0.02	0.02	0.41	0.66	0.43	115.21	0.000
BKİ	-0.26	-0.20	-3.30*				
BENSAY	1.696	0.54	14.98**				

* p<0.01, **p<0.001. Kısaltmalar: BİLFARK-Bilinçli Farkındalık, BKİ-Beden Kitle İndeksi, BENSAY-Benlik Saygısı.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, beden saygısı değişkenin bilinçli farkındalık düzeyi, BKİ değeri ve benlik saygısı ile ilişkilerini incelemek ve bu değişkenlerin beden saygısı üzerindeki yordayıcı etkilerini sorgulamaktır. Yürütülen korelasyon analizi sonucunda görüşmüştür ki, beden saygısı arttıkça bilinçli farkındalık ve benlik saygısı düzeyinde yükselme, BKİ düzeyinde ise anlamlı düşme gözlenmektedir. Bu bulgular literatürdeki bilgiler ile tutarlılık göstermiştir (Fink ve ark., 2009; Lavender, Gratz ve Anderson, 2012; Pidgeon ve Appleby, 2014).

Üç bağımsız değişkenin beden saygısı düzeyini yordayıcı güçleri araştırılmış ve üç basamaklı bir model aşamalı regresyon analizinde test edilmiştir. Sonuç olarak, üç basamak da anlamlı sonuç vermiş, ancak üçüncü basamaktaki modele benlik saygısı girdiğinde daha önceden anlamlı yordayıcılar olarak belirlenen bilinçli farkındalık anlamlılığını yitirirken BKİ'nın da yordayıcı gücünde belirgin bir düşme gözlenmiştir. Başka bir deyişle, yalnızca benlik saygısının anlamlı olduğu üçüncü regresyon modeli beden saygısının toplam varyansının hatırı sayılır bir yüzdesini (%43) açıklayabilmiştir.

Çalışma bulgularının birtakım klinik implikasyonları bulunmaktadır. Buna göre özellikle kadınlarda ince beden idealinin içselleştirilmesi ve beden memnuniyetsizliği ile mücadelede bilinçli farkındalık kullanılabilir çünkü bilinçli farkındalığın kabullenme ve esneklik boyutları, beden saygısını arttırma potansiyeli taşıyan faktörlerdir. Bilinçli farkındalıkta eksiklik, rijit otomatik düşüncelerle ve olumsuz duygularla ilintilidir. Bu bağlamda bilinçli farkındalık sosyal karşılaştırmalar yapmayı ve bedenden utanç duymayı önlüyor olabilir.

Beden saygısının benlik saygısı ile anlamlı ilişkileri geçmiş literatür bulgularında da desteklenmiş olan bir bulgudur ve hatta bu kavramın benlik saygısının bir alt bileşeni olarak görülme eğiliminde olduğu da bazı araştırmacılar tarafından bildirilmektedir. Aynı şekilde, farkındalık temelli terapi yaklaşımları diğer ruhsal patolojilerde olduğu gibi yeme problemlerinde de uygulanmakta ancak kuramsal açıdan beden saygısı ve benlik saygısı ile ilişkileri net şekilde gösterilmemektedir. Bu açılardan,

çalışmanın hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ek olarak, geçmiş çalışmalarının neredeyse hepsinin tanı almış klinik örneklemlerle yürütüldüğü saptanmış olup, normal genç örneklem üzerinden bu değişkenlerin olası ilişkilerinin incelenmesinin de alana anlamlı bilgiler sunacağı umut edilmektedir.

Kaynaklar

Alberts, H. J. E. M., Mulkens, S., Smeets, M., & Thewissen, R. (2010). Coping with food cravings. Investigating the potential of a mindfulness-based intervention. *Appetite, 55*, 160–163.

Alberts, H. J. E. M., Thewissen, R., & Raes, L. (2012). Dealing with problematic eating behaviour. The effects of a mindfulness-based intervention on eating behaviour, food cravings, dichotomous thinking and body image concern. *Appetite, 58,* 847-851.

Bishop, S. R.,Lau, M., Shapiro, S., Carlson, L., Anderson, N. D., Carmody, J., ... Devins, G. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical Psychology: Science and Practice, 11*(3), 230- 241.

Cahn, B. R., & Polich, J. (2006). Meditation states and traits: EEG, ERP, and neuro imaging studies. *Psychological Bulletin, 132*(2), 180.

Carson, S.H., & Langer, E.J. (2006). Mindfulness and self-acceptance. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, 24*(1), 29-43.

Cash, M., & Whittingham, K. (2010). What facets of mindfulness contribute to psychological well-being and depressive, anxious, and stress-related symptomatology? *Mindfulness, 1*(3), 177-182.

Davis, C., & Katzman, M. (1997). Charting new territory: Body esteem, weight satisfaction, depression, and self-esteem among Chinese males and females in Hong Kong. *Sex Roles, 36*, 449-459.

Davis, D. M., & Hayes, J. A. (2011). What are the benefits of mindfulness? A practice review of psychotherapy - related research. *Psychotherapy, 48*(2), 198.

Elavsky, S., & McAuley, E. (2005). Physical activity, symptoms, esteem, and life satisfaction during menopause. *Maturitas, 52*, 374-385.

Fairburn C.G., Cooper Z., & Shafran R. (2003). Cognitive behaviour therapy for eating disorders: A "transdiagnostic" theory and treatment. *Behavior Research Therapy, 41*, 509-528.

Ferrand, C., Champely, S., & Filaire, E. (2009). The role of body-esteem in predicting disordered eating symptoms: A comparison of French aesthetic athletes and non-athletic females. *Psychology of Sport and Exercise, 10*, 373-380.

Fink, S., Foran, K. A., Sweeney, A. C., & O'Hea, E. L. (2009). Sexual body esteem and mindfulness in college women. *Body Image, 6*(4), 326-329.

Germer, C. K., Siegel, R. D., & Fulton, P. R. (2005). *Mindfulness and Psychotherapy*. New York: Guilford.

Halvorsen, I., & Heyerdahl, S. (2006). Girls with anorexia nervosa as young adults: Personality, self-esteem, and life satisfaction. *International Journal of Eating Disorders, 39*, 285–293.

Hanh, T. N. (1987). *The Miracle of Mindfulness: An Introduction to the Practice of Meditation*. Boston: Beacon Press.

Hayes, S. C.,Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy, 44*, 1-25.

Henriques, G.R., & Calhoun, L.G. (1999). Gender and ethnic differences in the relationship between body esteem and self-esteem. *Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied, 133*, 357-368.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice, 10*(2), 144-156.

Keel, P.K., Mitchell, J.E., Davis T.L., & Crow S.J. (2001). Relationship between depression and body dissatisfaction in women diagnosed with bulimia nervosa. *International Journal Eating Disorders, 330*, 48-56.

Kristeller, J. L., & Hallett, B. (1999). Effects of a meditation-based intervention in the treatment of binge eating. *Journal of Health Psychology, 4*, 357–363.

Larson, J.H., Anderson, S.M., Holman, T.B., & Niemann, B.K. (1998). A longitudinal study of the effects of premarital communication, relationship stability, and self-esteem on sexual satisfaction in the first year of marriage. *Journal of Sex and Marital Therapy, 24*, 193-206.

Lavender, J. M., Gratz, K. L., & Anderson, D. A. (2012). Mindfulness, body image, and drive for muscularity in men. *Body Image, 9*(2), 289-292.

Lawrence, J., Fauerbach, J.A., Heinberg, L., & Doctor, M. (2004). Visible vs hidden scars and their relation to body esteem. *Journal of Burn Care and Rehabilitation, 25*, 25-32.

Lutz, A.,Slagter, H. A., Dunne, J. D., & Davidson, R. J. (2008). Attention regulation and monitoring in meditation. *Trends in Cognitive Sciences, 12*(4), 163-169.

Masuda, A., & Wendell, J. W. (2010). The role of mindfulness on the relations between disordered eating-related cognition and psychological distress. *Eating Behaviors, 11*, 293–296.

Meltzer, A. L., & McNulty, J. K. (2010). Body image and marital satisfaction: Evidence for the mediating role of sexual frequency and sexual satisfaction. *Journal of Family Psychology, 24*, 156-164.

Mendelson, B.K., & White, D.R. (1982). Relation between body-esteem and self-esteem of obese and normal children. *Perceptual and Motor Skills, 54*, 899-905

Mendelson, B.K., McLaren, L., Gauvin, L., & Steiger, H. (2002). The relationship of self-esteem and body esteem in women with and without eating disorders. *International Journal of Eating Disorders, 31*, 318-323.

Mendelson, B.K., White, D.R., & Mendelson, M.J. (1996). Self-esteem and body esteem: Effects of gender, age, and weight. *Journal of Applied Developmental Psychology, 17*, 321-346.

Pidgeon, A. M., & Appleby, L. (2014). Investigating the role of dispositional mindfulness as a protective factor for body image dissatisfaction among women. *Current Research in Psychology, 5*(2), 96-103.

Rouveix, M., Bouget, M., Pannafieux, C., Champely, S., & Filaire, E. (2007). Eating attitudes, body esteem, perfectionism and anxiety of judo athletes and nonathletes. *International Journal of Sports Medicine, 28*, 340–345.

Schwerin, M.J., Concorn, K.J., Fisher, L., Patterson, D., Askew, W., Olrich, T., & Shanks, S. (1996). Social physique anxiety, body esteem, and social anxiety in bodybuilders and self-reported anabolic steroid users. *Addictive Behaviors, 21*, 1-8.

Sevi Tok, E.S. ve Gedik, Z. (2019). Beden saygısı ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Düşünen Adam, 32*(4), xx-xx.

Sheffield J.K., Tse K.H., & Sofronoff K. (2005). A comparison of body-image dissatisfaction and eating disturbance among Australian and Hong Kong. Women. *European Eating Disorders Revue, 13*, 112-124.

Shin, N.Y., & Shin, M.S. (2008). Body dissatisfaction, self-esteem, and depression in obese Korean children. *The Journal of Pediatrics, 152*, 502-506.

Stahl, B., & Goldstein, E. (2010). *A Mindfulness-Based Stress Reduction Workbook*. Oakland: New Harbinger Publications.

Stewart, T.M. (2004). Light on body image treatment: Acceptance through mindfulness. *Behavior Modification, 28*(6), 783-811.

Taleporos, G., & McCabe, M.P. (2002). The impact of sexual esteem, body esteem and sexual satisfaction on psychological well-being in people with physical disability. *Sexuality and Disability, 20*, 177-183.

Tapper, K., Shaw, C., Ilsley, J., Hill, A. J., Bond, F. W., & Moore, L. (2009). Exploratory randomised controlled trial of a mindfulness based weight loss intervention for women. *Appetite*, *52*, 396–404.

Valentine, E. R., & Sweet, P. L. (1999). Meditation and attention: A comparison of the effects of concentrative and mindfulness meditation on sustained attention. *Mental Health, Religion & Culture*, *2*(1), 59-70.

Witherspoon, D., Latta, L., Wang, Y., & Black, M.M. (2013). Do depression, self-esteem, body-esteem, and eating attitudes vary by BMI among African American adolescents?. *Journal of Pediatric Psychology*, *38*, 1112–1120.

Yaşam Dönemlerine Göre Kadınların Psikolojik Sorunlarının Yönetimi

Sema ÜSTGÖRÜL*, Bülent AKKAYA**

**Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,*
sema84car@hotmail.com

***Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ahmetli Meslek YüksekOkulu,*
bulentakkayacbu@gmail.com

ÖZ

Dünya Sağlık Örgütü ruh sağlığını bedensel, sosyal ve ruhsal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlamıştır. Bireylerin yaşam dönemlerine özgü fiziksel, ruhsal ve sosyal farklılıkları bulunmaktadır. Kadınların cinsiyet ayrımcılığı, istismar, tecavüz, şiddet, yoksulluk ve üreme sağlığı gibi sorunlara erkeklere göre daha fazla maruz kalmaları daha çok psikolojik problemler yaşanmasına neden olmaktadır. Toplumdaki bireylerin üçte birinde görülen ruhsal sorunlar, kadınların %41,9'unu, erkeklerin %29,3'ünü etkilemekte ve ciddi bir toplumsal sağlık sorunu oluşturmaktadır. Kadınlarda görülen temel ruhsal sorunlar; depresyon ve anksiyete, posttravmatik stres bozukluğu, yeme bozuklukları olarak sıralanabilir. Cinsiyetin ruhsal sağlığı bu derece fazla etkilemesinin elbette biyolojik (gebelik ve doğum), sosyo-kültürel (şiddete maruz kalma) ve davranışsal etkileri bulunmaktadır. Ruhsal bozukluklarda kişinin görünümüne, davranışına, yaşam şekline de yansımaktadır. Psikiyatrik sorun yaşayan kadınların toplumdan soyutlanmasını önlemek, toplum içindeki eski rol ve sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak ve yaşam kalitesini arttırmak için psikolojik sağlıklarının değerlendirilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, kadınların yaşam dönemlerine göre yaşadıkları ruhsal sorunların değerlendirilmesi ve yönetiminin açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın ruh sağlığı, depresyon, anksiyete, kadın ruh sağlığının yönetimi

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ruhsal sağlık; bedence, ruhça ve sosyal yönden tam bir iyilik hali içinde olarak tanımlanmakta ve bireyin kendisi ve çevresiyle sürekli denge ve uyum içinde olması anlamına gelmektedir. Hemen hemen tüm toplumlarda nüfusun yarısını oluşturan kadınların dönemsel yaşam özelliklerine göre psikolojik açıdan etkilendikleri görülmektedir. Bununla birlikte cinsiyet ayrımcılığı, şiddet ve tecavüz gibi olaylara maruz kalınması kadınların ruhsal dengelerini bozmaktadır. Dünya genelinde erkeklerin %29,3, kadınların ise %41,9 oranında psikolojik sorun yaşadığı belirtilmektedir (WHO, 2013-2020 eylem planı). Psikolojik problemlerin, sağlık maliyeti, işgücü kaybı, intihar riski ve yinelenmesi açısından ele alındığında sağlık sağlık profesyonelleri açısından önemle değerlendirilmesi gereken bir konudur (Oral ve Tuncay, 2018).

Kadınlarda En sık Karşılaşılan Psikolojik Problemler

Kadınlarda görülen temel psikolojik sorunlar; depresyon ve anksiyete, postpartum depresyon, posttravmatik stres bozukluğu, yeme bozuklukları olarak sıralanabilir.

Depresyon ve Anksiyete

Depresyon, Dünya Sağlık Örgütü (2014) tarafından "üzüntü, ilgi kaybı ya da zevk alamama, suçluluk duyguları, düşük öz-değer, düzensiz uyku ya da iştah, enerji ve dikkat yoğunluğunda azalma özellikleri taşıyan bir rahatsızlık" olarak tanımlanmaktadır. Literatürde kadınlarda ruhsal hastalıkların görülme oranının, erkeklerde göre yaklaşık iki katı olduğunu ve kadınlarda ruhsal hastalıklar içerisinde en sık görülenin ise depresyon olduğu ifade edilmektedir (Sezer, 2016). Türkiye yapılan Ruh Sağlığı Profili Çalışması'nda ise 12 aylık depresif nöbet yaygınlığı kadınlarda % 5,4, erkeklerde %2,3, tüm nüfusta %4,0 olarak belirlenmiştir.

Gebelik ve Postpartum Dönemde Depresyon

Gebelik ve postpartum dönemde annede yaşanan hormonal ve fiziksel değişiklikler kadınların ruhsal durumunu oldukça etkilemektedir (Li ve ark. 2019). Gebelik döneminde depresyon prevalansı %4 ile %25 arasında iken, bu oran doğum sonrası dönemde%3,5–63,3 arasında değişmektedir (Ay ve ark. 2018). Yapılan çalışmalarda istenmeyen gebelikler, bozuk aile içi ilişkileri, sosyal destek eksikliği, geçirilmiş depresyon öyküsü, stresli yaşam olayları, annelik hüznü, düşük benlik saygısı, annenin evlilikten

memnun olmaması ve düşük sosyoekonomik durum postpartum depresyonun en önemli nedenleri arasında belirtilmektedir (Işık, 2018).

Yaşam Boyu Depresyonun Yönetimi; Bireylerin fiziksel değerlendirilmelerinin yanı sıra ruhsal değerlendirilmelerinin de yapılması toplum ruh sağlığı açısından oldukça önemlidir. Literatürde depresyon yönetiminde hem ilaç hem de psikoterapinin etkili olduğu, kombine tedavinin (ilaç+psikoterapi) psikolojik tedaviye göre daha üstün olabileceği bilinmektedir. Bununla birlikte psikoterapi alan bireylerde kendilerini tanıma, duygularının farkına varma ve duygularını ifade etme gibi yönlerde yararlı olduğu belirtilmektedir (Sözeri-Varma ve ark., 2017).

Posttravmatik Stres Bozukluğu (PTSB)

Bireylerin ruhsal ve bedensel varlığına zarar veren her türlü travma anlamına gelmekte olup, sonrasında stres bozukluğu, anksiyete, depresyon, madde kullanımı, kişilik bozukluğu gibi ruhsal sorunlar ve fiziksel hastalıklara yol açan bir problemdir (Çam et al. 2016). Dünya genelinde kadınların %20,2'si (Scott ve ark. 2018), Türkiye'de kadınların %35,2'si posttravmatik stres bozukluğu yaşadığı belirtilmektedir (Akça ve ark. 2018).

PTSB'nun yönetiminde en etkili yöntemler psikoterapi ve EMDR tekniği Göz hareketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden işleme olduğu ifade edilmektedir (Fidan ve ark. 2017).

Kadına Yönelik Şiddetin Kadın Ruh Sağlığına Etkileri

Kadına yönelik şiddet Birleşmiş Milletler tarafından; ister toplumsal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik zarar ve bozukluğa neden olan ya da olabilecek cinsiyet ayrımcılığına dayalı her türlü eylem ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma şeklinde tanımlamaktadır (Öztürk ve ark. 2016). Farklı 10 ülke ve 24.000 kadının yer aldığı çok merkezli bir araştırmada kadına yönelik fiziksel şiddet sıklığının %13-61, duygusal şiddet sıklığının %20-75, cinsel şiddet sıklığının %6-59 olduğu belirlenmiştir (WHO, 2019). Dünya Sağlık Örgütü'nün Ruh Sağlığı Eylem Planı 2013-2020 raporunda ruh sağlığını korumak için sosyal hedefler içinde aile içi şiddet yaşayan kadın ve çocukların korunması önemli yer tutmaktadır. Sağlık açısından ciddi şekilde zarar gören şiddet mağduru kadınların rutin olarak ruhsal açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir (WHO 2013-2020 eylem planı).

Kadına yönelik şiddetin yönetimi; şiddet kadınların beden ve ruh sağlığını bozan, sosyal, ekonomik, kültürel konumlarını ve bu alanlarda yükselmeleri engelleyen ciddi bir toplum sorunudur. Şiddet sonrasında kadın bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan son derece olumsuz şekilde etkilenmektedir. Kadına yönelik şiddetin ve kadın haklarının ihlalinin önlenmesi için en başta toplumların bu sorunun varlığını kabul etmesi ve onunla yüzleşmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bu sorunun çözülmesi amacıyla yapılması gereken en önemli şeylerden biri eğitimdir.

Sonuç

Dünya nüfusun yarısını oluşturan kadınların psikososyal sorunlara, şiddete, ayrımcılığa maruz kalmaları ve ailenin bakım sorumluluğunun büyük kısmını yüklenmesi nedeniyle erkeklere göre çok daha fazla psikolojik problemler yaşamaktadır. Ruhsal sorun yaşayan kadınların toplumdan soyutlanmasını önlemek, toplum içindeki eski rol ve sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak ve yaşam kalitesini arttırmak, bununla birlikte ailenin ve toplumun sağlığını korumak için kadınların ruh sağlıkları değerlendirilmeli ve problemlerin gerekli yönetimi sağlanmalıdır. psikiyatri sağlık profesyonellerine öncelikli sorumluluklarındandır

Kaynaklar

1. Akça, S. Ö., Selen, F., Demir, E., & Demir, T. (2018). Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarının Ergenlerin Depresyon, Anksiyete Bozukluğu, Kendine Zarar Verme, Psikoz, Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Alkol-Uyuşturucu Bağımlılığı ve Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu İle İlişkili Sorunlara Etkisi. Dicle Tıp Dergisi, 45(3), 255-264.
2. Ay, F., Tektaş, E., Mak, A., & Aktay, N. (2018). Orjinal Makale Postpartum depresyon ve etkileyen faktörler: 2000–2017 araştırma sonuçları.
3. Çam, O., Büyükbayram, A., Turgut, E. Ö. 2016. Travma Sonrasında Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Yaklaşımı. Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 19(3).
4. Erol N, Kılıç C, Ulusoy M. Türkiye ruh sağlığı profili raporu. Ankara: Eksen Tanıtım Ltd.Şti.; 1998. Son erişim tarihi: 10.03.2019.

5. Fidan, U., Ergün, U., & Özkan, N. (2017). Post Travmatik Stres Bozukluğu için Aktif EMDR Tedavi Cihazı Tasarımı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *17*(3), 938-945.
6. https://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/Introduction-Chapter1-Chapter2.pdf Son Erişim Tarihi: 14.09.2019
7. https://www.who.int/mental_health/action_plan_2013- 2020
8. Işık, M. (2018). Postpartum psychosis. Eastern Journal Of Medicine, 23(1), 60.
9. Li, H., Bowen, A., Bowen, R., Balbuena, L., Feng, C., Bally, J., & Muhajarine, N. (2019). Mood instability during pregnancy and postpartum: a systematic review. Archives of Women's Mental Health, 1-13.
10. Oral, M., & Tuncay, T. (2018). Majör depresyon tanısı almış kadınlarda kişilerarası ilişkiler terapisi yaklaşımına dayalı grupla sosyal hizmet uygulamasının depresyon ve sosyal problem çözme düzeyleri üzerine etkisi: bir karma yöntem araştırması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *29*(2), 114-143.
11. Öztürk, Ö., Öztürk, Ö., & Tapan, B. (2016). Kadına yönelik şiddetin kadın ve toplum sağlığı üzerine etkileri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *3*(4), 139-144.
12. Scott, K. M., Koenen, K. C., King, A., Petukhova, M. V., Alonso, J., Bromet, E. J., ... & Karam, E. G. (2018). Post-traumatic stress disorder associated with sexual assault among women in the WHO World Mental Health Surveys. *Psychological Medicine*, 48(1), 155-167.
13. Sezer, Ö. (2016). Kadınların uyum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(23).
14. Sözeri-Varma, G., Karadağ, F., Kalkan-Oğuzhanoğlu, N., & Özdel, O. (2017). Depresyon tedavisinde grup psikoterapisi ve psikodramanın yeri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *20*(4), 308-317.

ICHES

SANAT

Ayvalık'ın Sosyo Ekonomik Yapısında Meydana Gelen Değişimlerin 19. Yüzyıl Kent Dokusuna Yansımaları " Ayvalık Endüstri Yapılarından Atölye ve Depolar"

Berrin AKIN AKBÜBER

İzmir Sıdıka Akdemir Bilim ve Sanat Merkezi, berrinakins@gmail.com

ÖZ

Ayvalık, Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıl ekonomik ve siyasi yapısındaki gelişmelere bağlı olarak 1800'lü yılların başından itibaren sosyo-ekonomik yapısı ve kent dokusu ile kabuk değiştiren bir yerleşim haline gelmiştir. Bu süreç, özellikle yerleşimin II. Ekonomik Kalkınma dönemi diye niteleyebileceğimiz 1850'lerden itibaren zeytinyağı ve sabun üretimi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan, uluslararası deniz ticareti ile ivme kazanarak, yerleşimi, Batı Anadolu kıyı hattındaki en önemli liman kentlerinden biri olarak tarih sahnesine sokmuştur. Ekonomik faaliyetlerin kent dokusundaki en önemli verileri ise, endüstri yapıları olarak değerlendirilen üretim ve üretime bağlı yapı grupları oluşturur. Fabrika, atölye, depo gibi tipolojik çeşitliliğe sahip bu yapılar, yerleşimin 19.yüzyıl ekonomik yapısı ile bu ekonomik yapının kent dokusuna etkisini ortaya koyarlar. Bu çalışmada, endüstri yapıları kapsamında yer alan atölyeler ve depolar olmak üzere iki yapı grubu ele alınmış ve kent merkezindeki 46 atölye ve 49 depo yapısı ile çalışılmıştır. Üretim ve üretime bağlı bu yapı grupları işlevlerine göre sınıflandırılmış ve yapıların kent dokusuna mekânsal yansımaları ile plan ve mimari özellikleri, cephe düzeni ve cephe öğeleri değerlendirilmiştir. Çalışma, ekonomik yapı ve kent dokusu arasındaki ilişkilerin mimari içerik üzerinden okunabilmesini ve endüstri mirası kapsamındaki literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayvalık, Endüstri Yapıları, Atölye, Depo, 19.yüzyıl, Liman Kenti, Unesco

1.Giriş

Tarihin en köklü değişimlerinden bir olarak kabul edilen Sanayi Devrimi, deniz taşımacılığındaki yeni olanaklar ile liman kentlerini ön plana

çıkarmıştır. Limanla bütünleşen ekonomik faaliyetler, liman kentlerinin kent dokusunu ve bu dokudaki mekânsal içeriğini şekillendirmiştir. Yerleşimlerin belirgin mimari özneleri haline gelen sanayi yapıları doğal kaynaklara ve pazara en yakın yerlerde kurulmuştur. Deniz odaklı bir kent planı ile kentin liman bölgesi endüstri ve endüstriye bağlı yapı gruplarına ayrılmıştır. Yeni mekân özelliklerinin oluşumunda ihraç edilen ürünlerin tümü ve liman bölgesinde geçirdiği işlem aşamaları, yapının limandaki yeri ve konumu gibi faktörler belirleyici olmuştur (Karatosun,2008).

Sanayi yapıları ve deniz ticaretinin belirlediği kent kurgusu ve mimari içerik 19.yüzyıl Osmanlı Liman kentlerinde de yerini geleneksel kent yapısı ve kurumlarından farklı bir planlama ortaya çıkmıştır. Akdeniz liman kentleri ile benzeşen mekânsal yapı ve pratiklerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Martinidis,2015).İklim, coğrafya, üretim ve pazarlama biçimleriyle, kendi yakın çevrelerindeki yerleşimlerden çok birbirlerine benzeyen bu liman kentlerinin, gelişimleri, sahip oldukları nüfus yapısı ve kentsel doku ile de Anadolu kentinden farklılaşmış bir görüntüye sahiptirler (Ünlü, 2009, 22).

19.yüzyıl Doğu Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir, Osmanlı liman kentleri adına belirgin modellerden biri haline gelmiştir. Onun geçirdiği değişim ve gelişme süreci, Foça, Kuşadası, Urla, Ayvalık gibi küçük kıyı yerleşimlerinin değişmesine neden olmuş bu yerleşimler liman kenti kimliği içinde tanımlanmaya başlamışlardır. Bu yerleşimlerden biri olan Ayvalık, 19.yüzyılın II. yarısından itibaren sanayi ve ticaret faaliyetleri ile gelişerek, 11 mahallesi, 30.000 civarındaki nüfusu ve yılda 600 geminin uğrak yeri olan limanı ile Batı Anadolu kıyılarının İzmir'den sonraki en önemli bir liman kentlerinden biri haline gelmiştir.

Ayvalık'ın küçük bir kıyı kasabası görünümünden liman kenti kimliğine dönüşümü, İmparatorluğunun siyasi ve ekonomik boyutundaki çözülmelerine ve yapılanma çabalarına bağlıdır. Osmanlı'nın son döneminde birçok liman kentinin de ekonomik, sosyal ve kent yapısının değişmesine neden olan gerçekleşmesine neden olan tarihsel koşullar, tarih yazımında bir efsaneye dönüşen *Özerklik Fermanı* (Otonomi) ile sunulmaya çalışmıştır. Yerleşime 1773 yılında Otonomi Fermanı verildiğini ön süren Y. Sakkari (Çev.Erim, 1948) ve sonrasında onu referans alarak bu yöndeki bilgiyi devam ettiren çalışmalar, Ayvalık tarihine yönelik yanlış bir b yönlendirme getirse de Ayvalık 19.yüzyıl tarihini tarihsel bir zeminde ve çeşitli perspektiflerle değerlendiren çalışmalar bu içeriği eritmeye başlamıştır. Öncelikle Sakkari'nin ortaya attığı bu fermana ilişkin arşiv çalışmalarında şu ana kadar herhangi bir belge ve kaydın bulunmamış olması; Ayvalık'a verildiği iddia edilen özerlik fermanının tarihi ile fermanı verdiği iddia edilen Cezayirli Hasan

Paşa'nın sadrazamlığa geliş tarihin birbirini tutmaması gibi sıralanabilecek gerekçeler, konunun değerlendirilmesi adına önemlidir (Arıkan, 1988, Bayraktar, 2002, Terzibaşoğlu, 2009). Ayvalık'ın gelişim koşullarını tarihsel bir zemin üzerinden dönemin koşulları ile bağlantıyı kurarak sunma çabası zor olmakla birlikte, kent tarihinin okunması ve anlaşılmasında daha gerçekçi sonuçlara ulaştırmaktadır.

Ayvalık 19.yüzyıl kent dokusunda zeytinyağı, sabun, deri gibi birçok üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği endüstri ve endüstriye bağlı yapı grupları ve ticaret yapıları ile diğer yapı bileşenleri liman kentinin mimari çeşitliliğini oluştururlar. Çalışma kapsamında kentin üretim tarihinde ve gelişiminde önemli bir paya sahip atölye ve depo yapıları ele alınmıştır.

Atölye ve depo yapılarının kent dokusundaki konumları işlev-mimari ilişkisi, cephe düzeni ve cephe öğeleri açısından değerlendirilmeleri üretim ilişkileri ile kent dokusu arasındaki organik bağın ortaya konulması açısından önemlidir. Bu mimari içerik yerleşimin 19.yüzyıl liman kenti kimliğinin daha net bir şekilde çizilmesine olanak sağlamaktadır. Mimari, cephe düzeni ve süsleme unsurları ile sanat tarihi disiplini açısından önemli birer kaynak oluşturan bu yapılar aynı zamanda endüstriyel miras ile ilgili çalışmalara katkı sağlamaktadırlar.

2.19.Yüzyıl Ayvalık Ekonomik Yapısı

Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıl geleneksel ekonomik yapısındaki çözülmeler ve değişen üretim ilişkileri, imparatorluğun bazı toprakları belirgin biçimde etkilenmiş, sosyo ekonomik yapılarında değişim/dönüşümler meydana gelmiştir. Bu değişim sürecinin etki alanına giren yerleşimlerden biri olan Ayvalık, bölgeyi çevreleyen zeytinler sayesinde özellikle Midilli'den gelen Rumların da katkılarıyla zeytinyağı ve sabun üretiminde geniş açılımlar sağlamıştır

Küçük Asya'nın en iyi yağı olarak bahsedilen Ayvalık'ta çıkarılan yağ üretimi özellikle 1850li yıllarından sonra artmaya başlamıştır (Erim,1948) Zeytincilik ve zeytin bakımının yeni tarım usulleriyle yapılması Ayvalık'ı öteki zeytin üreticisi kentlerden daha üstün bir duruma getirmiştir.

*Şekil 1.*Ayvalık Zeytinlikler *Şekil 2.*Ayvalık Üretimi Sabun

İngiliz Konsolosluk Raporunun göre "Ayvalık'ta üretilen sabunun mükemmel bir kalitede imâl edildiği tabakhanelerinin kaliteli olduğu ve bu yüzden tabaklanmış derilerin İstanbul'da derhal satılmasını sağladığı" belirtilmektedir. Ayvalık'ta zeytinden sonra bağcılık ta büyük bir gelişme gösterdiği ve yerleşimin belli başlı şarap üretim merkezlerinden biri durumuna geldiği, tuz üretimi, dericilik gibi etkinlikler de Ayvalık ekonomisine canlılık kazandırdığı belirtilmektedir. (Erim,1948). Diğer önemli ihraç ürünü olarak palamut gösterilir. Bu ürün kendiliğinden yetişmektedir ve çiftçi sadece bu ürünü toplamak için bir emek harcadığından sıkıntısız ve kârlı bir üründür. Ağaç eteklerinde özel bir toprakta yetişmekte, boya sanayinde kullanılmaktadır. Ayvalık'ta bu ürünün işlemesi yapılmayıp büyük çoğunluğu İzmir üzerinden İngiltere'ye ihraç edilmekte, küçük bir bölümünün ise Avusturya ve Almanya'ya gönderildiği belirtilmektedir(İngiliz Konsolosluk raporlarına, 1988).

Ayvalık ekonomisine en önemli katkıyı yapan ulaşım imkânlarını arttırıp yatırım olanaklarının önünü açan gelişmelerden biri boğazların derinleştirilmesi olmuştur. Ayvalık limanının gemilerin girişine izin veremeyecek kadar sığ olması, deniz gelişimin uzun süre engellemiştir. 1840 senesinde boğazın açılması için Ancak 1880'de hissedarların çoğunun Ayvalıklılardan oluştuğu 20 bin sermayeli bir şirket kurularak, yirmi iki sene müddet ile işletme imtiyazı alınmış ve şehrin güneyine düşen Dalyan Boğazı genişletilip derinleştirilerek deniz taşıtlarının geçeceği hale getirilmiştir(Erim, 1948). Ayvalık, limanın taranarak gemilerin kıyıya yanaşmasına daha elverişli uygun hale getirilmesi ile zeytinyağı, sabun, un gibi tarımsal ürünlerini dışarıya pazarlayacak deniz ticareti daha hareketlenmiştir. Bu dönemde Ayvalık limanı ortalama altı yüz buharlı, iki bin de yelkenli geminin uğradığı oldukça hareketli bir liman haline gelmişti. İzmir'den kalkan gemilerinde uğradığı ticaret ağının da içinde yer almıştır (Bayraktar 2002; İzmir 2008)

Şekil 3. Ayvalık, 19.Yüzyıl *Şekil 4.* Ayvalık Liman Bölgesi

(Foto Kaynak: M.Soylu, F.Ergülen, S.Kaptan, 2019)

İhracatın büyük bir bölümü de İngiltere ile gerçekleşmektedir. İngiltere'den sonra sırasıyla Fransa, Avusturya, Amerika, İtalya, Rusya, Almanya ve Yunanistan gelmektedir (İngiliz Konsolosluk raporlarına, 1988). İthal edilen malların üçte biri İngiltere, diğer bölümü ise Fransa, Avusturya, İtalya, Rusya'dan gelmektedir (Erim,1948).Yüzyıl boyunca zeytinyağı, sabun, deri gibi sektörlerin gelişimine önem verilmiş, yapılan yatırımlarla atölyelerin sayısı artırılmış, buhar gücüyle çalışan fabrikalar yapılmaya başlanmış, deniz ulaşımı ticaret açısından daha olanaklı hale getirilmiş, uluslararası ticaret gelişmiş, böylece yerleşimdeki ekonomik hayat daha ileri bir noktaya taşınmıştır (Bayraktar, 2002;Kurmuş 1977). Ekonomik yapı ve üretim ilişkileri yerleşimin nüfus hareketlerine ve kent dokusunun gelişimine etki etmiştir. Sanayi faaliyetlerin gerçekleştirildiği üretim yapıları bu dokusunun önemli bileşenleri haline gelmişlerdir.

3.Ayvalık Kent Dokusunda Atölye Ve Depo Yapıları

Ayvalık 19.yüzyıl ekonomik faaliyetleri kentin kimliğini belirlemiş, kent dokusunu şekillendirmiştir. Yerleşimin mimari içeriğini oluşturan endüstri yapıları da bu kimliğin somut verilerindendir. Endüstri yapıları vurgusu yerleşimin kimliği haline gelen zeytinyağı ve sabun fabrikalarını ön plana çıkarsa da, hem sayı hem de çeşitlilik anlamında kent dokusunda büyük bir paya sahip atölye ve depo yapılarını kapsamaktadır.

Şekil 5 Ayvalık Kent Dokusu Kıyı Hattı Sanayi Yapıları(1960-1970)

(Foto Kaynak: M.Soylu, F.Ergülen, S.Kaptan, 2019)

Şekil 6 Ayvalık Kent Dokusu *Şekil 7.* Liman Ardı Atölye-Depo

Atölye ve depolar üretim ve üretime bağlı olarak ortaya çıkmış yapılardır. Genellikle kıyıda ve kıyı bölgelerine yakın alanlarda konumlanan bu yapılar büyük çapta üretimin yapıldığı fabrikalara bağlı ya da bağımsız birimler olarak kurgulanmışladır

3.1Atölyeler

Sanayi geliştikçe yeni binaların yapımına ihtiyaç duyulmuş, küçük ölçekli üretimin gerçekleştiği atölye yapılarının sayısı artmıştır. Bu atölyelerde zeytinyağı, şarap, balmumu, sabun, deri, un, vb. üretimi yapılmıştır. Basit sanayi teknolojilerini barındıran bu mekânlarda bazen imalathane ve depolama işlemlerinin aynı yerde olduğu gerçekleşmiştir. Kent içinde genelde sanayi mekânlarının civarında fakat mekân olarak onlardan bağımsız özelliklere sahiptirler. Bu yapıların sanayinin kuruluşlarıyla bağlantılı yapılar olmaları, mimari üslup ve yapım malzemesi açsından fabrika yapılarıyla benzerlik, göstermeleri, ağırlıklı olarak kentin ikinci kalkınma dönemi olarak ele alınabilecek 1850–1914 yılına kadar geçen dönem içinde yapıldıklarını gösterir. Üretim yapılarının bazılarında kapı aydınlık pencerelerindeki tarih levhaları bu tarihlendirmeyi netleştirir.

Ayvalık 19.yüzyıl tarihinde özellikle ekonomik hayata ilişkin kaynaklarda üretim ve üretimin gerçekleştirildiği yapılara ve onların sayılarına yönelik bilgilerde atölyelerin de adı geçmektedir. Fakat bu yapıların sayılarına ilişkin verilerin tam/ kesin doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü kaydın tutan kişi ya da kurum, kent dokusundaki üretim yapılarını atölye ya da fabrika şeklinde net bir ayırıma gitmeden vermiş olabilme ihtimalide bulunmaktadır.Bu durum atölye ve depo binalarında da geçerlidir. Çünkü bazı kayıtlarda fabrika ve atölye sayılarında kronolojik bir düzene uymayan tutarsızlıkları olduğu görülmektedir. Yanı sıra sabunhane ve tabakhane gibi mekânlarda üretim yapısının ne olarak ele alındığı belirtilmediği için oluşturulan Tablo 1 de atölye sayılarının fabrika sayılarını ile verildiği belirtilmiştir.

Tablo1.

19.Yüzyıl Ayvalık Kent Dokusunda Atölye Yapılarının Sayılarına Yönelik Tarihsel Veriler

1875 yılında 110 adet zeytinyağı atölyesi vardır(Σταυριδου, 1989,s.103). Atölye ve fabrika tarzındaki üretim için bir arada verildiği düşünülmektedir.
1876 yılında 50 sabunhane 20 tane tabakhane vardır**(**1989,s.103). Atölye ve fabrika tarzındaki üretim için bir arada verildiği düşünülmektedir..
1894 yılında 40 tabakhane 26 sabunhane bulunur(Servet-i Fünun, 1894).
1905 40 fabrika eski şekilde çalışmaktadır (İngiliz Konsolosluk,2008) Atölye ve fabrika tarzındaki üretim için bir arada verildiği düşünülmektedir.
1907 yılı itibariyle, 32 debbağhane, 15 sabunhane vardır (Mutaf, 2003) Atölye ve fabrika tarzındaki üretim için bir arada verildiği düşünülmektedir.
1910 yılında, 15'i büyük, diğerleri küçük olmak üzere birçok sabunhanede kaliteli sabunlar çıkartılmaktadır(Erim, 47) Atölye ve fabrika tarzındaki üretim için bir arada verildiği düşünülmektedir.
19.yüzyılın II. yarısında, şehrin, kuzey tarafında yaklaşık 80'den fazla tabakhane faaliyet göstermekteydi(Ιωαννης, 1949,s.54). Atölye ve fabrika tarzındaki üretim için bir arada verildiği düşünülmektedir.

Basit sanayi teknolojilerini barındıran bu mekânlarda bazen imalathane ve depolama işlemlerinin aynı yerde olduğu görülmektedir. Kent dokusunda genellikle tek katlı atölye örnekler görülmekle birlikte iki katlı atölyeler de bulunmaktadır. Tek katlı olan bu yapılarda, alanın işlevselliği açısından asma kat kullanımı yaygın olduğu görülmüştür. Kent dokusunda çok yaygın olmayan iki katlı atölyelerde ise, üst katlar, alt katlarla aynı planlamaya sahiptir. Üst veya asma katların depo, üretim ve paketleme amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir.

Şekil 8 Tek Katlı Atölye

Şekil 9 İki Katlı Atölye

Yapıların günümüz koşullarında üretim türüne yönelik net bir bilginin olmaması, kat sayısı ve üretim türü arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı yönündeki değerlendirmenin net yapılmasına olanak vermemekle birlikte, alt katların üretim, üst katların ise kurutma, paketleme ve depolama gibi işler için kullanılmış olma ihtimali büyüktür.Üretimin rahat gerçekleştirilmesi için derinlemesine dikdörtgen planlı bölüntüsüz iç mekân anlayışı sunan atölyelerde ahşap tavanlar yatay kirişlerle desteklenen ve yükü hafifletilecek şekilde beden duvarlarının üzerine oturtulmuştur. Yapıların örtü sistemi beşik ya da kırma çatıdan oluşmuştur.

Şekil 10 Atölye İç Mekân

*Şekil 11.*Atölye Örtü Sistemi

Atölyelerin cephe düzeninde kapı ve pencere düzeni ile kurulmuş yalın bir cephe anlayışı görülür. Alınlık kullanımı cephe düzenine etki etmiş, bu yapılar, daha yüksek bir girişe sahip olmuşlardır. Günümüz kullanım koşullarından dolayı genelde atölyelerin cephe düzeni büyük ölçüde deforme olmuştur, fakat mevcut durumunu koruyan yapılar üzerinden bir sınıflamaya gidildiğinde pencere ve kapı düzenine göre oluşturulan üç ana tip ve bu tiplerde alınlık kullanımı ile ilgili çeşitlenen alt tipler görülmektedir. Yan ve arka cepheler yapının sokak içindeki konumuna göre biçimlenmiştir. Köşe parsel olan atölye yapılarında cephe düzeni kapı veya pencere ya da her iki kuruluşta yer alacak şekilde düzenlemiştir. Bu kapıların nakliye amaçlı kullanılma ihtimali büyüktür

Şekil 12 Atölye Ön-Yan Cephe

*Şekil 13.*Atölye Yan Cephe

Çalışma kapsamında değerlendirilen ikinci bir açıklık şeklinde arka cepheye sahip atölyelerde, bu cephelerin kapı ve pencerelerle giriş cephesine benzer bir düzenlemede olduğu görülür. Bu anlayış genelde mevcut cephenin diğer bir sokağa açılmasından dolayı bu cepheye de işlerlik kazandırılmasına yönelik bir planlamadan kaynaklanmaktadır. Bu düzenlenme dışında her üç cephesi de kapı ve pencere kuruluşlarıyla düzenlemiş atölyeler bulunur.

3.2.Depolar

Kent dokusunda endüstriyel yapı grubuna dâhil olan diğer bir yapı grubu olan depolar ürünün saklanması veya korunması amaçlı kullanılmış yapılardır. Yerleşimde palamut ihracatının önemli bir yere sahip olması (İngiliz Konsolosluk Raporlarına… s.110) zeytinyağı ve sabun gibi ekonomik faaliyetin birincil ürünleri için depoların kullanılması dışında bu tip ürünlerin saklanması adına da depoların kullanılmış olduğu söylenebilir.1907 yılı salnamesinde yerleşimde 137 depo bulunduğu belirtilmekle birlikte işlevsel ve mimari açıdan depo ve atölye ayırımının zor olması ya da bu yapıların her iki amaç için de kullanılabilir olması sayının neye göre verildiği ile ilgili veriler net olmasa da yine de yerleşimdeki bu mekânların varlığına ve sayısına yönelik fikir oluşturabilmektedir. Depolar, kent dokusunda ağırlıklı olarak üretim yapılarıyla ilişkili şekilde genelde onlara bitişik ya da onların yakın çevresinde yer alırlar. Üretim ile ilişkili yapılar oldukları gibi bağımsız depo kuruluşları da vardır. Mimari düzenleme ve mekân kullanımı açısından atölyeler ve depolar birçok açıdan benzer özelliklere sahiptiler. bazı yapılar hem depo hem de atölye olarak kullanılmışlardır. Bu yapıların tipolojik açıdan atölye ve depoların benzer özelliklere sahip olmalarına etki etmiştir. İşlevsel ayırım noktasında özellikle günümüzdeki kullanım farklılıklarının ortaya çıkardığı zorluklar depo ve atölye yapılarının mimari değerlendirmesini daha da zorlaştırmıştır. Depo yapıları atölye ve dükkânlara göre daha kapalı yapılardır ki bu durum depo içindeki malzemeleri dış etkilerden korunması ile ilişkilidir. Depolar, atölyelerde

olduğu gibi bölüntüsüz bir iç hacme sahiptirler. Taşıyıcı sistemin görülmediği tek hacmi kaplayan örtü sistemi, içeriden yatay kirişlerle desteklenen beden duvarları üzerine oturtulmuş, dışarıdan beşik ya da kırma çatılı örtü bir düzenlenmeye sahiptir. *Şekil 12* Depo Yapısı

3.3. Atölye ve Depo Yapılarında Kapı ve Pencereler

Üretim yapıları atölyeler ile üretime bağlı depo kapıları genelde kent dokusundaki diğer mimari gruplara göre daha sade, kapıyı çevreleyen kimi unsurları (sütun, pilastr v.b) olmadan biçimlenmiş örneklerden oluşmuştur. Giriş kapıları kemerli ve kemersiz olmak üzere iki kuruluşa sahiptirler.

Kemersiz Kapı Kuruluşları: Basit bir düzenlemeye sahip bu kapılarda taş söveli çerçevenin üst kısmı lento ile sonlanır. Kapıların üzerine aydınlık penceresi yerleştirilmiştir.

Kemerli Kapı Kuruluşları: Bu kapılar taş söveli kemerli kuruluşlardır. Kemer alınlığının içi, aydınlık penceresine dönüştürülmüştür. Ağrılıklı olarak basık kemer kullanımı ile nadiren de olsa yuvarlak kemerli kapı kuruluşları görülür.

Pencereler, yapı mekânının hava ve ışık alması gibi işlevsel bir öneminin yanı sıra cephenin düzeni ve hareketliliği açısından da önemli bir konuma sahiptirler. Yapı grubuna göre biçimlerinde çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Pencereler dikdörtgen formlu ve büyük ölçekli taş sövelidirler. Bazı örneklerde pencerelerdeki, lento yükü duvar içine yerleştirilmiş basık tuğla kemerle hafifletilmiştir.

Alınlıklı yapılarda alınlık ortasında, oval ya da küçük dikdörtgen biçimlerde pencereler görülebilmektedir. Arka ve yan cephe açıklığının bulunduğu duvar yüzeylerinde de dikdörtgen biçimli taş söveli pencere kuruluşları devam eder.

Atölye ve depolarda giriş cephelerinde pencere ve kapının cephe düzenine ve birbiriyle ilişkilerine göre tekli, simetrik olmayan düzenlemeleri görülür.

A.Tekli Düzen: Bir kapı bir pencere düzenli kuruluştur.

B.Simetrik Cephe Düzeni: Kapı ve pencere kuruluşlarının cephe yüzeyine dengeli ve düzenli bir yerleşimi ile ortaya çıkmış düzenlemedir. Çeşitli tiplemeleri mevcuttur.

C.Simetrik Olmayan Düzen: Kapının, pencerenin konumuna ya da pencerelerin düzen içindeki sayısının cephede eşit olmadığı düzendir. Atölyelerin ve depoların giriş cephelerinden görülen düzenlemeler Tablo 2'de verilmiştir.

3.4.Atölye ve Depo Yapılarında Malzeme ve Teknik

Atölye ve depo yapılarının yapım malzemesi taştır. Kent dokusunun genelinde olduğu gibi mimarinin karakteristik görüntüsüne etki eden sarımsak taşı (ignimbirit) kullanılmıştır. Yapılarda hem yapım malzemesi olarak, hem cephe düzenlemelerinde lento, söve ve kemer biçimlerinin oluşturulmasında, hem de süsleme içeriğinde kullanılmıştır.

Yapıların duvar örgüsünde, ince yonu, kaba yonu ve düzgün kesme taş kullanılmıştır. Taş dışında demir malzemenin de yaygın bir kullanımı vardır. Cephe kapı ve pencerelerinde özellikle zemin katlarda güvenlik sebebiyle kullanılmış örgü şebekeler ve parmaklıklar, demirdendir. İç mekânın taşıyıcı ve çatı konstrüksiyonunda da demir malzeme olarak kullanımı mevcuttur. Ahşap, yapıların kapı ve pencere kanatlarında ve iç mekânların zemin ve tavan sisteminde kullanılmıştır.

3.5 Atölye ve Depoların Süsleme İçeriği

Atölye ve depolar, endüstri odaklı yapılardır. İşleve yönelik bir mimari anlayış ve cephe düzeni ile planlandıkları için süsleme açısından yoğun bir içeriğe sahip değildirler. Buna rağmen çalışma kapsamında bazı örneklerde süsleme içeriğini oluşturabilecek uygulamalar görülmüştür. Cephe yüzeyinde, köşelerde ya da saçak altlarına yerleştirilmiş silmeler, cephenin süsleme içeriğine katkı sağlayacak düzenlemelere sahiptir. Kapı kanatları, pencereler ve kapılardaki aydınlık pencereleri, demir işçiliğinin görüldüğü alanlardır. Güvenlik amaçlı pencerenin tüm yüzeyini kaplayan örgü şebekeler, cephe estetiğine de katkıda bulunan öğeler haline gelmişlerdir. Döküm tekniğiyle yapılmış yatay, dikey ya da diyagonal demirlerin birbirine belli bir düzende geçirilmesiyle oluşturulmuş parmaklıklar,

geometrik geçmeli çapraz örgüler baklava dilimleri, birbirinin içinden geçen uçları kıvrımlı şekillerin örgü şebekelerin çeşitli düzenlemeleridir.

Şekil.15 a/b/c/d Atölye ve depo yapılarında görülen dekoratif unsurlar

4.Değerlendirme ve Sonuç

1840 ile 1881 yılları arasında, sermayenin Osmanlı Devleti'ne akışı ile birlikte yurt içindeki sanayi yapılarındaki sayı artmış, özel girişimlere örnek sunulabilecek bini aşkın sanayi yapısı ortaya çıkmıştır (Önsoy, 1988; Şener 2007). Bu yapı grupları atölye, depo gibi birimlerin de yapılmasına neden olmuştur. Tüm bu yapılar, üretim-nakliye-ulaşım-pazarlama gibi olanaklara sahip liman kentlerinin ortak görüntüsü meydana getirmişlerdir. Çalışma kapsamında ele alınan Ayvalık yerleşimi de, 19.yüzyıl sanayi ve ticaret faaliyetlerinin oluşturduğu kentsel içeriği ile liman kenti profilinin Batı Anadolu kıyı hattındaki en başarılı temsilcilerinden biridir.

Kent dokusunda liman aksında kıyı hattı boyunca dizilmiş büyük fabrikaları tamamlayan ve üretimin önemli bir bileşeni olan ve atölye ve depo yapıları, yerleşimin birçok saha açısından değerlendirilmelerini önemli kılmaktadır. Mimari açıdan büyük benzerlik gösteren ve bazen aynı işlevlerin bir arada yürütüldüğü atölye ve depoların sınıflamalarına, yapıların büyüklüğü, iç hacmi, gibi özellikler etki etmiştir. Örneğin, ürünlerin depolandığı yapılarının daha küçük, atölyelerin genelde daha geniş ve büyük yapılar olarak planlandıkları görülmüştür. Kullanılan malzeme ve büyüklük açısından kimi farklılıklar olmasına rağmen, 19.yüzyıl liman yerleşimlerinin üretim bölgesi içinde konumlanarak, atölye ve depo yapıları ortak bir mimari ve plan anlayışına sahip oldukları görülmüştür. Değerlendirme kapsamında karşılaştırma örnekleri İzmir

Liman Arkası bölgesi, Midilli Adası, Edremit, Burhaniye, Urla, Çeşme ve Foça liman bölgesinde bulunan atölye ve depo yapıları olarak verilebilir.

Fabrika yapılarına bağlı ya da bağımsız birimler olan atölye ve depo yapılarının, kentin üretim tarihinde çok önemli bir yer kapladıkları görülmektedir. Ayrıca ekonomik faaliyetler-kent dokusu ve mimari arasındaki ilişkiyi de belirgin biçimde ortaya koymaktadırlar. Ayvalık'ın 19.yüzyıl liman kenti kimliğinin ve endüstriyel miras kapsamında değerlendirmeye olanak veren mimari içeriğinin somut verileridirler.

Kent dokusu içinde endüstriye bağlı en kalabalık yapı grubunu teşkil eden atölyeler ve depolar, yakın bir geçmişe kadar küçük sanayi işletmelerini içinde barındırmıştır. Kentin mekân kullanıma yönelik zorunluluğundan dolayı, bu işletmelerin sanayi bölgesine taşınmasıyla bu yapıların büyük bölümü boşalmıştır. Dönüşümü gerçekleştirilemeyen yapılar ise, atıl durumda yıkım tehlikesi altındadırlar. Yapıların bu durumlarının en büyük sebebi uzun zaman işleve yönelik bir mimari anlayışı temsil eden bu yapıların tarihsel kimlikleri ve değerlerinin konut ya da dini mimari örneklerin gerisinde kalmış olmalarıdır.

Fakat son yıllarda kent merkezindeki kullanılmayan atölye ve depo yapılarının, mevcut potansiyelleri fark edilerek, bu yapıların tekrar işlevlendirilmesine yönelik çalışmaların oluşmaya başladığı yeni bir süreç başlamıştır. Ayvalık'taki endüstri mirasının potansiyeli kabul edildiği bu yeni süreçte gerçekleştirilen akademik çalışmalar ve projelerle uluslarası kamuoyunun da dikkati çekilmiştir. Bu mirası tanıtabilmek, koruma ve kent dokusu ile uyumunu daha sağlıklı hale getirebilme noktasındaki çalışmalar sonuç getirmiş, bu yapı içeriği ile, 15/04/2017 tarihli UNESCO geçici listeye Ayvalık Endüstriyel Peyzaj ile dâhil olabilmeyi başarmıştır (Tentative Lists, REF.No.6243, Ayvalık Industrial Landscape).

Sonuç olarak kalıcı listeye kabul noktasında çalışmaların ve hazırlıkların devam ettiği Ayvalık'ta, atölye ve depoları da kapsayan endüstriyel peyzajın, bir kentin özgünlüğünün oluşmasında ne kadar önemli olduğunu görülmüştür. Mimari çeşitliliğe sahip Ayvalık kent dokusunda, uzun süre geri planda kalmış, fakat kent tarihi için birçok okumaya olanak veren üretim yapılarına yönelik çalışmaların, bu yeni süreç ile daha da önemli hale geldiğini görebilmek, bir kentin tüm mimari içeriği ile bir bütün olarak değerli olduğunun anlaşılması açısından sevindirici bir gelişmedir.

Tablo 2 .

Ayvalık Atölye ve Depolarında Görülen Cephe Düzenleri

Tekli Düzen Bir kapı ya da bir kapı ve pencere düzeni ile oluşur	**B.Simetrik Düzen** Kapı ve pencerelerin cephe yüzeyinde biçim ve konum olarak belli düzene göre yerleşir.				**C. Simetrik Olmayan Düzen** Pencerelerin kapıya düzeninde simetri yoktur
ATÖLYELER					
	B.1. Ortada Kapı Yanda Birer Pencere Alınlıksız	**B.2.** Ortada Kapı Yanda Birer Pencere Alınlıklı	**B.3.** Ortada Kapı Yanda İkişer Pencereli Alınlıksız	**B.4.** Ortada Kapı Yanda İkişer Pencereli Alınlıklı	
DEPOLAR					
Tekli Düzen Bir kapı ya da bir kapı ve pencere düzeni	**B.Simetrik Düzen** Kapı ve pencerelerin cephe yüzeyinde biçim ve konum olarak belli düzene göre yerleşir.			**C. Simetrik Olmayan Düzen** Pencerelerin kapıya düzeninde simetri yoktur	

ile oluşur				
	B.1. Ortada Kapı Yanda Birer Pencere Alınlıksız	**B.2.** Ortada Kapı Yanda Birer Pencere Alınlıklı	**C.1.** Kapı Ekseninin Sağında İki Pencere	**C.2.** Ortada Kapı Solunda İki Sağında Bir Pencere

Kaynakça

Aka,D. (1944). *Ayvalık İktisadi Coğrafyası*, İstanbul: Ülkü

Arıkan, Z. (1988). 1821 Ayvalık İsyanı, *Belleten,* Cilt:LII, 571-601.

Arıkan, Z. (2006). Midilli- İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt.XXV, S.40, 1-28.

"Aïvali"(1914) *Annauaire Oreintal, Commerce, Indıstrie, Administration, Magistrature, De L'Orient 1914*, Editeur-Propriétaire, The Annauaire Oreıental Ltd, Galata, 1327- 1328.

"Ayvalık Kasabası" (1896). *Malumat Dergisi*, Sayı.51, İstanbul s.57-58.

Bayraktar,B.(2002). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Erim,H. (1948). *Ayvalık Tarihi*, Ankara: Güney Yayıncılık ve Gazetecilik.

Hastaoglou-Martinidis, V.(2015). "Doğu Akdeniz Kentlerinde Liman İnşaatının Kartografyası: 19. Yüzyıl Sonunda Teknik ve Kentsel Modernleşme". *Osmanlılardan Günümüze Doğu Akdeniz Kentleri D*erleme Biray Kolluoğlu ve Meltem Toksöz, 95-120.Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

*İngiliz Konsolosluk Raporlarına Göre İngiliz Ticareti 1864-1914,(*1998) İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

İzmir *1876 ve 1908 Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir*,(2008),İzmir: İzmir Büyükşehir Kültür Yayını.

Karatosun, B. M.(2003). XIX.Yüzyıl Ticaret Faaliyetlerinin Küçük Liman Kentlerinde Kıyı Ölçeğindeki Mekansal Yansımaları ve Koruma Önerileri (Foça, Urla, Çeşme Örnekleri). Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.İzmir

Γιωργος. *Οι Προσφνγες 1922 Οικος Αδελφων Κνριακιοη*, Θεσσαλονικη, 1989.

Mutaf, A. (2003). *Salnâmelere Göre Karesi (1847-1922),* Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı

Psarros, D. (2004) Ayvalık / Kydonies'in Kentsel Tarihi, *Ege'nin İki Yakası-1 Ayvalık Kent Tarihi Çalışmaları*, Yayınlanmamış Çeviri Metni, (Çev: A. Yorulmaz),Ayvalık.

Mutaf, A (2003).*Salnâmelere Göre Karesi (1847-1922),* Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayını No.9, Balıkesir.

Önsoy,R.(1988).T*anzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1988

Sakin, O.(2008). *Osmanlı'daki Etnik Yapı: 1914 Nüfusu,* İstanbul: Ekim Yayınları.

Sefer Ş. (2007). Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt:9, Sayı:3 İzmir, s. 61- 82.

Terzibaşoğlu,Y. (2009). 19.Yüzyılda Batı Anadolu Liman Kentlerinde Elitlerin ilişki Ağları *I.Uluslararası Akdeniz Ticareti ve Liman Kentleri Geçmiş ve Gelecek Sempozyumu,* s.288-290, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.

Ünlü, T. (2009). Bir İskeleden Liman Kentine Doğu Akdeniz'in Önemli Bir Limanı Olarak On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Mersin'de Mekânsal Gelişim, *Planlama Dergisi* 3-4, s.5-26.

Çağdaş Tekstil Sanatında Geleneksel Bir Fotoğraf Tekniği "Cyanotype"

***Öğr. Gör. Gülseren HAYLAMAZ**

****Doç. Dr. A. Beyhan ÖZDEMİR**

** Ege Üniversitesi Bergama MYO gulseren.ozel@ege.edu.tr*

***Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü, beyhan.ozdemir@deu.edu.tr*

ÖZET

Sanatsal ifadeleri güçlendirmede disiplinlerarası çalışmalar tüm sanat dallarını birbirine yakınlaştırmaktadır. Farklı sanat dallarının birbirinden güç alarak gerek form gerek malzeme gerekse teknik açıdan bir arada yapılanması, anlatılmak istenen ifadeyi güçlendirir ve vurguyu artırmada önemli bir değer taşır. Malzeme ve teknik olarak çeşitli biçimlerde kullanılabilme özelliğine sahip olan fotoğraf, sadece mekanik ve teknik bir işlem değil, onun da ötesinde diğer sanat dallarıyla bütünleşmeye en yatkın etkinliklerden birisidir. Bu çalışmada, icat edildiği 19. yüzyılın ilk döneminde uygulanan Cyanotype tekniğinin tekstilin plastik ifade olanaklarıyla birlikte yorumlandığı örnekler üzerinde durulacaktır. Cyanotype tekniğini bir ifade aracı olarak kullanan tekstil sanatçıları, 'süreç', 'hız', 'göç' ve 'kültürel hafıza' gibi kavramları sorgulamışlardır. Bildirinin son bölümünde yok olmuş bir tekstil üretim mekanının sanatsal bir ifadeyle bugüne yansıtıldığı bir proje aktarılmaktadır. Bergama'da 44 yıl boyunca tekstil üretiminin gerçekleştirildiği Sümerbank Tekstil Fabrikası, açıldığı günden itibaren dört bin kişiyi bünyesinde barındırmıştır. Bergama'nın ekonomik, toplmsal ve kültürel hafızasında yer etmiş fabrikanın 2012 yılına ait son fotoğrafları Cyanotype tekniğiyle tekstil yüzeylere basılmış ve sessiz, soğuk, insansız kalan mekanın bir kesiti olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tekstil sanatı, fotoğraf, cyanotype, disiplinlerarası.

Giriş

Disiplin kavramı, kendine özgü eğitim altyapısı, yöntemleri ve içeriği olan ve herhangi bir alanda yeni bilgi üretebileceğini ve sözkonusu alanda daha ileri düzeyde bilgiler geliştirilebileceğini kanıtlamış bir araştırma alanına verilen isimdir. Her disiplinin kendine özgü doktrini, profesyonel dili, terminolojisi, entellektüel öncüleri ve takipçileri bulunur. Disiplinlerarası teriminin sözlük anlamı ise, iki veya daha fazla akademik disiplinin ya da inceleme alanının birleştirilmesi ya da kapsanmasıdır. Kısa bir tanım yapmak gerekirse, disiplinlerarası kavram olarak, bir veya daha fazla disiplini birleştirmek ve kapsamak anlamına gelir (Özdemir, 2010, s. 25).

Çağdaş sanatta Tekstil ve Fotoğraf disiplinlerine ait sınırsız anlatım olanaklarının birlikte kullanıldığı üretimler dikkat çekicidir. Sanatta meydana gelen bu dönüşüm, tekstillerde kullanılan malzeme ve teknikleri bir amaç değil, bir araç haline getirmiştir. Bu süreçte yaratıcılık her zamankinden çok daha fazla iş başında olmuş, yaratım sürecinde, ortaya konulmak istenilen fikri izleyiciye en doğru yansıtmak amaç haline gelmiştir. Yeri geldiğinde, fikri doğru yansıtabilmek için denenmemiş malzemelere ve tekniklere yönelinmiş, fotoğraf, video art gibi farklı disiplinlerle işbirliğine gidilmiştir (Önlü, 2018, s. 780).

Alfred Stieglitz, 20. yüzyılın başında fotoğrafın sanat olduğunu, resim ve heykel gibi sanatlarla birlikte kabul görmesi gerektiği konusundaki çabalarıyla fotoğrafı hakettiği yere getirmeyi başarmıştı. Stieglitz'in öncü çalışmalarıyla bir sanat olarak fotoğrafın varlığı kabul edilmiş ve kendine özgü anlatım olanaklarına kavuşturulmuştur. Fotoğrafı ortaya çıkaranların çalışmaları ve onu estetik açıdan ele alanların yaklaşımları, fotoğrafın kendine özgü bir dilyetisi kazanmasını, gelişmeye açık ve sınırsız anlatım olanaklarına sahip bir sanat alanı haline gelmesini sağlamıştır. Fotoğrafın mucitleri, yaptıkları teknik deneyler, araştırmalar ve uygulamalar ile fotoğrafı, yaşamın vazgeçilmez bir parçası durumuna getirmiştir[10]

Toplumsal değişimler, sosyal, kültürel gelişmeler ve teknik ilerlemeler, sanat alanındaki yeni tavırlar, fotoğraf sanatını da etkilemekte gecikmemiştir. Bu etkileşim, fotoğrafın türlerini, konularını ve tekniklerini değişime uğratmış, fotoğrafta uygulanan teknik, estetik ve ideolojik amaçlı müdahale yöntemleri, fotoğrafın kendine özgü dilinin oluşmasını sağlayarak, anlatım olanaklarının sınırsızlığının farkına varılmıştır (Özdemir, 2010,s.25).

Tekstil sanatının dekoratif anlatımından uzaklaşarak plastik sanatlar içinde yer bulan disiplinlerarası bir alana dönüşümü 20. yüzyıldan itibaren başlar.

---

[10] https://www.ifod.org.tr/disiplinlerarasi-bir-disiplin-olarak-fotograf/

Tekstillerin sanat objesi haline dönüşmesinde, özellikle William Morris öncülüğündeki Arts&Crafts sanat hareketinin ve sonrasında 1919 yılında Almanya'da kurulan Bauhaus Okulu'ndaki eğitmenlerin rolü büyüktür. Avrupa'da, tapestry adı verilen resimli dokumalarla başlayan tekstilin sanat yolcuğu, 20. yüzyıldan itibaren, Dünya'da değişen kültür /sanat hareketleri ve toplumsal yapı nedeniyle dokumanın yanı sıra, farklı teknikler ve malzemelerin de kullanımıyla farklı bir kimliğe bürünmüştür (Önlü, 2018, s. 759, 765). İlk çağlardan bugüne kullanılagelen, geleneksel yöntemlerle oluşturulan lifler, kendi doğalarında bulunan dolayısıyla tekstil sanatının da doğasında barınan olanakları ile diğer sanat disiplinlerine taşınabilecek malzemedir (Özay, 2002, s. 321). Lif sanatının oluşum sürecinde *Bauhaus* Okulu tam bir kırılma noktasına işaret eder. Disiplinlerarası çalışmayı temel alan, atölye ortamına önem veren ve tekstili bir sanat formu olarak ele almaya başlayan *Bauhaus*, ilk lif sanatçılarını yetiştiren Okul olarak kabul edilmektedir.

Aynı dönemlerde Fotoğraf sanatında yaratıcı yaklaşımları getiren Bauhaus eğitimini Gürsel şöyle anlatır; *1929'da Bauhaus Hannes Mayer müdürü, Walter Petershans öncülüğünde fotoğraf dersleri yapıldı. Teknik ve tasarımı birleştirmek için her şeyi deniyorlardı. Işığa duyarlı malzeme üzerine doğrudan yerleştirilen saydam/ yarısaydam/ saydam olmayan cisimler ile pozlandırmalar yaparak fotogram tekniği, malzemeyi aşırı pozlandırma, montaj, kolaj, aynalardan çekimler gibi araştırmalarda, denemelerde buluyorlardı. Bauhaus geleneğinin sırrı; sanat eğitimi yönetiminde ve yaratıcı yaklaşımındadır. Sanat ile endüstriyi birleştirmesi en önemli felsefesidir. Bauhausçu düşünceler, fotoğraf çerçevesinin bilincini ve bu çerçeve içindeki her şeye çok duyarlı yaklaşımı, resmin tüm özelliklerine, saydam düzlemlere, değişkenli tekrarlamalara, açık ve koyu tonların girişimlerine, dokuların fotoğrafta kullanılmasına önem veriyordu. Bu okulların mezunları, fotoğrafta sanatsal ve akademik yaklaşımda, çağdaş ve ortak bir davranış biçimi oluşmasını sağlamışlardır* (Artun, 2009, s. 445).

Yüzyılın ilk yirmi yılında yer alan bütün modern akımlar, çok ayrıntılı ve gerçekçi düşünce yansıtılması fikrini ortadan kaldırmayı amaçladılar. Yerine iki boyutlu, kendine özgü kuralları olan yapıtlar ortaya çıkardılar. Dinamizm, Kübizm, Fütürizm, Dadaizm, Sürrealizm gibi akımlar içerisinde fotoğraf, çeşitli deneylerden ve denemelerden geçirilmiştir. Ressamlar ve fotoğrafçılar, ideolojik ve estetik düşüncelerle bağlı oldukları akımların kurallarına ve amaçlarına uygun yapıtlar üretiyorlardı. Bu amaçla sanatçılar, "görsel deney" yapmak fikrinden yola çıkarak fotogram, optik bozmalar, solarizasyon, kolaj, frotaj, fotomontaj gibi yöntemler ve diğer müdahale teknikleri geliştirdiler (Özdemir, 2010, s. 58).

Fotoğraf sanatı 21. yüzyılda çağdaş sanat düşüncelerinden, dijital teknolojilerden ve yeni medya uygulamalarından oldukça etkilenmiştir. Ancak aynı zamanda çağdaş fotoğraf sanatçıları 19. ve 20. yüzyılın geleneksel yöntemlerine ve araçlarına ilgi duymuşlar ve sıklıkla çalışmalarında bu dönemin sanatsal anlayışından yararlanmışlardır (Birinci, 2016, s.12). 19. yüzyılın ilk döneminde uygulanan geleneksel fotoğraf baskı yöntemi olan Cyanotype tekniği günümüzde tekstil sanatçıları tarafından bir ifade aracı olarak kullanılmaktadır. Yapıtlarında tekstilin plastik ifade olanaklarını Cyanotype baskı yöntemiyle birleştiren çağdaş tekstil sanatçılarının, 'süreç', 'hız', 'göç' ve 'kültürel hafıza' gibi kavramlara yoğunlaştığı görülmektedir.

Geleneksel Bir Fotoğraf Tekniği "Cyanotype"

Cyanotype, Van Dyke, Gum Bichromat yöntemi ve diğer eski alternatif fotoğraf baskı yöntemleri 1960'lı yıllarda çağdaş fotoğrafçılar tarafından yeniden canlandırılmıştır. Cyanotype süreci astronom ve kimyacı Sir John Frederick William Herschel (İngiliz, 1792- 1871) tarafından 16 Haziran 1842'de Londra'da Royal Society'de yayınlanmıştır. Cyanotype yunanca cyan "derin mavi izlenimler" demektir. Demir tozlarının rengideğişime uğratması ile ilgili ilk bilgiler 1725 tarihinde Count Bestuscheff tarafından dikkat çekilmiş. Johann Wolfgang Doebereiner tarafından (1780-1849) daha fazla bilgi denemeler sonucu tanıtımı gerçekleştirilmiştir. Berlin'de Heinrich Diesbach tarafından ilk kez hazırlatılan cyanotype materyalleri yaklaşık 1730'lu yılların sonlarına doğru bir pigment boya olarak suluboya ve yağlıboyalarda kullanılmıştır. Sir William Herschel'in 1840'lı yılların sonuna doğru cyanotype süreci ile ilgili yapmış olduğu denemeleri Herschel'in yakın arkadaşı Dr. John Children'ın kızı olan botanikçi Anna Atkins'i etkilemiştir (Akt. Çokokumuş, 2013, s. 217).

Fotoğraf disiplini içinde kendi başına alternatif bir baskı yöntemi olan fotogram, çiçek dalları, danteller, tüller, böcek kanatları ve bunun gibi birçok saydam, yarısaydam ya da opak malzemelerin bir duyarlı yüzey üzerinde sanatçının eliyle yeniden biçimlenmesidir. Fotogram terimi, adını buluşçusundan aldığı için, Schulzegrafi olarak da bilinmektedir. Fotoğraf makinesi kullanmadan ve aynı zamanda negatif'i olmayan bu fotoğraflar, çizim ya da resim gibi tek kopya görüntülerdir (Kabadayı, 2014, s. 15,15).

Görsel 1(solda): Julia Margaret Cameron tarafından fotoğraflanan J.F.W. Herschel. Victoria ve Albert Müzesi, Londra

Görsel 2 (sağda): William Herschell'ın çekmiş olduğu bir fotoğraf

Görsel 3 (solda): Anna Atkins.
Görsel 4 (sağda): Anna Atkins'in Cyanotype İzlenimleri kitabından

Cyanotype, Mavi baskı da denilen geleneksel fotoğraf baskı yönteminde görüntü, demir tozlarının ışığa karşı duyarlı olmasıyla oluşur. Potasyum ferri siyanür çözeltisi ile fer amonyum sitrat çözeltisinin karıştırılmasıyla elde edilen kimyasal sıvı (emülsiyon), fotoğrafın basılacağa yüzeye sürülür ve karanlık bir ortamda kurutulur. Böylece güneş ışığına ya da ultraviole

ışığa duyarlı bir fotoğraf yüzeyi elde edilir. Duyarlı yüzey boyutunda bir negatif fotoğraf oluşturulur. Bunun için; ya karanlık odada yarım ton bir filme bir fotoğraf (slayt veya negatif) negatif film yapmak ya da dijital çekilen bir görüntüden duyarlı yüzeyin boyutunda negatif film çıktısını asetat üzerine almak gerekir. Hazırlanan duyarlı yüzey üzerine elde edilen negatif film yerleştirilir. Görüntünün kaymaması için iki cam arasına sıkıştırılır ve güneşte 10 veya 15 dakika bekletilir. Pozlama işleminden sonra duyarlı yüzeyin akan suyun altında yıkanması ve daha sonra kurugerekir.

Güneş ışığının yeterli olmadığı durumlarda ultraviole ışık veren ışık kaynağında 15-20 dakika pozlanan görüntü suyun altında 10 dakika yıkandıktan sonra kurutulur. Işık görmeyen kısımlar beyaz, ışık gören kısımlar mavi renkte olacak şekilde bir görüntü elde edilir. Işığa duyarlı hazırlanan solüsyon kağıt veya kumaş üzerine sürülerek pozlaması gerçekleştirilecek olan dijital negatif veya hazır nesnelerle de gerçekleştiriliyor olması cyanotype mavi baskı fotoğraf baskı sürecinin en önemli avantajlarından biridir (Çokokumuş, 2013, s.218).

Tekstil Yüzeylerde Cyanotype Tekniği

Kaynaklara göre, kumaş üzerine Cyanotype baskı uygulama denemeleri 1880-1920 tarihleri arasında Kuzey Amerika'da uygulanmıştır. Bu sayede Cyanotype tekniğiyle doğa, ulusal içerikli görüntülerin yastık kılıfları üzerine aktarılması oldukça popüler hale gelmiş ve Nashua Yastık Şirketi ticari kaygıyla çeşitli üretimler yapmıştır. Şirket ayrıca müşterilerinin kendi istedikleri negatifleri yastık kılıfları üzerine basabilme alternatifini de sunmuştur. Hazırladıkları katalogta kumaş üzerine uygulanan baskıların kağıt üzerine basılan Cyanotype baskılardan daha parlak oldukları iddia edilmiştir. Bu koleksiyona ait oniki adet kıyı manzaralı fotoğrafların basılı olduğu bir yastık kılıfı örneği Kanada Ulusal Galerisi'nde sergilenmektetir. Şirket ayrıca 1900 yılında "Silkdown" markalı ışığa karşı hassaslaştırılmış kumaşları satışa sunmuştur. Hassaslaştırılmış tekstillerin tedarikçisi olarak 1983 yılında Blueprints-Printables firmasını kuran Barbara Hewitt ve eşi John Basye "Blueprints on Fabric" isimli el kitabı yayınlamışlardır. İngiltere'de, Ruth Brown Barbara Hewitt'in tekstille ilgili sanatsal girişiminden ilham alarak kumaş üzerine kendi Cyanotype baskı uygulmalarını gerçekleştirdiği "Stone Creek" markasını kurar. Kumaş üzerine Cyanotype baskı tarihi konulu makale Surface Design Association Dergisi'nde incelenmiştir. British Quilt Study grubunun hazırladığı seminerde Dr. Cathy Corbishley Michel tarafından Cyanotype baskılarla modern tasarımlar konusuna yer

verilmiştir. Michel, tarihi araştırmalarının yanı sıra, son dönemde gerçekleştirdiği kutup gezisi fotoğraflarını da çağdaş tekstil sanatçılarıyla birlikte sunar. Bu sanatçılar; Tafi Brown and Barbara Hewitt in the USA, and Ruth Brown, Pauline Burbidge, Linda Barlow, and Dorothy Stapleton'dur (Ware, 2017, s.108).

Çağdaş Tekstil Sanatında Cyanotype Baskı Tekniği

Bir kavramsal sanat aracı olarak çağdaş sanatta yerini alan Cyanotype baskı yöntemi tekstil/lif sanatçıları tarafından da kullanılmakta. Bu teknikle sanatsal üretimlerde bulunan sanatçı, deneysel ve tepkisel tavırla hareket eder ve hızla gelişen dijital teknolojilerin, kavram olarak hızın kendisinin, hızlı sanat üretiminin, hızlı tüketimin ve seri üretimin yerine, sürecin yavaş işlediği, tek ve eşsiz sanat üretimini koyar. Bu şekilde sürece müdahale ederek sonucun kendiliğinden oluşumuna tanıklık eder ve kabullenir, sonuç yerine sürece odaklanırken farklı disiplinlerin yöntemleri keşfedilir ve bu deneysel süreç içerisinde sanatçı kendini ifade edebilir.

Tekstil sanatında geleneksel fotoğraf baskı tekniklerinin uygulandığı örnekler çağdaş sanatta disiplinlerarası etkileşim ve paylaşımı temsil etmektedir.

Görsel 5: Cyanotype yorgan 1902.

Beili Liu, malzeme ve süreç odaklı enstelasyonlar oluşturan bir sanatçıdır. Tekstile ait iplik, makas, kâğıt, gibi malzemelerle çalışan Liu, malzemelerin karmaşık kültürel anlarının dışına çıkmak için sahip oldukları nitelikleri manipüle eder. Çalışmaları Asya, Avrupa ve ABD'de sergilenmiştir. Özellikle Litvanya'da düzenlenen Kaunas Bienali'nde (2011) kültürel değişime katkılarından dolayı San Francisco Belediye Başkanlığından (2008) Şeref Ödülü almış sanatçıdır. Alternatif fotoğraf yöntemlerinden cyanotype tekniğini tekstiller üzerinde kullanarak oluşturduğu enstalasyonunda, göç ve kültürel hafızayı sorgular (Görsel 6). Enstalasyonda yaşamda var olan zıt iki kavramı bir arada işlemeye çalışır. Yabancı-tanıdık, belirsizlik-umut,

saldırganlık-durgunluk taştan sızan su damlaları gibi büyük engellerin üstesinden gelebilmek eserinin kavramsal içeriğidir[11].

Angola Chalmers; Cyanotype yönteminiyle tekstil yüzeyine fotogram çalışmıştır.(Görsel 7) Sürece odaklanan sanatçı, açık havada, doğal ışık kullanarak çeşitli nesnelerin görüntülerini yakalamayı, çevreye soyut bir bakış açısıyla bakmayı önemser. Gezme, bakma, koklama, hissetme ve toplama, çevreyle fiziksel bir ilişki kurma süreç içerisinde yaşanan kavramlardır. Kadınsı duyguları taşyan nesneleri on dokuzuncu yüzyılın ortalarına ait baskı yöntemiyle ele alan sanatçı genellikle eski, dantel parçaları ve bir düğün veya vaftiz elbisesi gibi tören giysi detaylarını fotogram ile dokuma yüzeye aktarmıştır[12]

Sanatçı ve akademisyen Hannah Lamb, tekstil ve fotoğrafı kapsayan enstalasyonlar oluşturuyor. Çalışma sürecinde yaptığı araştırmayı şöyle açıklar; **"***Müzeleri ziyaret etmek ve düğmeleri toplamak bana harika bir sanat ve malzeme bilinci kazandırdı. Zanaatkarların ve üreticilerin nasıl bir işler yaptıklarını görebileceğiniz çok sayıda müze ve atölye ziyaret ettim; pamuk ve yün fabrikaları, tabakhaneler, kömür madenleri, sepet üreticileri, demirciler, bakırcılar, halat üreticileri, boya bahçeleri, ipek kurdele dokumacıları… Çalışma sürecinde her şeyden etkilendim*". Hannah "Poetic Cloth"; Tekstil Sanatında Anlam Yaratmak,(2019) isimli kitap yınlanmıştır[13]

Ruth Brown; Fulbright-Hays Bursuyla Belçika ve Hollanda'da okumuş, lif sanatı ödülü almış bir tekstil sanatçısıdır. Cyanotype fotoğraf baskı yöntemiyle dijital negatifleri kumaş yüzeyine aktarır ve bunun yanında fotogram baskılar da uygular. Kapitone tekniğiyle oluşturduğu tekstil sanatı eserlerinde her iki yöntemi de kullanır[14]

---

[11] https://joanmitchellcenter.today/beili-liu

[12] (https://www.angelachalmers.com/about-angela-chalmers/)

[13] https://www.textileartist.org/hannah-lamb-interview-a-kind-of-gentle-presence

[14] https://www.tafibrown.com/Pages/AboutProcess.html

Görsel 6: Beili Liu ; ipek üzerine Cyanotype, iğneler, iplik, tel. 2017-2018

Görsel 7: Angela Chalmers‘in Cyanotype tekniğiyle fotogram uyguladığı tekstilleri,

Görsel 8: Hannah Lamb’ın Cyanotype fotogramlarıyla tekstil malzeme ve tekniklerini birlikte kullandığı Çağdaş tekstil sergisinden görseller

Görsel 9: Düz dokunmuş pamuk ve ipek kumaş, elyaf, pamuk ipliği. Teknikler: El ve makine dikişi, kumaş boyama, kumaş üzerine çizim, Cyanotype baskısı, kolaj tekniği. 192 x 192 cm, Allanbank Atölyesi, Allanton, İskoçya

Cyanotype baskı yöntemiyle dokuma yüzeylere aktarılan fotoğraflar Sümerbank Bergama İplik ve Dokuma Fabrikası'na ait son kalan görüntülerden oluşmaktadır. Fotoğraflar Bergama'da güneş ışığında dokuma kumaşların üzerine basılmış ve elde edilen göresellere tekstil teknikleriyle müdahaleler yapılmıştır.

Fabrikaya ait iç ve dış mekan görüntüleri renkli olarak kaydedilmiş, dijital ortamda sonrasında negatif görseller olarak A-3 boyutunda asetat üzerine aktarılmıştır. 19. yüzyıl geleneksel fotoğraf baskı tekniklerinden Cyanotype hakkında literatür araştırması yapılmıştır. 2012 yılında (7 yıl önce) çekilen fotoğraflar yeniden gözden geçirilip, baskıya hazırlandıktan sonra yavaş ve beklenmedik sonuçlar kabullendiğimiz bir süreç yaşanmıştır. Fotoğraf baskılarının bir kısmında fabrikada üretilmiş iplikle serbest dikim uygulamaları yapılmıştır. Dikim eyleminin temsil ettiği tamir etmek, toparlamak, onarmak, birleştirmek, birbirine eklemek, birbirine bağlamak kavramlara çağrışım yapılmıştır. Bir bütün olarak mavi rengin verdiği etkiyle, terk edilmiş bir fabrikanın soğuk, boş, sessiz halini vurgulayan Cyanotype fotoğraf baskı serisi, Türkiye'de endüstrileşmenin sembolü olmuş Sümerbank Fabrikalarının Bergama özelindeki son dönem kesitlerini temsil etmektedir.

Görsel 10 ve 11: Kumaş üzerine Cyanotype Fotoğtaf Baskı, 29,7 x 42,0 cm, 2019, Kişisel Arşiv

Görsel 12 ve 13: Kumaş üzerine Cyanotype Fotoğtaf Baskı, 29,7 x 42,0 cm, 2019, Kişisel Arşiv

Sonuç

Sanatların birbirinden bağımsız olmadığı, sanatın artık tek başına ele alınmamaya başladığı günümüzde fotoğraf sanatı da diğer sanatlarla birlikte kullanılmaktadır. Çünkü fotoğraf, başlı başına bir materyaldir. Yani malzeme ve teknik olarak çeşitli biçimlerde kullanılabilme özelliğine sahiptir. Ancak fotoğraf, sadece mekanik ve teknik bir işlem değil, onun da ötesinde diğer sanat dallarıyla bütünleşmeye en yatkın etkinliklerden birisidir. Bütün sanatlar arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki, farklı sanat alanlarında kullanılan teknikler yoluyla her bir sanat alanının gelişimini, yaratılan eserleri ve birbirleri arasındaki bağları etkiler.

Geleneksel fotoğraf baskı teknikleriyle tekstil sanatında yapıt ortaya koyan sanatçı, sanatsal üretim sürecine müdahale eder, sonucun kendiliğinden oluşan sürprizlerine tanıklık eder ve sonucu kabullenir. Aslında sonuç yerine sürece odaklanırken fotoğraf sanatının ve tekstil sanatının yöntemlerini keşfeder ve bu deneysel süreç içerisinde sanatçı kendini ifade edebilmektedir.

Kaynaklar

Artun, A. ve Aliçavuşoğlu, E. (2009). Bauhaus: Modernleşmenin Tasarımı Türkiye'de Mimarlık, Sanat, Tasarım Eğitimi ve Bauhaus. S. 445. İstanbul: İletişim Yayınları.

Birinci, Gökhan, 2016, Çağdaş Fotoğraf Sanatında Deneysel Yaklaşımlar, Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, ISSN: 1307-9840, Sayı 16: S.11-21

Çokokumuş, B. (2013). Çağdaş Fotoğrafçılar Tarafından Yeniden Canlandırılan Eski Fotoğraf Baskı Yöntemleri, s. 217.

ErişimAdresi:
http://gusbag.cumhuriyet.edu.tr/documentation/GUSBAG%202015%20Proceedings.pdf

Kabadayı, Ş. (2014). Alternatif Fotoğraf Üretim Yöntemleri Bağlamında Fotogram, Koceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Plastik Sanatlar ASD. Yayınlanmamış Sanatta Y. Tezi. s, 15.

Önlü, N. (2018). Sanat Objesi Olarak Tekstiller, Yaratıcılık ve Yaratım Süreci. Uluslararası Kültür, Sanat ve Toplum Sempozyumu, 18-20 Ekim, s, 773,780. e- ISBN: 978-975-7616-66-5, Van.

Özay, S. (2002). Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı, s. 321, Kültür Bakanlığı Yayınları / 2599

Özdemir, A.B. (2010). Disiplinlerarası Bir Disiplin Olarak Fotoğraf. Kontrast Fotoğraf Dergisi, Sayı: 20, s, 25. ISSN: 1304-1134, Erişim Adresi: https://docplayer.biz.tr/4825364-Kontrast-fotograf-dergisi-sayi-20-kasim-aralik-2010.html

Üçüncü, Murat Can, 2012, "Eski Fotoğraf Tekniklerinin Günümüzdeki Yeri ve Yeni Söylemler", Haliç Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fotoğraf ve Video Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s,64

Ware, Mike, 2017, Cyanomicon-History, Science and Art of Cyanotype: P hotographic Printing in Prussian Blue, Revised & Illustrated2016, https://www.mikeware.co.uk/downloads/Cyanomicon.pdf

Görsel 1:https://www.bjp-online.com/2017/04/the-va-announces-a-new-photography-centre-in-london/

Görsel 2: Üçüncü, Murat Can, 2012, "Eski Fotoğraf Tekniklerinin Günümüzdeki Yeri ve Yeni Söylemler", Haliç Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fotoğraf ve Video Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,s, 14.

Görsel 3: https://icpbardmfa.files.wordpress.com/2013/03/skc3a6rmbillede-2013-03-14-kl-12-06-46.png

Görsel 4: https://www.nybooks.com/daily/2018/11/24/anna-atkins-photographys-blue-beginnings/

Görsel 5: https://www.mikeware.co.uk/downloads/Cyanomicon.pdf
(Collection of Alstead Historical Society, New Hampshire, USA)

Zaman Kavramı Bağlamında Çağrı Saray'ın Kişisel Sergisi "Eksilen Zaman"

Doç. Çağrı SARAY

Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, cagrisaray@gmail.com

ÖZ

2015'te Özel Galata Rum İlköğretim Okulu'nda gerçekleştirdiğim Eksilen Zaman isimli kişisel sergim, 1999-2015 yılları arasında ürettiğim işlerin biraraya geldiği bir sergiydi. Serginin kavramsal çerçevesini oluşturan seçki, benim zaman, tarih ve bellek kavramlarını üretimimde nasıl konumlandırdığımı ortaya koymaktadır. Bu metinde zaman kavramının öncelikle felsefe tarihinde felsefeciler tarafından nasıl ele alındığı kronolojik olarak anlatılmaktadır. Bu kronolojik bakış, felsefecilerin zaman kavramına nasıl baktıkları ve benim Eksilen Zaman sergisinde gösterdiğim spesifik işlerin bu bakışla nasıl bir ilişki kurduğunu ortaya koymaktadır. Sergide yeralmış 10 farklı sanat işi üzerinden kurguladığım bu metin, felsefe tarihindeki zaman kavramının 20.yüzyıla kadar geçirdiği süreci sanat üretimi bağlamında anlatmakta ve bu iki farklı alan arasında ilişki kurarak işlerimde zaman kavramını nasıl kavramsallaştırdığımı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Çağdaş Sanat, Enstalasyon, Video, Desen

Zamana ilişkin en temel soru; bir başlangıç ve bir sonu olup olmadığıdır. Felsefe'nin aslında tüm disiplinlerle içiçe biçimlenen bir alan olduğunu düşünürsek, fiziğin bu zamana ilişkin sorduğu soruların ve gelişmelerin felsefeyi de doğrudan şekillendirdiğini görürüz. Felsefe de tarih boyunca zamanın lineer (çizgisel) olarak mı yoksa döngüsel bir sistemde mi çalıştığını sormuştur.

Zaman felsefesi bağlamında zamanın gerçekliği sorusu, öznel/ zihinsel zaman konusunu ortaya çıkarmıştır.

Antikçağ filozofları mekan ve mekanda gerçekleşen hareket üzerinden zamanı sorgulamışlardır. Bu süreçte karşımıza çıkan öncelikli isim Aristoteles'tir. Aristoteles'in zamanı, mekandan bağımsız değildir. Aristoteles'e göre, her hareket eksiktir:

> "Yalnızca ereğin kendisinde içkin bulunduğu hareket, bir fiildir (action)" (Aristoteles, 2010: 24).

Aristoteles, zamanı bir ölçü birimi gibi ele alır. O'na göre, nasıl ki nokta tek başına çizgi anlamı taşımıyorsa an da zaman anlamı taşımaz. Zamanın ölçtüğü şey nesnenin kendisi değil onun devinimidir.

Antikçağ Yunan felsefi düşüncesinin öncesine baktığımızda da mitolojilerinden ve anlatılarından yola çıkıldığını görürüz. Örneğin Aristoteles, Kronos'tan ve Kairos'tan bahseder. Kronos, 'ne kadar zaman geçtiği' sorulurken kastedilen şey iken, Kairos 'ne zaman' sorusuyla ilgilidir. Bu anlamda Kronos'un niceliksel, Kairos ise nitelikseldir. Üçüncü bir kavram olarak Aion ise, 'çağ', 'ömür', ve 'sonsuzluk' anlamlarına gelmektedir. Aion ebediyettir ve adını hep varoluştan alır ve ölümsüz, Tanrısal olana denir.

Herakleitos"un temel felsefesi ise; 'her şey akar' cümlesi üzerine kurulmuştur. Değişim-dönüşüm her yerdedir ve değişmeyen hiçbir şey yoktur. Herakleitos"un zamanla ilgili günümüze gelen en açık cümlesi şudur:

> "Zaman (aion) oynayan, dama taşı süren bir çocuktur: Bir çocuğun hakan oyunu!" (Kranz, 1984: 64).

Samih Rifat, *Herakleitos* adlı kitabında 'Aion' kelimesini, Aristoteles'in Aion'undan farklı olarak, sonsuzluk yerine 'yaşam' olarak kullanmıştır.

> "Yaşam bir çocuktur taşları sürüp oynayan. Bir çocuğun krallığı. Aion kelimesi yıllarca 'sonsuzluk' ve 'zaman' anlamında kullanılmıştır, ama çağdaş filoloji artık bu kelimeyi 'yaşam' ya da 'yaşam zamanı' biçiminde kullanmaktadır" (Rifat, 2004: 50-51).

Çocuk oyunun kurallarını kendi kurar, kendi yönetir ve üstelik bunu herhangi bir amaç için değil sadece eğlence için yapar. Zaman da, kendi

akışında ve kuralsız bir seyirle akar gider ve kendi düzeninin, evrenin hakimidir.

Herakleitos'u bu benzetmeye götüren şey, zamanın ve çocuğun neler yapabileceğinin kestirilememesi durumudur. Herakleitos da 'akan bir zaman'dan ve yaşam sürelerinden bahseder.

Herakleitos'un Aion'u, 'Handke'ye Saygı' isimli video işinde görünür hale gelmektedir. Bu iş, Peter Handke'nin senaryosunu Wim Wenders ile yazdığı Wenders'in 1987 tarihli Der Himmel Über Berlin filminde de yerverdiği Das Lied Vom Kindsein (Çocuk Olmanın Şarkısı) adındaki şiirini merkeze alarak yaptığım bir iştir. 'Das Lied Vom Kindsein' çocuk olma durumu üzerinedir. Zaman kavramını çocukluk, ergenlik ve yetişkin olma gibi süreçler üzerinde ele alır, fakat şiirin bütününe baktığımızda çocuk olma durumunun zamanı algılayışımızla eşdeğerliliğe sahip olduğunu görürüz. Bu şiirde ve Handke'ye Saygı isimli işte zaman akışkandır; çocuk olma hali ise zamanın bir

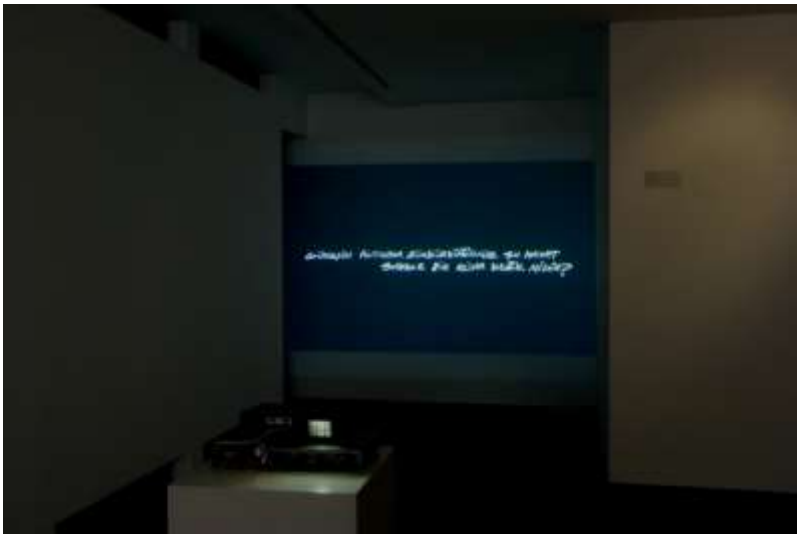

Resim 1: Handke'ye Saygı

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.80

metaforu olarak kullanılmıştır. Çocukken sorulan sorular; varlığa, varoluşa ve zamanın/hayatın ne olduğuna dair temel sorulardır. Handke'nin dizelerini Almancadan Türkçeye yeniden çevirerek ve kendi el yazımla siyah bir zemine yazarak görselleştirdiğim video işinde filmdeki şiirin

yeraldığı bölümlerde kullanılan sesler eşlik etmektedir. Videodaki metin bir elyazısıdır, birine aittir ama aynı anda anonimdir de. Bu anonimlik izleyici olarak zamana ve çocuk olma durumuna ilişkin soruları kendimize yeniden sorma olanağı tanır.

İlkçağ düşünürlerinin çoğunda zaman kavramı, hareket ve devinim üzerinden ele alınmıştır. Parmenides'te Varlık ve evren için herhangi bir başlangıç ve bir son düşünmez. Varlık, akıl ve gerçek bakımından birdir ama duyular bakımından çoktur. Bir'in devinmesi ve dolayısıyla değişmesi de bir zaman içindeyken mümkün olacaktır. Bu zamana da 'an' demiştir Parmenides.

> "An, devinme ile durdurma arasında bulunan garip bir şeydir ve hiçbir zamanın içinde değildir" (Platon, 1989: 53-87).

Bellek Kutuları; 1998-2000 yılları arasında yaptığım işlerin tümüne verdiğim bir isim ve bunlar; hem çizimleri, tuval resimlerini, hem de üç boyutlu nesneleri ve düzenlemeleri içeriyor. An kavramı, bu kutuların içine yerleştirilmiş olan imgelerle görünür hale gelmektedir. Tüm nesneler, fotoğraflar ve görsel imgeler donmuş; devinim ile durma arasında bir noktada sıkışıp kalmışlardır.

Resim 2: Bellek Kutuları

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.100

Kant'a geldiğimizde ise; felsefesinin temelini, insan aklı ve yetilerinin oluşturduğunu ve zaman meselesini ele alışının ise insan zihniyle ilişkili

olduğunu görüyoruz. Kant için uzay ve zaman zorunlu nedensellik taşır; a priori koşullardır. Kant'a göre;

> "Zaman herhangi bir deneyimden türetilmiş bir kavram değildir. Çünkü, eğer zaman tasarımının kendisi temelde *a priori* yatmıyor olsaydı, ne eş zamanlılığın ne de zamansal ardışıklığın kendileri algıda bulunabilirdi." (Kant, 2008: 87)

Kant bilgi oluşma sürecinde şu iki kavramı öne çıkarır: Sezgi ve duyum.

Zamanın sonsuzluğu tüm belirli zaman büyüklüklerinin ancak temelde yatan tek bir zamanın sınırlanışları yoluyla olanaklı olmalarından daha ötesini anlatmaz. Ona göre kökensel tasarım olarak zaman sınırsız olarak verili olmalı ve bu kavramlar için dolaysız sezgi temelde yatıyor olmalıdır.

Kant'ın uzay ve zamanı sezginin arı formu olarak anlatımı, bu iki kavramın bilince ait kavramlar olduğunu yani zihne ait olduğunu ifade eder.

Hegel'de ise, tarihsel evrimin başlangıcı aslında insan zamanının başlangıcıdır. Bir Efendinin ve bir Kölenin ortaya çıkışıyla ve ilk mücadeleyle insan doğmuş ve tarih başlamıştır.

Hegel, tarihin ve zamanın oluşturucusu olarak insanı temel kabul eder. Zamanı, insandan bağımsız anlatmaz. Dolayısıyla Kozmos'la anlatılan bir zamandan bahsetmez. Herşeyin zamanda ortaya çıkıp zamanda yitip gittiği değil, zamanın kendisinin bu oluş ve ortaya çıkış-yitip gidiş olduğunu söyler.

Eksilen Zaman isimli sergimde yeralan bir diğer iş olan Tarihin Ağırlığı isimli triptik fotoğraf, Paris'teki konuk sanatçı programı sırasında gerçekleştirdiğim Gri Koridor isimli sergi için ürettiği bir iştir. Tarihselliğinin yanı sıra kültür alanına dair önemli bir merkez

Resim 3: Tarihin Ağırlığı

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.164

ve Fransa'nın en büyük gelir kaynaklarından olan Louvre Müzesi'nin duvarlarının önünde çekilmiş üç kare, 'dışarı'dan gelmiş olan bir 'Türk sanatçı' olarak hem Paris'teki durumunu, hem de sanatçı olarak makro ölçekte kocaman bir yığının içindeki tek bir kişi olarak konumunu yansıtmaktadır. Diğer yandan, Türkiyeli bir sanatçının kendi ülkesinin sınırları dışında bir Türk sanatçıya dönüşme hikayesine dair aradakalış durumunu ortaya koymaktadır. Tarihin ağırlığı bir özne olarak triptik fotoğrafta yeralan figürün varoluşsal ağırlığına dönüşmüştür. Fotoğraflardaki zamansız, tarihin ağırlığını taşıyan figür, içinde bulunduğu zamanın bir mahkumu olarak üç poz vermektedir.

Tarih bağlamında zaman kavramıyla ilişki kuran bir diğer iş ise "Gelecek Zaman: Haydarpaşa Garı" isimli iştir. 1950'lerden itibaren İstanbul'a doğru başlayan göçün temsili mekanı olarak toplumsal belleğin bir parçası haline gelmiş olan Haydarpaşa Garı son 20 yıllık periyotta önce yok edilmeye sonra da dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kendi tarihi boyunca 2 büyük yangın geçirmiş olan Gar, 2010 tarihinde otel olarak dönüştürüleceği söylentileri yayılmaya başlamış ve bu söylentilerin hemen ardından Haydarpaşa Garı'nın çatısı yeniden yanmıştır.2010-2012 yılları arasında Haydarpaşa Garı'nın otele dönüştürülmemesi için

Resim 4: Gelecek Zaman

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.159

birçok kişi konuyla ilgili görüşlerini dile getirmiş, imzalar toplanmış ve sayısız protesto gerçekleşmiştir. 'Gelecek Zaman' isimli iş, Haydarpaşa Garı'nın 2010'da çatısı yanarken çekilmiş tek kare bir fotoğrafı ve bir otel zilinden oluşmaktadır. İzleyicinin de isterse gelip çalabileceği bu zil, Gar'ın geleceğine ilişkin karanlık bir disütopyayı çağırmaktadır.

Hegel aslında tüm oluş sürecini insan üzerinden anlatır. İnsan önemli bir varlıktır. Hem tüm tarihin mimarı hem de inşasını yaptığı oluşumun değiştirdiği bireydir. Burada tek tek bireylerin ne kadar önemli olduğunun anlatımı yoktur.

Hegel'in yaptığı, insanla birlikte tüm dünya tarihinin oluşum evrelerini inceleyip, geleceğin kodlarını vermektir. Bu yüzden Hegel aşama aşama ve diyalektik bir süreçle anlatır oluşumu. Bir başlangıçtan ve varacağı bir sondan bahseder.

Hegel'de her ne kadar geçmişe vurgu yapılsa da, daha doğrusu bir tarihsel belirleme amacı varsa da 'şimdi' çok önemlidir. Önce ve sonra yoktur ama somut şimdi geçmişin sonucudur ve geleceğe gebedir.

"Bu anlamda şimdi sonsuzluktur" (Hegel, 1997: 55).

Sergide yeralan “Bellek Mekanları” isimli seri 12 resimden oluşan bir çalışmadır. Temel olarak, yakın tarihimize ve toplumsal belleğimize dair hem mimari olarak yapıların imajlarını hem de birer bellek mekanı olarak aynı bağlamda ele alabileceğimiz nesne ve imgeleri içerir. Tüm bu imgeler, iktidarın yıkıcı gücünün temsillerini oluşturmaktadır. Söz konusu iktidar ve yarattığı hegemonik yapı; Gramci’nin de vurguladığı üzere; kimi zaman hükümet, askeriye ya da doğrudan siyasi yapılanmalar üzerinden gerçekleşebileceği gibi farklı görünümler ve farklı formlarda da karşımıza çıkabilmektedir.

Seride yeralan 12 resim gravür tekniğiyle üretilmiştir ve yatay yönde ters basılmışlardır. Buradaki görsellerin bir aynadan bakarcasına ters üretilmiş olması; kamusal olanın belleğimizdeki karşılığı niteliğindedir. Üretim süreci öncelikle çizimleri yapılmış, daha sonra ise asit indirme yöntemi ile çizgilerin dışbükey gofre olarak elde edilebilmesi için çinko plakalar hazırlanmış ve boya kullanılmadan sadece beyaza beyaz çizgilerin görülebileceği yüzeyler oluşturulmuştur. Tekniğin bellek mekanlarıyla ilişkisi, imgelerin tarihselliği ve egemen söylemin gelişim sürecine dair bellek ile doğrudan ilişkilidir.

Zaman kavramı bağlamında Bergson Felsefesi ise bir süreç felsefesidir. Zaman diye bir noktadan değil, akıp geçen noktalar bütününden bahseder. Zaman, yaşanan bir şeydir ve insan zihninden bağımsız anlaşılamaz. Zamanı anlamak demek, insan zihnini anlamak ve oluşa dönmek demektir. Bergson ‘zaman’ ile ‘süre’ kelimelerinin farkı üzerinde durur. O’na göre, birimlerle ölçülebilen devamlılık zaman iken, bu devamlılığı sağlayan şey ise süredir. Süre, zamandan farklı olarak yaşamdaki oluşu ifade eder; süre yaşanan zaman’dır.

Resim 5: Bellek Mekanları

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.118

Bergson'da zihin demek şuur/bilinç demektir. Şuur ise öncelikle hafıza demektir. Hafıza, Bergson"da önemli bir kavramdır. Çünkü geçmişin izleri hafızada depolanır. Biz geçmişin ontolojik olarak varlığına asla sahip olamayız fakat hafıza sayesinde bir geçmişten bahsedebiliriz. Şuurlu bir varlığın en önemli özelliği hem geçmişe dayanmak, hem de geleceğe eğilmektir.

Bergson'da şuur bir anlamda "şimdi"dir. Yani bilinç olma halidir. Bilinç ile geçmiş olan ve gelecek olanın akışı tanınabilir. Bu da, zamanı tecrübe etmenin yolunun bir zihin gerçekliği olduğunu ifade eder.

'4/12 Bir Ev'in Topografyası' isimli işte ev; aynı zamanda hem belli bir kimliği ve aidiyeti temsil eden, hem de mahremiyeti olan özerk bir alan olarak ele alınmıştır. Bu özerk alanın topografyasını çıkarmak için ölçülebilir tüm veriler tespit edilmiş ve sabitlenmiştir. Bu veriler, bugünün içinde geçmiş ve geleceğin sabitlendiği bir davranış biçiminin tezahürüdür. 4/12, başlangıçta tüm bu verilerden; yüzölçümü, adım ölçümü, ısı ölçümü gibi elde edilmiş ölçülebilir verilerden yola çıkarak ilerlemiş, daha sonrasında ise mekanın tüm anlam ve temsillerini kapsayan bir araştırma alanına dönüşmüştür. İstanbul'da, Türkiye'de ya da daha geniş bir perspektifle Dünya'daki bir noktadır ev. Makro olandan merkeze, mikro olana doğru yeniden yaklaştığımızda mekan kimlik kazanır; içinde yaşayan kişinin tüm hayatını, mahremiyetini, inancını, milletini, ırkını ve tüm aidiyetini tanımlar.

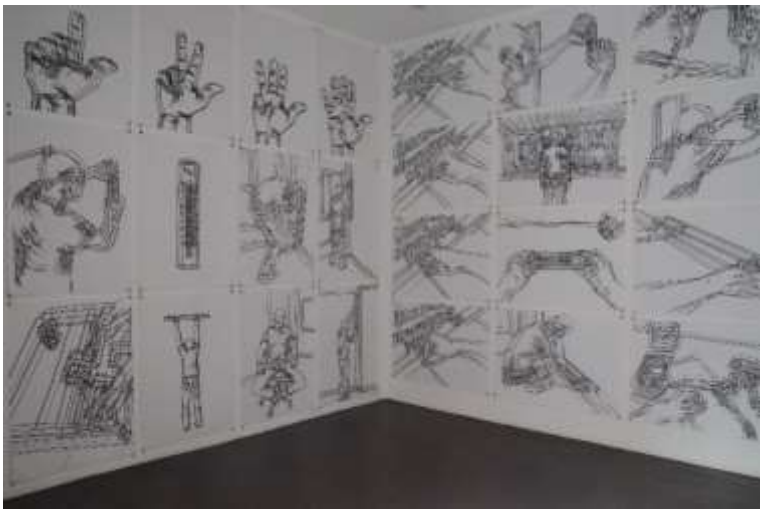

Resim 6: 4/12 Bir Ev'in Topografyası

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.46

Diğer bir bakışla ev, bireyin dışında kendi ruhu olan bir mekandır. Şimdi ve burada varlığını korumaktadır. Bu noktada tuğlalardan örülmüş duvarların ötesinde görünmeyen yeni bir mekan algısı ve saklı bir bellek ortaya çıkar. Bu bellek, bireyin kişisel tarihine de şahitlik eden, mekanın kendi belleğidir. Bu, zamanın tozudur.

Bergson'da zaman, daha önceki filozoflardan farklı olarak, mekanla birlikte anlaşılabilecek bir kavram değildir. An'lar ise, birbiriyle toplanabilecek bir art ardalığa sahip değildir. Her bir an, bir daha geri gelmemek üzere geçip gitmiştir. Dolayısıyla geçen sürenin mekanda da bir noktaya karşılık geldiğini söylemek güçtür. Bergson yine hareket konusunu da, mekandan dışlayarak bir tahlil yapar. Bir noktadan diğer bir noktaya geçiş olarak hareket, zihni bir sentez ve ruhi bir süreçtir. Yani mekanla bir alakası yoktur. Bizim şuurumuzda geçen olaylar arasında bir yaşanma, olgunlaşma ve yığılma, zamanın geçtiği tasavvurunu bizde yaratır.

"…ruhta bunun karşılığı, süredir" (Bergson: 1986, 16).

Fenomenolojik yöntemi felsefesine uygulayan ve fenomenolojinin babası sayılan Husserl, zamanın sübjektifliği üzerinde durur. Husserl şimdi ve şu an"ı bir nokta olarak değil, bir zaman alanı olarak kabul eder. Şimdiki zamanın bir genişleme ve bir alana sahip olduğunu ve şimdiki zaman alanının kendisini üç zaman boyutu olarak ortaya koyduğunu söyler. Bunlar şimdiki, geçmiş ve gelecek zamanlardır.

'Bir Kurtarıcıya Mı İhtiyaç Var?' isimli iş, ilk bakışta, dünya tarihine; devrimlere ve savaşlara dair bir imge olan 'bayrak'a referans vermektedir. Fakat izleyici olarak karşımızdaki forma daha dikkatli baktığımızda imgenin aslında bir bayrak olmadığını; parçalanmış, zarar görmüş bir Superman pelerini olduğunu görürüz. Diğer yandan pelerindeki sarı olması gereken logo beyazdır ve orijinal ile replika arasındaki bu temel fark, bizi yeniden Türkiye'deki görsel bilinci oluşturan temel imgelerden biri olan bayrağa geri götürür. Superman'in çizgi roman evreninde öldüğü, 1993 yılındaki sayısının kapak görselinin heykelsi replikası, bizi tüm direnişlerin sonuçsuz kaldığı

Resim 7: Bir Kurtarıcıya mı İhtiyaç Var?

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.129

ve kurtuluş umudunu kaybettiğimiz disütopik bir an'a mahkum etmektedir.

Nietzsche'nin felsefesinde tarih ve zaman birbiriyle ilişkili kavramlardır. Nietzsche'ye göre, tarih yaşayanlara bağlı bir olgudur ve insandan

soyutlanamaz. Bu bağlılığa göre de tarih, kendi içinde değişik türlere ayrılır. Ona göre, tarih; yaşayanlara üç bakımdan bağlıdır: Yaşayanların etkin ve bir şeye erişmeye çabalayan kimseler olmaları bakımından, koruyan ve saygı duyan kimseler olmaları bakımından, acı çeken ve kurtuluşa gereksinme duyan kimseler olmaları bakımından. İşte bu üç bağlantıya tarih incelemelerinde, üç çeşit tarih karşılık olur:

> "…bu yüzden tarihin anıtsal tarih (*monumentalische*), eskiyi koruyucu tarih (*antiquarische*) ve eleştirici tarih (*kritische*) gibi türlere ayrılması uygun görülmüştür" (Nietzsche, 2000: 111).

'Hala Bekliyorum' isimli fotoğrafta ise kamusal alanda bir duvardaki griye yakın bir mor renkte boyanmış bir alan bir bir cümle görünmektedir. Devletin iktidara karşı yazılmış tüm duvar yazılarının sansürlendiği bu duvar boyası üzerine kendi el yazımla 'Hala Bekliyorum' cümlesini yazmış olduğum alanın fotoğrafı, bir bekleme durumuna referans veriyor. Gezi direnişinde ortaya çıkan 'bu daha başlangıç' sloganını hatırlatan cümle, direnişin sonlandığı bir zaman diliminde tekillik üzerinden gerçekleşen bireysel bir söylemi içeriyor.

Husserl, fenomenolojinin kurucusudur ve fenomenolojisinin konularından biri de Zaman'dır. Fenomenolojik analiz çerçevesinde zaman konusunu değerlendirir. Husserl'de zaman, bilinçte kurulmaktadır.

Husserl'in esasında ele aldığı şey, bir dünya zamanının, somut bir sürenin vb. varlığı değil, kendi halindeki zaman ve süre'dir. Yani deneyim dünyasının zamanını değil, bilincin akışının içkin zamanını ele alır.

Husserl'in Zaman objelerini kavramaya yönelik verdiği melodi örneği, geçmiş şimdi ve gelecek üzerine bir konuşmadır. Husserl zamanın bilinçte kurgulanışını, şimdide algılanan-hatırlanan ses (retention), bir sonraki duyulan ses ya da yeniden şimdikileştirme (protention) üzerinden somutlaştırarak anlatmış olmaktadır.

Husserl'in şimdi üzerinden anlattığı, zamanın bir yayılımla genişlediği düşüncesidir. Melodi örneğinde zamanın yayılımı net bir şekilde görülür. Bir önceki melodinin bir sonraki melodiye bağlanması ve bir öncekinin henüz geçmiş zamana dahil olmaması yani hala 'şimdi'de bulunması durumunu anlatır.

Resim 8: Hala Bekliyorum

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.150

'Rezonans' isimli iş de Husserl'ın Melodi örneğini akla getirmektedir. Bu video işinde; pardesülü bir adam şehri çatıdan izlemektedir. Günün ilk ışıklarıyla birlikte nereden geldiği belli olmayan ezan sesi görüntüde bir deformasyona neden olmaktadır. Birkaç saniye içinde ise arka arkaya şehrin farklı noktalarından farklı uzaklıklarla ezan sesleri duyulmaya devam eder. Neredeyse eşzamanlı duyulan bu sesler bir ekoya ve bir vibrasyona dönüşür; her bir ezan sesiyle görüntüde de bu rezonansa dair deformasyonlar artarak devam eder. Sesler bir zaman çizgisi içerisinde önce ve sonralık taşımalarına rağmen tek bir sese dönüşmektedirler. Bu bütünün oluşturduğu ses, önce ve sonralığı ortadan kaldırır, böylece duyduğumuz tüm sesler şu an'a, yani şimdiye aittir.

Heidegger ise, son yüzyılın felsefe anlayışı bağlamında, Einstein'ın genel görelilik kuramına göre mutlak zaman, mutlak eş zamanlılık ve mutlak uzay gibi kavramların artık geçerliliği kalmadığını bilmekteydi. Heidegger, zaman kavramını '*Zaman Kavramı'* adlı çalışmasında ele almıştır. Heidegger için 'şimdi' dünya zamanı (Dasein'ın içinde varolmak zorunda olduğu dünya) olarak ele alınmıştır. Geçmiş zaman 'artık-olmayan- şimdiki zaman' olarak, gelecek zaman belirsiz 'henüz-olmayan-şimdiki zaman' olarak yorumlanmış oluyor."[15]

Heidegger gündelik hayatın içinde yaşayan bir felsefe yapmaktadır. 'Varlığın anlamı nedir?' sorusuna onun verdiği karşılık 'Dasein'dır. Heidegger, var olanı çözümleme sürecini Dasein üzerinden yapar. Dasein, varoluşunu zamansallığı üzerinden kazanır. Bu zamansallık, bir zaman içinde olma durumundan çok zamanın var olanı nasıl belirlediğine dair bir zamansallıktır.

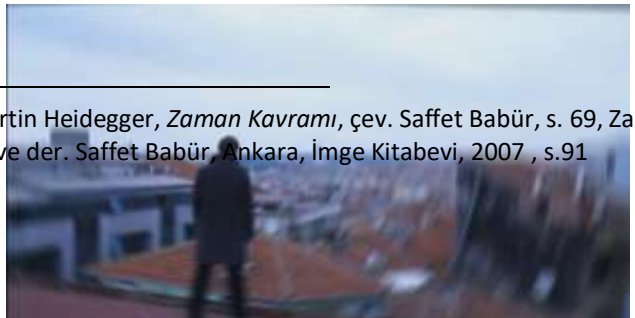

[15]Martin Heidegger, *Zaman Kavramı*, çev. Saffet Babür, s. 69, Zaman Kavramı, çev. ve der. Saffet Babür, Ankara, İmge Kitabevi, 2007 , s.91

Resim 9: Rezonans

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.144

Zaman içinde bir 'şimdi' noktasına sahip oluruz ki, bu da bizi önce ve sonranın iki farklı noktasına işaret etmemizi sağlar. Yani her önce ve sonranın tespiti, şimdi'ye göre belirlenir. Heidegger'e göre şimdi üzerinden belirlenen önce ve sonra noktaları sayesinde, zaman, tekdüze ve homojendir.

> "Saat bize, bir sürenin uzunluğunu değil ancak bir şimdi noktasının belirlemesini verebilir" (Heidegger, 2004: 110).

Heidegger"e göre Dasein öncelikle, *dünyada olma* ile belirlenir. Bu dünyada olma, dünyada olan her şeyle ilgilenmeyi gerektirir. Bu da nesnel zamandır. Dasein ölüme giden varlıktır. Ölüme giden varlık olarak Dasein, bu süreçte kendini tanır ve bu 'şimdi' ile ve 'geçmiş' ile mümkün değildir. Varoluş istibaldedir, ölümdür.

'Bekleme Odası v2' isimli enstalasyon; bir figürün 1/1 stop-motion videosu, hikayenin el yazımla yazılmış senaryosu ve bir üniformadan oluşmaktadır. Tek bir kişinin geçmişiyle yüzleşmesi, bir toplumun veya bir milletin geçmişiyle yüzleşmesi anlamına gelebilir mi? Birey kişisel tarihini yeniden oluşturabilir mi? Bekleme Odası'nda, burada ve şu an "beklemek", eylemin kendisine dönüşmektedir. Buradaki an ve şimdiki zaman, Heidegger'in artık olmayan şimdiki zaman olan geçmiş ve henüz olmayan şimdiki zaman olan gelecek yorumunu akla getirmektedir. Ana karakter olan asker aslında zamanı, bugünü, geçmiş ve geleceği asılı kalmış bir an olarak yaşamakta ve birbirleriyle içiçe geçmiş zaman dilimlerini bir hezeyan olarak tekrar ve tekrar deneyimlemektedir.

Enstalasyonda yeralan ve mekanı saran el yazısı senaryo 12 parçadan oluşmaktadır. Bir nesne ve bir hareketli görüntünün eşlik ettiği bu 12

parçalık metnin izleyiciye sunduğu özel bir olanak vardır; metni okumaya nereden başlanırsa başlansın metin devam

Resim 10: Bekleme Odası

Kaynak: Saray, Ç. Eksilen Zaman, İstanbul, A4 Ofset, İstanbul, 2015, s.216

etmektedir. Böylece işi izleyen kişi sergi mekanında ve metnin içinde bir tekrara ve şimdiye mahkum kalır. Metin ve enstalasyondaki kurgu izleyiciyici sonraya-geleceğe yönlendirse de sonu ve başı birleştirilerek kurgulanmış metin izleyiciyi şimdi'ye mahkum eder. Senaryonun konusu ise; hafızasını yitirmiş eski bir askerin hafızasına eş zamanlı bir tür rezonans içinde odasındaki nesnelerin ve herşeyin yokolma sürecini anlatır. Metinde tasvir edilen oda kurgusu, askeri nesnel dünyaya bağlı bırakmaktadır, fakat hafızası; anıları ve geçmişte yaptıkları yok olsa bile rezonans onu mutlak bir ölüme götürmenin tersine tekrar ve tekrar unutmaya ve bir tür solucan deliğine çekmektedir.

SONUÇ:

Bu metinde bahsedilen sanat işleri tarih-zaman-bellek kavramları üzerine kurulu olan yapıtlardır. Eksilen Zaman ismi ise, tüm bu yapıtları kapsayan ve biraraya getiren bir geniş başlıktır. Eksilen Zaman, şimdiyi sürekli dönüşüm içine sokan bir geçmişin –fakat kaydedilmiş-eksiltilmiş bir geçmiş zamanı temsil etmektedir.
Eksilen Zaman isimli sergide yeralan 10 farklı yapıt ise, zaman kavramını birbirleriyle organik bir ilişki içerisinde olan farklı yaklaşımlarla ele almaktadır. İlk bakışta farklı görünen bu yaklaşımlar, zaman kavramının tarihte farklı dönemlerde yaşamış olan felsefecilerin yorumlarıyla ortaya konmaktadır. Bu yaklaşımlar, felsefedeki zaman kavramı bağlamında birer "yapıt okuması" gibi düşünülebileceği gibi, aslında zaman kavramını alıp dönüştüren ve farklı temsilleriyle kavramı yeniden inşa eden kurgular olarak değerlendirilebilir.

Bu kurgular, işleri üretmiş olan sanatçı tarafından zamanın farklı özelliklerini ve farklı tasvirlerini yeniden ve yeniden üretmektedir.

KAYNAKLAR:

Aristoteles. (2013). *Gökyüzü Üzerine*, çev: S. Babür, BilgeSu Yayınları, Ankara

Aristoteles (2010). *Metafizi*k, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul

Gündoğan, A.O. (1988). *Aristoteles"in Zaman Görüşü ile Bergson"un Zaman Görüşünün Karşılaştırılması*, Yükseklisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum

Bergson, H. (1989). *Zihin Kudreti*, çev: M. Katırcıoğlu, MEB Yayınları, İstanbul,

Bergson, H, (1986). *Yaratıcı Tekamül*, çev: ġ. Tunç, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

G. W. F. Hegel, *Doğa Felsefesi 1-Mekanik*, çev: A. Yardımlı, İdea, İstanbul, 1997

Heidegger, M. (2010). *Gesamtausgabe, III. Abteilung: Unveröffentlichte Abhandlungen Vortrage-Gedachtes, Band 64: Der Begriff Der Zeit*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main

Heidegger, M. (2007). *Zaman Kavramı*, çev. Saffet Babür, s. 69, Zaman Kavramı, çev. ve der. Saffet Babür, Ankara, İmge Kitabevi

Kant, I. (2008). *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Azizi Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul

Keskin, M. (2015). "Zaman Fenomenolojisinin Başlangıçtaki Temel Kavramları", *İçsel Zaman Bilincinin Fenomenolojisi Üzerine*, Edmund Husserl, Der. Martin Heidegger, çev: Mesut Keskin, Avesta Yayınları, İstanbul

Kranz, W. (1984) *Antik Felsefe Me.tinler ve Açıklamalar*, Sosyal Yayınlar, İstanbul

Nietzsche, F. (2000). *Tarih Üzerine, çev.* Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul

Platon. (1989). *Parmenides*, çev: S. Babür, Ara Yayıncılık, İstanbul

Samih, R. (2004). *Herakleitos-Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Tahtların Simgesel Anlamlarının Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi

Bedia Zeynep ÇAKAR

Öğr. Gör., Ege Üniversitesi, bedia.zeynep.cakar@ege.edu.tr

Özet

Yaşamımızın her alanında karşımıza çıkan göstergeler, farklı disiplinleri bir araya toplayarak, özellikle insan bilim, dilbilim, toplumbilim, psikanaliz, felsefe gibi yazın kuramı tarafından ortaya çıkartılıp geliştirilerek yeni yaklaşımlar benimsenip çözümleme ve yorumlama yöntemi geliştirmiştir.

İletişim kurmak toplumun yaşamsal kaynaklarından biridir. İletişim toplumsal bir kavramdır. Geçmişten günümüze farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların kaynaşmasını sağlamaktadır. İnsanlar ilk çağlardan günümüze kadar birbirleriyle iletişim halinde yaşamışlardır. İnsan yaşamında iletişimin kurulmasına yardımcı olan dilsel öğelerin yanı sıra görsel öğeler de yer almaktadır. Resim, grafik, fotoğraf, desen, güneş, simgeler gibi her şey görsel göstergeyi oluşturmaktadır. Göstergebilim anlamlı bir yapı oluşturan alanların birbirleri arasındaki bağlantının kurallı bir dayanışması olduğuna inanır. Göstergebilim, her türlü konuyu içinde barındıran kültürel kodlar, gelenekler ve metin anlama süreçlerine göre düzenlenmiş işaretler sistemi olan her şey, göstergebilim incelemesidir.

Bu çalışma eski çağlardan günümüze kadar gelen taht kavramının anlamsal boyutu ele alınarak, taht tiplerinin yaşadığı toplumdaki etkileri, simgelediği anlamları, dinsel boyutu, kullanılan malzeme, renk, süsleme gibi etkenleri semiyotik olarak incelemektedir. Çağlar boyu süregelen taht kavramının kültürel ve tarihsel süreçteki değişimi, dönemi göz önüne alınarak göstergebilime adapte edilerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler : Göstergebilim, Taht, Simgesel anlam

Semiotic Examination Of The Symbolic Meanings Of Thrones

Abstract

New approaches have been adopted and an analysis and interpretation method has been developed by gathering different disciplines and through the presentation and development of the signs we come across in all the areas of our lives especially by literary theories such as human science, linguistics, sociology, psychoanalysis and philosophy.

Communication is one of the vital sources of a society. Communication is a social concept. It enables the integration of the societies which have been living in different geographies from past to present. Since the early ages, people have lived in communication with each other. In addition to the linguistic elements, there are also visual elements that help with communication in people's lives. Everything such as pictures, graphics, photos, patterns, the sun and symbols comprise the visual sign. Semiotics believes that the connection between the domains forming a meaningful structure has an orderly interdependence. Everything with a system of signs regulated according to cultural codes, traditions and processes of understanding texts, which include all kinds of topics, constitutes a semiotic study.

In this study, the semiotic dimension of the concept of throne that has survived since the early ages is discussed, and the factors such as the effects of the types of the thrones on their societies, their signified meanings, religious dimension, the material used, colors and decoration are examined semiotically. The change of the concept of throne, which has survived throughout the ages, in the cultural and historical course has been tried to be revealed by adapting it to semiotics considering its period.

Key words : Semiotics, Throne, Symbolic meaning

Giriş

Yaşamımızın her alanında karşımıza çıkan göstergeler, farklı disiplinleri bir araya toplayarak, özellikle insan bilim, dilbilim, toplumbilim, psikanaliz, felsefe gibi yazın kuramı tarafından ortaya çıkartılıp geliştirilerek yeni yaklaşımlar benimsenip çözümleme ve yorumlama yöntemi zaman içinde geliştirilmiştir.

İletişim kurmak toplumun yaşamsal kaynaklarından biridir. İletişim toplumsal bir kavramdır. Geçmişten günümüze farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların kaynaşmasını sağlamaktadır. İnsanlar ilk çağlardan günümüze kadar birbirleriyle iletişim halinde yaşamışlardır. İnsan yaşamında iletişimin kurulmasına yardımcı olan dilsel öğelerin yanı sıra görsel öğeler de yer almaktadır. Resim , grafik, fotoğraf, desen, güneş, simgeler gibi her şey görsel göstergeyi oluşturmaktadır.

İletişim ve kültürel çalışmaların birçok alanında göstergebilim, yardımcı bir unsur olarak kullanılmaktadır. Göstergebilim anlamlı bir yapı oluşturan alanların birbirleri arasındaki bağlantının kurallı bir dayanışması olduğuna inanır. Göstergebilim, her türlü konuyu içinde barındıran kültürel kodlar, gelenekler ve metin anlama süreçlerine göre düzenlenmiş işaretler sistemi olan her şey, göstergebilim incelemesidir.

Bu çalışma çağlar boyu süregelen taht kavramını anlamsal boyutunu ele alarak, taht tiplerinin doğuşundaki etkenleri ve simgeledikleri anlamları, tahtlarda kullanılan malzeme, renk ve süslemelerin simgesel anlamlarını göstergebilimsel olarak sorgulayan bir incelemedir.

Çalışmanın birinci bölümünde göstergebilimin kavramsal ve yöntemsel çerçevesi aktarılmaya çalışılarak daha sonraki bölümlerde anlatılan tahtların simgesel anlamlarını bölümler arası göndermeler ile daha iyi kavramamız sağlanmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde ise, taht kavramını açıklayarak, tahtın en bilinen simgesel anlamı olan egemenlik simgesi ve dinsel anlamı göstergebilimsel çerçevede irdelenmiştir. Son olarak da tahtın kozmolojik anlamı, çeşitli kültürlerin tahta yükledikleri anlamlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde kullanılan taht sözcüğü Farsçadan alınmıştır. Hükümdarların oturduğu özel sandalye, koltuk ve makam anlamını taşımaktadır (Özön,1979: 807). Osmanlı kaynaklarında tahtan söz edilirken taht-ı şerif, taht-ı hümayun gibi nitelemeler yapıldığı görülür. Hazine sayım defterlerinde tath-ı şerif, diye söz edilmektedir. Şerif sözcüğü kutsal, soylu ve peygamber soyundan olan anlamını taşımaktadır (Özön,1979: 785). Pakalın, taht-ı hümayun için padişahların merasim sırasında oturdukları sedire verilen ad olduğunu söylemektedir (Pakalın, 1993: 380). Taht sözcüğü hükümdarlığın simgesi olarak kullanılmıştır. Tahtın tanımı, çeşitli dillerdeki sözlüklerde genellikle “bir hükümdarın veya ileri gelen kişinin resmi koltuğu”(Clauson, 1972:3306) olarak verilir.

Farsça olan hümayun sözcüğü, kutlu, kutsal, padişaha ait anlamlarını taşımaktadır

(Özön,1979: 342).

Edebi kaynakların bazılarında taht kavramı, Farsçada kullanılan Evreng, Evrenk sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

Develioğlu Evrenk sözcüğünün farklı anlamları olan, taht, şeref, süs, halin hoşluğu, akıl ve irfan, yakışıklılık ve hile gibi anlamları olduğunu belirmektedir (Develioğlu, 1970: 16). Örneğin; Cevri'nin dizelerinde serir ve evreng sözcükleri birarada kullanılmıştır.

> *"...Serir'i isim kubbe mesned-i valla-yı sultani Mu'alla-kadr ü a'la-paye evreng-i Süleymani..."(Ayan, s.289).*

Taht, tarih boyunca hükümranlık alameti olarak sayılmaktadır. Hükümdarlar, taht üzerinde oturarak yabancı elçiler ve üst seviyedeki devlet yöneticileriyle görüşmektedirler. Osmanlılarda padişahlar, "Cülus merasimi[16]"nin ardından tahta oturarak, memur ve askerlerine "cülus bahşişi" dağıtarak onların dualarını kabul ederlerdi. Osmanlı tahtları içinde; III. Murad'a veziri İbrahim Paşa tarafından hediye edilen "Bayram Tahtı", I. Ahmed ve IV. Murad adına yaptırılan tahtlar ünlü tahtlar arasında yer almaktadır.
Tarihte kendine mahsus özellikleriyle ünlü olmuş tahtlar vardır. Kimi, ait olduğu hükümdara önem kazandırmış, bazıları da, yapılarındaki özellikleriyle ünlü olmuştur. Bunlardan; çeşitli cevher ve mücevherlerle süslenmiş tahtıyla İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan "Şah İsmail" tahtı namıyla bilinen taht, en ünlülerindendir. İngiliz kraliyet ailesinin tahtları, İran hükümdarlarının "taht-ı takdis" adıyla anılan tahtları da tarihteki Ünlü tahtlardandır.

En çok bilinen anlamıyla taht, hükümdarlara özgü bir nesne olan egemenliğin simgesidir. Dinsel bağlamda daha çok tahta oturan kişilerle bağlantılı olan tahtın dinsel bir nitelik kazanması ve bazı kültürlerde tahtın kendisinin bir kült eşya olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bir başka anlamı ise tahtın farklı inançlarla kozmolojik bir simge haline gelmesidir.

---

[16] Cülus Arapça bir kelimedir ve "oturmak" anlamına gelir. Bir padişahın vefatı veya tahttan indirilmesi sonrasında yeni padişahın, tahta çıkma törenidir. Cülus, Babüssade önünde yapılan en önemli ve görkemli törendi. Cülus merasiminin ardından kapıkulu askerlerine cülus bahşişi (cülusiye) dağıtılırdı. Ortaylı İlber, 2008, Osmanlı Sarayında Hayat, ISBN: 978-9944-766-04-3, Yitik Hazine Yayınları sf: 73-44.

Topluluk halinde yaşayan tüm insanların kendilerine bir reis seçtikleri ve onu diğerlerinden ayırt etmek için giysi, taç gibi eşyaların yanı sıra, makamını belirten simgeye de gereksinim duydukları bilinmektedir. Afrika'daki kabilelerde şef için kullanılan özel taburelerin ayrıldığı görülmektedir (Resim1).

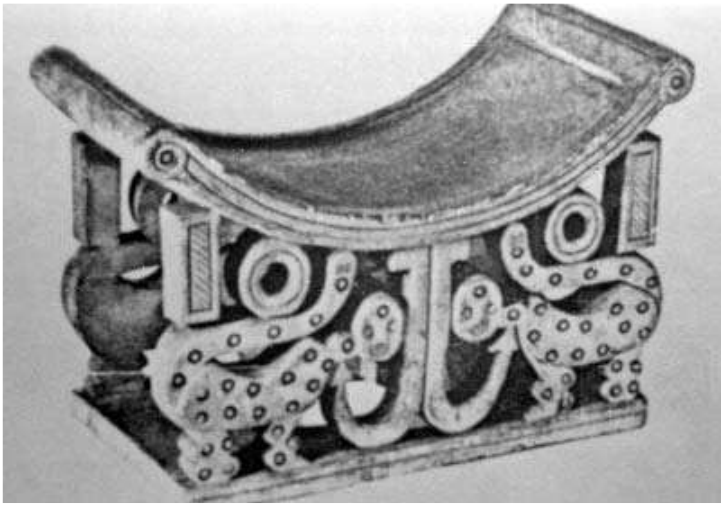

Resim-1 Lagos, Nijerya'da Bulunmuş şef Taburesi, Ahşap, Museum für Völkenkunde, Viyana.

Bir hükümdarın tahta çıkışı, onun egemenliğinin başladığını gösteren en önemli olaylardandır. Dolayısıyla tahta çıkma bir tören şeklini almıştır. Farklı kültürlerde yapılan bu tören merasimleri, tahta çıkan hükümdarın tanınmasında en önemli rol oynayan bir olaydır. Aynı şekilde bir hükümdarın tahttan indirilmesi onun egemenliğinin son bulması anlamını taşımaktadır. Egemenliğin bu simgesi, çağlar boyunca hükümdarlar arasında kavgalara neden olmuş ve bu kavgalara da "taht kavgaları" denilmiştir. (Fetret devri 1402-1413)

Tarihsel süreçte en erken taht betimlemelerinden bir tanesi Çatalhöyük kazılarında bulunmuş olan ana tanrıça heykelidir. Heykelin her iki tarafında aslan olan taht prototipiyle karşılaşılmaktadır (Resim 2). Neolitik Çağ'da bereket kültüne ilişkin en zengin buluntu grubunu Konya ili Çumra ilçesi yakınlarındaki Çatalhöyük yerleşimi verir. M.Ö. 6500-5500 yıllarında yerleşime sahne olan Çatalhöyük'te ele geçen bereketle ilişkili en tanınmış eser tahtta oturan ana tanrıça heykelciğidir (Mellaart, 2003:121). Kol koyma yerleri aslan ya da kaplan kabartması şeklindeki tahtta oturan tanrıçanın bacakları arasında bir çocuk başı bulunmaktadır.

Bu eserde tanrıça yine bereketin simgesi olan çocuğu doğururken betimlenmiştir.

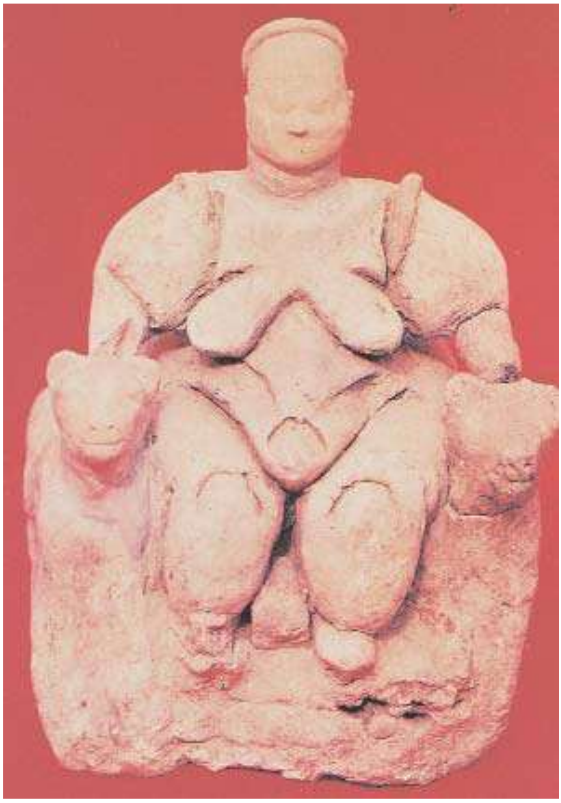

Resim-2: Ana Tanrıça Heykelciği, Pişmiş toprak, İ.Ö. 6. Resim-3: Tuthankamon'un Tahtı, Ahşap, İ.Ö. 1347-1337 Binyıl ilk yarısı, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara. Egyptian Museum, Kahire.

Tanrıların yeryüzündeki temsilcileri olarak görülen Mısır firavunları da İ.Ö. 1347-1337 yılları arasında tarihlenen ve günümüze kadar gelebilmiş, en eski taht örnekleri arasında gösterilmektedir. Antik Mısır kültürüne ait Tuthankamon tahtı, detaylı anlatımı ve süslemeleriyle o dönemi yansıtan bir sanat eseri olarak gösterilmektedir. Tahtın malzemesi, ahşap üzerine altın yaldızla kaplı ve çok renkli cam macunu ile yarı değerli taşlarla süslenmiştir. Taht, aralıklı ve kolçaklı bir koltuk tipindedir. Tahtın ön bacaklarının oturma yeri ile birleşen kısmında birer aslan başı yer almaktadır. Ayaklar ise aslan ayakları olarak sonlanmaktadır. Bacakların arasındaki kayıtlar, yukarı ve aşağı Mısır'ın simgesi olan papürüs ve zambak biçimindedir. Tahtın Arkalığının ön kısmında Firavun ve Tuthankamon ve karısı Ankhesemon gündelik bir sahneden betimlenmiştir. Firavun tahtında oturmakta, ayakta duran karısı da bir elini, onun omzuna koymuştur. Sahneyi yukarıda güneş aydınlatmaktadır. (Resim 3).

Farklı kültürlerde değişik özellik gösteren tahtlar mobilya sanatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Farklı taht tiplerinin ortaya çıkması beraberinde kültürler arasındaki farklılıkları da getirmiştir. Bu farklılıklar toplumların oturma biçiminden, tahtlardaki simgelerin anlatımına kadar biçim farklılıklarının dışında dinsel inançları da etkilenmiştir. Günümüzde krallıkların azalması ile birlikte modern yaşama ayak uydurmamızla taht kavramı giderek azalmıştır. Buna karşın hala bazı ülkelerde taht kullanımı görülmektedir. Örneğin Afrika.

Tahtın Dinsel Simge Olarak Kullanımı

Tahtların egemenlik ve güç gibi kavramların dışında dinsel anlamda kullanımı oldukça yaygın olarak görülmektedir. Din ile devlet işlerinin iç içe olduğu eski dönemlerde tahtların dinsel anlamının oldukça güçlü olduğu bilinmektedir (Resim 4).

Resim-4: IV Leon Mozaiği, (816-912) 10. YY. Ayasofya Müzesi

İmparator Kapısı üzerinde yer alan Pantaktrator İsa tasvirli mozaikte ortada; İsa, arkalıklı bir taht üzerinde oturmakta, sağ eliyle takdis eder durumda, sol eliyle sayfaları açık bir İncil tutmaktadır. İncilin üzerinde Grekçe " Barış Sizinle Olsun. Ben Dünyanın Nuruyum" ibaresi yazılıdır. Sağ tarafta madalyon içerisinde Başmelek Cebrail (Gabriel), sol tarafta ise madalyon içerisinde Hz.Meryem tasvir edilmiştir. İsa'nın ayakları dibinde ona secde eder durumda Doğu Roma İmparatorlarından VI. Leon (816- 912) yer almaktadır. Mozaik tasvir 10. yüzyıla tarihlenmektedir.

Tahtların dinsel simge olarak değerlendirilmesi tahta oturan kişinin dinsel kimliğinin olması bunun dışında kutsal kişilerin, tahta oturduğu düşüncesine inanılmasıdır. Dolayısıyla tahta oturan kişilerle bağlantılı olarak tahtın dinsel bir işlev kazanması ve tahtın kutsal bir nesne

olarak anlamlandırılmış olmasıdır. Bu nedenle dinsel anlamı gözönüne alınarak tahtların yapımında kullanılan malzeme, biçim, süsleme ve renkler gibi etkenler de kültürler arası farklılıkları da yansıtmıştır.

Devleti yöneten kişinin dinsel bir kimlik taşıması o dönemlerde sık görülen bir durumdur. Antik Mezopotamya ve Yakındoğu kültürlerinde kralın, vekili olduğuna inanılıyordu (Günaltay, 1987: 208). Sümerlerin kurdukları tüm şehir devletlerinin bir tanrısı vardı. Krallar, o şehrin tanrısının vekil ve naibleriydiler. Dolayısıyla şehrin yönetimi aslında o şehrin tanrısına aitti (A.e.g., 1987: 355). Prenslere verilen "Patesi" unvanı da bu anlayışı dile getirir. Sözcük anlamı hizmetkar demek olan patesi, hakim olduğu şehirdeki tapınağın baş rahibi, yani şehir tanrısının hizmetkarıydı. Böylece hem siyasal, hem dinsel lider olarak tanrı ve halk arasında bir tür aracılık yapıyordu. Bu sitenin patesisi egemenliğini geniş bir alana yaydığı zaman, kendisine Lugal ya da Kodat anlamını içeren "En" unvanı anlamı veriliyordu (A.e.g., 1987: 358).

Antik Mısır kültüründe ise, tanrı ve kral olgusunun birleştirildiği görülür. Mısır firavunu yaşamları süresince tanrı Horus, öldüklerinde ölüler tanrısı Osiris oluyorlardı (Hooke, 1991:68). Tanrı olarak kabul edilen bu krallara kurbanlar sunulur, özel tapınaklarda özel rahipler tarafından törenler yapılırdı (Frazer, 1923: 104). Kralın tanrılaştırılmasında önce Güneş tanrısı Re'ye tapınmanın artışı, sonra da aynı şekilde Osiris'e olan bağlılığın artması rol oynamıştır (Frazer, 1923: 174). Firavunların törensel lakaplarının yazıldığı kartuşlarda onun Re'nin oğlu olduğunu birde taht adı bulunurdu (İnan, 1987: 229).

Çok tanrılı inanca sahip kültürlerde kralın tanrı, tanrının oğlu ve naibi olarak kabul edildiği görülmektedir. Farklı inançlara sahip kültürlerde de benzer durumla karşılaşılabilir. Tüm bu örneklerden yola çıkarak hükümdarlığın kutsallığı doğumundan başladığı ve dinsel kimliğin oluşmasında önemli rol oynadığının göstergesidir.

Resim-5: “GüneşTanrsı şamaş”, Alçak Kabartma, y. İ.Ö. 870, British Museum, Londra.

Resim beşte betimlenen Babil’in ilk dönemlerinde önemli olan Güneş tanrısı Şamaş’ın tahta oturuluşu gösterilmektedir (Resim 5).

Türklerin eski dinlerinin çok tanrılı olduğu yolunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Turan Türk şamanlığında çok tanrıcılığın gereği olarak bir Tengriler topluluğu (panteon) olduğunu, ilk dönemlerden sonra bu tanrılar içerisinde en büyüğünün Gök Tengri olduğuna inanıldığını ve böylece tek bir Tengri anlayışının doğmaya başladığını ileri sürmektedir (Turan, 1990: 103). Pek çok kültürde olduğu gibi Türklerde de tahta oturan tanrı ve tanrıçalar resmedilmiştir.

Resim-6: “Toprak Tanrıçası”, Pazırık Örtüsü’nden detay İ.Ö. 200-100, Hermitage, Leningrad.

Beşinci Pazırık kurganında bulunmuş olan bir keçe örtüsünün üzerinde tahta oturmuş bir figür ile karşısında duran bir atlı figür görülmektedir. Tahtta oturan figürün toprak tanrıçası olduğu düşünülmektedir (Kilev, s.248-257).

Hristiyanlıkta da taht Tanrı’ya , İsa’ya ve din adamlarına atfedilmiştir. Hem incilde hem de betimlemelerde tahta oturanlar betimlenmiştir.

Yuhanna’nın vahyinde ise, kıyamet gününde Tanrı’nın ve İsa’nın krallığından söz edilir: “...Ve yedinci melek boru çaldı ve: Dünyanın krallığı Rabbimizin ve onun Mesihinin oldu; ve ebetler ebedince saltanat sürecektir, diyerek gökte büyük sesler oldu...”(Kitabı Mukaddes, Yuhanna’nın vahyi 1958:11-15).

Tanrı’nın tahtından İncil’de şöyle söz edilir: “...Fakat ben size derim: Hiç and etmeyin; ne gök üzerine, çünkü o Allahın tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü onun ayaklarının basamağıdır; ne de Yeruşalim üzerine, çünkü o, büyük kralın şehridir...” ...”(Kitabı Mukaddes, Matta 1958:34-35).

Resim-7: Jan Van Eyck, “Tahtta Oturan Tanrı”, Gent Altarı’ndan detay, ahşap üzerine yağlıboya, y. 1432, Saint-Bavon Katedrali, Gent.

Hristiyan ikonografisinde Tanrı’yı tahtta otururken gösteren betimler enderdir. Van Eyck’ın ünlü yapıtı Gent Altarı’nda açık panoların orta bölümünde tahtta otururken betimlenmiş figür, Tanrı’dır (Resim 7). Bu figürün ele alınışı, İsa mı, yoksa Tanrı mı olduğu tartışmalı bir konudur. Ancak elbisesinin üstündeki işlemeli kuşakta yer alan “SABAOTH” sözcüğü, Eski Ahid’de geçen Tanrı’nın isimlerinden sayılmaktadır (Vegh, Eyck, : 12).

Tahtta oturan Tanrı betimlerinin ender olmasına karşılık, İsa’nın tahtta otururken

gösteren betimler çok sayıdadır. İncil’de İsa’nın tahtı, Meryem’e onu doğuracağını müjdeleyen melek tarafından anlatılır: “...O büyük olacak, ona Yüce Allahın Oğlu denecek; Rab Allah ona babası Davudun tahtını verecek; Yakubun evi üzerinde ebediyen saltanat sürecek; ve onun melekutuna hiç son olmayacaktır...” (İncili Şerif, Luca, 1,32-33).

Resim-8: “Tahtta Oturan İsa”, Kabartma, 1083-1089, St. Radegonde Kilisesi, Poitiers.

Hristiyanlıkta kutsal kişilerin yanısıra, ruhban sınıfının da tahta oturduğu bilinmektedir. Yüksek rütbeli bir din adamı olan piskoposlar için katedra adı verilen koltuklar yapılıyordu. Katedra antik dönemde öğretmen iskemlesi olup ismini buradan almaktaydı (Ferguson, 1955 :301-302). Ancak biçim olarak Grek katedrasından değil, tahttan alınmıştır (Arnoldi, : 296). Piskoposun kilisesi olan katedral sözcüğü de katedradan türetilmiştir (Ferguson, 1955 :301-302). Katedra, kilise de apsisin ortasında “synthronon”un üstünde durur. Piskopos tarafından tören esnasında ve erken dönemde vaaz verilirken kullanılırdı (Kazhdan, 392).

6. yüzyılın ortasına ait olan Ravennalı Maximianus’un katedrası en çok tanınan ve tartışılan örnektir (Resim 9, 10). San Peter Katedrası ise daha yalın bir koltuk tipindedir (Resim 11).

Resim-9: Maximianus Katedrası, Ahşap üzerine fildişi kaplı, 546-550, Museo Archivescovile, Vatikan.

Resim-10: Maximianus Katedrası'ndan detay, MuseoArchivescovile,Vatikan.

Resim-11: St. Peter Katedrası, Ahşap, 870-875, Vatikan Bazilikası, Roma.

İslamlıkta da tahtın Tanrı'ya özgü bir kavram olduğunu görüyoruz. Bakara suresinde yer alan ve Ayet'ül Kürsi olarak bilinen ayette"... O'nun kürsisi, bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır..."(Elmalılı,s.148) denmektedir. Bu ayetin ilahi saltanatın ve hükümdarlığın son derece açık ve özet bir anlatımı olduğu ileri sürülmüştür (A.g.e., c. II, s. 157). Ancak buradaki kürsi sözcüğü bir oturma yeri ya da taht olarak değil, "göklerde ve yerde görünen bütün maddelerin, kuvvetlerin kaynaşıp durduğu mutlak bir boyut" (A.g.e., c. II, s. 162) olarak düşünülmüştür.

Kürsi sözcüğü Kur'an-ı Kerim'de başka surelerde de geçmektedir. Örneğin; Sad suresinde "...Andolsun ki Süleyman'ı imtihan da ettik ve tahtının üzerine bir ceset bıraktık. Sonra tekrar tövbe ile önceki haline döndü..." (A.g.e., c. VI, s. 469). diye çevrilen ayette taht sözcüğünün kürsi ile karşılandığı görülür (A.g.e., c. VI, s. 470.).

Kur'an'da taht ayrıca bir cennet mükafatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Saffat suresinde cennette karşılıklı tahtlar üzerinde oturan kullardan söz edilir (A.g.e., c. VI, s. 435). Burada taht sözcüğü serir biçiminde geçmektedir (A.g.e., c. VI, s. 433). Tur suresinde de günahlardan korunanların cennetteki serirlere yaslandığından söz edilmektedir (A.g.e., c. VII, s. 270) Vakıa suresinde de kıyamet gününden sonra mevdune (cevherlerle işlenmiş, murassa) serirlere oturanlardan söz edilmiştir (A.g.e., c. VII, s. 397).

İslam düşüncesinde görülen bu simgesel anlatımlar, peygamberin yaşadığı dönemde değil, ama daha sonra kralsal bir kimlik kazandığını

gösterir. Nitekim bazı geç tarihli Türk minyatürlerinde tahtta oturan Hz. Muhammed betimlenmiştir. Örneğin; 14. yüzyıla ait bir mesnevi olan Varka ve Gülşah'ta yer alan bir minyatürde tahtında oturan Hz.Muhammed'i görüyoruz (Resim 12). Daha geç tarihli olan Siyer-i Nebi'de de bir kaç minyatürde Hz. Muhammed'in değişik tahtlar üzerinde betimlendiği görülür (Resim 13, 14).

Resim-12: "Tahtta Oturan Hz. Muhammed", Minyatür, 13. yy.,Varka ve Gülşah Mesnevisi, H. 841, y. 69b, TKSM, İstanbul.

Resim-13: Tahtta Oturan Hz. Muhammed", Resim-14: "Cebrail Hz. Muhammed'i Tahta Davet Ediyor", Minyatür, Siyer-i Nebi, TKSM, İstanbul. Minyatür, Siyer-i Nebi, TKSM, İstanbul.

Ayrıca peygamberin zamanında minberin işlevini de göz ardı etmemek gerekir. Minber sözcüğü Arapça "nebr" yani kaldırmak sözcüğünden türemiştir (Öney, : 113). İlk zamanlarda minberin mimari bir öge durumunda olmadığını biliyoruz. Peygamberin hicretin 7. yılında üzerinde halka vaaz verdiği minberini yaptırdığı, bu minberin iki basamağı ve bir de oturacak yeri (makad) olduğu bilinir. Diez, bu bilgilere dayanarak minberin başlangıçta yüksek bir kürsü veya taht olduğunu ileri sürmektedir.

SONUÇ

Araştırma tahtın, çeşitli kültürlerde aynı simgesel anlamlar taşıdığını göstermektedir. Bu anlamlardan en bilineni egemenliğin simgesi olmasıdır. Farklı kültürlerde değişik özellik gösteren tahtlar farklı taht tiplerinin ortaya çıkması ile beraber kültürler arasındaki farklılıkları da getirmiştir. Bu farklılıklar toplumların oturma biçiminden, tahtlardaki simgelerin anlatımına kadar biçim farklılıklarının dışında dinsel inançları da etkilenmiştir. Tahtlar, dinsel anlamlarının dışında kozmolojik bir simge

olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yapımlarında kullanılan malzeme, süsleme ve renklerin bazı dönemlerde birbirleriyle aynı anlam taşıdıkları gözlenmiştir.

Taht kavramı mobilya sanatının önemli bir parçası haline gelmiş, eski çağlardan günümüze kadar gelen ve hala kullanılan obje ve iç tasarım elemanlarını da bizlere sunmaktadır. Günümüzde krallıkların azalması ile birlikte modern yaşama ayak uydurmamızla taht kavramı giderek azalmıştır. Buna karşın hala bazı ülkelerde taht kullanımı görülmektedir. Örneğin Afrika

KAYNAKÇALAR

FERGUSON, G. **Signs and Symbols in Christian Art**, New York, 2nd Ed., 1955.

ÖZÖN, M.N. **Osmanlıca Türkçe Sözlük,** İnkılap ve Arka Basım Evi, İstanbul, 1979.

PAKALIN, M.Z. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, II.III, M.E.B., İstanbul, 1993.

DEVELİOĞLU, F. **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat,** Doğuş Ltd. Matbaası, Ankara, 1970.

GÜNALTAY, M.Ş. **Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**, c.I, T.T.K., Ankara, 1987.

İNAN, A. **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, T.T.K., Ankara, 1987.

ROUX, J.P. **Aksak Timur İslamın Kutsal Savaşçısı**, (Çev. A.R.Yalt), Milliyet Yay. , İstanbul, 1994.

ORTAYLI , İ. **Osmanlı Sarayında Hayat,** ISBN: 978-9944-766-04-3, Yitik Hazine Yayınları., 2008.

AYAN, H. Cevri Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni.

MELLAAR, J. **Çatalhöyük**, (Çev. Gökçe B. Yazıcıoğlu),Yapı Kredi Yayınları-1759 Sanat-96, İstanbul, 2003.

TURAN, Ş. **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yay., Ankara, 1990.

KITABI MUKADDES, **Kitabı Mukaddes,** Şirketi Yay., İstanbul,1958.

İNCİLİ ŞERİF, **Kitabı Mukaddes,** Şirketi Yay., İstanbul,1951.

KAZHDAN, A. **"Catedra",** The Oxford Dictionary of Byzantium, vol. I,

ELMALILI M. **Hak Dini Kur'an Dili**, c. II, (Bakara; 256).

ÖNEY, G. **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları,** İş Bankası Yay., 1988.

ICHES

SİYASET

Türkiye'de İktidar Bloğunun Değişim ve Dönüşümleri

Abdullah KÖKTÜRK*

**Piri Reis Üniversitesi, Denizcilik MYO, akokturk@pirireis.edu.tr*

ÖZ

Gramsci'nin "tarihsel blok" söylemi, N. Poulantzas tarafından egemenliğin kapitalist toplumda kullanışını izah etmek için başvurduğu "iktidar bloğu" kavramına dönüşmüştür. Sınıflara bölünmüş kapitalist bir toplum olan Türkiye'de siyasal egemenliğin, tek bir sınıf değil, çeşitli sınıfların veya sınıf fraksiyonlarının ittifakı tarafından kullanıldığı düşünüldüğünde "iktidar bloğu" kavramı öne çıkmaktadır. Türkiye'de "iktidar bloğu"nun dönemler itibari ile hangi sınıfların temsilcilerinden oluştuğu bu çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmada, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'de "iktidar bloğu"nun gelişimi, değişimi ve dönüşümü diyalektik olarak incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda iktidar bloğunun; ordu ağırlıklı bürokrasi önderliğinde, büyük ticaret burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinden oluştuğu görülmektedir. 1950 seçimleri ile bürokrasi iktidar bloğundan dışlanmıştır. Sanayinin gelişimine paralel olarak, sanayi sermayesinin çevresinde oluşmuş kentsel bir koalisyonun desteğini arkasına alan 1960 müdahalesi iktidar bloğunda hâkim sınıfların sıralamasını değiştirmeye yardımcı olmuştur. Birikim rejimindeki gelişmelere bağlı olarak iktidar bloğunda ticaret burjuvazisi ile beraber hakimiyetini sürdüren büyük sanayi burjuvazisi 12 Eylül müdahalesinden itibaren tek başına hegemonyasını devam ettirmiştir.

Anahtar kelimeler: İktidar bloğu, sanayi sermayesi, ticaret sermayesi

ABSTRACT

Gramsci's "Historical Block" discourse, has been transformed in to "power block" definition by N. Poulantzas, to explain use of domination in capitalist societies. Considering that political domination is used not by a single class but by different classes grouped with each other, In Turkey, where the capitalist society has been divided in to classes, political domination plays a big role in to defining the power block in the country. The main problematic of this study is "power bloc in Turkey" consist which classes's representatives?, when periodically examined. In this study; the

evolution, the changes and the transformations of "Power Block" in Turkey since the foundation of the republic has been examined with a dialectical approach. During the initial years of the Republic of Turkey, we can find that a "army-dominated bureaucracy" has been leading the Grand Trading Bourgeois and Large Land Owners in dominating the Power Block. Bureaucracy was banished from Power Block after the 1950 elections. In parallel to industrial growth, the military intervention of 1960 took the support of an urban coalition that was growing around the industrial capital, and it reshaped the list of hegemon classes of Power Block at the time. On par to the growth in Accumulation Regime, the Grand Industrial Bourgeois that was dominating the Power Block with The Trader Bourgeois up until then, has been dominating the field by itself since the September 12 1980 military intervention.

Keywords: Industrial Bourgeois, Power Bloc, Trader Bourgeois

Giriş

Kapitalist bir toplumda siyasal egemenlik tek bir grup veya fraksiyon tarafından değil, çeşitli grupların ittifakı tarafından kullanılır. Bu ittifakı Poulantzas "İktidar Bloğu" olarak adlandırır. A. Gramsci ise, bu birliği "tarihsel blok" olarak ifade etmiştir. Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini Nikos Poulantzas, Antonio Gramsci ve Bob Jessop'un yaklaşımları oluşturmaktadır (Gramsci, 2007; Jessop. 1985, 2002, 2007, 2008; Poulantzas, 1992, 2004a, 2004b).

Bir ülkede iktidar bloğu ortaya çıkarılmadan yapılacak siyasi veya ekonomik analizler yeterli tutarlılıkta olmayacak, iktidarın verdiği kararlar veya çıkardığı kanunlara yapılacak eleştiriler havada kalacaktır. İktidar bloğu, sadece siyasi partiler veya onların oluşturduğu ittifakları kapsamaz. İktidar bloğu içinde, siyasi partiler yanında farklı sermaye fraksiyonları ve bazen de bürokrasi yer almaktadır. İktidar bloğu içindeki bu çoklu yapı, belirli bir sermaye fraksiyonun hâkimiyeti altında var olur. Ancak hâkim fraksiyon ile diğer bileşenler arasında basit bir emir-komuta ilişkisi yoktur. Bu nedenle, Poulantzas'ın 'göreli özerklik' kavramı, iktidar bloğu içi ilişkileri açıklamak için de kullanışlıdır.

Burjuvazi homojen değildir. Sermaye birikim sürecinde yerine getirdikleri işlevlere göre finans, ticaret ve sanayi sermayesi fraksiyonları olabileceği gibi, ölçeğe göre büyük sermaye ya da küçük sermaye tasnifi de yapılabilir. Ancak farklı sermaye fraksiyonları, hegemonik sermayenin altında sıralanır.

Bizim yaklaşımımızda Bop Jessop'un düzenleme okulundan aldığı 'birikim stratejileri' ile Gramsci'nin 'hegemonya' kavramı ve Poulantzas'dan aldığımız 'iktidar bloğu' kavramları kullanılacaktır. Bob Jessop'a göre sınıflar arasındaki ve sınıfların devletle ilişkileri, 'birikim stratejileri' ve 'hegemonya projeleri' oluşturma süreçleri üzerinden analiz edilebilir (Jessop, 1983).

Bir 'birikim stratejisi', çeşitli ekonomi dışı önkoşullarıyla özgül bir ekonomik büyüme modeli tanımlar ve bu modelin gerçekleştirimine uygun düşecek genel stratejiyi ana hatları ile belirler. Böyle bir modelin başarılı olması için, "sermaye çevrimindeki farklı fraksiyonları (finans kapital, sanayi ve ticaret sermayesi) bir fraksiyonun hegemonyası altında birleştirmesi zorunludur." Bu fraksiyonlar içinde belirleyici olan sanayi sermayesidir. Önemli olan sanayi sermayesinin yarattığı değerdir. "Banka sermayesi ya da ticari sermaye hegemonyasını oluştursa veya ekonomik hâkimiyeti ele geçirse bile, bu durum sanayi sermayesinin kârlılığı ile uyum içinde olmalıdır (Jessop, 1983: 91-92).

Devlet, sermaye çevrimi dışında kaldığı için sermayenin çıkarının nerede olduğunu tam olarak bilemez, tanımlayamaz. Bu yüzden devletin politika çıktıları ekonominin ihtiyaçlarından uzak olabilir. Bunlar dışında sermayenin tek ve genel bir çıkarının olmaması, devletin sermayenin genel çıkarlarını korurken tikel çıkarları göz ardı etmesine, yahut tikel bir çıkarı korumak için sermayenin genel çıkarlarını zedelemesine yol açar. Bu sebeplerden dolayı devlet politikalarının her zaman sermayenin çıkarlarına hizmet edeceğinin garantisi yoktur (Jessop, 2002: 41).

Bütün bunlar, devletin işlevleri önüne bu kadar engel koyuyorsa devlet, sermayenin çıkarlarına hizmet etmeyi nasıl başarmaktadır? Böyle bir durumda kapitalist oluşturduğu iktidar bloğuna bakmak gerekir. İktidar bloğu, birikim stratejisiyle hegemonya projesinin birlikteliği olduğu için, devletin ikili işlevini en iyi şekilde yerine getirebilmesinin de aracıdır. İktidar bloğunda tüm grup ve fraksiyonlar kendi ekonomik ve siyasal güçlerine göre yer alırlar. Bazı ve gruplar dönem dönem hegemonyalarını sağlayarak iktidar bloğunda hâkim duruma geçerler.

Sınıflara bölünmüş kapitalist bir toplum olan Türkiye'de siyasal egemenliğin, tek bir sınıf değil, çeşitli sınıfların veya sınıf fraksiyonlarının ittifakı tarafından kullanıldığı düşünüldüğünde Türkiye'de "iktidar bloğu" kavramı öne çıkmaktadır. Türkiye'de "iktidar bloğu"nun dönemler itibari ile hangi grupların temsilcilerinden oluştuğu bu çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmada, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'de "iktidar bloğu"nun gelişimi, değişimi ve dönüşümü diyalektik olarak incelenmiştir. Türkiye'de dönemler itibari ile iktidar bloğunun

bileşimi ve blok içinde hegemon olan gruplar ve sermaye fraksiyonları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: Yıllar itibari ile iktidar bloğu ve blok içinde hegemon olan gruplar/sermayeler

İktidar bloğu	Yıllar
Bürokrasi, Büyük Toprak Sahipleri, Büyük Ticaret Burjuvazisi,	1923 - 1950
Büyük Ticaret Burjuvazisi, Büyük Toprak Sahipleri	1950 - 1960
Sanayi Sermayesi, Ticaret Sermayesi	1960 - 1971
Sanayi Sermayesi	1971 - 1974
Ticaret Sermayesi, Sanayi Sermayesi	Şubat 1974 - Eylül 1974
Sanayi Sermayesi, Ticaret Sermayesi	1974 - 1980
Sanayi Sermayesi	1980 - 1996
Ticaret Sermayesi, Sanayi Sermayesi	Haziran 1996 - Haziran 1997
Sanayi Sermayesi	1997 - Devam

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidar bloğunun oluşumu ve blok içinde bir grup veya sermaye fraksiyonunun nasıl hegemon hale geldiğini tarihsel süreç içinde inceleyelim.

1. Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Bloğu

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda iktidar bloğu; büyük ticaret burjuvazisi, büyük toprak sahipleri ve bürokrasiden oluşmaktaydı. Daha çok içinde eski askerlerin olduğu bürokratlar, şehir büyük burjuvazisine sermaye birikim araçlarını, büyük arazi sahiplerine de topraklarını çoğaltma yollarını sağlamayı taahhüt ederek iktidarı elinde tutmuştur. Bürokratlar haricindeki iki egemen sınıf arasında da doğrudan doğruya çıkar bağları vardır. Çünkü ihracatın hemen hemen tamamını tarım ürünleri oluşturmakta, buna karşılık büyük arazi sahipleri de bu ürünlerin ticaret alanına sokulmasından kazanç sağlamaktaydılar (Yerasimos, 2005: 102-103). Bürokrasi de bu sistemin işlemesini yasalarla kolaylaştırma karşılığında iktidarını garanti altına almaktaydı. Birinci Dünya Savaşı döneminde başta İstanbul olmak üzere büyük şehir burjuvazisi

kapitülasyonların da kaldırılması ile büyük sermaye birikimleri sağlamıştır (Çavdar, 1992: 190).

Şubat 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi iktidar bloğundaki egemen yapıyı göstermesi açısından önemlidir. İşçi temsilcileri tüccarlardan oluşmasına rağmen tüccar ve çitçi temsilcileri büyük ticaret sermayesi ve büyük toprak sahiplerinden oluşmuştur. Bu kongrede çiftçi, tüccar ve sanayi gruplarının önerileri ve istekleri kısa bir süre sonra tamamıyla karşılandığı halde, işçi grubunun isteklerinin hiç birisi karşılanmamıştır (Çavdar, 1992: 200-203).

Atatürk'ün ölümünden sonra iktidar bloğunda hegemon grup olan bürokrasi içinde askerlerin rolü azalmaya başlamıştır. 1938 sonrası dönemin önemli bir özelliği Mareşal Çakmak'a rağmen İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde güç dengesi sivil siyasi elit ve bürokrasi lehine değişmiştir. Bu durum iktidar bloğunda yönetici konumda olan askerlerin bürokrasi içinde hâkim rollerinin kaybolmasına yol açmıştır. Bunun neticesinde daha önce Cumhurbaşkanlığına bağlı olan Genelkurmay Başkanlığı Mareşal Çakmak'ın 1944'de emekliye sevkinden sonra Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu durum ordunun bağımsızlığını azalttığı gibi sivil siyasi elitin ordu üzerinde kurumsal egemenlik kurmasını sağlamıştır. 1949 yılında Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığına bağlanarak süreç tamamlanmıştır (Özdemir, 1993: 85- 91). Ordunun sivil iradeye bağlanmasıyla, ikinci dünya savaşı sonrası dünya konjonktüründe ve NATO'ya geçiş sürecinde, Türkiye dünya liberal demokrasilerinin yanında yer alma kararlığını göstermiştir. Bu süreçte çok partili bir siyasi rejime geçen Türkiye'de ordu sivil iradeye bir süreliğine tabi kılınmıştır. 1961 yılındaki askeri müdahale sonrası Genelkurmay Başkanlığı tekrar Başbakanlığa bağlanacaktır.

İktidar bloğunda hâkim rolünü kaybeden ordunun yerine geçen sivil bürokrasinin iktidarına karşı çıkan büyük ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin bu dileği seslendirmelerine "Çiftçiyi Topraklandırma Kanun tasarısı" tartışmaları yardımcı olmuştur. Başta Aydınlı büyük bir toprak sahibi olan Adnan Menderes olmak üzere bu tasarıya karşı çıkanlar daha sonra verecekleri bir önerge ile Anayasanın tam uygulanmasını ve demokrasinin kurulmasını istemişlerdir (Zürcher, 2009: 308-310). Önergeyi verenler daha sonra partiden ihraç edilerek veya istifa ederek ayrılacak ve Demokrat Partiyi (DP) kuracaklardır.

2. 1950-1960 Dönemi İktidar Bloğu

Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde DP ezici bir çoğunlukla iktidara gelecek ve ticaret burjuvazisinin hegemonyasında içinde büyük toprak sahiplerinin de bulunduğu, bürokrasinin ise iyice güçsüzleştirildiği yeni bir iktidar bloğu kurulacaktır.

1950'lerin başlarındaki dünya konjonktürü Demokrat Parti Hükümetlerine olduğu kadar ülkedeki iktidar bloğunu oluşturan büyük toprak sahipleri ve bunların ürünlerini dünya piyasalarına satan büyük ticaret burjuvazisine hegemonyalarını sürdürebilmeleri için bir olanak sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşından yeni çıkan Avrupa ülkelerinin tarım ürünlerine olan ihtiyacı ve Kore Savaşı'nın dünya piyasasında tarımsal ürün fiyatlarının yükselişine etkisi ile ekonomik canlanma yaşanmıştır. Bunun yanına iyi giden hava koşullarının tarımsal üretimi arttırması da eklenince Türkiye'nin, gıda maddesi ve hammadde ihracatında büyük artışlar yaşanmış, "kırsal kesime para akarken, ülke içinde de tüketim mallarına talepte büyük bir artış olmuştur. Kore Savaşı'nın bitmesi ile tarımdaki bu olumlu gidiş sona ermiştir. Dış ticaretinin geleneksel mal ihracına dayalı olduğu ülkede bu durum döviz darboğazına yol açmış, Menderes hükümetinin dış yardım arayışları da gerekli karşılığı bulamamıştır" (Gevgilili, 1981: 95).

1950'li yılların ikinci yarısında, uluslararası sermayenin üçüncü dünya ülkelerinde doğrudan sanayi yatırımlarına girmesine paralel olarak, "ticaret sermayesinin belli kesimleri, yabancı sermaye ile doğrudan ve dolaylı bir işbirliği içinde sanayi sermayesine dönüşmüştür" (Gülalp, 1993: 34). "Bu süreçte, tarım ve ticaret sermayesine dayalı bir modelden, ağırlıkla iç pazara yönelik sanayi sermayesi birikimine dayalı bir modele geçilmiştir" (Köymen, 2007: 111). Bu İthal ikameci Sanayileşme modelidir. Bu modele göre, daha önce ithal edilen sanayi malları, ara parçaları ithal edilerek ve Türkiye'de montajı yapılarak üretilmeye başlanmıştı.

İthal ikameci sanayileşme dönemi yeni bir burjuva sınıfının, sanayi burjuvazisinin oluşumunu da sağlamıştır. DP, sanayi sermayesinin bu gelişimine rağmen, ekonomik kararlarında sanayiye karşı, tarım ve ticarete öncelik vermeye devam etmiştir.

1958'den itibaren Sanayi Sermayesinin de ABD gibi DP'den umudunu kestiği ve yeni ittifaklar oluşturmaya çalıştığı belirtilmektedir (Savran, 1987: 137-138). O dönem Türkiye'de bu toplumsal koalisyonu oluşturan kesimler; Menderes hükümetinin uygulamalarından memnun kalmayan Sanayi Sermayesi desteğindeki memurlar, aydınlar, öğrenciler ve işçilerin bir kesiminden oluşmaktaydı. Ancak bu koalisyon, iktidardaki Ticaret Sermayesi, büyük toprak sahipleri ve onları destekleyen küçük köylüler

karşısında azınlıkta kalmaktaydı. Bu ekonomik/politik dönüşüm sorunu ancak ordu içindeki genç rütbeli subayların da bu koalisyona katılması ile harekete geçirilerek çözülebilmiştir.

3. Sanayi Sermayesi İktidar Bloğunda (1960-1971)

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren üretim sürecinde önemli bir üretici güç durumuna gelen sanayi sermayesinin üretim ilişkilerinde aynı güce sahip olmamasının oluşturduğu çelişkinin sanayi sermayesi lehine çözülmesini sağlamıştır.

Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) ilk icraatlarından birisi Sanayi Sermayesinin isteği olan ve kaynakların 'Sanayi Sermayesine yönlendirilmesinin' bir aracı olarak DPT'nin 30 Eylül 1960'ta kurulmasıdır.

1960 askeri müdahalesinin en önemli sonuçlarından bir diğeri de iktidar bloğundan büyük toprak sahiplerinin dışlanması, Sanayi Sermayesi hegemonyasında büyük Ticaret Sermayesinin de katıldığı yeni bir iktidar bloğunun kurulmasıdır. Ancak bu blok içinde Ticaret Sermayesi ve Sanayi Sermayesi kaynaklardan daha çok pay almak için mücadele etmeğe başlayacaklardır.

Bu gerginlik MBK içinde de kendini gösterecek, 14 Milli Birlik Komitesi üyesi 13 Kasım 1960 tarihinde dünyadaki çeşitli Türk büyükelçiliklerine "müşavir" olarak gönderileceklerdir. MBK'nin geri kalan 23 üyesi de seçimlerden sonra kurulan Cumhuriyet Senatosu'nda Senato'nun kaldırıldığı 12 Eylül 1980 tarihine kadar tabi senatör olarak görev yapacaklardır. Bu tasfiyeden sonra, "sanayi sermayesi yeni rejimin denetimini tamamen ele geçirmiştir" (Yaresimos, 2005: 240)

MBK'nin ikinci büyük icraatı Ocak 1961'de Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) kurulması olmuştur. OYAK sayesinde, TSK üst yönetimi ile büyük sermaye arasında yeni ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu suretle TSK kapitalist sınıfa dâhil edilerek bundan sonraki olası müdahalelerde sanayi sermayesinin yanında yer alması garanti altına alınmıştır.

1960 sonrası dönemin en göze çarpan özelliği İktidar bloğunda hâkimiyetin sanayi sermayesine geçmesi ve kaynakların sanayiye aktarılmasıdır. İthal ikameci sanayileşme rejiminde iktidar bloğundan dışlanan küçük çiftçiler ve köylülerin oylarına parlamenter demokrasinin gereği olarak ihtiyaç duyulduğundan yine bu dönemde iktidarlar popülist politikalara başvurmak zorunda da kalmışlardır (Öniş ve Şenses, 2007:

267). Bu politikalar en çok yüksek taban fiyatları ile kendini göstermiştir (Boratav, 2010: 125). İthal ikameci sanayileşme rejiminin iç tüketicilere ihtiyaç duyması sebebiyle bu dönemde köylülük tarım girdilerine sağlanan sübvansiyonlar ve yüksek destekleme fiyatları ile iç pazarın önemli bir katmanı durumuna gelmiştir. 1960'larda köyler dokuma, giyim, gıda sektörleri ve radyo, teyp televizyon gibi dayanıklı tüketim malları için, önemli bir pazar haline gelmişlerdir. Latin Amerika'nın aksine Türkiye'de tarımda hâkim unsur, az sayıda büyük toprak sahibi yerine, çok sayıda küçük üretici olduğundan tarım kesiminden sanayiye kaynak transferi yapılamamış aksine dünya piyasasından yüksek tutulan taban fiyatları ile tarım kesimi desteklenerek seçimde oylarına talip olunmuştur. Tarımdan sanayiye yapılamayan kaynak aktarımı ticaret sermayesinden yapılmaya başlanacak, bu da sermayenin iki kesimi arasında gerginliğin artmasına yol açacaktır.

MBK'nin icraatları ile sanayi sermayesi yanında hareket ettiği görülmektedir. MBK'nin sanayi burjuvazisine yönelik en büyük hamlesi, sanayi ve ticaret odaları yönetim kurullarını lağvederek, İstanbul Sanayi Odası başkan ve başkan yardımcılığına Koç ve Eczacıbaşı gibi önde gelen iki sanayiciyi atamak olmuştur (Sönmez, 1987: 157). Bütün bunların yanı sıra Milli Birlik Komitesi'nin hükümeti oluştururken İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası'na danışması önemli görülmektedir. 1 Eylül 1960 tarihinde işadamı Vehbi Koç, kimin Sanayi Bakanı olması gerektiğine dair 3 kişilik bir listeyi Ankara'da Devlet başkanı Cemal Gürsel'e sunmuş bunların içinden daha sonra Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) başkanlığı da yapacak Şahap Kocatopçu, 3 Eylül 1960'da kurulan ikinci bakanlar kurulunda Sanayi Bakanı yapılmıştır (Akça, 2010: 393).

İktidar bloğunda hâkimiyetini kurmuş bulunan sanayi sermayesi bu hâkimiyeti sürdürmek için toplumdaki bazı grup ve sınıflarla ittifak yapmak zorunda kalmıştır. Keyder'e göre; bürokrasi ve işçi sınıfı bu ittifaka katılmışlardır (1984: 13). Hem ithal ikameci sanayileşme birikim stratejisi gereği iç tüketicilere olan ihtiyaç sebebiyle, hem de korumacı politikalar sayesinde sanayi burjuvazisinin yeterli kâr elde edebilmesiyle işçi sınıfının talepleri bir süre karşılanabilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2010: 505).

Bu dönemde kaynakların sanayi burjuvazisi lehine paylaştırılmasına ilk tepkilerden birisinin Anadolu ticaret burjuvazisinin desteğini alarak 1969'da Necmettin Erbakan'ın TOBB başkanlığını kazanması olduğu görülmektedir. Ancak yasal açıdan uygun biçimde seçilmediği gerekçesiyle Erbakan polis zoruyla Odalar Birliği'nden çıkarılmıştır (Gevgilili, 1981: 384-385). Necmettin Erbakan TOBB başkanlığından alınması üzerine 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekilliğine

adaylığını koyarak seçilmiş, daha sonra 1970'de Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştur. İstanbul sanayi burjuvazisi ile Anadolu'daki bağımsız küçük tüccarlar, esnaf ve zanaatkârlar arasındaki çatışma AP'de de sürmüş ve 41 milletvekili AP'den ayrılarak 18 Aralık 1970'de Ferruh Bozbeyli'nin genel başkan ve Saadettin Bilgiç'in genel başkan yardımcısı olduğu Demokratik Parti'yi kurmuşlardır.

CHP'de bölünme CGP ile olmuştur. 48 milletvekili ayrılarak Prof. Turhan Feyzioğlu başkanlığında Güven Partisi'ni (daha sonra Cumhuriyetçi Güven Partisi-CGP) kurmuşlardır. Erbakan'ın çıkışı, Feyzioğlu ve Bozbeyli'nin partilerinden ayrılarak kurdukları yeni partilerle yollarına devam etmeleri kaynakların sanayi sermayesi lehine dağıtılmasının yarattığı gerilim sonucu ticaret sermayesinin karşı tepkisi olarak görülebilir. İşçi cephesinde ise; 15-16 Haziran 1970'de İstanbul'da 75 bin işçinin katıldığı ve çoğu yerde işçi ile polisin çatıştığı büyük olaylar yaşanmıştır (Sülker, 1980). Ülkede istikrarsız bir ortamın oluşması sermaye sınıfında da sorgulamalara yol açmıştır. Yine bu çelişki ancak 1971 askeri müdahalesi ile sanayi sermayesi lehine çözümlenecektir.

4. Sermaye Sermayesi Gözetiminde 12 Mart Ara Rejimi (1971- 1974)

12 Mart 1971 günü Türkiye Radyolarından okunan ve Kuvvet Komutanları ile Genel Kurmay Başkanının imzaladığı ve daha sonra "12 Mart Muhtırası" adı verilecek belge ile Demirel Hükümeti istifa etmiş, Türkiye iki yıllık bir ara rejim dönemine girmiştir.

Türkiye bu dönemde 1971 Mart'ında 23 bakanın 14 tanesi parlamento dışından kimseler ile kurulan Nihat Erim Hükümeti ile başlayıp, 1972 Haziran'da Ferit Melen ile devam eden, 1973 Ekim ayında Naim Talu Hükümeti ile neticelenecek "teknokrat" hükümetler ile yönetilmiştir. Sanayiciler de 12 Marttan 20 gün sonra, 2 Nisan 1971'de TÜSİAD'ı kurmuşlardır.

1971-1973 Ara rejimi, kimilerine göre 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, 12 Mart'ın liderlerinden Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanlığından istifa edip Cumhurbaşkanlığına adaylığını koyması ve kazanamaması ile (Özdemir, 1993: 267-269) kimilerine göre ise 1973 seçimleri ile yönetimin yeniden sivillere geçişi ile sona ermiştir (Gevgilili, 1981: 623). Oysaki 1974- 1975 arasında güven oyu alamadan 4.5 ay ülkeyi yöneten ve bakanlarının 11 tanesi daha önce 12 Mart hükümetleri zamanında görev almış Sadi Irmak hükümeti dönemi de ara rejime dahil edilebilir.

12 Mart ve Sadi ırmak hükümetlerinin bu yapısı ile sürmekte olan ithal ikameci birikim rejiminin yaşadığı krizi bir müddet ertelese de, 1975-1980 arası "istisnai devlet"in sıkıyönetim gibi bazı özelliklerini de gösteren sivil hükümetler dönemindeki "olağan devlet" hegemonya krizini çözememiş ve bu kriz 12 Eylül 1980 iktidarı ile çözülmüştür.

5. Ticaret Sermayesinin Kısa Süren İktidar Ortaklığı: CHP-MSP Hükümeti

1973 Seçimleri; seçmenin 1960 müdahalesinden CHP'yi sorumlu tutması gibi, 1971 rejimine destek veren AP'yi sorumlu tutmasıyla sonuçlanmış, AP 1969 seçimlerine göre büyük oranda oy yitirmiştir. Seçimden zaferle çıkan CHP ise oylarını yükseltmiş ancak tek başına iktidarı sağlayacak oy oranına ulaşamamıştır. CHP kendisi gibi sanayi sermayesinin hegemonya kurmasına karşı olan ve Anadolu'daki küçük esnaf ve ticaret sermayesinin desteklediği MSP ile koalisyon hükümeti kurmak zorunda kalmıştır.

Bu koalisyon ise 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra koalisyon protokolüne uyulmaması sebebi ile bozulmuş, ülke 1980'lere kadar Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri veya azınlık hükümetleri ile yönetilmiştir. Bu dönemin dikkat çeken başka bir yönü de 70'lerin ortasından 12 Eylül 1980'e kadar devam eden şiddettir. Yüzlerce aydın ve genç bu dönemde hayatını kaybetmiştir.

6. Anarşi Dolu Bir Koalisyon Dönemi: 1975-1980 1979

Dünya ekonomik bunalımının Türkiye'deki yansımaları, döviz sıkıntısı ve iç pazarın tıkanması ile birleşince büyük bir kriz yaşanmasına sebep olmuş ve İthal İkameci Sanayileşme modeli krize girmiştir (Keyder, 2001: 265). Sanayi sermayesi, içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan çıkmak, uluslararası iş bölümündeki yeni yerini almak ve yeni bir birikim rejimi yaratmak üzere planladığı önlemler paketini Demirel Hükümeti aracılığıyla 1980 yılının başlarında uygulamaya koydurmuştur (Sönmez, 1985: 54). 24 Ocak kararları olarak bilinen ekonomik önlemlerin, İthal İkameci Sanayileşmeden, İhracata Yönelik Sanayileşme birikim rejimine geçişin koşullarını yaratmaya yönelik olduğu bilinmektedir.

24 Ocak 1980 kararlarının tamamlayıcısı olan ve normal demokratik koşullarda meclisten geçmesi mümkün olmayan "kıdem tazminatı, sendikalar, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasalarındaki değişiklik önergeleri" (Sönmez, 1985: 96) tahmin edildiği gibi meclisten geçememiş,

bunların yürürlüğe konması ancak 12 Eylül 1980 Müdahalesi ile mümkün olabilmiştir.

Ayıca anarşi olayları 1973 yılı başından itibaren keskinleşmiş bulunan ticaret ve sanayi burjuvazisi arasındaki çıkar çatışmalarının toplumdaki yansıması olarak 1980 12 Eylül'üne kadar devam edecek ve savaşı sanayi burjuvazisi kazanarak, iktidar bloğunda hâkim sınıf olarak hegemonyasını kurmuştur.

7. Sanayi Sermayesinin Hakimiyetini İlan Etmesi: 12 Eylül 1980

Müdahalenin ilk günü yayınlanan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) bildirilerinden birisi DİSK'in kapatılması içindir. Müdahaleden sonra tüm derneklerin kapatılıp faaliyetlerinin yasaklanmasına rağmen TÜSİAD'ın faaliyetlerine kısa zaman sonra izin verilmesi, bundan sonra politikaların rakipsiz olarak büyük sanayici ve işadamları tarafından yönlendirileceğini göstermiştir.

Sadi Irmak Hükümeti dahil 12 Mart ve 12 Eylül hükümetleri incelendiğinde 16 Bakanın en az bu dönemlerden ikisinde bakanlık yaptığı görülmektedir. Bu durum 'istisnai devlet' özelliği gösteren 'olağan devlet' dönemlerinde de sanayi sermayesi yararına programların aksatılmadan sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu aynı zamanda uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların sürekliliğini göstermesi açısından da önemlidir. 24 Ocak kararlarının planlayıcısı Turgut Özal'ın askeri müdahale öncesi son hükümetin Başbakanlık Müsteşarı olduğu halde, askeri müdahaleden sonra kurulan hükümette başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olarak görevlendirilmesi de askeri müdahale öncesi başlamış birikim rejiminin sürdürüleceğini göstermiştir.

8. 28 Şubat ve Ticaret Sermayesinin Son İktidarı

1994 Ekonomik Krizi ve 5 Nisan kararları etkisinde yapılan 1995 seçimlerinde politikaları Ticaret Sermayesine yakın olan Refah Partisi (RP) birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak DYP ve ANAP arasında kurulan koalisyon hükümeti dağılınca RP, DYP ile koalisyon kurmuştur. 1996 Haziran ayında kurulan bu hükümet, 31 Ocak 1997 günü Ankara Sincan ilçesinde yapılan Kudüs Gecesi bahane edilerek, önce Sincan ilçesinden tankların geçirilmesi, daha sonra da 28 Şubat 1997'de MGK bildirisindeki tavsiyeler sonucu 1997 Haziran ayında Erbakan'ın istifası ve RP'nin kapatılması ile sonuçlanmıştır. Bu Türkiye'de Ticaret Sermayesinin iktidar bloğundaki son hakimiyeti olmuştur.

Sonuç

İktidar bloğunda hâkim sınıf olan sanayi sermayesi Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nde (TÜSİAD) vücut bulmaktadır. Bugün TÜSİAD, kamu dışı milli gelirin yarısını (%50) üretmekte, dış ticaretin %85'ini (enerji ithalatı hariç) gerçekleştirmekte, kayıtlı istihdamın %50'sini (kamu ve tarım hariç) sağlamakta ve kurumlar vergisinin %80'ini ödemektedir (TÜSİAD, 2019)

17 yılı aşan AKP hükümetleri ve 2015 yılından bu yana MHP, iktidar bloğunun siyasi bileşenleri olarak görülebilir. Siyasetin, iktidar bloğu içinde hegemonik fraksiyona karşı bazen medya önünde gösterdiği tepki sadece göreceli bir özerkliği göstermekte olup, bunun amacı geniş toplum kesimlerinin rızasını almaktır. Yani bugün için AKP, uygulanan sermaye birikim modelini geniş kitleler nezdinde meşrulaştırmakta ve onların buna rıza göstermesini sağlamaktadır. Bu AKP'ye iktidar bloğu içinde ayrıcalıklı bir yer sağlamaktadır. Aynı ayrıcalık TSK için de söylenebilir. Türkiye'de iktidar bloğunun önemli bir öznesi olan ordu, 1961 de OYAK'ın kurulması ile sanayi sermayesi ile beraber hareket etmektedir. Askeri müdahalelerden sanayi sermayesinin kazançlı çıkmasının bir nedeni de budur.

Ancak rıza üretme, kültürel kamplaşma, kutuplaştırma veya topluma yeni tehditler gösterme stratejileriyle sürekli olarak sürdürülemez. Ekonomideki daralma, işsizlik ve krizler siyasi iktidarın iktidar bloğu karşısındaki göreceli özerkliğini aşındırmaktadır.

2011'den bilhassa 2016'dan itibaren iktidar bloğunda çatlaklar olduğu görülmektedir. Ekonomik kriz daha da derinleşirse iktidar bloğundaki hâkim sınıf siyasette yeni değişiklikler talep edebilir. AKP-MHP koalisyonunun iktidar bloğundaki hegemon gücün baskısı ile iktidarını kaybetmemek için ekonomide sıkı önlemler ve yeni kemer sıkma yöntemlerine başvurması bu sefer de seçimlerde sıkıntı yaşamalarına sebep olabilir. Bu uzlaşmaz çelişkinin yeni dönemde yeni karşıtlar oluşturması şaşırtıcı olmayacaktır.

Kaynakça:

Akça, İ. (2010). "Ordu, Devlet ve Sınıflar: 27 Mayıs 1960 Darbesi Örneği Üzerinden Alternatif Bir Okuma Denemesi", der. Evren Balta ve İsmet Akça, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2007*, 14.bs., Ankara: İmge Yayınları. Çavdar, T. (1992), Türkiye'de Liberalizm (1860-1990), Ankara: İmge Kitabevi.

Gevgilili, A. (1981), *Yükseliş ve Düşüş*, İstanbul: Altın Kitaplar. 691 Gramsci, A. (2007), Hapishane Defterleri, çev. Adnan Cemgil, 5.bs., İstanbul: Belge Yayınları.

Gülalp, H. (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

Jessop, B. (1983), Accumulation Strategies, State Forms, and Hegemonic Projects, *Kapitalistate*, 10/11, 89-112.

Jessop, B. (1985), *Nicos Poulantzas, Marxist Theory and Political Strategy*, Macmillan.

Jessop, B. (2002), *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity Press.

Jessop, B. (2007), *State Power: A Strategic- Relational Approach*, Cambridge: Polity Press.

Jessop, B. (2008), *Devlet Teorisi, Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, Ankara: Epos.

Kepenek, Y., Yentürk, N. (2010). *Türkiye Ekonomisi*, 23. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyder, Ç. (1984). "İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi ve Çelişkileri", *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu*, Haz. Korkut Boratav, Çağlar Keyder, Şevket Pamuk, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Keyder, Ç. (2001). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 7. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Köymen, O. (2007), *Sermaye Birikirken, Osmanlı, Türkiye*, Dünya, İstanbul: Yordam Kitap.

Öniş, Z., Şenses, F. (2007), "Global dynamics, domestic coalitions and a reactive state: Major policy shifts in post-war Turkish economic development", *METU Studies in Development 34* (December), 251-286.

Özdemir, H. (1993), *Rejim ve Asker*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Poulantzas, N. (1992). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, çev. Şen Süer ve Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: Belge Yay.

Poulantzas, N. (2004). *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim.

Poulantzas, N. (2004). *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: Epos.

Savran, S. (1987). "1960, 1971, 1980 Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler", *11. Tez Kitap Dizisi, sayı: 6*, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, 132-168.

Sönmez, M. (1985). *Türkiye Ekonomisinde Bunalım, 1. Kitap*, 3. bs. İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez, M. (1987). *Kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler*, İstanbul: Gözlem Yayınları.

Sülker, K. (1980). *Türkiye'yi Sarsan 2 Uzun Gün*, İstanbul: Yazko Yayınları.

TÜSİAD. (2019, 16 Ekim). Erişim Adresi: https://tusiad.org/tr/tusiad/hakkinda

Yerasimos, S. (2005), *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, C. 3*, İstanbul: Belge Yayınları.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 24. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Devlete Güven Eğilimlerinin Belirlenmesi: Karaman Örneği

Ali ŞAHİN* - Mehmet POLAT**

**Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alisahin@selcuk.edu.tr*

***Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, mehmetpolat@kmu.edu.tr*

ÖZ

Devletin iyi işlemesinin, zor olduğunu bilmemize rağmen, güven inşa etmekle mümkün olduğu bilinen bir gerçektir. Vatandaşların birbirine ve buna bağlı olarak devlete güvenmesi, prosedürlerin azaltılmasına ve yapılan işlemlerin daha hızlı sonuçlandırılmasına dolayısıyla devletin performansının artmasına önemli ölçüde katkı sağladığı artık genel olarak kabul görmektedir.

Güven oluşturma çalışmalarında ise gençlerin önemle üzerinde durulması gereken öncelikli gruplardan olduğu düşünülmektedir. Nitekim geleceği inşa edecek gençlerin birbirlerine ve genel olarak devlete karşı güven eğilimleri belirlenerek gençler arasında güven tesis etmek hayati bir öneme sahiptir.

Bu nedenle bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin güven ve genel olarak devlete güven eğilimini ölçerek mevcut durumun betimlenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaca uygun olarak çalışmaya veri sağlamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Anket Karamanoğlu Mehmet Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerine uygulanarak katılımcıların anket formları SPSS 20.0 programında analiz edilmiştir. Analizden elde edilen bulgular tartışılarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, Güven Eğilimi, Karaman

ABSTRACT

It is a known fact that it is possible to build trust, although we know that it is difficult for the state to function well. It is now widely accepted that citizens' trust in each other and consequently in the state contributes significantly to the reduction of procedures and the faster finalization of the proceedings, thus improving the performance of the state.

On the other hand, it is thought that young people are among the priority groups that need to be emphasized. As a matter of fact, it is vital to establish trust among young people who will build the future by determining trust tendencies towards each other and the state in general.

Therefore, the aim of this study is to describe the current situation by measuring the tendency of university students' trust and trust in the state in general. For this purpose, questionnaire method was used to provide data for the study. The questionnaire was applied to Karamanoğlu Mehmet University Technical Sciences Vocational School students and the questionnaire forms of the participants were analyzed in SPSS 20.0 program. The findings obtained from the analysis were discussed and recommendations were made.

Key Words: Student, Confidence Trend, Karaman

Giriş

Putnam'a (1993) göre demokrasilerin iş yapmasının anahtarı, kolay olmayacağını bilmemize rağmen sosyal sermaye inşa etmektir (Putnam, 1993:185). Sosyal sermaye, toplumun ve hükümetinin daha sorunsuz çalışmasına yardımcı olmaktadır (Uslaner, 2004: 1). Güven ise sosyal sermayenin önemli bir unsurudur (Putnam, 1993). Nitekim güvenin, hem kişisel, hem de toplumsal ilişkiler bakımından önemli bir yeri vardır. Kişisel, toplumsal ve siyasal ilişkilerin her geçen gün daha karmaşık bir hal aldığı günümüz toplumunda, güven giderek daha da önem kazanmaktadır (Taşpınar, 2012: 35). Hardin (1996) güvenilirliğin güvenden daha önemli olduğunu öne sürmektedir. Ahlaki olan güvenmekten daha önemli olan güvenilir olmaktır (Hardin, 1996: 42).

Bireye, kuruma, topluma ve devlete yönelik güveni etkileyen ve yönlendiren tek bir faktörden söz etmek mümkün değildir. Her toplumun örf, adet, gelenek, din ve ideoloji gibi ahlaki değerleri farklılık arz etmektedir. Bu noktada güven olgusunun da kültürel, dinsel, ideolojik, hukuksal, ekonomik, politik, sosyal ve psikolojik olmak üzere çok farklı faktörlerle anlam kazanacağı ve tanımlanabileceği ortadadır. Devlete güven de aynı şekilde çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır (Adaman ve Çarkoğlu, 2000: 39; Turan vd., 2017: 25).

Putnam, 1993'te yayınladığı "Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy" çalışmasında İtalya'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki hükümet performansının önemli orandaki farklılığını araştırmıştır. Putnam bu farklılığın güven konusundan kaynaklandığına dikkat çekmektedir

(Turan vd., 2017: 25). Putnam (1993:115) çalışmasını şöyle özetlemektedir.

İtalya'nın bazı bölgelerinde (kuzey bölgeleri) birçok koro topluluğu, futbol takımı, kuş gözlem kulübü ve Rotary kulübü mevcuttur. Bu bölgelerdeki vatandaşların çoğu, günlük basında topluluk meselelerini merakla okumaktadır. Kamusal meselelerle uğraşmakta, ancak kişisel ya da koruyucu müşteri politikalarıyla uğraşmamaktadır. Sakinler, adil davranmak ve yasalara uymak için birbirlerine güveniyorlar. Bu bölgelerdeki liderler nispeten dürüst. Popüler hükümete inanıyorlar ve siyasi rakipleriyle uzlaşmaya yatkınlar. Buradaki hem vatandaşlar hem de liderler eşitliği canlandırmaktadır. Sosyal ve politik ağlar hiyerarşik olarak değil yatay olarak düzenlenmektedir. Topluluk; dayanışma, sivil katılım, işbirliği ve dürüstlüğe değer vermektedir.

Diğer kutupta (güney bölgelerinde), Fransız “incivisme ” terimi ile nitelendirilen "sivil olmayan" bölgeler bulunur. Bu bölgelerdeki kamusal yaşam yatay değil, hiyerarşik olarak düzenlenmektedir. Burada "vatandaş" kavramı çok bodurdur. Bireysel nüfus açısından bakıldığında, kamu işleri, başkasının işidir ("patronlar", "politikacılar") ama benim işim değildir. Çok az insan, ortak halkla ilgili müzakerelere katılmak istemektedir ve bu gibi çok az fırsat kendilerine sunulmaktadır. Siyasi katılım, toplu amaçlarla değil, kişisel bağımlılıkla veya özel açgözlülükle tetiklenmektedir. Sosyal ve kültürel derneklere katılım yetersizdir. Yolsuzluk, politikacıların kendileri tarafından bile, norm olarak kabul edilir ve demokratik ilkeler konusunda siniktirler. “Uzlaşma” sadece olumsuz taşlara sahiptir. Yasalar (neredeyse herkes kabul eder) kırılmak için yapılmaktadır, ancak başkalarının kanunsuzluğundan korkan insanlar sert disiplin talep etmektedir. Bu birbirine geçen kısır döngülere hapsolmuş toplumda neredeyse herkes güçsüz, sömürülmüş ve mutsuz hissetmektedir. Her şey göz önüne alındığında, buradaki temsili hükümetin daha sivil toplumlarda olduğundan daha az etkili olması şaşırtıcı değildir.

Diğer insanlara ve dolayısıyla devlete duyulan güven, son 40 yılda Amerika Birleşik Devletleri'nde ve dünya genelinde dramatik bir şekilde düşmektedir, vatandaşlar topluluklarına daha az ilgi duymakta ve siyasi yaşamdaki uzlaşmalar gittikçe daha zor hale gelmektedir. Bu nedenle vatandaşların birbirine ve devlete olan inancının azalması büyük endişe yaratmaktadır (Uslaner, 2000: 569; Welch vd., 2004: 371; Blind, 2007:8; Ateş, 2004: 357; Adaman ve Çarkoğlu, 2000; Esmer, 1999).

Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması ise önemle üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu nedenle çalışma devlete güven eğilimini gençleri özellikle de üniversite gençlerini odağa alarak yapılmıştır.

Devlete Güven Alan Araştırması

Araştırmanın Amacı

Güven oluşturma çalışmalarında gençlerin önemle üzerinde durulması gereken öncelikli gruplardan olduğu düşünülmektedir. Nitekim geleceği inşa edecek gençlerin birbirlerine ve genel olarak devlete karşı güven eğilimleri belirlenerek gençler arasında güven tesis etmek hayati bir öneme sahiptir.

Bu nedenle bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin genel olarak güven ve özel olarak devlete güven eğilimini ölçerek mevcut durumun betimlenmesi olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma güven eğilimini devlete güven bağlamında ve Karaman ili Merkez ilçesi ile sınırlı olmak kaydıyla meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinden tespit etmeye çalışmıştır. Anket uygulaması sonucunda araştırma için kullanılabilir ve eksiksiz 288 katılımcının anket verileri değerlendirmeye alınmıştır.

Öncelikle, elde edilen anket formu verileri cinsiyet, yaş, sınıf, öğretim türü gibi değişkenler açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmamızın en önemli kısıtı; anket yönteminin doğasında bulunan katılımcıların objektif ve yönlendirilmemiş yanıtların doğru bir şekilde yansıtılmasında gizlidir. Çalışmanın verileri 2019 yılının eylül ve ekim aylarında toplanmış, tasnif ve analiz ise kasım ayında gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Çalışmanın uygulama bölümünde, anket yöntemi uygulanmıştır. Anket üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgilere yönelik sorular yer almakta, ikinci bölümde bilgisayar ve internet kullanımı ile ilgili bilgiler, üçüncü bölümde ise güven ve e-devlete güven eğilimini belirten ifadelere yönelik likert tipi ifadelere yer verilmektedir.

Anketler katılımcılara dağıtılarak gerekli açıklamalar doğrultusunda uygulanmıştır. Araştırmanın başlangıç aşamasında bir grup üzerinde pilot bir çalışma yapılarak, anket tasarımı ve uygulama süreciyle ilgili geri bildirimler alınmış, anket formu üzerinde yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Ankete cevap veren katılımcıların ifadelere katılım düzeyi aşağıdaki gibi ölçeklendirilmiştir.

1-Kesinlikle Katılmıyorum

2-Katılmıyorum

3-Kısmen katılıyorum

4-Katılıyorum

5-Kesinlikle Katılıyorum

Katılımcıların devlete güven durumlarının belirleyebilmek için Taşpınar (2012)'in çalışmasından yararlanılarak 11 maddelik 5'li Likert tipi bir ölçek oluşturulmuştur.

Araştırmanın anlamlılık testi sonuçlarına bakıldığında verilerin normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu verilere ilişkin parametrik analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Güvenilirlik analizi tüm değişkenler açısından incelenmesi gereken bir analiz olmasının yanı sıra, ayrı ayrı faktörler açısından incelenerek yorumlanmasının daha sağlıklı sonuçlara ulaştırdığı görülmektedir. Scale alfa güvenilirlik katsayının 0,70'ten büyük olması istenen bir durumdur.

Ölçekte toplam on bir (11) ifade değerlendirmeye alınmıştır. On bir (11) ifadeden oluşan ölçeğimizde cronbach's alfa değerinin "0,873" olduğu, dolayısı ile tüm faktörler açısından genel olarak güvenilirliğin sağlandığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Güvenilirlik Testi

Cronbach's Alpha	N of Items
,873	11

Analiz ve Bulgular

Tablo 2. Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	168	58,3
Kadın	120	41,7
Toplam	288	100,0
Yaş		
18-24	279	96,9
25-34	9	3,1
Toplam	288	100,0
Sınıf		
1. Sınıf	201	69,8
2. Sınıf	87	30,2
Toplam	288	100,0

Katılımcıların %58,3'ü erkeklerden %41,7'si kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcılar meslek yüksekokulu öğrencilerinden oluştukları için yaşları 18 – 24 aralığında yoğunlaşmaktadır. Birinci sınıf öğrencileri daha fazla olduğundan ankete katılan öğrencilerinde çoğunluğunu (%69,8) birinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 3. Güven Eğilimi Birinci İfade

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	Ortalama
Kesinlikle Katılmıyorum	78	27,1	27,1	
Katılmıyorum	72	25,0	52,1	
Kısmen Katılıyorum	108	37,5	89,6	2,34
Katılıyorum	21	7,3	96,9	
Kesinlikle Katılıyorum	9	3,1	100,0	
Toplam	288	100,0		

"Birine veya bir şeye kolaylıkla güvenirim" ifadesiyle genel olarak güven eğilimi ölçülmeye çalışılmaktadır. Katılımcılara yöneltilen bu ifadeye genel olarak katılımcılar olumsuz cevap vermişlerdir. İfadeye verilen

cevapların 2,34'lük ortalaması katılımcıların birine veya bir şeye kolaylıkla güvenmediklerini ortaya koymaktadır (Tablo 3).

Tablo 4. Güven Eğilimi İkinci İfade

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	Ortalama
Kesinlikle Katılmıyorum	90	31,3	31,3	
Katılmıyorum	108	37,5	68,8	
Kısmen Katılıyorum	51	17,7	86,5	2,17
Katılıyorum	27	9,4	95,8	
Kesinlikle Katılıyorum	12	4,2	100,0	
Toplam	288	100,0		

"Biri veya bir şey hakkında çok az bilgiye sahip olsam bile ona güven duyma eğilimim vardır" ifadesi katılımcılara yöneltilerek katılımcıların genel olarak güven eğilimi teyit edilmiştir. Nitekim bu ifadenin ortalaması da katılmıyorum olarak belirlenerek önceki ifadeden düşük (2,17) olarak katılımcıların güven eğilimini teyit etmiştir (Tablo 4).

Tablo 5. Kamu Kurumlarına Güven Eğilimi Birinci İfade

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	Ortalama
Kesinlikle Katılmıyorum	27	9,4	9,4	
Katılmıyorum	39	13,5	22,9	
Kısmen Katılıyorum	102	35,4	58,3	3,20
Katılıyorum	87	30,2	88,5	
Kesinlikle Katılıyorum	33	11,5	100,0	
Toplam	288	100,0		

“Türkiye’deki kamu kurumlarına güveniyorum” ifadesini katılımcılardan değerlendirmesi istenmiştir. Katılımcıların genel olarak ifadeye kısmen katıldıkları tespit edilmiştir. Bu veriler katılımcıların kamu kurumlarına orta düzeyde (3,20) bir güvene sahip olduklarını göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 6. Kamu Kurumlarına Güven Eğilimi İkinci İfade

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	Ortalama
Kesinlikle Katılmıyorum	15	5,2	5,2	
Katılmıyorum	30	10,4	15,6	
Kısmen Katılıyorum	66	22,9	38,5	3,56
Katılıyorum	132	45,8	84,4	
Kesinlikle Katılıyorum	45	15,6	100,0	
Toplam	288	100,0		

“Bir kamu kurumu saygın olduğu ölçüde o kuruma güvenirim” ifadesine katılımcılar genel olarak katılmaktadırlar. Ancak bu ifade saygınlık üzerinden kamu kurumlarını değerlendirmekte yani katılımcılar saygınlığı ölçüsünde kamu kurumlarına daha fazla güvenmektedirler. Bu ifade kurumları saygınlık açısından değerlendirdiği için diğerlerinden daha yüksek ortalamaya (3,56) sahip olması gayet doğaldır (Tablo 6).

Tablo 7. Devletin Vatandaşların Çıkarlarına Uygunluğu

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	Ortalama
Kesinlikle Katılmıyorum	42	14,6	14,6	
Katılmıyorum	48	16,7	31,3	
Kısmen Katılıyorum	123	42,7	74,0	2,87
Katılıyorum	54	18,8	92,7	
Kesinlikle Katılıyorum	21	7,3	100,0	
Toplam	288	100,0		

"Devlet tamamen vatandaşların çıkarlarına uygun olarak hizmet etmektedir" ifadesine katılımcılar (2,87) kısmen katılmaktadır. Dolayısıyla katılımcılar devletin bazen kendi çıkarlarına uygun hizmet etmesine rağmen bazen de kendi çıkarlarına duyarsız davrandığını düşündükleri söylenebilir (Tablo 7).

Tablo 8. Devlete Güven

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde	Ortalama
Kesinlikle Katılmıyorum	27	9,4	9,4	
Katılmıyorum	33	11,5	20,8	
Kısmen Katılıyorum	114	39,6	60,4	3,23
Katılıyorum	72	25,0	85,4	
Kesinlikle Katılıyorum	42	14,6	100,0	
Toplam	288	100,0		

"Devlet sorumluluklarını tam olarak yerine getirdiğinden, devletin güvenimi kazandığını düşünüyorum" ifadesi ile genel olarak devlete

güven ölçülmektedir. Bu ifade devlete güvenin sorumluluklarını yerine getirmesiyle bağlantılı olduğunu da düşündürmektedir. İfadeye katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde kamu kurumlarına güvene paralel olarak orta düzey (3,23) bir güvene işaret etmektedir (Tablo 8).

Sonuç

Öğrencilerin birine veya bir şeye güven eğilimleri düşük çıkmıştır. Ancak devlete güven eğilimleri bundan biraz daha yüksek çıkmıştır. Araştırmanın sonuçlarını bir diğer araştırmamız olan Karaman'da yaşayan vatandaşların geneliyle yaptığımız araştırmayla karşılaştırdığımızda hemen hemen aynı sonuçların elde edildiği gözlenmiştir (Şahin ve Polat, 2019).

Vatandaşın çıkarlarına uygun hizmet sunulup sunulmadığı ifadesine katılım orta düzeyde belirlenmiştir. Bu durumda vatandaş bazen kamu hizmetlerinin vatandaşın çıkarına uygun olarak sunulurken bazen de vatandaşın beklentileri dikkate alınmadan sunulduğunu düşünmektedir.

Buna paralel olarak da vatandaşın kamu kurumlarına güveni de orta düzeyde tespit edilmiştir. Nitekim çıkarlarının orta düzeyde gözetildiğini düşünen vatandaşların kamu kurumlarına orta düzeyde güvenmesi gayet doğaldır.

Bu tablo sosyal sermaye inşa etme hususunda ülkemizin güven sıkıntısını bir an önce gidermesi gerektiğini gerek vatandaşın birbirine gerek devlete daha fazla güven duymasını sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Adaman, F., Çarkoğlu, A. (2000) "Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform" TESEV Yayınları, İstanbul

Ateş, H. (2004) "Kamu Yönetiminde Güven Problemi ve Halkın Devlete Güveni", Ed. Muhittin Acar ve Hüseyin Özgür, Çağdaş Kamu Yönetimi I, Ankara, ss. 355-387.

Blind, P. K. (2007) "Building Trust In Government In The Twenty-First Century: Review of Literature and Emerging Issues" 7. Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government, Vienna, Austria

Hardin, R. (1996), "Trustworthiness", The University of Chicago Press, Vol. 107, No. 1, pp. 26-42

Putnam, R. D. (1993) “Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy” Princeton University Press, Princeton , New Jersey

Şahin, A., Polat, M. (2019) “Vatandaşların E-Devlet Güvenlik Algısının Belirlenmesi: Karaman İli Örneği” ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi , 6(13) , 152-168 .

Taşpınar, Y. (2012), “E-Devlet Güvenlik İlişkisi Üzerine Bir Alan Araştırması” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya

Turan, E., Aydilek, E., Taban, H. (2017) “Vatandaşların Güven Algılarının ve Vatandaşla Devlet Arasındaki Psikolojik Sözleşmenin Kamu Yönetimine Etkisine Yönelik Uygulamalı Bir Araştırma” Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 13, ss. 25-44

Uslaner, E. M. (2000) “Producing and Consuming Trust” Political Science Quarterly, Vol. 115, No. 4, pp. 569-590

Uslaner, E. M. (2004) “The Internet and Social Capital” Communications of the ACM, Vol 43, Issue 12, pp. 60-64

Welch, E. W.., Hinnant, C. C., Moon, M. J. (2004), “Linking Citizen Satisfaction With E-Goverment and Trust in Government”, Journal of Public Administration Research and Theory,Vol 15,No 3, pp. 371-391

ICHES

SOSYOLOJİ

Sosyoloji Dergilerindeki Coğrafya Çalışmalarının İncelenmesi: Fransa ve Türkiye Örneği

Nihat AYCAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, nihataycan@hotmail.com

ÖZ

Çalışmada, sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışından günümüze dek yayında olan, iki sosyoloji dergisinde yayınlanmış coğrafya çalışmaları incelenmiştir. Bunun için, kurucu sosyologlardan Emile Durkheim tarafından 1898 yılında çıkartılmaya başlanıp, günümüze kadar gelmiş; ikinci Dünya Savaşı sırasında ara verilse de sonrasında yayınlanan halen yayın hayatına devam eden sosyoloji dergisi *L'Année Sociologique* ile sosyolojinin dünyada ikinci kez kurulduğu, Üniversitede bilim dalı şeklinde sosyoloji eğitimine başlanılan Türkiye'de, İstanbul Üniversitesi'nce 1912'deki ilk sayı sonrası bir süre ara verilse de, sonra yayınlanan ve halen de yayın hayatına devam eden *Sosyoloji Dergisi*'nin son on yılında yayımlanmış coğrafya ile ilgili makaleler değerlendirilmiştir. Değerlendirme, bütün bilimlerle eğitim bilimlerinde yaygın şekilde kullanılan, doküman incelemesi ile yapılmıştır. Buna göre hem sosyolojinin ilk ortaya çıktığı Fransa'da, hem sosyolojinin ikinci kez oluştuğu Türkiye'deki dergilerde, son on yılda yayımlanmış coğrafya ile ilgili makaleler incelenip durum tespiti yapılmıştır. Sonuçta; her iki derginin bazı sayılarını tamamen coğrafya ile ilgili yayınlara ayırdığı belirlenmiştir. Yayınlar ülkelere göre değişen konular yerine, en çok yerleşim şekli, kültür, nüfus, göç gibi konuları içeren yer/mekan temel kavramını ele almış; bunu konum, bölge, insan çevre ilişkisi ile dolaşım kavramları izlemiştir. Araştırmada coğrafya değişmeden, toplumda gerçekleşen dönüşümler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, coğrafya, temel kavramlar, Türkiye, Fransa.

Giriş

Sosyolojinin tanımlarından biri, sosyolojiyi kendi çıkarlarımız açısından Doğu/Batı çatışması üzerinden değerlendirerek ekolleşen (Kızılçelik,

2004), Avr-Asya sosyologu Sezer' in (Meriç, 2004) yaptığı, *toplum sorunları ile kimliği üzerinde bir bilinçlenme* şeklindeki tanımdır (Sezer, 1985). Burada sözü edilen sosyoloji, yeni bir sosyoloji anlayışıyla belirtilmekte (Kaçmazoğlu, 2004); bilinçlenme ile de, önce toplumun kendi tarihi ve coğrafyası üzerinde gerçekleşen bir farkında olmadan söz edilmektedir. "Gündelik dilde kullandığımız kıta adları bile, fiziki ortam ve koşulları itibariyle, az çok eşdeğer özellikler taşıyan kara parçalarını ifade etmenin ötesinde; tarihsel, kültürel, siyasal anlamlarla yüklüdür. Söz gelimi Batılılaşmak veya Avrupalılaşmaktan söz edildiğinde, bu terimler yalın coğrafi anlamlarının ötesine geçerek, tamamen başka anlamlar kazanır" (Eğribel & Özcan, 2006).

Bütün bilimlerde olduğu gibi, sosyoloji bilimindeki kurumsallaşma göstergesi, bu alanda çıkartılan dergi ya da dergilerdir. Bilindiği gibi Piel'ine göre "yayınsız bilim ölüdür" ifadesiyle, yayın ile bilgi paylaşımın önemi vurgulanmıştır. Sosyoloji ile ilgili dergiler, sosyoloji biliminin özelliği gereği, yayınlandıkları toplumla ilgili sosyal realiteleri bilimsel verilerle ortaya koyarak sosyolojik bakış açısı ve yöntemine göre açıklarlar. Bilgi paylaşıldıkça büyüdüğü için, bilim ve teknolojideki gelişmeler, bilimsel dergilerde yayınlanarak bilim dünyasına duyurulur. İlk bilim dergilerinin hangisi olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin, bilimsel nitelikli ilk derginin 1665'te Fransa'da, Journal des Scavans olduğu literatür kayıtlı ise de, İngiltere'de çıkan Philosophical Transactions dergisi Fransa'da çıkan Journal des Scavans dergisine göre daha bilimsel nitelikli dergi olarak kabul edilir (Besimoğlu 2007 & Akbulut, 2016).

İncelediğimiz iki sosyoloji dergisinden biri, Fransa'da yayımlanan *L'Année Sociologique*'dir. Bu dergi 1898 yılında, kurucu sosyologlardan Emilé Durkheim koordinatörlüğünde yayın hayatına başlamıştır. Bu ilk sosyoloji dergisinde, ulusal ve uluslararası sosyoloji bilimi ile alt dallarını öne çıkartan, etnoloji, nüfus, eğitim, iletişim bilimleri ile ilgili yazılara yer verilmiştir. Sonraları bu dergi, Sorbonne Université'sinin araştırma merkezi olan Maison de la Recherche tarafından yayımlanmaya başlanmıştır(http://**www.cairn.info/revue-l-annee-sociologique.htm**).
Dergi, Dünya buhranların yaşandığı yıllarda yayın hayatına ara vermiş olsa da, yılda iki sayı çıkaracak şekilde yayımını sürdürerek günümüze kadar gelmiştir. Bu derginin baskısı yapılıp, okuyucularına ulaştırılırken; sanal ortamda, kısmen de olsa ücretsiz olarak erişimine, ulaşımına mümkün kılmıştır. Söz konusu dergi, "CSA Sociological Abstracts, Francis, International Bibliography of the Social Sciences" ve "HCERS WOS index savant" tarafından endekslenmektedir.

İncelediğimiz diğer sosyoloji dergisi, Türkiye'de yayınlanan ilk *Sosyoloji Dergisi*'dir. Bu dergi Sosyolojinin dünyada ikinci kez Üniversitede ders olarak yer aldığı İstanbul Üniversitesince 1914'den itibaren, Türkiye'de sosyolojinin ve Cumhuriyet ideolojisinin kurucularından, Ziya Gökalp'in girişimiyle çıkmaya başlamıştır. Bu yıllardaki sosyoloji dergilerinde, Ahmet Emin Yalman, Necmettin sadak'ın özellikle sosyoloji ve eğitim sosyolojisini tanıtıcı yazıları yayımlanmaya başlamıştır (http://iusd.istanbul.edu.tr/tr/sayilar). Dergi 1940'lı yıllara kadar yayınına ara verse de, 1950 sonrasından 2002li yılara kadar yılda bir, 2000 sonrasından günümüze kadar yılda iki sayı olarak çıkmaya başlamıştır. Halen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü bünyesinde yayımlanan, "Sosyoloji Bölümünün geleneklerinden beslenen ve bu kurumlarda oluşan birikimin yeni bakışla ve ürünlerle sürdürülmesini önemseyen bu dergi, hem basılı hem de elektronik ortamda ücretsiz olarak erişime, ulaşıma açık bir dergidir". Dergi, "Web of Science Emerging Sources Citation Index (Escı)", "Tübitak Ulakbim Tr-Dizin" tarafından endekslenmektedir. (http://iusd.istanbul.edu.tr/tr/content/dizinler/dizinler).

İncelediğimiz iki dergi de; Kingsley'in belirttiği, bilimsel dergilerin temel işlevlerinden kayıt, onaylama, duyurma ve arşivlemeye sahip olduğu kadar, bir ekip tarafından da hazırlanmaktadır. Söz konusu ekip: imtiyaz sahibi, baş editör, yayın yönetmeni, editör yardımcıları, editörler kurulu, bölüm sorumluları, danışma kurulu, hakem kurulu, ön inceleme kurulu, yazı işleri kurulu, yayın ve idare kurulu, iletişim sorumlusu, dizgi ve tasarım, dil kurulu ve redaksiyon-düzelti v.b. gibi oldukça geniş bir kadrodan oluşur (Akt.Eraslan & Çakıcı,2011).

Çalışmada, sosyolojinin başlı başına bir bilim olarak bilimler arasında ilk kez yer alışından itibaren yayınlanan, günümüzde de yayın hayatına devam eden sosyoloji dergisi *L'Année Sociologique*'in son on yıllık yayınları ele alınmıştır. Yine sosyolojinin dünyada ikinci kez, içinde bulunduğu topluma yön verme iddiasıyla kurulduğu ve Üniversitede bir bilim alanı olarak yer aldığı Türkiye'de, İstanbul Üniversitesi'nce 1914'den günümüze dek, aralıklı olarak da olsa yayınlanan ve halen de yayın hayatına devam eden *Sosyoloji Dergisi*nin son on yılında yayımlanmış, sosyal gerçeklikleri coğrafya ile buluşturan, bu merkezde değerlendiren makalelerini incelemek amaçlanmıştır.

Sosyoloji alanında en uzun süreli yayınlanma özelliğine sahip iki sosyoloji dergisinin, özel bir konu alanı olarak coğrafya çalışmalarında yoğunlaşarak, söz konusu çalışmaların hangi türüne, ne düzeyde yer verdiğinin açıklanışı önemlidir. Çünkü böyle bir ele alışla, sosyal realeliteyi belirtme, ilgili alanda çalışma yapan ya da yapmak isteyen

araştırmacılara yararlı olacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla, bu türden bir araştırma, alana katkı bakımından önem arz eder. Günümüzde insan çevre ilişkisinin daha etkili şekilde öne çıkmasıyla alandaki yeni okumalar, bugün bile kullanılan *Genius Loci* (yeni ruh) kavramını oluşturması, sosyolojik deyişle mekânını, coğrafya söylemiyle yerin öneminin artmasını sağlamıştır (Akbalık, 2015).

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışma nitel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Nitel araştırmalar gözlem görüşme gibi veri toplam yöntemlerinin; içerik analizi, durum çalışması, doküman analizi ve eylem araştırması gibi tekniklerin kullanıldığı; algıları ve olayları bütüncül bir biçimde ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Nitel araştırmalarda amaç, bir durumun ne seviyede olduğunu belirlemekten çok durum ile ilgili geniş bir bakış açısı elde etmektir. Bu yöntemin benimsenmesinde yöntemin doğal ortama duyarlık sağlaması, sürece yönelik olması, tümevarımsal veri analizi imkânı sunması ve araştırma deseninde esneklik sağlamasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Durum tespitine odaklanmış bu araştırma, başta eğitim olmak üzere, birçok bilim tarafından kullanılan doküman incelemesini benimsemiştir. Çalışmada konuyla ilgili dokümanların incelenmesi hedeflendiğinden, yöntemde doküman incelemesi kullanılmıştır. Dokümanlar “belirli formatlara göre hazırlanarak standartlaştırılmış eserler” olarak tanımlanmışlardır (Wolff, 2004). Doküman incelemesi ise araştırılmak istenen olay ya da olguya ilişkin bilgiyi içeren dokümanların analizidir (Bailey, 1994). Dokümanlar yönteme en uygun olan, içerik analizi tekniğini benimsenmiştir. "İçerik analizi, sözel ve yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi, belirli değişken veya kavramların ölçülmesi ve bunlardan belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılmasıdır" (Tavşancıl & Aslan, 2011). Çalışmada, belli unsurun kesafetini ve ehemmiyetini idrak etmeyi sağlayan, içeriksel analiz tekniklerinden kategorisel analiz analizi kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Sorbonne Üniversitesince 1898'den beri, Dünya savaşı yıllarında ara verse de, bunun dışında yılda iki sayı olarak yayımlanan *L'Année Sociologique* dergisi ile İstanbul Üniversitesince 1917 yılından beri yayımlansa da, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından İkinci Dünya Savaşına kadar ve 1968-1988 yıllarında ara vermiş olan, 2000'den itibaren de yılda iki sayı yayımlanarak günümüze kadar gelen *Sosyoloji Dergisi* evreni oluşturur. Örneklem, söz konusu dergilerin son on yıllık sayılarından meydana gelmektedir.

Sınırlılık

İncelemenin sınırlılığını, L'Anneé Sociologique ve Sosyoloji Dergisi ile bu dergilerin yılda iki kez yayınlanan sayıları ve 2009 ile 2018 yıllarını kapsayan, son on yılda çıkmış olanlar belirler.

Bulgular

l'Année Sociologique dergisinin son on yıldaki birkaç sayısı dikkate alınmaz ise, bütün sayılarında coğrafya, özellikle de beşeri coğrafya ile pek çok konuya yönelik çalışmalar yayımlanmıştır. Bu çalışmalar genellikle coğrafyanın beş temel kavramından, özellikle ikisi ile "*konum* (nerede bulunuyorum), *yer/mekan* (orası nasıl bir yer) ilgilidir (Efe, 2002).

Örneğin, derginin coğrafya ağırlıklı sayısı ile ilgili genel başlığında; *transatlantik bir yer çalışması, farklı yerlerdeki toplum ve aile tipleri çalışması, beslenme ve refah sosyolojisi, kovma* gibi "konum, yer çalışmaları bulunur. Bunu, insan çevre ilişkisi (İnsan ile yaşadığı ortam (çevre) arasında ne gibi ilişkiler var) ile *dolaşım* (Belli başlı taşıma ve ulaşım araçları nelerdir)' ve *bölge* (fiziki, beşeri veya kültürel alanda belirli ortak özellikleri olan yeryüzü parçası) kavramlarının konuları izler" (Efe, 2002). Bu çalışmalarda, sosyal, çevre, para ve paranın sirkülasyonu gibi çalışma alanları öne çıkartılmıştır. Son on yılda, her yıl, iki sayı şeklinde, yayınlanmış bu dergideki coğrafya ile ilgili konu başlıkları tablo halinde belirtilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. L'Anneé Sociologique'in son on yılında coğrafya ile ilgili makaleler* ve bunların belirttiği temel kavramlar

Yıl	Makale adı	Temel kavram
2009	"Champ juridique et sciences sociales en France et aux Etats-Unis" *(ABD ile Fransa'da sosyal bilimler ve yasal alanlar)*	Yer/Mekan
	"De la gestion des espaces au projet de territoire : les enjeux politiques d'un changement de paradigme juridique" *(Alanların yönetiminden bölgesel projeye: yasa paradiğmasındaki bir değişimin bütün politikaları)*	Bölge
2010	"Live at the village Vanguard. Le paradoxe de l'écoute enregistrée du jazz" *(Vanguard köyünde yaşamak. Caz kayıtlarını dinleme paradoksu)*	Yer/Mekan
	"A comment on ' low levels of ethnic intolerance do not create large ghettos' by Michel Forsé and Maxime Parodi" *(Michel Forse ve Maxime Parodi'nin "etnik intoleransın düşük düzeyi geniş gettolar yaratamaz" ifadesi hakkında bir yorum)*	Yer/Mekan
2011	"Consommation et privation au sein des classes moyennes au Canada et en France" *(Fransa ve Kanada orta sınıflarında yoksunluk ve tüketim)*	Yer/Mekan
	"Morphologie sociale et sociologie de l'environnement : l'apport de Halbwachs à l'étude des relations entre les sociétés et leur milieu naturel" *(Çevre sosyolojisi ve sosyal yapı: onların doğal ortamları ve toplulukları arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılmasında Halbwachs'ın katkısı)*	Yer/Mekan
	"Les relations civils-militaires en Allemagne entre « posthéroïsme » et poids du passé : le monument aux morts de la Bundeswehr" *(Geçmişin ağırlığı ve kahramanlığı yeniden okuma bağlamında Almanya'da Asker-halk ilişkileri: Bundeswehr ölüler anıtı)*	Yer/Mekan

2012	"Anthropologie culturelle ou anthropologie sociale ? Une dispute transatlantique" *(Sosyal antropoloji mi, kültürel antroploji mi? Transatlantik bir tartışma)*	Bölge
2013	"Faire politique d'un système d'observation de la Terre : l'élaboration du programme européen Copernicus/GMES (*Global monitoring for environment and security*)" *(Dünyayı gözlemleyecek sisteminin en iyisini yapmak: Avrupa Copernicus/GMES-güvenlik ve çevre için küresel izlem programı düzenlemesi)*	Yer/Mekan
2014	"L'évolution du bien-être en France depuis 25 ans : un bilan mitigé, une augmentation des inégalités" *(Fransa'da 25 yıl boyunca sağlık gelişimi: hafifletilmiş bir bilanço, eşitsizliklerin giderek artması)*	Yer/Mekan
2015	"La culture et ses cichés : analyse sociologique des oeuvres de l'École de photographie d'Helsinki" *(Kültür ve görüntüleri:Helsinki fotoğrafçılık okulu eserlerinin sosyolojik analizi)*	Yer/Mekan
2016	"La variation des identités élitaires des Hauts fonctionnaires". *(Üst yetkideki elitlerde kimlik değişimi).* "Étude du rôle de l'enseignement supérieur en France, en Grande-Bretagne et en Norvège"(*Fransa, Büyük Biritanya ve Norveç'te Yükseköğrenimin rolünü inceleme)*	Yer/Mekan Yer/Mekan
2017	"Des femmes corpulentes sous contrainte : acquisition et négociation des normes nutritionnelles en France, en Allemagne et en Angleterre" *(Baskı altındaki cüsseli kadınlar : İngiltere, Almanya ve Fransa'da beslenme ilkelerini tartışma ve kazanım)* "Vers un corps féminin sur mesure : l'alimentation et les techniques de la corpulence en France et aux États-Unis"	Yer/Mekan Yer/Mekan

	(Kadın vücudunun ölçüleri: ABD ve Fransa'da vücut ölçü teknikleri ve beslenme)	
2018	"Des camps de squatters au nettoyage urbain : processus et enjeux de catégorisation autour du *slum* à Delhi" *(Delhi'deki gecekondu çevre düzenini yeniden yapma ve gecekondu kamplarının kent süreçleriyle temizliği)*	İnsan çevre ilişkisi
	"Reloger, mettre en attente et expulser les bidonvilles de Madrid : quand des politiques de résorption produisent de l'expulsion" *(Madrid gecekondularına yeni ev bulma, beklemeye alma ve kovma :ortadan kaldırma politikaları gerektiğinde kovmayı uygulanmaya koyma)*	Yer/Mekan Bölge
	"Après la séparation, avec qui les enfants devraient-ils vivre ? Une analyse de l'opinion québécoise" *(Ebeveynler ayrıldıktan sonra çocuklarıyla birlikte yaşamak zorundalar mı ? Québécoise'lı-Kanada'da Fransızca konuşan bölgede yaşayan- görüşün analizi*	

*https://www.cairn.info/revue-l-annee-sociologique.htm

L'Anneé Sociologique dergisinin 2013 ile 2017 yılları, coğrafyanın temel kavramlarından *yer/mekan* konuları ile ilgili iken, özellikle 2018'de yer/mekan yanında, bölge, insan çevre ilişkisi kavramlarıyla farklı alanlara yönelerek çeşitlendiği belirlenmiştir (https://www.cairn.info/revue-l-année-sociologique.htm). Yine de Tablo 1'deki makalelerin çoğu coğrafyanın temel kavramlarından yer/mekan ile ilgilidir (% 78). Bunu bölge (% 17) ve insan çevre ilişkisi (%5) kavramları izlemiştir.

İstanbul Üniversitesi'nce 1917'den günümüze dek aralıklı olarak da olsa yayınlanan ve halen de yayın hayatına devam eden *Sosyoloji* dergisinin son on yılı değerlendirilmesi de tablo şeklinde belirtilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Sosyoloji dergisinin son on yılında yayımlanmış coğrafya ile ilgili makaleler* ve bunların belirttiği temel coğrafya kavramları

Yıl	Makale adı	Temel kavram
2009	"Ütopyalarda coğrafi mekân"	Yer/Mekan
	"*Ütopya: mekân ve kentin ideal formu*"	Yer/Mekan
	"Uzaklarda bir diyar: Cıvıtas Solısa"	Yer/Mekan
	"Akdeniz Bölgesinin batı yarısındaki kıyı alanlarında nüfus"	Bölge
2010	"Diyasporadaki kimlik algılamalarına göç tipinin etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplumlarının karşılaştırması"	Yer/Mekan
	"Bulgaristan'da sosyoloji çalışmaları: projeden topluma"	Yer/Mekan
	"Kapıya geleni geri çevirmeme: İstanbul esnafının dilencilik olgusuna bakış açısı"	Yer/Mekan
2011	"Şehir coğrafyası açısından bir inceleme: Ayvalık"	Yer/Mekan
	"*Ayvalık şehrinin nüfus özellikleri*"	Yer/Mekan
	"Ruhani Mekân: Le Corbusier'ye göre kent"	Yer/Mekan
	"Demirden leblebi: Girit Ayvalık'a yerleşen Girit mübadilleri"	Yer/Mekan
	"Konuk İşçi'likten 'Göç Arkaplanlı İnsanlar'a: Alman göç sosyolojisine eleştirel bir bakış	Yer/Mekan
	Chıcago Okulu: Chicago'ya özgü bir perspektif"	Yer/Mekan
2012	"Şarkiyatçılığın aynasında Türkiye suretleri: Britanya basınında Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin haberlerde Şarkiyatçı söylem"	Yer/Mekan
	"*Oryantalistlerin İstanbul'undan Bienalin İstanbul'una*"	Yer/Mekan
	"Cezayir deneyiminin Pierre Bourdieu'nün sosyolojik tahayyülüne etkileri: bilimsel bir Habitusun doğuşu"	Yer/Mekan
2013	"Değişim ve kimlik bağlamında İstanbul'dan özgün bir mekânsal kesit: Rumelihisarı"	Yer/Mekan

	"*Yoğun göç almış Metropollerde etniklik ve öteki ile ilişki*"	Yer/Mekan
	"Nüfus coğrafyası açısından bir inceleme: Beypazarı"	Yer/Mekan
	"Karşı istikametten göç: Türkiye'deki yüksek vasıflı Alman kadınlar"	Yer/Mekan
2014	"Küreselleşme, kültür ve Alman-Amerikan etkileşim normlarının benzeşmezliği: Lewin Hipotezini yeniden ele almak"	Bölge
2015	"ABD'de Ev Okulu uygulamasının tarihsel gelişimi ve bugünkü durumu üzerine bir değerlendirme"	Yer/Mekan
	"İngiltere'deki Türk öğrencilerin kültürleşme tercihleri ve bu tercihlerin okula aidiyet duygusuyla ilişkisi"	Yer/Mekan
	"İktisadi ve siyasi etkenlerle Osmanlı'da dış göç: 16. Yüzyılda Mühimme Defterlerinde dışarıda ve dışında olmak: yoksul gençlerin mekânla ilişkileri"	Yer/Mekan
2016	"Kuşak-içi ve kuşaklararası toplumsal hareketliliğin yörüngesi: Ankara ili örneği"	Yer/Mekan
	"Burada her şey kendiliğinden:Mersin'de yaşayan Romanlar üzerine alan araştırması"	Yer/Mekan
	"*Türkiye'de yerinde yaşlanma ve Mekân Gerontolojisinin temel parametreleri*"	Yer/Mekan
	"Hollanda'daki göçmen Türklerin aktif yaşlanma tecrübeleri"	Yer/Mekan
2017	"19. Yüzyılda İmparatorluk, Kolonyalizm ve Opera 'Verdi'nin Aida'sı ve Mısır'ın sergilenmesi"	Yer/Mekan
2018	"Türkiye'de 1960'larda müzik alanı ve protest müziğin ilk nüveleri: Anadolu pop akımı"	Bölge
	"Göç bağlamında müzik ve kimlik ilişkisi: Türk-Alman genç kadınlar örneği"	Yer/Mekan İnsan çevre ilişkisi

	"Yeni (proje) konutlar ve yeni çekirdek aileler"	Bölge
	"*Sınır-Ötesi bir uygarlık operasyonu: Talcott Parsons'ın uygarlık okuması*"	Bölge
	"Bütünleşmiş kültürün toplumsal dinamikleri: Sorokin'in Uygarlık(lar) okuması"	

*http://iusd.istanbul.edu.tr/tr/sayilar

Tablo 2'deki makalelerin coğrafyanın temel kavramlarıyla ilişkisi değerlendirildiğinde, tıpkı Fransa'da yayımlanan dergide olduğu gibi (L'Anneé sociologique), özellikle Yer/Mekan

kavramıyla ilişkilidir (% 82), bunu bölge (% 15) ve insan çevre ilişkisi (% 3) izlemiştir. Yine Fransa'daki dergi gibi Türk dergisi de, yer/mekan kavramı yanında, bölge ve insan çevre ilişkisi kavramlarıyla farklı alanlara yönelmiştir.

Sosyoloji dergisinin son on yıllık evren, örneklemdeki makale dağılımı değerlendirmesinde, coğrafya ile ilgili konu ve temel kavramlarının bulunduğu makaleler, genel makale dağılımının da beşte birinden fazlası, yüzde on dokuza varan oranda oluşturmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Sosyoloji dergisinin son on yılında yayımlanmış makalelerin dağılımı

Yıl - sayı	**Genel makale (n, f)**		**Örneklem makale (n, f)**		**Toplam (n, f)**	
2009 1	11	79	3	27.3	14	
2	15	94	1	6.6	16	10.7
2010 1	6	86	1	16.7	7	7.5

	2	14	100	4	28.6	18	
2011	1	32	89	13	40.6	45	17.6
	2	-	-	-	-	-	
2012	1	10	91	1	10.0	11	6.5
	2	6	86	1	16.7	7	
2013	1	8	89	1	12.5	9	10.4
	2	17	85	3	17.6	20	
2014	1	24	100	-	-	24	14.7
	2	16	94	1	6.3	17	
2015	1	18	86	3	16.7	21	10.0
	2	6	86	1	16.7	7	
2016	1	16	89	2	12.5	18	10.8
	2	10	83	2	20.0	12	
2017	1	6	86	1	16.7	7	5.0
	2	7		-	-	7	
2018	1	6	75	2	33.3	8	6.8
	2	7	64	4	57.1	11	
Toplam		*235*	***84.23***	*44*	***18.7***	279	100.0

Tablo 3 değerlendirildiğinde, beklenti yönünde sonuç bulunmuş; sosyoloji Dergisinin son on yılında yayımlanmış makalelerin, genelde sosyoloji ile doğrudan ilgili çalışmalar olduğu anlaşılmıştır (% 84). Sosyolojinin beşeri coğrafya ile ortak bazı konuları olsa da, sosyolojide bu alanla ilgili bilimsel çalışmaların fazla değildir (% 18.7). Buradan sosyolojinin coğrafya ile ortak alanlı çalışmaları ihmal ettiği anlamı çıkartılmamalıdır. Aksine, son yıllarda en yüksek orana ulaştığı saptanmıştır. Örneğin, 2018 yılı 1. sayısındaki coğrafya çalışmalarının oranı yüksek iken (% 33,3), bu oran 2. sayıda daha da artmıştır (% 57.1). Bunu 2011 yılının 1. sayısı oranı (% 40.6) ve 2010 yılı 2. sayısı (%28.6) ile 2009 yılının 1. sayısı izlemiştir (%27.3) (http://iusd.istanbul.edu.tr/tr/sayilar).

Bulgulardan anlaşıldığı gibi Sosyoloji Dergisinde daha fazla olmak üzere (%82), L'Anneé Sociologique dergisinde de en yüksek oranda (% 78), coğrafya, özellikle de beşeri coğrafyanın beş temel konusundan yer/mekan

ile ilgili olduğu belirlenmiş; 2018 yılına gelindiğinde her iki dergide de kavram çeşitliğinin arttığı belirlenmiştir. Örneğin, Ayvalık, Girit, Chicago, ütopya, uzaklarda bir diyar gibi. Bu örnekler göç, nüfus, yoksulluk, medeniyet, kültür şeklinde belirtildiği gibi, örnekler daha da arttırılabilir.

Tartışma

Sosyoloji ile coğrafyanın ortak sosyal alanları, benzer konularda çalışma yapılıp makale yayınlanmasını sağlamıştır. Bu alanlardan birisi mekan olduğundan, bu çalışmada mekan sosyolojisinden, yer/mekan kavramının sosyolojik açıklanışından bahsedilmiştir. Buna göre yer/mekan, üzerinde yaşanılan yer ya da sürekli biçim değiştiren, başka yer/mekanlara doğru akmakta olan bir oluşum olduğu için, toplum çözümlemesinde ihtiyaç duyulan bağlamdan biri, belki de en önemlisidir. İnsanı ele alan sosyolojiye göre, insanın üzerinde yaşadığı coğrafi yeri/mekanı değerlendirmeden onu anlamak mümkün olmaz (Alptekin 2013 & Kurtar, 2013).

Yer/Mekan çalışması yapan başlıca sosyologlar İbni Haldun, Montesquieu, Braudel'dir. İbni Haldun yer/mekanı insanlardaki aidiyet duygularıyla göçebe ve yerleşik hayatla ilişkilendirerek ele alır. Montesquieu yaşam tarzı, kültür dünyası ve bilgi-düşünce donanımının yönetim şeklini doğrudan etkilediğini belirtmiştir. Braudel uygarlık tarihini Yer/mekanlar üzerinden okumayı önermiştir (Alptekin 2013).

Yer/Mekan belirli anlam ya da değerlerle sınırlandırılamaz; çok geniş kapsamlıdır. insanlık tarihinin gelişimine göre beş tür yer/mekan (mutlak, kutsal, tarihsel, soyut, çelişkili) vardır (Ghulyan, 2017). *Mutlak yer/mekan* insan yaşamının doğadan ve doğallıktan kopmadığı, insanlığın ilk yıllarını tanımlar. Çalışmadaki makalelerin geneli yer/mekanla ilgilidir. Hiçbir makale, insanlık tarihinin bu denli gerilerine gitmediği sanılmaktadır. *Kutsal yer/mekan* merkezi iktidarın belirli sitelerde toplandığı, şehir ve kasaba ayırımının olduğu mekanlardır. Çalışmadaki makalelerin çoğu, kent ve köy yaşantısının farklılığını belirtir. *Tarihsel yer/mekan,* mutlak yer/mekanın doğallığını parçalayarak, onun kalıntıları üzerinde yeni yer/mekanları oluşturmadır. Çalışmanın kentle ilgili makaleleri, mevcut doğallıkları yok ederek oluştuklarından, tarihsel yer/mekan özelliği taşırlar. *Soyut yer/mekan,* devlet tarafından, kendisine direnenleri yok ederek, yer/mekanın hiyerarşik bir düzenlemesine gidip, homojen bir yapıyı oluşturmasıdır. Makro anlamdaki homojen yapı, ulus devletlerle kurulacağı varsayılırsa; çalışmada belirtilen ülkelerle ilgili makaleler bunun örneğini oluşturur. *Çelişkili yer/mekan*, önceki mekanların bütün özelliklerini taşır. Hızlı kentleşme yer/mekanları niceliksel ve nitel

bakımdan yok eder. Çalışmadaki bütün makaleler, hızlı kentleşmenin yol açtığı sosyal sorunları belirttiklerinden çelişkili yer/mekanı tanıtırlar.

Sonuç

İncelenen sosyoloji merkezli iki dergilerdeki yazıların belirli bir kısmı coğrafya, hatta beşeri coğrafya ile ilgilidir. Her iki dergideki yazılar bu coğrafyanın beş temel kavramından en çok kullanılanlar yerleşim şekli, nüfus, kültür konularının ele alınarak "nasıl bir yer?" sorusuna cevap olarak " yer/mekan" kavramı ile ilgilidir. Bu kavramı "belirli özelliği olan yeryüzü parçasını" tanıtan "bölge" kavramı ile "insan çevre ilişkisi" kavramı izlemiştir. Bulunan sonuç, beşeri coğrafya ile sosyoloji konularından bazılarının başta kültür olmak üzere, ortak olduğudur. Benzer araştırmalar farklı ve kapsamlı dergilerde yapılarak, yaşanılan yer/mekanın özellikleriyle bölge ve insan çevre ilişkilerinin, mekan sosyolojisi ve beşeri coğrafya bakımından daha kapsayıcı bilgilerle ortaya konulmalıdır.

Kaynaklar

Akbalık, E. (2015). Çok Boyutlu Bir Temsil Aracı Olarak Mekân, Altüst, 14, www.altust.org, erişim tarihi:29.05.2019.

Akbulut, U. (2016). Bilimsel Dergiler İlk Kez 1665'te Çıktı,http://www.milliyet.com.tr/bilimsel-dergiler-ilk-kez-1665-te-gundem-2358554/, erişim tarihi:17.05.2019.

Alptekin, M.Y. (2013). Sosyoloji'de Coğrafyacı Yaklaşım ve Trabzon'da Toplumsal Karakterin Ekolojik Yorumu, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 8 (15), 77-98.

Bailey, K. D. (1982). Methods of Social Research. New York: The Free Press.

Besimoğlu, C. (2007). Akademisyenlerin Elektronik Dergi Kullanımında Disiplinler Arasındaki Farklılıklar, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Ankara.

Eğribel, E., Özcan, U. (2006). Sosyoloji ve Coğrafya, İ.Ü. Sosyoloji Yıllığı 15, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.

Efe, R. (2002). Coğrafyada Beş Temel Kavram ve Bunların Öğretim Metot ve Teknikleri, Marmara Coğrafya Dergisi, 5, 27-42.

Eraslan, L. & Çakıcı, D. (2011). Eğitim Temali Bilimsel Dergilerin İncelenmesi, Türk Dünyası Araştırmaları, 194 , 1-22.

Ghulyan, H. (2017). Le febvre'nin Mekan Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 26 (3), 1-29.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, http://iusd.istanbul.edu.tr/tr/sayilar, erişim tarihi:18.05.2019.

Kaçmazoğlu, H.B. (2004). Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi, Sosyoloji Yıllığı, Kitap 11, 160-166, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul

Kızılçelik, S. (2004). Türk Sosyolojisi İçin Büyük Kayıp: Baykan Sezer, Sosyoloji Yıllığı, Kitap 11, 167-181, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.

Kurtar, S. (2017). Mekanı Yaşamak: Lefebvre ve Mekanın Diyalektik Oluşumu, Academia, https://www.academia.edu/2945638/Mekan%C4%B1_Ya%C5%9Famak_Lefebvre_ve_Mekan%C4%B1n_Diyalektik_Olu%C5%9Fumu_T%C3%9CCAUM, erişim tarihi:17.5.2019

L'Anneé Sociologique, https://www.cairn.info/revue-l-annee-sociologique.htm, erişim tarihi:19.05.2019.

Sezer, B. (1985). Sosyolojinin Ana Başlıkları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Meriç, Ü. (2004). Avr-Asyanın Sosyologu Selam Sana!, Sosyoloji Yıllığı, Kitap 11, 225-225, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.

Tavşancıl, E., Aslan, E. (2001). İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 9.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Wolff, S. (2004). Analysis of documents and records, E. V. Kardoff ve I. Steinke (Ed.) A companion to qualitative research içinde (s. 284-290). London: Sage Publication.

https://fr.wikipedia.org/wiki/L%27Ann%C3%A9e_sociologique, erişim tarihi:18.09.2019

Bilimsel Yöntem Anlayışlarını Temellendiren Paradigmalar ve Sosyoloji Bilimi *

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZER**

**Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
hatice.ozer@usak.edu.tr

Özet

Bir bilim dalını karakterize eden dayandığı temel kabullerdir. Her bilimsel disiplinin yöntemi dayandığı ontolojik ve epistemolojik kabullere göre farklılaşmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada amaç; niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerine temel oluşturan paradigmalar ve tarihsel süreçte paradigmalarda yaşanan değişim ve dönüşümleri ele almaktır. Bu amaçla, pozitivist paradigma ile yorumlayıcı paradigmaların temel ilkeleri, bazı temsilcilerinin görüşleri ve dayandıkları ontolojik, epistemolojik ve son olarak metodolojik kabullerinin neler olduğuna değinilmiştir. Ayrıca paradigma dönüşümünün sosyoloji bilimine etkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Paradigma, pozitivist paradigma, yorumlayıcı paradigma, yöntem, sosyoloji.

* Bu bildirinin genişletilmiş hali: **"Bilimsel Yöntem Anlayışlarını Temellendiren Paradigmaların Dönüşümü ve Paradigma Dönüşümünün Sosyolojiye Etkisi"** başlığı ile Sosyal Bilgiler /The Journal of Social Science, (Sobider), Yıl: 5, Sayı: 31, Aralık 2018 sayısında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

"Tarih, yalnızca bir zaman dizimi ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize egemen olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir…Bilimsel bilgi de tıpkı dil gibi, özünde ya bir topluluğun ortak malıdır yahut da bir hiçtir. Bunu anlamak için, bu bilgiyi yaratan ve kullanan çevrelerin kendilerine has özelliklerini öğrenmek zorundayız."(Kuhn, 2014: 68, 320).

Sosyal dünyanın ne olduğunu anlama ve sosyal olayların bilgisine nasıl ulaşılacağı bireyin önemli bir konusu olarak sorunsallaştırılabilir. Çünkü; sosyal dünyaya ait bilgi, söz konusu bilgiyi arayan birey ya da bireyler grubunun kendisinin oluşturduğu, anlamlandırdığı, kendisine ait bilgidir ya da o grubun ortaklaşa ürünüdür. Toplum içinde bireylerin kendine özgü özellikleri ve dünyayı algılayış tarzları zamana ve mekana göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle, belli bir dönemde, bir toplumda, bir kültürde gerçekliği algılayış ve anlamlandırma tarzlarının dayandığı sayıltılar farklılaşmaktadır. Sosyal bilimlerde yöntem anlayışı üzerinde farklı kabullere dayanan, farklı bilimsel yaklaşımların gelişimi etkili olmuştur. Genelde sosyal bilimlerde, özelde sosyoloji biliminde kullanılan araştırma yöntemlerini temellendiren pozitivizm, pozitivizm ötesi yorumlayıcı yaklaşım, eleştirel sosyal bilim yaklaşımı, feminist sosyal bilim yaklaşımı ve postmodern sosyal bilim yaklaşımları olmak üzere çeşitli bilim anlayışları söz konusudur. Bu yaklaşımların her biri gerçekliği farklı ele alışları, algılamaları, düşünmeleri, değerlendirmeleri noktasında bilimsel model olmaları dolayısıyla birer paradigmadır. Hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler açısından köklü bir geçmişi olan ve bir dönem bilimin en temel yaklaşımların biri olarak görülen pozitivist paradigma, günümüzde eleştirilmekte ve ona alternatif olabilecek paradigma arayışları sürdürülmektedir. Sosyal bilimlerde yöntem anlayışı üzerine yapılan tartışmalar genellikle pozitivist paradigma ile yorumlayıcı paradigma çerçevesindedir.

Bilim anlayışları üzerinde etkili olan süreçler bulunmaktadır. Bu süreçler bilimin, bilimsel bilginin, bilimsel yöntemin gelişimini temellendiren düşünce hareketleri ve olaylardır. Bu hareket ve olaylar, neyin araştırıldığı, bilimin ne olduğu, bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağını temel olarak etkileyen süreçlerdir. Bilimsel devrimler, Fransız devrimi, sanayi devrimi ile birlikte meydana gelen dönüşümler klasik bilim anlayışını (modern bilimin ilkeleri) oluşturmuştur. 20. Yüzyıl'a gelindiğinde bu bilimsel anlayış, gerek doğa/fen bilimleri gerekse sosyal bilimler alanındaki bilim dallarında gerçekliği yeterince açıklamakta yetersiz kalınca, yeni bir bilim anlayışının yorumlayıcı paradigmanın oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, bireyin dünyayı nasıl algıladığı, kavradığı, anladığı veya gördüğü konusunda yaşanan önemli bir dönüşümü ifade eder. Dönüşümler sonunda

bu paradigmanın her ne kadar işlevini tam olarak yerine getirip getirmediği tartışılsa da, günümüzde bilimsel yöntem anlayışının dayandığı temel yaklaşımlar arasında hala pozitivist paradigma görülmektedir, diğer bir ifadeyle bu anlayışı benimseyerek bilimsel çalışmalarını sürdüren bilim insanları hala mevcuttur.

Bu açıklamalar bağlamında burada, sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemlerini temellendiren farklı bilimsel yaklaşımlardan pozitivizm ve yorumlayıcı paradigmanın gelişimi ve bunların sosyoloji üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmada, bilimsel yöntem anlayışlarını temellendiren yaklaşımlarda meydana gelen temel dönüşümler çerçevesinde; öncelikle pozitivizmin gelişimi ve pozitivist paradigmanın bilimsel yöntem anlayışı üzerine etkisi, pozitivist paradigmanın sosyal bilimler ve sosyolojide bilim ve bilimsel yöntem anlayışı üzerine etkisi, ikinci olarak; yorumlayıcı paradigmanın gelişimi ve yorumlayıcı paradigmanın sosyal bilimler ve sosyolojide bilim ve bilimsel yöntem anlayışı üzerine etkisine değinilmiştir.

1. Pozitivist Paradigma ve Pozitivist Paradigmanın Bilimsel Yöntem Anlayışı Üzerine Etkileri

17. yüzyılda Aydınlanma düşüncesinin eleştirel akılcılığı, Fransız devrimi, sanayi devrimi ve nihayet bilimsel devrimler doğa bilimlerinin ilerlemesini, öncelikle fizik ve kimya gibi alanların doğa bilimlerinin ayrı birer disiplini olarak kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu bilimler ampirik bilgi anlayışını benimsemiştir. Amprizm; deney ve gözleme dayanan, sınanabilir, olguları bilimsel olarak açıklayan ve bunlardan bilimsel yasalara ulaşan, doğa bilimlerinin kullandığı nesnel bilim anlayışıdır(Turhanoğlu, 2014: 17). Pozitivizm bu anlayışla oluşturulan modern bilimin paradigmasıdır ve bu paradigmanın oluşumunda ve gelişiminde etkili olan önemli felsefi temeller ve alanında bazı öncüller bulunmaktadır.

Pozitivist paradigma temel öncüllerini ve öncülerini Eski Yunan felsefesinde bulunmaktadır. Felsefe tarihinin başlangıcından itibaren epistemolojik açıdan temel problemlerden birisi; daha çok tümel-tikel, genel-tekil ilişkisi olarak anılan evrensel- tekil ilişkisidir. Platon, “genel”e, “evrensel”e “rasyonel olarak düşünülmüş şey” ya da “idea” adını verir. Mesele, genel kavramı oluşturulurken tekil, tekilin kendisine ait özelliklerin, özgüllüklerin genel kavramda yer almamasıdır. Genel karşısında tekil sessizliğe bürünmüştür. Bu “evrensellik” anlayışı, Batı düşüncesine özgü “evrenselcilik mitosudur”(Özlem, 1998: 53-55).

Bilim çevrelerince klasik bilim anlayışı olarak adlandırılan bu anlayışın temel nitelikleri şunlardır(Özlem, 1998: 56-57): **1.** Gerçeklik tüm

heterojen görünümüne rağmen homojendir; o bir kosmos'tur; akla uygun bir yapısı vardır; bilimin görevi gerçekliğin bu akılsal yapısını gözlem ve deney yoluyla ve evrensel doğa yasalarını bularak ortaya koymaktır. **2.** Gerçeklik hiyerarşiktir; onun aşağıdan yukarıya doğru yükselen düzenli bir yapısı vardır. **3.** Gerçeklik mekaniktir; çünkü doğada her şey bir makine düzeninde işler. **4.** Gelecek ve yön bellidir; bilim öndeyilerde bulunma (prediction) ve önceden bilme (prognos) niteliğine sahiptir. **5.** Gerçeklikteki değişim niceliksel ve birikimseldir; gerçekliğin mekanik düzeni evrensel bir dille, matematiğin diliyle ifade edilir. **6.** Bilim nesneldir; özne olarak gözlemci, nesne karşısında nötrdür ve nesneden kesinlikle ayrı durur; özne ile nesne arasında kesin bir mesafe vardır; özne nesnesinin karşısına moral, dinsel, ahlaksal, siyasal, ideolojik kabullerden arınmış çıkmalıdır. **7.** Bilimin elde ettiği sonuçlar evrensel ve zorunludur; çünkü tam bir nesnellikle, deneysel ve matematiksel yoldan elde edilmişlerdir.

Bilimi, doğa tarafından önceden saptanmış bir amaca doğru sürekli yaklaşan hemen hemen tek insan çabası olarak görmek kalıcı bir alışkanlık haline gelmiştir. Bu doğanın belirli bir tek, tam, nesnel ve gerçek açıklaması olduğu düşüncesi "bilmek-istediğimize-doğru-evrim" tasarısını içeren ilerlemeci düşüncedir(Kuhn, 2014: 272-273). Popper'e göre(2000: 56); pozitivizmi savunan tabiatçılık taraftarı modern tarihsiciler Newtoncu teorinin başarısından ve özellikle gezegenlerin yerlerini tahmin edebilme gücünden oldukça etkilenmişlerdir. Başta fizik olmak üzere, kimya, biyoloji, psikoloji ve toplum bilimlerinde evrenin mekanistik modeli temel olmuştur.
Bu bağlamda pozitivist paradigma, hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler alanında bilimsel düşünme ve araştırmaya yol gösteren bir paradigma haline gelmiştir. İnsanın doğası ve toplumla ilgili bilimler üzerinde de böyle bir evren tasarımı etkili olmuştur. Bu etkiyle, özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkmış sosyal bilimlerden sosyoloji, bilimsel düşünme ve araştırma yöntemlerini fiziğe benzetme çabasında olmuştur.

1. 2. Sosyoloji ve Pozitivist Paradigma

19. yüzyılda sosyal bilimlerin bilim statüsünü kazanıp kendi bağımsız alanlarını tanımlamalarını, birer bilim alanı olarak kurulmaları bilim olabilmenin ön koşulunun pozitivist paradigma ile tanımlandığı döneme denk gelmektedir. Bu paradigma; aydınlanma düşüncesi, modern bilimin ilkeleri, değerden arınmışlık, kesinlik ve zorunlu nesnellik idealleri üzerine kurulmuştur. Bu dönemde bilim, her zaman her yerde doğru olabilecek, doğanın evrensel yasalarını arama faaliyeti şeklide tanımlanıyordu(Gulbenkian, 1998: 12).

“Sosyal bilim” teriminin kullanılmasının tarihsel süreci, Fransız devrimi ve bu devrimin “toplum” kavramsallaştırmasındaki etkisini içerir. Sosyal bilimler pozitivist/evrenselci bir söylemin ürünüdür ve geçen yüzyılda sosyal bilimler böyle bir epistemolojik etki içinde sosyoloji, tarih, iktisat, siyaset bilimi ve antropoloji olarak kurumsallaşmıştır(Özlem, 1998: 58). Sosyal bilimler, yeniçağın “Bilmek, yapabilmektir” sloganı altında pozitivist/evrenselci bir epistemoloji içinde ve belli politik ideolojik istek ve amaçlar doğrultusunda yönlendirilmiş bilgiyi üretme faaliyetleri olarak kurumlaşmışlardır. Bahsedilen sosyal bilim alanları, Aydınlanma düşüncesinin etkisi ile toplumun rasyonel yönden düzenlenmesi, ilerlemecilik, akılcı/bilimsel bir toplum yaratma amaçları ile hareket etmişlerdi(Özlem, 1998: 58).

Başlangıçta sosyolojide pozitivizm ya da natüralizm kuramı ile sosyolojinin tıpkı doğa bilimlerine benzeyen bir bilim olduğu görüşü kabul edilmiştir. Bu dönem sosyologları(Comte, Durkheim gibi), fizik ve biyolojiyi model alarak doğa ve toplum bilimlerinin birliğini kabul etmişlerdir. Pozitivistik sosyolojide en güçlü özelliklerden birisi, toplumsal fenomenlerin tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi düzenlilik ve nedensellik kuralları içinde oluştuğuna inanmaktır. Böylece sosyolojide kuram, fizikteki yerçekimi veya madde yoğunluğu kanununa benzer kanunlar arayışına dönüşmüştür(Poloma, 1993:15).

Pozitivizm, sosyolojinin oluşumu için genel bir temel plan sağlamaktadır; dolayısıyla toplumun yeni bilimi, metafizik kalıntılardan kurtularak, doğa bilimleriyle aynı kapsayıcı mantıksal biçimi paylaşmak durumundadır. Ancak, sosyolojinin araştırma konusu olgular, diğer bilimlerden daha karmaşık ve daha özgül olduğu için bu yeni bilim, yine de kendine özgü yöntembilgisel usulleri(gözlem, deney ve karşılaştırma) de geliştirmelidir(Giddens, 2002: 247).

Pozitivist bilimsel anlayış; dışsal gerçeklik olarak görülen olgulara ilişkin bilimsel bilginin doğruluğunun deney ve gözlem yoluyla yapılan ölçümlerle kanıtlanabileceğini, ancak bu şekilde elde edilen bilginin geçerliğinin ve güvenilirliğinin sağlanacağını savunan görüştür. Pozitivizme göre, toplumsal yaşam doğal yaşamın devamı niteliğindedir. Toplumsal yaşamda doğal yaşamda olduğu gibi yasalar, düzenlilikler olduğu varsayılır. Bu nedenle insan davranışları da nedensel yasalara dayalı olarak açıklanabilir. Pozitivizmin nomotetik ya da yasa temelli nedensel açıklaması sosyal bilimler için de geçerli olmalıdır, düşüncesinden hareket ederler(Suğur, 2014: 35). Bilimsel bilginin elde

edildiği alanın dışsal gerçeklik olduğu varsayımı; bilimin gözlenebilen, algılanabilen olgu ve olgu katlarına yönlendirmekte ve böylece bilimin metafizikten ve spekülasyonlardan arınması özel bir etkinlik alanı olarak farklılığını ortaya koyabilmesini sağlamıştır(Çelebi, 1993: 60).

Pozitivist sosyal bilim; toplumsal araştırmaya nedensel yasaları keşfetme, dikkatli ampirik gözlemler yapma ve değerden bağımsız araştırmalar gerçekleştirme gibi üç temel noktadan yaklaşmaktadır. Temel ilkelerinden biri; değerden bağımsız bilimsel faaliyette bulunmaktır. Değerden bağımsız bilim ilkesi; toplumsal araştırmanın objektif biçimde yalnızca ampirik kanıtlara dayandırılarak ve ahlaki politik değerlerin çıkarımı olmadan yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır(Neuman, 2014: 120, 128). Böylece pozitivist paradigmaya dayanan niceliksel yöntem anlayışı kullanılmaktadır. Bu yöntemin; nesnel gerçeklik, genelleme, nesnellik, ölçme, nicelleştirme, evrensel yasalara ulaşma, deneysel süreçler ve değer -katıksız sonuçlar elde etme gibi temel nitelikleri bulunmaktadır. Pozitivist sosyal bilim yaklaşımı, sosyal gerçekliği ya da sosyolojinin araştırma nesnesini dışsal olarak ele aldığı için bilginin "değer- katıksız", tek ve nesnel bir bilgi olması gerektiğini savunur(Yıldırım, Şimşek, 2013: 36).Buna göre, doğa bilimlerinin araştırma nesnesine yaklaşımı ile sosyolojinin araştırma nesnesine yaklaşımı arasında fark yoktur.

Dikeçligil'e göre(1993: 49-50); bu durum şu anlama gelmekteydi: Sosyo-kültürel gerçekliğin insan ve toplum ilişkisinde kognitif (bilişsel) boyutunu oluşturan değerler; kabuller, inançlar, anlam kodları, doğrudan gözlem ve deneye bağlı olamayacağı için göz ardı edilecektir. Dönemsel olarak sosyolojinin hedefi, doğa bilimi yasaları ile aynı niteliğe sahip sosyal yasaları formüle edebilmektir. Böylece pozitivizmde Comte için bilişsel boyuttaki her şey metafizik olarak dışlanacak, Marx için ise üst yapı belirlemesiyle bağımlı değişken haline gelecektir.

Comte pozitivist yaklaşımında, sosyoloji bilimini doğa bilimleri modeline göre şekillendirmeye çabalamıştır. Toplumsal gerçekliği doğal gerçeklik gibi nesnel olarak kavramaktadır. Bu nedenle tarihsel ve toplumsal gelişmenin temelinde yatan ve toplumsal evrimi yöneten nedensel yasaları keşfetmek gerekmektedir(Suğur, 2014: 37). Comte, gözlem, deney ve yasaların saptanmasına dayanan pozitif yöntemin sosyoloji dahil tüm bilimler için zorunlu olduğunu saptamıştır. (Aron, 1994: 73,78).

Kısacası; Comte doğa bilimlerini pozitivist olarak görür. Sosyolojiyi natüralistçe karakterize etmesi de pozitivisttir. Bunu iki temel teze dayandırmaktadır: Birincisi; teolojiden metafiziğe ve pozitivist düşünceye

ve buradan da ilgili sosyal organizasyon tiplerine doğru tarihsel bir ilerleme vardır. Diğeri; bilimler arasında matematiğin başta sosyolojinin sonda olduğu bir hiyerarşik düzen ya da sıralama vardır, her biri bu üç aşamadan sırayla geçmektedir(Keat, Urry, 2001: 118). Comte'un üç hal yasası ve bilimlerin sınıflamasının bileşimindeki amacı, matematik, astronomi, fizik, kimya ve biyolojide egemen olan düşünce biçiminin zorunlu olması, toplumun pozitif bir biliminin, sosyolojinin oluşumuna neden olması gerektiğini kanıtlamaktır(Aron, 1994: 62).

Comte'un düşüncesi açısından pozitivizmle ilgili şu ögeler anlamlıdır; bilimsel bakışın gelişimiyle insanlığın tarih öncesi tamamlanmıştır. Pozitif felsefe, bilimsel yöntem kurallarının mantıksal açıklanışıdır. Bilim felsefenin yerini almıştır. Metafizik, felsefede ortaya atılan sorunların içerikten yoksun oldukların gerekçesiyle yok olmuştur. Olgusal veya gözlemlenebilir olan ile kurgusal olan arasında sınır vardır. Comte, deneyciliğin bakış açısını benimsemektedir. Bilimin kesinliğinin temeli; sistematik gözlem ve duyu algılarına dayanmasıdır. Kuramlar, olguların evrensel önermelere veya yasalara bağlanmasını sağlamaktadır(Giddens, 2002: 252).

Durkheim(1858-1917) "Sosyolojik Yöntemin Kuralları"nda sosyolojinin pozitif bir bilimsel yöntemi olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Özetlemek gerekirse, belirlediğimiz yöntemin nitelikleri şunlardır: Öncelikle bu yöntem her türlü felsefeden bağımsızdır. İkinci olarak, bizim yöntemimiz nesneldir. Sosyal olayların birer şey olduğu ve böyle ele alınmaları gerektiği düşüncesiyle donatılmıştır… Bizim yöntemimizin üçüncü temel niteliği yalnızca sosyolojik olmasıdır. Karmaşık olmaları nedeniyle, sosyal olgular ya bilime uymayan şeyler ya da yalnızca psişik veya organik nitelikteki temel koşullarına indirgenerek, yani kendi özgün doğalarından arındırılarak bilime dahil olabilen şeyler olarak görülmüştür sıklıkla. Buna karşın bizler, sosyal olguları özgün niteliklerinden arındırmadan bilimsel olarak incelemenin mümkün olduğunu göstermeye çalıştık."(Durkheim, 2016). Durkheim'in amacı, konusu toplumsal olgu olan, öteki bilimlerin modeline benzer, nesnel bir bilim olarak sosyolojinin olması gerektiğini göstermektir(Aron, 1994: 255). Durkheim için toplumsal olgular medeni durum, yaş, din, ekonomik koşullar, intihar ve suç oranları gibi durumları içerir. Bu gibi toplumsal olgular, insan algısının dışında kendine ait deneysel bir gerçekliğe sahip kavramlar olmalarından dolayı deneysel olarak test edilebilirler(Poloma, 1993: 16). Durkheim kendi pozisyonunu bilimsel rasyonalist olarak betimlerken, insan davranışlarının incelenmesinde doğa bilimlerinin yöntem ve işlemlerini kullanmak ister.

Bilimi, neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin kurulması olarak görmektedir(Keat, Urry, 2001: 134).

Pozitivizm sosyal bilimlerin yöntem anlayışı üzerinde belirli bir dönem etkili olmuştur. 19. Yüzyılda doğa bilimlerinde kullanılan ampirik yöntemleri bilim olmanın koşulu olarak gören bakış açısı vardır. Doğa bilimleri alanında hala geçerli olsa da sosyoloji alanında sosyolojinin kendi gerçekliği; sosyal gerçekliğe bakış açısı doğa bilimlerinden farklı olduğu için, söz konusu paradigma dönüşüm geçirmiştir denilebilir.

2. Yorumlayıcı Paradigma ve Yorumlayıcı Paradigmanın Bilimsel Yöntem Anlayışı Üzerine Etkisi

Genel bir ifadeyle yorumlayıcı sosyal bilim paradigması; insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara varmak üzere, insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak anlamlı eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizidir(Neuman, 2014: 131).

Klasik bilim anlayışımızdaki kavram ve düşünceler zamanla değişime uğramıştır. Capra'ya göre(1992:9-10); fizikteki yeni kavramlar, dünya görüşümüzde derin bir değişim yaratmıştır. Bu değişim, Newton'un mekanistik anlayışından bütüncül ve ekolojik dünya görüşüne doğrudur. Bugünkü toplumumuzun kendisi, yüksek enflasyon, işsizlik, sağlık sorunları, enerji bunalımı, çevresel felaketler, şiddet, suç dalgaları gibi sayısız bunalımlar yaşamaktadır. Dünyayı insanlara daha yaşanabilir ve elverişli hale getirebilmek için algılama tarzlarını değiştirmeye ve farklı bir perspektife gerek duyulmaktadır. Bu da gerçekliğin mekanistik kavrayışından bütüncül kavrayışına doğru algılamalarda ve değerlerde kökten bir değişimdir. Gerekli olan gerçekliğin yeni bir tasarımı, düşünme, algılama ve değerlendirme tarzı, kısacası yeni bir paradigmadır.

Bu bağlamda yeni bilim paradigmasının pozitivizm ötesi yorumlayıcı paradigmanın temel özelliklerini Özlem(1998: 61) şöyle sıralamıştır: **1.** Gerçeklik karmaşıktır, çeşitlilik, karşılıklı etkileşim, özgüllük ağır basar. **2.** Gerçeklik heterarşiktir. **3.** Gerçekliğin holistik ve harmonik bir yapısı yoktur. **4.** Gelecek belirsizdir; dolayısıyla bilim önceden bilme (prognos), önceden söyleme (prediction) olanağına sahip değildir. **5.** Tek yönlü bir nedensellik yoktur; karşılıklı etkileşim vardır. **6.** Gözlemci belli bir perspektife sahiptir. Gözlemciyi gözlenenden ayıran bir mesafe yoktur. "Nesnellik" yoktur, bir şey ona bakılan yerden görüldüğü şekliyle bilinir. **7.** Tümel/mükemmel bilgi yoktur. **8.** Tek bir doğru(luk) yoktur. **9.** Özne merkezcilik terk edilmelidir. **10.** Bilgi öznenin bireysel çabasıyla ortaya

çıkan bir şey değildir. Bilgi öznelerarasılık ortamında birlikte oluşturulan ve tarihsel olarak değişen bir şeydir. **11.** Her şey birbirine bağımlıdır. Tarih ve toplum dünyasında bağımsız değişken yoktur, tüm değişkenler bağımlıdır. **12.** Sosyal hayatın bilgisi, zorunlu olarak öznelerarasıdır. **13.** Sosyal hayatın bilgisi, bu nedenlerle sadece yorumdur.

2.2. Sosyoloji ve Yorumlayıcı Paradigma

Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması için Gulbenkian Komisyonu Raporu'nda (Bu rapor son biçimini 1995'te almıştır. Gulbekian, 1998), Wallerstein'e göre(2003: 202); sosyal bilimlerin sosyal gerçekliğin tam bir kavranışına kapalı hale geldikleri ya da kendilerini kapattıkları ve sosyal bilimlerin bu kavrayışın peşine düşmek için tarihsel olarak bu döneme kadar geliştirmiş olduğu yöntemlerin kendilerinin bugün sosyal gerçekliğin kavranışının önünde bir engel haline gelmiş olabileceği tartışılmıştır. Dolayısıyla rapor, sosyal bilimlerin karakterine ilişkin bir farkındalık yaratmaya çalışmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda, sosyal bilimin kendine ait bir epistemolojik duruşu yoktu ve doğa bilimleri ile beşeri bilimler arasında mücadele ediyordu. Bir yandan doğa bilimlerindeki nomotetik epistemolojiye başvurarak fiziği temel aldılar; dolayısıyla zamandan ve mekandan bağımsız, evrensel, basit yasaları koymaya çalıştılar; diğer yandan da beşeri bilimlerdeki idiografik epistemolojiyi temel aldılar(Wallerstein, 2003:207-208). Bugün genelde sosyal bilimler, özelde sosyoloji farklı bir konumda olduğunun/olması gerektiğinin farkındadır. Sosyal bilimcilerin sosyal dünyayı, açıklayacak kavram ve teorileri geliştirmek için kendi gerçekliğini anlaması gerekmektedir.

Pozitivizm ötesi ya da yorumlayıcı anlayışın ortaya koyduğu "bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim yoktur" düşüncesinden başlayarak, sosyal bilimler yavaş yavaş doğa bilimlerinin kavramları ve yöntemlerinin yanında, kendi doğasına özgü kavram ve araştırma yöntemleri bulmaya başlamıştır. Sosyal bilimciler, böyle bir eğilimle son yıllarda pozitivizmdeki nesnellikten çok yorumlayıcı yaklaşımda, bakış açısını öne çıkaran nitel çalışmalara ağırlık vermeye başlamıştır. Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda çalışılan olay ve olguların kendi ortamları içinde ayrıntılı ve derinlemesine açıklanması ve yorumlanması gerekliydi. Bu kendine özgü olgu ve olaylara katı kurallar ve genellemelerle yaklaşmak doğalarına aykırıydı(Yıldırım, Şimşek, 2014: 34). Bu gereklilikle, pozitivizm ötesi yorumlayıcı paradigma, sosyal bilimlerde ve özelde sosyoloji biliminde kullanılmalı ve bu alanlardaki araştırmalara bu anlayış yön vermelidir.

19. Yüzyılda yaşanan gelişmelerden sonra, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal bilimlerin "yasa koyucu", genelleştirici, "açıklayıcı" paradigmadan uzaklaşmaya başladığı ve bilginin "bağlamsal", "tarihsel", "kısmi" ve "tekil"e ilişkin olması gerektiğini ileri süren yorumsamacı yaklaşım yaygınlaşmaya başlamıştır. Burada temel önerme; yaşadığımız dünya "gözlemlemek ve açıklamak"tan çok "anlamak ve yorumlamak"la kavranabilir olduğu için sosyal bilimcinin temel faaliyeti de bu yönde olmalıdır(Kümbetoğlu, 2015: 25, 28).

Dikeçligil'e göre(1993: 50-52); pozitivist paradigmanın en güçlü olduğu dönemde bile pozitivizm karşıtı bilim anlayışını temellerinin atıldığını yorumlayıcı anlama ile görmek mümkündür. O döneme kadar bilimsel faaliyetin tek yolu olarak varsayılan pozitivist paradigma ilk kez Popper ve Kuhn'un yazılarında sorgulanmaya başlamıştır (Can, 2005: 3). Bilim tarihindeki büyük dönüşümlerden, devrimlerden söz eden Kuhn'un "Bilimsel Devrimlerin Yapısı"(1962) adlı eseri, bu dünya görüşündeki köklü değişimin nasıl olduğu ve bunun bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilim sosyolojisi alanındaki etkilerini paradigma kavramı çerçevesinde anlatmaktadır.

Bu noktada Kuhn (2014: 63); bilimsel araştırmada önemli bir rol oynayan paradigma kavramını şöyle tanımlamıştır: "Paradigmaları, bir bilim çevresine belli bir süre için bir model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden, evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar şeklinde tanımlıyorum." "Yerleşik kullanımıyla paradigma, kabul görmüş olan bir model ya da örnektir" (Kuhn, 2014: 95).

Bilimsel paradigma bilim anlayışıdır. Bilimin ne olması gerektiği ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağını gösterir. İncelenmekte olanın ne olduğu sorusunun cevabı; bilimsel bilginin ne olduğu ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağını belirleyen hareket noktasıdır. Bu bağlamda bilimsel bilginin ne olduğu ve bu bilgiye nasıl ulaşılacağı, aslında varlığın doğasına ilişkin temel öncüle ulaşılmasını sağlayan ontolojik bir meseledir(Dikeçligil, 2017: 9,11). Dikeçligil'e göre(2017: 11); bilim olarak pozitivizmin kıskacından kurtulmuş yeni bir sosyoloji için, sosyolojinin, kendi gerçekliğinin tam olarak farkına varabilmesi ve dolayısıyla ontolojik sayıltılarını hatırlaması gereklidir.

Hiçbir "bilim adamı/kadını" içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal bağlamdan soyutlanamaz. Her kavramsallaştırmanın temelinde felsefi inançlar yatar. Her ölçüm, gerçeği kaydetmeye çalışırken onu değiştirir. Pozitivist sosyal bilimciler bu durumu araştırma bulgularının doğruluk derecesini olumsuz etkileyen bir engel olarak görseler de yorumlayıcılar için "dünyaya büyüsünü geri veren" bir dönüşüme ihtiyaç vardı(Gulbenkian, 1998: 72-

73). Burada doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin aralarındaki fark olduğu varsayımının kabulünden hareketle, birinin doğal gerçekliği, diğerinin sosyal gerçekliği ele aldığı söylenebilir. Sosyal bilimlerin gerçekliği, sosyal olaylar zamana ve mekana göre farklılık gösterir. Dolayısıyla sosyal gerçekliğin tüm zaman ve mekanları kapsayan evrensel, genel geçer açıklamaları yoktur.

Toplum ve doğa arasındaki fark, doğanın insan ürünü olmaması, insan eylemleriyle oluşturulmamasıdır. Tek bir kişi tarafından oluşturulmasa da, toplum her toplumsal karşılaşma sırasında içinde yer alanlar tarafından yaratılır ve yeniden yaratılır. Toplumun üretimi insanların sürdürdükleri ve "mümkün kıldıkları" ustalıklı bir icradır. Bu bir toplumsal inşa sürecidir. Gündelik yaşamdaki rutinlerle oluşturulur. Bu nedenle tümüyle doğa bilimlerinin mantık ve yöntemini, epistemolojisini ve ideallerini benimseyen sosyal bilim yaklaşımı toplum hakkında sınırlı bilgiye ulaşabilir(Giddens, 2016: 32-33). Bu bağlamda, yorumcu paradigma içinde, insandan bağımsız, "orada, dışarda" bir gerçeklik anlayışı reddedilmektedir. Sosyal gerçeklik insanların anlamlandırmalarından bağımsız değildir. Bu anlamlandırmalar yoluyla sosyal gerçeklik yeniden inşa edilir(Kuş, 2007: 22). Dolayısıyla yorumlayıcı paradigmada "burada ve şimdi" biçiminde bir gerçeklik anlayışı kabul edilir(Yıldırım ve Şimşek, 2013: 154).

Sosyal bilimcinin bilimsel faaliyeti, kendisinin de eylemleri gerçekleştiren aktör olarak bulunduğu ortamda gerçekleşir. Dolayısıyla sosyal bilimde araştırmacı sahada, olgu ve olaylara dahil, empatik ve aynı zamanda belirli bir bakış açısına sahip bir katılımcı rolündedir. Kümbetoğlu'na göre(2015: 30); kendisi de belirli bir kültürel donanımla yüklü sosyal bilimci, belli bir bakış ve duruşla sosyal dünyaya yaklaşmaktadır. Sosyal dünyaya ilişkin kavramsallaştırmalar ve teoriler ortaya koyarken sosyal dünyanın üyelerinin etkileşim ve bu sırada paylaştıkları sembollerin ilişkiler sistemini algılamaya veya görmeye çalışırken tarafsız ve tamamen nesnel olması beklenemez. Dolayısıyla yorumlayıcı yaklaşım, bilginin öznesi ile nesnesi arasındaki ikilemi reddederek sosyal bilimin konusu olan olayların, öznelerin algılayışlarından bağımsız olarak anlaşılamayacağını savunur. Tüm toplumsal olgular bir bütünlük içinde anlam kazanırlar ve anlamlar ancak yorumlardır(Gökçe, 1992: 33).Bu nedenle doğa bilimlerinde kullanılan araştırma yöntemleri, teknikleri ve kavramları sosyolojinin ele aldığı gerçekliği açıklamasında yeterli değildir.

Gulbenkian komisyonuna göre(1998:86); Bilim insanları belirli bir sosyal ortama aittir. Bilgi sosyal olarak kurulmuştur. Bu gerçek, daha geçerli bilgiye ulaşmanın da ancak sosyal olarak mümkün olması anlamına gelmektedir. Aslında bilginin sosyal temelleri olduğunu kabul etmek,

pozitivistlerin zorunluluk olarak gördüğü nesnellik ilkesiyle çelişkili değildir. Bu anlamda tarafsız sosyal bilimci olamaz. Daha çoğulcu ve evrenselci yapılar kurularak sosyal bilimlerin nesnelliği yeniden yapılandırılabilir. Yorumlayıcı yaklaşımın hareket noktası; sosyal, kültürel, politik formasyonları kendi karmaşık özgüllükleri içinde, onları yansıtan söyleme bakarak ve bu söylemde yansımalarını bulan bazen açık, bazen örtük öznellikleri keşfederek anlamaya çalışmaktır(Kümbetoğlu, 2015: 28- 29).

SONUÇ

Aydınlanma felsefesi, bilimsel devrimler, sanayi devrimi gibi düşünsel, siyasi ve felsefi hareketlerin sonucunda pozitivist anlayış oluşmuştur. 19. Yüzyılda pozitivizm paradigmasının temel kabullerini bilimsel düşünce biçimi olarak belirleyen ve araştırmalarını bu paradigmaya göre gerçekleştiren alanlar bilim olarak kabul görüyordu.(Hala bazı çevrelerce, bilim ve pozitivizm birbirinin yerine kullanılır. Bilim denildiğinde öncelikle akla gelen doğa bilimleri alanındaki bilim dalları ya da bunların devamı niteliğinde matematiksel alanlar olan mühendislik bilimleri gibileridir. Sosyal bilim disiplinleri genellikle bu hiyerarşinin alt sıralarında yer almaktadır. Bu gün sosyal bilimlerin bazı dallarının statüsü ve konumunu tam olarak belirleyememelerinin altında yatan nedenlerden biri bu sayılabilir.)

Sonuç olarak, sosyoloji bilimi pozitivistik anlayıştan yorumlayıcı anlayışa doğru olan paradigma dönüşümünden etkilenmiştir. Meydana gelen bilimsel dönüşümler sonucu günümüzde sosyolojide, sosyal gerçekliği farklı biçimlerde tanımlayan, algılayan yaklaşım, anlayış ya da paradigmalar varlığını sürdürmektedir. Sosyolojinin araştırma konusu olgu ve olayların; kendisini oluşturan süreçlerden, toplumun üyesi olan onu yeniden ve yeniden inşa eden bireylerden ve birey gruplarından bağımsız olamayacağı gerçeği, araştırma nesnesine yaklaşımı bu alanda çalışan bilim insanlarını daha yoğunlukla yorumlayıcı paradigmaya yönlendirmiştir.

Özellikle son yıllarda sosyologlar, paradigma dönüşümüyle paralel bilimsel araştırma yöntemlerinde yaşanan değişime de şahit olmuşlardır. Değişim niceliksel araştırmadan niteliksel araştırmaya doğru gerçekleşmektedir. Nitel araştırma, yorumlayıcı paradigmaya dayanan, keşfedici bir bakış açısıyla, bireylerin algıları, duyguları, deneyimleri, düşünceleri gibi öznel verilerden hareket ederek, sosyal gerçekliğin doğasını anlamaya ya da küçük parçaları birleştirerek resmin büyüğünü göstermeye (yapboz metaforunda olduğu gibi) çalışan bir araştırmadır(Gürbüz, Şahin, 2015: 373). Böyle bir eğilime bağlı olarak, bugün

sosyologlar gözlem, örnek olay incelemesi, derinlemesine görüşmeler, odak grup görüşmeleri, içerik analizi, sözlü tarih incelemesi, doküman inceleme ve yaşam öyküsü gibi daha çok zaman ve emek gerektiren nitel araştırma yönteminin tekniklerinden sıklıkla faydalanmaktadır. Ancak günümüzdeki sosyolojik araştırmaların bazıları yöntemsel çoğulculuk anlayışı içinde, gerek niceliksel gerekse niteliksel araştırma yönteminden faydalanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aron, Raymond, (1994), **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri,** Çeviren: Korkmaz Alemdar, Üçüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Balcı, Ali, (2015 **), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler**, 11.Baskı, Pegem Yayınları, Ankara.

Can, Yücel, (2005), **"Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramlarını Paradigma Temelli Bir Sınıflandırma Denemesi**", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, Cilt: 29, No:1, s. 1-11.

Capra, Fritjof, (1992), **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, Çeviren: Mustafa Armağan, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.

Çelebi, Nilgün,(1993), **"Metodolojik Yaklaşımlardaki Çağdaş Eğilimlerin Yansımaları",** Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye'deki Etkileri, Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Tezcan, Nilgün Çelebi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, s. 59-68.

Demir, Ömer,(2012), **Bilim Felsefesi**, 5. Baskı, Sentez Yayıncılık, Bursa.

Dikeçligil, Beylü, (1993), "**Batı'da Değişen Bilim Anlayışı ve Türkiye'de Saha Araştırmaları,** Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye'deki Etkileri, Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Tezcan, Nilgün Çelebi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, s. 39-58.

Dikeçligil, Beylü, (2016), **"Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam"**, Sosyoloji Divanı Özel Sayı, Sosyoloji Dergisi, Yıl: 4, Sayı:8, Temmuz-Aralık, Çizgi Kitabevi, Konya, s.63-71.

Dikeçligil, Beylü, (2017), **"Bilimsel Paradigmaların Oluşumunda ve Dönüşümünde Sosyolojik Bağlam"**, Ontolojiyi Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 59-69.

Dikeçligil, Beylü, (2017), **"Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak",** Ontolojiyi

Hatırlamak Sosyolojide Yöntem Sorunu, Çizgi Kitabevi, Konya, s. 71-100.

Durkheim, Emile, (2016), **Sosyolojik Yöntemin Kuralları,** Çeviren: Özcan Doğan, 2. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Gıddens, Anthony,(2002), **"Pozitivizm ve Eleştiricileri"**, Çeviren: Levent Köker, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Tom Bottomore ve Robert Nisbet, Yayına Hazırlayanlar: Mete Tunçay ve Aydın Uğur, Toplumbilim-Siyasetbilim/02, 2. Basım, Ayraç Yayınevi, Ankara, s. 243-290.

Gıddens, Anthony,(2016), **Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi**, Çeviren: Ümit Tatlıcan, Bekir Balkız, 3. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul.

Gökçe, Birsen, (1992), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, 2. Basım, Savaş Yayınları, Ankara.

Gulbenkıan Komisyonu, (1998), **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Çeviren: Şirin Tekeli, 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.

Gürbüz, S., Şahin, F., (2015), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe –Yöntem- Analiz,** 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Kale, Nesrin, (2002), **"Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru"**, Doğu Batı Dergisi Dünya Neyi Tartışıyor?-2, Yeni Düşünce Hareketleri, Yıl:5, Sayı:19, Mayıs, Haziran, Temmuz, s.29-49.

Keat, R., Urry, J., (2001), **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Çeviren: Nilgün Çelebi, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Kuhn, Thomas, (2014), **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, Çeviren: Nilüfer Kuyaş, 9. Baskı, Kırmızı Yayınları.

Kuş, Elif, (2007), "**Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma"**, Türk Psikoloji Yazıları, Türk Psikologlar Derneği, Cilt:10, Sayı: 20, s.19-41.

Kümbetoğlu, Belkıs,(2015), **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 4. Basım, Bağlam Yayınları, Ankara.

Neuman, W., Lawrence, (2014), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar-I**, Çeviren: Sedef Özge, 7. Basım, Yayın Odası, Ankara.

Özlem, Doğan, (1998), **"Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler"**, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Yeni Bir Kavrayışa Doğru Sempozyum Bildirileri, Defter ve Toplum ve Bilim Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul, s.53-66.

Poloma, M., Margaret, (1993), **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Çeviren: Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Popper, Karl, R.,(2000), **Tarihsiciliğin Sefaleti**, Çeviren: Sabri Orman, 4. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.

Suğur, Nadir, (2014), **"Sosyolojik Yöntemde Klasik ve Yeni Dönem Tartışmaları"**, Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 3. Baskı, AÖF Yayınları, s. 32-63.

Turhanoğlu, Afşin, (2014), **"Bilim, Yöntem ve Toplumsal Araştırma"**, Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 3. Baskı, AÖF Yayınları, s. 2-31.

Türkdoğan, Orhan, (1993), **"Sosyal Araştırmalarda Metodolojik Yaklaşım"**, Sosyolojide Son Gelişmeler ve Türkiye'deki Etkileri, Yayına Hazırlayanlar: Mahmut Tezcan, Nilgün Çelebi, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara s.11-27.

Yıldırım, A., Şimşek, H.,(2013), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Wallerstein, Immanuel, (2003), **Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim**, Çeviren: Tuncay Birkan, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul.

Weber, Max, (1987), **Sosyoloji Yazıları**, İngilizce Baskısını Hazırlayanlar: H.H. Gerth, C. Wrights Mills, Çeviren: Taha Parla, 2.Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

ICHES

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Konstrüktivist Perspektiften Abd-Çin Ticaret Savaşlarının Abd Kamuoyuna Etkisi

Prof. Dr. Nesrin DEMİR* – Görkem DEMİR**

**İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*
nesrinrgs@gmail.com

*** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*
demir.gorkem@hotmail.com

ÖZ

1980'li yıllardan sonra uluslararası ilişkiler çalışmalarında adından sıkça söz ettiren Konstruktivist uluslararası ilişkiler kuramına göre devletlerin uluslararası politik teori için temel analiz birimleridir ve devletler sistemindeki en önemli yapılar maddi değil intersübjektiftir. Ayrıca Konstrüktivist teori, "devletlerin kimliklerinin ve menfaatlerinin, insan doğası ya da iç politika ile sisteme dışarıdan verilmek yerine sosyal yapılar tarafından oluşturulmuş önemli bir kısmı teşkil ettiğini" ve yapı ile aktörlerler arasında kimlik bazlı bir etkileşim olduğunu ifade etmektedir. Dolayısı ile kimlik ve sosyal yapı kavramlarına yaptığı vurgu ile kimlik, söylem, kültür ve kültürü oluşturan dil gibi alt bileşenler de uluslararası ilişkiler çalışmalarına konu olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, ülkelerin ürettikleri dış politika çıktılarının yapı içerisinde mevcut diğer aktörler ve sosyal yapıları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Araştırma, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin arasında 2018 yılından beri devam eden ticaret savaşları bağlamında yaşanan dış politika çıktılarının Amerikan kamuoyuna etkisini ve Amerikan kamuoyundaki Çin algısını nasıl değiştirdiğini ölçmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, öncelikle her iki ülkenin yetkili kurum ve kişilerinin ürettiği dış politika çıktıları incelenmiş, daha sonra da merkezi Washington'da bulunan Pew Research Center isimli bağımsız düşünce kuruluşunun 2005-2019 yılları arasında Amerikan kamuoyu üzerindeki Çin algısını ölçmeye yönelik tekrarlı olarak uyguladığı anket sonuçları kullanılmış ve sonuçlar yıllara göre birbirleri ile karşılaştırılmıştır. 2005-2017 arasında Amerikan kamuoyunda kabul edilebilir bir dalgalanma söz konusuyken Ticaret Savaşları'nın başladığı 2018 yılından sonra keskin bir farklılaşma gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret Savaşı, ABD, Çin, Kimlik, Söylem

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin 1991'de çökmesiyle Soğuk Savaş'ın bitmesi ve ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dünyanın başat gücü haline geldiği, uluslararası ilişkilerde sıklıkla ifade edilmektedir. ABD'nin hegamonik bir güç olmasının yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya ve Rusya'nın hemen hemen her dönemde sıkı ilişkiler yürüttüğü Çin de dünyadaki büyük güçler arasında sayılmaktadır. Özellikle sahip olduğu insan gücü dolayısı ile iş gücü potansiyelinin kullanılması Çin'in yeniden, üretim yapan bir ülke haline gelmesine neden olmuştur ve dolayısı ile Çin, ABD gibi birçok ülkenin ticaret yaptığı en önemli ülkelerden biri haline gelmiştir. Her iki ülkenin de dünyanın gelişmiş ve hâlen daha gelişmekte olan ülkeler olması sebebiyle ticaret hacimleri yüksek olup ilk diplomatik ilişki kurmaya başladıkları 1979 yılından, özellikle Çin'in 1980 yılında Birleşmiş Milletlere (BM) katılmasından itibaren yüksek olan ticaret hacimleri daha da büyümüştür (Zhu ve diğerleri, 2018:424). Öyle ki 1984 yılına kadar ABD, Çin'in dış ticarette Japonya ve o zamanlar bir İngiliz sömürgesi olan Hong Kong'tan sonra en büyük üçüncü ticaret ortağı haline gelmiştir (Wang, 2013). ABD, 1980 yılında Çin'e 3,8 milyon dolar ticari mal ihraç edip 1,1 milyar dolar değerinde mal ithal ederek 2,7 milyar dolar dış ticaret fazlası vermişken yıllar içerisinde ticaret dengesi Çin'in lehine dönüşmüştür.

Bu dönüşüme katkı sağlayan diğer önemli bir gelişme, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmasıdır. Çin'in DTÖ'ye üye olmasından sonra, ABD ile olan ticaretinde artış olmasının yanı sıra kendi ekonomisine kıyasla dört kat büyüme gerçekleştirmiş, 2001'den bu yana dünyanın en büyük dördüncü ekonomisi sıralamasından en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Çin'in iktisadi kalkınmasındaki attığı bu hızlı adımlar, ABD ile olan ticaret dengesini de etkilemiş, 2000 yılında ABD'nin Çin ile olan uluslararası ticaretinde verdiği dış ticaret açığı 83,8 milyar dolara ulaşmışken, 2017 yılında bu açık 375 milyar doların üzerine geçmiştir.

Dış ticaret açığı vermenin sonuçları değişken olsa da, açık veren ülkedeki işsizlik oranlarını arttırması ve yurtiçi üretimi teşvik etmediğinden, yerli ekonomi açısından çoğunlukla olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü ABD'li firmaların büyük bir kısmı Çin ve Hindistan gibi ülkelerde nüfus potansiyelinin fazla olması sebebiyle düşük olan emek ücretinden yararlanmakta ve üretimlerini bu ülkelerde gerçekleştirmekte ve dolayısı ile hem ABD'deki istihdamı olumsuz etkilemekte hem de işsizlik oranını arttırmaktadır. Dahası, baskın bir küresel para birimi olan ABD Dolarının işlem değerini, ABD'nin market hacmini, yabancı bir sermaye olarak çekiciliğini, vatandaşların harcama ve biriktirme

eğilimlerinin değişmesine de neden olabilmektedir. Bu nedenle, ABD Başkanı Donald Trump, ABD ve Çin arasındaki dış ticaret açığının 2017 yılı itibariyle 375 milyon Amerikan Dolarını aştığını ve bu rakamın ABD-Çin arasındaki karşılıklı ticarette rekor düzeye ulaştığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Nisan 2017'de, Meclis Soruşturma Servisi (Congress Research Service) tarafından yürütülen araştırmada Çin'in fikri ve mülkiyet haklarına bağlılık göstermediğini, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) uygulamalarını tutarsızca yürüttüğü, sübvansiyonlarını devlete ait ticari şirketlere yaptığı, ekonomi içerisinde devlet tarafından korunan bazı sektörlerin bulunduğu gibi bazı sonuçlara ulaşmıştır (Poudyal, 2018:3). Dolayısı ile Çin'den ABD'ye ithal edilecek malların hacminde yaratılacak bir daralma ile bu açığın kapatılabileceği ve uluslararası ticarette Çin'e bu derece bağımlılığın ABD ulusal çıkarlarına aykırı olduğu Ticaret Temsilciliği (United States Trade Representative) tarafından raporlanmıştır (Carvalho ve Diğerleri, 2019:1).

Diğer yandan, ABD'nin Çin ile olan ticari ilişkilerindeki Amerikan argümanları Trump dönemine özgü değildir ve on dört yıl öncesindeki akademik çalışmalarda bile Trump tarafından siyasi üretilen dış politika çıktıları ile benzerlik göstermektedir. Hughes (2005), yılında yaptığı "A Trade War With China" isimli çalışmada ABD'nin Çin'in ekonomik gelişimi ile ilgili ABD'nin duyduğu rahatsızlığı detaylı olarak incelemiş ve iki aktör arasında yaşanabilecek olası bir ticaret savaşına dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, Pew Research Center'ın (PRC) aynı yıllarda Amerikan kamuoyunda Çin ile ilgili yaptığı ölçümler bulunmaktadır. Dolayısı ile çalışma kimlik kavramını tanımlayacak ve konstrüktivist perspektiften kimlik oluşum sürecini değerlendirdikten sonra Trump yönetiminin dış politika çıktıları ile ABD hükümetinin karar alım süreci içerisinde etken olduğundan Çin dış politika çıktılarını analiz edecektir. Son olarak, PRC'nin verilerine göre Trump dönemindeki Çin politikasının Amerikan kamuoyuna etkisi değerlendirilecektir.

Konstrüktivizm: Kimliğin Sosyal İnşası

Konstrüktivizmin bir teori olarak Uluslararası İlişkiler alanında kendisine yer bulması, 1980'li yılların sonlarında Pozitivizm ve Post-pozitivizm arasında yaşanan ve "3. Büyük Tartışma" olarak bilinen disipline ait teorilerin geçerliliğinin sorgulandığı dönemden sonra gerçekleşmiştir. Bu döneme kadar ortaya atılan ana akım teorilerden en önemli farklarından birisi " devletlerin uluslararası politik teori için temel analiz birimleri olduğunu, devletler sistemindeki en önemli yapıların maddi değil intersübjektif olduğunu, devletlerin kimliklerinin ve menfaatlerinin insan doğası ya da iç politika ile sisteme dışarıdan verilmek yerine sosyal yapılar tarafından oluşturulmuş önemli bir kısmı teşkil

ettiğini" ifade eden yapısal bir teoridir (Wendt, 1994:385). Tek bir tür konstrüktivizm olmadığını, bu görüşü savunan akademisyenler arasında görüş ayrılıkları bulunduğunu, dolayısı ile taksonomisinin pek mümkün olmadığını belirtmekte fayda vardır (Karacasulu, 2012:111). Dolayısı ile Konstrüktivizmin kimlik, söylem, menfaat, kültür gibi kavramlara olan bakış açısı genel geçer bir perspektiften değerlendirilecektir.

Anthony Smith'e göre kolektif boyutta olan kimlik, insan gruplarının diğerlerinin karşısında kendilerini nasıl tanımladıklarını ve onlarla nasıl ilişkilendirdiklerini ifade eden, onların toplum biçimlerinin bir yansıması olan ve kendilerinin dünya üzerindeki yerlerini belirlemede araçsal olan bir olgudur (2009:36). Bu bağlamda, bu olgu yapı içerisindeki devletlere ait bir kavramdır ve devletler sistem içerisindeki diğer devletlerin sahip oldukları kimliklere göre davranış belirler.

Alexander Wendt (1994:388) devletler arasında kolektif kimlik inşasına neden olan üç tip mekanizma belirlemektedir. Bunlardan birincisi, bölgesel ya da küresel ölçekteki öznelerin arasında etkileşim yaratan "yapısal içeriklerdir". Bu içerikler özneler için kolektif kimlik oluşumunu hızlandırabilecek ya da sınırlayabilecek dinamiklerin ortaya çıkabilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle doğrudan değil, dolaylı olarak nedensellik fonksiyonları bulunmaktadır. Aktörler arasındaki yapı, karşılıklı mantık, beklentiler, uluslararası kurumların ya da tehdit mekanizmalarının işleyişi içerisinde şekillenmiş dünya görüşünden oluşmaktadır. İkinci mekanizma sistemik süreçtir. Wendt'e göre yapılar durağan değildir ve aktörler tarafından kolektif kimlik oluşumu için her zaman yeniden inşa edilir ya da yeniden üretilir. Durağan olmayan yapı süreci, aktörün kendisinin iradesinin dışında kalan aktörlerin davranışlarıdır. Süreç içerisinde kimlik oluşumu iki aşamalıdır. Birinci aşamada "ticaret ya da sermaye akışı gibi artan karşılıklı bağımlılık" ile "kimliğin var olabilmesi için ortak bir 'öteki' gerekmektedir". Wendt'e göre öteki somut bir birim ya da nükleer savaş gibi soyut bir olgu olabilir. Kolektif kimlik oluşumunu hızlandırabilecek ikinci bir süreç aşaması, özgü değerlerin uluslararası ötesi boyuta geçişidir (Wendt, 1994: 390). Bu değerler birçok boyutta uygulanabilir olmakla birlikte en göze çarpanları kültürel ve siyasi nitelikte olanlarıdır. Demokratik değerlerin ve insan haklarının uluslarüstü kurumlarca dünyaya yayılmak istemesi bu durumun örneklerinden birisidir. Üçüncü ve son mekanizma stratejik uygulamalardır. Buna göre, yapılar ve birimler sistemdeki aktörlerin davranışlarının bir sonucu olarak yeniden şekillenir.

Birim, yapı ve devlet davranışları arasında bir karşılıklı ilişki bulunmaktadır (Kaya, 2008). Hem yapı hem de birimler diğer devletlerin davranışlarından etkilenmekte ve dolayısı ile bir devletin davranışları ve iç politikaları başka bir devletin kimliği üzerinde belirleyici olabilmektedir.

Bu aynı zamanda bir aktörün diğeri tarafından dost ya da düşman olarak algılanmasını sağlamaktadır (Bozdağlıoğlu, 2012:134). Diğer yandan politika çıktıları bir aktörün yetkili kurumları ve kişileri tarafından üretilmektedir. Siyasi elitler ürettikleri politika çıktılarını meşru kılmak adına politik söylemlerde bulunurlar. Siyasi söylemler çoğu zaman retoriktir ve söylemlerin amacı hitap ettikleri popülasyonu ikna etmek ve onların mobilizasyonunu sağlamaktır (Chilton ve Schäffner, 2011: 304).

Söylemler, yapı içerisindeki aktörlerin kendilerini nasıl tanımladıklarına, çıkarlarını nasıl meşrulaştırdıklarına dair belirleyici bir unsurdur (Kaya, 2008:105). Dolayısı ile söylemler aktörlerin çıkarlarını ve onların kimliklerini yansıtmakta söylem ve kimlik kavramı karşılıklı etkileşim içerisindedir. Söylemler kitle mobilizasyonu sağlayarak politika çıktılarının kamuoyunun nezdinde meşrulaşmasını sağlar, dolayısı ile kimlik üzerinde değiştirici ve dönüştürücü bir etkiye neden olmaktadır. Dahası, yapı içerisinde bulunan diğer aktörler de aktörün dönüşen kimliğinden etkilenir ve bu kimliğe uygun dış politika çıktısı üretir.

Sonuç olarak, uluslararası sistemin birimlerden oluşan bir yapı olduğunu, devletlerin de bu yapının bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Devletler bu yapının yalnızca bir parçasıdır ve bu yapı içerisinde kimlikleri vasıtasıyla temsil edilmektedirler. Aktörlerin ve diğer birimlerin ürettiği dış politika çıktıları hem uluslararası yapıyı hem de yapının içerisindeki diğer birimleri etkilemektedir. Diğer yandan politika çıktılarının meşrulaştırıldığı siyasi söylemler kural koyucu kurumlar ve siyasi elitler tarafından kitle mobilizasyonunu sağlamak için kullanılmaktadır ve dolayısı ile halkın üzerinde algı yaratmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ABD-Çin arasında yaşanan ticari gerilimin nedenleri ve gelişimi ve adımlarına değinilecektir.

Sıfır Toplamlı Oyunlar: ABD-Çin Arasındaki Ticaret Savaşı

2018 yılı itibariyle Çin ve ABD arasındaki ticari gerilim artmaya devam etmiş ve öncelikle Trump Hükümeti, Çin'den dış ticaret açığını 100 milyar dolara kadar düşürmesini taleptir (Meltzer ve Shenai, 2019: 1). Buna karşılık, Çin'in çözüm olarak ürettiği "yeni hizmet sektörlerinin oluşturulması, yatırım kısıtlamalarının azaltılması ve ABD'den daha fazla "enerji ve tarım ürünü" satın alınması" gibi alternatifler etkisiz kalmıştır (Sardana, 2019:1). Dahası, Hazine Bakanı Steven Mnuchin ve Çin'in ekonomi bakanı Liu He arasında görüşmelerde dış ticaret açığını 2020 yılına kadar 200 milyar dolara kadar düşürülebileceği taahhüt edilse de herhangi bir sonuç alınamamıştır (Jakóbowski, 2018:2).

Tablo 1: "1980-2017 Yılları Arası ABD – Çin İhracat ve İthalat Dengesi"

Yıllar	ABD'den Çine İhracat (milyar dolar)	Çin'den ABD'ye İthalat (milyar dolar)	ABD Dış Ticaret Dengesi (milyar dolar)
1980	3,8	1,1	+2,7
1990	4,8	15,2	-10,4
2000	16,3	100,1	-83,8
2010	91,9	365,0	-273,0
2011	104,1	399,4	-295,3
2012	110,5	425,6	-315,1
2013	121,7	440,4	-318,7
2014	123,7	468,5	-344,8
2015	115,9	483,2	-367,3
2016	115,6	462,6	-347
2017	130,4	505,6	-375,2

Kaynak: (Morrison, 2018:2)

Ülkeler arasındaki diyalog yetersizliğinden kaynaklanan, 2018'den günümüze değin süren, ABD ve Çin arasında "ticaret savaşları" olarak anılan savaşları "Teknoloji, Fikri ve Sınai Haklar Savaşları", "Çelik ve Alüminyum Savaşları", ve "Otomobil Savaşları" olmak üzere üç başlık altında incelemek mümkündür (Manish ve Krishnan, 2018: 10). Bu bağlamda, ABD'nin Çin ile ilgili politikası, birbirine paralel olan iki temel üzerine inşa edilmiştir. Bu temelleri ekonomik ve politik olarak sınıflandırmak mümkündür (Zhang, 2018:56). Bunlardan birincisi – ekonomik olanı-, Çin'in ticari uygulamalarından kaynaklı ABD'li şirketleri uluslararası ticarette zarara sokan araştırmaların incelenmesi,

ABD'li girişimcilerin fikri haklarının korunması, Çin'in 2025* hedeflerine ulaşıp "Yeni İpek Yolu Projesini" gerçekleştirip ticari ve teknoloji alanında küresel bir lider olarak ortaya çıkmasının önüne geçilmesidir (Demir ve Tekir, 2018:36). Diğeri -politik olanı- ise, Çin'in yakın geleceğin en önemli teknolojilerini kontrol eden ulusal güvenlik uygulamaları ve bunun yapılabilmesi için Amerikan teknolojisini kullanmasından ABD ulusal güvenliğinin duyduğu endişedir (Sirby ve Arunachhalam, 2018: 2).

ABD-Çin arasındaki ticari savaşların ilk dalgası 2018'in Ocak ayında yaşanmış, ABD , 1974 Ticaret Antlaşması'nın 201. Paragrafını uygulayarak Çin'den ithal edilecek çamaşır makineleri ve güneş panellerine ilave gümrük vergisi uygulanacağını duyurmuştur (Hur, 2018: 406). Çin'den iki yıl içerisinde gelecek olan çamaşır makinelerinin ilk 1,2 milyon adedine %20, diğerlerine ise %50 gümrük vergisi uygulayacağını, güneş panellerine ise ilk yıldan sonra dört yıl içerisinde kademeli olarak yarıya düşecek şekilde %30 gümrük vergisi uygulayacağını duyurmuştur (Havráneková, 2019: 4). Güneş panellerine getirilen gümrük vergisi, Çin'in bu sektörde dünya üretiminin %65'ini kendi elinde bulundurması nedeniyle önem teşkil etmektedir (Manish ve Krishnan, 2018: 10).

Ticaret savaşlarına ilişkin diğer gelişme, Çin'den ithal edilen "çelik ve alüminyum" ithatına getirilen gümrük vergisi artışıdır. Ticaret Bakanlığı'nın (Department Of Commerce) 1962 tarihli Ticari Büyüme Anlaşmasının 232. Paragrafına dayanarak yürüttüğü araştırma, "Çin'den ithal edilen çelik ve alüminyum ürünlerinin ABD'nin ulusal güvenliğini tehlikeye soktuğu ve iç ekonomisine zarar verdiği" sonucuna ulaşmış ve bunu Beyaz Saray'a raporlamıştır (Hur, 2018: 407). Dolayısı ile Trump yönetimi, 8 Mart 2018'de, Çin'den ABD'ye ithal edilen çelik ve alüminyum ticaretine ekstra gümrük uygulanacağını duyurulmuştur. Bu uygulamada ABD'nin sıkı ticari ilişkiler yürüttüğü Meksika ve Kanada gibi sınır komşuları ile Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler muaf tutmuşken, Haziran 2018'de yeni bir uygulama ile bu ülkelere de 22 milyar dolarlık gümrük vergisi uygulanmıştır (Amiti, Redding, ve Weinstein, 2019: 3). Dolayısı ile ticaret savaşları Kanada, Rusya ve AB'ye de sıçramıştır (Evans, 2019:48). Uygulamanın amacı yerli üreticiyi korumak ve ABD vatandaşları için istihdam alanı yaratabilmek olup içeriği ithal çeliğe %25

* Çin'in 2025 yılı hedefleri "Made in China 2025" olarak anılmakta olup, Çin'in üretim sektörünü geliştirip Çin'i teknolojik bir süper güç haline getirmeyi hedefleyen hükümet destekli endüstriyel bir politikadır (Deborah ve Chen, 2019:217). Bu nedenle bilişim, iletişim, telekomünikasyon, makine araç gereçleri gibi en önemli sektörlerde gelişimi hedeflemektedir.

oranında, ithal alüminyuma ise %10 oranında gümrük vergisi uygulamaktır. Trump, gümrük vergisinin arttırılarak ABD ekonomisi içerisindeki Çin'e ait pazarların hacmini daraltarak ulusal güvenliği sağladığını düşünmektedir (News, 2019).

ABD'nin alüminyum ve çelik ürünlerine uyguladığı gümrük vergisine karşılık Çin, 2018 Mart'ının ilk günü, ABD ile tüm soya fasulyesi anlaşmalarını fes ettiğini duyurmuş ve meyve, fındık, şarap, çelik boru gibi ürünler olmak üzere toplamda 120 adet ürüne %15 ve dönüştürülmüş alüminyum ve domuz eti gibi toplamda 8 adet ürüne 25% olmak üzere gümrük resmi uygulayacağını duyurmuştur (Kashyap ve Bothra, 2019: 4; Paweł, 2019:172) . Bir gün sonra, ABD yaklaşık değeri 50 milyar dolar kadar olan makine, ecza ve havacılık başta olmak üzere 1300 kadar ürüne %25 gümrük vergisi uygulayacağını duyurmuş ve iki ülke arasındaki ticari gerilimin artmasına neden olmuştur (Paweł, 2019:172). Bir gün sonra, 4 Nisan 2018'de Pekin Hükümeti, yeni bir açıklama ile toplam değeri 50 milyar dolar olan, başta havacılık ürünleri, otomobil parçaları, soya fasulyesi ve kimyasallar olmak üzere 106 kadar ürüne %25 gümrük vergisi uygulayacağını duyurmuştur (Shane, 2018).

Ticaret savaşlarına dair diğer bir gelişme Nisan 2018'de Trump'ın, ABD'li girişimci ve hisse sahiplerini olumsuz yönde etkilemesi nedeni ile Çin'in fikri ve mülkiyet haklarına sınırlamalar getiren bir dizi kanunun yasalaştırılacağını ifade etmesiyle yaşanmıştır (Mallick, 2018). Bu durumun altında yatan neden, 14 Ağustos 2017'de Trump'ın Ticaret Temsilciliğine verdiği bir yönergede, Çin'in ABD'den ithal ettiği teknoloji transfer politikalarının ve fikri mülkiyet haklarının korunup korunmadığın belirlenmesi üzerine yapılan araştırmanın sonucuna dayanmaktadır (Morrison, 2018: 58). Ticaret Temsilciliği yayınladığı raporda, "Çin mahkemelerinin ve hukukunun ABD'li girişimcilerin fikri mülkiyet haklarını korumada yetersiz olduğunu, ABD'li girişimcilere ait teknolojinin çalındığı ve sanayi mamullerinin taklit edildiği" vakalar yaşandığını, dolayısı ile fikri ve mülkiyet hakları konusunda ABD'nin Çin yüzünden yıllık 50 milyar dolar kadar zarar ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca, renkli televizyonlar, makine parçaları, elektronik aksam parçalarına değer üzerinden %25 ilave gümrük vergisi uygulanması, uyuşmazlık çözümü için DTÖ'ye Çin'in ayrımcılık gözeten lisanslama uygulamalarından dolayı başvurulması gerektiği ve ABD'nin teknolojisinin transferi sırasında Çin'e daha sınırlayıcı politikalar uygulanması gerektiği tavsiye edilmiştir (Morrison, 2018: 58). 16 Nisan 2018'de Çin merkezli elektronik üretim firması olan ZTE bu sınırlamalara takılmış ve yedi yıllığına Amerikan şirketleri ile ticaret yapması yasaklanmıştır; ancak bu karar Mayıs 2018 sonunda Çin-ABD arasında yapılan görüşmelerden sonra 7

Temmuz 2018'de iptal edilmiştir ve beraberinde bir dizi sıfır toplamlı oyun sürecini başlatmıştır (Wong ve Koty, 2019).

ZTE'nin Amerikalı şirketlerle ticaret yapmasına konulan yasak kaldırmadan, 17 Nisan 2018'de Çin, ABD tarım sektörü içerisinde önemli bir yer tutan ve yem endüstrisinde kullanılan sorgum üzerine %178'lik anti damping vergisi koymuş, ancak Çin Ticaret Bakanlığı Mayıs 2018'de, ülkeler arasında yapılan görüşmelerin neticesinde sorguma gümrük vergisi uygulama politikasından vazgeçildiğini duyurmuştur (Wong ve Koty, 2019). Dolayısı ile bu kez der Çin tarafından oynanan sıfır toplamlı oyunu teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

21 Mayıs 2018'de her iki ülke de mevcut ticari sorunlarını çözmek için bir araya gelmiş ve ABD'nin ticari açığının azaltılması için Çin'in daha fazla dışalım yapması konusunda mutabakata vardıklarını duyurmuştur (Heeb ve Bryan, 2019). Buna karşın, Beyaz Saray 29 Mayıs 2018'de 50 milyar değerinde başka bir gümrük vergisinin 15 Haziran 2019'dan itibaren Çin mallarına uygulanacağını duyurmuş ve oluşturulmaya çalışan ticaret anlaşmanın ruhuna zarar vermiştir (Liu ve Woo, 2018: 320; Evans, 2019: 48). Dolayısı ile Çin Maliye Bakanlığı'nın Vergilendirme Komitesi, 16 Haziran 2018'de yaptığı duyuruda "Her iki ülkenin mutabakata varmasının ardından yapılan gümrük vergilerinin uygulamaya konmasının, Çin'in yasal haklarına ve menfaatlerine zarar verdiğini aynı zamanda DTÖ'nün ilgili kurallarını ihlal ettiğini ifade etmiştir (Announcement of the Customs Tariff Commission of the State Council on Adding Tariffs to Imports of US$50 Billion, 2018). Aynı duyuru, yaklaşık değeri 50 milyar dolar olan 659 Amerikan malının gümrük vergisini %25 civarında arttırıldığını ve bunların yaklaşık değeri 34 milyar dolar olan 545 tanesinin 6 Temmuz 2018'den bu yana uygulamaya konulacağını, geri kalanınınsa ilerleyen dönemlerde farklı farklı açıklanacağını belirtmiştir.

Çin'in ABD'nin uyguladığı gümrük vergisi arttırma politikasına karşı verdiği cevap, ABD'yi bir kez daha gümrük vergisini bir araç olarak kullanmaya itmiş, 10 Temmuz 2018'de ABD Ticaret Temsilciliği tarafından yayınlanan üçüncü listede değeri 200 milyar dolar olan başta işlenmiş gıda, yapı malzemeleri ve otomobil parçaları olmak üzere 5984 kalem Çin malına 10% yerine %25 gümrük vergisi uygulamaya karar vermiş ve listeye Çin'den ABD'ye ithal edilmesinin ABD ulusal güvenliği için önemli derecede risk teşkil ettiğini düşündüğü 44 kalem mal daha eklemiştir (Pong ve diğerleri, 2018). 3 Ağustos 2018'de ise Çin'den karşılık gelmiş;2,493 kalem gıda, tekstil, zirai ürünlerine %25, 1,078 kalem gıda ve kimyasallara %20, 974 kalem gıda, zirai ürün ve züccaciye ürünlerine %10 ve 662 kalem kimyasal, makine ve tıbbi aletlere %5

oranında toplamda 60 milyar dolar gümrük vergisi uygulanmıştır (Wong ve Koty, 2019).

Ardından, uluslararası ticaretten sorumlu Çin Ticaret Bakanı Yardımcısı Wang Shouwen ile mevkidaşı David Malpass 22-23 Ağustos 2018 tarihlerinde ülkeler arasındaki diyaloğu arttırmak amacıyla bir araya gelmiş ve yapıcı niyetle görüşmeler gerçekleştirmiştir (Jie, 2018). Ancak bu gelişmelerden önemli bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra, Kasım 2018 G-20 Zirvesi'nde Trump ve Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping, ABD'nin fikri ve mülkiyet haklarının korunması, gümrük bariyerlerinin kaldırılması, siber hırsızlığın önüne geçilmesi gibi konuların 1 Mart 2019'a kadar 90 gün içerisinde çözülmesi hususunda mutabakata varmıştır (United States Trade Representative, 2019:6) . Daha sonra 7-9 Ocak 2019 tarihleri arasında Ticaret Temsilciliğinden sorumlu vekil Jeffrey Gerrish önderliğinde Pekin'de toplanan komite iki ülke arasında daha adil, karşılıklı ve daha dengeli bir dış ticaret için görüşmelere başlamıştır ve görüşmeleri daha bağlayıcı hale getirmek için antlaşma imzalama gündeme getirilmiştir (Office of the United States Trade Representative, 2019). Ancak daha sonra, fikri ve mülkiyet hakları konusunda her iki ülke de ortak bir karara varamadığından dolayı bu alanda daha fazla ilerleme kayıt edilememiştir (Franck ve Tausche, 2019). Dahası, 1 Mart 2019 tarihine kadar iki ülke arasında ticaret savaşına neden olan sorunları aşamadıklarından dolayı, taraflar Mart ve Mayıs ayı boyunca görüşmüş ve Mart ayında uygulanması gereken sınırlandırıcı gümrük vergilerini uygulamamıştır (Deborah ve Chen, 2019: 228). Ancak 10 Mayıs 2019'da görüşmelerden hiçbir sonuç alınamadığı için ABD içerisindeki Çin üretimi malların azaltılması için 200 milyar dolar değerindeki Çin mallarına %25 gümrük tarifi ve resim uygulamaya başlamıştır (Meltzer ve Shenai, 2019: 1; Heeb, 2019a). Hemen ardından, 3 gün sonra Çin aynı oranda karşılık vermiş, ABD'den ithal edilecek ürünlere 1 Temmuz 2019'dan geçerli olmak üzere %5 ve %25 aralığında farklı gümrük vergileri uygulamıştır (Holland ve Sam, 2019; Kashyap ve Bothra, 2019:8).

Çin'in karşılık olarak gümrük vergilerini arttırmasının ardından, ABD Ticaret Bakanlığı, ABD'li girişimcilerin Çin'e ait büyüyen bir teknoloji firması olan Huawei Teknoloji Ltd Şti ve iştirakleri ile hükümetin onayı olmadan ticaret yapmasını yasaklamıştır (Wong ve Koty, 2019). Kararın arkasında, Huawei Ltd Şti ve iştiraklerinin uzun zamandan beri devam eden casusluk faaliyetleri ilişkilendirilmesi ve çıkarılan kanun hükmünde kararname ile bu tip faaliyetlerin ulusal güvenliğe aykırı olması bulunmaktadır (Stewart, 2019). Ardından Çin Ticaret Bakanlığı düzenlediği basın toplantısında Xinhua Haber Ajansı tarafından yöneltilen "ABD'nin yalnızca gümrük vergilerini yükseltmekle kalmadığı, aynı

zamanda bazı teknoloji şirketlerine karşı sert ticari tedbirler de uyguladığı sorusuna Bakanlık Sözcüsü Gao Feng "ABD'nin ticari zorbalık yaptığını, bu zorbalığın yalnızca Çin menfaatlerine zarar vermeyip küresel ticareti kötü yönde etkilediğini, uluslararası ve ulusal çıkarları korumak adına bunlara aynı şekilde cevap verileceğini" ifade etmiştir (Ministry of Commerce, 2019). Feng, aynı zamanda ABD'nin Huawei Teknoloji Ltd Şti ve iştirakleri hakkındaki suçlamalarının "herhangi bir mantıklı zemini olmadığı ve ABD'nin uluslararası alandaki güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olduğunu" ifade etmiştir.

Dolayısı ile iki ülke arasındaki ticaret savaşının gerilimi artmış ve Donald Trump "Ağusto 2019'da Osaka'da toplanacak olan G-20 zirvesinden sonra iki ülke arasındaki dış ticarette henüz vergilendirilmemiş olan 300 milyar dolar civarındaki kalan Çin mallarına vergi uygulayacağını duyurmuştur (Churchill, 2019). Ancak G-20'den hemen önce Trump ve Xi Jinping iki ülke arasındaki ticaret savaşında ateşkes ile anlaşmazlık yaşadıkları konuların çözümü için görüşmelere devam etme kararı almıştır (Wu ve Diğerleri, 2019). Ağustos 2019'daki G-20 Zirvesinde bir araya gelerek ABD'nin müzdarip olduğu dış ticaret açığı ile fikri ve mülkiyet haklarının korunmasuna ilişkin konuları müzakare etmiştir. Dahası, Trump yönetimi Huawei üzerine uygulanan ticari yaptırımları esnetmiş, Huawei'nin ülkenin ulusal güvenliği için herhangi bir tehlike arz etmediğinin anlaşılması üzerine Amerikan şirketlerine Huawei ile çalışma izinlerini iade etmiştir (Tankersley ve Swanson, 2019; Carroll, 2019). Dahası, Beyaz Saray Basın Sekreterliği 31 Temmuz 2019'da yaptığı duyuruda tarafların yapılan ikili görüşmeler sonucunda fikri mülkiyet hakları, teknoloji transferi, gümrük vergilerinin kaldırılması konusunda mutabakata vardığını, Çin'in ABD'den daha fazla ithalat yapacağı konusunda taahhütte bulunduğunu ve görüşmelere devam edileceğini duyurmuştur (Statement from the Press Secretary, 2019).

İki ülke arasında yaşanan bu gelişmeye karşın, Donald Trump, Çin'den ithal edilen malların gümrük vergisine tabi tutulmamış olan 300 milyar dolarlık kısmına 1 Ağustos'tan itibaren %10'luk bir gümrük vergisi uygulanacağını duyurmuştur; buna karşın bir gün sonra Pekin Yönetimi ABD'nin G-20 Zirvesinde alınan kararları ihlal ettiğini, herhangi bir gümrük uygulamasına aynı şekilde karşı tedbir alınacağını duyurmuştur (Heeb ve Bryan, 2019). Ancak ABD'nin aldığı %10'luk gümrük vergisi uygulama ile ilgili karar ulusal güvenlik, sağlık, emniyet ve yaklaşan Noel etkinlikleri gibi nedenlerden dolayı hemen uygulamaya alınmamıştır (BBC News, 2019). Dahası, 5 Ağustos 2019 tarihinde, Hazine Bakanlığı resmi sitesinde yayınladığı haberlerde, Çin'in etkili ödemeler dengesini önlemek için kendi para birimlerinin değişim değerini kontrol ettiğini ve dolayısı ile

uluslararası ticarette adil olmayan rekabet avantajı sağladıklarını, bunun önlenmesi için ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin'in IMF ile görüşmeler halinde olduğunu duyurmuştur (U.S. Department Of The Treasury, 2019).

23 Ağustos 2019'da Çin, ABD'nin açıklamalarına karşılık olarak, ABD'den ithal edilen ürünler üzerine 75 milyar dolar değerinde gümrük vergisi uygulama hazırlıklarına başladığını, ek olarak otomotiv sektöründeki ticarete Aralık 15'ten geçerli olmak üzere sınırlamalar getireceğini duyurmuş, bu alandaki gümrük vergisini %12,6'dan %42,6'ya yükseltmiştir (Bown, 2019). Buna karşılık Trump yaptığı bir açıklamada, 250 milyar dolar değerindeki Çin mallarına konan %25 gümrük vergisinin %30'a çıkarılacağını, eylül ayı için planladıkları %10'luk gümrük vergisinin de %15'e çıkarılacağını duyurmuştur (Heeb & Bryan, 2019; Heeb, 2019b).

1 Eylül 2019'da 300 milyar dolar değerindeki Çin mallarına ABD tarafından uygulanan gümrük vergisi, Ticaret Savaşı'nın şiddetlenmesine neden olmuş, Çin, ABD aleyhinde DTÖ'nin uyuşmazlık çözümü mekanizması aracılığı ile ulusal menfaatlerini korumak için dava açmıştır (Ministry Of Commerce, 2019c). Ancak daha sonra iki ülke arasındaki görüşmeler yeniden başlamış, hem Çin, hem de ABD karşılıklı olarak gümrük vergisine tabi tuttukları malların listesini karşılıklı olarak daraltmıştır (Wong ve Koty, 2019).

İki ülke arasında 450 günden uzun bir zaman dilimini kapsayan Ticaret Savaşları nihai olarak çözüme kavuşturulabilmiş değiştir. Sorunun çözülebilmesi her iki ülke arasında daha etkin bir diplomasi ve ortak alınan kararların uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Bu süre zarfı içerisinde iki ülke arasında yaşananlar ekonomik bağlamda olmasa da karar alma süreci içerisinde sıfır toplamlı olma eğilimindedir. Buna karşın ABD ve Çin devlet kurumlarının resmi sitelerinde yapılan duyurular ile bu kurumlarda çalışan bireylerin kişisel sosyal medya hesaplarında yaptığı açıklamalar bu ülkelerin vatandaşlarına karşı algı oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Amerikan halkının Çin ile ilgili görüşlerinin yıllara göre değişimi ticaret savaşlarının başlamasından önceki dönemle karşılaştırılarak incelenecektir.

ABD-Çin Arasındaki Ticaret Savaşlarının Amerikan Kamuoyuna Etkisi

Pew Research Center tarafından yıllık olarak düzenen Global Attitudes Survey isimli bir anket çalışması, Amerikan vatandaşlarının Çin

ile ilgili görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma verileri yıllara göre değişiklik göstermektedir. 2014 yılı araştırması, 22 Nisan 2014 ve 11 Mayıs 2014 tarihleri arasında rastgele yöntemi ile seçilen 18 yaş üzeri 1002 kişi ile telefonda görüşülerek gerçekleştirilmiştir ve güvenilirlik katsayısı %96,5'tur. 2015 yılı araştırması, 13 Nisan-3 Mayıs tarihleri arasında, rastgele yöntemle seçilmiş 1003 kişi ile telefonda görüşülerek gerçekleştirilmiş ve güvenilirlik katsayısı %96,4'tür. 2016 araştırması 4-24 Nisan 2016 tarihleri arasında, rastgele yöntemi ile seçilen 18 yaş üzeri 1003 kişi ile telefonda görüşülerek gerçekleştirilmiştir ve güvenilirlik katsayısı %96,6'dır. 2017 araştırması 16 Şubat - 15 Mart 2017 tarihleri arasında, rastgele yöntemi ile seçilen 18 yaş üzeri 1505 kişi ile telefonda görüşülerek gerçekleştirilmiştir ve güvenilirlik katsayısı %97'dir. 2018 araştırması 14 Mayıs - 15 Haziran 2018 tarihleri arasında, rastgele yöntemi ile seçilen 18 yaş üzeri 1500 kişi ile telefonda görüşülerek gerçekleştirilmiştir ve güvenilirlik katsayısı %97,1'dir. 2019 araştırması 13 Mayıs - 18 Haziran 2019 tarihleri arasında, rastgele yöntemi ile seçilen 18 yaş üzeri 1503 kişi ile telefonda görüşülerek gerçekleştirilmiştir ve güvenilirlik katsayısı %97'dir.

Tablo 2: "Çin hakkında (olumlu/olumsuz) görüşlere sahibim."

Kaynak: (Silver ve diğerleri, 2019)

2005 yılından 2019 yılına kadar her yıl tekrarlı olarak uygulanan ve Amerikan halkının Çin ile ilgili düşüncelerini ölçmeye araştırmaya göre ABD kamuoyunun araştırmanın başladığı 2005 yılına kıyasla Çin ile ilgili negatif görüşlerinde bir artma, pozitif görüşlerinde bir azalma olmuştur. Araştırmaya 2005 yılında katılanların %35'i olumsuz %43'ü olumlu görüş bildirmişken bu istatistiklerin 2019 yılına kadar dalgalanmalarla birlikte yönü değişmiş, katılımcıların %60'ı olumsuz, %26'sı olumlu görüş bildirmiştir.

13 Mayıs 2019 ve 18 Haziran 2019 tarihleri arasında, Pew Research Center tarafından Global Attitudes Survey isimli bir anket çalışması düzenlenmiştir. Anket çalışması rast gele yöntemi ile seçilerek oluşturulan 18 yaş üzeri örneklem grubu üzerinde uygulanmıştır. Örneklem grubu 1503 kişiyi kapsamaktadır ve görüşmeler ya yüz yüze ya

da telefon yolu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın güvenilirlik katsayısı %97'dir. Araştırma sonuçları, 22 Nisan 2014 ve 11 Mayıs 2014 tarihleri arasında, rastgele yöntemle seçilmiş 18 yaş üzeri 1002 kişi ile telefon görüşmesi ile yürütülen ve güvenilirlik katsayısı %96,5 olan anket araştırması ile karşılaştırılmıştır (International Methodology, 2019).

Tablo 3: "Hangi ülkeyi ABD için bir tehdit olarak görüyorsunuz?"

Ülkeler	2007	2014	2019	2014-2019 Arası Değişim
Çin	%12	%19	%24	**%5**
Rusya	%2	%23	%24	%1
Kuzey Kore	%8	%7	%12	%5

Kaynak: (Silver ve diğerleri, 2019)

Araştırma, Amerikan halkı tarafından potansiyel tehdit olarak görülen ülkeleri tanımlamayı amaçlamıştır ve 2007 yılından itibaren tekrarlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ideolojik olarak ABD normlarına aykırı görülen Çin, Rusya ve Kuzey Kore potansiyel tehdit olarak görülmüştür. Araştırmaya katılan Amerikan halkının %12'si 2007 yılında Çin'i potansiyel bir tehdit olarak tanımlamışken, bu oran 2019 yılında %24'e yükselmiştir. Çin'i potansiyel bir tehdit olarak tanımlayan Amerikan halkındaki artış, dolayısı ile 2007 yılına göre %100'dür.

Araştırmanın 2019 yılında tekrarlanan başka bir sorusu, Amerikan kamuoyunun "Çin'in son yıllarda ekonomik ve askeri bağlamda gelişimi hakkındaki düşüncelerini ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya katılan Amerikalıların %81'i Çin büyüyen askeri gücünün ABD açısından kötü olduğunu düşünürken %11'i iyi olduğunu belirtmiş, %8'i ise herhangi bir görüş belirtmekten kaçınmıştır. Buna ek olarak aynı örneklem grubunun %41'i Çin'in büyüyen ekonomisinin ABD için kötü olduğunu, %50'si ise iyi olduğunu belirtmiş, %9'u ise herhangi bir görüş belirtmemiştir.

Tablo 4: "Çin'in büyüyen (askeri/ekonomik) gücünün ABD için (iyi/kötü) olduğunu düşünüyorum."

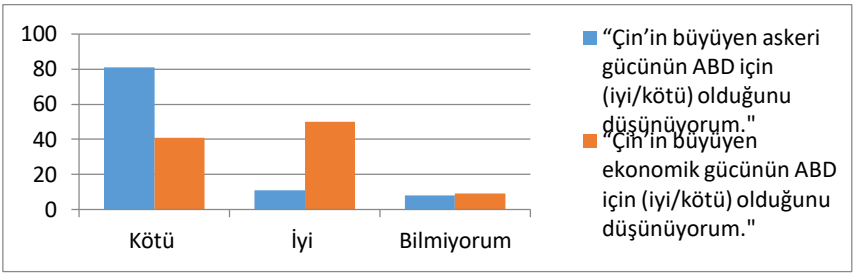

Kaynak: (Silver ve diğerleri, 2019)

Araştırmanın başka bir sorusu Amerikan halkının Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'e duyduğu güveni ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya göre katılımcıların %50'i dış politika ile ilgili kararlarında Xi Jinping'e güvenmediğini, %37'si güvendiğini belirtmiş, %13'ü ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir.

Grafik: "Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in dünya meselelerinde doğru olanı yapacağına (güveniyorum/güvenmiyorum)."

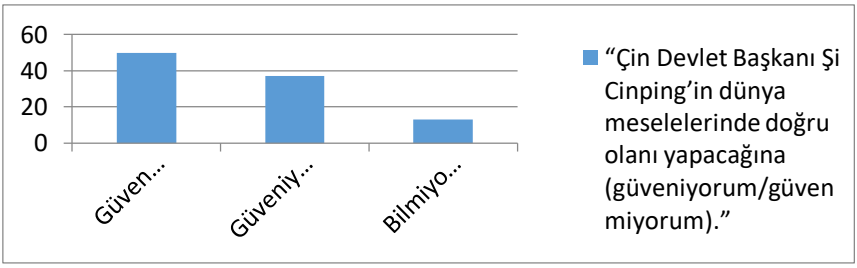

Kaynak: (Silver, ve diğerleri, 2019)

Sonuç

Sonuç olarak, ABD ve Çin arasında yaşanan ticaret savaşları 450 günden daha uzun bir süredir küresel siyasette gündemi meşgul etmektedir. Her ne kadar ülkeler birbirlerinin geliştirdiği politikalara karşı politika geliştirme eğiliminde olsa da kendi iç siyasetleri ve ekonomik menfaatleri gereği uyguladıkları politikalardan geri adım atmaktadır. Birbirerine karşı uyguladıkları cezalandırıcı gümrük vergisi ve kota uygulamaları ile hem kendi menfaatlerine hem de küresel ticarete zarar vermektedirler. Dolayısı ile süreci ekonomik olarak sıfır toplamlı bir sonuca ulaştırmaktadır (Bassot, 2019:10). Ancak medya ve kitle iletişim araçlarının siyasi söylem amacıyla kullanılması, ekonomik alandaki sıfır toplamlılığından ziyade sosyal ve politik yönleri üzerindeki etkisini belirginleştirmektedir.

Medya ve kitle iletişim araçları ülkelerin birbirlerine karşı uyguladığı politikaları yüksek öncelikte kamuoyuna duyursa da aynı

hassasiyeti ülkelerin attığı geri adımlara karşı göstermemektedir. Medya ve kitle iletişim araçlarına ek olarak, gelişen teknoloji ile devlet kurumlarının ve devlet adamlarının sosyal medya araçları kullanması ile kurumlara ait resmi internet sitelerinden yapılan duyurular geçmiş yıllara kıyasla daha fazla insan popülasyonuna ulaşmalarını sağlamaktadır. Dolayısı ile vatandaşların konu ile ilgili görüşlerinde belirleyicilik özellikleri bulunmaktadır. Donald Trump ve Xi Jinping arasında yaşananlar, gerek Trump'un bireysel twitter hesabından yaptığı açıklamalar, gerekse ABD Ticaret Temsilciliği, Gümrük Bakanlığı ya da Çin Gümrük Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı gibi resmi kurumların internet sitelerinden geniş kitlelere yayılmıştır. Bunun sonucu olarak Amerikan kamuoyunun Çin hakkındaki düşünceleri negatif yönde değişmiştir. Kaldı ki ABD ve Çin arasında ticaret savaşlarının çıkmasına neden olan fikri ve mülkiyet haklarının ihlal edildiği, Çin'in dış ticaret uygulamalarının adil olmadığı ve küresel ticaretteki piyasaların arz, talep ve fiyat dengelerine zarar verecek kadar çok üretim yaptığı on yıllardır akademisyenler tarafından tartışılmaktadır. Bu bağlamda, süreç içerisinde sonuç, alan yazında ifade edildiği gibi sıfır toplamlı olsa da bu ekonomik anlamdadır. Ne var ki araştırmanın içerisinde anılan anket araştırmalarına göre Amerikan kamuoyunun Çin ile ilgili görüşleri yıllar içerisinde dalgalanma halinde olsa da 2018 ve 2019 yılları içerisinde sert bir ivme kazanmıştır. Dolayısı ile ABD ve Çin arasında yaşanan ticari savaş sıfır toplamlı olmaktan çok daha fazlasıdır. Wendt'in kimlik oluşumunda ifade ettiği artan karşılıklı bağımlılık ve nükleer savaş gibi bir soyut olgu Ticaret Savaşları için bir model teşkil etmekte, tek farklılık soyut bir olgu olarak nükleer savaşların değil, ticaret savaşlarının kullanılmasıdır. Dolayısı ile ABD kendisine bir kimlik tanımlamaktadır. Bu durumun yalnızca Amerikan kamuoyu ile sınır olmadığını benzer sonuçların Çin kamuoyu tarafından da ölçülebileceğini söylemek mümkündür. Benzer şekilde, ABD ile yaşanan ticari gerilimin çözülebilmesi için tarafların masaya oturmasına takiben Trump yönetiminin empoze ettiği cezalandırıcı gümrük vergileri, Çin kamuoyunun Xi Jinping'e baskı uygulamasına neden olmuştur. Ancak bu konunun detaylı olarak irdelenebilmesi için literatürde daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynaklar

Amiti, M., Redding, S. J., & Weinstein, D. (2019, Mart). *The Impact of the 2018 Trade War on U.S. Prices and Welfare.* Eylül 10, 2019

tarihinde The National Bureau of Economic Research: https://www.nber.org/papers/w25672 adresinden alındı

Announcement of the Customs Tariff Commission of the State Council on Adding Tariffs to Imports of US$50 Billion. (2018, Haziran 16). Ministry Of Finance Of The People's Republic Of China: http://gss.mof.gov.cn/zhengwuxinxi/zhengcefabu/201806/t20180616_2930325.html adresinden alınmıştır

Bassot, É. (2019, Ocak 08). *Ten issues to watch in 2019*. European Parliament Think Tank: http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_IDA(2019)630352 adresinden alınmıştır

BBC News. (2019, Ağustos 13). *Trump delays some tariffs on Chinese imports*. BBC News: https://www.bbc.com/news/business-49287494 adresinden alınmıştır

Bown, C. P. (2019, Eylül 20). *US-China Trade War: The Guns of August*. Peterson Institute For International Economics: https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/us-china-trade-war-guns-august adresinden alınmıştır

Bozdağlıoğlu, Y. (2012). Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi. T. Arı içinde, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler - 1* (s. 127-150). Bursa: MKM Yayıncılık.

Carroll, S. (2019, Temmuz 10). *US relaxes ban on China's Huawei*. France 24 - International Breaking News, Top Stories and Headlines: https://www.france24.com/en/20190710-huawei-restrictions-relaxed-united-states-china-trade-nintendo-friends-netflix-hbo adresinden alınmıştır

Carvalho, M., Azevedo, A., & Massuquetti, A. (2019, Mayıs 13). *Emerging Countries and the Effects of the Trade War between US and China*. Ağustos 2019, 31 tarihinde Economies — Open Access Journal: https://www.mdpi.com/2227-7099/7/2/45/pdf adresinden alındı

Chilton, P., & Schäffner, C. (2011). Discourse and Politics. T. A. Dijk içinde, *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* (s. 303-330). Londra: Sage Knowledge.

Churchill, O. (2019, Haziran 06). *South China Morning Post*. Ekim 04, 2019 tarihinde Donald Trump 'probably planning' for tariffs on all Chinese goods after G20: https://www.scmp.com/news/china/politics/article/3013484/donal

d-trump-probably-planning-tariffs-all-chinese-goods-after adresinden alındı

Deborah, H. Y., & Chen, C. (2019). Modelling the economic impact of the Sino– US trade dispute: A global perspective. L. Song, Y. Zhou, & L. Hurst içinde, *The Chinese Economic Transformation: Views from Young Economists* (s. 215-236). ANU Press.

Demir, N., & Tekir, O. (2018). Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin - ABD Rekabeti. *İnönü University International Journal of Social Sciences, 7*(1), s. 32-45.

Elliott, K. A. (2019, Mayıs 21). *Is the U.S.-China Trade War Turning Into a New Cold War?* Eylül 2, 2019 tarihinde World Politics Review: https://www.worldpoliticsreview.com/articles/27871/is-the-u-s-china-trade-war-turning-into-a-new-cold-war adresinden alındı

Evans, O. (2019). The Effects Of The US-China Trade War And Trumponomics. (T. Iakovleva, Dü.) *Forum Scientiae Oeconomia, 7*(1), s. 47-55.

Franck, T., & Tausche, K. (2019, Ocak 22). *US cancels trade planning meeting with China, source says*. CNBC Newsletters: https://www.cnbc.com/2019/01/22/us-cancels-trade-planning-meeting-with-china-source-says.html adresinden alınmıştır

Havráneková, M. (2019, Ocak). *The United States – China Trade War*. Eylül 6, 2019 tarihinde Institut pro politiku a společnost: https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2019/01/The-United-States-China-Trade-War-IPPS.pdf adresinden alındı

Heeb, G. (2019a, Mayıs 13). *China fires back at the US with higher tariffs on thousands of American Products*. Ekim 2, 2019 tarihinde Markets Insider: Stock Markets News, Real Time Quotes and Charts: https://markets.businessinsider.com/news/stocks/trade-war-china-places-new-tariffs-on-us-goods-2019-5-1028194689?utm_campaign=browser_notification&utm_source=desktop adresinden alındı

Heeb, G. (2019b, Ağustos 23). *Trump retaliates against China, says the US will hike tariffs on imports*. Markets Insider: https://markets.businessinsider.com/news/stocks/trump-trade-war-us-announces-tariff-hike-retaliation-against-china-2019-8-1028470574 adresinden alınmıştır

Heeb, G., & Bryan, B. (2019, Ağustos 26). *The US-China trade war is in its 18th month. Here's a timeline of everything that's happened so far*. Eylül 26, 2019 tarihinde Marketsinsider: https://markets.businessinsider.com/news/stocks/trump-us-china-trade-war-timeline-of-everything-thats-happened-2019-8-1028474486#4 adresinden alındı

Holland, B., & Sam, C. (2019, Mayıs 28). *A $600 Billion Bill: Counting the Global Cost of the U.S.-China Trade War*. Ekim 3, 2019 tarihinde Bloomberg: https://www.bloomberg.com/graphics/2019-us-china-trade-war-economic-fallout/ adresinden alındı

Hur, N. (2018). Historical and Strategic Concern over the US-China Trade War: Will They Be within the WTO? *Journal of East Asia & International Law, 11*(2), s. 393-411.

International Methodology. (2019, Ocak 9). Eylül 28, 2019 tarihinde Pew Research Center: https://www.pewresearch.org/methods/interactives/international-methodology/all-survey/all-country/all-year adresinden alındı

Jakóbowski, J. (2018, Nisan 04). The US–China trade dispute: phase two. (A. Eberhardt, K. Kazimierska, & M. Zarębska, Dü) *OSW Commentary Centre for Eastern Studies*(276), s. 1-6.

Jie, Z. (2018, 24 Ağustos). *Vice-Minister of Commerce holds talks in US*. Ekim 1, 2019 tarihinde China Daily: http://www.chinadaily.com.cn/a/201808/24/WS5b7f5b4da310add14f38784b.html adresinden alındı

Karacasulu, N. (2012). Uluslararası İlişkilerde İnşaacılık Yaklaşımları. T. Arı içinde, *Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler - 1* (s. 109-125). Bursa: MKM Yayıncılık.

Kashyap, U., & Bothra, N. (2019). Sino-US Trade and Trade War. *Management and Economics Research Journal, 5*(4), s. 1-12.

Kaya, S. (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63*(3), 83-111.

Liu, T., & Woo, W. T. (2018, Ekim 04). Understanding the U.S.-China Trade War. *China Economic Journal, 11*(3), s. 319-340.

Mallick, M. G. (2018, Eylül). *US-China War Trade: Analyses of Deeper Nuances and Wider Implications.* Vivekananda International

Foundation: https://www.vifindia.org/sites/default/files/US-CHINA-Trade-War.pdf adresinden alınmıştır

Manish, K. P., & Krishnan, S. S. (2018, Eylül-Ekim). Trade War - An Overview. *International Journal of Trend in Scientific Research And Development, 2*(6), s. 8-15.

Meltzer, J. P., & Shenai, N. (2019, Şubat). *The US-China economic relationship - A comprehensive Approach.* Eylül 3, 2019 tarihinde Brookings - Quality. Independence. Impact.: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/02/us_china_economic_relationship.pdf adresinden alındı

Ministry of Commerce. (2019, Mayıs 31). *Regular Press Conference of the Ministry of Commerce (May 30, 2019)*. Ekim 3, 2019 tarihinde Ministry Of Commerce People's Republic of China: http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/press/201906/20190602873161.shtml adresinden alındı

Ministry Of Commerce People's Republic Of China. (2019c, Eylül 3). *MOFCOM Spokesperson comments on China suing the US at the WTO for tariffs on USD300 billion worth of Chinese goods*. Ministry Of Commerce People's Republic Of China: http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/policyreleasing/201909/20190902901256.shtml adresinden alınmıştır

Morrison, W. M. (2018, Temmuz 30). *China-U.S. Trade Issues.* Eylül 3, 2019 tarihinde Federetion Of American Scientists: https://fas.org/sgp/crs/row/RL33536.pdf adresinden alındı

Morrison, W. M. (2018). *China-U.S. Trade Issues.* Washington: Congressional Research Service.

News, B. (2019, Ağustos 2). *Tariff wars: Duties imposed by Trump and U.S. trading partners*. Business and Financial News, U.S & International Breaking News | Reuters: https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-tariffs-factbox/tariff-wars-duties-imposed-by-trump-and-u-s-trading-partners-idUSKCN1UR5YD adresinden alınmıştır

Office of the United States Trade Representative. (2019, Ocak 01). *Statement on the United States Trade Delegation's Meetings in Beijing*. Office of the United States Trade Representative Executive Office of the President: https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-

releases/2019/january/statement-united-states-trade# adresinden alınmıştır

Paweł, J. (2019). The Redefinition of Foreign Policy of the United States since Trump's Election: The Case of Trade War with China. *International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal, 23*(1), s. 161-182.

Pong, J., Tilford, C., Kao, J. S., Crooks, E., Kwong, R., & Hancock, T. (2018, Temmuz 19). *What's at stake in US-China trade war*. Eylül 28, 2019 tarihinde Financial Times: https://ig.ft.com/us-china-tariffs/ adresinden alındı

Poudyal, B. (2018). *Who Will Lose The Lose-Lose Trade War Between United States And China.* Sichuan : Sichuan University Institute of South Asian Studies.

Sardana, M. (2019, Eylül 6). *Causes and Consequences of the Escalating Trade War between the US and China.* Institute for Studies in Industrial Development: http://isid.org.in/pdf/DN1805.pdf adresinden alınmıştır

Shane, D. (2018, Nisan 04). *China fires back, announcing tariffs on US planes, cars and soybeans*. Eylül 13, 2019 tarihinde CNN Business: https://money.cnn.com/2018/04/04/news/economy/china-tariffs-us-goods-soybeans/ adresinden alındı

Silver, L., Devlin, K., & Huang, C. (2019, Ağustos 13). *U.S. Views of China Turn Sharply Negative Amid Trade Tensions*. Eylül 27, 2019 tarihinde Pew Research Center: https://www.pewresearch.org/global/2019/08/13/u-s-views-of-china-turn-sharply-negative-amid-trade-tensions/ adresinden alındı

Sirby, K., & Arunachhalam, P. (2018, Haziran 9). *The US-China Trade Competition: An Overview.* Munich Personal RePEc Archive: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/87236/1/MPRA_paper_87236.pdf adresinden alınmıştır

Smith, A. D. (2009). *Milli Kimlik.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Statement from the Press Secretary. (2019, Temmuz 31). Ekim 4, 2019 tarihinde The White House: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-71/ adresinden alındı

Stewart, E. (2019, Ağustos 19). *The US government's battle with Chinese telecom giant Huawei, explained*. Ekim 04, 2019 tarihinde Vox - Understand the News: https://www.vox.com/technology/2018/12/11/18134440/huawei-executive-order-entity-list-china-trump adresinden alındı

Tankersley, J., & Swanson, A. (2019, Temmuz 9). *Trump Administration Will Allow Some Companies to Sell to Huawei*. The New York Times: https://www.nytimes.com/2019/07/09/business/huawei-donald-trump.html adresinden alınmıştır

U.S. Department Of The Treasury. (2019, Ağustos 5). *Treasury Designates China as a Currency Manipulator*. U.S. Department Of The Treasury: https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm751 adresinden alınmıştır

United States Trade Representative. (2019). *2018 Report to Congress On China's WTO Compliance.* Washington: United States Trade Representative.

Wang, D. (2013, Haziran 16). *U.S.-China Trade, 1971–2012: Insights into the U.S.-China Relationship*. The Asia-Pacific Journal Analysis of the Forces Shaping the Asia-Pacific and the World: https://apjjf.org/2013/11/24/Dong-Wang/3958/article.html adresinden alınmıştır

Wendt, A. (1994, Haziran). Collective Identity Formation and the International State. *The American Political Science Review, 88*(2), s. 384-396.

Wong, D., & Koty, A. C. (2019, Eylül 13). *China Briefing*. The US-China Trade War: A Timeline: https://www.china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/ adresinden alınmıştır

Wu, W., Magnier, M., Palmer, D., & Churcill, O. (2019, Haziran 27). *Trade war: US and China agree to tentative truce before G20 summit*. Ekim 04, 2019 tarihinde South China Morning Post: https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3016255/trade-war-us-and-china-agree-tentative-truce-g20-summit adresinden alındı

Zhang, Y. (2018, Haziran-Aralık). The US–China Trade War: A Political and Economic Analysis. *Indian Journal of Asian Affairs, 31*(1/2), s. 53-74.

Zhu, Z., Yang, Y., & Feng, S. (2018). Trade War between China and US. *2018 International Conference on Advances in Social Sciences and Sustainable Development. 206*, s. 423-426. Fuzhou: Atlantis Press.

Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) Tehdidinin İzmir Bağlamında Türkiye'ye Etkisi

[*]Dr. Hüseyin AŞKIN - [**]Dr. Osman ŞEN

[*]EGM TEM Dairesi Başkanlığı Dini İstismar Eden Terör Örgütleriyle Mücadele Şube Müdürü, osmzeh@gmail.com

[**]İzmir İl Emniyet Müdürü, huseyinashkin@gmail.com

Özet

Tunus'ta 2010 yılında başlayan ve domino etkisi göstererek pek çok Arap ülkesine yayılan muhalif grupların mevcut sistem ve rejimlerden rahatsızlığını dile getirmek amacıyla yaygın toplumsal hareketlere dönüşen dalga, "Arap Baharı" olarak uluslararası alanda kabul görmüştür. Arap Baharı Suriye'ye 2011'de başlayan olaylarla ulaşmıştır. Beşar Esed yönetiminin gösterileri aşırı şiddet kullanarak bastırması, Suriye'deki sürecin iç savaşa dönüşmesiyle neticelenmiştir.

Suriye'deki kaotik ortam, Irak'ta da uzun süredir kamu düzeninin sağlanamaması ve iki ülkenin komşu olması terör örgütlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Suriye ve Irak'ta yaşananlar eşi görülmemiş bir Yabancı Terörist Savaşçılar (Foreign Terrorist Fighters) dalgasının meydana gelmesine neden olmuştur. DEAŞ'ın Suriye ve Irak topraklarının önemli bir kısmını kontrol etmesi, Suriye ve Irak dışına eylemci göndermesi ve yalnız kurt tarzı eylemler için çağrıda bulunması neticesinde pek çok ülkede meydana gelen eylemler küresel çapta YTS'lerin güvenlik sorunu olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2014 yılında aldığı 2170 ve 2178 sayılı kararlarında; YTS'lere vurgu ve tanımı yapılmış, BM'ye üye devletlere çatışma bölgelerine YTS'lerin gitmesini engelleyici tedbirler alması için çağrıda bulunulmuştur.

Çalışma; YTS'lerin oluşturduğu güvenlik tehdidi, Türkiye'ye YTS'lerin etkisi ve Türkiye'nin İzmir uygulaması örneğinden yola çıkarak BM'nin YTS'ler kapsamında aldığı kararların etkilerinin irdelenmesini konu edinmektedir. Ayrıca YTS'lerin rehabilitasyon ve entegrasyon süreçlerinde katkı sağlayıcı önerilerde bulunabilmek amacıyla YTS'lerle ilgili işlemlerde görev yapmış personelle yapılan görüşmeler iletişimin önemi bağlamında analize tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler; YTS, Suriye, BM, Risk Analiz Birimleri, İletişim

Foreign Terrorist Fighters' (FTFs) Effects On Turkey In The Context Of İzmir

Abstract

The wave of opposition groups' attempts to demonstrate their displeasure towards the current systems and regimes ignited in Tunusia in 2010 which was then transformed into mass social movements in a domino effect manner while spreading to many Arab countries, was acknowledged as "Arab Spring" in international arena. Arab Spring reached Syria with the events started in 2011. Assad regimes use of excessive force in order to suppress the demonstrations resulted with the transformation of the process into a civil war.

The chaotic situation in Syria, lack of public order in Iraq for a considerable time and the fact that these two countries sharing the same border facilitated the activities of terror groups. The events occured in Syria and Iraq caused a unprecented flow of foreign terrorist fighters. Attacks in many countries due to ISIS's control of large swathes of territory in Syria and Iraq, it's dispatch of suicide bombers out of Syria and Iraq and it's call for Lone Wolf style attacks paved the way for FTF's to be perceived as a global threat.

Within this context, UNSC defined and emphasized FTF issue and called all member states to take necessary measures to prevent the movement of FTFs to conflict zones in its resolution no 2170 accepted in 2014.

This article disscusses the security threat FTFs pose, FTFs' effect on Turkey and the effect of the UNSC resolution about FTFs based on Turkey's Izmir case study. Also the interviews made with the personnel serving in FTF related cases analised in order to make contribute suggestions regarding the rehabilitation and integration of FTFs wihtin the context of the importance of commucation.

Keywords; FTFs, Syria, UN, Risk Analysis Units, Communication

Giriş

Tunus'ta demokratik talep ve toplumsal hareketlerle 2010 yılında başlayan ve domino etkisi göstererek Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen, Moritanya, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'a yayılan muhalif grupların mevcut sistem ve rejimlerden rahatsızlığını dile getirmek amacıyla yaygın toplumsal hareketlere dönüşen dalga, "Arap Baharı" olarak uluslararası alanda kabul görmüştür. Arap Baharı sürecinde Tunus, Libya ve Mısır'ın uzun yıllardır yönetimi ellerinde bulunduran liderleri devrilmiştir. Arap Baharı Suriye'ye 2011'de başlayan olaylarla ulaşmıştır. Beşar Esed yönetiminin gösterileri aşırı şiddet kullanarak bastırması, Suriye'deki sürecin iç savaşa dönüşmesiyle neticelenmiştir. Hafız Esed döneminde bastırılan talepler tekrar gün yüzüne çıkmış, ülkenin heterojen yapısı ve terör örgütlerinin faaliyetleri kısa sürede alevlenen ve günümüzde de halen devam eden kanlı bir girdaba tüm ülkeyi sürüklemiştir (Yalçınkaya, 2017).

Babası Hafız Esed'in Müslüman Kardeşlerin 1982 yılında Hama'da başlattığı ayaklanmayı askeri operasyon düzenleyerek on binlerce kişiyi öldürerek bastırmasından etkilendiği değerlendirilen Beşar Esed, orduyu kullanarak protestolara son vermeye çalışmış ve olayların daha da büyümesine neden olmuştur. Suriye'deki kaotik ortam, Irak'ta da uzun süredir kamu düzeninin sağlanamaması ve iki ülkenin komşu olması terör örgütlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. El Kaide ideolojisini takip eden, sol kanat ve separatist/ayrılıkçı terör örgütlerinin Suriye ve Irak'ta faaliyetlerini artırmaları bölgede yaşanan çatışmaların şiddetini artırmış, insanlığa karşı işlenen suçların ve can kayıplarının artışında önemli bir etkide bulunmuştur.

Suriye ve Irak'ta yaşananlar eşi görülmemiş bir YTS dalgasının meydana gelmesine neden olmuştur. YTS'lerin bu hareketliliği, yaygın bir şekilde güvenlik tehdidi olarak göz önünde bulundurulmalarına neden olmuştur. YTS'lerin önemli bir kısmı orta doğu ülkelerinden gelirken kayda değer bir kısmı da Avrupa, İngiltere, Kanada, Avustralya ve ABD'den gelmiştir. Bunlara ek olarak 2015 sonlarında Rusya ve Asya ülkelerinden de önemli sayıda YTS'ler bölgeye akın etmiştir (Dawson & Amarasingam, 2017). YTS'lerin bölgeye akınında örgütlerin günümüz dünyasında en etkili iletişim aracı olan sosyal medyayı aktif olarak kullanarak yoğun propaganda faaliyetleri yürütmesi etkili olmuştur.

DEAŞ terör örgütü, propaganda videoları ve çeşitli dillerdeki dijital dergilerine ek olarak, "Hijrah to the Islamic State" başlığını taşıyan 2015 yılındaki rehberi yayınlarken 2016 yılında Rojavo'dan "Anti-faşist Enternasyonalist Taburu" sol kanat terör örgütlerine YTS'lerin katılımı

için çağrılarda bulunmuştur. DEAŞ'ın Suriye ve Irak topraklarının önemli bir kısmını kontrol etmesi, Suriye ve Irak dışına eylemci göndermesi ve yalnız kurt tarzı eylemler için çağrıda bulunması neticesinde pek çok ülkede meydana gelen eylemler küresel çapta YTS'lerin güvenlik sorunu olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu tehdit Birleşmiş Milletleri (BM) harekete geçirmiştir. BM Güvenlik Konseyi (GK)'nin 15 Ağustos 2014 tarihinde kabul ettiği 2170 sayılı kararında "Yabancı Terörist Savaşçılar" (Foreign Terrorist Fighters) kavramına yer verilirken ardından 24 Eylül 2014 tarihli 2178 sayılı BMGK kararıyla YTS'lerin tanımı yapılmış, BM'ye üye devletlere çatışma bölgelerine YTS'lerin gitmesini engelleyici tedbirler alması için çağrıda bulunulmuştur (BMGK 2170 ve 2178 Kararları, 2014).

Çalışma; YTS'lerin oluşturduğu güvenlik tehdidi, Türkiye'ye YTS'lerin etkisi ve Türkiye'nin İzmir uygulaması örneğinden yola çıkarak BM'nin YTS'ler kapsamında aldığı kararların etkilerinin irdelenmesini konu edinmektedir. Ayrıca YTS'lerin rehabilitasyon ve entegrasyon süreçlerinde katkı sağlayıcı önerilerde bulunabilmek amacıyla YTS'lerle ilgili işlemlerde görev yapmış personelle yapılan görüşmeler iletişimin önemi bağlamında analize tabi tutulacaktır.

YTS Tehdidi

Bireylerin ideolojiler, inançlar ve başka saiklerle kendi ülkelerinden başka yerde çatışmalara ve savaşlara katılımının tarihleri çok eskilere uzanmakla birlikte, tehdit olarak algılanan akım El-Kaide'yle birlikte hissedilir hale gelmiştir. Afganistan'ı 1979 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) işgaliyle pek çok farklı ülke vatandaşı SSCB'ye karşı savaşmak üzere Afganistan'a gelmiş ve bu durum o dönemlerde başta ABD olmak üzere çok sayıda ülke tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak Afganistan'da ortaya çıkan bu fenomen, 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye yönelik eylemleri düzenleyen El-Kaide terör örgütünün temelini oluşturmuştur.

El-Kaide terör örgütünün 11 Eylül saldırıları akabinde, ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi, El-Kaide ideolojisini takip eden birey ve grupların tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Aralarında Afganistan sonrası, Çeçenistan, Bosna ve Keşmir'de çatışmalara katılan şahısların da olduğu pek çok kişi ABD'ye karşı çatışmak üzere tekrar Afganistan ve Irak'a yönelmiştir. Bunlardan biri de geçmişte Afganistan'da Sovyet işgali bitiminde çatışmalara katılan ve Abdullah AZZAM'ın bölgede kabul görmüş fikirlerinden yoğun olarak etkilenen Ebu Musab El-Zerkavi kod adlı Ürdünlü Ahmad Fadhil Nazzal Al-

Khalaylah'tır. Zerkavi geçmişte edindiği tecrübe ve El-Kaide idelojisini (Weiss & Hassan, 2016) Irak'ta ABD ve diğer tüm gruplara karşı çatışacağı Irak El-Kaidesinin oluşumunda kullanmıştır. Zerkavi ile birlikte Afganistan'dan Irak'a gelenlerin yanı sıra ilerleyen süreçte önemli sayıda yabancı, Irak El Kaidesi içerisinde çatışmak üzere gelmiştir (Braithwaite & Chu, 2018). Zerkavi'nin kurduğu örgüt, ilerleyen süreçte yeterli güce ulaştığı zaman El-Kaide'den ayrılarak "İslam Devleti"nin kurulduğunu ilan etmiştir.

Zerkavi'nin taktik olarak geliştirdiği infazların yüksek kalitede yayınlanması, örgütün yeni liderleri tarafından da uygulanmaya devam edilerek radikalleri dünya genelinde etkilemiş, Suriye'deki iç savaşta DEAŞ'ın El-Kaide'nin ana örgütü olarak görülmesi ve Ebu Bekir El Bağdadi kod adlı İbrahim Avad İbrahim El Bedri'nin 4 Temmuz 2014 yılında El Nuri El Kebir Camii'nde halifeliğini ilan ederek örgüte katılım için tüm dünyaya çağrı yapması geçmiş dönemde görülmeyen bir etki yaratmıştır. Uluslararası toplum, kadın ve erkeklerin bu çağrı kapsamında örgüte katılım için gelmesini engellemeye yönelik tedbirlerde zorlanmıştır. 2015 yılında yapılan en iyi tahminlere göre 100 farklı ülkeden 25.000 yabancı, çoğunluğu DEAŞ olmak üzere El Kaide bağlantılı örgütlere katılım için gelmiştir. BM raporlarına göre 2014 yılı ortasından Mart 2015 arasında katılım için gelenlerin sayısında %71'lik bir artış yaşanmıştır (Baxter & Davidson, 2016). DEAŞ terör örgütüyle mücadele söylemini kullanan PKK/KCK/YPG terör örgütü ve sol terör örgütleri de Avustralya, İngiltere, Kanada, Almanya, İran, Portekiz, Rusya, Slovenya, İsveç ve Türkiye'den çok sayıda yabancıyı saflarına katmıştır (Orton, 2017).

Uluslararası toplumda, sayıların artışı ve şiddet dalgasının Suriye'de artması nedeniyle 2014 yılında BM bünyesinde çatışma bölgelerine giden bu şahıslar YTS olarak kabul edilmiş ve BMGK 2178 sayılı kararında, YTS'ler; "terör eylemleri işlemek, planlamak ya da terör eylemlerine hazırlık yapmak veya katılmak ya da silahlı çatışmalarla bağlantılı olanlar da dâhil olmak üzere, terör eğitimi almak veya vermek amacıyla ikamet ettikleri veya vatandaşı oldukları devletten başka bir devlete seyahat eden şahıslar" olarak tanımlanmıştır (BMGK 2178 Kararı, 2014). International Centre fort he Study of Radicalisation'ın çalışması kapsamında 41490 YTS'nin -şekil 1 ve 2'de kaynak ülkelere ve cinsiyete dair oranlar belirtilmiştir.- Suriye ve Irak'ta DEAŞ terör örgütüne katılmak amacıyla çatışma bölgelerine gittiği belirtilirken 2014'ten itibaren 500'e yakın YTS'nin PKK/KCK/YPG'ye katıldığı (Mezzofieore, Qiblawi & Dewan, 2018) - şekil 3 ve 4'te kaynak ülkelere ve oranlara dair Kyle Orton'un tespit ettiği 60 kişinin verileri belirtilmiştir.-örgüt tarafından açıklanmıştır.

Şekil 1 (Cook & Vale, 2018)

DEAŞ'ın Suriye ve Irak'taki faaliyetlerine YTS katılımının en yüksek Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden olmasına rağmen batı ülkelerinden katılımın da kayda değer olduğu görülmektedir.

Şekil 2 (Cook & Vale, 2018)

Pek çok araştırmacının dikkat çektiği gibi Afganistan ve diğer geçmiş çatışma bölgelerindekinin tersine ciddi oranda kadın YTS'nin ailesiyle ya da yalnız başına DEAŞ terör örgütüne katıldığı şekil 2'deki verilerden görülmektedir.

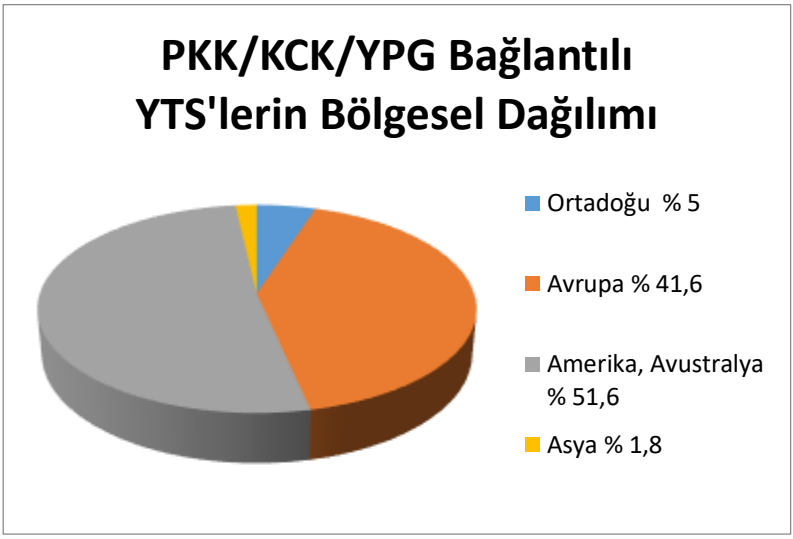

Şekil 3 (Orton, 2017)

[17]

Şekil 4 (Erkmen, 2019)

[17] PKK/KCK/YPG'ye katılan YTS'ler üzerine çalışma yapan **Doç. Dr. Serhat ERKMEN** ile 20.10.2019 tarihinde yapılan görüşmeden elde edilen verilerden hazırlanmıştır. Erkmen'in veri havuzu PKK/KCK/YPG'ye katılan 197 kişiden oluşmaktadır.

Şekil 5 (Orton, 2017)

PKK/KCK/YPG'ye katılımların önemli miktarı batılı ülkelerden gerçekleşirken çok az bir kısmı Asya ve Ortadoğu ülkelerinden gerçekleşmiştir. Şekil 3,4 ve 5'teki verileri incelerken katılımla tespit edilen şahısların sayısının eşit olmadığını gözden kaçırmamak gerekmektedir.

PKK/KCK/YPG'ye katılan YTS'ler üzerine çalışma yapan Doç. Dr. Serhat ERKMEN, bu şahısların sadece silahlı eğitim almadığını aynı zamanda Öcalan'ın fikirleri doğrultusunda ideolojik eğitimler de aldığına vurgu yapmaktadır (Erkmen, 2019). Edinilen ideolojik eğitim ve tecrübenin tekrar sol kanat terör örgütlerinin canlanmasına ya da PKK/KCK terör örgütüyle oluşturulacak organize suç örgütlerine dönüşebileceği öngörülmektedir.

Cinsiyet bağlamında PKK/KCK/YPG'ye katılımla DEAŞ'a katılım oranlarının yaklaşık olduğu (şekil 2-4), genel katılımın ise DEAŞ katılım oranının yaklaşık 83 kat fazla olduğu görülmektedir. Ancak bir kişinin yaptığı eylemin ya da ülkesine döndüğünde politik rahatsızlık ve taleplerini terörizm stratejisini kullanarak çözmeye çalışma ihtimali tehdidin boyutuna işaret etmektedir. Örneğin Endenozya'da üç kiliseye yönelik 13 Mayıs 2018 tarihinde düzenlenen, 13 kişinin öldüğü ve 41 kişinin yaralandığı eylemi Suriye'den geri dönen bir ailenin düzenlemesi (Schulze, 2018) uluslararası alanda tedirginliği artırmıştır. Yoğun insanlığa karşı suçların işlendiği bu örgütlerde çatışmalara katılan veya bölgede bulunan şahısların dönüşlerinde kendi başlarına topluma entegre olmalarının zor olacağı öngörülmektedir. Bu minvalde geri dönenlere (returnees) yönelik, ülkeler entegrasyon ve deradikalizasyon çalışmalarına hız vermiştir.

YTS Tehdidine Yönelik Alınan 2178 Sayılı Karar

Uluslararası toplum küreselleşmenin etkilerinden biri olan bireylerin küresel dolaşımının kolaylaştırılması ve insan hakları bağlamında bireylerin seyahat özgürlüklerinin olması YTS'lerle mücadelelerde en önemli sorunu teşkil etmiştir. Ülkeler YTS'lere yönelik yeterli delil ve kanuni düzenleme olmadığı için bu şahısların çatışma bölgelerine gitmesini engelleyememiştir. Bu kapsamda BM bünyesinde 2014 yılında 2178 sayılı karar kabul edilmiştir.

Kararda özetle; YTS'lerin oluşturduğu tehdide vurgu yapılarak tüm üye devletlere yolcu risk değerlendirme (evidence-based traveler risk assessment) sistemleri oluşturmaları, bilgi paylaşımında bulunulması, etkin sınır kontrolleri, havayolu şirketlerinden yolcu bilgilerinin yolculuk öncesi bildirilmesinin sağlanması, sahte kimlik ve seyahat belgelerinin tespiti ve önlenmesine yönelik önlemler alarak teröristlerin uluslararası alanda dolaşımını engellemeleri, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükler çerçevesinde, terörizme yol açan radikalleşmenin önlenmesi ve yabancı terör örgütlerine çocuklar da dâhil olmak üzere eleman teminini, YTS'lerin sınırlardan geçişini ve bunlara destek sağlanmasının önlenmesi ve bunun sağlanması amacıyla ulusal hukukta düzenlemeler yapılması yönünde üye devletlere çağrılarda bulunulmuştur (BMGK 2178 Kararı, 2014). YTS'lere yönelik devletlerin anılan karar kapsamında aldığı tedbirler DEAŞ'ın ve diğer örgütlerin eleman temininde sekteye uğramasına ve gerilemelerine neden olmuştur.

YTS Tehdidinin Türkiye'ye Etkileri

Yabancı Terörist Savaşçılar, Türkiye'yi pek çok açıdan etkilemiştir. Ülkeler genellikle El-Kaide ve DEAŞ terör örgütleri ve bağlantılı örgütlere katılım için giden YTS'lerle ilgili tedbir alırken Türkiye ise THKP/C Acilciler, PKK/KCK/YPG, DEAŞ, El-Kaide, Hurras El-Din, HTŞ/El Nusra ve PKK/KCK/YPG'nin kontrolünde MLKP, DKP/BÖG, MKP, Devrimci Karargâh, THKP/C/MLSPB, TKEP/L ve TKP/ML/TİKKO örgütlerine katılımlarla ilgili tedbir almak zorunda kalmıştır.

Öncelikli olarak Türkiye'nin Suriye ile 911 km ve Irak ile 384 km sınır hattına sahip olması ve illegal geçişler için Suriye sınırı arazisinin düz olması nedeniyle kontrolü oldukça zordur. Bu durum nedeniyle ülkelerinde radikalleşen YTS'lerin, Suriye ve Irak'ta bulunan çatışma bölgelerine geçerken transit olarak Türkiye'de 3 rotayı kullandıkları gözlemlenmektedir. Birinci rota havayolu ile gelişlerde İstanbul ve Antalya, ikinci rota karayoluyla Yunanistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan gelirken Edirne, Ardahan ve Artvin ile üçüncü rota olarak deniz yoluyla

gelişlerde İzmir ve Mersin'in kullandıkları ve sınır geçişleri için Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa ve Kilis'i kullanmaya çalıştıkları değerlendirilmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2017).

Türkiye açısından YTS'ler sadece transit geçiş açısından değil aynı zamanda eylemsel manada da zarar görmüştür. Niğde Ulukışla'daki kontrol noktasında bulunan güvenlik güçlerine ve çevredeki sivillere yönelik 20.03.2014'teki eylemle başlamış (Hürriyet, 2016), 2017 yılında REİNA'da Abdulkadir Masharipov'un yılbaşını kutlayan insanlara yönelik silahlı eylemiyle son bulmuştur. YTS'lerin düzenlediği 9 eylemde toplam 259 kişi hayatını kaybetmiş, 872 kişi yaralanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2017; Eylemlere Dair Gazete Haberleri, 2019). YTS'lerin düzenlediği eylemlerin sonuçları Türkiye açısından bu tehdidin diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye, 2178 sayılı BMGK kararı kapsamında 2014 Risk Analiz Birimleri oluşturmuş, 75480 yabancı uyruklu şahsa diğer ülkelerle işbirliğine giderek tahdit (Yurda Giriş Yasağı) koymuştur. Ülke genelinde yapılan operasyonlarda 13696 şahıs yakalanmış ve bunlardan 4517'si tutuklanmıştır. Cezaevlerinde 1174 şahıs DEAŞ ve 115 şahıs El-Kaide terör örgütleriyle bağlantılı suçlardan tutuklanma ve cezanın kesinleşmesi dolayısıyla bulunmaktadır. Sınır ötesinde yapılan operasyonlarda 1018 örgüt üyesi ölü, yaralı ya da teslim olmak suretiyle etkisiz hale getirilmiştir (Kaşik, 2019).

İzmir Bağlamında YTS ile Mücadele

Türkiye genelinde 33 ilde 64 noktada, BM bünyesinde 2014 yılında 2178 sayılı karar doğrultusunda, İçişleri Bakanlığınca hazırlanan genelge kapsamında TEM ve İstihbarat personelinden oluşan risk analiz birimleri oluşturulmuştur. YTS'lerin çatışma bölgelerine geçişlerde kullanabileceği deniz limanlarına ve çatışma bölgelerinden kaynak ülkelere gidebilecekleri rota üzerinde olduğu değerlendirilerek, İzmir'de de risk analiz birimleri 2014 yılından itibaren kurulmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2017).

Şekil 6 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

Şekil 7 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

Şekil 6 ve 7'de yüzdelik dilimleri belirtilen veriler incelendiğinde; İzmir'in YTS'ler açısından ana transit noktada olmadığı, mülakata tabi tutulanların % 6'lık bir kısmının YTS olduğu ve risk analiz birimlerinin çalışmalarının etkili olması sonrası İzmir özelinde genişletilerek, diğer terör örgütü üyelerinin ve süphelilerinin yakalanması ve suçların aydınlatılmasında bu birimin kullanılmasının sonuçlarının yansıması olduğu düşünülmektedir.

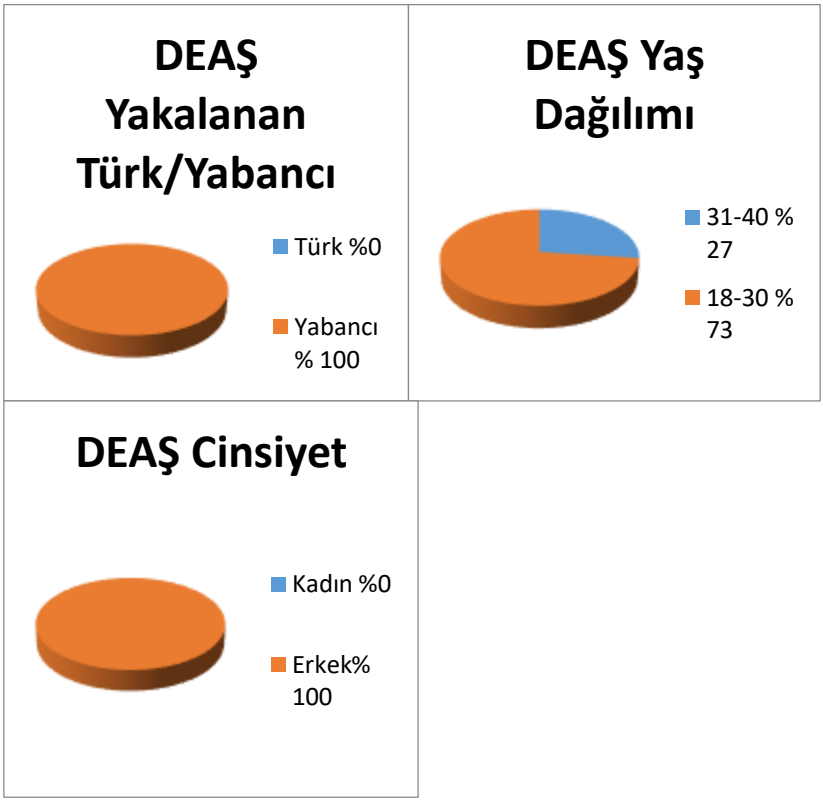

Şekil 8 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

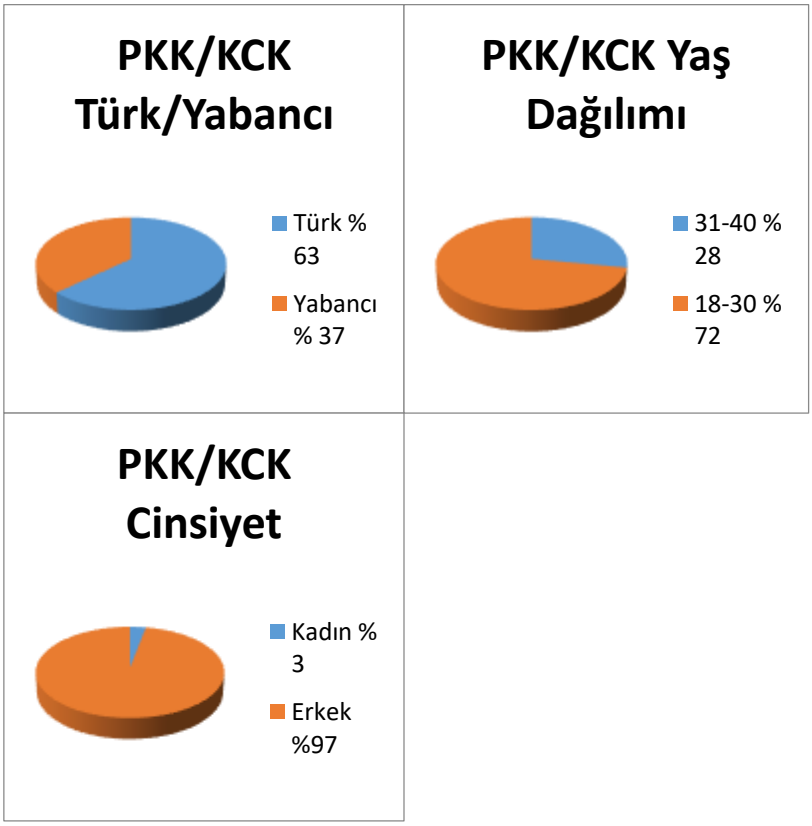

Şekil 9 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

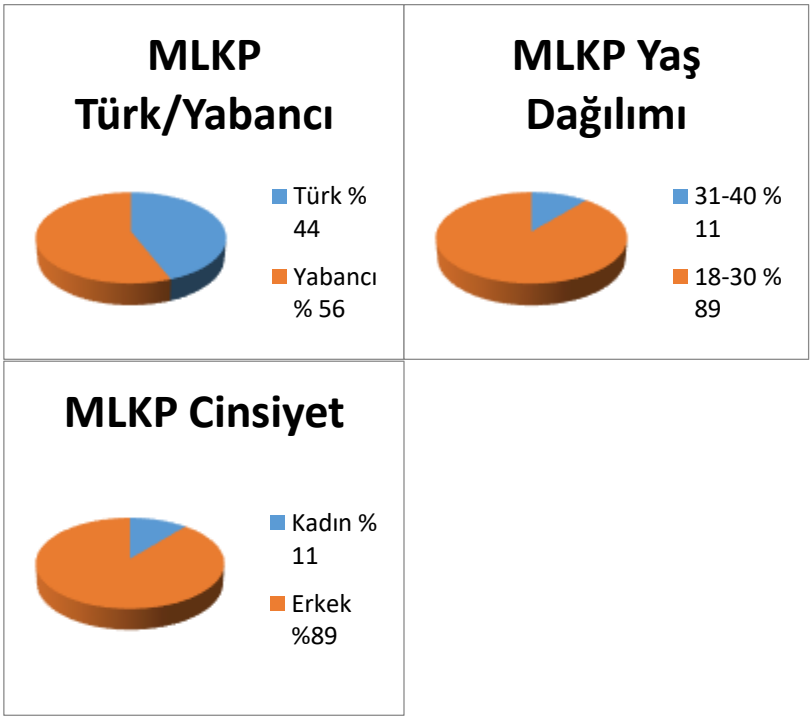

Şekil 10 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

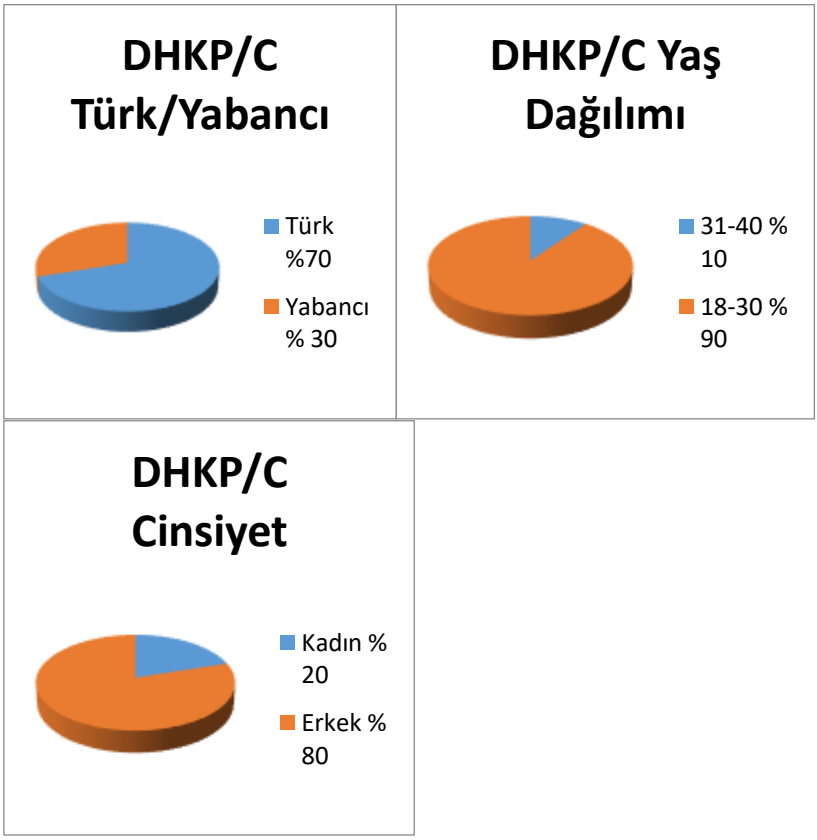

Şekil 11 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

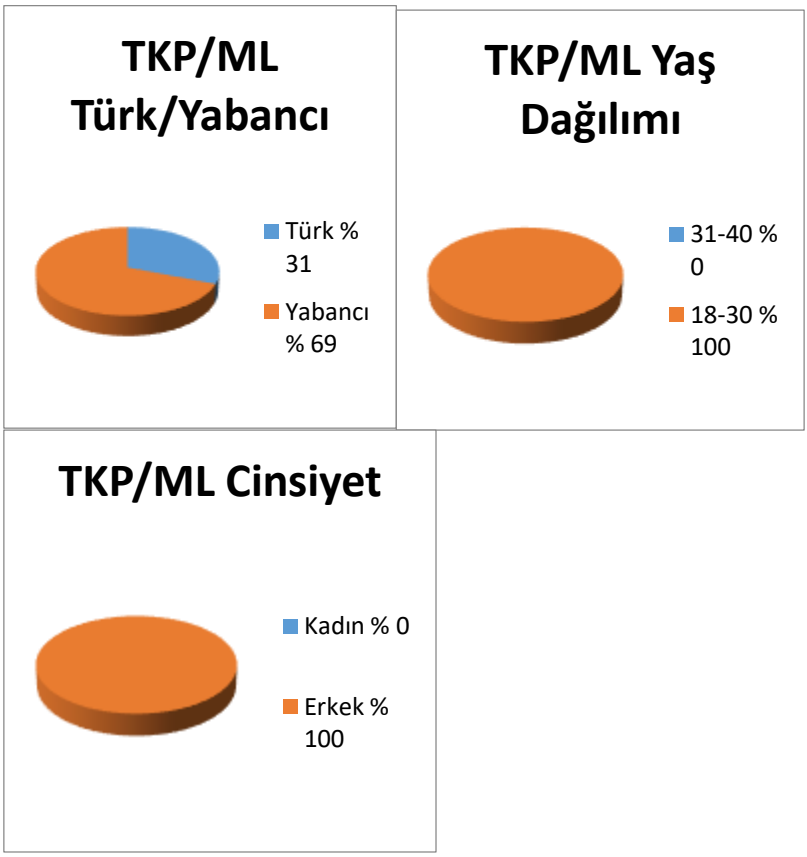

Şekil 12 (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019)

İzmir'de risk analiz birimlerince adli ve idari işlemler yapılan Şekil 8, 9, 10, 11 ve 12'de belirtilen sonuçlar incelendiğinde; YTS kadın oranlarının genel oranlara yakın olduğu, uluslararası alanda gündeme çok az gelen sol kanat terör örgütlerine katılan YTS'lerin tespit edilerek yakalandığı, yabancı oranlarının en fazla DEAŞ terör örgütünde, en az DHKP/C terör örgütünde olduğu görülmektedir.

İzmir İl Emniyet Müdürlüğünce yapılan adli operasyonlarda DEAŞ terör örgütüyle bağlantılı suçlardan 184 şahıs yakalanmıştır. Bu şahısların 14'ü kadın 170'i erkek, 101'i 30 yaş altında 83'ü ise 30 yaş üzerindedir. Ayrıca bu şahısların 167'si ilkokul ve ortaokul seviyesindeki okullardan mezunken 17'si lise mezunudur (İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu, 2019). İzmir'de DEAŞ terör örgütü bağlamında yakalanan şahıs sayısı, ülke genelinde yakalanan şahısların % 1.34'ünü oluşturmaktadır.

İzmir Emniyet Müdürlüğü Risk Analiz Biriminde çalışan 32 personel ile yapılan görüşmede uygulamanın başladığı tarihten günümüze kadar yakalanan DEAŞ örgütüne üye teröristlerin tamamının yabancı uyruklu yetişkin erkekler olduğu çoğunlukla Suriye, Irak ve bazı Türki Cumhuriyetleri'nin vatandaşları oldukları tespit edilmiştir. Az sayıda da Afrika ve Ortadoğu kökenli Avrupa Birliği ülkeleri vatandaşı yakalanmıştır. Alanda risk analizi yapmak maksadı ile şüphelendikleri kişileri durdurup mülakat yapan emniyet görevlilerine risk analizi konusunda eğitim verilmiş, bu eğitimin en önemli parçasını da iletişim yöntemleri oluşturmuştur. Risk analizi çerçevesinde durdurulan yabancıların, kendilerine soru soran polis memurlarından çekindikleri anlaşılmıştır. Ancak polislerin risk analiz eğitiminde edindikleri iletişim yöntemlerini kullanmaları mülakat yapılanlardan daha nitelikli bilgi almalarına katkı sağlamıştır.

Risk analiz değerlendirmesi yapan görevliler, DEAŞ terör örgütü üyesi oldukları tespit edilen şüphelilerin büyük çoğunluğunun savaş ortamındaki zor koşullar nedeniyle Türkiye'ye sığındıkları ve tek amaçlarının kendi ve aile yaşamlarını devam ettirmek için para kazanmak olduğunu beyan ettiklerini söylemişlerdir. Çok az sayıda DEAŞ terör örgütü üyesi de mülakat sırasında Türkiye'den Avrupa'ya geçmek için geldiklerini beyan etmiştir.

2018 yılında İzmir'de yakalanan DEAŞ terör örgütünün üst düzey yöneticilerinden birisi başlangıçta örgüt üyeliğini kabul etmemiş ve örgüt hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Ancak mülakat sırasında soruşturma teknikleri ile birlikte iletişim yöntemlerini etkili kullanan görevlilerin çabasıyla, şüpheli örgütün üst düzey yöneticilerinden "emirlerinden" biri olduğunu kabul etmiş ve örgüt soruşturması ile ilgili önemli bilgiler vermiştir (Risk Analiz Birimi Personelleriyle Yapılan Görüşme, 2019).

Sonuç

Endonezya örneği ve YTS'lere dair veriler incelendiğinde, YTS'lerin uzun süre güvenlik tehdidi olarak güncelliklerini koruyacağı öngörülmektedir. Yoğun ideolojik eğitimden geçen, şiddet eylemlerini gerçekleştiren ve insanlığa karşı suçların yüksek oranda işlendiği çatışma bölgelerinde kalan bu şahısların topluma kendi başlarına ya da kısa sürelerde entegre olamayacakları değerlendirilmektedir. Ancak risk analiz birimleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında olumlu söylem ve davranışların tecrübeyle birleşmesi halinde YTS'lerin deradikalizasyon ve entegrasyon süreçlerinde başarı elde edilebileceği değerlendirilmektedir.

BM'nin 2178 sayılı kararı kapsamında oluşturulan risk analiz birimleri uygulamasının İzmir örneğinde görüldüğü gibi başarılı olmasıyla insan kaynağına ciddi oranda ket vurulması ve uluslararası alanda DEAŞ terör örgütüne karşı birlikte hareket edilmesi, örgütün Irak ve Suriye'de kontrol ettiği toprakları kaybetmesine neden olmuştur. Bu minvalde terör örgütlerine karşı ortak tutum sergilemeden ve uluslararası işbirliğine gidilmeden başarıya ulaşmanın mümkün olmadığı görülmektedir. DEAŞ gibi El Kaide ideolojisini takip eden terör örgütlerinin yanı sıra PKK/KCK/YPG ve diğer aşırı sol terör örgütleri konusunda da uluslararası alanda işbirliği ile mücadele edilmesi gerektiği bu örgütlere katılan YTS'lerden anlaşılmaktadır. Bu şahısların da ilerleyen süreçte ülkelerine, ülkelerinde bulunan yabancılara yönelik eylemlere yönelebileceği, organize suç gruplarına katılabilecekleri ya da kendi aralarında oluşturdukları ağla yeni suç örgütleri kurabilecekleri göz önünde bulundurularak, DEAŞ gibi örgütlere katılanlara uygulanan deradikalizasyon projelerine dâhil edilmeleri gerektiği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

24.10.2019 tarih ve 80560737-17595.(31956)-14124 sayılı izin kapsamında alınan İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Bilgi Notu.

24.10.2019 tarih ve 80560737-17595.(31956)-14124 sayılı izin kapsamında alınan İzmir İl Emniyet Müdürlüğü Risk Analiz Birimlerinde Görevli 32 Personelle Yapılan Görüşme Notu.

Baxter, K. & Davidson, R. (2016). "Foreign Terrorist Fighters: managing a twenty-first century threat", Third World Quarterly, 6 37:8, (s.1299-1313).

Braithwaite, A. & Tiffany, S. C. (2018). "Civil Conflicts Abroad, Foreign Fighters, and Terrorism at Home", Journal of Conflict Resolution, Vol. 62(8), (s.1636-1660).

Cook, J. & Vale, G. (2018). From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State, ICSR, ICSR Publication. Erişim: https://icsr.info/2018/07/23/from-daesh-to-diaspora-tracing-the-women-and-minors-of-islamic-state/, 13.10.2019.

Dawson, L. L. & Amarasingam, A. (2017). "Talking to Foreign Fighters: Insights into the Motivations for Hijrah to Syria and Iraq", Studies in Conflict & Terrorism, 40:3, (s.191-210).

Eylemlere Dair Gazete Haberleri; https://www.posta.com.tr/isid-musulu-ele-gecirdi-32-turk-soforu-rehin-aldi-31419, https://www.haberturk. com/gundem/haber/992001-musuldaki-49-konsolosluk-calisani-serbest, https://www.haberturk.com/ gundem/haber/1028161-sultanahmette-polise-yonelik-saldiri-duzenleyen-canli-bombanin-kimligi-belli-oldu, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/canli-bomba-saldirilarinin-bilancosu-agir-oldu-40016453, https://t24. com.tr/haber/havalimani-saldirgani-2-canli-bombanin-kimligi-belirlendi-vadim-ve-rakim,348168, http://www. hurriyet.com.tr/gundem/gaziantepde-patlama-40203650, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/reina-saldirganinin-kimligi-belli-oldu-40329668, https://www.haberturk.com/yargitay-teror-orgutu-deas-in-nigde-saldirisinda-kararini-verdi-1887903, http://www.hurriyet.com.tr/ulukisla-saldirisi-sanigi-3-isidliye-toplam-10-muebbet-hapis-cezasi-2-yeniden -37296138, 18.10.2019.

Hürriyet, "Ulukışla Saldırısı Sanığı 3 IŞİD'liye Toplam 10 Müebbet Hapis Cezası (2)- Yeniden", 15.06.2016, Erişim: http://www.hurriyet.com.tr/ulukisla-saldirisi-sanigi-3-isidliye-toplam-10-muebbet-hapis-cezasi-2-yeniden-37296138, 18.10.2019.

Kaşik, V. (2019), "Terör Örgütü DEAŞ'a Ekimde Büyük Darbe", Anadolu Ajansı. Erişim: https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-deasa-ekimde-buyuk-darbe/1633524, 03.11.2019.

Mezzofieore, G., Qiblawi, T. & Dewan, A. (2018). "Foreign Fighters in Syria Turn Their Weapons on Turkey", CNN, Erişim: https://edition.cnn.com/2018/01/24/ middleeast/ turkey-syria-foreign-fighters-kurds-intl/, 13.10.2019**.**

Orton, K. (2017). "The Forgotten Foreign Fighters: The PKK in Syria, The Henry Jackson Society, London.

PKK/KCK/YPG'ye katılan YTS'ler üzerine çalışma yapan Doç. Dr. Serhat ERKMEN ile 20.10.2019 tarihinde yapılan görüşme.

Schulze, E. K. (2018). "The Surabaya Bombings and the Evolution of the Jihadi Threat in Indonesia", CTC Sentinel, VolumeII, Issue 6, (s.1-6).

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi, Temmuz 2017, Ankara.

UN Security Council, S/RES/2170, 15 August 2014. Erişim: https://www.un.org/press/en/2014/sc 11520.doc.htm, 13.10.2019.

UN Security Council, S/RES/2178, 24 September 2014. Erişim: https://www.un.org/sc/ctc/wp-content/uploads /2015/06/SCR-2178_2014_EN.pdf, 13.10.2019.

Weiss, M. & Hassan, H. (2016). IŞİD: Terör Ordusunun İçyüzü, Kırmızı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Yalçınkaya, H. (2017). "IŞİD'in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016)", Uluslararası İlişkiler, Cilt 14, Sayı 53, (s.23-43).

ICHES

SPOR BİLİMLERİ

Egzersize Yönelmede Güdülenme Ve Optimal Performans Duygu Durumu Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Meriç Eraslan[1] , Doç. Dr. Mustafa Altınkök[1] , Dr. Öğr. Üyesi H. Tolga Esen[1] , Dr. Öğr. Üyesi Serdar Özçetin[1]

[1]*Akdeniz Üniversitesi*

ÖZ

İnsanların egzersize yönelmelerine etki eden birçok unsur bulunmaktadır. Bu unsurların başında genellikle sağlığı koruma ve geliştirme amacı gelmektedir. Bununla birlikte egzersize yönelmede bazı psikolojik unsurların da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle güdülenme olgusunun egzersize yönelmede önemli bir role sahip olduğu belirtilmektedir. Literatürde yer alan çalışma bulguları da egzersize yönelmede güdülenmenin önemli bir etkiye sahip olduğu görüşünü desteklemektedir. Egzersize yönelmede etkili olan diğer bir psikolojik faktör ise optimal performans duygu durumudur. Optimal performans duygu durumu bireyin katıldığı fiziksel etkinlikten haz almasını ve egzersiz için kendini yeterli görmesini ifade etmektedir. Optimal performans duygu durumu insanların egzersize katılım güdülerini de etkileyen bir unsur olarak değerlendirmektedir. Buna karşılık yapılan literatür taraması sonunda Türkiye'de egzersize güdülenme ve optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada egzersiz katılımcılarında güdülenme ile optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz, Güdülenme, Optimal Performans Duygu Durumu

Giriş

Bilindiği üzere sportif aktivitelere eğilim gösteren insanların güdülenmesini sağlayan pek çok faktör mevcuttur. Özellikle genç bireylerin sportif faaliyetlere eğilmelerini sağlayan güdülerin başında başarı sağlama arzusu veya statü elde etme, bedensel açıdan uygunluk, enerji harcama, yetenek gelişimi, takım üyeliği veya takım ruhu kazanma gibi kaygılar yer almaktadır. Literatür kapsamında ele alınan çalışma verileri de bu görüşü destekler niteliktedir (Ekmekçi vd. 2010). Bu kapsamda sporda güdülenme ve sporcuların kimler tarafından nasıl güdüleneceği önemli bir problemdir. Özel spor motivasyonu bakımından değerlendirildiğinde sporcuların güdülenmesi güç bir durum değildir. Zira toplumda başarılı sporcular, toplum liderlerinin özendirmesi ve kitle

iletişim araçları ile özel spor motivasyonunu kolaylıkla sağlayabilmektedir. Fakat sporcuların güdülenmesinde genel güdülenmenin sağlanması zordur. Çoğunlukla genel spor güdülenmesi antrenörlerin sorumluluğudur. Genel spor güdülenmesinin sağlanabilmesi için sporculara dair pek çok çevresel ve sosyo-demografik faktör konusunda bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Ayrıca genel güdülenme seviyesi, niteliği ve tekniği her sporcuda farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla genel spor güdülenmesini sağlamayı hedefleyen antrenörlerin sosyoloji, psikoloji ce iletişim gibi alanlarda da bilgili olmaları son derece önemlidir (Doğan, 2005). İnsan davranışlarının alt yapısını oluşturan güdülerdir. Sporda da motivasyonun önemi yadsınamayacak derecede fazladır. Bunun altında, sporda ciddi bir performans ortaya koyulmasında ve insan tutumlarının yönlendirilmesinde güdülenmenin mühim bir belirleyici olması yer almaktadır (Altıntaş vd. 2013).

İçsel ve dışsal motivasyon etkenlerinin egzersiz güdülenmesinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Düzenli olarak aktivite yapan bireylerin içsel motivasyon düzeylerinin yüksek olması, yaptıkları egzersizden memnun olmalarına ve doyuma ulaşmalarına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla içsel motivasyon etkeni aktiviteye katılım sağlama konusunda önemli bir psikolojik gereksinim olarak nitelendirilmektedir. İçsel motivasyon ile karşılaştırıldığında dışsal motivasyonda bireyin kişisel anlamda içinden gelen itici bir güç yoktur. Bir başka deyişle dışsal motivasyon faktörleri genel olarak dışsal bir koşula bağlı şekilde gelişmektedir. Söz gelimi; yapılan araştırmanın sonundaki ödül kişiyi egzersize motive eden dışsal bir motivasyon faktörüdür (Pelletier vd. 1995). Bazı insanların egzersize yönelmelerinde içsel motivasyon unsurları ön planda iken, bazı inanlar dışsal motivasyon araçlarına bağlı olarak eğersize yönelmektedir.

Sporcuların mevcut psikolojik niteliklerinin iyi bilinmesi uygulamalı spor psikolojisi üzerinde titizlikle durulan konular arasında yer almaktadır. zira sporcuların en yüksek performansa ulaşmaları adına psikolojik durumunun önemli katkısı olduğu düşünülmektedir (Jackson vd. 2001). En iyi performans duygu hali gerek sporcuların içsel anlamda güdülenmelerine gerekse yaptıkları faaliyetlere kendilerini vermelerine yardımcı olmaktadır. Bunun yanı sıra optimum performans duygu durumu kişinin katılım sağladığı spor faaliyetleriyle ilgili pozitif fikirlere sahip olmalarına yardımcı olmaktadır (Altıntaş, 2015).

Yaşadığımız dönemde aktivite ve fiziksel etkinliklere katılımda başarı sağlanabilmesi adına ilk olarak performansı etkileyen psikolojik faktörlerin iyi algılanması gerekmektedir. Dolayısıyla performansın niteliğini etkileyen psikolojik faktörlerin bilinmesi, optimum performansla alakalı psikolojik süreçlerin değerlendirilmesi uzun zamandır dikkat çeken

birer çalışma alanı olmuştur. Bu çalışma konuları kapsamında egzersiz ile optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin ele alındığı araştırmalar da mevcuttur (Çetinkalp, 2011; Gözmen ve Aşçı, 2016; Yıldız vd. 2015). Yapılan bu çalışmada da egzersize güdülenmede optimal performans duygu durumu ile güdülenme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Altıntaş ve diğerleri (2013)'nin yapmış olduğu çalışma kapsamında elit sporcularda durumsal güdülenme ile optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda elit sporcuların özdeşimle düzenleme ve içsel güdülenme düzeyleri ile optimal performans duygu durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sporcuların dışsal düzenleme ve motivasyon oranları ile optimal performans duygu durumları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan veriler kapsamında sporcularda güdülenmenin optimal performans duygu durumu üzerinde dikkat çeken bir etken olduğu, içsel güdülenmenin optimal performans duygu durumunun oluşmasına katkı sağladığı, buna karşın dışsal güdülenmenin optimal performans duygu durumunun oluşumunu engellediğine vurgu yapılmıştır.

Kowal ve Fortier (2000)'ın yapmış olduğu çalışma kapsamında yaş ortalaması 38,2 yıl olan 59 erkek ve 45 kadın yüzücüyle ilgili yapılan değerlendirmede güdülenme ile optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda sporcularda durumsal güdülenme seviyesinin hem optimal performans duygu durumunu hem de içsel motivasyon seviyesini olumlu açıdan etkilediği belirlenmiştir. Aynı çalışmama kapsamında sporcuların içsel motivasyon seviyeleri ile optimal performans duygu durumları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Murcia ve diğerleri (2007)'nin yapmış olduğu çalışma kapsamında genç sporcularda motivasyon seviyesi ile optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya 12-16 yaş aralığındaki toplam 413 genç sporcu katılmıştır. Çalışma sonucunda sporcularda yüksek özgür iradenin yüksek görev eğilimi ile düşük özgür iradenin ise yüksek ego yönelimi ile karakterize olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada düşük hür iradenin düşük optimal performans duygu durumuna neden olduğu tespit edilmiştir.

Altıntaş ve diğerleri (2010)'nin yapmış olduğu çalışma çerçevesinde türlü aktivite programlarına dahil olan kişilerde sürekli optimum performans duygu durumunun cinsiyete ve egzersiz davranışı parametrelerine (sıklık,

tür, süre) göre değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonucunda katılımcıların gerçekleştirdikleri aktivite sıklığı, çeşidi ve süresinin egzersize ilişkin konsantrasyonu etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca egzersiz süresi, sıklığı ve türünün egzersizden duyulan haz konusunda önemli birer belirleyici olduğu neticesine varılmıştır. Aynı araştırma kapsamında egzersiz yapan kişilerde optimal performans duygu durumunun cinsiyet faktörüne göre anlamlı bir fark sergilemediği tespit edilmiştir.

Sonuç

Literatürde yer alan araştırma bulguları değerlendirildiği zaman egzersize yönelen bireylerde güdülenme ile optimal performans duygu durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna karşılık literatürde özellikle Türkiye'de bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu noktada ülkemizde egzersize yönelen bireylerde güdülenme ile optimal performans duygu durumu arasındaki ilişkinin ele alındığı yeni çalışmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

Altıntaş, A. (2015). Sporcuların Zihinsel Dayanıklılıklarının Belirlenmesinde Optimal Performans Duygu Durumu, Güdülenme Düzeyi ve Hedef Yöneliminin Rolü. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Altıntaş, A., Aşçı, F.H., & Çağlar, E. (2010). Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu ve Egzersiz Davranışı. Hacettepe Journal of Sport Sciences, 21(2), 71-78.

Altıntaş, A., Kelecek, S., & Aşçı, F.H. (2013). Elit Sporcularda Durumsal Güdülenme ve Optimal Performans Duygu Durumu Arasındaki İlişki. Pamukkale Journal of Sport Sciences, 4(özel sayı), 14-21.

Çetinkalp, C.O. (2011). Optimal Performans Duygu Durumu ve Fiziksel Benlik Algısı: Dansçılar Üzerine Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Doğan, O. (2005). Spor Psikolojisi. 2. Baskı. Adana: Nobel Kitabevi.

Ekmekçi, R., Arslan, Y., Dağlı-Ekmekçi, A., & Ağbuğa, B. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Spora Bakış Açılarının Ve Spora Katılım Güdülerinin Belirlenmesi. e-Journal of New World Sciences Academy, 5(2), 104-114.

Gözmen, A., & Aşçı, F. H. (2016). Sporcularda Optimal Performans Duygu Durumunun Yordanmasında Beş Faktörlü Kişilik

Özelliklerinin ve Mükemmeliyetçiliğin Rolü. Spor Bilimleri Dergisi, 27(1), 40-48.

Kowal, J., & Fortier, M. S. (2000). Testing Relationships From The Hierarchical Model of Intrinsic And Extrinsic Motivation Using Flow As a Motivational Consequence. Research Quarterly for Exercise and Sport, 71, 171-181.

Pelletier, L. G., Fortier, M. S., Vallerand, R. J., Tuson, K. M., Briere, N. M., & Blais, M. R. (1995). Toward a New Measure of Intrinsic Motivation, Extrinsic Motivation, And Amotivation in Sports: The Sport Motivation Scale (SMS). Journal of sport and Exercise Psychology, 17, 35-35.

Yıldız, A. B., Gülşen, D. B. A., & Yılmaz, B. (2015). Sporcuların Optimal Performans Duygu Durumunun Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9, 58-64.

Fiziksel Aktivite ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Assoc. Prof. Dr. Meriç Eraslan[1] , Dr Masoumeh Hasemi[2]

[1]*Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi*

[2]*Kish International University of Tehran*

ÖZ

Birçok bilim dalının ortak araştırma konusu olan yaşam kalitesi kavramı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Kavramsal açıdan ele alındığı zaman yaşam kalitesi bireyin kendini iyi hissetmesi, yaşamdan zevk alması ve yaşamdan doyum sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşam kalitesi yüksek olan insanlar yaşamdan zevk aldığı için gerek günlük gerekse de iş yaşamlarında mutlu bir hayat sürmektedirler. Bu nedenle insanların yaşam kalitelerini olumlu yönde etkileyen unsurların araştırılması önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalarda ekonomik gelir düzeyinin yüksek olması, güven içinde yaşama, aktif bir yaşama sahip olma ve zevk alınan eğlenceli etkinliklere katılımın yaşam kalitesini arttırdığı belirtilmektedir. Söz konusu etkinlikler arasında yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen faktörlerin başında fiziksel aktivite gelmektedir. Fiziksel aktivite ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışma bulguları da fiziksel aktiviteye katılımın yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Yapılan bu çalışmada da farklı yaş gruplarında bulunan bireylerde fiziksel aktivite ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Aktivite, Spor, Yaşam Kalitesi

Giriş

Sağlık, kaliteli bir yaşam stilinin en önemli şartı olarak değerlendirilmektedir. Yaşadığımız dönemde teknoloji dünyasındaki gelişmelerle beraber günlük hareket yoğunluğunu düşürmek bireylerin hayatlarını kolaylaştırmaktadır. Bu karşın uzun süreli hareketsiz hayat şekli toplumun sağlığını riske atmaktadır (Solak, 2012).

Bireyin sağlıklı ve iyi olma hali, katıldığı faaliyetlerden sağladığı tatmin, dengeli bir beslenme oranının olması, diğer bireylerle pozitif etkileşim sağlayabilmesi, stresle başa çıkacak yöntemler ortaya koyması ve yaşama

ilişkin hedeflerinin olmasıyla ifade edilir. literatür kapsamında kavramsal açıdan sağlık objektif ve sübjektif olarak iki başlıkta değerlendirilmiştir. Sağlık konusunda bu tip yaklaşımlar geliştirilmesinin altında sağlığın daha iyi anlaşılmasını sağlama fikri yer almaktadır. Sübjektif olarak değerlendirildiğinde sağlık "kişinin ruhsal, sosyal ve fiziksel açıdan kendi durumunu algılaması" olarak açıklanmasıdır. Sübjektif düşünceye göre kişi, herhangi bir hastalığı olmadığı, kendisini hasta ya da hasta olmasına rağmen sağlıklı algılayabilir. Dolayısıyla kişinin sübjektif sağlık algısının bilinmesi son derece önemlidir. Objektif olarak değerlendirildiğinde sağlık kavramı doktor muayenesi ve teşhis analizleri sonucunda bireyde herhangi bir hastalık bulgusuna rastlanmaması durumudur. Bu bağlamda bir insanı sağlıklı atfedebilmek için, kişinin kendisini hem sübjektif olarak sağlıklı algılaması hem de objektif açıdan sağlıklı olması gereklidir (Yılmaz, 2013).

İnsanların sağlık konusundaki algılamaları ve yaklaşımları sağlık davranışları ile yakından alakalı bir gelişme olup, bireylerin sağlık algılamaları özellikle koruyucu hekimlik adına önem arz etmektedir. Sağlık algılamaları bireylerin psikolojik olarak koruyucu tutumlarda bulunmaya hangi oranda açık olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanların sağlıklarını nasıl ifade ettikleri ve hangi tutumları sağlıklı olma ile bağdaştırdığı, onun sağlıklı bir hayat yaşayıp yaşamadığı konusunda etkilidir. Dolayısıyla insanların sağlık konusundaki değer ve tutumlarının bilinmesi, sağlık hizmetlerinin sunulması ile sağlık eğitimi ve politikalarını yönlendirmesi bakımından önemli ve gerek duyulan bir konudur (Yılmaz, 2013).

İnsanların sağlıklı bir hayat sürmeleri büyük oranda sağlıklı yaşam biçimi davranışı sergilemelerine bağlıdır. Sağlıklı yaşam biçimi davranışları sergileyen bireylerin yaşam kaliteleri de yüksek olmaktadır. sağlıklı hayat şekli davranışları kavram olarak "kişinin sağlık durumuna etki edebilen, bütün davranışlarını kontrol etmesi, gündelik faaliyetlerini düzene koyması ve kendi sağlık düzeyine uygun yaklaşımları uygulaması" olarak açıklanmaktadır (Öztürk, 2010).

Yaşam kalitesinin yükseltilmesinde fiziksel aktiviteye katılımın önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Literatürde yer alan araştırma bulguları da hu görüşü destekler niteliktedir. Yapılan bu çalışmada da fiziksel aktivite ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Literatürde fiziksel aktivite ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışma bulguları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Yazar ve Tarih	Elde edilen bulgular
Vural vd. (2010)	Masa başı çalışanlarda fiziksel aktivite düzeyi ile yaşam kalitesi arasında anlamlı ilişki bulunmadığı belirlenmiş, bunun temelinde çalışanların büyük bir bölümünün sedanter olmasının yattığı belirtilmiştir.
Genç vd. (2011)	Genç yetişkin bireylerde fiziksel aktivite düzeyinin yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Koçak ve Özkan (2010)	Yaşlı bireylerde fiziksel aktivite düzeyi ile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu rapor edilmiştir.
Özüdoğru (2013)	Üniversite personelinde fiziksel aktivite düzeyinin yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Ölçücü vd. (2015)	Orta yaş grubunda bulunan bireylerde fiziksel aktiviteye katılımın yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tablo 1'de yer alan araştırma bulguları değerlendirildiği zaman, farklı yaş gruplarında yer alan bireyler üzerinde yapılan araştırma bulguları fiziksel aktiviteye katılımın yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Literatürde yer alan araştırma bulguları incelendiği her yaş grubunda bireyde fiziksel aktivite düzeyinin yüksek olmasının yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Bilindiği gibi yaşam kalitesinin yüksek olması öncelikli olarak bireyin daha sonra ise toplumun daha sağlıklı bir yapıya kavuşmasında oldukça önemlidir. Bu noktada toplum genelinde yaşam kalitesinin yükseltilmesi için insanların fiziksel aktivite düzeylerini yükseltmeye yönelik önlemler alınması gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

Genç, A., Şener, Ü., Karabacak, H., & Üçok, K. (2011). Kadın ve erkek genç erişkinler arasında fiziksel aktivite ve yaşam kalitesi farklılıklarının araştırılması. Kocatepe Tıp Dergisi, 12(3), 145-150.

Koçak, F. Ü., & Özkan, F. (2010). Yaşlılarda Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Yaşam Kalitesi. Turkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences, 2(1), 46-54.

Ölçücü, B., Vatansever, Ş., Özcan, G., & Çelik, A. (2015). Orta Yaşlilarda Fiziksel Aktivite Düzeyi Ve Yaşam Kalitesi İlişkisi. Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, (2), 63-73.

Öztürk, D.A. (2010). Hemşirelerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve İş Yaşam Kalitesinin İş Yaşam Doyum Düzeyine Etkileri Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özüdoğru, E. (2013). Üniversite Personelinin Fiziksel Aktivite Düzeyi İle Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Solak, Ö. (2012) Masa Başı Çalışanların Masabaşı Egzersizleriyle Fizyolojik Değişimlerinin ve Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Vural, Ö., Eler, S., & Atalay-Güzel, N. (2010). Masabaşı Çalışanlarda Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Yaşam Kalitesi İlişkisi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 8(2), 69-75.

Yılmaz, A.N. (2013). Yetişkin Kadınların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları İle Besin Tüketimi Ve Vücut Bileşimlerinin Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Okul Öncesi Dönemde Spora Katılımın Fiziksel Açıdan Faydaları

***Mesut HEKİM**

**Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Rektörlük Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, mhekim@mehmetakif.edu.tr*

ÖZ

Okul öncesi dönem çocukların fiziksel gelişimlerinin oldukça hızlı olduğu bir dönem olarak bilinmektedir. Literatürde yer alan çalışma sonuçları da okul öncesi dönemde fiziksel gelişimin hızlı olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Bu dönemde fiziksel gelişimin sağlıklı olması ilerleyen yıllarda çocukların büyüme ve gelişimlerinin sağlıklı olması açısından oldukça önemlidir. Bu noktada okul öncesi dönemde bulunan çocukların fiziksel gelişimlerini destekleyici etkinliklere katılmaları önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul öncesi dönemde fiziksel gelişimi destekleyen etkinliklerin başında spor etkinlikleri gelmektedir. Yapılan bu çalışmada da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda fiziksel gelişimin desteklenmesinde spor etkinliklerinin önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi dönem, spor, fiziksel gelişim

Physical Benefits Of Preschool Period Sport Participation

ABSTRACT

Preschool period is known as a period in which the physical development of children is quite rapid. The results of the studies in the literature support the view that physical development is fast in preschool period. In this period, healthy physical development is very important in terms of healthy growth and development of children. At this point, the participation of the preschool children in activities that support their physical development is an important issue. Sports activities are the leading activities that support physical development in preschool period. In this study, the importance of sports activities in supporting physical development in preschool children was emphasized.

Key words: Preschool period, sport, physical development

Giriş

Doğumdan itibaren ilkokul dönemine dek geçen süreç içerisindeki çocukları okul öncesi dönemde yer almaktadır (Ulutaş, 2011). Bu süreçte büyüme ve gelişmeyi etkileyen kalıtımsal ve çevresel olmak üzere iki temel etken vardır. Kalıtımsal faktörleri; cinsiyet, ırk ve genler oluşturmaktadır. Gelişimi etkileyen çevresel faktörler ise sportif faaliyetler, beslenme, fiziksel hayat şartları, sosyo-ekonomik özellikler olarak ifade edilebilir (Muratlı, 2007).

Gelişim süreçleri okul öncesi olarak nitelendirilen dönemde iki aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamalar doğum öncesi dönem ve doğumdan sonraki okul dönemine dek geçen süreçten oluşmaktadır. Doğumdan sonraki süreçte çocukların fiziksel kontrol mekanizmaları gelişmeye başlar ve farklı motor becerileri tam anlamı ile gerçekleştirmeye başlar (Ulutaş, 2011). Bu anlamda dönemsel bir süreci ifade eden fiziksel gelişim, düzenli olarak değil ancak belirli zamanlarda farklı hızlarda, kimi zaman hızlı kimi zaman yavaş gerçekleşmektedir. Fiziksel gelişim bebeklerde doğum öncesi ve doğum sonrasında ilk 6 aylık dönemde hızlı bir şekilde büyüme gerçekleşir, bebek bir yaşına girdikten sonra büyüme hızı yavaşlayarak ergenlik sürecine dek düzenli ancak yavaş büyüme gerçekleşir (Çelebi, 2010).

Uzuvların büyümesinde öncelikle baş bölgesi hızlı bir gelişim sergilerken, ilk 6 aylık sürecin ardından göğüs çevresinde de hızlı bir gelişme yaşanır. Bebeklik döneminde ekstremite uzunluklarında artış yaşanması 9-12 aydan sonra olmaktadır. 2-6 yaş dönemine gelindiğinde, kız ve erkek çocuklar arasında boy uzunluğunda farklar ortaya çıkmaktadır. Okul öncesi süreçteki çocukların bedenlerine arkadan bakıldığında fiziksel yapılarının son derece benzerlik gösterdiği, fakat erkeklerin kız çocuklarına kıyasla biraz daha uzun boylu oldukları dikkati çekmektedir. Bu yaş aralığında kemik büyümesi aktiftir ve iskelet sistemi, beslenme bozukluğu, hastalıklar ve ağır işler dolayısıyla kolay zarar görebilir. Kemikleşmenin yüksek hızda 2-6 yaş aralığında yeterli olmayan veya kötü koşullarda yetişen çocukların iskelet gelişimleri de yavaş olmakta veya yeterli olmamaktadır (Mengütay, 2005).

Yukarıda yer alan bilgilerden de anlaşılacağı gibi okul öncesi dönem fiziksel gelişimin hızlı olduğu bir süreçtir. Bu nedenle okul öncesi dönemde fiziksel gelişimi destekleyici aktivitelere yer verilmesi fiziksel gelişimin daha sağlıklı olmasına katkı sağlamaktadır. Yapılan bu çalışmada da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spora katılımın fiziksel açıdan faydalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Meyer ve diğerleri (2013)'nin yaptığı araştırma kapsamında, çocuklara okullarda verilen beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin kemik gelişimine etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma çerçevesinde okul içerisinde düzenli olarak beden eğitimi ve spor faaliyetlerine katılan çocukların kemik mineral yoğunluklarının arttığı belirlenmiştir.

Matvienko ve Ahrabi-Fard (2010)'ın yaptığı çalışmada okul öncesi dönemdeki çocuklara verilen 4 haftalık egzersiz eğitiminin bir takım fiziksel ve motorsal beceriler üzerine etkileri değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamına deney ve kontrol grubu olarak iki ayrı okul öncesi grubu katılmıştır. Deney grubunda yer alan çocuklara okul öncesi döneminde düzenli olarak yürüyüş egzersizleri uygulanmış, okul harici zamanlarda da hareket egzersizleri içeren fiziksel etkinlik programı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney grubundaki çocukların fiziksel niteliklerinde anlamlı gelişmeler olduğu dikkati çekmiştir.

Çelebi (2010)'nin yapmış olduğu araştırma çerçevesinde, okul öncesi dönemlerdeki 5-6 yaş aralığındaki çocuklarda hareket eğitiminin fiziksel ve motor gelişime etkisi ele alınmıştır. Araştırma kapsamına Muğla ili Emir Beyazıt ilköğretim okulu ve 75.yıl okul öncesi kurumlarındaki 5-6 yaş grubu 60 öğrenci dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda plânlı şekilde ve uzun süre yaptırılan hareket eğitimi programının, 5–6 yaş aralığındaki çocukların bir takım fiziksel özelliklerini (vücut ağırlığı, BKİ, biceps, triceps, subscapula) olumlu açıdan etkilediği belirlenmiştir.

Öztürk (2009)'ün yapmış olduğu araştırma kapsamında, 5-6 yaş aralığındaki çocuklarda çeşitli hareket eğitim modellerinin fiziksel uygunluk ve gelişim niteliklerine etkisinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya 5-6 yaş grubundaki çocuklardan 20' si deney (atletizm), 20'si deney (halk oyunları), 20' si kontrol grubu olmak üzere toplam 60 kişi yer almaktadır. Deney grubunda yer alan çocuklara 4 ay süresince haftada 3 gün 40 dakika sürecek alanları ile alakalı eğitim verilmiştir. Kontrol grubu günlük olağan okul öncesi eğitim programına devam etmiştir. Araştırma sonucunda atletizm ve halk oyunlarına ilişkin yapılan eğitim faaliyetlerinde fiziksel gelişim ve fiziksel uygunluk niteliklerinin geliştiği ifade edilmiştir.

Janz ve diğerleri (2006)'nin yapmış olduğu araştırma kapsamında, 5-8 yaş aralığındaki kız ve erkek çocuklarında fiziksel egzersiz oranının kemik gelişimi üzerine etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma çerçevesinde çocukların fiziksel egzersiz oranlarının yüksek olmasının genel kemik gelişiminin %5 oranında daha iyi olmasına katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra fiziksel aktivite düzeyinin en çok kalça

kemiğinin gelişimine katkı sağladığı bulunmuş ve yüksek fiziksel egzersiz düzeyinin kalça kemiğinin gelişmesine %14 düzeyinde destek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Literatürde okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spora katılımın fiziksel açıdan faydalarının ele alındığı çalışma sonuçları değerlendirildiği zaman spora katılımın hem fiziksel gelişimi desteklediği hem de fiziksel uygunluğun sağlanmasına destek olduğu görülmektedir. Bu noktada okul öncesi dönemde bulunan çocukların spor etkinliklerine katılımlarının arttırılmasının fiziksel gelişim ve fiziksel sağlık açısından önemli bir konu olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

Çelebi, B. (2010). Hareket Eğitiminin Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki 5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Fiziksel ve Motor Gelişime Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Janz, K.F., Gilmore, J.M., Burns, T.L., Levy, S.M., Torner, J.C., Willing, M.C., & Marshall, T. A. (2006). Physical Activity Augments Bone Mineral Accrual in Young Children: The Iowa Bone Development Study. The Journal of Pediatrics, June, 793-799.

Matvienko, O., &Ahrabi-Fard, I. (2010). The Effects of a 4-Week After-School Program On Motor Skills And Fitness of Kindergarten And First-Grade Students. American Journal of Health Promotion, 24(5), 299-303.

Mengütay, S. (2005). Çocuklarda Hareket Gelişimi ve Spor. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Meyer U, Ernst D, Zahner L, Schindler C, Puder JJ, Kraenzlin M, Rizzoli R, Kriemler S. (2013). 3-Year Follow-Up Results of Bone Mineral Content And Density After A School-Based Physical Activity Randomized Intervention Trial. Bone, 55, 16–22.

Muratlı, S. (2007). Antrenman Bilimi Yaklaşımıyla Çocuk ve Spor. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.

Öztürk, A. (2009). 5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Farklı Hareket Eğitim Modellerinin Fiziksel Gelişim ve Fiziksel Uygunluk Özelliklerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ulutaş, A. (2011). Okul Öncesi Dönemde (6 Yaş) Belli Başlı Oyunların Çocukların Psikomotor Gelişimine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Okul Öncesi Dönemde Spora Katılımın Motor Gelişim Açıdan Faydaları

***Mesut HEKİM**

**Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Rektörlük Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, mhekim@mehmetakif.edu.tr*

ÖZ

Okul öncesi dönem çocukların motor gelişimlerinin hızlı olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde çocukların ilk olarak kaba motor becerileri daha sonra ise ince motor becerileri gelişmektedir. Çocukların bu dönemde motor gelişimlerinin sağlıklı olması için motor gelişimlerini destekleyici etkinliklere katılmaları oldukça önemlidir. Özellikle kaba motor beceri gelişimini desteklemeye yönelik etkinliklere katılım bu dönemde motor gelişimin desteklenmesinde önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık yapılan araştırma bulguları son yıllarda okul öncesi dönemde bulunan çocukların hareketli yaşam tarzından ziyade sedanter bir yaşam tarzına sahip olmaya başladıklarını ortaya koymaktadır. Bu noktada ebeveynlerin okul öncesi dönemde spor ve motor gelişim arasındaki ilişki konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan bu araştırmada okul öncesi dönemde spora katılımın motor gelişim üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi dönem, büyüme ve gelişme, motor gelişim

Motor Development Benefits Of Preschool Period Sport Participation

ABSTRACT

Preschool period is evaluated as a period in which the motor development of children is rapid. In this period, firstly the rough motor skills of the children and then the fine motor skills develop. It is very important for children to participate in activities that support their motor development in order to keep their motor development healthy. Particularly, participation in activities aimed at supporting rough motor skills development is an important issue in supporting motor development in this period. On the

other hand, the findings of the research show that preschool children have started to have a sedentary lifestyle rather than a active lifestyle in recent years. At this point, parents should be made aware of the relationship between sport and motor development in preschool period. Within the scope of this study constructed, ıt was aimed to evaluate the effects of sport participation on motor development in preschool period.

Key words: Preschool period, growth and development, motor development

Giriş

Okulöncesi dönem, ilköğretim düzeyi eğitim programına başlamadan önceki yaşamın ilk 6 yıllık sürecini içermektedir. Bu süreç zihinsel, fiziksel, duygusal ve sosyal gelişim dinamikleri açısından yaşamın en önemli evresidir (Tuğrul, 2006). Gelişim süreçleri dahilinde 2-6 yaş, bebeklik döneminden çocukluğa geçilen bir evredir. Bu süreçte çocukta, anne babadan ayrı bir birey olduğuyla alakalı ilk fikirler zamanla gelişim göstermeye başlar. Bu durum çocuğu zaman içinde daha çok özgür olmaya çalışmak için yönlendirir. Bu gelişmelerle beraber temel tutumların zemini bu zamanda oluşur (İşmen-Gazioğlu, 2012).

Motor gelişim tüm hayat boru süren bir süreç olmakla beraber, bu dönemde motor becerilerin, fiziksel değişimleri edinilmesi, dengelenmesi ve azalmasına dair gelişmeler görülür. Alan yazında motorik niteliklerin kategorize edilmesine dair bir takım araştırmalara yer almakla birlikte, motor hareketler güç, koordinasyon, denge, çeviklik, sürat gibi niteliklerden oluşmaktadır (Güven, 2006).

Doğumla beraber başlayan ve yaşam boyu süren hareket becerisinin ilk gelişme göstermeye başladığı dönemlerde refleksif davranışlar görülürken, bu hareketleri ilk zamanlar rastgele yapılan temel hareketler ve sinir sisteminin gelişimine bağlı olarak gerçekleştirilen kompleks hareketler izler. Kompleks hareketler zaman içinde otomatik hareketler haline dönerler (Tepeli, 2011). 0-2 yaş aralığında bebekler doğumdan sonraki ilk dönemlerde bedeninin kontrolünü sağlayabilecek seviyeye henüz ulaşmamıştır. Hareketler genel anlamda kontrolsüz beden hareketleridir ve refleks seviyesindedir. Beden hareketlerindeki gelişmeler sinir sisteminin gelişimiyle paralellik göstermektedir. Çocuğun organlarının büyümesine ek olarak sinir sisteminin olgunlaşması neticesinde çocuk yemek yeme, emekleme, yürüme gibi temel becerileri gelişmektedir. Çocuk zamanla doğuştan sahip olduğu refleksleri istenilen öğrenilmiş tutumlar haline evirmektedir. Çocuğun kas-sinir olgunluğu oluştukça, öğrenme tecrübeleri

yaşadıkça yeni şeyler öğrenme ve öğrendikçe yeteneklerini pekiştirecek ve ilerletecek kapasiteyi sağlamaktadır (Yenibaş, 2012). Okul öncesi süreçteki çocuklarda 3-4 yaş aralığı bir takım yeni yeteneklerin geliştiği bir evredir. 5-6 yaş döneminde ise çocuklar mekanik anlamda yeterli, kontrollü ve koordineli davranmaya başlarlar (Mengütay, 1999).

Görüldüğü gibi okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda motor beceriler hızlı bir gelişim göstermektedir. Okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda motor beceri gelişiminin desteklenmesinde spora katılım önemli bir yere sahip olup, yapılan bu çalışmada da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spora katılımın motor beceri gelişimi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Akınbay (2014)'nın yapmış olduğu bir çalışma kapsamında, okul öncesi çocuklarda oyunun önemine ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve okul öncesi süreçte çocuklarda oyunun motor gelişim konusundaki etkileri değerlendirilmiştir. Araştırmaya Batman Gültepe Anaokulunda okul öncesi eğitimi alan yaş ortalaması 4,5 yıl olan, 50 deney grubu 50 kontrol grubu olacak şekilde toplam 100 öğrenci dahil edilmiştir. Deney grubuna iki ay süresince gelişim süreçlerine paralel fiziksel oyunlar oynatılmıştır. Kontrol grubundaki öğrenciler ise programlarında yer alan eğitim etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Araştırma sonucunda çocuklara uygulanan oyunla eğitim faaliyetlerinin bazı motor yetilerinin gelişimine katkı sağladığı, bu bağlamda deney grubundaki öğrencilerin motor gelişimlerinde kontrol grubundaki öğrencilere oranla daha ciddi gelişmeler gözlendiği tespit edilmiştir.

Yarımkaya ve Ulucan (2014) tarafından okul öncesi dönemde bulunan çocuklar üzerinde yapılan çalışmada hareket eğitim programının motor gelişim üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmış, araştırmaya katılan çocuklar 12 haftalık hareket eğitim programına dâhil edilmiştir. Araştırmanın sonunda uygulanan hareket eğitim programına paralel olarak çocukların motor performans parametrelerinde anlamlı gelişmeler gözlendiği tespit edilmiştir.

Kerkez (2006) tarafından yapılan çalışma kapsamında aktivite ve oyunun anaokulu ve yuvaya giden 5-6 yaş aralığındaki çocuklarda fiziksel ve motor gelişime etkisinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya çocuk yuvasında ve anaokulunda yaşayan 152 okul öncesi dönemindeki çocuklar dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamına deney grubunda yer alan çocuklar, 12 hafta süreyle, haftada 2 gün 45'er dakikalık toplam 24 seans oyun ve egzersiz programına katılmıştır. Araştırma sonucunda bedensel

egzersiz faaliyetlerine katılımın okul öncesi çocuklarda motor gelişimine destek olan bir faktör olduğu belirlenmiştir.

Altınkök (2006)'ün yapmış olduğu araştırma kapsamında, temel motor becerilerin geliştirilmesini kapsayan özel beden eğitimi program planının 5-6 yaş çocukların temel motor becerilerinin gelişimine etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmaya 5-6 yaş çocuk grubundan oluşmuş, 30 öğrenci deney (15 kız 15 erkek) ve 30 öğrenci kontrol (16 kız 14 erkek) grubu olarak toplam 60 okul öncesi dahil olmuştur. Araştırma sonucunda statik ve dinamik denge, dikey sıçrama ve havada kalma süresi, durarak uzun atlama ve tenis topu fırlatma, sürat ve çeviklik ile sağ el parmak kuvveti değerlerinde deney grubundaki öğrencilerin lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir.

Goodway ve Branta (2003)'nın yapmış olduğu araştırma çerçevesinde okul öncesi dönemdeki çocuklarda hareket becerisinin motor gelişime etkileri ele alınmıştır. Araştırmada deney ve kontrol grubu olarak iki grup vardır, deney grubunda yer alan okul öncesi dönem çocuklarına 12 hafta süresince temel hareket eğitimi uygulanmıştır. Kontrol grubunda ise çocuklar herhangi bir hareket eğitimine katılmamıştır. Araştırma sonucunda kontrol grubu ile karşılaştırıldığında deney grubundaki çocuklar obje kavrama ve genel motor becerilerinde anlamlı oranda gelişme olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Hareket çocuğun duygusal, zihinsel ve fiziksel gelişiminin önemli bir ögesidir. Çocuklarda hareketsizlik hayat biçimine bağlı hastalıklarda risk unsuru olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla okul öncesi dönemden itibaren çocukların bilinçli ve düzenli olarak egzersiz yapmaları sağlanmalıdır (Kerkez, 2012).

Literatürde yer alan çalışma bulguları göz önünde bulundurulduğu zaman da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spora katılımın motor gelişimi desteklediği ve motor performans becerilerinin artmasına katkı sağladığı görülmektedir. Motor gelişimin diğer gelişim alanlarını da etkileyen bir unsur olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spora katılımın motor gelişimi destekleyeceği, buna paralel olarak da diğer gelişim alanlarını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bu noktada okul öncesi dönemde bulunan çocukların spora katılımlarının arttırılması için önlemler alınması gerektiği söylenebilir.

Kaynaklar

Akınbay, H. (2014). Okul Öncesi Dönemde Oyunun Önemi ve Çocukların Motor Gelişimi Üzerinde Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Altınkök, M. (2006). Temel Motor Hareketlerin Geliştirilmesini İçeren Özel Beden Eğitimi Program Tasarısının 5-6 Yaş Çocukların Temel Motor Hareketlerinin Gelişimine Etkisinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Goodway, J. D., & Branta, C. F. (2003). Influence of a Motor Skill Intervention on Fundamental Motor Skill Development of Disadvantaged Preschool Children. Research Quarterly For Exercise And Sport, 74(1), 36-46.

Güven, G. (2006). Kütahya'daki Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Oyun ve Spor Programlarının İncelenip Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

İşmen-Gazioğlu, A.E. (2012). Hayatın İlk Çeyreği (0-18 yaş gelişimi). Ankara: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Eğitim Programı.

Kerkez, F. (2006). Oyun ve Egzersizin Yuva ve Anaokuluna Giden 5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Fiziksel ve Motor Gelişime Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Kerkez, F. İ. (2012). Sağlıklı Büyüme İçin Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklarda Hareket ve Fiziksel Aktivite. Spor Bilimleri Dergisi, 23(1), 34-42.

Mengütay, S. (1999). Okul Öncesi ve İlkokullarda Hareket Gelişimi ve Spor. 2. Baskı. Ankara: Tutibay Yayınları.

Tepeli, K. (2011). Motor (Hareket) Gelişim. M. Engin Deniz (Ed.), Erken Çocukluk Döneminde Gelişim İçinde (s. 93-98).Ankara: Ertem Basım.

Tuğrul, B. (2006). Okul Öncesi Dönemde Düşünme Becerilerinin Gelişmesinde Yaratıcı Bir Süreç Olarak Drama. Yaratıcı Drama Dergisi, 1(2), 67-80.

Yarımkaya, E., & Ulucan, H. (2014). The Effect of Movement Education Program on The Motor Development of Children. International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education, 4(1), 37-48.

Yenibaş, R. (2012). 0-6Yaş grubu çocuk gelişimi, eğitimi ve sağlığı. İstanbul: Ekbil Matbaacılık.

Okul Öncesi Dönemde Spora Katılımın Sosyal Açıdan Faydaları

***Mesut HEKİM**

**Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Rektörlük Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, mhekim@mehmetakif.edu.tr*

ÖZ

Okul öncesi dönem diğer gelişim alanlarında olduğu gibi sosyal gelişimin de hızlı olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemin başında bulunan çocuklar ilk olarak ebeveynleri ve kardeşleri ile olan ilişkileri sayesinde sosyalleşmeye başlamakta, okul öncesi eğitim kurumuna başladıktan sonra sosyal gelişim hızlanmaktadır. Bunun yanında yaşanılan sosyal çevre de bu dönemde sosyal gelişim üzerinde önemli bir belirleyici olmaktadır. Okul öncesi dönemde çocukların sosyal gelişimlerinin sağlıklı olabilmesi için sosyal gelişimi olumlu yönde etkileyen uyaranlara maruz kalmaları oldukça önemlidir. Bu dönemde bulunan çocukların sosyal gelişimlerini destekleyici uyaranlar arasında spor etkinlikleri önemli bir yere sahiptir. Özellikle takım sporları ve grup halinde yapılan sportif etkinlikler çocukların sosyal gelişimlerini olumlu yönde etkilemektedir. Yapılan bu çalışmada da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spor etkinliklerine katılımın sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi dönem, spor, sosyal gelişim

Social Benefits Of Preschool Preschool Period Sport Participation

ABSTRACT

Preschool period is a period in which social development is fast as in other development areas. The children at the beginning of this period begin to socialize firstly through their relations with their parents and siblings, and after the preschool education institution, social development accelerates. In addition, the social environment is an important determinant of social development in this period. It is very important for children to be exposed to stimuli that positively affect social development in order to keep their social development healthy. Among the stimuli that support the social

development of children in this period, sports activities have an important place. In particular, team sports and sportive activities in groups have a positive effect on the social development of children. In this study, it was aimed to evaluate the effects of participation in sports activities on social development in preschool children.

Key words: Preschool period, sport, social development

Giriş

Toplumsal ilişkiler çağdaş toplum yapısında son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira bireyler yaşamlarının önemli bir kısmını diğer bireylerle etkileşim içerisinde geçirmektedirler. Dolayısıyla sosyal beceri oranı yüksel olan kişilerin toplumda bulunan diğer bireylerle daha kolay etkileşim sağlayabildikleri ifade edilmektedir. Hayatın ilerleyen sürecinde diğer bireylerle iyi sosyal etkileşim yaratabilmenin altında çocukluk dönemlerinde kazanılan sosyal yetilerin önemli bir etkisi vardır. Ayrıca çocukluk dönemlerinde edinilen toplumsal beceriler bireyin erişkinlik yıllarında topluma adaptasyon sürecini de pozitif yönde etkilemektedir (Kabasakal ve Çelik, 2010).

Biyolojik birer varlık olarak dünyaya gelen insanlar, zaman içerisinde sosyalleşmeyle toplumla kaynaşırlar. Sosyalleşme ile toplumla bütünleşik yapıya bürünen birey içinde bulunduğu toplumla birlikte yaşamayı öğrenmektedir. Bu açıdan ele alındığında toplumsallaşma insanların hayatında son derece önemli bir paya sahiptir. Toplumun devamlılığının sağlanması açısından da sosyalleşme önemli bir olgudur. Sosyalleşme bireyin toplumu, toplumun da bireyi etkisi altına almasıyla oluşmaktadır(Akçalar, 2007).

Okul öncesi süreç sosyal becerilerin hızla geliştiği kritik bir dönem olarak belirtilmektedir. Okul öncesi dönemde toplumsal yetenek eğitimi görmeyen, ayrıca sosyal beceri problemi yaşayan çocuklar gelecekte fiziksel ve zihinsel açıdan bir çok sorunla karşılaşmaktadır. Alan yazında yer alan araştırma verileri de yaşamın ilk dönemlerinde gelişen davranış sorunlarının gelecekte psikolojik sorunlara neden olduğu fikrini desteklemektedir (Topaloğlu, 2013). Çubukçu ve Gültekin'e (2006) göre de toplumsal gelişim seviyesi düşük olan kişilerin ilerleyen yıllarda sosyal hayatta pek çok sorunla karşılaşmaları olası bir durumdur. Sosyal beceri oranı düşük kişilerde özellikle sosyal ve duygusal sorunların geliştiği görülmektedir.

Okul öncesi dönemde, gerek kendi yaş grupları gerekse erişkinlerle bir takım ortak etkinlikler yürütmeleri ve aldıkları görevleri başarılı bir şekilde

yerine getirmeleri beklenir. Bu açıdan bir arada vakit geçirmeye dikkat edilmesi, doğru yapılan etkinliklerin onaylanarak destek verilmesi, yanlış olanların ise uygun biçimde uyarılarak düzeltilmesi toplumsal gelişim açısından oldukça önemlidir (Tanrıverdi ve Erarslan, 2015).

Yukarıda yer alan bilgilere göre okul öncesi dönem çocukların sosyal gelişimlerinin hızlı olduğu bir dönem olmakla beraber, bu dönemde sosyal gelişim alanında meydana gelecek sorunlar ileri de bireyin yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada okul öncesi dönemde bulunan çocukların sosyal gelişimlerinin çeşitli aktiviteler ile geliştirilmesi önemli bir konudur. Yapılan bu çalışmada da okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda sosyal gelişimin desteklenmesinde sporun önemi üzerinde durulmuştur.

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Okul öncesi dönemdeki çocuklarda sportif faaliyetlere katılım toplumsal gelişimi destekleyen bir faktör olmasının yanı sıra (Yıldız ve Çetin, 2018), alan yazında bu konuda gerçekleştirilmiş çalışma sonuçları da okul öncesi süreçte spora katılımın toplumsal gelişimi desteklediğini göstermektedir. Durualp ve Aral (2010)'ın yapmış olduğu çalışmada okul öncesi dönemdeki çocuklarda oyun temelli toplumsal beceri eğitiminin sosyal beceri gelişimine etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Araştırma kapsamına toplam 96 çocuk katılmış ve çocuklar deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Her iki grup da sekiz hafta boyunca mevcut eğitim programlarına katılmış, bu dönemde deney grubundaki çocuklar mevcut eğitim programlarının yanında haftada üç kez olmak üzere oyun temelli sosyal beceri eğitimi kapsamına alınmışlardır. Çalışma sonucunda kontrol grubundaki çocuklara oranla oyun temelli sosyal beceri eğitimine dahil olan çocukların sosyal beceri seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir gelişme yaşandığı belirlenmiştir.

Bayazıt ve diğerleri (2013)'nin yapmış olduğu araştırmada okul öncesi dönemde rekreatif amaçlı dans faaliyetine katılımın sosyal gelişim üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiş, araştırma kapsamına 5-6 yaş grubunda yer alan 16 kız ve 16 erkek olmak üzere toplam 32 öğrenci dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda rekreatif amaçlı dans faaliyetlerine katılımın okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal gelişimlerini desteklediği belirlenmiştir. Lobo ve Winsler (2006) tarafından yapılan araştırmada okul öncesi dönemdeki çocuklarda dans ve hareket eğitiminin toplumsal gelişimi olumlu açıdan etkilediği raporlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Literatürde spora katılım ve sosyal gelişim arasındaki ilişkinin ele alındığı çalışmalar değerlendirildiği zaman, okul öncesi dönemde bulunan çocuklarda spora katılımın sosyal gelişimi desteklediği görülmektedir. Bu noktada çocuk sahibi aileleri bu konuda bilinçlendirme çalışmaları yapılması, bunun yanında okul öncesi eğitim programlarının içeriğinde spora daha fazla önem verilmesinin okul öncesi dönemde sosyal gelişimi desteklemeye yardımcı olacağı söylenebilir.

Kaynaklar

Akçalar, Ö.S. (2007). Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmesine Sporun Etkisi. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Spor Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bayazıt, B., Acar, F., Ateş, O., & Sağıroğlu, İ. (2013). 5-6 yaş grubu çocuklara uygulanan yaratıcı drama ve modern dans etkinliklerinin çocukların sosyal gelişimine etkisi. İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 11(3), 119-122.

Çubukçu, Z., Gültekin, M. (2006). İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler. Bilig, 37, 155-174.

Durualp, E., Aral, N. (2010). Altı Yaşındaki Çocukların Sosyal Becerilerine Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitiminin Etkisinin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39, 160-172.

Kabasakal, Z., Çelik, N. (2010). The effect of social skills training on elementary school students' social adjustment. Elementary Education Online, 9(1), 203-212.

Lobo, Y. B., & Winsler, A. (2006). The effects of a creative dance and movement program on the social competence of head start preschoolers. Social Development, 15(3), 501-519.

Tanrıverdi, H. ve Erarslan, N. (2015). Okul öncesi çocukların sosyal uyum ve beceri düzeyleri ile değer kazanımları arasındaki ilişki. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 9-23.

Topaloğlu, A. Ö. (2013). Etkinlik temelli sosyal beceri eğitiminin çocukların akran ilişkilerine etkisi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Yıldız, E., & Çetin, Z. (2018). Sporun psiko-motor gelişim ve sosyal gelişime etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5(2), 54-66.

Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerine İlişkin Görüşleri

Mustafa ALTINKÖK*, Meriç ERASLAN

*Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
mustafaaltinkok@akdeniz.edu.tr*

Özet

Araştırmada Beden eğitimi öğretmenlerinin, öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerini belirleyerek öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile ilgili olarak düşüncelerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklem grubunu Antalya'da görev yapmakta olan ve beden eğitimi ve spor bölümlerinden mezun olan erkek (70 kişi) ve kadın (23 kişi) olmak üzere toplamda 93 Beden eğitimi öğretmeninden oluşturmaktadır.

Araştırmada, Beden eğitimi öğretmenlerinin, öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için bilimsel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma türlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır.

Beden eğitimi öğretmenlerinin öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacı ile verilerin analiz edilmesinde, istatistik paket programı kullanılarak, frekans ve yüzde dağılımı hesaplaması yapılmıştır.

Beden eğitimi öğretmenlerinin öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile ilgili olarak genel görüşleri, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin uygulama saatlerinin arttırılması ve içerik olarak zenginleştirilmesi gerekliliği olduğu görüşünün yanı sıra eğitim sürecinde tamamladıkları öğretmenlik meslek bilgisi derslerinden beklentilerinin altında bir meslek bilgisi kazandıkları düşüncesi sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Beden eğitimi ve spor, memnuniyet, formasyon, öğretmenlik

Giriş

Eğitimin sürecinin en önemli işlevlerinden birisi bireyi istendik yönde yetiştirmek, içinde yaşamını sürdürdüğü topluma ve çağdaş dünyaya uyumlu bir fert olmasını sağlamak ve tarihsel zamanın gerektirdiği beceriler ile donatarak, bireyi toplumun taleplerini karşılayacak nitelikte yetiştirilmesi gerekliliğidir. Tüm teknolojik gelişme ve ilerlemelere rağmen eğitimin temel unsurları arasındaki en önemli öğe, öğretmendir ve öğretmen ne kadar nitelikli yetiştirilir ise öğretmenin yetiştireceği öğrencinin de en az o aranda nitelikli olacağı düşünülmektedir.

Eğitim sisteminin temel taşı olan öğretmen olmadan günümüz eğitim sistemi varlığını ve gelişmesini sağlayamamaktadır. Bunun yanı sıra eğitim sistemleri toplum ile iç içe geçmiş toplumsal kurumları da ifade etmekte ve toplumsal kurumlar ise, kendilerini belirli toplumsal birimler aracılığı ile gerçekleştirmektedirler. Bu birimler çoğunlukla ait oldukları toplumun sosyal ve kültürel modelleri çerçevesinde şekillenirler kimileri Türkiye'de olduğu gibi merkezi bir yapı sergiler kimileri ise Amerika'da olduğu gibi yerinden yönetimler ile idare ve sevk edilirler (Akgün & Şimşek, 2011). Öğretmen, eğitim politikalarını uygulamaya koyan ve uygulama biçimleri ile bu politikaları etkileyen, eğitim hizmetlerine anlam katan, eğitimi işlevselleştirip ona ruh veren ve eğitimin hizmetlerinin başlatıcısı, geliştiricisi, uygulayıcısı olan öğretmenler eğitim sistemlerinin vazgeçilmez öğesidir (Mete, 2013). Eğitim sisteminin başarısı, bu sistemi işletecek öğretmenlerin ve diğer yardımcı hizmetlerin niteliklerine bağlıdır. Hiçbir eğitim modeli, o modeli işletecek personelin niteliğinin üstünde hizmet üretemez (Kavcar, 2002). Bu doğrultuda, “bir okulun kalitesi öğretmenlerin kalitesi kadar ve bir öğrencinin başarılı olması ve niteliği öğretmeni kadardır” denilebilir.

Öğretmenlik mesleği, gittikçe karmaşıklaşan ve hızla değişen bilgi toplumunda çok sayıda beceri gerektiren bir meslektir. Günümüzde, öğretmenlerin başarılı olabilmeleri için yüksek mesleki standartlara sahip olmaları gerekmektedir. Bilgi çağında, bilgi toplumunu oluşturmada öğretmenlerin ve öğrencilerin sürekli gelişimi gereklidir. Öğrencilerden beklentiler arttıkça, öğretmenlerden beklentiler de artmaktadır. Daha iyi öğrenciler yetiştirebilmek için öğretmeler de sürekli olarak öğrenmeli, kendilerini geliştirmelidir. Eğitim tarihinde, öğretmenlere mesleki gelişim fırsatları sağlamanın ilk amacı, öğrenci başarısını elde etmek olmuştur (OECD, 2005). Ayrıca, öğretmenlerin her öğrencinin kişiliğini ve psikolojisini anlama, sınıf etkinliklerini oluşturma ve yönetme, etkili iletişim kurma ve teknolojiyi kullanma becerilerine sahip olması da gerekli görülmektedir (Darling–Hammond, 2006). Öğretmenin eğitilmesi ve yetiştirilmesi süreci; alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür alanlarına yönelik oluşturulmuş program aracılığı ile

şekillendirilmektedir (Sönmez, 1994; Güçlü, 1996; Sünbül, 1996). Öğretmen niteliğinin belirleyicilerinden biriside tamamlamış olduğu öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin işleyişi, niteliği ve kalitesi ile doğru orantılı olduğu bilinmektedir (Büyükkaragöz, vd. 1998).

Bu araştırma ile Beden eğitimi öğretmenliği programından mezun olup, ataması yapılmış Beden eğitimi öğretmenlerinin, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin işleyişi, niteliği ve yürütülmesi ile ilgili süreçlerin ve öğretmenlik meslek bilgisi derslerini yürüten öğretim elamanlarına bakış açılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Method

1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, Beden eğitimi öğretmenliği bölümünden mezun olmuş ve beden eğitimi öğretmeni olarak ataması yapılmış öğretmenlerin, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin işleyişine ve yürütülüşüne ilişkin bakış açılarını ortaya koymak amacı ile bilimsel araştırma türlerinden betimsel araştırma yönteminin tarama metodu kullanılmıştır.

2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini temsil eden örneklem grubunu; Beden eğitimi öğretmenliği bölümünden mezun olmuş ve Beden eğitimi öğretmeni olarak ataması yapılmış, MEB'e bağlı Antalya'daki okullarda görev yapmakta erkek (70 kişi) ve kadın (23 kişi) olmak üzere toplam 93 Beden eğitimi öğretmeni oluşmaktadır.

3. Veri Toplama Araçları

Beden eğitimi öğretmenlerinin "öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin işleyişi ve yürütülmesi" konusunda ki görüşlerini almak için, uzman görüşleri alınarak ve uzmanlara danışılarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olan 8 sorudan oluşan değerlendirme formu kullanılmıştır.

4. Verilerin Çözümlenmesi

Beden eğitimi öğretmenlerinin, öğretmenlik meslek bilgisi görüşlerinin ağırlıklı olarak ne düzeyde olduğunu belirlemek amacı ile verilen cevapların frekans yüzde dağılımı hesaplamaları yapılmıştır.

Bulgular

Elde edilen verilerin istatistiksel olarak değerlendirmeleri aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin demografik özelliklerinin frekans yüzde dağılımları

Cinsiyet	**Frekans**	**%**
Erkek	70	75,3
Kadın	23	24,7
Toplam	93	100
Yaş		
19-21	-	-
22-24	-	-
25-27	-	-
28-30	8	8,6
31 ve üzeri	85	91,4
Toplam	93	100
Medeni Durum		
Evli	72	77,4
Bekar	21	22,6
Toplam	93	100
Lisansüstü Eğitim		
Evet	6	6,5
Hayır	87	93,5

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan beden eğitimi öğretmenlerinin; cinsiyetlerine göre %24,7'si (23 kişi) kadın, %75,3'ü (70 kişi) erkek, yaşlarına göre %8,6'sı (8 kişi) 28-30 yaş, %91,4'ü (85 kişi) 31 yaş ve üzeri yaş aralıklarında, medeni durumlarına göre %77,4'ü (72 kişi) evli, %22,6'sı (21 kişi) bekar, lisansüstü eğitim yapma durumlarına göre de %6,5'inin (6 kişi) lisansüstü eğitim aldığı, %93,5'inin (87 kişi) lisans eğitimi aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programı kapsamındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri uygulama ağırlıklı bir yapıdadır" maddesinin frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	12	12,9
Katılmıyorum	36	38,7
Kararsızım	15	16,1
Katılıyorum	26	28,0
Tamamen Katılıyorum	4	4,3
Toplam	**93**	**100,0**

Tablo 2'de görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programı kapsamındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri uygulama ağırlıklı bir yapıdadır" maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin %38,7'si (36 kişi) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde, %28 'i (26 kişi) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 3. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ezbere dayalıdır" maddesinin frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	6	6,5
Katılmıyorum	2	2,2
Kararsızım	12	12,9
Katılıyorum	43	46,2
Tamamen Katılıyorum	30	32,3
Toplam	93	100,0

Tablo 3'te görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ezbere dayalıdır" maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin %46,2 'si (43 kişi) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde, %32,3'ü (30 kişi) tarafından "Tamamen Katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programındaki formasyon derslerini yürüten öğretim elemanları yeterli düzeydedir." maddesinin frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	5	5,4
Katılmıyorum	5	5,4
Kararsızım	27	29,0
Katılıyorum	37	39,8
Tamamen Katılıyorum	19	20,4
Toplam	93	100,0

Tablo 4'te görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki formasyon derslerini yürüten öğretim elemanları yeterli düzeydedir" maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin %39,8'i (37 kişi) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde, %29,0'u (27 kişi) tarafından "Kararsızım" düzeyinde olarak görülmektedir.

Tablo 5. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile öğretmenlik eğitimi kazandırılır" maddesinin frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	17	18,3
Katılmıyorum	24	25,8
Kararsızım	42	45,2
Katılıyorum	6	6,5
Tamamen Katılıyorum	4	4,3
Toplam	93	100,0

Tablo 5'te görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile öğretmenlik eğitimi kazandırılır" maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin %45,2'si (42 kişi) tarafından "Kararsızım" düzeyinde, %25,8'i (24 kişi) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde olarak görülmektedir.

Tablo 6. Öğretmenlerin "Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri aday öğretmenlik sürecinde de verilmelidir" maddesine yönelik frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	8	8,6
Katılmıyorum	28	30,1
Kararsızım	39	41,9
Katılıyorum	8	8,6
Tamamen Katılıyorum	10	10,8
Toplam	93	100,0

Tablo 6'da görüldüğü üzere "Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri aday öğretmenlik sürecinde de verilmelidir" maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin %41,9'u (39 kişi) tarafından "Kararsızım" düzeyinde, %30,1'i (28 kişi) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde olarak görülmektedir.

Tablo 7. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin içeriği anlamlı öğrenme için yeterlidir" maddesine yönelik frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	14	15,1
Katılmıyorum	21	22,6
Kararsızım	27	29,0
Katılıyorum	17	18,3
Tamamen Katılıyorum	14	15,1
Toplam	93	100,0

Tablo 7'de görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin içeriği anlamlı öğrenme için yeterlidir." maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin % 29,0'u (27 kişi) tarafından "Kararsızım" düzeyinde,

%22,6'sı (21 kişi) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde olarak görülmektedir.

Tablo 8. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, öğrenci sunumları ile yürütülmektedir" maddesine yönelik frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	9	9,7
Katılmıyorum	15	16,1
Kararsızım	44	47,3
Katılıyorum	17	18,3
Tamamen Katılıyorum	8	8,6
Toplam	93	100,0

Tablo 8'de görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, öğrenci sunumları ile yürütülmektedir." maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin %47,3 (44 kişi) tarafından "Kararsızım" düzeyinde, %18,3'ü (17 kişi) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Öğretmenlerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri çağdaş öğretim yöntemleri ile uygulamalı yürütülmektedir" maddesine yönelik frekans yüzde dağılımı

	Frekans	**%**
Hiç Katılmıyorum	8	8,6
Katılmıyorum	28	30,1
Kararsızım	39	41,9
Katılıyorum	8	8,6
Tamamen Katılıyorum	10	10,8
Toplam	93	100,0

Tablo 9‘da görüldüğü üzere “Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri çağdaş öğretim yöntemleri ile uygulamalı yürütülmektedir” maddesi, ankete katılan beden eğitimi öğretmenlerinin % 41,9’u (39 kişi) tarafından “Kararsızım” düzeyinde, %30,1’i (28 kişi) tarafından “Katılmıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir.

Sonuç

Bu araştırma, Antalya’daki beden eğitimi öğretmenlerinin, öğretmen eğitimi programları ve öğretmenin yetiştirilmesi kapsamında bulunan öğretmenlik meslek bilgisi derslerine yönelik görüşlerini ve bakış açılarını belirlemek amacı ile yapılmıştır.

Araştırma ile Beden eğitimi öğretmenleri;

Beden eğitimi ve spor öğretmenlik programındaki, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin yürütülmesinde çağdaş öğretim yöntemlerinin kullanıldığı konusunda karasız oldukları,

Yürütülmekte olan öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin işleyişi genellikle öğrenci sunumlarına dayalı olarak yürütülmesi konusunda karasız oldukları,

Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik bilgi ve becerilerin kazandırıldığı konusunda kararsız oldukları,

Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri içeriklerinin ve öğrenme öğretme süreçlerinin anlamlı öğrenme için yeterli düzeyde olduğu konusunda kararsız oldukları,

Beden eğitimi ve spor öğretmenlik programındaki, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin lisans programından mezun olup, öğretmen olarak ataması gerçekleştikten sonra aday öğretmenlik sürecinde de öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin alınabilmesi konusunda kararsız oldukları,

Mezun oldukları Beden eğitimi ve spor programı kapsamında tamamladıkları öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin tamamen ezbere yönelik olarak işlendiği konusuna katıldıklarını ve derslerin ezber ağırlıklı işlendiği,

Beden eğitimi ve spor programı kapsamında tamamladıkları öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin uygulama ağırlıklı bir yapıya sahip olduğu konusuna katılmadıkları,

Öğretmenlik meslek bilgisi derslerini yürüten öğretim elemanlarının alan bilgisi ve bu bilgileri aktarma becerileri açısından ortalama istenilen düzeyde olduğu ve beklentilerini karşılamada konusunda yeterli olduğu, sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynaklar

Akgün, H. İ. & Şimşek, N., (2011). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications 27-29 April, 2011 Antalya-Turkey.

Büyükkaragöz, S., Musta, M.C., Yılmaz, H. & Pilten, O. (1998). Öğretmenlik mesleğine giriş (eğitimin temelleri), Konya:Mikro Yayınları, s.16.

Darlıng-Hammond, L. (2006). Constructing 21st Century Teacher Education. Journal of Teacher Education, 57; 300 - 321.

Güçlü, N. (1996). Öğretmen olma süreci: sosyalleşme. Eğitim ve Bilim. 20:(99), 55-63.

Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet Döneminde Dal Öğretmeni Yetiştirme. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35 (1-2), 114.

Mete, Y.A. (2013). Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda ve Finlandiya' da öğretmen yetiştirme ve atama politikaları. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8(12), Fall 2013, p. 859–878.

OECD, (2005). Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers.

Sönmez, V. (1994). Program geliştirmede öğretmen el kitabı. Ankara:Anı Yayıncılık.

Sünbül, A.M. (1996). Öğretmen niteliği ve öğretimdeki rolleri. Eğitim Yönetimi, 2:(4), 597-607.

Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerine İlişkin Görüşleri

Mustafa ALTINKÖK*, Meriç ERASLAN

*Akdeniz Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
mustafaaltinkok@akdeniz.edu.tr*

Özet

Araştırma ile Beden eğitimi öğretmenliği programı son sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerinin belirlenerek, öğretmenlik meslek bilgisi derslerine bakış açılarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklem grubunu iki farklı devlet üniversitesinin spor bilimleri fakültesine bağlı beden eğitimi ve spor bölümünde öğrenim görmekte olan 28 erkek ve 17 kadın olmak üzere toplam 45, 4. Sınıf öğrencisinden oluşturmaktadır.

Araştırmada, Beden eğitimi öğretmenliği programı son sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için bilimsel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma türlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır.

Beden eğitimi öğretmenliği programı son sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin öğretmenlik meslek bilgisi derslerine ilişkin görüşlerinin ağırlıklı olarak ne düzeyde olduğunu belirlemek amacı ile verilerin analiz edilmesinde, istatistik paket programı kullanılarak, frekans ve yüzde dağılımı hesaplaması yapılmıştır.

Sonuç olarak, Beden eğitimi öğretmenliği programı son sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile ilgili genel görüşleri, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin daha nitelikli ve uygulama ağırlıklı bir işleyişe dönüşmesi gerektiği ve yürütülmekte olan programdaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinden memnuniyet düzeylerinin düşük olduğu çıkarılabilmektedir.

Anahtar sözcükler: Beden eğitimi ve spor, formasyon, memnuniyet

Giriş

Toplumun eğitilmesi ve kalkındırılmasında, öğretmenin eğitimi ve eğitilmesinin önemli olduğu bilinmektedir. Ayrıca öğretmen bir öğrenme öğretme ortamının düzenleyicisi ve mimarı olarak görev almaktadır. Bu da öğretmenin başarı düzeyi ile doğru orantılıdır. Başarılı bir öğretmen olabilmenin altında yatan temel etkenlerden biri alan bilgisine bir diğeri ise öğretmenlik meslek bilgisine sahip olması gerektiği önemle vurgulanmaktadır.

Bir eğitim sisteminin başarısı, sistemin temel öğelerinin arasındaki en önemli öğelerinden birisini oluşturan öğretmen niteliklerine bağlıdır (Çeliköz & Çetin, 2004; Senemoğlu, 2001). Öğretmen öğesi eğitim öğretim sisteminde yeri doldurulamayan birinci öğe olma özelliğini her zaman sürdürmüş, içinde bulunulan zamanın imkân ve olanakları ancak öğretmen nitelikleri ile beklenen seviyeye ilerleme ve katkı sağlamada yararlı olmaktadır. Dolayısıyla öğretmenin kişiliği, mesleki yeterliği ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumunun çok önemli olduğu bilinmektedir (Alım & Bekdemir, 2006). Öğretmenin niteliği ve almış olduğu formasyon derslerinin kalitesi eğitim öğretim faaliyetinin başarıya ulaşmasında en önemli faktördür (Büyükkaragöz, vd. 1998). Eğitim fakülteleri bünyesinde bulunan öğretmenlik bölümlerindeki öğretmen eğitimi süreci; alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür alanında oluşturulmuş dersler aracılığı ile düzenlenmektedir (Sönmez, 1994; Kulaksızoğlu, 1995; Turgut, 1996; Güçlü, 1996; Sünbül, 1996). Eğitim fakülteleri dışında kalan fakülte ve yüksek okullarda yürütülmekte olan beden eğitimi öğretmenliği bölümü gibi bölümlerdeki öğretmen eğitimi sürecinde de; alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür alanlarında öğrenme öğretme süreçleri sürdürülmektedir. Öğrenme öğretme süreçlerini oluşturan; alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür alanlarındaki eğitim sonucunda öğretmen olacak birey, gelecek nesillerin eğitiminde ve nitelik kazandırılmasında rehberlik etme yeterliliği kazanacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma ile öğretmenlik mesleğinin niteliklerini kazandırılmasındaki üç temel alandan biri olan öğretmenlik meslek bilgisi eğitiminin yürütülmesindeki yeterlik durumunun ve süreçlerin öğretmen adayları tarafından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Materyal ve Method

1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, Beden eğitimi öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan son sınıf öğrencilerin, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin yeterliğine ilişkin görüşlerini belirlemek amacı ile bilimsel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma yöntemlerinden tarama metodu kullanılmıştır.

2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini temsil eden örneklem grubunu; iki farklı devlet üniversitesinin bünyesinde bulunan Beden eğitimi ve spor bölümünde eğitim almaya devam eden erkek (28 kişi) ve kadın (17 kişi) olmak üzere toplam 45 öğretmen adayından oluşmaktadır.

3. Veri Toplama Araçları

Öğretmen adayı öğrencilerin "öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin yürütülmesi" konusunda ki görüşlerini almak için araştırmacı tarafından uzman görüşleri alınarak ve danışılarak hazırlanmış olan 8 sorudan oluşan değerlendirme formu kullanılmıştır.

4. Verilerin Çözümlenmesi

Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin, öğretmenlik meslek bilgisi görüşlerinin ağırlıklı olarak ne düzeyde olduğunu belirlemek amacı ile istatistik paket programı kullanılarak verilen cevapların frekans ve yüzde dağılımı hesaplamaları yapılmıştır.

Bulgular

Elde edilen verilerin istatistiksel olarak değerlendirmeleri aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin demografik özelliklerinin frekans ve yüzde dağılımları

Cinsiyet	**f**	**%**
Erkek	28	62,2
Kadın	17	37,8
Toplam	45	100
Yaş	**f**	**%**
19-21	3	6,7
22-24	36	80,0
25-27	6	13,3
28-30	-	-
31 ve üzeri	-	-
Toplam	45	100
Medeni Durum	**f**	**%**
Evli	1	2,2
Bekar	44	97,8
Toplam	45	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin; cinsiyetlerine göre %37,8'i kadın, %62,2'si erkek, yaşlarına göre %6,7'si 19-21, %80,0'i 22-24, %13,3'ü 25-27 yaş aralıklarında, medeni durumlarına göre ise %2,2'si evli, %97,8'i bekar olduğu, görülmektedir.

Tablo 2. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programı kapsamındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri uygulama ağırlıklı bir yapıdadır" maddesinin frekans yüzde dağılımı

	f	**%**
Hiç Katılmıyorum	9	20,0
Katılmıyorum	18	40,0
Kararsızım	10	22,2
Katılıyorum	7	15,6
Tamamen Katılıyorum	1	2,2
Toplam	45	100,0

Tablo 2 'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmen adaylarının "Beden eğitimi ve spor programı kapsamındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri uygulama ağırlıklı bir yapıdadır" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %40'ı (f=18) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde, %22,2'si (f=10) tarafından "Kararsızım" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 3. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ezbere dayalıdır" maddesinin frekans yüzde dağılımı

	f	**%**
Hiç Katılmıyorum	-	-
Katılmıyorum	7	15,6
Kararsızım	8	17,8
Katılıyorum	20	44,4
Tamamen Katılıyorum	10	22,2
Toplam	45	100,0

Tablo 3'te görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ezbere dayalıdır" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %44,4'ü (f=20) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde, %22,2 'si (f=10) tarafından "Tamamen Katılıyorum" benimsendiği görülmektedir.

Tablo 4. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerini yürüten öğretim elemanları yeterli düzeydedir" maddesinin frekans yüzde dağılımı

	f	%
Hiç Katılmıyorum	1	2,2
Katılmıyorum	16	35,6
Kararsızım	16	35,6
Katılıyorum	5	11,1
Tamamen Katılıyorum	7	15,6
Toplam	45	100,0

Tablo 4'te görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerini yürüten öğretim elemanları yeterli düzeydedir" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %35,6'sı (f=16) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde, %35,6'sı (f=16) tarafından "Kararsızım" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 5. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile öğretmenlik eğitimi kazandırılır" maddesinin frekans yüzde dağılımı

4. Madde	f	%
Hiç Katılmıyorum	6	13,3
Katılmıyorum	14	31,1
Kararsızım	20	44,4
Katılıyorum	3	6,7
Tamamen Katılıyorum	2	4,4
Toplam	45	100,0

Tablo 5'te görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ile öğretmenlik eğitimi kazandırılır" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %44,4'ü

(f=20) tarafından "Kararsızım" düzeyinde, %31,1'i (f=14) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 6. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri aday öğretmenlik sürecinde de verilebilir" maddesinin frekans yüzde dağılımı

5. Madde	f	%
Hiç Katılmıyorum	-	-
Katılmıyorum	1	2,2
Kararsızım	5	11,1
Katılıyorum	15	33,3
Tamamen Katılıyorum	24	53,3
Toplam	45	100,0

Tablo 6'da görüldüğü üzere "Öğretmenlik meslek bilgisi dersleri aday öğretmenlik sürecinde de verilebilir" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %53,3'ü (f=24) tarafından "Tamamen Katılıyorum" düzeyinde, %33,3'ü (f=15) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 7. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin içeriği anlamlı öğrenme için yeterlidir" maddesinin frekans yüzde dağılımı

6. Madde	f	%
Hiç Katılmıyorum	12	26,7
Katılmıyorum	10	22,2
Kararsızım	15	33,3
Katılıyorum	6	13,3
Tamamen Katılıyorum	2	4,4
Toplam	45	100,0

Tablo 7'de görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin içeriği anlamlı

öğrenme için yeterlidir" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %33,3'ü (f=15) tarafından "Kararsızım" düzeyinde, %26,7'si (f=12) tarafından "Hiç Katılmıyorum" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 8. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, öğrenci sunumları ile yürütülmektedir" maddesinin frekans yüzde dağılımı

7. Madde	**f**	**%**
Hiç Katılmıyorum	-	-
Katılmıyorum	5	11,1
Kararsızım	16	35,6
Katılıyorum	23	51,1
Tamamen Katılıyorum	1	2,2
Toplam	45	100,0

Tablo 8'de görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, öğrenci sunumları ile yürütülmektedir" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %51,1'i (f=23) tarafından "Katılıyorum" düzeyinde, %35,6'sı (f=16) tarafından "Kararsızım" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Tablo 9. Öğretmen adayı son sınıf öğrencilerin "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri çağdaş öğretim yöntemleri ile uygulamalı yürütülmektedir" maddesinin frekans yüzde dağılımı

8. Madde	f	%
Hiç Katılmıyorum	4	8,9
Katılmıyorum	13	28,9
Kararsızım	19	42,2
Katılıyorum	5	11,1
Tamamen Katılıyorum	4	8,9
Toplam	45	100,0

Tablo 9'da görüldüğü üzere "Beden eğitimi ve spor programındaki öğretmenlik meslek bilgisi dersleri çağdaş öğretim yöntemleri ile uygulamalı yürütülmektedir" maddesi, ankete katılan öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin %42,2 (f=19) tarafından "Kararsızım" düzeyinde, % 28,9'u (f=13) tarafından "Katılmıyorum" düzeyinde benimsendiği görülmektedir.

Sonuç

Bu araştırma, iki farklı devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan Beden eğitimi ve spor bölümü son sınıf öğrencilerin, öğretmen eğitimi programı kapsamının içeriğini oluşturan ve temel alanlardan birisi olan öğretmenlik meslek bilgisi derslerine dair görüşlerini ortaya koymak amacı ile yapılmıştır.

Araştırma ile Beden eğitimi ve spor öğretmen adayı son sınıf öğrencileri;

Öğretmenlik meslek bilgisi derslerini veren öğretim elemanlarının alan bilgisi ve bunu aktarma becerileri açısından beklentilerini karşılamadıklarını düşündüklerini ve öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin çağdaş öğretim yöntem ve teknikleri uygulamalı olarak işlenmekte olduğu görüşünde kararsız oldukları,

Öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin, öğretmen adaylarının ders sunumu üzerinden işlenmekte olduğu düşüncesinde oldukları,

Öğretmenlik meslek bilgisi derslerini uygulamaya yönelik yeterli olarak görmedikleri, ezbere yönelik olduğu ve öğrenme öğretme süreçleri bakımından anlamlı öğrenmeye katkısının yetersiz olduğu düşüncesinde oldukları,

Öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin, aday öğretmenlik sürecinde verilebileceğini ve kendilerine öğretmenlik meslek bilgisi kazandırma konusunda kararsız olduğu düşüncesinde oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynaklar

Alım, M. & Bekdemir, Ü. (2006). Coğrafya öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. Milli Eğitim Dergisi, Yıl 35, Sayı 172, ss.263-275.

Büyükkaragöz, S., Musta, M.C., Yılmaz, H. & Pilten, O. (1998). Öğretmenlik mesleğine giriş (eğitimin temelleri), Konya:Mikro Yayınları, s.16.

Çeliköz, N. & Çetin, F. (2004). Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını etkileyen etmenler. Milli Eğitim Dergisi, 162, 136-145.

Güçlü, N. (1996). Öğretmen olma süreci: sosyalleşme. Eğitim ve Bilim. 20:(99), 55-63.

Kulaksızoğlu, A. (1995). Öğretmenlik mesleğinin ahlaki ilkeleri konusunda bir deneme. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 7, 185-188.

Senemoğlu, N. (2001). Öğrenci görüşlerine göre öğretmen yeterlilikleri, eğitimde yansımalar: Ankara:Öğretmen Hüseyin Hüsnü Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Yayınları, 193-215.

Sönmez, V. (1994). Program geliştirmede öğretmen el kitabı. Ankara:Anı Yayıncılık.

Sünbül, A.M. (1996). Öğretmen niteliği ve öğretimdeki rolleri. Eğitim Yönetimi, 2:(4), 597-607.

Turgut, İ. (1996). Öğretmen yetiştirme sorunları. Ankara.